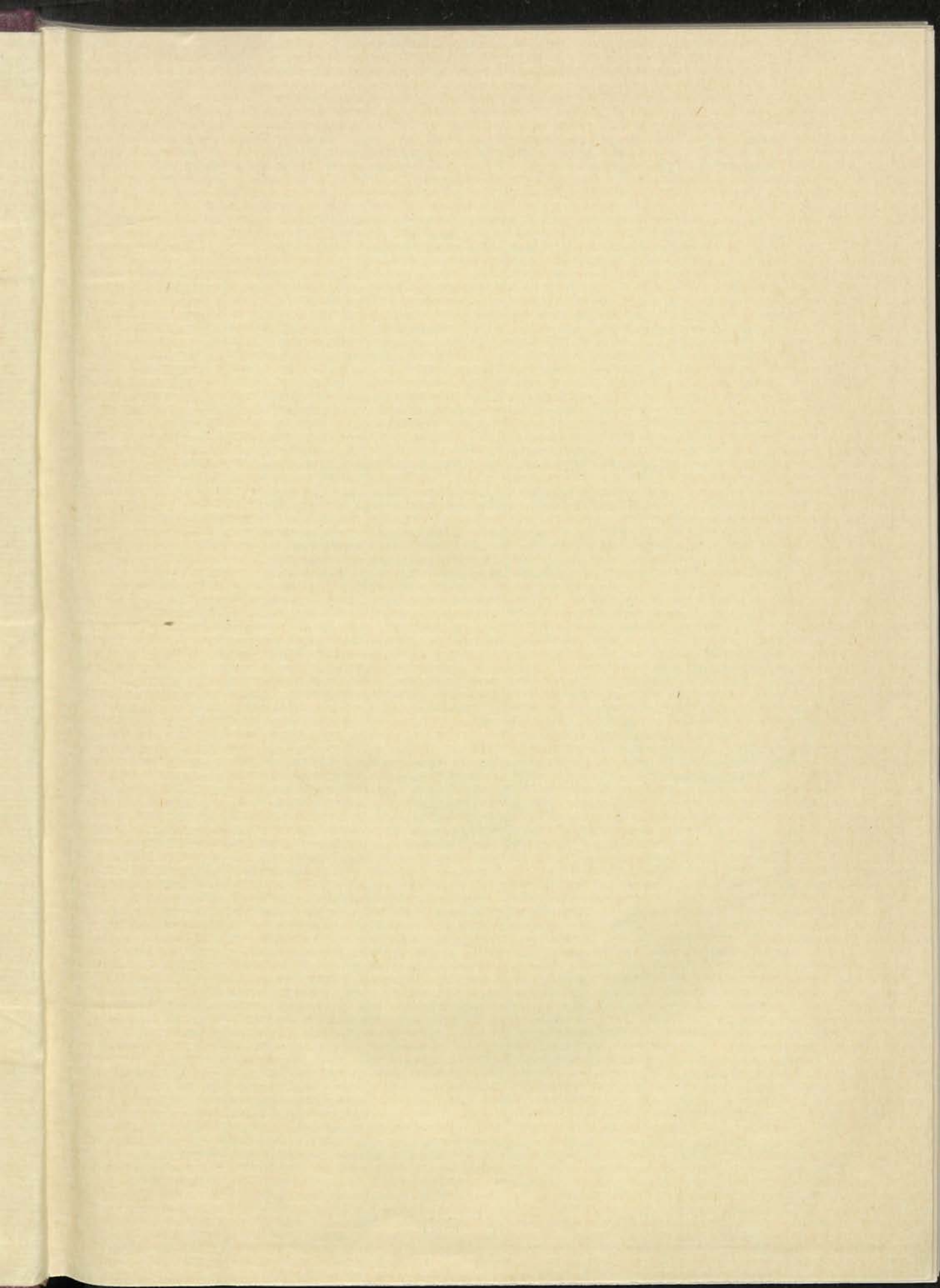

BIBLIOTHEEK KITLV

0154 3592

INDISCH VERSLAG

1933

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1932

INDISCH VERSLAG 1933

I. TEKST VAN HET VERSLAG
VAN BESTUUR EN STAAT VAN
NEDERLANDSCH-INDIË OVER
HET JAAR 1932

HOOFDSTUK I.

DE STAATKUNDIGE TOESTAND.

A. BETREKKINGEN MET HET BUITENLAND.

1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond.

a. *Organisatie van de statengemeenschap.* Omtrent de werkzaamheden van de ontwapeningsconferentie zij aangeteekend dat onder presidium van Dr. E. Moresco een koloniaal sub-comité werd ingesteld ter bestudeering van de toepassing der beginselen van het plan-Hoover op de overzee gelegeerde troepen. Bij het uiteengaan van het bureau der conferentie en van de algemeene commissie op 14 December 1932 was nog geen overeenstemming bereikt nopens de wijze waarop deze troepen zouden kunnen worden beperkt. De gedachtenwisseling liep in hoofdzaak over de berekening van een bewapeningscoëfficiënt per duizend inwoners in de koloniën, doch het thans in Nederlandsch-Indië geldend cijfer is in vergelijking met dat in andere overzeesche gebieden zoo laag, dat de beraadslagingen voor dat gewest weinig of geen practische beteekenis hadden.

Het Nederlandsche standpunt inzake de berekening van het onontbeerlijk, voor de handhaving van orde en rust benodigd, deel der koloniale weermacht werd uiteengezet in een nota van Kolonel J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst. Deze gaf in overweging de volgende elementen van berekening aan te nemen: het cijfer der bevolking, de uitgestrektheid van het gebied, de verkeersmiddelen, de afstand tusschen het overzeesch gebied en het moederland en vooral de graad van pacificatie der inheemsche bevolking. In deze nota is verder nadruk gelegd op het feit, dat die graad van pacificatie zeer hoog is, waardoor het mogelijk is het aantal soldaten in Nederlandsch-Indië zeer laag te houden ondanks de uitgestrektheid van het gebied, de dichtheid der bevolking en den grooten afstand tot het moederland.

In zijne eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1932/'33 adviseerde de Volksraad tot aanneming van het wetsontwerp, houdende goedkeuring van het verdrag van 26 September 1931 tot ontwikkeling van de middelen tot het voorkomen van oorlog (onderwerp 4).

b. *Economische, financiële en verkeersaangelegenheden.* Spoedig nadat Nederland het verdrag betreffende economische statistieken had bekrachtigd, werd het voornemen der Nederlandsche Regeering om ook, doch onder reserves (zie Indisch Verslag 1932, blz. 5), voor Nederlandsch-Indië toe te treden ter kennis van den Volkenbond gebracht. Op 22 October 1932 werd dit door den Secretaris-Generaal aan de Bondsleden medegedeeld. Van dezen datum af begon een termijn van 6 maanden te loopen, waarbinnen de aan het verdrag reeds deelnemende staten bezwaren tegen de Indische reserves konden inbrengen.

In zijne eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1932/'33 bracht de Volksraad advies uit over het wetsontwerp houdende goedkeuring van het verdrag van 24 September 1931 tot regeling van de walvischjacht (onderwerp 55). Het verdrag beoogt alleen de bescherming van den baleinwalvisch, zoodat het voor Nederlandsch-Indië, waar slechts potvissen voorkomen, slechts in zooverre van belang is, dat aansluiting bij het verdrag misbruik van de Nederlandsche vlag tot ontduiking van de bepalingen ervan belet.

In dezelfde zitting behandelde de Volksraad ook het ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur houdende voorzieningen voor Nederlandsch-Indië ter uitvoering van het verdrag van 26 September 1927 nopens ten uitvoerlegging van in het buitenland gewezen scheidsrechterlijke uitspraken (onderwerp 53). Het verdrag en de uitvoeringsregeling traden voor Nederlandsch-Indië in werking op 28 April 1933 (I. S. nos. 131, 132 en 133).

De Indische Regeering verstreekte gegevens ten behoeve van de door het Economisch Volkenbondscmité ondernomen studie nopens het vraagstuk der omkooprij en oneerlijke handelspraktijken.

De heer Mitchell B. Carroll, oud-juridisch adviseur bij het departement van financiën te Washington, die in opdracht van het Fiscaal Comité van den Volkenbond een onderzoek instelde naar een van de vormen van dubbele belasting, nl. de cumulatie van belasting op ondernemingen, welke haar bedrijf uitoefenen in verschillende landen, bezocht daartoe in 1932 ook Nederlandsch-Indië.

De wetsontwerpen tot goedkeuring van de verdragen van 30 Maart 1931 tot het brengen van eenheid in de verkeersteekenen en nopens het heffen van belasting van vreemde motorrijtuigen (zie Indisch Verslag 1932, blz. 7) werden krachtens art. 71 der Indische Staatsregeling aan den Volksraad om advies aangeboden (zitting 1932/'33, onderwerp 44). Deze adviseerde op 2 September tot aanneming.

c. *Bestrijding van het misbruik van opium en andere verdoovende middelen.*

In de eerste gewone zitting van het zittingsjaar 1932/'33 bracht de Volksraad advies uit over het wetsontwerp tot voorbehoud der bevoegdheid tot bekrachtiging van de op 27 November 1931 te Bangkok gesloten overeenkomst nopens het gebruik van bereid opium en over het ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur tot uitvoering v.z.v. noodig van die overeenkomst. Tevens behandelde dit College een ontwerp-ordonnantie, waarbij de bepalingen van genoemden a.m.v.b. in de Indische opiumwetgeving werden opgenomen (onderwerpen 64 en 65). Wet, algemeene maatregel van bestuur en ordonnantie zijn sedert tot stand gekomen en de overeenkomst werd namens Nederland bekrachtigd op 22 Mei 1933.

De Bangkok-overeenkomst kwam voorts ter sprake in de Raadgevende Opiumcommissie en in de 5de Commissie der XIIIe Assemblée. Vertegenwoordigers van niet bij het vraagstuk betrokken landen becritiseerden de te Bangkok bereikte resultaten, waarbij de bekende grieven tegen de in Oost-Azië gevoerde opiumpolitiek weder naar voren werden gebracht. Het Nederlandsche standpunt werd in de Opiumcommissie door den heer W. G. van Wettum en in de Assemblée-commissie door Dr. E. Moresco verdedigd.

De herhaaldelijk tot de Indische Regeering gerichte verzoeken om opheldering van verschillen tusschen de door Haar ingediende uitvoerstatistieken van verdoovende middelen (coca-bladeren) en de statistieken van de landen van invoer, welke verschillen grootendeels een gevolg waren van het feit, dat uitvoer en invoer niet in het zelfde kwartaal plaats vonden, gaven genoemde Regeering aanleiding het denkbeeld te opperen om op de driemaandelijksche invoerstatistieken te vermelden hoeveel van de ingevoerde stoffen in een voorafgaand kwartaal uit het land van herkomst is verzonden. Hierdoor zou veelal het vragen van nadere inlichtingen achterwege kunnen blijven. Het denkbeeld werd door de Nederlandsche Regeering ter kennis gebracht van het Permanent Centraal Opiumcomité.

Door de 16de Arbeidsconferentie werd een resolutie aangenomen waarin werd gevraagd te onderzoeken wat bekend is aangaande den omvang van het gebruik van rookopium onder de arbeiders en den invloed daarvan op de aanwervings- en dienstvoorwaarden, op hun bruikbaarheid en gezondheidstoestand, zoomede op ziekte en sterfte onder hen.

d. *Gezondheidszorg.* In Maart 1932 bezocht prof. Ciuca, secretaris der malaria-commissie van den Volkenbond, Nederlandsch-Indië teneinde zich op de hoogte te stellen van de malariabestrijding daar te lande.

e. *Bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen.* Het op 10 December 1932 aan den Volkenbondsraad aangeboden rapport van de enquête-commissie van den Volkenbond inzake den internationalen handel in vrouwen en kinderen in het Oosten is voor Nederlandsch-Indië gunstig. Zoowel ten aanzien van den handel daarheen als ten aanzien van dien in omgekeerde richting verklaart de commissie, dat zij zijn teruggebracht tot bijna te verwaarloozen afmetingen. De Overheidsmaatregelen en hun toepassing, alsmede de werkzaamheid van particuliere instellingen vonden groote waardeering. Het rapport bevat met betrekking tot Nederlandsch-Indië den wenk te voorkomen, dat de Riouw-Archipel een tussenstation wordt voor den vrouwenhandel van China naar Singapore; een overeenkomst tusschen de Straits-autoriteiten en de Nederlandsch-Indische zou daartoe nuttig zijn.

f. *Slavernij*. De commissie die den tegenwoordigen stand van zaken met betrekking tot de slavernij had na te gaan (Indisch Verslag 1932, blz. 10) bracht aan de XIIIe Assemblée verslag uit. Nederlandsch-Indië wordt hierin alleen genoemd in verband met het pandelingschap, waaromtrent wordt vermeld dat het aldaar is verdwenen. Voorts wordt in een passage betreffende het gevaar van menschenhandel bij gelegenheid van de bedevaart naar Mekka gewezen op de Nederlandsch-Indische bedevaartregeling, die dit gevaar voorkomt.

De Volkenbondsvergadering besloot tot de door de deskundigen voorgestelde instelling van eene Raadgevende Slavernij-commissie.

g. *Arbeidsorganisatie*. De 16de Arbeidsconferentie, waaraan Dr. E. Moresco als technisch raadsman van de Nederlandsche Regeeringsafgevaardigden deelnam, had geen onderwerpen op haar agenda die van speciale beteekenis voor Nederlandsch-Indië zijn. Zij behandelde onder meer in eerste lezing de opheffing der niet-kosteloze plaatsingsbureaux. Bij de voorbereiding van dit onderwerp waren de koloniale en mandaatgebieden buiten beschouwing gelaten, omdat het vraagstuk daar bijzondere kanten vertoont, die het wenschelijk maakten het te behandelen in verband met de arbeidsvoorwaarden der inheemschen.

Van de door de conferentie aangenomen resoluties dient te worden genoemd: de resolutie betreffende contracten met poenale sanctie, welk vraagstuk op de agenda van een der eerstvolgende conferenties zou moeten worden geplaatst; in de overweging der resolutie wordt melding gemaakt van de beperking in Nederlandsch-Indië van de z.g. poenale sanctie. Voorts verdient de aandacht een resolutie, waarin den Raad van Beheer wordt verzocht om, wanneer vraagstukken aan de orde zijn van belang voor besturen, werkgevers of arbeiders van niet rechtstreeks in de conferentie vertegenwoordigde gebieden zoals koloniale en mandaatgebieden, of wel van werkgevers en arbeiders van landen waar het heerschende ras een ander is dan dat waartoe de meerderheid der arbeiders behoort, v.z.v. de financieele toestand het toelaat, de mogelijkheid te overwegen om een voorbereidende conferentie van raadgevend karakter bijeen te roepen, waarin de drie belanghebbende groepen vertegenwoordigd zijn. Tenslotte werd op deze conferentie aangenomen de hierboven onder c vermelde opium-resolutie.

Van 27 October tot 2 November 1932 hield de commissie van deskundigen inzake inheemschen arbeid, waarin de heer D. F. W. van Rees zitting heeft, een bijeenkomst ter behandeling van het vraagstuk der arbeidscontracten op langeren termijn; in het bijzonder werd besproken de aanwerving van arbeiders en de sluiting der contracten.

In I. S. 1932 n°. 76 werden opgenomen een aantal arbeidsverdragen, welke reeds sedert lang voor Indië van toepassing waren, doch waarvan bekendmaking in het Staatsblad achterwege was gebleven.

In I. S. 1932 n°. 218 is aanteekening gehouden van het Koninklijk besluit houdende bekendmaking van het verdrag van Washington betreffende de werkloosheid, welk verdrag voor Nederland is in werking getreden. De verplichtingen ten aanzien van Nederlandsch-Indië bepalen zich tot die, welke uit art. 421 van Deel XIII van het Vredesverdrag van Versailles voortvloeien.

2. Economische en Verkeersbetrekkingen.

a. *Handelsverdragen*. De Volksraad bracht in 1932 advies uit over de wetsontwerpen tot goedkeuring van het op 26 Mei 1930 te 's-Gravenhage gesloten handelsverdrag tusschen Nederland en Zwitserland, van het op 25 Augustus 1931 te Angora gesloten handels- en scheepvaartverdrag tusschen Nederland en Turkije en van het op 31 October 1931 te Kopenhagen gesloten handels- en scheepvaartverdrag tusschen Nederland en Denemarken (zitting 1931/'32, onderwerpen 98 en 123, zitting 1932/'33, onderwerp 6).

De nadere verlenging van de voorloopige regeling van de handelsbetrekkingen met Portugal werd opgenomen in I. S. 1932 n°. 501, het handelsverdrag met Bolivia in n°. 503 (zie ook Indisch Verslag 1932, blz. 11).

b. In het voorjaar van 1932 organiseerde het *Internationaal Landbouw Instituut* te Rome een bijeenkomst van vertegenwoordigers van tropische en sub-tropische landen, tot bespreking van de economische belangen van landbouw en veeteelt in die landen. Dr. J. J. L. van Rijn vertegenwoordigde Nederlandsch-Indië.

c. *Handel met verschillende landen.* Een algemeen kenmerk van den invloed der crisis op den Indischen handel met verschillende landen is dat de invoer uit Aziatische landen hierdoor is gestimuleerd, de uitvoer naar die landen echter benadeeld. De toeneming van den invoer uit Japan werd in 1932 in het bijzonder bevorderd door de depreciatie van de yen en de vermindering van het Chineesche afzetgebied. De Japansche activiteit deed zich voorts voelen op scheepvaartgebied.

De Ottawa-conferentie van Augustus 1932 bracht voor het Britsche Rijk de preferentiele behandeling. De Indische uitvoer naar Australië leed daardoor echter bijna geen nadeel. Het reeds vóór Ottawa ingestelde Britsche preferentiele recht op thee had ernstige gevolgen voor den Indischen thee-export naar Britsche gebieden.

d. *Beperking van invoerbelemmeringen.* In I. S. 1932 n°. 395 is afgekondigd een ordonmantie, waarbij de invoer van uitheemsche koffie in zendingen beneden een zekere gewichtsgrens, welke haar stempelen tot monsterzendingen, van het algemeen invoerverbod wordt uitgezonderd; I. S. 1932 n°. 523 bevat een ordonmantie, waarbij de invoer van uit Zuid-Amerika afkomstige hevea-zaden onder bepaalde voorwaarden is opgesteld.

e. *Scheepvaart.* In zijne buitengewone zitting 1932 adviseerde de Volksraad tot aanneming van het wetsontwerp houdende goedkeuring van de toepassing op Nederlandsch-Indië en Curaçao van het op 5 Juli 1930 te Londen gesloten Uitwateringsverdrag (onderwerp 142). Het verdrag trad o. m. voor Nederland op 1 Januari 1933 in werking; voor Nederlandsch-Indië eerst op 27 April van dat jaar (I. S. 1933 n°. 198).

De nieuwe in het buitenland aangenomen voorschriften op het gebied van uitwatering maakten voorts wijziging van de op dit stuk geldende Indische wetgeving noodzakelijk; zie I. S. 1932 nos. 120 tot en met 124. De nieuwe wetgeving trad 1 Juli 1932 in werking.

De op 15 December 1931 te Berlijn tusschen Nederland en Letland gesloten overeenkomst inzake de wederzijdsche erkenning van meetbrieven van zeeschepen werd opgenomen in I. S. 1932 n°. 470. Ook de in Danzig afgegeven meetbrieven worden in Nederlandsch-Indië erkend, ofschoon geen afzonderlijke overeenkomst is gesloten nopens de door de Vrije Stad afgegeven meetbrieven.

Van de opzegging met ingang van 1 Januari 1933 door Noorwegen van de op 7 Maart 1911 met dat land gesloten overeenkomst betreffende het verleen van onderstand aan schipbreukelingen en door Zweden van de op 2 Mei 1913 gesloten gelijknamige overeenkomst met Zweden werd aanteekening gehouden in I. S. 1932 n°. 110 en I. S. 1933 n°. 36.

f. *Luchtvaart.* In zijne tweede gewone zitting van het zittingsjaar 1931/'32 (onderwerp 86) bracht de Volksraad advies uit over het ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van algemeene bepalingen voor de burgerlijke luchtvaart in Nederlandsch-Indië; hierin zijn opgenomen de hoofdbepalingen voor eene wettelijke regeling van de burgerlijke luchtvaart daar te lande, zoowel binnenlandsche als buitenlandsche, voortvloeiende uit het luchtvaartverdrag van Parijs (I. S. 1928 n°. 536).

g. *Radioverkeer.* Over de „koloniale” stemmen (zie Indisch Verslag 1932, blz. 13) werd voor de conferentie te Madrid eene incidenteele beslissing genomen, waarbij Nederlandsch-Indië een afzonderlijke stem behield. Het vraagstuk zelf werd wederom verwezen naar diplomatieke behandeling, welke onder leiding van de Vereenigde Staten van Amerika zal plaats vinden. De te Madrid gesloten conventie bevat dan ook geen stemartikel.

3. Juridische betrekkingen.

a. *Arbitrage en verzoeningsverdragen.* Het op 11 Maart 1931 te 's-Gravenhage tusschen Nederland en Zuidslavië gesloten verdrag tot beslechting van geschillen door rechtspraak, arbitrage en verzoening werd opgenomen in I. S. 1932 n°. 326.

b. *Behandeling van gewonden en gevangenen.* De desbetreffende Geneefsche verdragen van 1929 werden opgenomen in I. S. 1932 n°. 641.

c. *Buitenlandsche consulaire dienst.* De Britsche consulaire vertegenwoordigers bleven ook na het onafhankelijk worden van Iraq belast met de bescherming van Iraqsche onderdanen en belangen.

d. *Voeren van rechtsgedingen.* De Volksraad bracht advies uit over het wetsontwerp tot goedkeuring van het op 31 Mei 1932 te Londen tusschen Nederland en Engeland gesloten verdrag houdende bepalingen tot het vergemakkelijken van het voeren van rechtsgedingen in burgerlijke en handelszaken (zitting 1932/'33, onderwerp 62). Indien het verdrag te zijner tijd zoowel op de Straits Settlements als op Nederlandsch-Indië van toepassing wordt verklaard, zullen de reeds in 1929 door den Consul-Generaal der Nederlanden te Singapore gesignaleerde moeilijkheden bij opdrachten tot getuigenverhoor onder eede in burgerlijke zaken overeenkomstig art. 173 van het Rechtsvorderingsreglement worden ondervangen.

e. *Uitlevering.* In I. S. 1932 n°. 363 werd aanteekening gehouden van het Koninklijk besluit bepalende de bekendmaking van de tusschen den Britschen Gezant en den Minister van Buitenlandsche Zaken gewisselde nota's van 28 Januari en 5 April 1932, betreffende de toepasselijkheid van het Nederlandsch-Britsche uitleveringsverdrag van 1898 op Transjordanië.

In 1932 werd één Chinees door de Nederlandsch-Indische Regeering uitgeleverd aan de Regeering van de Straits Settlements. Door laatstgenoemde Regeering werd in 1932 één Chinees aan de Nederlandsch-Indische autoriteiten uitgeleverd op grond van een daartoe in 1930 gedaan verzoek. Voorts werden in 1932 tot de Straits-autoriteiten zes verzoeken om uitlevering gericht (nl. betreffende één Duitscher en vijf Inlanders), ingevolge waarvan één Duitscher in dat jaar en één Inlander medio Januari 1933 werden uitgeleverd. In één dier gevallen werd de betrokkene, na eerst te zijn aangehouden door den politie-rechter, nog voordat de officieele uitleveringsaanvraag was ontvangen, weder op borgtocht vrijgelaten, wijl hij identiteit met den verdachte ontkende. Toen zich in het begin van 1933 weer een dergelijk voorval voordeed, ondernam de Consul-Generaal der Nederlanden te Singapore stappen om ontijdige invrijheidstelling van naar het Maleische schiereiland uitgeweken, van misdrijf verdachte Nederlandsche onderdanen voor het vervolg te voorkomen.

Aan het Britsche Bestuur in Hong Kong werd uitlevering gevraagd van een Duitscher en aan de Siameesche autoriteiten van twee Tsjechoslowaken; in beide gevallen vond de uitlevering nog in 1932 plaats. Een tot de Siameesche autoriteiten gericht verzoek om uitlevering van een Inlander kon niet worden ingewilligd, wijl de betrokkene weer was uitgeweken, naar men meende naar de Straits Settlements, in verband waarmee tot de autoriteiten aldaar een uitleveringsaanvraag werd gericht. Tusschen Nederland en Siam bestaat weliswaar geen uitleveringsverdrag en dus ook geen wederzijdsche verplichting tot uitlevering, doch wijl art. 162 van de Indische Staatsregeling uitlevering ook buiten verdrag mogelijk maakt, stelt de Indische Regeering Zich op het standpunt, dat tegen uitlevering geen bezwaar bestaat, mits het beginsel van reciprociteit wordt in acht genomen en het geval valt onder de bepalingen van het uitleveringsbesluit in I. S. 1883 n°. 188.

f. *Toelating en uitzetting.* Met ingang van 1 November 1932 behoefden de voor toelating in Nederlandsch-Indië vereischte paspoorten van onderdanen van het Duitsche Rijk en van burgers der Vereenigde Staten van Amerika niet meer te zijn voorzien van een Nederlandsch visum (I. S. 1932 n°. 403).

Ingevolge de Ord. van 16 Nov. 1932 (I. S. n°. 563) werd in de Ord. van 29 Nov. 1917 (I. S. n°. 694) een nieuw artikel 3 ingevoegd, krachtens hetwelk door het Hoofd van plaatselijk bestuur op den voet van art. 4 van het Toelatingsbesluit toelatingskaarten gezegeld met f 1,50 kunnen worden uitgereikt aan contractarbeiders, indien te hunnen aanzien door de betrokken ondernemers onherroepelijk is afstand gedaan van het hun ingevolge art. 37 der koelie-ordonnantie 1931 toekomende klachtrecht bij het niet-nakomen door den arbeider van zijn contract.

Het aantal personen, dat in 1932 in Nederlandsch-Indië werden toegelaten, bedroeg: Nederlanders 1942, andere Europeanen 543, Japanners 683, Chineezen 5980, Arabieren 290 en andere Vreemde Oosterlingen 819. Toelating werd geweigerd aan 170 personen (6 Nederlanders, 4 andere Europeanen, 5 Japanners, 132 Chineezen, 6 Arabieren en 17 andere Vreemde Oosterlingen). Intrekking van de toelatingskaart zoomede uitzetting vond plaats in 16 gevallen (10 wegens gevaar voor de openbare rust en orde, 1 wegens opgave van een valsche hoedanigheid en 5 wegens veroordeeling tot een misdrijf na de toelating). Het betrof hier 15 Chineezen en 1 Britsch-Indiër.

g. *Buitenlandsche werkkrachten en Indische werklieden in het buitenland.* Ter bescherming van de belangen der werkzoekenden in Nederlandsch-Indië is sedert het begin van 1932 een strengere gedragslijn aangenomen bij de uitreiking van een voorloopig toelatingsbewijs aan personen die bij het binnenkomen in Indië weliswaar niet kunnen aantonen, dat zij reeds door eene betrekking bij een solventen werkgever van een behoorlijk middel van bestaan zijn verzekerd, maar voor wie toch het vinden van werk niet uitgesloten wordt geacht.

Einde 1932 begaf de Inspecteur van den Arbeid voor de Buitengewesten M. B. Viehoff zich naar het eiland Réunion ten einde zich op de hoogte te stellen van de arbeidsregelingen en de arbeidsvoorwaarden. Na ontvangst van het door den heer Viehoff uitgebracht rapport besloot de Indische Regeering ook in dit geval niet af te wijken van de bekende gedragslijn om geen vrijstelling van het wervingsverbod voor het buitenland (I. S. 1887 n°. 8) te verleenen naar streken, waarheen nog geen geregelde emigratie van Javaansche arbeiders heeft plaats gehad.

Nieuwe vergunningen tot het werven van contractarbeiders op Java op den voet van artikel 5 der regeling in I. S. 1887 n°. 8 werden in 1932 niet verleend; in dat jaar keerden 2292 werklieden uit het buitenland terug.

Voor verdere bijzonderheden nopens de arbeidsvoorwaarden, enz. van in het buitenland werkende Javaansche werklieden worde verwezen naar hoofdstuk V, I, § 1.

4. Overige aangelegenheden.

a. *Bedevaart.* Het aantal Mekkagangers liep in 1932 wederom terug en bedroeg voor het seizoen 1932—1933 ± 2220.

b. *Gezondheid.* Door de Indische Regeering werd de wenschelijkheid beoogd Nederlandsch-Indië te doen toetreden tot de schikking nopens afschaffing van de consulaire visa op de gezondheidspassen (zie Indisch Verslag 1932, blz. 16). Tevens werd van Indische zijde de vraag opgeworpen of niet aan bepaalde daarvoor in aanmerking komende scheepvaartmaatschappijen voor bepaalde lijndiensten, vrijstelling zou kunnen worden verleend van de verplichting om de gezondheidspassen zelve te voeren voor alle buitenlandsche havens in de laatste 21 dagen aangelooopen, zooals voorgeschreven in artikel 7, lid 1 der Quarantaine-ordonnantie (I. S. 1911 n°. 277). Voor wat Nederlandsch-Indië betreft werd het Hoofd van den Dienst der Volksgezondheid op 30 Juli 1932 gemachtigd bedoelde vrijstelling te verleenen.

c. *Geldinzamelingen.* Krachtens Ord. van 30 Aug. 1932 (I. S. n°. 469), betreffende de bestrijding van ongewenschte inzamelingen van geld of goed en

van ongeoorloofde praktijken bij zoodanige inzamelingen in het algemeen, kunnen openbare inzamelingen van geld of goed door den Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof worden verboden, o. m. indien die inzamelingen de betrekkingen van de Nederlandsche Regeering met vreemde mogendheden ongunstig kunnen beïnvloeden.

d. *Ceremonieel bij bezoeken van oorlogsschepen.* Begin 1932 stemde de Indische Regeering in met het voorstel der Nederlandsche Regeering om bij de met verscheidene Regeeringen getroffen regelingen betreffende de vereenvoudiging in het ceremonieel bij bezoeken van wederzijdsche oorlogsschepen — in welke regelingen echter niet van de koloniën wordt gerept — stilzwijgend het standpunt in te nemen, dat deze regelingen ook voor de Nederlandsch-Indische havens gelden.

e. *Botanic.* Op uitnoodiging van Z.M. den Koning van Egypte bracht de oud-Directeur van 's Lands Plantentuin, Prof. Dr. W. M. Docters van Leeuwen, op doorreis naar Europa een bezoek aan Egypte ten einde de Egyptische Regeering van advies te dienen omtrent verschillende vraagstukken van botanischen aard.

B. DE INWENDIGE POLITIEKE TOESTAND.

1. Inleiding.

In sociaal-politiek opzicht vertoonde het jaar 1932 in het algemeen eenzelfde beeld, als in het gelijknamig hoofdstuk van het vorig Verslag is geschetst, zij het ook dat de verhoudingen zich scherper zijn gaan afteekenen tegen den achtergrond der ongunstige tijdsomstandigheden.

De wereldcrisis oefende zwaren druk uit op het economisch leven der bevolking. De publieke belangstelling heeft zich dan ook voornamelijk bezig gehouden met den economischen toestand en met de maatregelen, welke getroffen of voorbereid werden om aan de gevolgen der crisis het hoofd te bieden.

Ook de Inlandsche politieke vereenigingen plaatsten malaise en bezuiniging in het middelpunt harer belangstelling. In welhaast alle openbare vergaderingen kwam dit onderwerp in eenigerlei vorm ter sprake. Verlichting van lasten, zoowel van indirecten als van directen aard, werd veelal aangeprezen als het middel om aan de nooden en behoeften der bevolking tegemoet te komen.

Door sommige vereenigingen op non-coöperatieven grondslag werd daarnevens de neiging betoond om de ontevredenheid over den economischen druk ten bate van hare politieke doeleinden te doen strekken. Inzonderheid door de Partai Indonesia (P.I.) en de Pendidikan Nasional Indonesia (P.N.I.) — beide organisaties te beschouwen als voortzetting van de in April 1931 opgeheven Partai Nasional Indonesia (de oude P.N.I.) — werden het „imperialisme” en het „kapitalisme” verantwoordelijk gesteld voor de op de bevolking drukkende gevolgen der crisis. Daarbij werd niet nagelaten ontevredenheid te wekken of te verscherpen en tot uitdrukking te brengen in leuzen nopens verwerving van politieke onafhankelijkheid.

De opvallende uitbreiding, zoowel op Java als in de Buitengewesten, van de organisatorische en propagandistische activiteit der meest radicale groepen gaf blijk, eenerzijds van de ontvankelijkheid der bevolking voor extreme denkbeelden, anderzijds van het voornemen van eenige leiders om de volksmassa voor hunne revolutionnaire doeleinden te winnen. Door het oprichten van vak- en boerenbonden hebben deze organisaties hare basis verruimd en dichter bij de breede lagen der bevolking gebracht.

Beide vorengenoemde vereenigingen verklaarden haar doel, n.l. de oprichting van een onafhankelijke Indonesische Republiek, te willen bereiken door middel van eene georganiseerde massa-actie, waaronder worde verstaan: het opwekken van een rusteloos verzet der volksmassa tegen de omstandigheden waarin zij verkeert, welke actie zou worden gesteund door eene tot het uiterste te verscherpen belangentegenstelling, welke elke samenwerking met de Overheid buitensluit. Door middel van uitvoerige strijdprogramma's, waarin alle denkbare maatregelen op sociaal, economisch en politiek gebied zijn samengevat, werd er naar gestreefd de belangstelling der bevolking op te wekken en levendig te houden.

In het algemeen werd bij dat streven uitgegaan van het beginsel, dat de volksbeweging in al hare geledingen zooveel mogelijk op radicaal-politiek grondslag behoort te worden geplaatst en inzonderheid in eene georganiseerde massabeweging het middel moet worden gezien ter verkrijging van de onafhankelijkheid van land en volk.

De grootere populariteit, welke het radicalisme als gevolg van de malaise genoot, kon door den invloed van de meer gematigde elementen onder de leiders der volksbeweging op den duur bezwaarlijk worden getemperd. Eene algemeene verschuiving naar links werd dan ook allengs merkbaar. Het coöperatief beginsel als zoodanig kon onder deze omstandigheden in steeds mindere mate als bindmiddel werkzaam zijn. Zooals reeds in het vorig Verslag werd opgemerkt, wordt het in wezen principieel en fundamenteel onderscheid tusschen coöperatie en non-coöperatie in de betrokken kringen slechts gevoeld en aangemerkt als een opportunistisch verschil in methode.

De pogingen om tot eene fusie te geraken van de bij de federatie van Inheemsche nationalistische vereenigingen, de Persatoean Perhimpunan Politik

Kebangsaan Indonesia (P.P.P.K.I.) aangesloten organisaties op coöperatieven grondslag hadden weinig succes. De toetreding van de non-coöperatieve en extremistische Partai Indonesia (P.I.) tot de federatie, nadat deze ten gerieve van de P.I.-leiding hare statuten had gewijzigd, wees op den toenemenden invloed der radicale stroomingen ten koste van dien der gematigden, die in de Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.) een leidster in de beweging tot opbouwend nationalisme hadden gevonden.

Met het oog op den aard der extremistische propaganda en op den daarvan in verband met de malaise te duchten verderfelijken invloed, moest in het belang en van de inheemsche volksbeweging en van de breede massa der bevolking het toezicht op de politieke activiteit worden verscherpt. Aan eenige sprekers in openbare vergaderingen moest het woord worden ontnomen en werd in bepaalde gevallen tot ontbinding der vergadering en tot strafvervolging van delinquenten overgegaan.

2. Partijgroepeerings onder de Europeesche bevolking.

De Nederlandsch-Indische Vrijzinnige Bond maakte een aanvang met de voorbereiding en herziening van de beginselverklaring en het werkprogramma, teneinde een en ander op meer actueele basis te stellen. De samenstelling van het hoofdbestuur onderging in 1932 geen wijziging.

De Christelijk Staatkundige Partij hield in 1932 een partijdag te Semarang, waarop o. m. werden behandeld de onderwerpen „Verindisching” en „Grondrechten aan niet-inheemschen”. Teneinde den band tusschen het hoofdbestuur en de leden te versterken, werd een eigen orgaan uitgegeven, „Mededeelingen” genaamd, hetwelk als regel eenmaal per maand verscheen. Het dagelijksch bestuur der partij bestond op het eind van 1932 uit Mr. C. C. van Helsdingen, voorzitter, D. Breukelaar, secretaris, en 7 leden.

De Indische Katholieke Partij maakte eene periode van interne moeilijkheden door, welke er toe leidden, dat bijna alle leden van het hoofdbestuur achtereenvolgens voor hunne functies bedanken. In Augustus 1932 werd op een daartoe bijeengeroepen partijdag een nieuw dagelijksch bestuur gekozen, waardoor het hoofdbestuur bestond uit de heeren F. G. Knaapen, voorzitter, Ir. E. van Vianen, ondervoorzitter, Mr. W. L. A. M. van den Kamp, 1ste secretaris, en 9 leden.

De Politiek-Economische Bond bleef zijne werkzaamheid in dezelfde richting als in 1931 voortzetten. Wisselingen in het hoofdbestuur vonden niet plaats.

Omtrent de *Indische Sociaal Democratische Partij* vallen evenmin bijzonderheden te vermelden. Het hoofdbestuur bestond in 1932 uit de heeren H. J. de Dreu, voorzitter, P. F. Dahler, secretaris, en 5 leden.

Ook het *Indo-Europeesch Verbond* bleef in dezelfde richting als tevoren doorwerken. Steunverleening, werkverschaffing en het oprichten en onderhouden van onderwijsinrichtingen hadden ook dit jaar de volle aandacht van deze vereeniging. Het hoofdbestuur bestond uit de heeren P. H. de Hoog, voorzitter, Th. van Ardenne, vice-voorzitter, en 9 leden, waarvan er in den loop van het jaar 4 aftraden.

De Vereeniging voor vrouwenrechten zette eveneens haar werkzaamheid voort, o. a. door het organiseeren van lezingen, die zich in de belangstelling van leden en niet-leden mochten verheugen. Het hoofdbestuur bestond uit Mevrouw S. van Overveldt—Biekart, voorzitster, Mevrouw J. A. Verhaart—Bodderij, 1ste secretaresse, en 5 leden.

De Vaderlandsche Club hield in 1932 twee algemeene vergaderingen, n.l. in Juni te Jogjakarta en in December te Bandoeng. Door de laatste algemeene vergadering werd een urgentie-programma vastgesteld. Zoowel in Oost-Java als in West-Java werden federatie's gesticht, bestaande uit die leden der Vaderlandsche Club, welke zitting hebben in de verschillende locale raden. Het hoofdbestuur bestond eind 1932 uit de heeren Mr. R. A. A. Fruin, voorzitter, Mr. P. M. C. J. Hamer, ondervoorzitter, en 9 leden. In het begin van 1932 werd in Nederland een vertegenwoordigend comité, onder voorzitterschap van den heer M. B. van der Jagt, opgericht.

De *Vereeniging tot bevordering van de maatschappelijke en staatkundige ontwikkeling van Nederlandsch-Indië (Stuw-groep)* bleef voortgaan in haar orgaan „De Stuw” aan de inzichten harer leden, vooral met betrekking tot vraagstukken van practische staatkunde, uiting te geven.

3. De Inlandsche beweging.

Algemeen beeld. De Inlandsche politieke beweging heeft zich in 1932 — vermoedelijk vooral als gevolg van de propaganda van de Partai Indonesia (P.I.) en Pendidikan Nasional Indonesia (P.N.I.) — in hare uitingen meer naar extremistische zijde georiënteerd. Ook in de jeugd- en de vrouwenbeweging viel eene toenemende belangstelling voor radicaal-nationalistische denkbeelden waar te nemen. De politiek-godsdienstige vereenigingen Partai Sarekat Islam Indonesia (P.S.I.I.) en Persatoean Moeslim Indonesia of Permi (P.M.I.) ontwikkelden zich eveneens, inzonderheid in het gewest Sumatra's Westkust, in zeer extremistische richting. In de politieke propaganda kon in toenemende mate de neiging worden opgemerkt om de vrijheid van meeningsuiting te misbruiken ter verscherping van bestaande maatschappelijke tegenstellingen.

In verband met de door velen gevoelde behoefte aan eene eenheidsbeweging op nationalistische basis, werd aandacht gewijd aan de mogelijkheid van samenwerking tusschen de verschillende partijen en groepen. De onderlinge tegenstellingen bleken echter een grooteren invloed op de geesten uit te oefenen dan het gemeenschappelijk nationalistisch ideaal, hetwelk tot eene fusie van de inheemsche politieke organisaties zou kunnen leiden.

De op den grondslag van coöperatie staande vereenigingen, n.l. Boedi Oetomo, Pasoendan, Sarikat Sumatra (afdeeling Batavia) en Kaoem Betawi, hadden geen principieele bezwaren tegen eene fusie, doch de Persatoean Bangsa Indonesia wilde alleen dan daartoe besluiten, indien zij haar dualistisch karakter (zie vorig Verslag, blz. 42) mocht behouden. Op het in Mei 1932 gehouden congres van Boedi Oetomo werd het besluit bekend gemaakt, dat de verdere werkzaamheden ter voorbereiding van de fusie waren opgedragen aan eene uit drie personen bestaande commissie.

Een door Ir. Soekarno ingediend ontwerp voor eene reorganisatie van de Persatoean Perhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia (P.P.P.K.I.), hetwelk beoogde deze federatie van gematigde nationalistisch-politieke vereenigingen meer geëigend te maken om te functioneeren als overkapping ook van de extremistische partijen, is op eene in November 1932 gehouden conferentie, na wijziging op eenige ondergeschikte punten, aangenomen.

Veel belangstelling werd door de leiders van verschillende politieke organisaties betoond voor het verkrijgen van contact met de massa der bevolking, o. a. door het oprichten van arbeiders- en boerenbonden, de laatste vooral in Midden- en Oost-Java.

Eene belangrijke gebeurtenis op sociaal-politiek gebied, welke ongeveer alle partijen, ongeacht hare richtlijnen en beginselen, voor korten tijd vereenigde, vormde in 1932 de actie tegen de Toezicht-ordonnantie op het particulier onderwijs (I. S. 1932 n°. 494), de zoogenaamde Wilde Scholen-ordonnantie, welke beoogde tegemoet te komen aan de nopens het gehalte van dit onderwijs van Inheemsche zijde geuite klachten. Niettemin werd de bedoeling van de in de ordonnantie vervatte regeling verkeerd uitgelegd en vooral in verband met het daarin opgenomen preventief toezicht als eene ernstige bedreiging voor de vrijheid van het particulier onderwijs gevoeld. Dit misverstand leidde tot groeiende ontstemming, welke nog werd vergroot door het feit, dat de ordonnantie tot stand kwam in een tijd, gedurende welken op het van Overheidswege verstrekt onderwijs sterk moest worden bezuinigd.

Onder deze omstandigheden zou van eene onmiddellijke toepassing van de regeling voor het daarbij betrokken onderwijs meer nadeel dan baat te verwachten zijn geweest, weshalve de Indische Regeering besloot om, in overeenstemming met een door den heer Wiranatakoesoema c.s. in den Volksraad ingediend initiatief-

voorstel en in afwachting van eene nadere regeling, de Wilde Scholen-ordonnantie buiten werking te stellen (I. S. 1933 n°. 66).

Tenslotte verdient vermelding eene van Chineesch-Arabische zijde uitgegane actie, welke leidde tot de oprichting van eene permanente vereeniging van Aziaten onder den naam *Perserikatan Perkoempoelan-Perkoempoelan Bangsa Azia* (P.P.P.B.A.) met als doelstelling: versterking van den vriendschapsband tusschen alle Aziaten in Nederlandsch-Indië ter behartiging van hunne sociale belangen. Van Inheemsche zijde werd tot dusver ten opzichte van dit streven slechts geringe belangstelling betoond, terwijl de Chineesche pers tegenover de vorming van een dergelijk breed opgevat eenheidsfront zeer sceptisch stond.

Islamietische actie. De *Partij Sarekat Islam Indonesia* (P.S.I.I.) hield eind December 1931 een congres, waarop o. a. werd besloten, dat de leden, die grond bezitten, in het belang van de inheemsche weefnijverheid, 1/3 gedeelte daarvan met katoen zouden moeten beplanten. Tevens werd het besluit genomen stappen te doen, opdat alle Regeeringssubsidies aan godsdienstige instellingen zouden worden ingetrokken.

In Maart 1932 werden, vooral in Oost-Java, tal van propaganda-vergaderingen belegd, waar de malaise, hare vermeende oorzaken (kapitalisme en imperialisme) en hare gevolgen (werkloosheid), verder de door de Regeering eventueel te verleenen grondrechten aan Indo-Europeanen, de huwelijksordonnantie, en de bezwaren der bevolking tegen belastingen, heeren- en desadiensten werden besproken. Volgens de leiders der P.S.I.I. zou de malaise bestreden kunnen worden door het uitsluitend gebruik van voortbrengselen van eigen nijverheid en door oprichting van coöperatieve organisaties van landbouwers.

Op 11 en 18 December 1932 hield de P.S.I.I. openbare vergaderingen ter bespreking van een door het partijbestuur opgesteld crisisprogram en van de gevolgen der z.g. Wilde Scholen-ordonnantie.

Het crisisprogram was slechts eene samenvatting van de reeds herhaaldelijk in openbare P.S.I.I.-vergaderingen te berde gebrachte bezwaren tegen de heffing en de inning der landrente, tegen het hoofdgeld, de directe en indirecte belastingen, de verschillende dorpslasten en vooral tegen de heeren- en margadiensten, de adatbelastingen en de huwelijkslasten op Sumatra en Celebes. De in het program vervatte conclusies wezen het kapitalisme en het imperialisme als de oorzaken aan van de crisis. De grondslag voor een gezonden economischen toestand, vrij van vreemde invloeden, zou naar het oordeel der leiders gelegd kunnen worden door oprichting van boerenbonden, terwijl tevens de buitenlandsche goederen, die noodzakelijk zijn omdat het productie-systeem van het volk nog onvoldoende is ontwikkeld, ingeruild zouden kunnen worden tegen landbouw- en nijverheidsproducten der bevolking. Wat de centrale Regeering en de zelfstandige rechtsgemeenschappen betreft, deze behoorden, naar de meening der P.S.I.I.-leiding, over te gaan tot verlaging van alle belastingen; toe te laten, dat de belastingen in natura worden betaald; er voor te waken, dat de bevolking niet wordt gedwongen den heerendienst-afkoop te betalen; op ruime schaal voor de bevolking de gelegenheid open te stellen om woeste gronden te ontginnen; zoodat de concessies van erfpachters, die hun canon niet betalen, in te trekken teneinde de vrijkomende gronden ter beschikking te stellen van de bevolking.

In Djember werd tijdig eene actie van eenige P.S.I.I.-leden ontdekt, welke tegen het bestaand gezag was gericht. De schuldigen zijn tot vrijheidsstraffen veroordeeld.

De agitatie tegen de miltpunctie, welke in Priangan gaande was en gedeeltelijk onder leiding stond van de P.S.I.I., deels als gevolg van de beslissing der vereeniging Nahdatoe'l Oelama, als zou de punctie uit Mohammedaansch-rechtelijk oogpunt verboden zijn, werd in Tasikmalaja onderdrukt, zoowel door het oordeelkundig optreden van den Regent, hierin gesteund door eenige godsdienstleeraren, als door het opleggen van straffen wegens clandestien begraven.

In Garoet, waar de P.S.I.I. een belangrijk centrum had, verminderde de invloed der vereeniging. Eenige voormannen verlieten de partij en ondernamen

eene tegenactie. Zij beschuldigden de leiders, niets tot stand te hebben gebracht, het volk te hebben misleid, de Islam-plichten te hebben verwaarloosd en de binnengekomen gelden op afkeurenswaardige wijze te hebben aangewend.

In de zelfbesturende landschappen der Buitengewesten is de Sarekat Islam-beweging vrijwel verloopen.

In Minangkabau werd eene verhoogde actie der vereeniging waargenomen. In Padangpandjang werd een z.g. provinciaal congres gehouden, waarop besloten werd tot stichting van een fonds voor de slachtoffers der actie en tot vorming van een kader van leiders. Tevens werd de wenschelijkheid uitgesproken, alle moskee-aangelegenheden te doen behartigen door personen, die daartoe door de Moslimsche wet worden aangewezen; zoomede onthouding der Overheid van inmenging in huwelijkszaken. De redevoeringen op dit congres ademden een geest van agressief godsdienstig nationalisme en gaven blijk van Pan-Islamietische en revolutionaire neigingen.

De onder den invloed der P.S.I.I. verkeerende vereeniging *Pergerakan al Islam Indonesia* hield in April 1932 te Malang haar derde congres. De gehouden redevoeringen maakten weinig indruk op het publiek. De aanrakingen met het buitenland bleken uit een verzoek van Maghribijnsche zijde, gesteund door Nederlandsch-Indische studenten te Cairo, om den 16den Mei tot een herdenkingsdag voor den Islam te maken in verband met een door den Sultan van Marokko uitgevaardigd decreet ter regeling van het adatrecht der Berbers, waarin eene bedreiging van den Islam werd gezien. Daar de tijd ter voorbereiding van deze algemeene actie te kort werd geacht, werd deze uitgesteld tot 30 Mei, op welken datum hier en daar openbare vergaderingen werden gehouden.

De te Madjalengka gevestigde Moslimsche schoolvereeniging *Persjarikatan Oelama*, die haar arbeidsveld heeft in de residentie Cheribon en in de afdeeling Tegal, hield in 1932 mede een congres. De vereeniging telde 1400 leden, verdeeld over 31 afdeelingen. Ook op deze vereeniging oefent de P.S.I.I. eenigen invloed uit. Haar onderwijsstelsel is gebaseerd op „self-help”, in den zin van het nationaal Taman Siswo-onderwijs, echter op Islamietischen grondslag. De vereeniging bezit eene vrouwenafdeeling, Fatimijah genaamd, welke de sociale positie der Moslimsche vrouw beoogt te verbeteren.

De vereeniging *Mochammadijah* heeft op haar 21ste congres, in het begin van Mei 1932 te Makassar gehouden, opnieuw protest aangeteekend tegen de naar haar inzien ongeoorloofde bemoeienis van de Overheid met godsdienstige aangelegenheden, met name tegen de desbetreffende bepalingen in de Goeroe-ordonnantie, de regeling van wakf- en boedelkwesties en de huwelijksordonnantie. Tegenover allerlei adatgebruiken, die in strijd werden geacht met den Islam, nam zij eene vijandige houding aan. Zij is van oordeel, dat het Bestuur zich inzonderheid van elke bemoeienis met huwelijkszaken dient te onthouden, welke opvatting in de Buitengewesten meermalen leidde tot overtreding van de bepalingen der huwelijksordonnantie en tot conflicten met de Inlandsche zelfbesturen.

Op Java ontwikkelde deze vereeniging zich zeer rustig en verrichtte zij nuttig sociaal werk, terwijl ook haar onderwijs door de bevolking werd gewaardeerd.

Ter Sumatra's Oostkust breidde zij gaandeweg haren invloed uit, waarbij zij van nationalistische zijde aanvallen had te verduren wegens de haar toegeschreven anti-nationale houding.

De door beide uit Britsch-Indië afkomstige godsdienstige secten van *Ahmadijah*, n.l. die uit Qadian en die uit Lahore, gevoerde propaganda had weinig succes. De bevolking stond er of onverschillig tegenover (zooals op Java), of vijandig (zooals in Minangkabau en Atjeh). In laatstgenoemd gewest zijn de godsdienstige geleerden zelfs eene actie tegen Ahmadijah begonnen. Ahmadijah-Qadian verrichtte in West-Java, ter Sumatra's Westkust en in Atjeh eenig zendingswerk; Ahmadijah-Lahore had in Midden-Java een beperkten aanhang.

De orthodox-Moslimsche vereeniging van schriftgeleerden *Nahdatoe'l-Oelama* hield in 1932 haar jaarlijksch congres te Bandoeng, met het doel propaganda te

maken in West-Java. In de kringen der Arabieren, v.z.v. aangesloten bij de vereeniging van Alawiedische Sajjid's „Ar-Rabitah al-Alawijjah”, bestond voor dit congres groote belangstelling. De leden dezer vereeniging hoopten namelijk dat het geschil over den Sajjid-titel, hetwelk de Arabische gemeenschap in 1932 verdeeld hield, ter sprake zou worden gebracht. Dit is echter niet geschied. Ook de miltpunctie was wederom een punt van bespreking in verband met de Regeeringsbeslissing in deze aangelegenheid. Men hield zich aan de reeds eenmaal afgelegde verklaring, dat miltpunctie volgens het Moslimsch recht verboden zou zijn.

Het evenbedoeld geschil over den titel Sajjid wekte onder de Arabieren groote beroering, welke eenige malen tot bloedvergieten leidde. Aan de eene zijde stond vorengenoemde vereeniging Ar-Rabitah al-Alawijjah, die bij de Regeering een verzoekschrift indiende ter verkrijging van wettelijke bescherming van dien titel, opdat het gebruik ervan door die Arabieren, welke niet behooren tot de Alawieden, afstammelingen van den Profeet langs zijn met 'Ali gehuwde dochter Fatimah, strafbaar gesteld zou worden. De tegenpartij werd gevormd door de reformistische vereeniging al-Irsjad, die eveneens een rekest indiende aan de Regeering met het verzoek zich niet met deze zaak in te laten. In het begin van 1933 besliste de Regeering in laatstbedoelden zin.

De politiek-godsdienstige vereeniging *Persatoean Moeslim Indonesia* (P.M.I.), bij afkorting *Permi* geheeten, welke oorspronkelijk alleen werkzaam was in Minangkabau, breidde zich ook daarbuiten, n.l. in Tapanoeli, de Oostkust van Sumatra en Atjeh, gestadig uit. De organisatie omvat vier afdelingen, n.l. onderwijs (waaronder de padvinderij ressorteert), economie, Islam-publicatie en -verdediging en financiën. De Permi telt ongeveer 10000 leden, waarvan eenige duizenden vrouwen. De zetel van het hoofdbestuur is te Padang gevestigd. Op de in Juli 1932 gehouden conferentie werd de volgende beginselverklaring aanvaard: „De P.M.I. zal zijn eene radicale, non-coöperatieve, politieke organisatie voor de vrijheid van Indonesië”.

Met de op Java gevestigde Partai Indonesia staat de P.M.I. in nauwe relatie.

De *Persatoean Tarbijah Islamijah*, een vereeniging van orthodoxe godsdienstleeraren ter Sumatra's Westkust, heeft eind 1932 onder invloed van de jongeren haren naam gewijzigd in *Pendidikan Islam Indonesia*.

Actie buiten den Islam. De federatie van politiek-nationalistische vereenigingen *Persatoean Perhimpunan Politik Kebangsaan Indonesia* (P.P.P.K.I.) hield in Maart 1932 eene conferentie te Soerabaja. Na afloop hiervan werd bekend gemaakt, dat op voorstel van de *Persatoean Bangsa Indonesia* (P.B.I.) en met goedvinden van Dr. Soetomo en Mr. Latuharhary (resp. voorzitter en secretaris-penningmeester) besloten was om het dagelijksch bestuur der P.P.P.K.I. te verplaatsen naar Batavia, waar de meeste hoofdbesturen van de bij haar aangesloten vereenigingen gevestigd zijn; voorts dat in verband hiermede de twee evengenoemde heeren van hunne functies werden ontheven en vervangen door de heeren Moh. H. Thamrin (Kaoem Betawi) en Otto Iskandardinata (Pasoendan).

Op eene in November 1932 gehouden conferentie der federatie werd het ontwerp van Ir. Soekarno tot reorganisatie van de P.P.P.K.I. aangenomen.

Enkele der voornaamste punten van dit ontwerp zijn, dat jaarlijks minstens éénmaal een Congres Indonesia-Raja zou worden bijeengeroepen, waarop belangrijke kwesties zullen worden besproken en beslist; dat de P.P.P.K.I. belast zal zijn met het uitvoeren of doen uitvoeren van de beslissingen van dat congres en met de behandeling van alle voor de beweging belangrijke vraagstukken.

Wat de samenstelling der federatie betreft, is in het ontwerp bepaald, dat daartoe zullen mogen toetreden politieke vereenigingen van afdoend duidelijke beginselen, welker actie de nationaal-politieke eenheid van land en volk beoogt, zoodat de politieke vereenigingen of partijen, die geen lid zijn van de federatie, maar wier aanwezigheid noodig geacht wordt, kunnen worden uitgenoodigd om afgevaardigden te zenden naar de besloten en openbare ver-

gaderingen van het Congres Indonesia-Raja, waar zij een adviseerende stem zullen hebben en, voor speciaal door de federatie vast te stellen gevallen, ook een beslissende stem.

De in het ontwerp vervatte richtlijnen zouden als basis dienen voor de nieuwe statuten en het huishoudelijk reglement, waarvan de samenstelling aan eene uit vier personen bestaande commissie werd opgedragen.

Te Bandoeng werd als gevolg van het door de P.P.P.K.I. genomen besluit een *Comité Persatoean Aksi* opgericht, om op de daarvoor in aanmerking komende plaatsen gecombineerde vergaderingen te houden. De Partij Sarekat Islam Indonesia (P.S.I.I.), die ook was uitgenoodigd, liet hierop eene circulaire verschijnen, waarin werd medegedeeld, dat zij, hoewel sympathiseerende met deze gecombineerde acties, overeenkomstig de nog steeds van kracht zijnde congresbesluiten van December 1930 en 1931 om zelfstandig op politiek terrein te ageeren, zich van samengaan met andere politieke vereenigingen meende te moeten onthouden. Reeds tevoren was besloten om op bepaalde plaatsen gecombineerde vergaderingen te houden, aan welk besluit o. a. uitvoering werd gegeven in Juli 1932, toen te Batavia onder groote belangstelling van de landbouwende bevolking van buiten werd gesproken over het ontstaan van de particuliere landerijen en de toestanden aldaar, verder over de persbreidelordonnantie en de ordonnantie op het inzamelen van gelden.

Eene andere gecombineerde conferentie, buiten de P.P.P.K.I., gehouden door de Pendidikan Nasional Indonesia, de Partai Indonesia, Pasoendan, Boedi Oetomo, Sarekat Sumatra en de Persatoean Bangsa Indonesia, had in September te Batavia plaats, waarin eveneens de genoemde ordonnanties werden besproken en tevens de belemmeringen, ondervonden op openbare en besloten vergaderingen. Er werd een motie „van het volk aan het volk” aangenomen tegen de ordonnanties op het inzamelen van gelden, de persbreidelordonnantie, de ondervonden belemmeringen bij vergaderingen, de artikelen 153bis en ter en 161bis van het strafwetboek en de exorbitante rechten.

De *Persatoean Bangsa Indonesia* (P.B.I.) richtte op Java in 1932 verscheidene nieuwe afdelingen op.

Op het congres, dat het centraal bestuur op 1 Januari 1932 hield, werd besloten volkscoöperaties in het leven te roepen, niet-politieke vakvereenigingen te stichten en leiding te geven aan volksorganisaties, zoomede volkscholen op nationalen grondslag op te richten. In de in Mei 1932 gehouden jaarvergadering werd voorts besloten landbouwersbonden op coöperatieven grondslag (Roekoer Tani P.B.I.) te vormen.

In Mei 1932 telde de vereeniging 30 afdelingen.

De Vereeniging *Boedi Oetomo* hield van 14 tot 16 Mei 1932 te Solo haar 22ste congres.

Aan de totstandkoming van eene fusie van vereenigingen op coöperatieven grondslag werd krachtige medewerking verleend. Voor toetreding tot het fusielichaam zouden alleen in aanmerking komen die vereenigingen, welker leden inheemschen zijn. Als doel werd aanvaard het streven naar een vrij en vereenigd Indië. De fusie zou in en buiten de bestaande raden werken. De eenheidsorganisatie zou in het algemeen coöperatief zijn, doch het zou incidenteel kunnen voorkomen, dat zij ten aanzien van een bepaald onderwerp een non-coöperatief standpunt inneemt. De naam *Boedi Oetomo* zou eventueel worden prijsgegeven.

Boedi Oetomo besloot zich te gaan toeleggen op reclasseeringsarbeid. Het door haar samengesteld urgentieprogram beoogt in hoofdzaak de oprichting van cursussen op wetenschappelijk, cultureel en sociaal gebied. Voor onderwijszaken werd eene advies-commissie ingesteld.

In eene te Solo gehouden December-conferentie werd als doel van *Boedi Oetomo* aanvaard te streven naar een „vrij Indonesia”.

De vereeniging *Pasoendan* hield in Maart 1932 haar jaarlijksch congres te Batavia.

Deze vereeniging bewoog zich op politiek, sociaal, economisch en cultureel terrein. Zij volgde *Boedi Oetomo* niet op haren weg naar fusie van de coöpera-

tieve vereenigingen. Zij telde ruim 3900 leden, verdeeld over 41 afdeelingen, terwijl Pasoendan Isteri (de vereeniging voor vrouwen) 11 afdeelingen bezat met bijna 800 leden.

Het aantal door deze vereeniging onderhouden scholen bedroeg ongeveer 40, waaronder 25 Hollandsch-Inlandsche scholen en schakelscholen.

Van de *Partai Ra'jat Indonesia*, die voornamelijk op Madoera werkt, ging weinig uit.

De *Pakempalan Kawoelo Ngajogjokarto* ging in 1932 nog steeds in ledental vooruit. Van de zijde van deze vereeniging bestaat eveneens groote belangstelling voor swadeshi. Zij telt thans ruim 80 verbruikscoöperaties.

Op initiatief van eenige P.B.I.-leden werd te Solo de vereeniging *Pakoempoelan Kawoelo Soerokarto* (P.K.S.) opgericht.

Als haar doel werd opgegeven de Inheemsche bevolking van Soerakarta in al haar lagen en geledingen eendrachtig te maken, op te wekken tot wederzijdsch hulpbetoon en te doen samenwerken ter verkrijging van een beter bestaan.

De *Partai Indonesia* (P.I. of Partindo), die haar propaganda ook over de Buitengewesten uitstreckte (Tapanoei, Sumatra's Oostkust, Palembang, Bangka), telde 4 departementen, n.l. voor politieke aangelegenheden, coöperatievezen, onderwijs en vakbeweging, met in totaal $\pm$ 15000 leden.

Deze extreem-nationalistische organisatie heeft als beginsel den vrijheidsstrijd aanvaard, gebaseerd op auto-activiteit en non-coöperatie. Zij streeft naar vorming van een onafhankelijk „Indonesia", door middel van eene georganiseerde massa-actie van democratischen en nationalen aard.

Van 14 tot 16 Mei 1932 hield zij te Batavia haar eerste congres, terwijl op eene in Juli d.a.v. gehouden conferentie een werkprogram werd vastgesteld. Tot de in dit werkprogram gestelde desiderata behooren: volkomen vrijheid van vereenigen en vergaderen, volkomen vrijheid van drukpers, afschaffing van het passenstelsel, afschaffing van de artt. 153*bis* en *ter* en art. 161*bis* strafwetboek, afschaffing van de exorbitante rechten, zoomede verbetering van de regeling der preventieve hechtenis en van het onderzoek in strafzaken van Inlanders. Voorts zou volgens het werkprogram de vereeniging zich toeleggen op de oprichting van boerenbonden, zoomede op massale bestrijding van het analphabetisme.

In October 1932 telde de vereeniging 24 afdeelingen en $\pm$ 7000 leden.

Een andere eveneens extreem-nationalistische vereeniging is de uit de z.g. onafhankelijke groepen (Golongan Merdeka) ontstane *Pendidikan Nasional Indonesia* (P.N.I.), welke gebaseerd is op nationalisme en democratie en zich ten doel stelt het volk bewust te maken in de vrijheidsbeweging. Zij gaat uit van de gedachte, dat de vrijheid alleen door inspanning van de massa zelf verkregen zou kunnen worden. De soevereiniteit zou bij het volk moeten berusten. Op de ruïnes van de inheemsche adatgebruiken wil zij eene maatschappij opbouwen, die het collectivisme (de onderlinge samenwerking en de gelijkgerechtigdheid van allen) tot grondslag heeft en vrij is van elken kapitalistischen of imperialistischen inslag. Volgens haar dient de klasse-maatschappij te verdwijnen, moeten de productie-middelen in handen komen van den Staat en moet het privaat bezit worden afgeschaft. Zij wil Swadeshi niet als politiek wapen gebruiken, omdat daarmee geen vrijheid zou kunnen worden bereikt; ook het coöperatievezen acht zij niet belangrijk. Hoewel de P.N.I. democratisch is, wenscht zij niet internationaal georiënteerd te zijn: zij staat in de eerste plaats „self help" voor; wordt van buiten hulp aangeboden, dan zal deze worden geaccepteerd.

De P.N.I. hield gedurende 1932 tal van propagandavergaderingen, waarop o. a. de volgende onderwerpen aan eene bespreking werden onderworpen: de geschiedenis der Nederlandsche kolonisatie, de politieke beweging in Nederlandsch-Indië, de onafhankelijkheid van „Indonesia", de Pacific-oorlog, de positie der koloniën en de middelen om tot onafhankelijkheid te geraken, de eenheid, het kapitalisme en imperialisme.

Haar eerste congres werd in Juni 1932 te Bandoeng gehouden.

De organisatie omvat een 1000-tal leden.

Eveneens extremistisch is de *Perhimpoean Peladjar Peladjar Indonesia* (P.P.P.I.), de vereeniging van inheemsche studenten te Batavia.

Op 12 Augustus 1932 hield de P.P.P.I. eene openbare protestvergadering tegen de onthulling van het Van Heutsz-monument. De besprekingen resulteerden in de aanneming van eene motie, waarin alle inheemsche vereenigingen alsmede de Inlandsche pers werden uitgenoodigd om aan het geheele volk te verkondigen, dat de oprichting van het monument eene aansporing inhoudt om de „Indonesische eenheid” te versterken ter bereiking van een „vrij Indonesia”.

In September hield zij te Batavia haar derde congres, waar als „minimum-werkprogram” werd vastgesteld het inprenten en verkondigen van haar grondbeginselen en idealen aan het geheele Indonesische volk, het bestudeeren en onderzoeken van de actie van het imperialisme en van de regelingen der Overheid, het bekend maken van de resultaten van dat onderzoek, het beleggen van vergaderingen en het zoeken van contact met het buitenland.

De Inheemsche Vrouwenbeweging. Hierbij moet onderscheid gemaakt worden tusschen organisaties op godsdienstigen en die op neutralen grondslag.

De belangrijkste van eerstgenoemde organisaties is de vrouwenafdeeling van Moehammadijah, *A'isjijah* geheeten.

Onder de neutrale vrouwenvereenigingen dient in de eerste plaats genoemd te worden de sinds Juni 1932 onder den naam *Istri Indonesia* tot stand gekomen fusie van een tiental tot de federatie *Perikatan Perkoempoelan Istri Indonesia* (P.P.I.I.) behoorende vrouwenvereenigingen. Deze fusie, waartoe de meer vooruitstrevende vereenigingen zijn toegetreden, is gebaseerd op nationalisme en democratie; haar doel is te streven naar „Indonesia Raja” (Groot Indonesië).

Hoewel de federatie, noch de fusie actief aan de politieke beweging deelneemt, wint in de betrokken kringen meer en meer de overtuiging veld, dat de Inheemsche vrouw, ook al is zij lid van op sociaal gebied werkzame vereenigingen, zich daarnaast op politiek gebied behoort te bewegen om met den man samen te werken voor het verkrijgen van de nationale vrijheid.

Voorts valt melding te maken van de vereeniging *Istri Sedar*, dateerend van Maart 1930, welke door verbetering van de positie der vrouw in de maatschappij en in het gezin de inheemsche vrouw tracht op te voeden tot eene bewuste, krachtige medestrijdster van den man voor het bereiken van de vrijheid. Op het medio Juli 1932 gehouden congres heeft zij als politiek doel aanvaard: gelijkheid en gelijke waardeering van de inheemsche vrouwen en mannen ter bespoediging van de nationale vrijheid. Zij wendt zich in het bijzonder tot de „Marhaen-vrouw”, de inheemsche vrouw uit het volk. Van deze vereeniging bestaan afdeelingen te Batavia, Manggarai, Bandoeng, Tjiandjoer, Cheribon en Palembang.

De Inheemsche Jeugdbeweging. De vereeniging *Indonesia Moeda* voerde in Augustus 1932 op 30 verschillende plaatsen eene z.g. moment-actie, welke ten doel had het volk te toonen, dat de jeugd in de nationale beweging niet ten achter wil blijven bij de ouderen. Aan verscheidene sprekers moest door de politie het woord worden ontnomen, omdat zij zich op politiek terrein begaven, terwijl de redevoeringen dikwijls heftig van aard waren. Eind December 1932 hield de vereeniging haar jaarlijksch congres te Soerabaja, waar het besluit werd genomen om de organisatie ook open te stellen voor de niet-schoolgaande jeugd, in het bijzonder voor kinderen uit het volk.

Te Jogjakarta kwam in 1932 eene nieuwe vereeniging tot stand, *Soeloe Pemoeda Indonesia* genaamd, welke streeft naar vrijheid, gelijkheid en broederschap en naar verwezenlijking van de nationalistische idealen. Ter zelfdertijd werd te Soerakarta de grondslag gelegd voor de oprichting van een *Kepandoean Ra'jat Indonesia*, eene padvinderversameening voor de jeugd onder het volk. Beide vereenigingen staan onder leiding van de *Pendidikan Nasional Indonesia* (P.N.I.) in Midden-Java.

De *Himpoean Pemoeda Islam Indonesia* (H.P.I.I.), jeugdorganisatie der *Persatoean Moeslim Indonesia* (P.M.I.) ter Sumatra's Westkust, hield in Juli 1932 haar congres te Padangpandjang. Alle openbare vergaderingen moesten door

de politie worden gesloten, omdat de redevoeringen een staatkundig, derhalve voor eene jeugdvereniging ontoelaatbaar, karakter droegen.

Het nieuwe hoofdbestuur van de *Pemoeda Moeslimin Indonesia*, jeugd-organisatie der Partij Sarekat Islam Indonesia (P.S.I.I.), is te Soerabaja gevestigd. Het doel dezer jeugdvereniging is jonge mannen en vrouwen tusschen 15 en 30 jaar volgens den Islam op te voeden.

Ter voering van eene propaganda-actie is onder den naam *Pemoeda P.S.I.I.* samenwerking ontstaan tusschen Pemoeda Moeslimin Indonesia en S.I.A.P. (de padvinderafdeling der Partij Sarekat Islam Indonesia).

De *Inheemsche Padvinderij* geeft door haar optreden op Java uit politiek oogpunt geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Ter Sumatra's Westkust zijn als voornaamste padvinderverenigingen aan te merken de *S.I.A.P.*, met ruim 500 leden; *El-Hilaal*, oorspronkelijk een afdeling van de Persatoean Moeslim Indonesia, doch nu los daarvan staande, met $\pm$ 2000 leden; *Kepandoean Indonesia Moeslim*, afdeling van de Persatoean Moerid Dinijah-school (de federatie van leerlingen van godsdienstschoolen) en *Hizboel Wathon*, een afdeling van Moehammadijah. In 't geheel zijn ter Sumatra's Westkust ruim 4000 Inheemsche padvindere.

4. De Chineesche beweging.

Het bezoek van de Volkenbondcommissie aan China trok veler belangstelling. Zoo werden o. a. door de Chineesche Handelsverenigingen te Batavia, Soerabaja en Semarang, in samenwerking met de Kuomintang-afdeelingen en andere verenigingen aldaar, telegrammen aan genoemde commissie gezonden, waarin de hoop werd uitgesproken, dat de leden bij het opstellen van hun rapport de grootste rechtvaardigheid zouden betrachten.

De 18de September, de eerste herdenking van den dag waarop de Japanners Moekden genomen hebben, verliep in Indië zeer rustig. Door een beperkt aantal Chineesche verenigingen, alsmede door de consulaten te Batavia en Soerabaja werden herdenkingsbijeenkomsten belegd, waarin door tal van sprekers de toehoorders tot eensgezindheid en vaderlandsliefde werden aangespoord.

In de kringen der in Indië geboren, z.g. peranakan-Chineezee heerschte in het afgelopen jaar eenige beroering ten aanzien van de vraag, welke richting deze groep Chineezee moet inslaan, om aan de verschillende hen bedreigende moeilijkheden het hoofd te bieden. De meeste Chineesch-Maleische bladen voerden daarover een heftigen pennestrijd, waardoor de tegenstellingen tusschen de verschillende richtingen duidelijk tot uiting kwamen.

De Sin-Po-groep, de z.g. 1ste richting, die van het te Batavia verschijnend Chineesch-Maleisch dagblad Sin-Po, is ultra-nationalistisch. Zij wenscht, dat de Nederlandsch-Indische Regeering voor de peranakan-Chineezee het Chineesch onderdaanschap zal erkennen en hen met de Europeanen zal gelijkstellen. Voor de verwezenlijking van hare idealen verwacht zij alles van China en niets van samenwerking met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement; de Chineezee behooren h. i. door self-help in socialen arbeid zich tot een hooger niveau te verheffen met inachtneming van de belangen van de toekomstige inheemsche bestuurders van Indië.

Daarnaast heeft zich in September 1932 op initiatief van den heer Liem Koen Hian, ex-hoofddirecteur van de te Soerabaja verschijnende Sin Tit Po, een tweede groep gevormd. Oppericht werd de Partij Tionghwa Indonesia (P.T.I.) met het doel: steun te verleen in het belang van de economische, sociale en politieke ontwikkeling van Nederlandsch-Indië tot een onafhankelijken Staat, waarin aan alle groepen der bevolking gelijke rechten zouden worden verleend. Als deel van het Indonesisch volk zou de gemeenschap van in Indië geboren Chineezee deelnemen aan den politieken strijd in samenwerking met andere verenigingen en partijen, die hetzelfde doel nastreven. De eerste door deze organisatie van Indische Chineezee ondernomen stap was eene actie tot steunverleening aan de beweging tot lijdelijk verzet tegen de uitvoering van de z.g. Wilde Scholen-ordonnantie.

Een derde groep, de z.g. derde richting, wordt gevormd door de Chung Hwa Hwee. Deze in 1928 opgerichte Chineezenbond in Nederlandsch-Indië aanvaardt het Nederlandsch onderdaanschap en neemt deel aan den arbeid in de raden, omdat zij daardoor sneller tot haar doel, de gelijkstelling met de Europeanen en verhooging van den invloed der Chineezen in het Landsbestuur, meent te kunnen geraken.

De strijd, die voornamelijk tusschen de Chung Hwa Hwee en de Partai Tionghwa Indonesia gevoerd werd, luwde tegen het einde van November bij gebrek aan onderwerpen ter discussie. Van beide zijden trachtte men van toen af zijne positie te versterken door het oprichten van nieuwe afdelingen op tal van plaatsen in Nederlandsch-Indië, zoodat de propaganda in de bladen grotendeels vervangen werd door persoonlijke propaganda onder de Chineesche bevolking.

HOOFDSTUK II.

DE FINANCIËLE TOESTAND.

A. DE LANDSFINANCIËN.

1. Algemeen overzicht.

Van de teleurstellende ontwikkeling van de financiële situatie wordt een duidelijk beeld gegeven in het onderstaand overzicht van de ramingen en de voorloopige uitkomsten betreffende de begrooting voor 1932 volgens de gegevens, bekend gesteld in den gewijzigden herdruk van de Indische financiële nota, behorende bij de ontwerp-begrooting voor 1934. ¹⁾

De voorloopige ramingen en uitkomsten over 1932 bedragen:

	Duizendtallen guldens.	
	Raming.	Uitkomst.
<i>Gewone dienst:</i>		
Ontvangsten	692 408	468 100
Uitgaven	760 770	604 753
Nadeelig saldo	68 362	136 653
<i>Buitengewone dienst:</i>		
Ontvangsten	18 310	31 287
Uitgaven	49 218	24 254
Voordeelig saldo	—	7 033
Nadeelig „	30 908	—
<i>Geheele dienst:</i>		
Ontvangsten	710 718	499 387
Uitgaven	809 988	629 007
Nadeelig saldo	99 270	129 620

Hierbij dient er rekening mede te worden gehouden, dat, naar verwacht wordt, van 1932 naar 1933 de volgende bedragen zullen worden gevireerd:

Buitengewone dienst	f 86 500
Gewone dienst	1 994 400
Totaal	f 2 030 900

Tegenover een geraamd tekort van 68,4 miljoen op den gewonen dienst blijkt derhalve als voorloopige uitkomst te moeten worden gerekend op een tekort van 136,7 miljoen, niettegenstaande de omstandigheid, dat door de ingevoerde wijziging der Indische Comptabiliteitswet met betrekking tot de boekingswijze der kohierbelastingen eene verbetering van de desbetreffende middelencijfers met 10,8 miljoen

¹⁾ Gedrukte Stukken Tweede Kamer, Zitting 1933—1934, 4, n°. 28.

ontstond, terwijl bovendien de zuivere gewone uitgaven $\pm$ 75 miljoen beneden de raming zijn gebleven.

De vorenbedoelde wijziging van de Indische Comptabiliteitswet is tot stand gekomen bij de wet van 25 Juli 1932 (N. S. n°. 391, I. S. n°. 483), waarbij in de Indische Comptabiliteitswet een nieuw artikel 8a werd ingevoegd, houdende bepaling, dat voor zoover betreft de kohierbelastingen van 1931 af niet meer de werkelijke ontvangsten ten bate van de begrooting worden gebracht, doch de zuivere opbrengsten, d.w.z. de over het kohierjaar en het daarop volgend jaar opgelegde aanslagen, onder aftrek van verminderingen, ontheffingen en afschrijvingen. Tengevolge van dit voorschrift en de daarmee verband houdende overgangsbepaling, dat de betalingen op de kohieren van vóór 1931 worden verantwoord in het jaar, waarin zij zijn ontvangen, geven de begrotingsrekeningcijfers voor 1931 en 1932 een gunstiger beeld — ten bedrage van respectievelijk 28,6 en 10,8 miljoen — dan de ontvangsten van 's Lands kas zouden doen zien.

Het gunstig verschil tusschen raming en uitkomst der zuivere gewone landsuitgaven ten bedrage van 75 miljoen werd veroorzaakt door de in den geheelen Landsdienst doorgevoerde versobering, het op groote schaal nalaten van voorgenomen materiele en kapitaalsuitgaven, terwijl voorts de algemeene prijsdaling van grooten invloed was.

De uitkomsten van den buitengewonen dienst geven een gunstig verschil met de raming te zien van 37,9 miljoen, doordat in stede van een nadeelig saldo van 30,9 miljoen een voordeelig saldo van 7 miljoen ontstond. Behalve aan het vrijwel geheel nalaten van alle kapitaalsuitgaven, moet dit gunstig verschil worden toegeschreven aan het terugvloeien van uitstaande leensommen bij den Pandhuisdienst tot een bedrag van 15 miljoen.

Het voorloopig tekort van den geheelen dienst 1932 is dus te stellen op 129,6 miljoen.

Dat ondanks de bovengenoemde omstandigheden, welke van gunstigen invloed zijn geweest op de resultaten der begrooting van uitgaven, het tekort zoo hoog is opgelopen, vindt zijne verklaring in den aanzienlijken terugval van de opbrengsten der verschillende middelen en de daarmee gepaard gaande belangrijke vermindering van de opbrengst der belastingen, waartegen de verschillende tariefsverhoogingen en de invoering van enkele nieuwe heffingen — de crisisheffing 1932 op het inkomen, de vermogensbelasting, de motorvoertuigenbelasting voor de Buitengewesten en de tabaksaccijns — niet opwegen. Hierbij moet echter in aanmerking worden genomen, dat de laatstgenoemde heffing eerst werd ingevoerd met ingang van 16 December 1932, zoodat zij eerst voor 1933 beteekenis zal hebben.

Van de Landsontvangsten in 1932 volgt hieronder nog een overzicht, waarnaast die over de jaren 1929, 1930 en 1931 zijn gesteld.

Landsontvangsten.

	Ontvangsten (in miljoenen guldens).			
	1929.	1930.	1931.	1932.
Belastingen	343,9	312,6	282,3	229,6
Saldi monopolies	52,7	37,	28,2	22,6
Idem voor zoover aangewezen tot Landsbedrijf in den zin der Bedrijvenwet . .		11,6	6,	3,4

	Ontvangsten (in millioenen gulden).			
	1929.	1930.	1931.	1932.
Saldi producten	44,1	14,2	4,3	2,0
Idem voor zoover aangewezen tot Lands- bedrijf in den zin der Bedrijvenwet . .		0,4	0,1	1,7
Saldi bedrijven	49,2	35,8	29,3	18,8
Idem voor zoover aangewezen tot Lands- bedrijf in den zin der Bedrijvenwet . .		—	—	3,7
Idem verschillende objecten aangewezen tot Landsbedrijf in den zin der Bedrijvenwet	—	—	—	—
Diverse middelen	33,7	29,9	28,0	16,9
Te zamen	523,6	441,5	378,2	283,9

Meer gedetailleerde gegevens betreffende de uitkomsten der begrooting van 1932 zijn verstrekt in bovengenoemden herdruk van de Indische financieele nota, behoorende bij de ontwerp-begrooting voor 1934.

Het slot der rekening van uitgaven en ontvangsten van Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1926 en over het dienstjaar 1927 is vastgesteld respectievelijk bij de wet van 25 Nov. 1931 (N. S. n°. 473, I. S. 1932 n°. 65) en van 25 Nov. 1932 (N. S. n°. 558, I. S. 1933 n°. 39).

2. 's Lands vermogenstoestand. Leeningen.

a. *Vlottende schuld.* Evenals in 1931 nam de vlottende schuld ook gedurende 1932, ondanks de uitgifte van schuldbewijzen tot een totaal nominaal bedrag van f 106 500 000 ter consolidatie van een deel dier schuld, wederom belangrijk toe, zooals uit het volgende overzicht kan blijken.

Omschrijving bestanddeelen vlottende schuld.	Aanvang 1932.	Einde 1932.
Stand Landsrekening bij de Javasche Bank	D f 5 231 000	D f 394 000
Muntbiljetten in omloop . .	3 953 000	2 067 000
Schatkistpapier	36 830 000	10 315 000
Overtollige kasmiddelen der Zelfbesturen	1 573 000	715 000
Totaal Ned.-Indië . .	f 47 587 000	f 13 491 000
Stand Landsrekening bij 's Rijks schatkist	D f 138 118 000	D f 226 841 000
Tijdelijk onbelegde gelden van het Muntfonds	1 035 000	488 000
Totaal Nederland . .	139 153 000	227 329 000
Totaal vlottende schuld . .	f 186 740 000	f 240 820 000
Vermeerdering tot einde 1932		54 080 000

Zonder consolidatie zou de vermeerdering van de vlottende schuld gedurende 1932 f 157 000 000 hebben bedragen.

De Landsrekening bij de Javasche Bank wees in 1932 een hoogste creditsaldo aan van f 5 486 000 op 22 October en een laagste creditsaldo van f 418 000 op 30 Januari; het debetsaldo bewoog zich tusschen een maximum van f 23 243 000 op 9 April en een minimum van f 394 000 op 31 December.

De rekening werd gunstig beïnvloed door storting van het in Indië geplaatst gedeelte der Nederlandsch-Indische leening 1932 met f 9 700 000, waarvan f 7 200 000 naar Nederland werd geremitteerd ter gedeeltelijke afdekking van het debetsaldo bij 's Rijks schatkist.

In 1932 werd in Nederlandsch-Indië uitsluitend schatkistpapier uitgegeven om te dienen als dekking voor het Landscrediet bij de Javasche Bank en voor uitkeering aan de Indische Pensioenfonds.

Bij de wet van 31 Dec. 1931 (N. S. n°. 606, I. S. n°. 58) werd het maximum credietbedrag voor de voorziening in de behoeften aan kasgeld voor den Indischen dienst in Nederland gedurende 1932 vastgesteld op f 250 000 000.

Het saldo bij 's Rijks Kas bewoog zich tusschen een laagste debetsaldo van f 140 111 000 op 2 Januari 1932 en een hoogste debetsaldo van f 254 017 000 op 24 September d.a.v.

Ten gunste van het saldo kwam de storting van het in Nederland geplaatst gedeelte der Nederlandsch-Indische leening 1932 ten bedrage van f 60 264 700, benevens f 7 200 000 zijnde de uit Indië geremitteerde gedeeltelijke opbrengst van het aldaar geplaatste gedeelte van eerder genoemde leening. Een gedeelte van de inschrijvingssom van deze leening tot een bedrag van f 26 600 000 werd in Nederlandsch-Indisch schatkistpapier voldaan.

b. <i>Geconsolideerde schuld.</i> De geconsolideerde schuld vertegenwoordigde bij den aanvang van 1932 een bedrag van	f 1 108 937 947
Aan nieuwe schuld werd gedurende 1932 uitgegeven	106 500 000
Totaal	f 1 215 437 947
terwijl de schuld afnam wegens aflossing met	33 400 315
De schuld bedroeg derhalve eind 1932	f 1 182 037 632

In verband met de hierna te bespreken transactie met de Nederlandsche Bank en de Javasche Bank is het pond sterling bij deze berekening aangenomen op f 9,25.

Met het oog op 's Lands kaspositie werden in 1932 geen dollarobligatiën ingekocht ten laste van den post voor extra-schulddelging.

Krachtens de Nederlandsch-Indische leeningwet 1931 (N. S. n°. 201, I. S. n°. 178) werd op 12 October 1932 de inschrijving opengesteld op een bedrag van f 40 800 000 5 % schuldbewijzen tegen den koers van 97½ %, deel uitmakend van een totaal bedrag van f 106 500 000, waarvan reeds f 8 205 000 tegen emissievoorwaarden en f 57 495 000 tot een koers van 97 % was geplaatst.

Het ingeschreven bedrag, groot f 9 469 600 in Indië en f 31 330 400 in Nederland, werd ten volle toegewezen.

Evenmin als in 1931 werd in 1932 gebruik gemaakt van de bij de wet van 9 Juli 1931 (I. S. n°. 363) verleende machtiging om de vreemde valuta-leeningen voor het volle bedrag dan wel achtereenvolgens in gedeelten te converteren tegen een door den Minister van Koloniën te bepalen uitgiftekoers en rente. Wel werd in Januari van 1932 ter verzekering van het tengevolge van de daling van het pond sterling verkregen voordeel, met de Nederlandsche en de Javasche Bank een overeenkomst aangegaan, waarbij het pondenbezit dier instellingen tot een maximum bedrag van £ 10 764 000 door het Land werd overgenomen tegen een koopprijs van niet meer dan f 9,45 en niet minder dan f 9,25 per pond sterling. Indië zou ten behoeve van de aflossing van zijne pondenleeningen 1921 C en 1923 B, de levering der ponden van de Banken kunnen vorderen acht dagen vóór den tweeden coupdatum dier leeningen in 1933 of vóór elken coupdatum

daarna. De Banken van haar kant zouden de overneming van de ponden, voor zoover deze tusschentijds niet zouden zijn opgenomen voor betaling van aflossing en rente, *kunnen* vorderen respectievelijk één en anderhalf jaar later of acht dagen vóór elken coupondatum daarna. Zij zouden echter van dit recht van opvordering geen gebruik maken, voor zoover en zoolang haar positie van circulatiebank dit te harer beoordeeling zou toelaten.

In aansluiting aan deze overeenkomst werd bij de wet van 25 Juli 1932 (I. S. n°. 479) de mogelijkheid geopend van de opening van een crediet ten behoeve van den Minister van Koloniën, teneinde daarmee de betaling van de overgenomen ponden mogelijk te maken.

Onder nadere goedkeuring van den wetgever werd met de Nederlandsche en de Javasche Bank op 28 December 1932 een overeenkomst aangegaan — welke overeenkomst werd bekrachtigd bij de wet van 15 Maart 1933 (N. S. n°. 99, I. S. n°. 212) —, waarbij deze instellingen zich verbinden om Indië op den vroegst mogelijken datum — d. i. voor de leening 1921 C op 15 Augustus en voor de leening 1923 B op 15 Juli 1933 — in staat te stellen de pondenleeningen met de van de beide circulatiebanken gekochte ponden af te lossen tegen f 9,25 per pond sterling middels een door haar op onderpand van Nederlandsch schatkistpapier tegen een rente van 3½ % te verstrekken crediet.

Dit crediet is aangegaan voor onbepaalden tijd met recht van opzegging voor beide partijen op een termijn van drie maanden, met dien verstande, dat het voor de banken niet opzegbaar is vóór de data, waarop zij volgens de eerste overeenkomst de betaling van de door het Land overgenomen ponden zouden hebben kunnen vorderen (te weten: 7 Juli 1934 en 7 Januari 1935 voor resp. 5/11 en 6/11 gedeelte), en dat de banken ook na die data van haar recht tot opzegging geen gebruik zullen maken, voor zoover en zoolang hare positie als circulatiebanken dit te harer beoordeeling mogelijk maken. Zoolang het crediet niet is opgezegd, zal de schuld aan de circulatiebanken in ten hoogste 29 jaar worden afgelost, te beginnen met 7 Juli 1934.

Het aan rente te betalen bedrag zal in geen geval meer bedragen dan hetgeen Nederlandsch-Indië in verband met den sterlingkoers te betalen zou hebben gehad, indien de pondenleeningen niet zouden zijn afgelost.

De onderwerpelijke transactie komt dus neer op eene rentebesparing voor het Land gedurende den tijd, dat het anders de gekochte ponden nog niet had kunnen opnemen en dus 5 % en 6 % op de pondenleeningen had moeten doorbetalen.

3. Belastingen in geld.

Met betrekking tot de *belastingen in het algemeen* kan worden vermeld, dat behalve de reeds in het vorig Verslag vermelde „crisisheffing 1932 op het inkomen” nog twee nieuwe belastingen werden ingevoerd, respectievelijk met ingang van 1 Januari 1932 en 1 Januari 1933, nl. de vermogensbelasting (I. S. 1932 nos. 405 en 406) en de motorvoertuigenbelasting voor Java en Madoera (I. S. 1933 nos. 111 en 112).

De regeling van de invordering van belastingen in Nederlandsch-Indië door middel van dwangschriften treedt ten aanzien van de vermogensbelasting met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1932 (zie I. S. 1932 n°. 475), ten aanzien van de inkomstenbelasting met ingang van 1 Januari 1933 (zie I. S. 1932 n°. 541) en ten aanzien van de crisisheffing 1933 met ingang van 1 Januari 1933 (I. S. 1932 n°. 599) in werking.

Bij Ord. van 16 Maart 1933 (I. S. n°. 113) is de *personeele belasting*-regeling gewijzigd in dien zin, dat voortaan ook van de belasting worden vrijgesteld de automobielen en autoletten, die buiten gebruik gesteld en deswege verzegeld zijn.

De nog voortdurende daling der huurwaarden van woonhuizen heeft aanleiding gegeven tot een onderzoek naar de mogelijkheid van verlaging der z.g. „grenshuurwaarden”.

Reeds kon in een enkel geval, nl. voor de gemeente Soerabaja worden overgegaan tot vermindering van deze grenshuurwaarde van f 600 tot f 480 (I. S. 1932 n°. 25).

Op 1 Januari 1933 is, ter vervanging van de herziene ordonnantie op de *inkomstenbelasting-1920* (I. S. 1921 n°. 312), in werking getreden de ordonnantie op de *inkomstenbelasting-1932* (I. S. 1932 n°. 111, gewijzigd bij I. S. 1932 n°. 637). Bij Ord. van 16 Dec. 1932 (I. S. n°. 594) zijn voorts gebiedsdeelen aangewezen waarin overeenkomstig art. 28 der Ord. op de *inkomstenbelasting-1932* (I. S. n°. 111) het belastbaar minimum wordt verhoogd en de belasting wordt verminderd.

Ook voor het jaar 1933 bleek eene extra-heffing op het inkomen tot tijdelijke versterking der landsmiddelen noodzakelijk. Deze „*crisisheffing 1933* op het inkomen” (I. S. 1932 n°. 585, gewijzigd bij I. S. 1932 n°. 636) is eenzelfde heffing als de *crisisheffing 1932* op het inkomen. Het tarief is echter eenigszins verhoogd, in verband met het feit, dat het tarief der ordonnantie op de *inkomstenbelasting-1932* lager is dan dat der herziene ordonnantie op de *inkomstenbelasting-1920* inclusief de daarover in 1932 geheven 40 landsopcenten. De gezamenlijke druk van *inkomstenbelasting* en *crisisheffing* over het jaar 1933 is ongeveer gelijk gebleven aan dien van *inkomstenbelasting*, opcenten en *crisisheffing* over het jaar 1932. Ten aanzien van de *crisisheffing 1932* op het inkomen is art. 16 van de Indische Comptabiliteitswet buiten werking gesteld bij Ord. van 5 Maart 1932 (I. S. n°. 91), bekrachtigd bij de wet van 25 Juli 1932 (N. S. n°. 392, I. S. n°. 427).

De ordonnantie op de *vennootschapsbelasting 1925* (I. S. 1925 n°. 319) werd in 1932 gewijzigd bij Ord. van 28 April en 24 Dec. 1932 (I. S. nos. 196 en 634).

De in Bb. n°. 10797 opgenomen toelichting op de genoemde ordonnantie werd gewijzigd (zie Bb. n°. 12874).

De *verpondingsordonnantie 1928* (I. S. n°. 342) is met ingang van 1 Januari 1933 (I. S. n°. 63) nader gewijzigd en aangevuld o.m. in dien zin, dat voortaan nieuwe gebouwen, in den loop van het belastingtijdvak opgericht, in den aanslag zullen worden betrokken.

De Vorstenlandsche voertuigenbelasting (I. S. 1925 nos. 247 en 320, 1926 n°. 68 en 1928 n°. 543) is bij Ord. van 20 April 1932 (I. S. n°. 169) verhoogd voor zoover betreft rijwielen.

Op 30 Januari 1932 is in werking getreden de ordonnantie op de *motorvoertuigenbelasting Buitengewesten* van 16 Jan. 1932 (I. S. n°. 36) — sedert gewijzigd bij Ord. van 21 Dec. 1932 (I. S. n°. 617) — waaraan, behoudens ten aanzien van de daarin vervatte strafbepalingen, terugwerkende kracht is verleend tot 1 Januari van dat jaar.

De *vermogensbelasting*, een voor het Indische belastingstelsel nieuwe heffing, werd in den loop van het jaar 1932 ingevoerd met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1932 (I. S. nos. 405 en 406). Zij betreft slechts fysieke personen in hare werking en sluit geheel aan bij de nieuwe ordonnantie op de *inkomstenbelasting*. Het tarief bedraagt 2 pro mille voor vermogens van meer dan f 120 000; voor vermogens kleiner dan f 120 000 bedraagt het $2\frac{1}{2}$ pro mille van elke f 1000 waarmede het zuiver vermogen het bedrag van f 24 000 te boven gaat. Vermogens van minder dan f 25 000 zijn vrij. Op deze belasting worden geen opcenten geheven.

Hare opbrengst werd voor 1932 geraamd op f 2 miljoen. Aangezien de ordonnantie eerst op 10 Augustus 1932 in werking is getreden, zijn omtrent de opbrengst nog geen voldoende gegevens beschikbaar. In 1932 werd gedurende de maanden October, November en December een bedrag van f 155 832 (voorloopig) ontvangen.

Volgens de voorloopig beschikbare gegevens bedraagt het totaal bedrag der aangegeven belastbare vermogens f 479 122 598, welk bedrag naar de bevolkingsgroepen kan worden gesplitst als volgt:

Europeanen	f 259 826 222
Inlanders	18 631 325
Chineezen	174 295 491
Andere Vreemde Oosterlingen	26 369 551

De Ordn. van 28 Dec. 1931 (I. S. nos. 522 en 523) tot vaststelling van het aantal opeenten (40) onderscheidenlijk op de aanslagen in de inkomstenbelasting over 1932 en op de aanslagen in de vennootschapsbelasting, betrekking hebbende op tijdvakken, welker einde valt tusschen 30 Juni 1931 en 1 Juli 1932, zijn in werking getreden met ingang van 25 Juni 1932 (I. S. 1932 n°. 325).

Landrente in de gouvernementslanden op Java en Madoera. In 1932 werd de regeling, vervat in de „Landrente-ordonnantie 1927”, ingevoerd in de tot het Landsdomein teruggebrachte particuliere landerijen in 1 district der residentie Buitenzorg en voorts de landrente op de basis van genoemde ordonnantie herzien in: 4 districten der residentie Priangan, 6 districten der residentie Cheribon, 5 districten der residentie Semarang, 12 districten der residentie Kedoe, 4 districten der residentie Madioen, 4 districten der residentie Soerabaja, 4 districten der residentie Malang en 3 districten der residentie Madoera, of in totaal in 43 districten.

In totaal werd in deze 43 districten eene oppervlakte van landrente-plichtige gronden geregistreerd van 487 333 bouws (waarvan 242 189 bouws sawah) of 12 243 bouws (2,6 %) meer dan volgens de laatste leggers, terwijl de aanslag in de landrente ad f 2 009 747 eene stijging te zien gaf van f 158 465 (8,6 %).

Uit de afdeulings-verslagen nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1932 blijkt dat de totale aanslag in 1932 bedroeg f 35 182 052, tegen f 34 919 004 in 1931.

Voor misgewas werd in 1932 ontheffing verleend tot een bedrag van f 937 082; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 140 670 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 5 656 365.

Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1932 dus verminderd worden met f 6 734 117 (in 1931 met f 1 953 107), zoodat werkelijk te heffen viel f 28 447 935, tegen f 32 951 342 in 1931.

Op 31 December 1932 was van den landrente-aanslag nog niet aangezuiverd f 3 756 999; door de met de inning belaste personen werd verduisterd een bedrag van f 33 711 (in 1931 f 27 717).

De reeds sedert 1929 ingetreden daling in de prijzen der landbouw-producten, welke zich in 1932 nog scherper accentueerde, en daarnaast de belangrijke in de suikerindustrie toegepaste restrictie, met als gevolg eene algemeene geldschaarschte in de Inlandsche huishouding, zijn uiteraard van invloed geweest op de inning der landrente. De belangrijke achterstand in de betaling der landrente, ondanks de verleende crisisontheffingen (welke 10 %, 20 % en 30 % of gemiddeld 16 % der opgelegde aanslagen hebben bedragen, naar gelang van den gemiddelden padi-prijs door de landbouwers in het voorafgegene jaar gemaakt), moet dan ook grootendeels aan die heerschende geldschaarschte worden toegeschreven.

Landrente in de Buitengewesten. In Bali werd de landrente op den voet van de „Bali-landrente-ordonnantie” herzien in de onderafdeelingen Boeieleng en Djembrana der afdeeling Boeieleng.

Uit het gewestelijk verslag nopens den aanslag en de inning van de landrente blijkt, dat de totale aanslag in 1932 bedroeg f 2 796 173, tegen f 2 832 968 in 1931.

Voor misgewas werd in 1932 ontheffing verleend tot een bedrag van f 44 273; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 8650 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, hoofdzakelijk in verband met de crisis, tot een bedrag van f 109 817.

Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1932 verminderd worden met f 162 740 (in 1931 met f 144 312), zoodat werkelijk te heffen viel f 2 633 433, tegen in 1931 f 2 688 656.

De vermindering in de opbrengst is in hoofdzaak een gevolg van in verband met de tijdsomstandigheden voor een deel van Lombok verleende ontheffingen wegens gewichtige redenen, tot een bedrag van 20 % der opgelegde aanslagen.

Op 31 December 1932 was van den landrente-aanslag nog niet aangezuiverd f 943 954; door de met de inning belaste personen werd verduisterd f 4046, terwijl aan boeten op de landrente werd ingevorderd een bedrag van f 26 016.

In de afdeeling Hoeloe Soengai der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in 1932 een aanvang gemaakt met de herziening van den aanslag in de landrente op den voet van de „Borneo-landrente-ordonnantie” in de onderafdeeling Barabai.

Uit het gewestelijk verslag nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1932 blijkt, dat de totale aanslag in 1932 bedroeg f 881 459, tegen f 881 805 in 1931. In verband met misgewas werd in 1932 in dit gewest ontheffing verleend tot een bedrag van f 142 808; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 52 373 en aan vrijstellingen aan leden van het kampongbestuur tot een bedrag van f 4978. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1932 dus worden verminderd met f 200 159 (in 1931 met f 266 614), zoodat werkelijk te heffen viel f 681 300, tegen in 1931 f 615 201.

Bij G. B. 6 April 1932 n°. 20 (Bb. n°. 12798) is eene instructie tot uitvoering van de Borneo-landrente-verordeningen (I. S. 1932 nos. 102 en 139) vastgesteld.

In het rechtstreeks bestuurd gebied van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden geschiedde de aanslag en de inning der landrente overeenkomstig de regeling opgenomen in de „Celebes-landrente-ordonnantie”. In 1932 werden voorbereidende werkzaamheden verricht ten behoeve van de invoering van soortgelijke landrente-regelingen in de zelfbesturende gebieden van dat gewest.

Blijkens het gewestelijk verslag nopens den aanslag en de inning van de landrente in 1932 bedroeg de totale aanslag in 1932 f 502 840, tegen in 1931 f 519 224. In verband met misgewas werd in 1932 in dit gewest ontheffing verleend tot een bedrag van f 33 747; wegens onbeplant blijven van sawahs, enz. tot een bedrag van f 7187 en wegens andere buitengewone en gewichtige redenen, in verband met de crisis tot een bedrag van f 99 260. Hierdoor moest de landrente-aanslag in 1932 dus verminderd worden met f 140 194 (in 1931 met f 54 908), zoodat werkelijk te heffen viel f 362 646, tegen in 1931 f 464 326.

De vermindering in de opbrengst is hoofdzakelijk een gevolg van de in verband met de tijdsomstandigheden verleende ontheffingen wegens gewichtige redenen, tot een bedrag van 20 % der opgelegde aanslagen.

Op 31 December 1932 was van den landrente-aanslag nog niet aangezuiverd een bedrag van f 148 863.

Andere landelijke inkomsten. Voor de overige onder de landelijke inkomsten begrepen belastingen: de Inlandsche verponding en de belasting op vischvijvers op Java en Madoera, de gebruiksgrondbelasting in de Buitengewesten en het hoofdgeld van de heerdienstplichtigen in de Gouvernementslanden buiten Java en Madoera, worden de uitkomsten der begrootingsrekening 1932 gesteld op onderscheidenlijk f 214 867, f 60 510, f 9234 en f 93 391.

Van de groep *in- en uitvoerrechten en accijnzen* valt het volgende te vermelden.

De gedurende 1931 op de invoerrechten geheven tien opcenten (wet van 31 Dec. 1930; N. S. n°. 516, I. S. n°. 453) werden voor het jaar 1932 aanvankelijk tot twintig opgevoerd (wet van 31 Dec. 1931, N. S. n°. 566, I. S. n°. 535).

Ter nadere versterking der middelen werden met ingang van 15 Juni 1932 de op de invoerrechten geheven opcenten voor het overige gedeelte van het jaar 1932 tot vijftig verhoogd, aan welke verhooging echter de gebleekte en ongebleekte — doch niet bontgeweven, geverfde of gedrukte — katoenen stoffen (ellegoederen) werden onttrokken (wet van 6 Juni 1932; N. S. n°. 237, I. S. n°. 321).

Desniettemin werd in 1932 aan invoerrecht bijna f 10½ miljoen minder ontvangen dan in 1931, terwijl de ontvangsten aan uitvoerrecht en statistiekrecht in 1932 resp. ruim f 1½ miljoen en ± f 1 miljoen beneden die in 1931 bleven, zooals uit de volgende opbrengstcijfers blijkt:

	1931	1932
Invoerrecht	f 57 802 936	f 47 399 367
Uitvoerrecht	4 139 595	2 471 328
Statistiekrecht	3 341 340	2 303 694
Totaal	f 65 283 871	f 52 174 389

Voor het jaar 1933 werden de sedert 15 Juni 1932 geheven opcenten op de invoerrechten op den bestaanden voet bestendigd (wet van 24 Dec. 1932; N. S. n°. 631, I. S. n°. 642).

Bij R.V. van 11 April 1932 (I. S. n°. 141) zijn voorschriften vastgesteld omtrent het verleenen van vrijstelling van invoerrecht voor ijzeren splitpennen en andere tot den post 40 van het tarief van invoerrechten behoorende artikelen, dienende ten behoeve van de vervaardiging van triplexkisten.

Bij Ord. van 10 Mei 1932 (I. S. n°. 208) werden maatregelen genomen ter bescherming van het invoerrecht op sigaretten-papier.

Onder nadere bekrachtiging door de wet is bij Ord. van 25 Nov. 1932 (I. S. n°. 573) eene wijziging van het tarief van invoerrechten tot stand gekomen, strekkende tot vrijstelling van invoerrecht van ongeverfde weefgarens van katoen en/of kunstzijde, alsmede van ruwe, gezuiverde, gekaarde, gekamde of gebleekte katoen en van katoenafval en voorts van sulfietcellulose, ongebleekt of gebleekt.

Mede is de regeling, getroffen om onder bepaalde voorwaarden vrijstelling van invoerrecht te verleenen (I. S. 1931 n°. 312), toepasselijk verklaard op caseïne, voorzoover gebezigd als hulpmiddel bij de vervaardiging van triplex- en multiplex-planken (I. S. 1932 n°. 79), en op sulfonzeep, voorzoover gebezigd als hulpmiddel bij de scheiding van ruwe aardolie-emulsies (I. S. 1932 n°. 591).

Met ingang van 1 Juni 1932 trad in werking de reeds in het vorig Verslag vermelde ordonnantie in I. S. 1931 n°. 471 tot nadere herziening en aanvulling van de ordonnantie in I. S. 1882 n°. 240 — de „Rechtenordonnantie” — met algemeene bekendmaking van den volledigen nieuwen tekst en tot het treffen van voorzieningen op douanegebied in verband met de luchtvaart (I. S. 1932 n°. 213). Bij R.V. in I. S. 1932 n°. 214 werden de ter zake noodige uitvoeringsmaatregelen getroffen.

Wegens overtreding van de bepalingen op de tolrechten werden in 1932 afgedaan 510 bekeuringen (waarvan 479 bij onderhandsche schikking), tegen 846 (814) in 1931.

De accijns op benzine onderging met ingang van 1 Januari 1932 eene verhooging van f 7,50 per hl. tot f 9 per hl. (I. S. 1931 n°. 519, jo 534), welke voor het tijdvak van 16 Maart 1932 tot en met 31 December 1932 nader werd opgevoerd tot f 10 per hl. (I. S. 1932 n°. 93). Ten aanzien van deze verhooging is art. 16 der Indische Comptabiliteitswet buiten werking gesteld (wet van 25 Juli 1932; N. S. n°. 392, I. S. n°. 427). Laatstebedoelde verhooging tot f 10 per hl. werd voor het jaar 1933 gehandhaafd (I. S. 1932 n°. 595).

Het bedrag van den accijns op het Inlandsch gedistilleerd op Java en Madoera werd met ingang van 16 April 1932 tijdelijk verhoogd van f 150 tot f 200 per hl. van 50 % sterkte (I. S. 1932 n°. 140). Ten aanzien van deze verhooging is art. 16 der Indische Comptabiliteitswet buiten werking gesteld (wet van 25 Juli 1932; N. S. n°. 392, I. S. n°. 427).

Sedert 16 December 1932 wordt ingevolge de Ord. van 13 Oct. 1932 (I. S. n°. 517, jo. 530) in het tolgebied een tabaksaccijns geheven van sigaren, sigaretten, strootjes, gekorven tabak, snuif en andere dergelijke tot verbruik bereide tabak, bedragende 20 % van den kleinhandelsprijs. Die accijns wordt niet geheven van binnen het tolgebied geteelde, onverpakte of op de gebruikelijke inheemsche wijze verpakte gekorven tabak. Voorschriften ter uitvoering van die Ord. zijn gegeven bij R.V. van 25 Nov. 1932 (I. S. n°. 560) (tabaksaccijns-verordening 1932).

De opbrengst van dezen accijns is voor 1933 geraamd op f 18 millioen.

Bij de inwerkingtreding van evenbedoelden accijns is komen te vervallen de accijns op bepaalde soorten tabak aangevoerd op Borneo, geregeld bij Ord. in I. S. 1873 n°. 248, jo. I. S. 1896 n°. 266.

De bedragen, welke de accijnzen in de jaren 1931 en 1932 in 's Lands kas deden vloeien, blijken uit de volgende opgaaf:

	1931	1932
Accijns op het Inlandsch gedistilleerd ... f	760 378	f 628 517
Accijns op bier	—	51 619
Borneo-tabaksaccijns	88 413	93 537
Algemeene tabaksaccijns	—	101 611
Accijns op petroleum { kerosine	11 248 489	11 068 779
{ benzine	17 949 575	20 817 538
Accijns op lucifers	7 674 488	4 759 025
Totaal	f 37 721 343	f 37 520 626

Wegens overtreding van de accijnsbepalingen betreffende het bier, het Inlandsch gedistilleerd, de petroleum en de lucifers werden in 1932 afgedaan 397 bekeuringen, tegen 259 in 1931.

Pachten. In het verslagjaar vond verpachting van het recht tot het houden van (particuliere) pandhuizen wederom plaats in de residentieën Djambi, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in welke gewesten de Pandhuisdienst nog niet, dan wel gedeeltelijk, werkzaam is. In den loop van 1932 werden wegens het verstrijken van de termijnen van loopende contracten een aantal nieuwe pachtovereenkomsten gesloten, in hoofdzaak voor den tijd van één jaar, aangezien de gegadigden klaarblijkelijk met het oog op de onzekere economische vooruitzichten weinig belangstelling toonden bij de gehouden opveilingen van het middel voor het driejarig tijdvak.

Het recht tot den verkoop en het stoken van gedistilleerd (arak) in de residentie Riouw en Onderhoorigheden, uitgezonderd den Poelautoedjoeh-archipel en het op den vasten wal van Sumatra gelegen gedeelte van dat gewest, werd met ingang van 1 April 1932 opnieuw in pacht afgestaan voor den tijd van drie jaren. De jaarlijksche pachtsom bedraagt f 65 400, tegen f 84 000 welke de vorige pachter per jaar betaalde, na de hem toegestane vermindering, waarvan in het Verslag 1932 melding gemaakt werd. In verband met den aanhoudend ongunstigen economischen toestand in het pachtgebied werd bij G.B. 27 Febr. 1933 n°. 25 aan den nieuwen pachter afslag van pachtschat verleend ten bedrage van f 1500 per maand voor het tijdvak 1 September 1932 tot 31 Juli 1933. De loopende pachtovereenkomst van dit middel in den Poelautoedjoeh-archipel eindigt 31 Maart 1934.

Het recht tot verkoop van laroe ter hoofdplaats Koepang van het gewest Timor en Onderhoorigheden (I. S. 1895 n°. 205) werd opnieuw geveild voor den tijd van één jaar. Door den voormaligen pachter voor het tijdvak 1 April 1931 tot 31 Maart 1932 werd in 1932 een verzoek ingediend om vermindering van pachtschat, omdat de aanmaak van laroe door anderen dan den pachter, welke vroeger steeds door den magistraat bestraft was geworden, door een nieuwe opgetreden functionaris tot schade van den pachter, niet langer als eene overtreding van het pachtreglement werd beschouwd. In verband daarmede werd bij G. B. 16 Febr. 1933 n°. 30 den verzoeker eene schadeloosstelling ten bedrage van f 700 toegekend. Ter bescherming van het monopolie is in verband met het vorenstaande bij gewestelijke keur van 29 September 1931, welke 24 Januari 1932 in werking trad, de aanmaak van laroe door anderen dan den pachter verboden en strafbaar gesteld. Deze keur is opgenomen in het extra-bijvoegsel van de *Javasche Courant* van 24 Dec. 1931 n°. 103.

De opbrengst van de verpachtingen in de Buitengewesten bedroeg voor 1932 f 84 916, tegen f 114 318 in 1931. De daling moet in hoofdzaak worden toege-

schreven aan de vorenvermelde mindere opbrengst van de drankenpacht in de residentie Riouw en Onderhoorigheden.

Licentiën. In het gouvernement der Molukken en in de residentie Timor en Onderhoorigheden werden in 1932 een viertal licenties (I. S. 1869 n°. 85) tot het houden van een pandhuis of bank van leening uitgereikt voor den tijd van één jaar, eindigende 31 December 1932. Deze vergunningen, welke alleen gelden voor de daarin genoemde hoofdplaatsen Koepang, Amboina en Ternate, waren over die gewesten verdeeld als volgt: Molukken 3 (26 816 beleeningen, waarop f 172 601,75 werd voorgeschoten) en Timor en Onderhoorigheden 1 (20 050 beleeningen, waarop f 99 528,50 werd voorgeschoten). De in 1932 bij die gelicentieerde pandhuizen bedongen rentevoet bedroeg in de Molukken 3 tot 6 % en in Timor en Onderhoorigheden 2 %.

Bij Ord. van 17 Oct. 1932 (I. S. n°. 527) werd met ingang van 1 Januari 1933 het licentiestelsel in het gouvernement der Molukken en in de residentie Timor en Onderhoorigheden afgeschaft, omdat dit stelsel niet langer voldeed; in de plaats daarvan werd de pandhuispacht in die gewesten weder ingevoerd.

4. Belastingen in arbeid.

In verband met de sterke daling, welke de prijzen der bevolkingsproducten en de loonen ondergingen, waardoor het der bevolking in verschillende streken zwaar viel om het heerendienstgeld op te brengen, werd in 1932 aan den afkoop van heeren diensten bijzondere aandacht besteed.

De algemeene regeling, welke het principe aangeeft, dat gevolgd moet worden bij de regeling van den afkoop van heeren dienstplicht, is opgenomen in I. S. 1918 n°. 772. Deze ordonnantie maakt tweeërlei afkoop mogelijk: de algeheele en de individueele afkoop. De grondgedachte van de afkoopregeling is, dat de bevolking zich van den op haar rustenden heeren dienstplicht kan ontslaan door jaarlijks ter beschikking van den Lande een som gelds te stellen, voldoende om alle of zekere op haar rustende heeren diensten of bepaalde onderdeelen daarvan in vrijen arbeid te doen uitvoeren.

Dit kan geschieden collectief per Inlandsche gemeente of onderdeel daarvan (algeheele afkoop) of individueel, indien vaststaat, dat bij de meerderheid der heeren dienstplichtigen van de betrokken gemeenschap of het onderdeel daarvan geen bezwaar bestaat (individueele afkoop). Deze laatste afkoopregeling vindt plaats in streken, waar de bevolking over het algemeen nog de voorkeur geeft aan het presteeren van arbeid boven het betalen van het afkoopgeld, maar waar individueel wel prijs gesteld wordt op de afkoopbaarstelling van de heeren diensten, in verband met persoonlijke omstandigheden van de betrokkenen bij hun maatschappelijke positie, het door hen uitgeoefend ambt of vak en derg.

Ter uitvoering van deze ordonnantie omtrent den afkoop zijn bij G. B. 14 Nov. 1918 n°. 29 (Bb. n°. 9111) nadere voorschriften vastgesteld, welke o.m. inhouden dat de jaarlijkse afkoopsom niet hooger mag worden gesteld dan het bedrag, dat verkregen wordt door vermenigvuldiging van het twee derde gedeelte van het gewone plaatselijke koelie-dagloon met het hoogste aantal dagdiensten, dat volgens de voor ieder gewest geldende heeren dienstregeling in een jaar van een heeren dienstplichtige mag worden gevorderd.

Ook ten aanzien van de aanwending dier afkoopgelden werden bepalingen gegeven. In de eerste plaats mogen de op deze wijze ter beschikking van den Lande gestelde gelden uitsluitend worden besteed ter voorziening in de uitvoering in vrijen arbeid voor die werkzaamheden, waarvoor anders heeren diensten zouden moeten zijn verricht. In de tweede plaats moeten de afkoopgelden worden aangewend ten behoeve van de heeren diensten, welke aan de betrokken Inlandsche gemeenschap, welke deze heeft afgekocht, zijn opgedragen.

Op de basis nu van deze afkoopregeling werd er in 1932 algemeen — zoowel in het rechtstreeks, als in het indirect bestuurd gebied — naar gestreefd het bedrag van het heeren dienstafkoopgeld zoo laag mogelijk te stellen. Bovendien werd nog eens de bijzondere aandacht van de Hoofden van gewestelijk bestuur

gevestigd op de jongste wijziging van de verschillende heerendienstregelingen (I. S. 1931 n°. 483), waarbij het maximum aantal heerendienstdagen, dat gevorderd mag worden, over de geheele linie omlaag werd gebracht, hetgeen mede eene daling van het daarmee onverbrekkelijk samenhangend afkoopgeld ten gevolge heeft.

Van de verlaging van het afkoopgeld, welke op deze wijze werd bereikt, kunnen de volgende cijfers een indruk geven. Vergeleken met 1930 werd de afkoopsom in Benkoelen met 25 %, in de Lampoengsche Districten met 30 %, in de residentie Palembang gemiddeld met ruim 50 %, in de Westerafdeeling van Borneo met 60 % en in Bali en Lombok eveneens met 60 % verlaagd. In Djambi is de afkoopsom van f 22 in 1930 tot f 6 in 1933, dus zelfs met 75 % verlaagd.

De bedragen der afkoopsommen waren in 1933 in Manado f 7 (in 1931 f 10), in Djambi f 6 (in 1931 f 18), in Benkoelen f 8 à f 10 (in 1930 f 12 à f 20), in Bali en Lombok f 3 (in 1931 f 6 en 1930 f 12), ter Sumatra's Westkust f 4 à f 6 (in 1931 f 4 à f 9) en in de Lampoengsche Districten f 5 à f 10 (in 1931 f 14).

De afkoopsom kan in 4 termijnen worden betaald, t.w. gedurende elk kwartaal één termijn. Eerst wanneer na afloop van een kwartaal een heerendienstplichtige niet kan of niet wil afkopen wordt voor eenige dagen werkelijke arbeid van hem vereischt. De inning der afkoopelden geschiedt overal met behulp van de volkshoofden, die hiervoor het gebruikelijk collecteloon ontvangen. Ter tegemoetkoming, door de toenemende geldschaarschte, aan het bezwaar om de afkoopsom per kwartaal te betalen, kan in verschillende gewesten de afkoopsom in maandelijksche termijnen worden voldaan.

Ook in een ander opzicht wordt nog rekening gehouden met de financiële draagkracht der bevolking. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo b.v. wordt nog onderscheid gemaakt tusschen de meer economisch aangelegde Maleische kustbevolking en de primitieve Dajaks van het binnenland, die bij afkoop slechts de helft van het door de Maleiers verschuldigd afkoopgeld behoeven te betalen. Een andere factor is, dat de verplichtingen die op deze Dajaks rusten zoo licht zijn en zoo weinig te beteekenen hebben, dat niemand hunner er bezwaar in ziet deze te verrichten. De voetpaden in deze streken vergen slechts weinig onderhoud, zoodat met het verrichten van enkele dagdiensten per jaar kan worden volstaan. Van de gelegenheid tot afkoop wordt door deze Dajaks dan ook weinig gebruik gemaakt. Ook in de Westerafdeeling van Borneo wordt onderscheid gemaakt tusschen de afkoopsom van Maleier of Dajak; laatstgenoemde betaalt in de afdeeling Singkawang b.v. twee derde van het door den Maleier schuldig bedrag.

Om de bevolking zooveel mogelijk behulpzaam te zijn bij het afkopen der heerendiensten wordt bovendien in verschillende gewesten, b.v. de Westkust van Sumatra, de Westkust van Borneo, Palembang, Atjeh en Onderhoorigheden en elders de levering van grind en andere verhardingsmaterialen gegund aan heerendienstplichtigen, die daardoor in de gelegenheid worden gesteld, hun afkoopsom te betalen. Voor zoover deze heerendienstplichtigen niet in staat waren om in de geheele vereischte hoeveelheid van materialen te voorzien, geschiedt de levering door aannemers. Verder worden ook andere materialen, als houten liggers en dwarsbalken voor bruggen, enz. van heerendienstplichtigen gekocht, terwijl hun ook gegund wordt het vervoer van materialen met ossenkarren of vrachtauto's.

Overal wordt toegestaan, dat de heerendienstplichtige desgewenscht bij wijze van plaatsvervangning een anderen persoon voor zich laat werken. Naar gelang van de zwaarte van het werk en plaatselijke en tijdelijke omstandigheden varieert het bedrag, dat hiervoor aan den remplaceant verschuldigd is. Op Celebes b.v. betaalt men hiervoor van f 0.10 tot f 0.35 per dag. In Benkoelen betaalt men van f 1.50 tot f 3.50 voor een z.g. giliran van 7 dagen, dus meer dan een evenredig deel der afkoopsom, die in Benkoelen f 10 of f 12 bedraagt.

Van de afkoopregeling werd over het algemeen een ruim gebruik gemaakt. In de jaren 1928, 1929, 1930 en 1931 kochten respectievelijk $\pm 56\%$, $\pm 61\%$, $\pm 58\%$ en $\pm 50\%$ van het totale aantal heerendienstplichtigen hunne verplichtingen tot het verrichten van heerendienst af. In 1932 bedroeg dit percentage echter $\pm 30\%$. Dat thans een zoo groote teruggang moet worden geconstateerd is geheel en al de oorzaak van de huidige slechte economische verhoudingen.

Op een totaal aantal heerendienstplichtigen van 1 366 485 waren er in 1925 565 457 afkoopters. Dit aantal nam geleidelijk toe tot 884 103 afkoopters in 1929 op een totaal aantal heerendienstplichtigen van 1 418 333. Sedert 1930 is hun aantal verminderd tot 437 839 in 1932 op een totaal aantal heerendienstplichtigen van 1 488 916.

Het totaal bedrag, dat aan afkoopsommen werd ontvangen, vertoonde een zelfde verloop. De ontvangsten uit dezen hoofde, welke in 1925 $\pm 3,7$ miljoen gulden en in de jaren 1929 en 1930 $\pm 6,5$ miljoen gulden bedroegen, zijn in 1932 teruggevoerd tot f 2 526 382.

5. De Indische Bedrijvenwet.

Achtereenvolgens zijn de Emmahaven, de haven Belawan, de haven Makassar, de Post-, Telegraaf- en Telefoondienst en de Bangkatinwinning tot Landsbedrijf aangewezen in den zin der Indische Bedrijvenwet (I. S. 1927 n°. 419) (zie I. S. 1931 nos. 479, 496, 497 en 524 en 1932 n°. 185).

6. Het beheer der geldmiddelen en de controle daarop.

Bij K. B. 8 Maart 1932 n°. 39 is aan den heer R. F. Trivelli, lid van de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië, op zijn verzoek, met ingang van 25 Maart 1932, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend.

Bij K. B. 14 Sept. 1932 n°. 60 is aan den heer W. V. Smeets, voorzitter van evengemeld College, op zijn verzoek, met ingang van 2 November 1932 eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend, terwijl op dien datum als zoodanig is benoemd de heer ir. E. P. Wellenstein, voorzitter van de commissie tot het nagaan en verzamelen van gegevens, betrekking hebbende op de welvaart der Inheemsche bevolking (K. B. 29 Oct. 1932 n°. 19).

De landskas te Singaradja (res. Bali en Lombok) is met ingang van 1 April 1932 opgeheven (I. S. 1932 n°. 104).

Bij de wet van 25 Juli 1932 (N. S. n°. 391, I. S. n°. 483) is art. 24 der Indische Bedrijvenwet door eene nieuwe regeling vervangen (onderzoek ter plaatse door de Algemeene Rekenkamer).

De instructie en verdere bepalingen voor de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië zijn bij K. B. 18 Oct. 1932 n°. 33 (I. S. n°. 568) aangevuld met eene regeling van het onderzoek ter plaatse.

Bij Ord. van 11 Mei 1932 (I. S. n°. 210) is de bevoegdheid tot het beoordeelen, verevenen en betaalbaarstellen van vorderingen ten laste van den Lande alsmede tot het verrichten van handelingen, die uitgaven ten laste van den Lande ten gevolge hebben, nader geregeld. Bij R.V. van denzelfden datum (I. S. n°. 211) zijn de gezaghebbenden aangewezen, bevoegd tot het beoordeelen, verevenen en betaalbaarstellen van vorderingen ten laste van den Lande.

In Bb. n°. 12895 is opgenomen de instructie voor het houden van inspecties door de Europeesche en Inlandsche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur van de kassen van Landsdienaren en andere personen, ressorteerende onder het Departement van Binnenlandsch Bestuur, die Lands- en andere gelden onder hunne berusting hebben.

B. DE FINANCIËN DER ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

Java. Wijn de prijzen der landbouwproducten zeer laag waren en de groote suiker- en tabaksondernemingen hare bedrijven sterk inkrompen; ten deele tijdelijk staakten, kwam er weinig geld onder de bevolking. In verband hiermede zagen de Zelfbesturen in de Vorstenlanden zich genoopt eene belangrijke reductie te verleenen op de landrente en, wat Jogjakarta betreft, op het hoofdgeld. Deze naar plaatselijke omstandigheden verschillende reductie bedroeg gemiddeld $\pm 20\%$ van hetgeen aan landrente verschuldigd was. In Soerakarta werd het bedrag geheel in mindering gebracht van den landrente-aanslag; in Jogjakarta werd voornamelijk het hoofdgeld verminderd, terwijl daarnaast eene reductie werd toegestaan op de landrente van de woonerven. Voor de bouwvelden bleef in laatstgenoemd landschap de landrenteheffing ongewijzigd. De reden, dat in Solo eene andere regeling gevolgd werd dan in Jogjakarta, was, dat in het Soenanaat nog heerendiensten aan wegen worden gevorderd, terwijl in Jogjakarta deze diensten door een hoofdgeld zijn vervangen. Aanvankelijk bedroeg dat hoofdgeld, dat ook evenzeer van streek tot streek verschilde en bovendien niet voor alle betrokken groepen gelijk was, van drie tot zes gulden per aangeslagene per jaar. Wijn in de Vorstenlanden gestreefd wordt naar een belastingpeil, dat ongeveer gelijk is aan dat in de omringende Gouvernementslanden, waar niet alleen geen heerendiensten meer worden geheven doch ook het hoofdgeld reeds is afgeschaft, werd het hoofdgeld ook in Jogjakarta in de laatste jaren eenigermate verlaagd. Onder den druk der tijdsomstandigheden werd een verdere stap in deze richting gedaan door het hoofdgeld te verminderen tot de volgende bedragen:

I. Voor het Sultanaat Jogjakarta:

a. ter hoofdplaats Jogjakarta van f 3 en f 1,50 op f 2 en f 1, respectievelijk voor erf- en enkel huisbezitters, terwijl van de bij de brandweer ingedeelden slechts de erfbezitters hoofdgeldplichtig zijn en wel tot een bedrag van f 1; b. in de regentschappen Jogjakarta (buiten de hoofdplaats) en Bantoel voor alle woonerf- en bouwgrondbezitters, e.q. -gebruikers, van f 3 op f 2 en van de z.g. pemoethanlieden van f 0,60 op f 0,40; c. in de regentschappen Koelon Progo en Goenoengkidoel voor alle woonerf- en bouwgrondbezitters, e.q. -gebruikers, van f 2 op f 1,25.

II. Voor het Pakoe Alamsch gebied:

a. ter hoofdplaats Jogjakarta van f 1,50 op f 1 per huisbezitter of -gebruiker; b. in het regentschap Adikerto van f 3 op f 2 per woonerf- of bouwgrondbezitter e.q. -gebruiker.

Deze verlaging, voor het Sultanaat opgenomen in Rijksblad 1932 n°. 19 en voor Pakoe Alaman in Rijksblad 1932 n°. 10, is aangekondigd als van tijdelijken aard. Het ligt in het voornemen der Zelfbesturen om, zoo mogelijk, die verlaging te handhaven.

Eene andere zeer belangrijke bron van inkomsten, nl. de door de landbouwondernemers aan de Zelfbesturen verschuldigde pachten, heeft eveneens aanzienlijke vermindering ondergaan. In 1932 moest aan de suikerondernemingen in Jogjakarta eene pachtreductie van $\pm 20\%$ worden toegestaan, terwijl in Soerakarta voor een overeenkomstig bedrag uitstel van betaling moest worden verleend.

In sterker mate nog dan de andere Zelfbesturen, ondervindt het Mangkoenegaransch Rijk den invloed van de crisis, doordat de inkomsten van dit gebied voor een zeer belangrijk deel afhangen van de bedrijfsresultaten van eigen ondernemingen. Dank zij een zuinig beheer der Rijksfinanciën slaagden opvolgende Zelfbestuurders er namelijk in een belangrijk kapitaal vast te leggen in een tweetal suikerondernemingen, in eene belangrijke effecten-portefeuille, in huizen te Soerakarta, Wonogiri en Semarang, in een koffie- en vezelonderneming en in nog enkele andere bezittingen. Deze bezittingen zijn samengebracht in het z.g. Fonds van Mangkoenegaransche Eigendommen, waarover het beheer gevoerd wordt door eene commissie van beheer onder voorzitterschap van den Zelfbestuurder. Leden

zijn de Regent-Patih, de Superintendent der ondernemingen, de Agent van de Javasche Bank te Soerakarta en een Europeesch Bestuursambtenaar.

Het volgend overzicht, geput uit het jaarverslag van het Fonds over het jaar 1931, moge een denkbeeld geven van de belangrijkheid van dit bezit en van de verkregen resultaten, waaruit tevens blijkt, dat in de laatste jaren de groote winsten zijn veranderd in belangrijke verliezen.

Staat, aantoonende het kapitaal van het Fonds van Eigendommen van het Mangkoenagarasch Rijk van 1918 af.

J A A R.	Eigen kapitaal, inclusief reserven.	Kapitaal van derden.	Winstsaldo.	Totaal.
1918	f 7 491 776	f 4 068 058	f 807 971	f 12 367 805
1919	7 592 432	1 153 646	2 199 864	10 945 942
1920	8 177 944	2 002 910	4 513 576	14 694 430
1921	14 322 720	1 250 978	1 858 633	17 432 331
1922	12 334 885	2 048 629	854 591	15 238 105
1923	12 119 954	2 039 701	1 296 644	15 456 299
1924	16 472 225	1 426 459	2 475 626	20 374 310
1925	18 334 963	2 269 304	1 961 899	22 566 166
1926	17 679 881	4 094 861	675 624	22 450 366
1927	17 422 866	3 780 921	1 820 087	23 023 874
1928	18 689 372	4 244 972	1 777 269	24 711 613
1929	19 446 380	3 308 789	969 196	23 724 365
1930	19 619 795	6 194 087	— 556 042	25 257 840
1931	17 048 405	8 086 115	— 1 313 082	23 821 438

Bovenstaande bedragen waren belegd in:

J A A R.	Suiker-ondernemingen.	Andere ondernemingen.	Huizen.	Effecten.	Voorschotten en werkkapitaal.	Totaal.
1918	f 1 087 870	f 52 798	f 161 029	f 6 180 000	f 4 886 108	f 12 367 805
1919	1 482 970	68 969	182 067	6 391 566	2 820 370	10 945 942
1920	1 900 819	88 105	391 077	6 858 705	5 455 724	14 694 430
1921	2 366 935	3 020 061	806 574	7 298 048	3 940 713	17 432 331
1922	2 642 224	463 343	882 966	7 590 194	3 659 378	15 238 105
1923	2 635 122	582 140	943 636	7 750 558	3 544 843	15 456 299
1924	6 600 000	611 439	966 844	8 605 053	3 590 974	20 374 310
1925	6 621 000	634 119	1 019 528	10 067 150	4 224 369	22 566 166
1926	7 308 821	456 397	954 757	10 114 495	3 615 896	22 450 366
1927	7 695 138	470 711	991 401	10 115 793	3 750 831	23 023 874
1928	9 034 676	584 603	981 362	9 770 532	4 340 440	24 711 613
1929	9 498 052	651 540	978 233	8 941 269	3 655 221	23 724 365
1930	9 928 211	639 597	1 001 510	9 000 599	4 687 923	25 257 840
1931	9 809 450	600 389	1 005 227	7 127 549	5 278 823	23 821 438

De verliezen van het Fonds konden uiteraard niet uit de gewone landschapsinkomsten worden bijgepast, zoodat het kapitaal van het Fonds belangrijk is ingeteerd. De voornaamste bezittingen, de modern geoutilleerde suikerondernemingen Tasikmadoe en Tjolomadoe zijn echter nog geheel onbezwaard bezit.

Ook het Soenanaat bezit landbouwondernemingen, welke in beteekenis voor het landschap echter ten achter staan bij die van de Mangkoenagaran.

De tabaksonderneming Tegalondo was na vele verliesjaren juist vóór de crisis tot bloei gekomen. De overige ondernemingen, waaronder een theelandje, zijn van geringe beteekenis.

De Jogjasche Zelfbesturen bezitten geen ondernemingen. Het Sultanaat beschikt echter over een reservekapitaal van $\pm 1\frac{1}{2}$ miljoen gulden, gedeeltelijk belegd in effecten, gedeeltelijk berustend in 's Landskas.

Buitengewesten. Met betrekking tot de financieele positie van de Zelfbesturende Landschappen in de Buitengewesten vallen geen bijzonderheden te vermelden. De desbetreffende gegevens in het tweede deel van dit Verslag geven van den toestand der landschapsfinanciën een beeld.

Tot goed begrip van de financieele verhouding tusschen het Land en deze Zelfbesturende Landschappen moge hier van de ten aanzien van de z.g. restitutie gevolgde politiek eene nadere uiteenzetting worden gegeven.

De op de Indische begrooting voorkomende post: „Terugbetaling van in het belang van Inlandsche Zelfbesturen in de Buitengewesten gedane uitgaven”, kortweg de „restitutiepost”, bedroeg voor 1932 f 5 009 032 en wel voor de Landschappen in het gewest

Atjeh en Onderhoorigheden	f 580 610	
Oostkust van Sumatra	1 006 106	
Riouw en Onderhoorigheden	101 182	
Westerafdeeling van Borneo	350 375	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo ...	303 076	
Celebes en Onderhoorigheden	840 282	
Manado	555 555	
Timor en Onderhoorigheden	734 044	
der Molukken	537 802	
		f 5 009 032

De uitgaven van het Gouvernement, waarbij Zelfbesturende Landschappen belang hebben, zijn globaal te verdeelen in:

I. *Algemeene* bestuurskosten voor geheel Nederlandsch-Indië (Regeering en Hooge Colleges, Leger en Vloot, Departementen van Algemeen Bestuur, Hoofden van gewestelijk bestuur en hunne kantoren, enz.); II. Uitgaven in het *rechtstreeks* belang der Landschappen.

Voor de onder I bedoelde uitgaven vindt geen directe restitutie door de Zelfbesturende Landschappen aan het Land plaats. Nadat in 1911 terzake de noodige berekeningen waren gemaakt, bleek n.l. dat voor geheel Nederlandsch-Indië, dus zoowel voor het rechtstreeks bestuurd gebied als voor de Zelfbesturende Landschappen, die hierboven onder I bedoelde uitgaven ongeveer opwogen tegen de netto inkomsten, die het Land toevielen in den vorm van in- en uitvoerrechten en accijnzen, opium- en zoutmonopolie, zoomede uit vergunningen en concessiën van mijn- en landbouwkundigen aard en tot winning van zeeproducten.

Eene soortgelijke berekening te maken uitsluitend voor de Zelfbesturende Landschappen bleek praktisch niet mogelijk te zijn, doch men meende geen groote fout te begaan, indien het resultaat van bovenbedoelde berekening voor geheel Nederlandsch-Indië ook als geldend werd aangenomen voor het gebied der Zelfbesturende Landschappen in engeren zin.

Zoo werd dus op grond van de berekening-1911 aangenomen, dat het aandeel, dat ook de Zelfbesturende Landschappen in de Buitengewesten naar billijkheid behooren bij te dragen in de „Algemeene bestuurskosten” van Nederlandsch-Indië, opwoog tegen de middelen die het Land uit die landschappen trekt wegens in- en uitvoerrechten en accijnzen, monopolie's, enz. en werden die landschappen op grond daarvan ontslagen van elken restitutieplicht aan het Land uithoofde van die „Algemeene bestuurskosten”.

Verder is principieel door de Regeering besloten, dat ook uitgaven verband houdende met „opleiding” van personeel, dat later geheel of gedeeltelijk ten behoeve van de Zelfbesturende Landschappen werkzaam zal worden gesteld, niet door de Zelfbesturen behoeven te worden gerestitueerd. Uitgaven voor bepaalde inspecteerende ambtenaren worden, als vallende onder de algemeene bestuursuitgaven, evenmin gerestitueerd.

De onder II genoemde uitgaven, dat zijn de uitgaven in het rechtstreeksch belang der Zelfbesturende Landschappen gedaan, worden geheel of gedeeltelijk gerestitueerd. Die uitgaven zijn te onderscheiden in twee groepen: A. uitgaven, welke het Gouvernement doet voor voorzieningen en maatregelen, waarvan de uitvoering tot de taak van het Zelfbestuur behoort, doch welke niettemin door het Land verzorgd worden, omdat het Zelfbestuur nog niet in staat is om die taak naar behooren te vervullen; B. uitgaven, verbonden aan maatregelen van het Gouvernement, die, hoewel op zelfbesturend gebied alleen of mede betrekking hebbende, genomen worden, omdat het Gouvernement die maatregelen als een meer algemeen belang beschouwt en aan zich trekt, dus als een deel van de Gouvernementszorg aanmerkt. Voor zoover deze maatregelen strekken in het rechtstreeksch belang van zelfbesturend gebied, behoort in beginsel een deel der daaraan verbonden uitgaven te worden gerestitueerd, in evenredigheid met de verhouding van het Lands- en landschapsbelang dat aan die maatregelen verbonden is.

Het karakter van de restitutie is dat van een schuld der Landschappen aan het Land, weshalve de betaling daarvan den voorrang heeft boven andere uitgaven. Op de begrotingen van uitgaven der Landschappen komt de restitutiepost dan ook als artikel 1 voor.

Tot 1923 werd, indien de financieele toestand van een Landschap restitutiebetaling niet of niet volledig toeliet, genoegen genomen met niet of slechts gedeeltelijke vervulling van den restitutieplicht.

Sedert dat jaar moet de vastgestelde restitutie echter volledig worden voldaan. Indien daardoor een tekort ontstaat op den gewonen dienst der begroting van het Landschap, past het Land dit tekort bij door middel van eene Landsbijdrage, welke ten laste van de IVde afdeling der Indische begroting wordt gebracht. Ontstaat een tekort op den buitengewonen dienst van het Landschap, dan wordt ter dekking van dat tekort eene leening verstrekt, waarvan rente en aflossing jaarlijks op den gewonen dienst worden gebracht. Sinds 1924 worden deze leeningen niet meer rechtstreeks door het Gouvernement verstrekt, maar door één der rijkere Landschapskassen (meestal Koetei) onder garantie van het Gouvernement, voor wat betreft de geregelde betaling van aflossing en rente.

De vaststelling van de door de verschillende landschappen te restitueeren bedragen had vroeger jaarlijks door de Regeering plaats. Later is deze vaststelling opgedragen aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, terwijl sinds 1918 in verband met de vele werkzaamheden aan de opmaking van een restitutievoorstelstaat op de gewestelijke kantoren verbonden, overgegaan werd tot eene driejaarlijksche vaststelling. Het voor drie jaren vastgestelde bedrag wordt alleen dan tusschentijds gewijzigd, indien het eene belangrijke vermeerdering of vermindering van het te restitueeren bedrag betreft.

De uitgaven, waarvoor gerestitueerd wordt, betreffen veelal de volgende onderwerpen:

a. *hulpverschaffing, vrijwel uitsluitend in het belang der Landschappen* (assistent-resident ter beschikking, administrateur der Landschapskassen, bosch-

wezen, landbouwvoorlichtingsdienst, belastinginners, kosten verbonden aan invoering van door het Zelfbestuur geheven landrente);

b. *hulpverschaffing, waarbij ook belangen van het Land of van Landsonderhoorigen betrokken zijn* (personeel gevangeniswezen, gouvernementen Inlandsche 2de klasse-scholen, schoolopziensers, gouvernementen Hollandsch-Inlandsche scholen, gouvernementen subsidies aan bijzondere scholen, geneeskundige dienst, gouvernementen subsidies aan ziekeninrichtingen, veeartsenijkundige dienst);

c. *eigenlijke restituties* (Europeesch afdeulings- en onderafdeulingsbestuur, bestuurspolitie, veldpolitie, gewapende politie, geheime politiefondsen, bestuurs-telefoon, radiostations, gewestelijke vaartuigen).

Voor de berekening van het te restitueeren bedrag wordt uitgegaan van eene personeelsbezetting volgens de vastgestelde formatie. Wanneer echter, zooals vooral in den tegenwoordigen tijd nogal eens voorkomt, om bezuinigingsredenen hier en daar de werkelijke bezetting zeer sterk van de organieke bezetting afwijkt, wordt met deze verminderde bezetting bij de restitutie-vaststelling rekening gehouden, teneinde de landschappen al dadelijk mede te doen profiteeren van ingevoerde bezuinigingen.

Voor iederen in eene formatie voorkomenden ambtenaar wordt het salaris per jaar berekend aan de hand van de gegevens van de B.B.L. 1925/1931 en wel het gemiddelde van het aan die betrekking verbonden maximum- en minimum-salaris. Het verkregen bedrag wordt met 15 % verhoogd in verband met kosten van pensioen, verlof, enz. Zoo noodig wordt dit bedrag voorts verhoogd met reiskosten, schrijfbehoeften, ambtstoelage, autotoelage, standplaatstoelage en dienstbelangtoelage. Voor wat de scholen betreft, worden de kosten van leermiddelen, bibliotheek en afschrijving van het schoolgebouw bij het totaal der kosten voor onderwijzers en verder personeel opgeteld, terwijl het totaal der in het voorafgegane jaar ontvangene schoolgelden van de totaalkosten wordt afgetrokken.

Ten aanzien van het personeel der politie wordt rekening gehouden met marsch-, voeding- en kleedinggeld, terwijl bij de berekening van de restitutie van de uitgaven voor gewestelijke vaartuigen de kosten van onderhoud en van brandstof, alsmede afschrijving van het vaartuig en tenslotte voedinggeld voor het personeel in rekening worden gebracht.

Hierboven werd reeds vermeld, dat de restitutieberekening alleen dan tusschentijds wordt herzien, indien eene ingrijpende wijziging plaats heeft. Zoo moesten b.v. bij invoering van de 5 % salariskorting op 1 Juli 1931 en van de 10 % salariskorting op 1 Januari 1932, alle restitutiebedragen opnieuw worden vastgesteld. Ook door de vele ingrijpende bezuinigingen, vooral op onderwijsgebied en de wijzigingen in ambts-, standplaats- en dienstbelangtoelagen moesten tusschentijdsche herzieningen plaats hebben.

Nadat het totaal der kosten van elk der bovengenoemde onderwerpen voor het gebied van elke landschapskas (onderafdeulingskas) is berekend, moet alsnog het gedeelte dezer kosten, dat voor restitutie in aanmerking komt, worden bepaald.

Wat de onder a en b genoemde onderwerpen betreft, hangt de beslissing omtrent geheele of gedeeltelijke restitutie af van de vraag, of de betreffende ambtenaar of dienst uitsluitend of slechts gedeeltelijk in het belang van het zelfbestuur of zijne onderhoorigen werkt. Hebben het Land of zijne onderhoorigen ook rechtstreeks belang bij de gedane uitgaven, dan moet eene kostenverdeling plaats hebben naar verhouding van de belangen die Land en landschap bij deze uitgaven hebben. Zoo is de assistent-resident ter beschikking b.v. behalve administrateur der Landschapskassen (geheel landschaps-belang) ook belast met werkzaamheden hem opgedragen door het Hoofd van gewestelijk bestuur in verband met de bestuursvoering van het gewest (geheel Landsbelang). Vandaar dan ook dat veelal de kosten, die de aanstelling van een assistent-resident ter beschikking met zich brengt, niet geheel maar slechts voor 3/4 door de Landschappen worden gerestitueerd.

De onder b en c genoemde onderwerpen worden veelal gerestitueerd naar verhouding van het aantal Lands- en landschapsonderhoorigen, dat in het betreffende kasgebied woonachtig is.

Het aandeel in de restitutie van gevangenispersoneel en scholen wordt steeds berekend naar verhouding der onderhoorigheid van de in een bepaalde gevangenis aanwezige gevangenen en van de op een zekere school gaande leerlingen.

Indien het beginsel, dat het aantal lands- en landschapsonderhoorigen basis is voor de aandeel-berekening, tot eene onbillijke kostenverdeeling zou leiden, wordt in overleg met het Hoofd van gewestelijk bestuur een andere verdeelingsfactor vastgesteld, die meer in overeenstemming is met het belang, dat Land en Landschap bij een bepaalden maatregel hebben.

Het op bovenomschreven wijze verkregen restitutie-bedrag wordt bij besluit vastgesteld door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur en door de Landschappen gestort op den in den aanhef genoemden post ten gunste van de IVde begrootingsafdeeling.

De Regeering heeft namelijk beslist, dat alle ontvangsten en uitgaven de zelfbesturen betreffende, op één begrootingsafdeeling, i. e. de IVde, moeten voorkomen. Eene storting van het restitutie-bedrag ten gunste van de begrootingsafdeelingen ten laste waarvan de betreffende uitgaven zijn gebracht, zou niet alleen de overzichtelijkheid omtrent de financieele bemoeienis van het Land met de Landschappen op de Landsbegrooting in den weg staan, maar zou met zich brengen dat de Landsbijdrage eveneens gesplitst zou moeten worden over verschillende begrootingsafdeelingen, welke splitsing onmogelijk is uit te voeren. Tegen dezen maatregel bestaat te minder bezwaar, wijl de bestuursambtenaren uitsluitend betaald worden ten laste van de IVde begrootingsafdeeling en zij ook vele werkzaamheden verrichten, die behooren tot de bemoeienis van andere departementen (rechtspraak, onderhoud wegen, vendu, enz.).

C. DE FINANCIËN DER PROVINCIËN, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN PLAATSSELIJKE RADEN.

Het bleek noodzakelijk voort te gaan met de reeds in 1931 aangevangen verminderingen van de Landsbijdragen aan de locale gebiedsdeelen, in dien zin, dat in 1932 eene bijzondere crisiskorting op deze vaste Landsbijdragen moest worden toegepast. Voor de vaststelling van deze kortingen werd als gedragslijn aanvaard, dat in beginsel de vermindering zou gelijk staan aan $\pm 10\%$ van het betrokken lokaal budget (gewone dienst), berekend naar den maatstaf van het begrootingsjaar 1931. Deze kortingen zouden worden becijferd in overleg met de betrokken locale besturen, ten einde op deze wijze rekening te kunnen houden met de praktische mogelijkheden in iedere gemeenschap.

Omtrent de formeele doorvoering werd niet dadelijk overeenstemming bereikt met den Volksraad. Kwam het der Regeering het meest doelmatig voor, de bevoegdheid tot het aanbrengen van de hier bedoelde kortingen op de Landsuitkeeringen v.z.n. bij ordonnantie ¹⁾ aan den Gouverneur-Generaal over te laten, bij den Volksraad bleken hiertegen overwegende bezwaren te bestaan, zoodat de groote meerderheid van dit College zich niet met de ontwerp-ordonnantie kon vereenigen. De aangevoerde bezwaren bestonden in hoofdzaak hierin, dat men van oordeel bleek te zijn, dat eene machtiging aan den Gouverneur-Generaal, als in het ontwerp was neergelegd, in strijd zou zijn met de ter zake bestaande voorschriften in de Indische Staatsregeling (art. 123), terwijl daarnaast het standpunt werd ingenomen, dat de kortingsmaatregel de rechtspositie der openbare gemeenschappen raakte en derhalve volledig bij ordonnantie behoorde te worden getroffen. In verband hiermede diende de Regeering eene nieuwe ontwerp-ordonnantie in, waarin de bedragen van de korting per locale gemeenschap afzonderlijk worden vastgesteld, over welk ontwerp overeenstemming met den Volksraad werd bereikt (Ord. van 16 Dec. 1932 in I. S. n°. 596). In afwachting van het tot stand komen van deze ordonnantie werd bij het uitbetalen van de Landsbijdragen aan de autonome gemeenschappen reeds aanstonds met ingang van 1 Januari 1932 met deze kortingen rekening gehouden.

De hierbedoelde verminderingen bedroegen voor de provinciën en regentschappen in totaal f 3 692 286 en voor de locale ressorten en stadsgemeenten f 2 478 030. Daarnaast werd ook de reeds in het vorig Verslag besproken vermindering, welke verband hield met de op de salarissen van het lokaal personeel toe te passen kortingen (welke voor 1931 gelijk stond aan 5% van de door deze gemeenschappen betaalde personeelskosten boven de f 50 per maand, berekend over een half jaar), in verband met de verdere doorvoering van de salariskorting tot 10% verhoogd, hetgeen voor de provinciën en regentschappen eene verdere vermindering beteekende van f 720 000 en voor de locale ressorten en stadsgemeenten van f 494 952. In totaal bedroegen zodoende de op de vaste Landsbijdragen aan de autonome ressorten toegepaste verminderingen over 1932 $\pm$ f 7,4 miljoen.

De toestand van 's Lands financiën maakte het evenwel noodzakelijk ten aanzien van de autonome gebiedsdeelen nog verdere bezuinigingen toe te passen. In verband hiermede werden de op de Landsbegrooting opgebrachte credieten voor bijzondere tegemoetkomingen aan de locale gemeenschappen geblokkeerd, hetgeen eene bezuiniging opbracht van f 1 391 000, zoodat op de ten behoeve van de autonome gebiedsdeelen opgebrachte credieten in totaal werd bezuinigd $\pm$ f 8,8 miljoen.

Het spreekt vanzelf, dat de locale gemeenschappen, die haar eigen geldmiddelen tengevolge van de crisis eveneens zagen dalen, de vermindering van de Landsbijdragen slechts met moeite in hunne begrootingen konden verwerken. Overal moest dan ook tot groote versobering van de huishouding der locale gemeenschappen worden overgegaan. Nieuwe werken werden vrijwel niet meer

¹⁾ De Landsuitkeeringen aan de locale gebiedsdeelen zijn slechts ten deele bij ordonnantie geregeld.

uitgevoerd. Slechts werken, die uit sociaal oogpunt urgent zijn, b.v. relieffwerken, dan wel rendabele werken, bleven op het programma staan. Ten aanzien van het wegenonderhoud volstonden de lokale gemeenschappen in het algemeen met het onderhoud van de wegen. Zware herstellingen en andere kostbare werken werden zooveel mogelijk uitgesteld of in langzaam tempo uitgevoerd, terwijl aanleg van nieuwe wegen werd beperkt.

Hoewel in de financieele verhouding tusschen het Land en de autonome gebiedsdeelen belangrijke wijzigingen werden aangebracht en zelfs ten aanzien van verschillende ressorten de vaste Landsbijdragen geheel werden ingetrokken — hetgeen vooral ten aanzien van de gemeenten (de oudste gedecentraliseerde eenheden) mogelijk bleek —, werd hierin niettemin geen principieele verandering gebracht. Uit deze kortingen op de Landsbijdragen, welke dikwijls zeer belangrijke bedragen betreffen, is wel gebleken hoe verrassend snel de lokale lichamen zich hebben aangepast. Naast eene daling van eigen inkomsten bleken de meeste, in naar verhouding belangrijke mate, de Landsbezuinigingen, v.z.v. deze zich o.a. uitten in vermindering van de Landsuitkeeringen en subsidies, te kunnen opvangen, terwijl thans verscheidene gemeenten haar huishouding geheel op eigen kracht drijven.

De „Commissie voor de financieele verhouding tusschen het Land, provincies, regentschappen, gemeenten en andere locale ressorten” — zie Verslag 1925, kol. 69 — kwam in 1932 met haar taak gereed. Haar verslag, hetwelk inmiddels is gepubliceerd, bevat een reeds van voorstellen welke in hoofdzaak beoogen om voor de lagere gemeenschappen te breken met het stelsel der bestaande vaste uitkeeringen en zooveel mogelijk ook met de toekenning van subsidies, doch in de plaats daarvan deze gemeenschappen voortaan hunne inkomsten te doen vinden uit eigen belastingen, waarover zij gedeeltelijk door overdracht van Landsbelastingen de beschikking zouden krijgen, zoomede uit aandeelen in de opbrengst van Landsheffingen.

Van behandeling van het verslag der genoemde commissie is voorshands afgezien in verband met de huidige tijdsomstandigheden. Bij G. B. 8 Maart 1932 n°. 24 is de commissie ontbonden.

In 1932 werden door de zelfstandige gemeenschappen verschillende geldleeningen gesloten. Van de provincie Oost-Java werden drie leeningen bij ordonnantie bekrachtigd, een groot f 370 000, rentende 5 % maximaal, waarvan de opbrengst zal worden aangewend voor aanlegkosten van een electriciteitsbedrijf te Bangkalan, Sampang en Soemenep (Ord. van 24 Mei 1932, I. S. n°. 223), een groot f 340 000, rentende 5 % maximaal, en aan te gaan tegen een minimum uitgiftekoers van 98 %, waarvan de opbrengst zal worden aangewend tot kapitaalverstreking aan de waterleidingbedrijven Zuid-Soerabaja, Bangkalan en Loemadjang en het electriciteitsbedrijf te Pamekasan (Ord. van 8 Juni 1932, I. S. n°. 234), welke leening tot dusver nog niet werd geplaatst, en een, groot f 238 000, tegen een maximale rente van 6 % en een uitgiftekoers van minstens 95 %, welke leening strekt ter vervanging van de reeds in het vorig Verslag besproken leening ten behoeve van eene drinkwaterleiding te Djember (Ord. van 24 Nov. 1932, I. S. n°. 569). Tot het aangaan van deze laatste leening moest de provincie Oost-Java overgaan, aangezien het niet mogelijk bleek de oorspronkelijke leening te plaatsen tegen de daarbij bepaalde voorwaarden van een maximale rente van 5 % en een uitgiftekoers van ten minste 98 %. Sedert heeft de provincie de nieuwe leening gesloten bij de Civiele Pensioenfondsen tegen eene rente van 6 % en een uitgiftekoers van 99 %.

Tusschen het Nederlandsche en Indische stelsel van locale belastingen bestaat een belangrijk verschil.

In de Nederlandsche provinciale wet (tweede afdeeling, hoofdstuk II, § 2) en de gemeentewet (tweede afdeeling, titel VI) zijn algemeene regelen gegeven voor de belastingheffing door provincies en gemeenten, waarbij de belastingen, die door deze gemeenschappen mogen worden geheven, met name zijn opgesomd en ten opzichte van elk dier belastingen richtlijnen met betrekking tot de grondslagen,

de heffing en invordering worden gegeven, terwijl in sommige gevallen ook het maximum der heffing wordt bepaald.

In de Indische wetgeving zijn aan de autonome gemeenschappen noch ten aanzien van de keuze der te heffen belastingen, noch met betrekking tot de grondslagen en tot den heffingsvoet beperkingen gesteld, behoudens dat art. 49 der Indische Staatsregeling de heffing van belastingen op de markten (pasars) verbiedt en dat de locale ressorten ingevolge art. 13 van het Decentralisatie-besluit geen belasting mogen heffen van voorwerpen van verbruik, terwijl die belastingen voorts den doorvoer, den uitvoer naar en den invoer uit andere gewesten of gedeelten van gewesten niet mogen belemmeren.

Is de vrijheid van de autonome gemeenschappen ten aanzien van belastingheffing theoretisch onbeperkt, practisch wordt deze vrijheid aan banden gelegd door het preventief toezicht, dat de Regeering te dien aanzien toekomt, waaruit zich langzamerhand een bepaald stelsel met betrekking tot de locale belastingen heeft ontwikkeld. Voor het locale belastingwezen in Indië heeft zulks verschillende voordeelen boven een systeem als in de Nederlandsche wetgeving is neergelegd, omdat in Indië de meeste lagere overheidslichamen nog in de eerste phase van ontwikkeling verkeerden. De heerschende wereldcrisis is in dezen ontwikkelingsgang uit den aard der zaak in vele opzichten niet zonder invloed.

De belastingverordeningen van de provincies, regentschappen, stadsgemeenten en locale ressorten behoeven de voorafgaande goedkeuring der Regeering. Ten aanzien van de belastingverordeningen van stadsgemeenten en regentschappen is bovendien nog bepaald, dat daaromtrent door het betrokken College van Gedeputeerden een verslag aan de Regeering wordt uitgebracht. De locale belastingverordeningen worden door tusschenkomst van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur (Adviseur voor de Decentralisatie) aan de Regeering ter goedkeuring aangeboden. Omtrent opcentenverordeningen op Landsbelastingen wint de Regeering ook het advies in van den Directeur van Financiën.

Vóór de wijziging bij Ord. van 21 Dec. 1931 (I. S. n°. 508) was in de organieke ordonnanties bovendien nog het advies van den Raad van Nederlandsch-Indië verplichtend gesteld. Ter vereenvoudiging van de goedkeuringsprocedure en mede in verband met het feit, dat in de practijk gebleken was dat het hooren van den Raad van Nederlandsch-Indië in tal van gevallen onnoodig was, werd het verplicht advies van dat College uit de wetgeving geschrapt. Thans wordt het advies van den Raad van Nederlandsch-Indië alleen dan ingewonnen, wanneer bij belastingverordeningen gewichtige vragen van algemeen belastingbeleid aan de orde komen.

De vraag is overwogen, of het goedkeuringsrecht van door stadsgemeenten en regentschappen vastgestelde belastingverordeningen aan de Colleges van Gedeputeerden zou kunnen worden overgedragen. Het kwam echter gewenscht voor, om dit recht voorshands te laten in handen van de Centrale Overheid, in de eerste plaats omdat het belastingwezen zich zooals hooger uiteengezet, nog in een groei-proces bevindt, terwijl het voorts om voor de hand liggende redenen van belang werd geacht het noodige verband te leggen tusschen de Lands- en locale belastingen.

De Indische Regeering neemt ten aanzien van het preventief toezicht op de locale belastingverordening het standpunt in, dat detailcritiek van legislatief-technischen of redactioneelen aard daarbij zooveel mogelijk dient te worden vermeden. Bij de beoordeeling van de ter goedkeuring aangeboden verordeningen wordt in hoofdzaak in beschouwing genomen, of de belasting past in het algemeen stelsel der belastingen, of het bedrag der belasting redelijk is, of de overige bepalingen der verordening niet tot vexatie leiden, of de bepalingen practisch uitvoerbaar zijn, of zij niet in strijd zijn met de wet en of zij niet tot te groote onzekerheid omtrent hare toepassing aanleiding geven.

Hoewel het preventief toezicht op de belastingverordeningen tot het strikt noodzakelijke wordt beperkt, blijkt hiermede toch veel tijd en arbeid gemoeid te zijn. Op de regentschappen, voor welke de verordeningen van de voormalige gewestelijke raden als regentschapsverordeningen gehandhaafd zijn, rust namelijk

de verplichting deze binnen vijf jaar na hunne instelling door eigen verordeningen te vervangen, zoodat de laatste jaren een zeer groot aantal nieuwe verordeningen zijn vastgesteld. In West-Java is dit omzettingsproces met 1 Januari 1932 beëindigd. In Oost- en Midden-Java zal de vervanging door eigen verordeningen uiterlijk 1 Januari 1934, resp. 1 Januari 1935, moeten hebben plaats gehad.

Bij de keuze en de regeling van de locale belastingen blijken de autonome gemeenschappen in Indië in verschillende opzichten zich te hebben gericht naar de locale belastingen in Nederland.

De voornaamste heffingen zijn de volgende: *a.* opcenten op de Landsinkomstenbelasting, de personeele belasting en de verponding; *b.* straatbelasting, waarin worden betrokken degenen die een zakelijk recht hebben op perceelen, die belenden aan bij de betrokken openbare gemeenschap in beheer zijnde perceelen; *c.* voertuigen- en rijwielbelasting; *d.* belasting op openbare gemakkelijkheden; *e.* belasting voor de vergunning tot verkoop van sterken drank; *f.* vuurwerkbelasting; *g.* reclamebelasting; *h.* hondenbelasting; *i.* aanvullende inkomstenbelasting en forensenbelasting.

Daarnaast zijn er belastingen, die minder algemeen voorkomen, zooals: *a.* terreinenbelasting van de stadsgemeente Semarang, welke als aanvulling op de opcenten op de verponding wordt geheven van onbebouwde perceelen; *b.* enkele straatverlichtingsbelastingen, welke gebaseerd zijn hetzij op het inkomen, hetzij op gebouwd of op bedrijven; *c.* kostenomslag van de stadsgemeente Batavia ter tegemoetkoming in de kosten van aanleg, herstel, vernieuwing of wijziging van gemeentelijke water- en/of aanvoerwerken, en de verordening van de stadsgemeente Meester-Cornelis tot heffing van eene bijdrage in de kosten van door of vanwege de gemeente tot stand gebrachte nieuwe of vernieuwde wegen met daarbij behorende werken; *d.* brandweerbelasting van de gemeente Palembang, welke wordt geheven van brandverzekeringsmaatschappijen en eigenaren van gebouwen, die bijzonder aan brandgevaar blootgesteld zijn; *e.* tambanganbelasting van de gemeente Bandjermasin op het voeren van tambangans, waarmede men een bedrijf uitoefent op de door de gemeente voerende openbare wateren.

Uit het vorenstaande kan blijken, dat het belastinggebied van de autonome gemeenschappen voldoende gedifferentieerd is. Eene uitzondering hierop vormen de provincies, welker belastingen zich beperken tot eene heffing van opcenten op de Landsinkomstenbelasting, de personeele belasting en de verponding, zoomede tot een aandeel uit de Landsmotorvoertuigenbelasting.

Bij de instelling van de provincies en regentschappen, welke in de plaats kwamen van de bij de doorvoering der bestuurshervorming afgeschafte gewestelijke (plaatselijke) raden, werd namelijk eene voorloopige belastingverdeling tusschen deze gemeenschappen onderling vastgesteld. Aan de provincies werden daarbij toegewezen de opcenten op bovengenoemde Landsbelastingen, de belastingen op het motorisch verkeer en de wegenbelastingen op het buitengewoon vrachtvervoer; de overige belastingen kwamen aan de regentschappen.

De door de voormalige gewestelijke raden geheven opcenten werden door de provincies geunificeerd, waarbij zij die heffing ook uitbreidden tot de ingezetenen van de binnen hun gebied gelegen stadsgemeenten, waar de provinciale opcenten dus geheven worden naast de gemeentelijke opcenten. Na de doorvoering dezer unificatie zijn ook vele regentschappen tot de heffing van opcenten op de drie genoemde Landsbelastingen overgegaan. De Regeering nam ten aanzien van de opcentenheffingen het standpunt in, dat de provincies deze belastingen slechts tot een laag percentage dienden te heffen, opdat voor de regentschappen een ruim belastingveld zou overblijven. De provincie West-Java heft 3 opcenten op de Landsinkomstenbelasting, 4 op de personeele belasting en 10 op de verponding; de provincie Midden-Java resp. 4, 5 en 10 en de provincie Oost-Java 4, 5 en 5. De opcenten, die door de provincie en het regentschap te zamen worden geheven, zijn niet hooger, wel veelal lager, dan die, welke vroeger in het betrokken gebied aan den gewestelijken raad verschuldigd waren.

Door verschillende gemeenschappen werd in stede van opcenten op de Landsinkomstenbelasting eene eigen inkomstenbelasting geheven. In de laatste jaren

hebben de meeste gemeenschappen die eigen belasting naar het inkomen afgeschaft en vervangen door eene opcentenheffing, hetgeen eene belangrijke besparing op de innings- en administratiekosten bleek op te leveren.

Bij Regeeringsrondschrijven van 25 Juli 1932 (Bb. n°. 12684) werden aan de autonome gemeenschappen verschillende aanwijzingen gegeven met betrekking tot de opcentenheffing op de Landsinkomstenbelasting, zulks in verband met de nieuwe ordonnantie op de inkomstenbelasting-1932 (I. S. n°. 111). De insmelting van de over de belastingjaren 1927 t/m 1930 geheven 24 Landsopcenten op de inkomstenbelasting in het tarief van de nieuwe ordonnantie had namelijk ten gevolge dat de krachtens de herziene ordonnantie op de inkomstenbelasting-1920 verschuldigde hoofdsommen met ongeveer een vierde gedeelte werden verhoogd. Bij handhaving van het aantal opcenten, dat in de bestaande lokale opcentenverordeningen was vastgelegd, zou de opbrengst dier heffingen automatisch ongeveer 25 % stijgen. De Regeering deelde den raden der autonome gemeenschappen daarom mede, dat met ingang van 1 Januari 1933 de lokale opcenten op de Landsinkomstenbelasting met een vijfde gedeelte dienden te worden verlaagd, tenzij bijzondere omstandigheden eene kleinere verlaging bepaaldelijk motiveerden. Een behoud van het bestaande getal opcenten of eene vermindering met minder dan een vijfde gedeelte zou in ieder geval niet mogen strekken tot compensatie van de crisiskortingen op de Landsuitkeering. Aan deze aanwijzingen der Regeering hebben nagenoeg alle gemeenschappen gevolg gegeven.

Bij Ord. van 9 Sept. 1932 (I. S. n°. 484) zijn art. 49 der lokale raden-ordonnantie en artt. 9 en 11 van de Regelen omtrent de heffing en invordering van provinciale, regentschaps- en stadsgemeente-belastingen gewijzigd, met betrekking tot de heffing van opcenten.

Bij G.B. 29 Sept. 1932 n°. 51 (Bb. n°. 12900) zijn regelen vastgesteld voor de uitkeering aan de lokale ressorten van de zuivere opbrengst der opcenten op 's Lands belastingen over de dienstjaren 1931 t/m 1936.

In verband met den huidige financieele toestand, die ook van de autonome gemeenschappen eene sterke versoering op haar uitgaven eischt, kwam de wenschelijkheid naar voren om ook het Regeeringstoezicht ten aanzien van de financieele gevolgen der invoering van nieuwe of verhooging van bestaande lokale belastingen te verscherpen. Bij het rondschrijven van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van 14 Dec. 1932 werd in opdracht van de Regeering aan de raden der autonome gemeenschappen medegedeeld, dat bij de lokale belastingheffing als beginsel dient voorop te staan, dat de invoering van nieuwe en de verhooging van bestaande heffingen niet ten doel mag hebben daarmede de korting op de lokale huishoudingen te ontgaan. Is het in beginsel steeds onjuist en on-economisch te achten eene huishouding noodeloos breed op te zetten, in dezen crisistijd dient in elk geval te worden vermeden, dat de bevolking een zwaardere financieele druk wordt opgelegd dan strikt noodzakelijk is. In verband hiermede is als gedragslijn aangenomen, dat wanneer aan de hand van een onderzoek naar den financieelen toestand, getoetst aan de ontwikkeling van de betrokken gemeenschap, blijkt dat de nieuwe heffing of de belastingverhooging niet onvermijdelijk is te achten en dat het begrootingsevenwicht ook door verdere beknotting van de uitgaven kan worden verkregen, de vereischte goedkeuring aan eene dergelijke heffing niet kan worden verleend.

Ten aanzien van de belastingen op het motorverkeer is voor Java en Madoera eene geheel nieuwe regeling getroffen, welke na in den loop van het jaar 1932 te zijn voorbereid, met ingang van 1 Januari 1933 is ingevoerd (I. S. 1933 n°. 111). Bij de bespreking van het wegverkeer in hoofdstuk III, afdeling K, sub 3, is hiervan eene nadere uiteenzetting gegeven.

Voor het rechtstreeks bestuurd gebied der Buitengewesten is eene Landsmotorvoertuigenbelasting ingevoerd (I. S. 1932 n°. 36), welke van toepassing is buiten het gebied der lokale ressorten, welke eene overeenkomstige belasting op het houden van motorvoertuigen heffen.

Volgens de organieke ordonnanties hebben alleen de verordeningen, welke strekken tot het heffen van belasting de goedkeuring der Regeering noodig; de

retributieve heffingen zijn echter niet aan het preventief toezicht der Regeering onderworpen. Het bleek moeilijk een deugdelijk criterium voor het onderscheid tusschen belastingen en retributies vast te stellen. Bij de Regeeringscirculaires van 12 Mei 1910 (Bb. n°. 7221) en van 21 Maart 1914 (Bb. n°. 7965) is eene omschrijving van het begrip „retributie” gegeven in dien zin, dat daaronder dienen te worden verstaan die verplichte bijdragen tot de openbare geldmiddelen, waartegenover eene bepaalde tegenprestatie van de Overheid in den vorm van een dienst staat. Staat tegenover de betaling alleen het verleenen van eene vergunning, dan draagt zulke heffing in den regel meer het karakter van eene belasting. Geeft deze begripsomschrijving eene algemeene richtlijn, in de practijk blijkt dit criterium vaak tot onzekerheid aanleiding te geven. Zoo zijn o.a. keurloonen, zooals b.v. heffingen voor de keuring van vee, vleesch en melk, door de Regeering langen tijd als retributies beschouwd, doch sinds 1928 worden zij als belastingen aangemerkt. Het vraagstuk nopens het onderscheid tusschen belastingen en retributies is daarom opnieuw in studie genomen.

Overzichtsgegevens tot zamen met inzonderheid zijde vermeldingen van de provinciale retributies van de laatste jaren worden in de volgende tabel gegeven. De tabel is opgesteld naar de in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoelde retributies, welke eene lijst van retributies vormen, welke in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoeld zijn. De tabel is opgesteld naar de in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoelde retributies, welke eene lijst van retributies vormen, welke in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoeld zijn.

De tabel is opgesteld naar de in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoelde retributies, welke eene lijst van retributies vormen, welke in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoeld zijn.

Jaar	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930
1910	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1911	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1912	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1913	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1914	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1915	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1916	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1917	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1918	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1919	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1920	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1921	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1922	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1923	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1924	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1925	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1926	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1927	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1928	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1929	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1930	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

De tabel is opgesteld naar de in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoelde retributies, welke eene lijst van retributies vormen, welke in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoeld zijn.

De tabel is opgesteld naar de in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoelde retributies, welke eene lijst van retributies vormen, welke in de Regeeringscirculaire van 21 Maart 1914 bedoeld zijn.

HOOFDSTUK III.

DE ECONOMISCHE TOESTAND.

A. ECONOMISCH OVERZICHT.

De prijsval van vrijwel alle producten maakt voor het geheele economisch leven eene aanpassing aan de veranderde omstandigheden noodzakelijk, totdat een niveau bereikt is, waarop economische productie weer mogelijk zal zijn. Aangezien autarchie voor Indië als uitgesproken agrarisch exportland is uitgesloten, is dit aanpassingsproces onvermijdelijk. Bij enkele van de groote cultures is in dit opzicht reeds veel bereikt, doch bij de particuliere bedrijven of Overheidsinstellingen, waar de in geld aangegane verplichtingen op langen termijn eene belangrijke plaats innemen, kan bedoeld proces slechts langzaam voortschrijden. Deze traagheid in aanpassing leidt in het bijzonder bij vrijwel alle Overheidsorganen tot eene niet in evenwicht zijnde geldhuishouding en tot eene steeds verdere verzwaring van de financieele verplichtingen. Bezuiniging en rationalisatie is in hooge mate doorgevoerd in de groote exportcultures, zoodat thans geproduceerd wordt tegen bedragen, welke enkele jaren geleden als volstrekt onbereikbaar zouden zijn aangemerkt. Door den diepen prijsval wordt niettemin in vele bedrijven, ondanks bezuiniging en toepassing van economischer productiemethoden, met verlies gewerkt.

In onderstaande tabel zijn de prijzen van enkele der voornaamste Indische producten opgenomen.

Prijzen van eenige der belangrijkste uitvoerartikelen.

	Rubber per 1/2 kg.	Suiker superieur per 100 kg.	Koffie robusta per 100 kg.	Thee per 1/2 kg.	Tin per 100 kg.	Kapok per 100 kg.	Peper (witte) per 100 kg.
Gemiddeld 1926	f 1,23	f 19,—	f 97,38	f 0,80 ⁵	f 334,97	f 142,68	f 157,85
" 1927	0,99	17,40	83,55	0,72 ⁵	336,91	123,02	206,54
" 1928	0,58 ⁵	14,61	88,93	0,63	267,27	101,46	224,97
" 1929	0,54	13,66	89,57	0,57	243,40	93,35	229,54
" 1930	0,30 ⁵	9,60	52,90	0,46	168,61	66,06	105,35
" 1931	0,15	8,06	36,30	0,30	130,66	55,56	71,22
" 1932	0,08 ⁵	6,28	39,03	0,17 ⁵	115,68	42,60	43,11
December 1932	0,08 ⁵	5,91	40,07	0,15 ⁵	118,58	34,81	34,81
Mei 1933	0,10 ⁵	5,86	36,23	0,22	163,92	34,—	38,45

Uit het overzicht blijkt, dat bij verschillende producten de prijzen, na een zeer laag punt te hebben bereikt, weder eenige stijging vertoonen. Gedeeltelijk is deze verbetering te danken aan de productiebeperking bij enkele dezer artikelen, gedeeltelijk aan de beschermende maatregelen, welke door het Gouvernement zijn of worden genomen, doch anderdeels is zij, wat Mei 1933 betreft, ongetwijfeld van min of meer speculatieven aard.

De volgende tabel bevat het gewogen indexcijfer van de 12 voornaamste uitvoerproducten en de ongewogen uitvoer- en invoer-indexcijfers van 20 export- en 72 import-artikelen.

Indexcijfers van groothandelsprijzen.

Jaren.	1928 = 100.	1913 = 100.	
	Uitvoer (gewogen).	Uitvoer (ongewogen).	Invoer.
1928	100,0	125,1	155,3
1929	94,7	123,0	155,2
1930	64,5	88,1	145,9
1931	44,9	65,9	115,9
1932 1ste kwartaal	36,4	57,3	101,6
1932 2de "	33,6	51,9	96,1
1932 3de "	34,1	50,5	91,1
1932 4de "	33,4	47,0	88,8
1933 Mei	35,0	45,4	82,3

De daling van het gewogen indexcijfer voor groothandelsprijzen is, wat de uitvoerproducten betreft, sedert de tweede helft van 1932 tot staan gekomen, terwijl eene geringe verbetering, waaraan overigens een speculatief element niet vreemd is, zich in 1933 openbaart. Het ongewogen indexcijfer is echter nog dalend.

Het indexcijfer der invoerproducten is nog duidelijk dalend, eene daling, welke zich ook in het eerste halfjaar van 1933 heeft voortgezet. Het verschil in daling tusschen in- en uitvoerproducten is kenmerkend voor het karakter der goederensoorten. Bij den invoer nemen afgewerkte industrieproducten de voornaamste plaats in, bij den uitvoer heeft men voornamelijk met agrarische en mijnbouwproducten te maken, die sneller gereageerd hebben op de conjunctuurdaling.

Op den ruilverkeer heeft dit verschil in snelheid van daling tusschen de prijzen der in- en uitvoerproducten uit den aard der zaak zeer ongunstig gewerkt. Eene globale aanwijzing omtrent deze ontwikkeling van zaken is te vinden in de gemiddelde waarde per bruto ton voor den geheelen import en export. Hoewel hierbij geen rekening wordt gehouden met wijzigingen in de samenstelling van den import, naar kwaliteit of kwantiteit, die bij iedere dalende conjunctuur optreden en ook nu opgetreden zijn, geven deze cijfers toch een denkbeeld van den ongunstigen toestand.

Het volgend staatje geeft een beeld van deze gemiddelde waarde per bruto ton.

Waarde in guldens per bruto ton van den totalen invoer en uitvoer.

Jaren.	Invoer.	Uitvoer.	Indexcijfers van de waarde per bruto ton.		Verhoudingscijfer.	
			Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
1928	336	164	100	100	—	2,05
1929	315	142	93,8	86,6	—	2,22
1930	301	116	89,6	70,7	—	2,60
1931	254	92	75,6	56,1	—	2,76
1932	214	63	63,7	38,4	—	3,40

In de eerste plaats blijkt daaruit het groote verschil in daling tusschen de waarde der import- en die der exportproducten sedert 1928. In de tweede plaats is te zien, dat de verhouding van import- en exportwaarde, berekend per bruto ton, vergeleken met 1928 steeds slechter wordt voor de laatstgenoemde waarde. Moest men in 1928 voor een ton invoer-producten ongeveer 2 ton uitvoeren, in 1932 blijkt deze verhouding te zijn gestegen tot 3,4 ton. Hierbij mag uit den aard der zaak niet uit het oog worden verloren, dat in deze verhoudingscijfers, waarop tal van oncontroleerbare factoren van invloed zijn, niet meer dan eene algemeene aanwijzing mag worden gezien. Overigens mag er wel de aandacht op worden gevestigd, dat in de laatste helft van het jaar 1932 in deze verhouding eene onmiskenbare verbetering is opgetreden, aangezien de daling van de prijzen der invoerartikelen in de laatste helft van 1932 sterker is geweest dan die der exportartikelen. Het is niet uitgesloten, dat in dit opzicht reeds een keerpunt bereikt is; evenwel zal de toekomst moeten leeren, of deze verbetering inderdaad zal aanhouden.

In onderstaande tabel, die een overzicht geeft van den totalen invoer en uitvoer, is het resultaat van het doorwerken der depressie duidelijk te onderkennen.

Invoer en uitvoer van Nederlandsch-Indië.
(Exclusief goud en zilver, postpakketten, passagiersgoederen
en scheepsgebruik.)

Jaren.	Invoer.		Uitvoer.		Indexcijfer invoer.		Indexcijfer uitvoer.	
	1000 tons.	1000 glds.	1000 tons.	1000 glds.	ge- wicht.	waarde.	ge- wicht.	waarde.
1928	2 926	981 863	9 648	1 577 025	100	100	100	100
1929	3 461	1 088 403	10 185	1 443 447	118	111	106	92
1930	2 866	862 994	9 979	1 157 217	98	88	103	73
1931	2 222	565 185	8 098	747 161	76	58	84	47
1932	1 726	368 924	8 571	541 193	59	38	89	34

Ondanks eene stijging van de exporthoeveelheid in 1932 vergeleken met die van 1931, daalde de totale uitvoerwaarde. Zij bedraagt thans nog slechts 34 % van die van 1928, terwijl het gewicht vergeleken met hetzelfde jaar tot 89 % is gedaald. Dit laatste cijfer is echter nog nadeelig beïnvloed door oorzaken, bij den suikerhandel gelegen. Indien namelijk van de 2 947 000 ton suiker, welke einde 1932 aanwezig waren, 2 miljoen ton waren geëxporteerd, zou de uitvoerhoeveelheid in 1932 zelfs boven die van 1929 zijn gestegen.

De moeilijkheden om een afzet te vinden voor de Indische producten namen, speciaal voor suiker, in 1932 sterk toe. In niet geringe mate droeg hiertoe bij het feit, dat steeds meer landen den gouden standaard loslieten, zoodat concurrentie voor het op goudbasis gebleven Indië moeilijker werd, maar eveneens zijn hierbij van invloed geweest de vele contingentieeringsmaatregelen en het instellen van preferentiele (Ottawa) of prohibitieve tarieven ten bate van hun eigen industrie in de landen, waarheen in normale omstandigheden geëxporteerd placht te worden.

Het spreekt vanzelf, dat de verminderde invoer een nadeeligen invloed heeft gehad op het rendement der groote scheepvaartmaatschappijen, terwijl de toeneming van den uitvoer een groot deel van haar beteekenis verloor, doordat Azië als importeerend land steeds sterker op den voorgrond treedt en tengevolge van de toenemende concurrentie ook op Europa verdere verlagingen van de vrachten noodzakelijk bleken.

Ongunstiger nog is de toestand geweest van de Indische spoorwegmaatschappijen tengevolge van het verminderd suikertransport en de sterke concurrentie der autobussen.

De vermindering van de waarde van den uitvoer en de ongunstiger ruilvoet, maakten, dat het uitvoeroverschot (inclusief goud, enz.) terugliep van 560 m.m. in 1928 tot 322 in 1929, 269 in 1930, 188 in 1931 en 164 in 1932. Indië is nu eenmaal een specifiek debiteurenland. Het particulier bedrijfsleven werkt vrijwel uitsluitend met in het buitenland opgenomen kapitalen, waartegenover een jaarlijks over te maken bedrag aan dividenden en ook eenige vaste rente en aflossingen staan. Het Gouvernement heeft in Nederland in den vorm van leeningen aanzienlijke bedragen opgenomen. Het jaar 1932 geeft ten aanzien van 1931 een niet sterk verminderd saldo der uitvoerwaarde aan. Toch is het niet waarschijnlijk, dat dit uitvoeroverschot voldoende is geweest om aan alle verplichtingen te kunnen voldoen. Het bedrag, dat op de aandeelen uit te keeren is, daalt uiteraard automatisch met de winstgevendheid der bedrijven; anders is dit met de vaste verplichtingen, zooals obligatie-rente, aflossing op geleende kapitalen, directiekosten, pensioenen, enz. Waar in de groote cultures, vooral in het eerste gedeelte van 1932, in vele gevallen zelfs de gewone exploitatie-kosten niet meer door den verkoop der producten gedekt konden worden, is het duidelijk, dat ten aanzien van de overige verplichtingen tekorten moeten bestaan, welke, tenzij daarvoor in Indië bedragen losgemaakt kunnen worden — hetgeen niet waarschijnlijk is —, geheel of bijna geheel door het buitenland moeten worden aangevuld. Ook de groote kapitalen, die tijdelijk zijn vastgelegd in de nog niet verkochte producten (zooals b.v. suiker) moeten uit het buitenland komen. De dividendenstroom der normale jaren heeft dus plaats gemaakt voor een stroom in omgekeerde richting, gevoed uit reserves of uit nieuw aangegane verplichtingen. Bij het Gouvernement komt dit zeer duidelijk tot uitdrukking in de aanzienlijke stijging van den schuldenlast.

Ook de in normale jaren speciaal door de Inlandsche maatschappij opgenomen hoeveelheden gouden munten, blijken thans weer te worden afgestooten. In de plaats van een geregelden goud-invoer is een zeer aanzienlijke uitvoer van goud getreden. Bedroeg in 1930 de toevloeiing van goud nog 15 millioen, in 1931 is de wegvloeiende stroom reeds tot 42 millioen, in 1932 tot 46 millioen aangegroeid. Het resultaat is, dat hierdoor het uitvoersaldo ten aanzien van 1932 een zekere stijging vertoont, zonder dat dit evenwel als een bijzonder gunstig teeken mag worden aangemerkt.

Een kort overzicht van de voornaamste posten der Indische betalingsbalans moge hieronder volgen.

Eenige posten der Indische betalingsbalans.

Jaren.	Gecorrigeerd uitvoer-saldo.	Opbrengst van emissies in het buitenland.	Dividenden, handelswinsten en directiekosten, incl. tantièmes in het buitenland.	Delegaties, passagekosten en uitgaven buiten Ned.-Indië van verlofen Mekka-gangers.	Schulddelging, aankoop van effecten en overmakingen van levensverzekeringsgelden.	Interest en pensioenen.
1926	679	48	389	63	104	114
1927	730	35	356	124	102	108
1928	557	103	334	118	116	105
1929	326	59	286	101	121	105
1930	267	180 ¹⁾	213	95	101	109
1931	208	103 ²⁾	84	69	69	120
1932 ³⁾	224	104 ²⁾	47	42	74	124

Duidelijk is uit dit overzicht het toenemen der depressie te volgen.

¹⁾ Hieronder eene emissie van het Gouvernement van 103 millioen.

²⁾ Grootendeels uitgaven van Nederlandsch-Indische leeningen.

³⁾ Voorloopige cijfers.

Werd in 1930 en 1931 voornamelijk getracht het nadeel der lage prijzen, voor zoover dit niet werd goedge maakt door lagere productiekosten, te compenseeren door verhooging der uitvoerquanta, hetgeen bij een steeds inkrimpend wereldhandelsverkeer noodzakelijkerwijze tot eene vergrooting der overproductie en tot uiterst lage prijzen leidde, in 1932 werd de aanpassing aan de crisis reeds meer gezocht in eene vermindering der productie.

Zoo werd voor Bangka-tin reeds eene restrictie van meer dan 50 % toegepast, de suikeraanplant werd met ruim 60 % ingekrompen, terwijl bij de bevolkingsrubber door de prijsdaling van sheets tot 5,5 ct per $\frac{1}{2}$ kg. automatisch productiebeperking intrad. Toch had dit jaar de productiebeperking nog zonder Regeeringssteun plaats. De pogingen om tot eene betere regeling te komen, leidden ten aanzien van suiker tot de vaststelling van de Verbandsuikerordonnantie (I. S. 1932 n°. 643), waarbij de verkoop van den geheelen suikeroogst in één hand kwam. In het begin van 1933 kwam verder in overleg met Engeland de theerestrictie tot stand.

Op de prijzen der producten heeft deze gang van zaken niet nagelaten eenigen invloed uit te oefenen. Weliswaar heeft ten aanzien van de suiker de restrictie nog niet de resultaten gehad, die daarvan verwacht werden, doch dit houdt verband met het inkrimpen der afzetmogelijkheden door de geleidelijke zelfvoorziening van Britsch-Indië en Japan, en het verlies van een groot deel der Chineesche markt, waardoor de opruiming van de nog steeds op Java aanwezige zeer groote voorraden nog geheel onzeker is. Daarentegen heeft echter in de eerste maanden van het jaar 1933 met het oog op de verwachte theerestrictie eene duidelijke prijsstijging van thee plaats gehad.

Op de betalingsbalans zullen de productiebeperkingen uit den aard der zaak in eerste instantie leiden tot eene nog verder gaande inkrimping der uitgevoerde voorraden en, tenzij de prijzen stijgen, dus eveneens tot eene verlaging der uitvoerwaarde.

Bij de inheemsche productie voor export leidde de algemeene prijsdaling bijna overal tot het in gezinsarbeid uitvoeren van de werkzaamheden en tot eene sterke extensieveering van de cultuur, terwijl in bepaalde omstandigheden deze geheel werd prijsgegeven. In sterke mate was dit het geval bij de bevolkingsrubber, waarvan de opbrengst sedert 1929 terugviel met $\pm$ 43 %, waartegenover bij de productie der ondernemingsrubber in deze periode slechts eene geringe daling te constateeren viel. Ook in de theecultuur ontstond eene verwaarloozing van een deel van den bevolkingsaanplant.

Nog verder dan in 1931 het geval was, werd de bevolking hierdoor teruggedrongen tot eene productenhuishouding. Onder aanmoediging van het Bestuur legde de bevolking zich meer en meer op den teelt van voedselgewassen toe.

De gelijktijdig optredende sterke vermindering van de aan de bevolking in geld uitbetaalde bedragen voor producten en loonen, deed het totaal geldsbedrag, dat noodig is voor het betalen van belastingen en andere schulden, sterk dalen. Hierdoor ontstonden moeilijkheden bij de inning van de landrente, waarvoor in enkele streken bij wijze van proef indirecte betaling in natura werd toegestaan. De achterstand in de terugbetaling der bij de volkscredietbanken geleende bedragen liep door dezen gang van zaken sterk op en bedroeg einde 1932 $\pm$ 40 % van de uitstaande som. Bij de desabanken verminderden, in sterker mate dan bij de volkscredietbanken, de uitstaande bedragen. Bij de pandhuizen verminderde zoowel het uitgeleend, als bij het einde van het jaar nog uitstaand bedrag. De balanswaarde der gouvernementsgoederen, dat zijn die goederen, welke op de pandhuisvenduties voor rekening van het Gouvernement aangekocht worden (eenigermate te vergelijken met den achterstand der terugbetalingen bij de volkscredietbanken), vermeerderden voor Java en Madoera sedert 1928 van 0,6 % tot 14 % van het uitstaand bedrag.

Het geldgebrek van de bevolking noopte haar in toenemende mate tot het te gelde maken van de in sommige kringen beschikbare reserves aan edele metalen en gouden sieraden. Dit leidde zooals uit onderstaande tabel is te zien tot eene sterke afvloeiing van goud uit Nederlandsch-Indië. In het uitgevoerd goud is even-

wel ook het Indisch mijnoud begrepen, waarvan de jaarproductie $\pm$ f 5 miljoen bedraagt, terwijl ongetwijfeld een deel van het „afgestooten” goud is losgekomen door aankoop van (in de oogen der bevolking) door de prijsdaling zeer goedkoop geworden goederen.

In- en uitvoer van goud van Nederlandsch-Indië.

(Inclusief Gouvernement, postpakketten en passagiersgoederen.)
(Waarde in duizendtallen guldens.)

Jaren.	Invoer.			Uitvoer.			Saldo.
	Specie.	Ongemunt.	Totaal.	Specie.	Ongemunt inclusief mijnoud.	Totaal.	
1928	16 593	3 067	19 660	170	4 948	5 118	+ 14 542
1929	11 593	2 939	14 532	475	4 507	4 982	+ 9 550
1930	2 457	885	3 342	332	5 127	5 459	- 2 117
1931	542	2 038	2 580	10 674	33 175	43 849	- 41 269
1932	165	9 109	9 274	51	46 312	46 363	- 39 089
1933 Jan./April	—	—	—	—	12 844	12 844	- 12 844

Deze afvloeiing is ook in 1933 nog niet tot staan gekomen, al valt eene geleidelijke vermindering te constateeren.

De daling der kleinhandelsprijzen, welke in 1931 reeds duidelijk was op te merken, zette zich in 1932 voort. Ook de indexcijfers van de kosten van voeding van Europeanen en Inheemschen volgden deze richting, zooals uit onderstaande tabel moge blijken.

Indexcijfers van kleinhandelsprijzen en de kosten van voeding.

Jaren.	Indexcijfers 1913 = 100.		
	Kleinhandel alle artikelen.	Kosten van voeding van een Europeesch gezin.	Kosten van voeding der Inlandsche bevolking op Java en Madoera.
1928	154,0	166,9	148,4
1929	153,1	166,4	156,9
1930	149,5	162,7	152,1
1931	133,6	146,0	102,1
1932 1ste kwart.	119,0	130,4	83,8
1932 2de „	111,8	124,2	78,2
1932 3de „	108,9	118,1	71,8
1932 4de „	107,2	116,9	68,5
1933 1ste kwart.	103,0	110,8	65,3
1933 Mei	100,3	106,4	64,9

De voor de Inheemsche landbouwbevolking zeer sterke daling van de prijzen der eerste voedingsmiddelen heeft het aanpassingsproces aan de lage loonen zeer vergemakkelijkt. Ook deze daling is nog niet geheel tot stilstand gekomen. Voor de

Inheemsche ambtenaarsgroepen geven deze cijfers geen juist beeld van de daling van de volledige kosten van levensonderhoud, omdat de daling van de overige kosten van levensonderhoud met die van de kosten van voeding geen gelijken tred hield, doch niettemin deed zich ook voor deze groepen de verlaging der kosten behalve bij de belastingen over de geheele linie duidelijk gevoelen. Ook voor het Europeesche gezin zijn de kosten van voeding aanzienlijk gedaald, doch ook hier de overige kosten van levensonderhoud, w.o. uitgaven voor huishuur, verlichting, water, gas, school en transport, in veel mindere mate naar beneden gegaan, terwijl de belastingen gestegen zijn.

De ingetreden daling van de kosten voor levensonderhoud heeft de gevolgen der salarisverminderingen, zoowel bij het Gouvernement als in het particuliere, ongetwijfeld aanzienlijk verzacht en in sommige gevallen zelfs opgeheven.

Indexcijfers 1918 = 100

Jaar	Indexcijfer	Indexcijfer	Indexcijfer	Indexcijfer
1918	100	100	100	100
1919	100	100	100	100
1920	100	100	100	100
1921	100	100	100	100
1922	100	100	100	100
1923	100	100	100	100
1924	100	100	100	100
1925	100	100	100	100
1926	100	100	100	100
1927	100	100	100	100
1928	100	100	100	100
1929	100	100	100	100
1930	100	100	100	100
1931	100	100	100	100
1932	100	100	100	100
1933	100	100	100	100
1934	100	100	100	100
1935	100	100	100	100
1936	100	100	100	100
1937	100	100	100	100
1938	100	100	100	100
1939	100	100	100	100
1940	100	100	100	100
1941	100	100	100	100
1942	100	100	100	100
1943	100	100	100	100
1944	100	100	100	100
1945	100	100	100	100
1946	100	100	100	100
1947	100	100	100	100
1948	100	100	100	100
1949	100	100	100	100
1950	100	100	100	100
1951	100	100	100	100
1952	100	100	100	100
1953	100	100	100	100
1954	100	100	100	100
1955	100	100	100	100
1956	100	100	100	100
1957	100	100	100	100
1958	100	100	100	100
1959	100	100	100	100
1960	100	100	100	100
1961	100	100	100	100
1962	100	100	100	100
1963	100	100	100	100
1964	100	100	100	100
1965	100	100	100	100
1966	100	100	100	100
1967	100	100	100	100
1968	100	100	100	100
1969	100	100	100	100
1970	100	100	100	100
1971	100	100	100	100
1972	100	100	100	100
1973	100	100	100	100
1974	100	100	100	100
1975	100	100	100	100
1976	100	100	100	100
1977	100	100	100	100
1978	100	100	100	100
1979	100	100	100	100
1980	100	100	100	100
1981	100	100	100	100
1982	100	100	100	100
1983	100	100	100	100
1984	100	100	100	100
1985	100	100	100	100
1986	100	100	100	100
1987	100	100	100	100
1988	100	100	100	100
1989	100	100	100	100
1990	100	100	100	100
1991	100	100	100	100
1992	100	100	100	100
1993	100	100	100	100
1994	100	100	100	100
1995	100	100	100	100
1996	100	100	100	100
1997	100	100	100	100
1998	100	100	100	100
1999	100	100	100	100
2000	100	100	100	100

B. LANDBOUW.

1. Overzicht van den landbouw.

a. *Moessonverloop.* Op Java en Madoera bracht de zware westmoesson in Januari 1932 een overmaat van regen aan de Noordelijke gedeelten van West- en Midden-Java; vooral gedurende de eerste helft van die maand kwamen eenige dagen van groote intensiteit voor, waardoor op verschillende plaatsen hoog water ontstond; daarentegen viel gedurende dezelfde periode in het Zuidelijk deel dezer gebiedsdeelen te weinig regen. In Oost-Java waren de afwijkingen over het algemeen aan den natten kant. In Februari schommelde de regenval in de Noordelijke residenties van West- en Midden-Java om het gemiddeld cijfer, in de Zuidelijke overwogen weer de negatieve afwijkingen; in Oost-Java was de regenval normaal. In Maart en April waren de afwijkingen in het algemeen aan den hoogen kant. Dit geldt ook voor Mei, doch met uitzondering van Jogjakarta, Kediri, Pasoeroean, Besoeki en Madoera. Ook Juni was nog zeer vochtig. Het surplus liep in Oostelijke richting op tot het drievoudige van den normalen regenval. Juli was daarentegen over het geheel eene zeer droge maand. Slechts in West-Java en op de Zuidoostelijke berghellingen van Oost-Java viel regen van eenige beteekenis. Augustus bracht nog grootere droogte. In September was de val in West-Java overwegend aan den hoogen kant, terwijl Midden- en Oost-Java droog bleven. In October waren de afwijkingen weder algemeen aan den lagen kant. In November was in West- en Midden-Java de val normaal of aan den lagen kant, terwijl de droogte zich in Oost-Java nog handhaafde. Hoewel in de eerste helft van December in West- en Midden-Java veel regen viel, bleven tengevolge van het intreden eener droge periode de maandtotalen, behalve in Bantam, Kedoe en Jogjakarta, beneden de normale. Oost-Java kreeg echter overmaat.

Hieronder zijn voor Java en Madoera en voor de drie hoofddeelen afzonderlijk de afwijkingen gedurende de maanden van 1932 ten opzichte van den gemiddelden regenval in de jaren 1876 t/m 1932 gegeven.

TABEL I.

Afwijkingen van het veeljarig gemiddelde in 1932 in mm.

Gebiedsdeel.	Jan.	Febr.	Mrt.	Apr.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
West-Java	+ 47	+ 15	+ 68	+ 41	+ 43	- 6	+ 72	- 70	+ 29	- 74	- 44	- 77
Midden-Java	+ 24	+ 23	+ 24	+ 70	+ 28	+ 51	- 64	- 51	- 27	- 30	- 27	- 65
Oost-Java	+ 46	- 28	+ 30	+ 15	+ 15	+ 76	- 38	- 21	- 20	- 33	- 22	+ 64
Java en Madoera	+ 39	+ 3	+ 41	+ 42	+ 29	+ 30	- 58	- 47	- 6	- 46	- 31	- 26

Op Sumatra was de regenval in het Westelijk gedeelte van dit eiland aan den lagen kant, terwijl in Februari voor geheel Sumatra de regenval beneden het normale bleef. In April en Mei kreeg de Westelijke helft te veel regen, in Juni was de regenval boven het normale, in Juli echter meest daar beneden. De maand Augustus had daarentegen weer te veel regen, September was vrij normaal, October was regenrijk voor de Westhelft van Sumatra. In November en December was de regenval in het algemeen normaal of daarboven; eene uitzondering in beide maanden vormde de Oostkust van Sumatra, die te weinig neerslag kreeg.

Borneo had in het eerste kwartaal een tamelijk normalen regenval, met afwijkingen aan den lagen kant. Gedurende het tweede kwartaal was de regenval vrij normaal. In Augustus viel te veel regen, terwijl verder de regenval in dit kwartaal vrij normaal was, evenals in het laatste kwartaal.

Wat Celebes betreft, kwam op Noord-Celebes in April een groot tekort aan regen voor; in het 3de en 4de kwartaal viel echter over het algemeen een overmaat aan regen.

Op de Kleine Soenda-eilanden was in Mei, doch vooral in Juni, de regenval boven den normalen. Het derde kwartaal was abnormaal droog; in het vierde kwartaal was de val echter normaal of daarboven.

De Molukken noteerden in Mei en Juni een vrij belangrijk tekort aan regen.

b. *Oogstresultaten. Eenjarige Inlandsche gewassen.* Over het geheel was 1932 voor de Inlandsche landbouwproductie op Java en Madoera, wat de geogste uitgestrektheden en de producties betreft, een beter jaar dan 1931.

Een inzicht in de resultaten van de sawah- en tegalancultuur geeft het volgend staatje.

TABEL II.

Geslaagde uitgestrektheden van alle gewassen (in duizendtallen hectaren).

J A A R.	West-Java.	Midden-Java en Vorstenlanden.	Oost-Java.	Java en Madoera.
<i>Eerste halfjaar:</i>				
1932	1 095	1 695	2 050	4 840
1931	1 013	1 672	2 009	4 694
Gemiddeld 1922/1931	1 030	1 622	1 948	4 600
<i>Tweede halfjaar:</i>				
1932	470	1 240	1 441	3 151
1931	446	1 209	1 342	2 997
Gemiddeld 1922/1931	409	1 147	1 331	2 887

Uit deze cijfers blijkt, dat vooral in het 2de halfjaar relatief veel grotere uitgestrektheden zijn geslaagd dan in vorige jaren.

In het eerste halfjaar, vooral in Maart en April, ondervonden verschillende gewassen schade van de overvloedige regens. Door den grooteren bijplant in de laatste maanden was de aanplant, behalve in West-Java, eind December ook grooter dan in 1931.

Het totaal percentage der geogste uitgestrektheden was grooter dan in vorige jaren, nl. 4 % in vergelijking met 1931 en 7 % in vergelijking met 1922/1931.

Tabel III geeft een meer gedetailleerd overzicht van de in 1932 geogste oppervlakten der voornaamste eenjarige Inlandsche gewassen.

TABEL III.

Geslaagde uitgestrektheden op Java en Madoera.

Gewassen.	In duizenden hectaren.			In % van gemiddeld in 1922/1931.				
	1932.	1931.	Gemidd. 1922/1931.	1932.	1931.	1930.	1929.	1928.
Sawahpadi	3 263	3 073	3 014	108	102	104	100	103
Padigogo	427	440	411	104	107	106	98	105
Mais	2 002	1 932	1 823	110	108	111	95	103
Cassave	717	699	729	98	96	90	98	102
Bataten	145	143	162	89	88	99	81	92

Gewassen.	In duizenden hectaren.			In % van gemiddeld in 1922/1931.				
	1932.	1931.	Gemidd. 1922/1931.	1932.	1931.	1930.	1929.	1928.
Aardappelen	24	18	19	128	94	93	104	112
Andere knolgewassen	103	96	104	99	92	95	91	92
Aardnoten	214	193	202	106	95	111	106	113
Kedele.	238	194	184	130	105	113	101	111
Andere peulvruchten	221	226	208	106	108	106	95	105
Inlandsche tabak.	142	172	152	93	113	99	96	116
Inlandsch suikerriet	11	12	15	74	79	90	102	100
Overige Inlandsche landbouwgewassen	484	462	464	104	99	104	96	99
Totaal	7 991	7 690	7 487	107	103	104	98	103

Voor al van sawahpadi werden in 1932 grootere uitgestrektheden geogst dan in vergelijking met het jaar 1931 en de gemiddelde resultaten van de periode 1922/1931. Eene relatieve inkrimping vertoonde de Inlandsche tabakscultuur; de uitgestrektheden der overige gewassen, met uitzondering van aardnoten en kedele, die meer werden aangeplant, veranderden weinig ten opzichte van 1931. De ramingen der producties zijn hieronder samengevat.

TABEL IV.

Geogste hoeveelheden op Java en Madoera.

Product.	In duizenden quintalen.		
	1932.	1931.	Gemidd. 1922/1931.
Sawahpadi en rantja (droge padi)	68 844	64 826	63 893
Padigogo (droge padi)	5 433	5 320	4 966
Mais (gepeld)	19 023	19 108	17 667
Cassave (versche knollen)	62 220	59 109	57 271
Bataten (versche)	9 578	9 628	10 553
Aardappelen (versche)	1 158	799	925
Aardnoten (gepeld)	1 615	1 415	1 513
Kedele (zaad)	1 490	1 285	1 092

De gemiddelde opbrengsten van padigogo en de andere gewassen voor de productie-berekening van 1932 gebruikt, geven ten opzichte van die der vorige jaren geen opmerkelijke verschillen. Bij de padigogo, cassave en kedele zijn zij een weinig aan den lagen, bij maïs, bataten en aardappelen daarentegen iets aan den hoogen kant.

Reeds vijf jaren is de Inlandsche landbouw-statistiek gedifferentieerd volgens de sawahs en de droge gronden. Aangezien de verhouding tusschen de oppervlakten der sawahs en der droge gronden, waarvan ieder gewas is geogst, zeer constant blijkt te zijn, kan men onderscheiden de gewassen, die vooral op de sawahs en die, welke voornamelijk op de droge gronden worden verbouwd.

Van alle gewassen te zamen wordt $\pm 56\%$ van de sawahs en 44% van de droge gronden geoogst. Hierbij mag men niet uit het oog verliezen, dat behalve met éénjarige gewassen nog groote uitgestrektheden droge gronden met overjarige gewassen (klapperboomen, thee vooral in Priangan, koffie, sereh, vruchtboomen, bamboe) beplant zijn. Einde 1932 bedroeg de bevolkingsthee-aanplant 39 000 ha, die van de bevolkingskoffie 22 000 ha, van de bevolkingsrubber 8000 ha en van sereh 11 000 ha. De tusschenbeplanting met éénjarige gewassen in tuinen met meerjarige gewassen is als gevolg van de crisis nog sterk toegenomen, zoodat de occupatie der droge gronden nog minder dan vroeger kan worden bepaald.

Ondernemingsgewassen werden in 1932 geoogst van $\pm 170\ 000$ ha bevolkingsgronden (in hoofdzaak sawahs $\pm 160\ 000$ ha). Op de resteerende sawah-gronden, $\pm 3\ 132\ 000$ ha, werd geoogst van eene uitgestrektheid van 4 439 747 ha of 135% , waarbij hetzelfde oppervlak, indien daarvan tweemaal werd geoogst, ook twee keer werd medegegeteld. Van 3 262 648 ha of 99% der sawahs werd padi geoogst. Padi, kedele en katoen zijn de meest uitgesproken sawahgewassen (hiervan werd resp. $87,9$, $78,1$ en $75,7\%$ gemiddeld in 1928/1932 van de sawahs geoogst, tegen $88,4$, $80,5$ en $80,2\%$ in 1932).

Cassave, andere knolgewassen en widjen (sesam) worden bijna uitsluitend op droge gronden verbouwd, namelijk in totaal $95,4\%$ in 1932 (op sawahs gemiddeld in 1928/1932 slechts $4,7\%$). Ook aardappelen en groenten worden voor meer dan $4/5$ gedeelte op droge gronden gekweekt. De overige gewassen groeien meerendeels voor $1/3$ tot $1/2$ van den aanplant op sawahs, eene verhouding, welke niet sterk afwijkt van die der oppervlakten van sawahs en droge gronden. Maïs wordt voor $\pm 1/4$ gedeelte op sawahs verbouwd.

Tengevolge van de suikerrestrictie konden in den Oostmoesson van 1932 belangrijke uitgestrektheden, waarop vroeger suikerriet verbouwd werd, met Inlandsche landbouwgewassen beplant worden. Volgens globale taxaties door de landbouwconsulenten verricht, zijn van de niet met suikerriet beplante gronden de volgende oppervlakten Inlandsche gewassen geoogst:

Gewas.	ha
Sawahpadi (gadoe)	26 000
Maïs	29 000
Cassave	1 000
Bataten	1 000
Aardnoten	9 000
Kedele	18 000
Overige gewassen	5 000
Totaal	89 000

Neemt men voor deze gronden even groote opbrengsten aan als van de overige gronden der betrokken districten, dan zou de productie hebben bedragen 568 000 quintalen droge padi, 322 000 quintalen maïs, 70 000 quintalen aardnoten en 129 000 quintalen kedele.

In de Buitengewesten waren ook in 1932 wederom de padi-oogsten, zoowel voor ladangpadi als voor sawahpadi, grooter dan normaal. Gedeeltelijk was dit te danken aan de grotere opbrengsten per oppervlakte-éénheid, gedeeltelijk aan het feit, dat wederom uitbreiding was gegeven aan ladang- en sawahareaal.

Op Borneo ondervonden de ladangs nog den ongunstigen invloed van de vele regens tijdens het branden in 1931. Door de groote uitbreidingen van den ladangbouw was echter de totale productie aan ladangpadi in de Westerafdeeling van Borneo toch nog boven normaal. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd met grooten ijver de teelt van oostmoesson-padi uitgebreid, die zeer goede resultaten opleverde, uitgezonderd in de onderafdeeling Martapoera, waar door

bandjirs vrijwel alles verloren ging. Omtrent den nieuwen aanplant werd over het algemeen gunstig gerapporteerd; niet alleen werd de rijstcultuur op sawahs en ladangs uitgebreid, doch ook de stand van het gewas was eind 1932 gunstig.

De maïsogst op Celebes heeft zeer goede beschotten opgeleverd. In verband met den hoogen waterstand in het merengebied wordt verwacht, dat de nieuwe aanplant wederom klein zal zijn.

Overigens hebben de tweede gewassen (maïs, cassave, aardnoten, kedele, enz.) in de verschillende gewesten normale oogsten opgeleverd. Vrij algemeen heeft de bevolking ook dit jaar weder uitbreiding aan de teelt van deze gewassen gegeven.

Meerjarige Inlandsche gewassen en ondernemingscultuur. Deels als gevolg van het feit, dat bij de inkrimping van den suikeraanplant 1931/1932 vooral de slechtste gronden zijn uitgeschakeld, deels door tamelijk gunstige weersomstandigheden, heeft de suikercultuur in 1932 bijzonder hooge opbrengsten per oppervlakte-eenheid opgeleverd. Het gemiddelde product bedroeg 152,3 q/ha (kristal), tegen 139,4 q/ha in 1931 en 150,9 q/ha in het topjaar 1928. Deze record-opbrengst is grotendeels te danken aan een hoog rietproduct. Hoewel het rendementsniveau derhalve aanzienlijk hooger was dan in 1931, was het rijpingsproces ongunstig. De rendementsstijging verliep namelijk zeer langzaam, waardoor veelal vóór de rijping werd geoogst.

Het sterkst is de opbrengstvermeerdering geweest in Ngandjoek/Madioen (21,5 q/ha meer dan in 1931), in Banjoemas (19,2 q/ha meer), in Jogjakarta (18,7 q/ha meer), in Kediri (18,4 q/ha meer) en in Cheribon (16,7 q/ha meer). In Tegal, Paseroean, Pekalongan en Modjokerto kwamen hogere opbrengsten van 12,5 à 14 q/ha voor.

De jonge aanplant 1932/1933 ontwikkelde zich alleszins naar wensch. Door de lang aanhoudende regens en de sterke inkrimping van het areaal, waren de irrigatie-debietten ruim voldoende.

De Deli-tabak der beneden-ondernemingen heeft in de eerste maanden van het jaar eene minder gunstige verdeling van den regenval ondervonden; kwalitatief is de oogst echter als geheel niet slecht uitgevallen. Voor de Vorstenlandsche cultuur was de regenverdeling bijzonder bevredigend, zoodat de kwaliteit van den oogst veel beter was dan in 1931. In den Oosthoek is de oogst, in verband met den ongelijkmatigen regenval, vrij verschillend uitgevallen; over het geheel is het product echter goed berekend.

Thee, kina en rubber hebben weinig invloed van het moessonverloop ondervonden.

De robusta-koffiecultuur heeft in 1932 eene zeer hooge productie opgeleverd; vooral de ondernemingsoogst op Java gaf een flink herstel te zien van de lage opbrengsten van voorafgegane jaren. Ook de Palembang-bevolkingsoogst was $\pm 20\%$ grooter dan in 1931, terwijl verder Tapanoeli, Sumatra's Westkust en Manado eene groote vermeerdering van hun uitvoerexcedenten te zien gaven. De arabica-cultuur vertoonde daarentegen een geringere opbrengst dan in 1931, hetgeen vooral aan het verregenen van den Bali-oogst te wijten is. Ook Tapanoeli en Sumatra's Westkust leverden lagere producties; slechts Zuid-Celebes gaf een behoorlijk beschoot.

De klappercultuur heeft in 1932 ruime opbrengsten opgeleverd; de vruchtzetting was op Java iets minder bevredigend dan in 1931, doch slaagde in de Buitengewesten over het algemeen naar wensch. Van ziekten en plagen heeft de cultuur weinig overlast ondervonden; een Brachartona-plaag in Jogjakarta kon door snel ingrijpen en bekapping van 7800 boomen worden bedwongen; voor het overige ondervond slechts Zuid-Celebes veel last van dierlijke plagen.

De kapokcultuur leverde op Java minder goede opbrengsten tengevolge van regenschade tijdens den bloei in Mei en Juni. In het voornaamste centrum (Japara) is de oogst zelfs 20—30% lager geschat dan normaal; de kwaliteit is bovendien minder gunstig beoordeeld. De oogst in Zuid-Celebes toonde kwantitatief een kleinen vooruitgang, welke veroorzaakt is door het gedeeltelijk in productie komen van jonge boomen.

De peperooft is in de Lampoengsche Districten vrij normaal uitgevallen; Bangka leverde daarentegen een ruim beschot, dank zij de toeneming van het aantal productieve ranken. In Atjeh daalden de opbrengsten tengevolge van eene sterke „geusong“-aantasting.

c. *Voedseltoestand.* Ten behoeve van een globaal overzicht van den voedseltoestand op Java en Madoera in 1932, voor zoover die afhankelijk is van de producties der belangrijkste éénjarige gewassen, zijn in onderstaande tabel de voor het verbruik ter beschikking gekomen hoeveelheden, berekend en vergeleken met het jaar 1931 (ongunstig jaar), 1930 (gunstig jaar) en het gemiddelde van 1922/1931.

Jaar.	In duizenden quintalen gepelde rijst (van sawahpadi en gogo).			Beschikbaar per hoofd (in kg).
	Productie minus zaaizaad.	Invoer-excedent.	Voor verbruik beschikbaar.	
1932	35 674	1 370	37 044	88
1931	33 680	2 538	36 218	86
1930	35 116	2 129	37 245	89
Gemiddeld 1922/1931	33 159	2 181	35 340	89

De uitkomsten van soortgelijke berekeningen voor de overige gewassen zijn vermeld in de tabel over „Het verbruik per hoofd van de bevolking van de voornaamste voedingsmiddelen“ in deel II van dit Verslag.

Hieruit blijkt, dat de per hoofd berekende cijfers voor rijst iets lager zijn dan in 1930 en dan het gemiddelde in de periode 1922/1931 — een gevolg van den sterk gedaalden invoer — en voor maïs ongeveer gelijk aan die in het vorige jaar, doch lager dan gemiddeld in vorige jaren. De consumptie van cassave was grooter dan in 1931 en 1930, van bataten ongeveer even groot als in 1931.

Moeilijkheden met de voedselvoorziening deden zich in 1932 dan ook slechts in enkele streken voor. In de eerste maanden van het jaar werden plaatselijke voedseltekorten geconstateerd in eenige gedeelten van de residentie Batavia; verder in den loop van het jaar hier en daar in de residenties Buitenzorg en Priangan, in West-Indramajoe en Noord-Madjalengka, in het district Boemiajoe, de streek met bevolkingsriet van Toeloengagoeng, het district Ploso.

In de Buitengewesten was de voedseltoestand wederom over het algemeen gunstig. De uitbreiding van de teelt van tweede gewassen vergemakkelijkt de overbrugging van plaatselijke rijstschaaarschte door meer consumptie van cassave, maïs, bataten, kladi, enz.

Op Bangka daarentegen liet de voedselsituatie zich minder gunstig aanzien. Vooral onder de Chineezzen heerschte tegen het einde van het jaar schaaarschte, in verband met de zeer lage peperprijzen en de inkrimping van de werkzaamheden bij het tinbedrijf.

d. *Prijsverloop der landbouwproducten.* Hoewel in de eerste maanden van 1932 stabilisatieverschijnselen vielen waar te nemen, bleken deze van weinig duurzamen aard te zijn, zoodat in het tweede kwartaal eene verdere daling plaats vond, welke zich in vrij langzaam tempo voltrok. De herleving van het optimisme en de daarmee gepaard gaande stijging op effectenbeurzen en goederenmarkten, als gevolg van de resultaten van de Lausanne-conferentie (begin Juli), veroorzaakten ook voor de Indische landbouwproducten eene hausse.

TABEL V. Groothandelsprizen der voornaamste landbouwproducten (in guldens per 100 kg, tenzij anders vermeld).

Producten.	Jaargemiddelden.					Maandgemiddelden 1932.											
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junii.	Julii.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
	Rangoon-rijst (Batavia)	13,70	13,49	11,30	7,12	5,98	5,91	6,42	6,90	6,64	6,59	6,39	6,—	6,20	6,—	5,35	4,85
Saigon-rijst (Batavia)	13,09	13,70	11,98	7,06	5,93	6,88	6,68	6,51	6,39	6,30	6,15	6,03	6,03	5,62	5,10	4,81	4,60
Sojabonen, Dairen (Semarang)	12,81	12,30	9,91	6,42	5,84	5,80	6,36	5,98	5,64	5,76	5,76	5,76	6,12	6,34	5,73	5,61	5,38
Mais, gepelde gele (Soerabaja)	7,72	9,01	5,34	3,42	3,19	2,94	3,11	3,13	3,22	3,54	3,43	3,25	3,25	3,30	3,40	2,92	2,67
Papioea, prima (Batavia)	14,11	16,14	13,45	8,51	7,32	7,06	6,78	6,88	7,06	7,38	7,24	6,93	6,78	7,18	7,42	8,23	8,86
Gaplek (Soerabaja)	4,28	5,23	3,35	1,76	1,60	1,38	1,41	1,56	1,70	1,62	1,64	1,95	1,70	1,50	1,62	1,65	1,52
Aardnoten, gepelde Toehan (Soerabaja)	25,42	24,08	17,50	13,10	11,64	12,46	14,37	15,38	13,11	12,71	12,13	11,82	11,25	10,88	9,51	8,30	7,77
Diarakpitten (Semarang)	16,79	15,91	12,99	11,18	8,16	9,30	10,35	9,80	8,90	8,30	8,45	8,10	7,75	7,40	6,88	6,39	6,30
Citronella ¹⁾ (Batavia)	2,05	2,86	2,67	2,26	2,09	2,06	2,05	2,12	2,00	2,10	2,05	2,05	2,12	2,19	2,14	2,10	1,99
Sauker, superieur e.k. (Soerabaja)	14,61	13,03	9,00	8,06	6,28	6,75	6,65	6,46	6,44	6,39	6,25	6,16	6,17	6,16	6,05	6,01	5,91
Rubber, sheet ²⁾	0,58 ³⁾	0,54	0,30 ³⁾	0,15	0,08	0,10	0,09	0,07	0,06 ³⁾	0,06	0,05 ³⁾	0,06	0,08 ³⁾	0,08 ³⁾	0,08	0,08	0,07 ³⁾
Koffie, Robusta W.I.B. (Soerabaja)	88,93	89,37	52,90	30,35	39,03	38,25	39,25	35,31	36,10	40,25	39,06	37,24	38,45	43,91	41,08	39,06	40,07
Koffie, Palembang Robusta (Batavia)	65,40	65,39	33,53	24,44	28,61	27,52	28,54	26,35	26,31	29,55	25,90	26,90	28,30	32,75	31,80	29,30	30,15
Koffie, Boengie (Makassar)	150,05	116,71	81,25	32,99	73,85	93,90	77,70	76,10	73,70	70,85	68,80	66,40	72,90	81,—	76,90	67,30	60,70
Thee, gena. div. kw. (Batavia) ²⁾	0,63	0,37	0,46	0,30	0,18	0,21	0,20	0,20	0,20	0,18	0,17	0,16	0,17	0,17	0,17	0,17	0,16
Cacao, ongesorteerde Priangan (Batavia)	103,29	97,32	90,49	83,16	57,65	70,43	66,38	68,—	67,19	63,95	59,91	55,45	59,43	49,70	48,17	46,14	42,90
Copra, Java f.m.s. e.k. (Batavia)	24,03	21,66	18,02	11,22	8,24	8,86	9,61	9,51	8,90	7,89	7,77	7,89	7,81	7,78	7,69	7,69	7,61
Copra, sundried (Makassar)	21,73	13,23	14,28	8,38	6,54	6,50	7,70	7,90	7,40	6,55	5,65	5,70	6,10	6,40	6,25	6,03	6,35
Palmolie (Londen) ³⁾	35-8)	34-13)	25-0)	16-18)	15-1)	18-6)	19-8)	17-7)	14-19)	14-10)	14-0)	14-19)	16-8)	17-1)	16-3)	7-0)	15-16)
Agave, sisal cantala (Semarang)	31,56	35,69	22,76	11,56	6,23	8,—	—	7,50	7,—	7,50	8,50	8,60	8,—	10,50	—	—	9,10
Kapok, Holland kwaliteit, (Semarang)	101,46	93,35	66,06	55,56	42,60	52,21	49,38	49,78	50,90	45,73	39,67	40,07	39,67	38,45	35,21	35,62	34,81
Kapokpitten (Soerabaja)	8,09	7,21	4,05	3,74	3,39	3,81	4,37	4,33	3,60	3,24	3,62	3,14	3,04	3,15	2,71	2,87	2,95
Peper, witte Muntok (Batavia)	224,97	229,54	105,35	71,22	43,08	52,21	49,68	48,17	49,21	40,07	42,50	42,90	42,—	49,01	41,29	37,14	34,81
Nootmuskaat, Banda (Makassar)	68,94	58,23	36,00	25,02	19,56	23,50	23,50	22,70	21,—	17,80	17,—	17,—	18,60	19,40	19,—	17,80	17,40
Poelle, Banda (Makassar)	374,43	342,05	217,25	138,23	91,42	121,40	89,08	80,08	97,15	81,—	81,—	85,—	89,—	83,10	83,10	80,05	89,05
Kruidnagelen (Makassar)	105,86	156,53	106,60	92,84	59,77	57,50	57,50	57,50	59,90	55,—	58,25	58,30	58,30	64,75	64,75	64,75	60,70

¹⁾ Per kg. ²⁾ Per ½ kg. ³⁾ In £ per ton.

TABEL VI.
Pasarprijzen der voornaamste Inlandsche voedingsmiddelen op Java en Madoera (prijzen in guldens per pikol).

Producten.	Maandgemiddelden 1932.																
	Jaargemiddelden.						Maandgemiddelden 1932.										
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.	Jan.	Febr.	Mrt.	Apr.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.
Padi boeloe	4,79	4,90	4,39	2,83	2,11	2,55	2,60	2,47	2,23	2,04	1,91	1,93	1,91	1,88	1,97	1,94	1,92
Padi tjere.	4,07	4,15	3,79	2,30	1,72	2,04	2,07	1,97	1,83	1,65	1,59	1,59	1,57	1,54	1,62	1,62	1,60
Rijst, N ^o . I	11,36	11,99	11,55	8,16	6,16	7,12	7,05	7,03	6,74	6,40	5,99	5,99	5,72	5,58	5,48	5,38	5,31
" N ^o . II	10,18	10,81	10,15	6,82	5,07	6,08	6,03	5,84	5,53	5,17	4,89	4,78	4,64	4,53	4,46	4,46	4,43
Maiskolven, N ^o . I (per 100 stuks)	0,66	0,75	0,62	0,37	0,30	0,29	0,28	0,28	0,30	0,32	0,31	0,33 ^s	0,30	0,31	0,35 ^s	0,30	0,28 ^s
Mais gepeld, N ^o . I	4,33	5,13	4,30	2,50	2,06	2,16	2,10	2,05	1,93	1,97	1,95	2,05	2,12	2,07	2,14	2,12	2,04
" N ^o . II	3,58	4,22	3,55	2,08	1,75	1,67	1,63	1,63	1,59	1,63	1,63	1,70	1,72	1,68	1,73	2,70	1,69
Cassave, N ^o . I	1,22	1,45	1,66	0,79	0,51	0,54	0,52	0,51	0,52	0,58	0,52	0,50	0,50	0,48	0,48	0,49	0,48
" N ^o . II	0,92	1,09	1,28	0,63	0,38	0,42	0,40	0,40	0,39	0,40	0,39	0,37	0,37	0,35 ^s	0,35	0,35	0,35 ^s
Gapek, N ^o . I	1,84	2,53	2,78	1,35	0,79	0,91	0,89	0,88	0,94	0,91	0,81	0,79	0,69	0,62	0,62	0,65	0,74
Bataten, N ^o . I	1,40	1,55	1,73	0,93	0,63	0,61	0,63	0,64	0,69	0,70	0,67	0,68	0,63	0,59	0,60	0,59	0,58
" N ^o . II	1,09	1,14	1,32	0,72	0,46	0,48	0,47	0,47	0,48	0,52	0,48	0,48	0,45 ^s	0,44 ^s	0,44	0,40 ^s	0,44
Aardnoten, ongepeld N ^o . I	6,81	6,90	6,20	3,88	3,24	3,50	3,47	3,39	3,42	3,37	3,23	3,18	3,21	3,10	3,07	2,95	2,98
Aardnoten, gepeld N ^o . I	12,04	11,90	11,29	7,55	6,56	6,99	7,—	7,04	7,09	7,01	6,62	6,56	6,51	6,28	6,15	5,83	5,66
Katjang kedele, wit	10,06	10,07	9,28	6,70	5,20	5,38	5,56	5,65	5,44	5,54	5,41	5,21	4,90	4,86	4,85	4,72	4,68
" zwart	8,88	9,36	8,69	6,06	4,49	4,86	4,70	4,97	4,98	4,71	4,68	4,48	4,20	4,18	4,10	4,02	3,96
Klappers (per stuk)	0,03 ^s	0,06	0,06	0,04	0,02	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02 ^s	0,02	0,02	0,02

De reactie, welke niet kon uitblijven, deed in de tweede helft van September eene nieuwe daling intreden, waarbij de prijsverbetering van het derde kwartaal voor de meeste producten weer verloren ging. Als geheel lag echter het prijsniveau aan het einde van het jaar niet onder het peil van eind Juni.

Is hiermede de algemeene gang van het prijsverloop in groote trekken geënschetst, voor nadere bijzonderheden omtrent de verschillende producten afzonderlijk, kan worden verwezen naar tabel V. In het kort zij hier slechts vermeld, dat de voornaamste Indische landbouwexportproducten suiker, thee en rubber ook in 1932 met overproductie te kampen hadden en daardoor eene verdere prijsvermindering te zien gaven, al vertoonde het laatstgenoemde product in de tweede helft van het jaar een vrij belangrijk herstel. Robusta-koffie profiteerde van den burgeroorlog, die van begin Juli tot begin October in Brazilië woedde en die tot stagnatie in het aanbod van Santos-koffie leidde. Oliezaden ondergingen in den loop van het jaar 1932 eveneens eene groote prijsverlaging ondanks productievermindering in verschillende landen. Specerijen daalden eveneens aanzienlijk; slechts kruidnagelen bleven eenigszins op peil. Sisal vertoonde een iets gunstiger verloop.

De rijstmarkt wist zich in de eerste 9 maanden van het jaar nog vrij goed te handhaven, doch stortte in het vierde kwartaal ineen, als gevolg van hooge oogst-ramingen in de exportlanden en prijsdaling op de graanmarkt. Mais vertoonde een soortgelijk verloop, terwijl tapioca daarentegen eenige verbetering te zien gaf.

Van de minder belangrijke producten werd in 1932 naast cacao ook arabica in volle mate door de depressie getroffen. Slechts citronella-olie wist het niveau van 1931 nagenoeg te handhaven.

Evenals in 1931 heeft de prijsdaling in den groothandel in vrij sterke mate in het binnenland van Nederlandsch-Indië doorgewerkt. Tabel VI geeft hieromtrent voor de groep voedingsmiddelen een denkbeeld. Van eene seizoenstijging, die voor deze groep van producten in de tweede helft van het jaar pleegt plaats te vinden, was in 1932 geen sprake.

Scherper komt de mate van prijsdaling tot uiting, indien men elken maand-prijs uitdrukt in procenten van een veeljarig maandgemiddelde. Het prijsverloop der voornaamste voedingsmiddelen vertoont dan het volgend beeld.

TABEL VII.

Verloop der pasarprijzen, uitgedrukt in procenten van de veeljarige maandgemiddelden der periode 1922—1929.

	Padi-boeloe.	Rijst n ^o . 1.	Mais n ^o . 1.	Cassave n ^o . 1.	Gaplek n ^o . 1.	Bataten n ^o . 1.	Aardnoten gepeld n ^o . 1.	Kedele wit.
Januari	44,6	55,1	38,8	33,5	32,3	36,7	54,2	51,4
Februari	46,6	55,0	41,1	31,7	32,8	37,5	54,5	51,3
Maart	46,3	56,2	42,4	31,5	32,8	38,8	54,7	52,0
April	45,6	56,6	40,8	32,9	37,5	42,3	55,7	50,1
Mei	45,7	56,7	41,1	35,3	38,7	43,8	54,6	51,1
Juni	42,4	54,8	40,4	35,4	33,6	41,9	51,4	49,9
Juli	41,4	52,9	41,8	34,0	32,2	43,3	50,8	47,8
Augustus	39,3	49,4	42,6	33,8	29,7	39,4	50,1	45,3
September	37,6	47,5	40,1	32,2	27,2	37,1	48,3	45,5
October	37,5	45,5	39,8	31,8	25,9	37,9	47,8	45,2
November	35,8	43,8	38,2	31,4	24,8	37,3	45,4	44,1
December	34,8	42,8	36,4	30,0	26,2	36,3	44,5	43,0

Padi en rijst bleven de eerste 5 maanden van het jaar vrij goed op peil, doch vertoonden daarna eene daling, welke vooral in het laatste kwartaal vrij groote

vormen aannam. Mais en knolgewassen wisten zich beter te handhaven, doch peulvruchten gaven sinds Juni eene vrij scherpe prijsvermindering te zien.

e. *Invloed van het prijsverloop op den gang der bedrijven en de bij den landbouw betrokken bevolking.* Meer nog dan in 1931 het geval was, heeft de prijsdaling in 1932 op de bedrijfsvoering in den landbouw invloed gehad.

De Europeesche cultuurondernemingen, die, voor het meerendeel reeds bij den aanvang van het jaar de loopende exploitatiekosten niet of nauwelijks door de verkoopprijzen konden dekken, zagen zich genoodzaakt ver gaande bezuinigingsmaatregelen in te voeren, terwijl verschillende cultures de productie inkrompen. Deze inkrimpingen zijn echter in het meerendeel der gevallen het resultaat van weloverwogen restrictieschema's. Aldus b.v. in de suikercultuur, waar als uitvloeisel der Chadbourne-overeenkomst de oogst in 1932 $\pm 8\%$ lager was dan de oogst in 1931, terwijl de aanplant over 1932/1933 in vergelijking met den normalen aanplant met niet minder dan 58% werd ingekrompen. Ook in de tabakscultuur heeft zich in onderling overleg tusschen de verschillende groepen van ondernemingen eene restrictie voltrokken. Bij kina was dit eveneens het geval. Slechts in de rubbercultuur is men ook zonder restrictieschema op belangrijke schaal tot sluiting van ondernemingen overgegaan; de prijsverbetering in de tweede helft van het jaar heeft echter een deel dezer gesloten aanplantingen wederom in tap doen nemen. De productie der ondernemings-theecultuur vertoonde tegen het einde van het jaar eene daling, als gevolg van fijnere pluksystemen. Vezel- en palmoliecultures gingen voort met uitbreiding der productie, ondanks de uiterst lage prijzen dezer producten. De koffie- en serehcultuur hebben, de tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, een vrij goed jaar achter den rug.

Het in bedrijf gebleven deel van het productie-apparaat slaagde er in den loop van het jaar over het algemeen vrij goed in om de loopende kosten aan de dalende inkomsten aan te passen. Dit proces heeft uiteraard inspanning en offers gekost. Ontslag en salarisvermindering van vast personeel namen veel grootere vormen aan dan in 1931. De koelieloonen ondergingen eene verdere vermindering en kwamen op Java op een peil van gemiddeld 15 à 20 ct per man per dag, hetgeen 50 à 60% lager is dan het niveau van vóór de crisis (35 à 40%). Door sluiting van ondernemingen en extensivering van werkzaamheden nam bovendien de werkgelegenheid voor de koeliebevolking belangrijk af, zoodat de inkomsten door de bevolking op Java uit de ondernemingscultures getrokken sterk zijn geslonken. Vooral de inkrimping der suikercultuur heeft in dit opzicht grooten invloed uitgeoefend. Wel zijn natuurlijk de vrijkomende suikerarealen met Inlandsche gewassen beplant, maar de werkzaamheden voor deze gewassen worden meest in gezinsarbeid en onderling hulpbetoon verricht, terwijl daarenboven eventuele arbeidsloonen veelal in natura worden uitgekeerd.

In de Buitengewesten is eveneens een tendens tot loonsverlaging waar te nemen. In het laatste kwartaal van 1931 had b.v. de A.V.R.O.S. (Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra) haar minimumlonen teruggebracht op 37 cent per dag voor mannen en 32 cent voor vrouwen. Op 19 Januari 1933 volgde eene nieuwe verlaging tot 32 cent voor mannen en 27 cent voor vrouwen, terwijl deze laatste loonen bij het sluiten van nieuwe contracten reeds eerder waren toegepast.

Evenals de ondernemingscultures heeft ook de teelt van Inlandsche handelsgewassen den ingrijpenden invloed van de prijsdaling ondervonden. Alom werd er naar gestreefd de gelduitgaven zooveel mogelijk terug te brengen door uitbreiding van gezinsarbeid, loonbetaling in natura en extensivering der werkzaamheden. Dit laatste verschijnsel heeft allengs ver gaande vormen aangenomen, zoodat men in enkele cultures van eene vrij sterke verwaarloozing kan spreken. Daling van de opbrengst der oppervlakte-eenheid is hiervan het gevolg geweest, het sterkst wel in de Inlandsche theecultuur. Ook in de pepercultuur op Bangka en in de Inlandsche rietcultuur is dit verschijnsel geconstateerd; bij cultures, die steeds op zeer extensieve wijze werden bedreven (b.v. de klappercultuur), is het echter minder duidelijk waar te nemen. Behalve door extensivering is de pro-

ductie van enkele cultures verminderd door uitschakeling van minder gunstig gelegen complexen; het meest sprekend voorbeeld vormt in dit opzicht de Inlandsche rubbercultuur.

Prijzdaling, somtijds gepaard aan eene verminderde totale productie, hebben het geldelijk inkomen, dat de bevolking uit haar handelscultures trekt, een verderen teruggang doen ondergaan. Een denkbeeld van deze inkomstenderving verkrijgt men uit de waardevermindering van den export der Inlandsche landbouwproducten.

TABEL VIII.

Uitvoer van bevolkingslandbouwproducten (in millioenen guldens).

Jaar.	Java en Madoera.	Buitengewesten.	Totaal.
1928	135	294	429
1929	104	291	395
1930	70	189	259
1931	56	109	165
1932	49	89	138

Ook hier komt duidelijk naar voren, dat het tempo der conjunctuurdaling in 1932 veel langzamer geweest is dan in 1931, doch tevens op welk een laag peil van inkomsten de bevolking, vergeleken met de jaren van vóór de crisis, is beland. Een meer gedetailleerd inzicht in de waardedaling der bevolkingsexportproducten geeft tabel IX.

TABEL IX.

Uitvoerwaarde van bevolkingslandbouwproducten (in millioenen guldens).

Producten.	Java en Madoera.				Buitengewesten.			
	1929.	1931.	1932.	Vershil met 1929.	1929.	1931.	1932.	Vershil met 1929.
Klapperproducten . . .	25,3	4,3	9,2	— 16,1	85,6	45,7	36,4	— 49,2
Rubber	—	—	—	—	83,5	16,3	4,8	— 78,7
Koffie	—	—	—	—	47,2	12,2	19,5	— 27,7
Thee	18,7	11,4	5,1	— 13,6	—	—	—	—
Kapokproducten . . .	13,2	10,1	8,0	— 5,2	0,6	0,7	0,5	— 0,1
Tabak	4,3	4,7	6,3	+ 2,0	0,5	0,5	0,2	— 0,3
Suiker	2,7	1,6	0,6	— 2,1	—	—	—	—
Peper	—	—	—	—	48,4	19,8	16,4	— 32,0
Pinang	2,0	1,5	1,9	— 0,1	7,3	4,3	3,4	— 3,9
Muskaatnoot en foelie .	—	—	—	—	3,4	1,7	1,2	— 2,2
Sagoproducten	—	—	—	—	3,7	1,8	2,2	— 1,5
Mais	7,6	4,7	3,8	— 3,8	4,4	1,6	1,7	— 2,7
Cassaveproducten . . .	18,9	10,2	6,9	— 12,0	—	—	—	—
Rijstproducten	2,0	1,5	0,5	— 1,5	0,6	0,8	0,6	—
Aardnoten en -olie . . .	5,6	2,1	2,9	— 2,7	0,9	0,2	0,2	— 0,7
Aetherische oliën . . .	1,0	1,1	1,3	+ 0,3	0,6	0,5	0,3	— 0,3
Verschillende kleine producten	3,2	2,9	2,2	— 1,0	4,0	2,5	2,0	— 2,0
Totaal	104,5	56,1	48,7	— 55,8	290,7	108,6	89,4	— 201,3

In vergelijking met 1929 is eene sterke waardevermindering van den export over vrijwel de geheele linie waar te nemen. Voor Java en Madoera komt het nadeelig verschil van 55 millioen gulden grootendeels op rekening van klapper-, cassave-, kapokproducten en thee (te zamen 47 millioen gulden minder dan in 1929). Voor de Buitengewesten is de teruggang in hoofdzaak toe te schrijven aan rubber, klapperproducten, peper en koffie (te zamen 188 millioen van de 201 millioen gulden).

Vergeleken met 1931 is de exportwaarde van verschillende producten op peil gebleven, hetwelk echter vrijwel steeds met eene vermeerdering van het uitvoerkwantum verband hield. Voor Java en Madoera laat zich de vermindering met 7,4 millioen gulden globaal verklaren uit de waardedaling van thee (6,3 millioen), cassaveproducten (3,3 millioen), kapokproducten (2,1 millioen) en rijstproducten (1,0 millioen), waartegenover eene toeneming staat van de uitvoerwaarde van klapperproducten (4,9 millioen) en van tabak (1,6 millioen). Voor de Buitengewesten bedraagt de totale waardevermindering 19,2 millioen gulden; hier zijn het vooral klapperproducten (9,3 millioen), rubber (13,5 millioen) en peper (3,4 millioen), welke deze daling hebben teweeggebracht; koffie gaf hier eene toeneming te zien van 7,3 millioen gulden.

In veel mindere mate dan de cultures van handelsgewassen, ondervindt de teelt der Inlandsche voedselgewassen den invloed van het prijsverloop. Nochtans worden ook hier gelduitgaven zooveel mogelijk beperkt door uitbreiding van gezinsarbeid, onderling hulpbetoon en betaling in natura. Deze ontwikkelingsgang heeft het groote voordeel, dat daardoor extensieveering der werkzaamheden voorkomen wordt. Van minder intensieve grondbewerking zijn dan ook slechts plaatselijk symptomen waargenomen; wel is het kunstmestverbruik verminderd. De voedsellandbouw, welke op Java zoowel als in de Buitengewesten in wezen steeds de kern van het Inlandsche landbouwbedrijf is blijven uitmaken, werd op deze wijze niet alleen in stand gehouden, doch onderging zelfs eene uitbreiding. Dalende verkoopprijzen van zijn artikel dwong menig exportproducent tot het dekken van zijne voedselbehoefte door eigen voortbrenging, tot een terugval dus tot den voedsellandbouw. Het duidelijkst is deze tendens in de Buitengewesten waar te nemen, waar in tijden van gunstige conjunctuur aan de productie van voedingsmiddelen minder aandacht is geschonken. Doch ook op Java openbaart zij zich in een meer intensief grondgebruik. Als typeerende verschijnselen mogen in dit verband worden genoemd de animo, waarmede in de noordvlakte van West-Java de droge gronden na den gogo-oogst met polowidjo zijn beplant (cassave, komkommer, katjangsoorten, enz.); verder de uitbreiding van den ongesanctioneerden padigadoe-aanplant, het entameeren van een 3den maisaanplant in Oost-Java, het planten van mais na tabak in Oost-Java, enz.

De groote uitbreiding van het met voedselgewassen beplant areaal (een gevolg van het vrijkomen van suikergronden en van de boven beschreven tendens tot intensiever grondgebruik) heeft het voedselvraagstuk op Java in den loop van 1932 van aspect doen veranderen. Voor een voedseltekort behoeft in het algemeen niet meer te worden gevreesd; integendeel deden zich tegen het einde van het jaar symptomen voor van de vorming van immobiele rijstvoorraden in het binnenland. In de Buitengewesten bleef de voedselsituatie over het algemeen gunstig; in enkele gebieden (o.a. in de Westerafdeeling van Borneo en op Bangka) bleken echter moeilijkheden te bestaan bij den aankoop van buitenlandsche rijst als gevolg van de lage productenprijzen.

Uit het bovenstaande zal zijn gebleken, dat de situatie, zooals deze zich in 1931 heeft afgeteekend, namelijk nijpende geldschaarschte bij eene ruime voedselverzorging, zich in 1932 nog verder in dezelfde richting heeft ontwikkeld. Slechts zeer plaatselijk (o.a. in de koffiedistricten der Buitengewesten) trad eenige verbetering in. Het kan dan ook geen verwondering wekken, dat de verschillende, met de geldschaarschte samenhangende verschijnselen (toeneming van den ruilhandel, van loonbetaling in natura en van onderling hulpbetoon) zich in den loop van het jaar in steeds sterkere mate gingen openbaren.

Onder deze omstandigheden werden loonen en grondhuren in den Inlandschen

landbouw op een lager peil gedrukt. Arbeidsloonen, voor zoover zij nog in geld werden uitgekeerd, hetgeen ook bij de cultures van meer typische handelsgewassen in steeds geringere mate het geval was, lagen aan het einde van het jaar $\pm$ 50 tot 60 % beneden het peil van vóór de crisis. De grondhuren kwamen tot $\pm$ 40 à 60 % beneden dit niveau.

2. Verschillende gewassen, afzonderlijk beschouwd.

a. *Granen.*

Java en Madoera.

Sawahpadi (inclusief gogorantja). De geogste geslaagde uitgestrektheid bedroeg in 1932 3 262 648 ha of 189 956 ha meer dan in 1931 en 248 924 ha meer dan gemiddeld in de jaren 1922/1931. De uitbreiding van de sawahpadi ten opzichte van het tienjarig gemiddelde was voornamelijk in het tweede halfjaar relatief groot. Twee omstandigheden werkten deze groote uitbreiding van de „gadoo” (Oostmoesson-padi) in de hand: de suikerrestrictie en de groote regenval in Juni.

TABEL X.

Sawahpadi-oogst.

Periode.	Geogst in duizenden hectaren.		Jaartotaal.
	Jan. t/m Juni.	Juli t/m Dec.	
1932	2 406	856	3 262
Gemiddelde 1922/1931	2 281	733	3 014
Vershil	+ 125	+ 123	+ 248

De totale padiproductie was, dank zij een goede gemiddelde opbrengst en een groot oppervlak, in 1932 bijzonder hoog, namelijk 68 844 472 quintalen droge padi, d. i. 6 % meer dan de productie van 1931 en 8 % meer dan het gemiddelde van 1922/1931.

De berekende opbrengsten voor Java en Madoera gaven een gemiddelde van 21,09 quintalen droge padi per *geslaagde* hectare en 20,16 quintalen per *geplante* hectare, tegen respectievelijk 21,09 en 19,84 quintalen in 1931 en respectievelijk 21,51 en 20,80 quintalen in 1930.

Voor de verschillende gebieden zijn de cijfers, eveneens in quintalen droge padi, als volgt:

TABEL XI.

Opbrengsten van sawahpadi.

Jaar.	West-Java		Midden-Java en Vorstenlanden		Oost-Java	
	per geslaagde ha.	per geplante ha.	per geslaagde ha.	per geplante ha.	per geslaagde ha.	per geplante ha.
1932	22,04	20,84	20,08	19,58	21,32	20,09
1931	21,81	19,89	20,25	19,76	21,38	19,90
1930	22,46	21,52	19,92	19,49	22,39	21,57

Het verloop der maandoogsten vertoonde een beeld vrijwel gelijk aan dat van het gemiddelde, d.w.z. in Mei was de geoogste uitgestrektheid het grootst, waarop Juni volgde. De maanden Augustus t/m December staken boven het gemiddelde uit.

De mislukte oppervlakten (geheel afgeschreven voor de landrente) waren veel kleiner dan in 1931 en bijna even groot als het gemiddelde, namelijk 153 301 ha, tegen 194 039 ha in 1931 en 158 125 ha gemiddeld in 1922/1931.

De verdeling dezer mislukte oppervlakten over West-, Midden- en Oost-Java was als volgt:

TABEL XII.

Mislukkingen van sawahpadi (in 1000 ha).

Jaar.	West-Java.	Midden-Java.	Oost-Java.	Java en Madoera.
1932	62	31	60	153
1931	95	29	70	194
Gemiddelde 1922/1931	61	28	69	158

De belangrijkste mislukkingen kwamen in 1932 voor in de residentie Batavia (29 876 ha), Bodjonegoro (28 904 ha), Cheribon (14 694 ha), Bantam (11 178 ha), Semarang (10 370 ha) en Banjoemas (9323 ha).

Over de resultaten van den oogst in de verschillende streken valt nog het volgende op te merken.

In de residentieën Bantam en Batavia was de oogst in 1932 veel beter dan in 1931 en in de residentie Buitenzorg over het geheel ook goed. In de residentie Priangan lieten de opbrengsten daarentegen in het eerste halfjaar te wenschen over wegens rattenvraat en wortelrot; in de tweede helft van het jaar waren zij iets hooger, zoodat de jaarproductie weinig beneden het normale bleef. In Cheribon was de aanplant groeter, maar de uitbreiding bestond voornamelijk uit onge-sanctioneerde gadoe-padi in het regentschap Indramajoe, welke door watergebrek nagenoeg geheel mislukte.

Behoudens eenige plaatselijke uitzonderingen, zooals in Ngawen en in Blora (Japara/Rembang), waar de oogst vrij slecht is uitgevallen en in de van regen afhankelijke streken van Banjoemas, zijn de beschotten van den Westmoesson-padi-oogst in de provincie Midden-Java over het algemeen goed tot meer dan normaal. De gadoe-oogst (Oostmoesson-oogst) slaagde over het geheel goed, met uitzondering van de latere aanplantingen in de regentschappen Brebes, Batang, Grobogan en Demak.

In de provincie Oost-Java hadden de latere padi-aanplantingen in verschillende streken van wortelrot te lijden (regentschap Djombang, res. Soerabaja, Madioen, Blitar, district Kependjen der res. Malang, Noord-Malang, regentschap Bangil, Noordwest-Loemadjang, waar de padi-oogst voor de derde maal mislukte, en Oost-Kraksaan). Van de vroegere oogsten was de Westmoesson-padi-opbrengst goed tot normaal, ook de gadoe slaagde over het geheel naar wensch, met plaatselijke uitzonderingen, zooals in het regentschap Toeban.

De gogorantja-cultuur breidde zich uit in de residentie Soerabaja en had bevredigende resultaten.

Padigogo (exclusief gogorantja). De gogo-oogst was in 1932 zeer vroeg. Reeds einde April waren de belangrijkste uitgestrektheden afgeoogst. De opbrengsten waren over het geheel bevredigend. Hoewel de totale productie iets hooger wordt geschat dan in 1931, was het geoogste oppervlak iets kleiner dan in dat jaar, namelijk 427 340 ha, tegen 439 996 ha in 1931 en 411 103 ha gemiddeld in 1922/1931. De productie wordt geschat op 5,4 miljoen quintalen, tegen 5,3 miljoen quintalen in 1931 en 5 miljoen quintalen droge padi gemiddeld in 1922/1931. De opbrengst bedroeg 12,72 q/ha; alleen plaatselijk, vooral in

Buitenzorg, Cheribon, Soerakarta en Kediri, waren de beschotten lager dan gewoonlijk. De mislukkingen bedroegen 3583 ha (0,83 % van de totaal geoogste + mislukte uitgestrektheden), 9587 ha (2,13 %) in 1931 en 2536 ha (0,61 %) gemiddeld in 1922/1931. De mislukkingen hadden weinig invloed op de totale productie.

Maïs. Van dit gewas werd in 1932 van een oppervlak van 2 001 514 ha geoogst, waarvan 1 478 638 ha droge gronden en 522 876 ha sawahs. Dit is in totaal 39 357 ha meer dan in 1931 en 178 662 ha meer dan gemiddeld in 1922/1931.

De z.g. laboehan-maïs (de vóórwestmoesson-oogst) slaagde zeer goed. De bijplant voor den tweeden oogst ondervond vertraging als gevolg van het lang aanhouden der regens. In het derde kwartaal is deze achterstand weer ingehaald. De tweede oogsten hebben over het geheel bevredigende uitkomsten gehad.

Het geoogste oppervlak maïs van de droge gronden week weinig af van het vorige jaar, namelijk 1 479 000 ha, tegen 1 491 000 ha in 1931 en 1 433 000 ha gemiddeld in 1928/1932.

De tegalan-oogsten waren over het geheel normaal, met plaatselijke uitzonderingen. De oogstvervroeging heeft plaatselijk gelegenheid gegeven tot het in den grond brengen van een derden aanplant, welke niet overal slaagde.

Er mislukte op sawah en op droge gronden in 1932 met inbegrip van voorveevoer gesneden velden 24 601 ha of 1,21 % (in 1931 25 099 ha of 1,26 %).

Voor Java en Madoera wordt de productie bepaald op 19 023 000 quintalen droog gepeld, tegen 19 108 000 quintalen in 1931 en 17 667 000 quintalen in 1922/1931.

De geschatte opbrengst bedroeg 9,50 q/ha. Vrijwel in overeenstemming met de rijst- en tarwemarkt vertoonden de maïsgroothandelsprijzen gedurende het grootste gedeelte van 1932 een zekere stabiliteit, maar daalden in de laatste maanden van het jaar. De Soerabaja-prijzen, welke zich tusschen f 3 en f 3,50 per 100 kg hadden bewogen, kwamen toen op f 2,65.

De uitvoer van maïs van Java en Madoera bedroeg 107 000 ton netto, tegen 112 000 ton in 1931.

Andere granen. De cultuur van gierst werd evenals in het vorige jaar iets ingekrompen.

Buitengewesten.

Rijst. Het rijstinoerexcedent der Buitengewesten daalde van 336 400 ton in 1931 tot 275 700 ton in 1932. Van invloed op deze daling zijn geweest de verdere afname van de ondernemings-arbeiders, de voortgaande uitbreiding van het met rijst en andere voedselgewassen beplante areaal en eenige versobering van het levensonderhoud.

In tabel XIII is het rijstin- of uitvoerexcedent gewestgewijze opgenomen, voorzover dit uit het overzeetransport was na te gaan.

TABEL XIII.

Gewest.	In- en uitvoer van gepelde rijst in duizend-tallen tonnen (+ = uitvoer).				
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Atjeh.	18,5	15,0	15,1	13,0	7,8
Oostkust van Sumatra	168,9	180,7	190,3	151,6	125,9
Tapanoeli	4,8	3,0	2,2	0,4	+ 0,2
Sumatra's Westkust	6,8	4,9	2,0	4,5	0,7
Riouw	24,3	21,7	18,0	14,6	13,2
Djambi	15,0	15,3	10,8	8,1	9,8

Gewest.	In- en uitvoer van gepelde rijst in duizend-tallen tonnen (+ = uitvoer).				
	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Palembang	24,1	17,2	18,4	15,9	11,4
Benkoelen	4,9	5,1	2,9	2,4	1,7
Lampoengsche Districten . .	7,0	5,9	3,0	4,0	2,2
Bangka	33,3	36,6	39,2	37,4	40,7
Billiton	12,9	13,2	12,4	10,3	
Westerafdeeling van Borneo .	39,0	34,4	32,9	25,2	24,4
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	36,4	29,2	27,1	18,9	25,8
Celebes	+ 17,8	+ 18,7	+ 15,3	+ 2,8	+ 16,5
Manado	41,4	37,3	33,5	28,4	33,3
Molukken	17,5	17,7	18,0	14,7	15,0
Timor	2,4	2,5	2,9	2,6	1,7
Bali en Lombok	+ 23,6	+ 18,6	+ 12,5	+ 12,8	+ 21,2
Totaal	414,8	403,4	400,9	336,4	275,7

Sawahpadi. In *Atjeh en Onderhoorigheden* bedroeg volgens taxatie de productie aan sawahpadi 307 000 ton droog, tegen 267 000 ton in 1931. Uitbreiding van het sawahareaal vond wederom plaats.

In *Tapanoeli* was de oogst normaal tot zeer goed, uitgezonderd in Zuid-Tapanoeli, waar tengevolge van ongunstige weersomstandigheden en rattenschade de productie beneden normaal bleef.

Ter *Oostkust van Sumatra* was de rijstooft bevreidigend, niettegenstaande plaatselijke schade door bandjirs en hagelslag.

De oogst van gewone sawahs in *Palembang* leverde zeer goede beschotten, terwijl ook de lebaksawahs zeer hooge producties opleverden.

Ter *Sumatra's Westkust* waren de oogsten over het algemeen normaal tot goed.

De oogst in *Benkoelen* was goed; verdere uitbreiding van het sawahareaal had plaats.

Ter *Westerafdeeling van Borneo* ging een grooter afgeogst sawahpadi-areaal gepaard met bevreidigende opbrengsten.

In de *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo* bleef in het algemeen de opbrengst der sawahs beneden normaal, als gevolg van regens en bandjirs. De oostmoessonpadi-cultuur onderging groote uitbreiding en leverde zeer goede oogsten op, uitgezonderd in de onderafdeeling Martapoera, waar een hevige bandjir vrijwel alles vernielde. Aanleg van nieuwe sawahcomplexen vond plaats langs de Barito en de Kapoeas.

Op *Celebes* is de padi-oogst in het merengebied zeer goed geslaagd, terwijl het beplante sawahareaal belangrijk werd uitgebreid.

De padi-oogst in *Manado* leverde over het algemeen bevreidigende opbrengsten.

In *Timor en Onderhoorigheden* was de oogst normaal tot goed, uitgezonderd in Bima, waar de opbrengst gedrukt werd door droogte en door een rupsenplaag.

Een overzicht van de op *Bali en Lombok* geogste uitgestrektheden sawahpadi en de met behulp van de beschikbare opbrengstcijfers der landrente-proefsnit-opgaven berekende padi-producties in de verschillende gebieden van Bali en Lombok volgt hieronder.

TABEL XIV.

Sawahpadi.

Ressort.	Jaar.	Geoogste uitgestrektheid (in ha).	Berekende productie (in quintalen droge padi).	Gemiddelde opbrengst (in q/ha droge padi)	
				van de gesl. uitgestrektheid.	van de gepl. uitgestrektheid.
Bali	1932	89 000	3 220 000	36,38	36,09
"	1931	84 000	3 058 000	36,58	35,93
"	gem. 1929/1931	85 000	3 182 000	37,39	36,42
West-Lombok	1932	18 000	722 000	39,78	39,50
" "	1931	18 000	755 000	41,71	41,14
Midden-Lombok	1932	41 000	848 000	20,50	19,67
" "	1931	40 000	906 000	22,41	21,37

De mislukkingen zijn in de afgelopen jaren vooral in 1932 van geen betekenis. De productie van Bali in 1932 is over het algemeen gelijk aan het gemiddelde der jaren 1929/1931, doch grooter dan in 1931, doordat van een grooter areaal is geoogst; de opbrengst per ha is echter lager dan gemiddeld in 1929/1931.

In West- en Midden-Lombok zijn de geoogste arealen vrijwel gelijk aan die van 1931; zoowel de producties als de opbrengsten per ha zijn lager dan in 1931.

Het uitvoerexcedent heeft dit jaar 21 230 ton bedragen, tegen 12 831 ton in 1931 (uitvoer hoofdzakelijk uit Lombok). De grootere uitvoer ten opzichte van 1931 is hoofdzakelijk het gevolg van de grootere export naar Java en de Buitengewesten, respectievelijk 10 333 en 7739 ton (in 1931 6973 en 5678 ton).

Ladangrijst. Over het algemeen leverde de ladangpadi-cultuur normale of goede beschotten, slechts in Benkoelen, Palembang, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleven de opbrengsten beneden normaal. De belangrijke uitbreiding van het beplante areaal was oorzaak, dat over het algemeen de totale oogst aan ladangpadi niet geringer was dan in het voorafgegane jaar.

Maïs. Uitbreiding van den maïsaanplant had plaats in Atjeh (vooral in het Oosten), de Oostkust van Sumatra, Tapanoeli, Sumatra's Westkust en de Westerafdeeling van Borneo.

Op Celebes was de maïsaanplant in het merengebied klein, als gevolg van den hoogen waterstand. De oogst was echter zeer goed.

b. Tweede gewassen en tuinbouwproducten.

Java en Madoera.

Cassave. De geoogste uitgestrektheid was 18 000 ha grooter dan in 1931, doch 11 000 ha kleiner dan gemiddeld in 1922/1931. Het reeds in het Verslag over 1931 vermelde verschijnsel van het langer laten doorgroeien van de cassave, trad dit jaar ook weer op. Dit is het gevolg van de lage prijzen van de cassaveknollen en de daarvan bereide producten.

De productieraming is hierdoor evenals het vorige jaar aan den lagen kant, omdat daarvoor bij gebrek aan voldoende gegevens voor 1932 ook de proefsnitgegevens van vorige jaren moeten worden gebruikt.

Voor 1932 wordt de productie geraamd op 62 220 000 quintalen, tegen 59 109 000 quintalen in 1931 en 57 271 000 quintalen gemiddeld in 1922/1931. De geschatte opbrengst per ha voor 1932 bedroeg 87 quintalen. De staande cassave-aanplantingen vormen eene belangrijke voedselreserve.

De gemiddelde pasarprijs van gaplek (gedroogde schijfjes wortel), welke in 1930 nog f 4,50 per 100 kg bedroeg en in December 1931 reeds gedaald was tot f 1,55 per 100 kg. bereikte in October 1932 het nog veel lagere niveau van f 1. Eind 1932 was de prijs iets opgelopen tot f 1,20. De uitvoer van cassave-producten (echter gedeeltelijk van ondernemingen afkomstig) bedroeg 226 000 ton netto of 34 000 ton meer dan in het voorafgegane jaar, doch nog steeds belangrijk minder dan in de jaren 1928 en 1929.

Bataten. De batatencultuur bleef stationnair ten opzichte van 1931, maar werd op een kleiner oppervlak gedreven dan gemiddeld in de laatste tien jaren (145 000 ha in 1932, tegen 143 000 ha in 1931 en 162 000 ha gemiddeld in 1922/1931).

De productiecijfers waren hiermede in overeenstemming (9 578 000 quintalen versche knollen in 1932, tegen 9 628 000 quintalen in 1931 en 10 553 000 quintalen gemiddeld in 1922/1931). De opbrengsten per ha waren normaal tot goed met plaatselijke uitzonderingen.

De gemiddelde pasarprijs van eerste kwaliteit bataten steeg van Januari tot en met Mei, maar daalde daarna weer tot f 0,85 per quintaal in December 1932, tegen gemiddeld f 0,93 in 1931.

Aardappelen. Voor de aardappelcultuur worden veel grootere uitgestrektheden en producties gemeld, ondanks de lage prijzen. Het gewas had in vele streken van ziekten en plagen te lijden. De geooogste uitgestrektheid besloeg 24 000 ha, tegen 18 000 ha in 1931 en 19 000 ha gemiddeld in 1922/1931. De productie wordt geraamd op 1,2 miljoen quintalen, tegen 0,8 miljoen in 1931 en 0,9 miljoen gemiddeld in 1922/1931.

Andere knolgewassen. De uitgestrektheden dezer gewassen ondergingen betrekkelijk weinig wijziging; er had eene kleine uitbreiding plaats.

Aardnoten. Werd deze cultuur in 1931 tengevolge van de lage prijzen ingekrompen, door de prijsstijging in het eerste kwartaal van 1932 had wederom eene uitbreiding plaats, welke in het laatste kwartaal zich niet voortzette. Hierdoor werd de geooogste uitgestrektheid grooter dan die van 1931 en van het 10-jarig gemiddelde (1932 214 000 ha, 1931 193 000 ha en 1922/1931 gemiddeld 202 000 ha). De productie werd geraamd op 1 615 000 quintalen, tegen 1 415 000 quintalen in 1931 en 1 513 000 quintalen gemiddeld in 1922/1931, berekend als gepelde aardnoten. De opbrengsten varieerden sterk in den loop van het jaar. In het eerste halfjaar waren ze plaatselijk minder dan normaal door een overmaat van regen, in Juli en Augustus normaal tot bevredigend, in September sterk varieerend en in het laatste kwartaal normaal tot goed met plaatselijke uitzonderingen. De geschatte opbrengst in 1932 bedraagt 7,2 q/ha gepelde aardnoten.

De uitvoer van gepelde aardnoten naar het buitenland steeg tot 12 646 ton, tegen 10 241 ton in 1931; die van ongepelde aardnoten daalde daarentegen van 1872 ton in 1931 tot 1677 ton in 1932.

Van aardnotenolie werd veel meer uitgevoerd dan het vorige jaar (4 763 000 liter, tegen 2 420 000 liter in 1931).

De gemiddelde pasarprijs voor prima gepelde aardnoten daalde van f 11,32 per quintaal in Januari tot f 8,83 in December; de groothandelsprijs van gepelde Toeban-aardnoten te Soerabaja steeg van f 12,46 in Januari tot f 15,38 in Maart, doch was in December gedaald tot slechts f 7,77.

Kedele. De kedele-cultuur werd sterk uitgebreid; het geooogste oppervlak was 23 % grooter dan in 1931 en bijna 30 % grooter dan gemiddeld in 1922/1931 (in 1932 238 000 ha, tegen 194 000 ha in 1931 en 184 000 ha gemiddeld in 1922/1931).

De belangstelling voor de kedele-cultuur was overal groot, hetgeen verband hield met de vrij goede prijzen, welke voor dit product konden worden verkregen. Vooral de door de suikerrestrictie vrij gekomen gronden werden in belangrijke mate met kedele beplant. De productie was bijna 36 % meer dan gemiddeld in 1922/1931 en 16 % meer dan in 1931 (1 490 000 quintalen, tegen 1 285 000 quintalen in 1931 en 1 092 000 quintalen gemiddeld in 1922/1931). De opbrengsten waren in Februari, Maart, April en Juni minder dan normaal door te veel regens en in September door droogte. In de overige maanden werden bevredigende opbrengsten verkregen met plaatselijke uitzonderingen.

Zooals reeds werd opgemerkt, daalde de invoer uit het buitenland van dit belangrijk voedingsmiddel weer tot op ruim de helft van het vorige jaar (55 614 ton, tegen 98 177 ton in 1931), in welk jaar de invoer echter bijzonder hoog was. De groothandelsprijs van Dairen-sojaboonen in Semarang daalde vooral in de laatste maanden sterk (tot f 5,33 per 100 kg e.i.f. in December). De pasarprijzen waren weliswaar relatief hoog ten opzichte van andere producten, maar vertoonden ook in 1932 weer eene verdergaande daling. Relatief daalde de invoer het sterkst in Soerabaja, hetgeen het gevolg is van de groote uitbreiding der kedele-cultuur in Oost-Java. De in het vorige Verslag vermelde groote stijging der invoeren in Tjilatjap zette zich in 1932 niet voort. De aanplant van de goede kedele-soort n°. 27 werd in 1932 ook in Midden-Java en de Vorstenlanden uitgebreid.

Andere peulvruchten. De geogste uitgestrektheid van deze groep, bestaande uit katjang toenggak, katjang pandjang, katjang idjoe, katjang bogor, kratok, komak e. a. was iets lager dan het recordjaar 1931 (221 000 ha, tegen 226 000 ha in 1931 en 208 000 ha gemiddeld in 1922/1931).

De groote variatie van gewassen onder dit hoofd samengevoegd laat geen verdere conclusies omtrent productie, enz. toe. Van kratokzaad werd in 1932 5241 ton uitgevoerd, tegen 4935 ton in 1931. Het meest gewild is de witte, niet giftige variëteit. De uitvoer is practisch geheel voor Japan bestemd.

Overige tweede gewassen. De geogste uitgestrektheden der minder belangrijke éénjarige gewassen waren als volgt:

TABEL XV.

Gewas.	Geogste uitgestrektheid (in ha).				
	Sawahs en droge gronden.			Sawahs.	Droge gronden.
	1932.	1931.	Gem. 1922/ 1931.	1932.	
Uien	17 623	13 592	12 278	9 843	7 780
Lombok	71 180	65 059	57 721	20 016	51 164
Groenten	11 376	11 105	18 241	2 122	9 254
Indigo	1 978	2 050	5 410	923	1 055
Katoen.	10 193	6 829	8 045	8 177	2 016
Djarak	14 346	9 764	9 477	4 600	9 746
Widjen.	14 524	15 516	12 050	1 257	13 267
Overige éénjarige landbouwgewassen	328 042	320 692	329 921	67 879	260 163

De uiencultuur werd ten opzichte van het vorige jaar uitgebreid. Toch daalde de uitvoer van gedroogde uien, vrijwel geheel van Cheribon afkomstig, tot 407 ton, tegen 1293 ton in 1931, 1379 ton in 1930 en 3049 ton in 1929.

De lombokcultuur breidde zich in 1932 nog iets uit.

De geogoste uitgestrektheid groenten bleef vrijwel op hetzelfde peil als het vorige jaar.

Katoen werd na de inzinking in het vorige jaar weer over een grootter oppervlak geogst. De groei van het gewas in Demak liet door de felle droogte in Augustus en September veel te wenschen over. De opbrengst per ha was dan ook zeer slecht, terwijl de kwaliteit van de vezel door de October-regens bovendien ver beneden normaal bleef. De uitvoer van katoen was ook kleiner (ontpitte katoen 373 ton, tegen 946 ton in 1931; niet ontpitte 113 ton, tegen 28 ton). In Demak werd slechts f 5,25 per pikol ongereinigde bollen gemaakt, later in het seizoen wegens kwaliteitsverslechtering nog minder (f 4,25). In Pati waren de prijzen iets beter, namelijk f 5 tot f 5,50 per pikol.

Ook de djarakcultuur (*ricinus*) onderging eene uitbreiding als gevolg van de relatief vrij goede prijzen. Daar dit gewas veelal als tusschengewas wordt aangeplant, levert de rapporteering voor de landbouwstatistiek moeilijkheden op en komt diensgevolge de betekenis niet voldoende tot uiting. De uitvoer van djarakpitten bedroeg 5989 ton, tegen 5404 ton in 1931.

De widjencultuur werd iets ingekrompen ten opzichte van het vorige jaar.

De cultuur van de overige éénjarige landbouwgewassen bleef vrijwel stationair. De groep omvat o. a. allerlei grove groentensoorten, zooals terong (eiervrucht) en vooral komkommerachtige gewassen, verder verschillende specerijen en geneeskundige kruiden.

Ooft. In de Ommelanden van Batavia was de pompelmoes-oogst veel minder dan in 1931, de ramboetan-oogst 1932/1933 zeer goed, de sawo- en doerian-oogst beter dan in 1931, terwijl de oogsten van doekoe, salak, kebembem en mangga minder waren dan in 1931. De prijzen waren slecht. De oogstvooruitzichten voor pompelmoes zijn ongunstig, daar de vruchtdracht gering is en de aantasting door djerokmoot zeer ernstig.

In Malang was de djerokmanis-oogst zeer goed, die van djerok kepok beneden het normale. De prijzen waren vast, hoewel iets lager dan in 1931.

De mangga-oogst in Pasoeroean was goed, beter dan in 1931; de prijzen waren echter veel lager. In Cheribon was de mangga-oogst geringer dan in 1931 en waren de prijzen daarbij 1/4 tot 1/3 lager. Ook in Jogjakarta en Solo waren productie en prijzen beneden normaal, terwijl van Madoera hetzelfde vermeld werd.

De vruchtdracht van djerok was op Madoera over het geheele jaar verdeeld, hetgeen de prijzen ten goede kwam.

De oogsten van djerok te Garoet waren beter dan in 1931, ofschoon niet maximaal.

De kesemek-oogst boven Garoet was veel geringer dan in 1931.

Het bovenstaande wordt weerspiegeld in de navolgende vervoercijfers over 1932, waarbij tusschen haakjes de hoeveelheden over 1931 zijn opgenomen.

Uit de Ommelanden van Batavia werden per spoor verzonden ruim 12 (15½) miljoen kg vruchten, eene vermindering met 23 % tegen 1931. De grootste hoeveelheden werden verzonden in 1925 en 1927 (ruim 25 miljoen kg). Vooral sawo werd veel minder vervoerd. Van de bovengenoemde hoeveelheid kwam op rekening van de spoorlijn Manggarai—Buitenzorg ruim 8½ (11) miljoen kg. Van de totale hoeveelheid op alle lijnen werd 89 % vervoerd als vracht- en ijlgoed en werd bijna 11 miljoen kg verzonden naar stations in West-Java, waarvan bijna 5 (ruim 5) miljoen kg naar Bandoeng. Bijna 1 miljoen kg bereikte Midden-Java, terwijl 400 000 kg naar Oost-Java werd verzonden.

Van Malang en omgeving uit werden per spoor ruim 1 (ruim 1,1) miljoen kg djeroks verzonden, waarvan 3/4 als vracht- en ijlgoed. Van de totale hoeveelheid ging ongeveer de helft naar West-Java, voornamelijk naar Batavia, namelijk 450 000 kg.

Van Pasoeroean en omgeving werden per spoor verzonden bijna 5 (bijna 5) miljoen kg manggas, waarvan 90 % als vracht- en ijsgoed. Van het totaal werden 4 (ruim 4) miljoen kg niet verder dan Oost-Java vervoerd. Per prauw werden nog vervoerd uit Kraksaän bijna 500 000 kg en uit Probolinggo 30 000 kg.

In 1932 bedroeg op Madoera de totale hoeveelheid geproduceerde manggas ruim 3½ (ruim 2½) miljoen kg en de totale hoeveelheid geproduceerde djerooks 450 000 (bijna 300 000) kg. Hiervan kwamen in den handel ruim 2¾ (ruim 1¾) miljoen kg manggas en bijna 400 000 (bijna 200 000) kg djerook, waarvan werden uitgevoerd 1 200 000 (ruim 450 000) kg mangga en bijna 300 000 (ruim 100 000) kg djerook. De ontvangen gegevens vermelden het aantal stuks. Ter omrekening zijn 4 manggas en 8 djerooks gesteld op 1 kg.

Uit Cheribon werden per trein en per boot vervoerd ruim 5½ (ruim 7) miljoen kg manggas, waarvan ruim 4½ (6½) miljoen kg per trein. Het overgrootste deel wordt naar Bandoeng en Batavia verzonden.

Van Garoet en omgeving werden verzonden ruim 600 000 (ruim 200 000) kg djerook en ruim 900 000 (ruim 1 300 000) kg kesemek, voornamelijk vracht- en ijsgoed. Het voornaamste afzetgebied was West-Java.

Over de lijn Waroengbandrek—Bandjar werden vervoerd 900 000 (ruim 900 000) kg groenten en vruchten, waarvan 130 000 (2000) kg djerook ragi en over de tramlijn Singaparna—Tasikmalaja 700 000 kg pisang.

Belangrijk was nog het vervoer per trein van manggistans uit de omgeving van Jogjakarta, namelijk bijna 1 miljoen kg, waarvan ruim 60 % naar Soerabaja. Verder werden hier 45 000 kg manggas verzonden.

De per vrachtauto verzonden hoeveelheden zijn waarschijnlijk in alle productiegebieden zeer aanzienlijk, doch onbekend.

De K.P.M. vervoerde naar Singapore van Batavia 80 000 kg vruchten, van Soerabaja 480 000 kg vruchten (360 000 kg mangga, overigens djerook malang), van Cheribon 480 000 kg vruchten (440 000 kg mangga) en van Bali 100 000 kg vruchten (voornamelijk djerooks).

Buitengewesten.

Ook gedurende 1932 nam de belangstelling voor andere gewassen dan rijst en maïs, toe.

Alleen van Bali en Lombok bestaat een landbouwstatistiek voor geheel Bali en West-Lombok en sinds 1932 ook van Midden-Lombok ¹⁾. Het ligt in de bedoeling begin 1934 over te gaan tot de invoering van de landbouwstatistiek in Oost-Lombok.

In de onderstaande tabel zijn de belangrijkste resultaten, vergeleken met die van vorige jaren, opgenomen.

TABEL XVI.

Oogstresultaten.

Gewassen.	Bali.			West-Lombok.		Midden-Lombok.	
	Geoogst in 1932 (in ha).	In % meer of minder dan in		Geoogst in 1932 (in ha).	In % meer of minder dan in 1931.	Geoogst in 1932 (in ha).	In % meer of minder dan in 1931.
		1931.	gem. 1929/1931.				
Cassave.	2 993	— 49	— 36	146	— 44	188	— 21
Bataten	13 473	— 32	— 20	932	— 17	2 133	+ 29

¹⁾ De in het vorige Verslag betreffende Lombok vermelde cijfers hadden slechts betrekking op West-Lombok.

Gewassen.	Bali.			West-Lombok.		Midden-Lombok.	
	Geoogst in 1932 (in ha).	In % meer of minder dan in		Geoogst in 1932 (in ha).	In % meer of minder dan in 1931.	Geoogst in 1932 (in ha).	In % meer of minder dan in 1931.
		1931.	gem. 1929/ 1931.				
Andere knolgewassen (+ aardappelen)	812	- 40	- 33	28	+ 4	113	+ 49
Aardnoten	3 250	+ 24	- 8	1 574	+ 26	1 524	+ 164
Kedele	594	+ 107	- 20	1 022	+ 21	274	+ 448
Andere peulvruchten (+ oendis)	8 192	+ 4	- 12	2 233	- 41	778	+ 60
Tabak	4 536	- 12	- 14	2 294	+ 22	752	+ 35
Uien	1 075	+ 218	- 10	118	+ 84	3	- 70
Lombok	437	- 26	- 31	267	+ 47	224	+ 106
Inlandsch suikerriet . .	559	- 31	- 3	75	- 19	40	- 55
Overige landbouwgewas- sen	1 263	- 44	- 40	648	+ 47	91	+ 4 450

De cultuur van cassave is het belangrijkste op de droge gronden; die van bataten komt op Bali gelijkelijk voor op de sawahs en de droge gronden, doch is op Lombok hoofdzakelijk sawah-cultuur. De overige knolgewassen worden het meest op de droge gronden geplant. Voor het eiland Lombok zijn de knolgewassen (uitgezonderd bataten) van bijna geen beteekenis. Over het algemeen kan men zeggen, dat de cultuur van knolgewassen op sawahs is ingekrompen ten behoeve van de uitbreiding van sawahpadi. De aanplantingen van peulvruchten (aardnoot, kedele en andere peulvruchten) zijn ten opzichte van 1931 relatief grooter, vooral de aardnoot en kedele, welke gewassen in hoofdzaak op sawahs voorkomen, terwijl de oendis (*Cajanus Cajan*), die bij de groep „andere peulvruchten” is gevoegd, hoofdzakelijk op de droge gronden wordt geplant.

De tabak-aanplant op Bali, welke op sawahs en op droge gronden gelijkelijk voorkomt, is vergeleken bij 1931 ingekrompen; in West-Lombok is de tabak (hoofdzakelijk sawahgewas) belangrijk uitgebreid.

De uiencultuur op Bali is, vergeleken bij 1931, weer flink uitgebreid, doch toch nog ten achter bij het gemiddelde der jaren 1929/1931. Op Lombok is zij van bijna geen beteekenis.

De aanplant van lombok en suikerriet is, vergeleken bij 1931, achteruitgegaan.

In *Atjeh* vond aanmerkelijke uitbreiding van den aanplant van tweede gewassen vooral plaats in het Oostelijk deel van het gewest, waar op de afgeoogste rijstvelden maïs, tabak, uien en arachis werden geplant. De aardappelteelt leverde goede opbrengsten.

De aanplant van cassave, maïs en bataten onderging in *Tapanoeli* verdere uitbreiding, vooral in de rubberstreken. De oogsten van deze gewassen waren goed.

Ter *Oostkust van Sumatra* breidde de teelt van tweede gewassen zich uit.

Ter *Sumatra's Westkust* werd sterke uitbreiding gegeven op de afgeoogste rijstvelden aan de gewassen maïs, kool, aardappelen en katjangsoorten. De oogstresultaten waren bevredigend.

Ook in *Palembang* had uitbreiding plaats, terwijl de opbrengsten normaal waren. De afzet van eenige producten, vooral van uien en kedele, ging niet gemakkelijk.

Ter *Westerafdeeling van Borneo* werd vooral de teelt van cassave sterk uitgebreid, doch ook pisang, bataten en katjangsoorten werden meer dan vroeger aangeplant. De oogsten waren over het algemeen bevredigend.

Over het algemeen leverden op *Celebes en Onderhoorigheden* widjen, katjang-soorten, bataten en aardappelen, normale beschotten op.

Op *Timor en Onderhoorigheden* vond vooral in Zuid-Midden-Timor uitbreiding plaats van de teelt van bataten, cassave en katjang-idjoe.

c. *Suiker.*

De suikermarkt was begin 1932 in vrij sterke mate gedepriimeerd door de oogenschijnlijke mislukking van de Chadbourne-overeenkomst, doch herstelde zich in het midden van het jaar, toen bleek, dat de verschillende deelnemende landen aan deze overeenkomst tot vèrgaande restricties zouden overgaan. Niettegenstaande deze restricties den grondslag hebben gelegd voor eene aanmerkelijke verbetering van de statistische positie van het artikel, zette tegen het einde van het jaar eene nieuwe daling in; waarschijnlijk lag de oorzaak hiervan in het dreigende uiteenvallen der V.I.S.P., waardoor de Java-voorraad van ± 3 miljoen ton ongecontroleerd de markt zou komen overstroomden. Dit gevaar is afgewend door de oprichting op 31 December 1932 van eene nieuwe verkoop-organisatie, de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.), die onder Regeeringstoezicht staat.

De Java-prijzen hebben de fluctuaties der buitenlandsche markt niet meegemaakt, doch zijn geleidelijk teruggelopen van f 6.75 in Januari tot f 5.90 in December.

De suikercultuur werd in 1932 geheel beheerscht door de stagnatie in den afzet en de daarmede in verband staande restrictie. De aanplant 1931/1932 was met 17½ % ten opzichte van den normaalaanplant ingekrompen en leverde een oogst op van 2 610 782 ton of 8,2 % minder dan in 1931. Deze restrictie is onvoldoende geweest om eene verbetering van de statistische positie der Java-suiker teweeg te brengen; de stocks vertoonden zelfs eene belangrijke toeneming. In overeenstemming met de bepalingen der Chadbourne-overeenkomst was dan ook eene vèrgaande inkrimping voor den aanplant 1932/1933 noodzakelijk; de restrictie op dezen aanplant belooft niet minder dan 58,1 % van den normalen aanplant, terwijl 80 fabrieken in de komende campagne niet zullen malen. De taxatie voor de productie belooft 1 350 000 ton, hetgeen 50 % is van de normale productie. Tabel XVII geeft een denkbeeld van de verdeeling dezer restrictie over de verschillende suikerstreken.

TABEL XVII.

Verdeeling der suikerrestrictie over de verschillende streken.

Suikerstreken.	Totaal aantal fabrieken.	Normaal aanplant (in ha).	Aanplant 1932/1933 (in ha).	Inkrimping t.o.v. den normalen aanplant		Aantal fabrieken, dat niet zal malen.
				in ha.	in %.	
Bondowoso-Djember	9	9 070	3 904	5 166	57,0	5
Loemadjang-Djember	6	13 975	1 663	12 312	88,1	5
Probolinggo	10	7 667	2 907	4 760	62,1	6
Pasoeroean	11	8 548	2 298	6 250	73,1	7
Malang	4	4 068	2 155	1 913	47,0	1
Soerabaja-Sidoardjo	13	10 129	4 584	5 545	54,7	5
Modjokerto	11	9 740	4 194	5 546	56,9	6
Djombang	11	9 530	7 178	2 352	24,7	1
Kediri-Blitar	15	21 771	12 977	8 794	40,4	2

Suikerstreken.	Totaal aan- tal fabrieken.	Normaal aanplant (in ha).	Aan- plant 1932/ 1933 (in ha).	Inkrimping t.o.v. den normalen aanplant		Aantal fabrie- ken, dat niet zal malen.
				in ha.	in %.	
Ngandjoek	6	5 535	820	4 715	85,2	5
Madioen	6	9 752	5 766	3 986	40,9	2
Soerakarta	15	20 685	11 296	9 389	45,4	2
Jogjakarta	17	17 594	6 449	11 145	63,3	10
Kedoe-Banjoemas	7	12 552	—	12 552	100,0	7
Koedoes-Semarang	10	11 195	2 913	8 282	74,0	6
Pekalongan	7	8 566	4 079	4 487	52,4	3
Tegal	10	9 680	5 097	4 583	47,3	3
Cheribon	5	5 603	3 933	1 670	29,8	1
Indramajoe	6	6 598	2 450	4 148	62,8	3
Totaal	179	202 258	84 663	117 595	58,1	80

Dat eene dergelijke inkrimping van een bedrijfstak, die zoo nauw met het welvaren van het land is samengeweven, een geduchten slag beteekent, behoeft geen betoog. Transportwezen, importhandel, industrie en staatsfinanciën ondervinden van deze restrictie den terugslag, doch zij drukt vooral op de geldhuishouding der inheemsche bevolking in de suikerstreken.

Allereerst zijn de inkomsten uit grondhuren sterk verminderd; de restrictiegronden zijn aan de bevolking teruggegeven, meest onder beding, dat de occupatieperiode voor één jaar verschoven is; een vergoeding werd daarvoor aan de grondeigenaren uitgekeerd, welke varieerde naar plaatselijke omstandigheden, doch in vele gevallen ongeveer gelijk was aan de landrente. De industrie heeft bij deze teruggave over het algemeen weinig moeilijkheden van den kant der bevolking ondervonden.

Uit verschillende gegevens laat zich becijferen, dat in 1932 globaal een bedrag van 60 miljoen gulden (grondhuren incl. vergoedingen, arbeidsloon, leveringen) door de suikerindustrie onder de bevolking is gebracht, hetgeen nog geen 50 % uitmaakt van het bedrag, dat in de jaren van vlak vóór de crisis aan de bevolking ten goede kwam. De suikerrestrictie heeft dan ook de geldschaarschte ten zeerste verscherpt, hetgeen vermoedelijk vooral voelbaar is in de agrarische randgebieden der suikerstreken (vaak minder vruchtbare heuvelgebieden), van waar gewoonlijk de seizoenarbeiders uitrokken.

Op de proefstations der suikerindustrie, welke de werkzaamheden op den gewonen voet voortgezet hebben, zijn eveneens vergaande bezuinigingsmaatregelen getroffen.

De *bevolkingsrietcultuur* maakt ook een moeilijken tijd door. Gedurende de campagne 1932 daalden de goelamangkok-prijzen weer sterk, namelijk van f 5.40 per quintaal in Maart tot f 2.67 in September; in het laatste kwartaal schommelden zij om de f 3.50 (noteering H.V. Soerabaja). Waar deze cultuur snel reageert op het prijzenverloop, ondergaat de aanplant eene voortdurende inkrimping. De geogste oppervlakte bedroeg in 1932 11 191 ha, tegen 11 869 ha in 1931, 13 574 ha in 1930 en 15 103 ha gemiddeld in 1922/1931. De suikerproductie wordt voor 1932 geschat op 53 000 ton (in 1931 55 000 ton, in 1930 65 000 ton en in 1929 74 000 ton).

De gelduitgaven worden zooveel mogelijk beperkt, hetgeen tot uitbreiding van gezinsarbeid en vooral tot zeer verminderd mestgebruik heeft geleid.

d. *Tabak.*

De *Deli-tabakscultuur* heeft den sterken terugslag ondervonden van de slechte resultaten der eerste voorjaarsinschrijvingen. Wel trad later eene verbeterde marktstemming in en viel de gemiddelde opbrengst van oogst 1931 (123 ct. per $\frac{1}{2}$ kg, tegen 109 ct. voor oogst 1930) nog mee, verlieslatend is dit cijfer ongetwijfeld. Voor de cultuur als geheel genomen wordt dit verlies globaal op $5\frac{1}{2}$ à 6 miljoen gulden geraamd. In den loop van het jaar werden dan ook ingrijpende bezuinigingsmaatregelen doorgevoerd; verschillende niet-rendeerende ondernemingen werden gesloten, een vrij groot aantal assistenten werd ontslagen, terwijl zoowel voor het Europeesche als voor het Aziatische personeel eene loonsverlaging werd toegepast. Bovendien is eene vrij zware restrictie doorgevoerd. Beliep oogst 1930 nog 211 137 pakken, oogst 1931 is teruggebracht tot 182 472 pakken; oogst 1932, waarvan de kwalitatieve uitval vrij middelmatig schijnt te zijn, tot $\pm$ 150 000 pakken, terwijl voor oogst 1933 eene verdere beperking tot 125 000 pakken op het programma staat.

De *Vorstenlandsche tabakscultuur* heeft een zeer ongunstig jaar achter den rug. De tamelijk slechte en daarbij wat eentonige uitval van de kwaliteit maakte, dat oogst 1931 voor de beperkte markt veel te groot was (130 000 pakken) en slechts tegen den zwaar verliesgevenden prijs van gemiddeld 29 ct. per $\frac{1}{2}$ kg afzet kon vinden. In den loop van het jaar hebben de Vorstenlandsche ondernemingen dan ook belangrijk moeten bezuinigen; voor het vast personeel werd eene salariskorting van 50 % doorgevoerd, de koellonen, die in het begin van 1932 nog ongeveer op het oude peil stonden, zijn geleidelijk met 30 tot 40 % verminderd. Oogst 1932 is met $\pm$ 10 % beperkt, terwijl de kwaliteit van dezen oogst vrij bevredigend schijnt te zijn.

De *Besoeki-ondernemingsoogst* 1931 was van vrij behoorlijke kwaliteit; de behaalde prijzen waren echter ongekend laag; gemiddeld bedraagt de opbrengst $\pm$ 26 ct. per $\frac{1}{2}$ kg, hetgeen voor de ondernemingen verliezen oplevert. Op oogst 1932 is dan ook eene zware restrictie toegepast, 50 tot 60 % bedragend, terwijl bovendien eene uiterst scherpe kwaliteitskeuring werd toegepast bij inlevering van het product door den Inlandschen planter.

De *Inlandsche tabakscultuur* had met belangrijke tegenslagen te kampen. De zeer lage prijzen in het plantseizoen, de weinige animo door de opkoopondernemingen in dien tijd getoond en de ongunstige weersomstandigheden — eerst te veel en later te weinig regen — veroorzaakten, dat zoowel de beplante uitgestrekheden als de productie en de prijs laag bleven en de kwaliteit te wenschen overliet.

Eene uitzondering maakte de krosok in Besoeki, waarvoor tenslotte door eene grootere restrictie nog betrekkelijk goede prijzen werden verkregen. De gemiddelde prijs voor den nacoogst op de veiling te Kasemak was dan ook f 8.65 per pikol, tegen slechts f 3.50 à f 4 in het laatste kwartaal 1931 en f 15 in dezelfde periode van 1930.

De prijzen van kerftabak in Midden-Java kwamen niet hooger dan f 30 per pikol, tegen f 60 per pikol in 1931 en f 180 per pikol in 1930.

e. *Rubber.*

Aan de onzekerheid omtrent het al of niet toepassing vinden van restrictie, waarin rubbermarkt en -cultuur gedurende een lange periode hadden verkeerd, kwam begin 1932 tijdelijk een einde. Op 20 Maart verklaarden de Nederlandsche en Engelsche Regeeringen, dat het onder de op dat moment geldende omstandigheden niet mogelijk was een internationaal plan voor rubberrestrictie te ontwerpen. O.m. in verband hiermede daalde de markt van $11\frac{1}{2}$ ct. per $\frac{1}{2}$ kg begin Januari tot $5\frac{1}{2}$ ct. begin Juni. Vrij onverwachts vertoonden de noteeringen echter in volgende maanden weer een herstel; zij kwamen begin September tot 11 ct. om daarna geleidelijk tot $7\frac{1}{2}$ ct. af te brokkelen. Intusschen zijn in den loop van 1933 de onderhandelingen over eene eventueele restrictie weder heropend.

De ondernemingscultuur heeft in het afgelopen jaar eene ongeëvenaarde soepelheid vertoond, voor zoover betreft haar aanpassingsvermogen aan de dalende verkoopprijzen. Tijdens de prijsdaling gedurende de eerste helft van het jaar werd algemeen vermeend, dat op groote schaal tot sluiting van ondernemingen zou worden overgegaan. Aanvankelijk liep de ontwikkelingsgang ook in deze richting. Het rubberareaal, waarop de tap was stopgezet, bedroeg einde Januari nog slechts 10 % van het tapbaar areaal van eind 1931; dit percentage steeg, eerst langzaam, later sneller tot in Augustus het maximum van 32 % was bereikt. Het herstel der prijzen tot een peil van 8 à 10 ct. deed toen den tap op tal van ondernemingen weer hervatten, zoodat het genoemd percentage weer ging dalen tot 22 % in December. Onderstaande tabel geeft in het verloop van deze ontwikkeling een inzicht.

TABEL XVIII.

Stopzetting van den tap op rubberondernemingen (in ha)
op 't einde der maand.

Gebieden.	Febr.	April.	Juni.	Aug.	Oct.	Dec.
West-Java	15 169	18 083	25 257	28 887	21 822	19 491
Midden-Java	2 649	4 480	6 022	6 859	4 661	4 672
Oost-Java	3 468	15 615	26 807	36 669	20 623	11 961
Totaal Java	21 286	38 178	58 086	72 415	47 106	36 124
Sumatra	22 520	25 308	38 631	42 785	42 349	41 680
Borneo	2 535	4 410	6 292	6 075	5 805	6 081
Overige Buitengewassen	200	253	552	293	403	350
Totaal Buitengew. . .	25 255	29 971	45 475	49 153	48 557	48 111
Totaal Ned.-Indië . . .	46 541	68 149	103 561	121 568	95 663	84 235
In % van het tapbaar areaal van einde 1931	12%	18%	27%	32%	25%	22%

Opvallend zijn de groote fluctuaties in de cijfers van Oost-Java, van het gebied dus der gemengde rubber/koffie-ondernemingen; de hervatting van den tap hangt daar gedeeltelijk samen met het afloopen van den koffie-oogst. Doch ook elders zijn de stopzettingen verminderd, het minst in de Buitengewesten (hoogere kostprijzen, gebrek aan werkvolk). Men mag dus aannemen, dat een prijspeil van 7 à 8 ct. per $\frac{1}{2}$ kg. voor het gros der ondernemingen voldoende is om de loopende exploitatie-uitgaven ongeveer te dekken. Dit zeer lage kostprijs-niveau is natuurlijk slechts door enorme bezuinigingen bereikt kunnen worden; naast maatregelen als ontslag en salarisvermindering van het vast personeel, verlaging der koelielonen (ruim 60 % beneden vroeger), vergaande extensiveering (aan onderhoud, bemesting e.d. wordt vrijwel niet meer gedaan), invoering van mildere tapsystemen, enz., is de kostprijsverlaging ook bereikt door een reeks van kleine maatregelen, welke de strekking hebben de productie op te voeren, zonder de kosten in evenredigheid te doen stijgen (dieper snijden bij den tap, aftappen van den driehoek onderaan het tapvlak, kortere rustperiode voor boomen met bruine binnenbast, intensievere winning van rubber uit waschwasser, enz.).

Deze laatste groep van factoren, gevoegd bij het feit dat het uiteraard de slechtste arealen zijn, die uit de productie zijn uitgeschakeld, hebben productie en export veel minder doen dalen, dan uit de cijfers der stopzettingen zou mogen worden afgeleid.

TABEL XIX.

Rubberondernemingscultuur.

Jaar.	Totale aanplant (ha).			Productieve aanplant (ha).			Productie (ton).
	Java.	Buitenge- westen.	Totaal.	Java.	Buitenge- westen.	Totaal.	
1932	223 000	360 000	583 000	166 000	231 000	397 000	150 900
1931	229 000	353 000	582 000	163 000	219 000	382 000	165 800
1930	229 000	344 000	573 000	156 000	213 000	369 000	153 500
1929	225 000	323 000	548 000	154 000	206 000	360 000	154 200

Door de verschillende rubberproefstations werd voortgegaan met het instellen van onderzoekingen en het verstrekken van voorlichting. Door vèrgaande bezuinigingsmaatregelen werden de uitgaven verminderd.

De bevolkingsrubber heeft in nog sterkere mate dan de ondernemingscultuur op de marktfluctuaties gereageerd. Toen de prijzen onder de 7 ct. per $\frac{1}{2}$ kg daalden, verloor de bevolking in vele gewesten alle interesse voor deze cultuur. Zoo yerminderde in het tweede kwartaal de uitvoer ten opzichte van het topjaar 1929 uit de gewesten Atjeh, Tapanoeli, Sumatra's Westkust en Bangka met 90 à 99 %, uit de gewesten Oostkust van Sumatra, Palembang en Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo met 60 tot 70 %; slechts de gewesten Riouw, Djambi en West-Borneo vertoonden toen eene geringere vermindering (30 à 40 %). Het prijsherstel in het derde kwartaal deed den uitvoer van bevolkingsrubber van beneden 4000 ton (droge) 's maands weer oploopen tot boven 6500 ton, welke hoeveelheid tot December gehandhaafd bleef, ondanks de hernieuwde marktinzinking tot $\pm 7\frac{1}{2}$ ct. Onder de omstandigheden, welke in 1932 golden, kan men dus eene Batavia-notteering van ± 7 ct. als het punt beschouwen, waar beneden de bevolkingstap sterk gaat afnemen en nog slechts plaats heeft om aan de hoogst noodzakelijke contanten te komen.

TABEL XX.

Uitvoer bevolkingsrubber (in tonnen droog gewicht) naar het buitenland.

Jaar.	1ste kwartaal.	2de kwartaal.	3de kwartaal.	4de kwartaal.	Totaal.
1932	15 942	10 613	14 443	20 283	61 281
1931	23 160	23 551	21 029	20 247	87 987
1930	25 180	26 523	20 619	16 598	88 920
1929	26 207	28 769	27 935	24 646	107 557

f. Koffie.

Onder den invloed van eene strengere toepassing der Braziliaansche defensie-politiek (scherpe reguleering van het aanbod, vernietiging van groote partijen en verhooging der uitvoerrechten) liepen de notteeringen in 1932 weer op; Robusta W.I.B. kwam te Soerabaja van f 35.50 per 100 kg (begin Januari) op f 41 (eind Mei). Het uitbreken van een burgeroorlog in Brazilië op 9 Juli, welke kort daarop tot sluiting van de haven van Santos leidde, riep eene verdere prijsstijging in het

leven. Robusta W.I.B. bereikte daarbij met f 47.50 (eind September) zijn hoogtepunt. Na beëindiging der vijandelijkheden in Brazilië (3 October) liepen de noteeringen weer terug, al bleef deze daling tusschen vrij nauwe grenzen besloten. De Soerabaja-prijs kwam b.v. via f 39 (eind November) op f 41.50 aan het einde van het jaar.

Het prijsverloop is dus vrij gunstig geweest, terwijl bovendien de periode der hoogste prijzen samenviel met het afkomen van den goed geslaagden oogst. De ondernemingscultuur stabiliseerde zich derhalve; de werkgelegenheid bleef op peil en nam zelfs op vele plaatsen iets toe, terwijl de loonen zich vrijwel handhaafden.

TABEL XXI.

Ondernemingskoffiecultuur.

Jaar.	Totale aanplant (ha).			Productieve aanplant (ha).			Productie (ton).
	Java.	Buitengewesten.	Totaal.	Java.	Buitengewesten.	Totaal.	
1932	96 000	31 000	127 000	86 000	23 000	109 000	62 700
1931	95 000	32 000	127 000	83 000	19 000	102 000	48 600
1930	97 000	33 000	130 000	81 000	20 000	101 000	40 300
1929	96 000	31 000	127 000	78 000	15 000	93 000	55 300

Op de proefstations te Malang en Djember werden bezuinigingen toegepast; het voornaamste werk werd echter ongestoord voortgezet.

Ook de bevolking wijdde weer meer aandacht aan haar robusta-cultuur; wel bleef de exploitatie der tuinen zeer extensief geschieden, maar op de meeste plaatsen werd in de tweede helft van het jaar meer aan onderhoud gedaan, waardoor het boeboekgevaar verminderde. Ook werd in deze maanden weer regelmatig bijgeplant. Bovendien kon tijdens de gunstige marktconstellatie een belangrijk deel der oude voorraden gespuid worden.

Onder deze omstandigheden waren de exportcijfers van bevolkingskoffie, vooral in Palembang, zeer hoog.

TABEL XXII.

Uitvoeroverschotten van bevolkings-robusta-koffie naar het buitenland, Java en andere Buitengewesten uit de oorspronkelijke havens der Buitengewesten (in tonnen).

Gewesten.	1932.	1931.	1930.	1929.
Palembang	28 436	16 814	16 818	18 537
Lampoengsche Districten . .	7 947	8 616	5 278	4 939
Benkoelen	12 485	10 735	10 756	11 525
Sumatra's Westkust	12 026	10 414	12 735	14 900
Tapanoeli	3 670	2 190	1 526	2 085
Manado	447	181	148	118
Bali en Lombok	88	—	—	—
Totaal	65 099	48 950	47 261	52 104

De arabica-cultuur had een minder gunstig jaar. De oogsten waren vrij laag, de afzet in de voornaamste afnemerslanden (Scandinavië) stagneerde, terwijl de prijzen sterk daalden. Boengi-koffie kwam b.v. te Makassar in 1932 van f 94 op f 61 per 100 kg; gepikte Angkola-koffie te Sibolga van f 108,50 op f 73. Desondanks blijft de cultuur nog een zekere mate van aantrekkelijkheid voor de bevolking behouden en vond b.v. bijplant in de voornaamste productiegebieden regelmatig plaats; wel wordt, vooral door groot-grondbezitters, minder aandacht aan tuinonderhoud e. d. besteed.

TABEL XXIII.

Uitvoeroverschotten van bevolkings-arabica-koffie naar het buitenland, Java en andere Buitengewesten uit de oorspronkelijks havens der Buitengewesten (in tonnen).

Gewesten.	1932.	1931.	1930.	1929.
Celebes	1 485	1 166	1 517	1 525
Bali en Lombok	1 466	2 195	2 400	1 561
Tapanoeli	1 179	1 478	1 459	1 430
Sumatra's Westkust	498	501	1 383	1 695
Andere gewesten	222	186	141	200
Totaal	4 850	5 526	6 900	6 411

g. Thee.

Begin 1932 waren de theeprijzen op een dusdanig laag niveau gekomen, dat wederom naar restrictie als uitweg uit de moeilijkheden werd omgezien. De onderhandelingen daartoe werden echter eerst in de tweede helft van het jaar met kracht aangevat en hebben een gunstigen invloed op de markt gehad. De gemiddelde Batavia-noteringen, die van Januari tot Juli van 21 ct op 16 ct waren gedaald, handhaafden zich gedurende de rest van het jaar op 16 à 17 ct, terwijl verschillende buitenlandsche markten eene veel sterkere verbetering te zien gaven.

Voortgezette onderhandelingen hebben in 1931 tot de totstandkoming van eene wettelijk gesanctioneerde restrictie geleid, welke op 12 Juni 1933 in werking is getreden (I. S. 1933 nos. 220, 221, 222 en 262).

De cultuur zette het jaar onder zeer ongunstige omstandigheden in. Slechts van een klein aantal ondernemingen (meest waren dit de z.g. hooggelegen bedrijven) werden de kosten door de verkoopprijzen gedekt of overtroffen; het overgrootste deel leed echter directe verliezen op de exploitatiekosten. In dezen toestand is echter al vrij spoedig verbetering ingetreden; wel bleven de prijzen dalen, doch zeer drastische bezuinigingsmaatregelen brachten de kosten in nog sterkere mate terug, zoodat allengs de nadeelige marge ten aanzien van de verkoopprijzen verkleinde en deze marge aan het einde van het jaar voor vele ondernemingen zelfs geheel verdwenen was. De productie werd dan ook op slechts een gering aantal, meest kleine ondernemingen gestopt.

Hoe ingrijpend de bezuinigingen in de cultuur ook zijn geweest (sterk verminderd tuinonderhoud en bemesting; uitstellen van kostbare werkzaamheden als snoei e. d.; inkringing van het vast personeel; verlaging der koelieelonen tot 50 à 60 % beneden het peil van de jaren 1928 en 1929, enz.), de grens waarboven de productiviteit der tuinen ernstig begint te lijden is door het overgrootste deel der ondernemingen niet overschreden. Nu nieuwe moeilijkheden door de inmiddels in werking getreden restrictie vermoedelijk voorkomen zullen worden, laat het zich

aanzien, dat vernietiging van een belangrijk deel van het productie-apparaat der theecultuur, waarvoor in het begin van 1932 ernstig gevreesd werd, voorkomen zal kunnen worden.

TABEL XXIV.

Ondernemingstheecultuur.

Jaar.	Totale aanplant (ha).			Productieve aanplant (ha).			Productie (tonnen) inclusief opkoopthee.
	Java.	Sumatra.	Totaal.	Java.	Sumatra.	Totaal.	
1932	102 000	33 000	135 000	95 000	26 000	121 000	81 900
1931	100 000	32 000	132 000	90 000	22 000	112 000	81 300
1930	99 000	28 000	127 000	86 000	18 000	104 000	72 000
1929	96 000	24 000	120 000	82 000	16 000	98 000	75 600

Op het proefstation voor de thee te Buitenzorg werden vrij sterke bezuinigingsmaatregelen ingevoerd.

In de *bevolkingstheecultuur* is de toestand van ernstiger aard dan in de ondernemingscultuur. De opkooprijzen van nat blad, die in de goede jaren 1923—1927 tusschen 8 en 10 ct per $\frac{1}{2}$ kg schommelden en daarna geleidelijk daalden tot gemiddeld $2\frac{1}{2}$ ct in 1931, liepen in 1932 nog verder terug tot een peil van 1,8 ct. Bovendien stellen de ondernemingen thans hoge eischen aan het opgekochte product — het z.g. Java-blad wordt b.v. sinds geruimen tijd niet meer door de ondernemingen opgekocht en moet tot groene thee worden verwerkt —, terwijl verschillende ondernemingen den opkoop zelfs geheel hebben gestaakt.

Deze omstandigheden hebben natuurlijk invloed gehad op de bedrijfsvoering der cultuur. De plukloonen zijn minimaal laag en worden gedeeltelijk in natura voldaan. Zoo veel mogelijk worden de werkzaamheden in gezinsarbeid verricht. Voor klein-grondbezitters levert dit geen overwegende bezwaren op, al wordt ook door deze categorie veel minder zorg besteed aan den aanplant dan vroeger, doch voor de eigenaars van grootere tuinen beteekent dit eene sterke verwaarloozing der aanplanten. Uitgifte in deelbouw, waarbij de bewerker het recht krijgt om tusschen de theestruiken voedselgewassen te planten op voorwaarde van onderhoud van den thee-aanplant, vormt daartegen een niet afdoende correctief, integendeel gaat dit ten koste van den aanplant. Ongunstig gelegen bevolkingstuinen worden vrijwel geheel aan hun lot overgelaten.

Onder deze omstandigheden begint zich een groote mate van verwaarloozing in de bevolkingstheecultuur af te teekenen; de productiviteit is aanmerkelijk verminderd, het opkoopquantum bedroeg in 1932 slechts 12 424 ton, tegen 14 903 ton in 1931 en 15 758 ton in het topjaar 1929. Door afschrijving van verwaarloosde complexen kromp de aanplant in tot 39 375 ha, tegen 41 801 ha op het einde van 1931.

h. Cacao.

De prijsdaling der Java-cacao zette zich in 1932 voort en bracht de noteringen van f 70,50 op f 43 per 100 kg. De Java-export bedroeg in 1932 1507 ton, tegen 1350 ton in 1931 en 1408 ton in 1930.

Het proefstation te Salatiga zette onder invoering van bezuinigingen het voornaamste onderzoekingswerk voor deze cultuur voort.

i. *Kina.*

De kinacultuur heeft in 1932 wederom door toepassing van restrictie aan de tendens tot prijsdaling het hoofd trachten te bieden. Gerooide aanplantingen werden zooveel mogelijk door andere cultures vervangen, waardoor de aanplantcijfers eene verdere daling te zien geven. De exportcijfers vertoonen eene veel sterkere vermindering ten aanzien van het peil van 1929 en 1930, dan de productiecijfers.

TABEL XXV.

Kinacultuur.

Jaar.	Totale aanplant (ha).			Productieve aanplant (ha).			Productie (ton).
	Java.	Sumatra.	Totaal.	Java.	Sumatra.	Totaal.	
1932.	15 200	2 500	17 700	13 700	2 000	15 700	10 100
1931.	15 700	2 700	18 400	13 900	1 900	15 800	10 600
1930.	16 100	3 000	19 100	13 500	2 000	15 500	11 900
1929.	16 700	2 700	19 400	13 600	1 700	15 300	11 900

Het proefstation te Tjinjroean zette zijne werkzaamheden voort.

j. *Oliepalmcultuur.*

Deze cultuur kan zich zeer behoorlijk handhaven; dank zij bezuinigingsmaatregelen zijn de exploitatiekosten aan de gedaalde verkoopprijzen aangepast, terwijl de superieure kwaliteit het product voor verschillende doeleinden moeilijk vervangbaar maakt en daardoor een vlotten afzet waarborgt. Slechts een enkele onderneming is gesloten. De productie vertoonde in 1932 wederom een sterk accres.

TABEL XXVI.

Oliepalmcultuur.

Jaar.	Totale aanplant (ha).			Productieve aanplant (ha).			Productie (ton).	
	Java.	Buitenge-westen.	Totaal.	Java.	Buitenge-westen.	Totaal.	Olie.	Kernen.
1932.	710	69 365	70 075	144	41 693	41 837	90 073	18 414
1931.	705	67 725	68 430	144	36 178	36 322	64 457	12 805
1930.	707	60 528	61 235	144	29 873	30 317	49 752	9 821
1929.	665	57 046	57 711	135	23 338	23 473	35 971	7 066

k. *Cocosproducten.*

De wereldproductie van vette oliën en oliezaden onderging in 1932 eene vermindering, waartoe de traanrestrictie, de kleinere uitzaai van sojaboonen in Mantsjoerije, de lage copra-exporten van Ceylon en de Philippijnen en de kleine lijnzaadproductie van Argentinië de voornaamste oorzaken vormen.

De copraprijzen ondervonden onder invloed hiervan vrij sterke schommelingen, doch de tendens bleef als geheel dalend. Zoo kwamen b.v. de Makassar-noteringen (op basis van z.g. doorvoercognossement) gedurende de eerste 3 maanden van het jaar van f 6,50 op f 7,90 per 100 kg, waarna eene reactie intrad, die het product in Juni op f 5,50 bracht. Conform het conjunctuurverloop in de laatste helft van het jaar liepen vervolgens de noteringen op tot f 6,40 in September, waarna na eenige fluctuaties een eindprijs van f 6,35 werd bereikt.

Wat productie betreft, heeft de klappercultuur een goed jaar achter den rug; de opbrengsten waren zeer ruim, terwijl de berichten omtrent de vruchtzetting over het algemeen bevredigend bleven, vooral in de Buitengewesten. De grootere productie kwam niet alleen tot uiting in eene stijging van den copra-uitvoer uit de Buitengewesten met $\pm$ 60 000 ton (17 %), maar ook in eene herleving van den Java-export, welke gedurende 2 jaren practisch stil had gestaan. Dit laatste verschijnsel is niet alleen toe te schrijven aan de droogte van 1929, doch tevens aan eene wijziging in de verkooppolitiek der Javasche oliefabrieken, die, gedwongen door de concurrentie van groote hoeveelheden traan op de buitenlandse markt, zich meer op afzet van haar product in de desa gingen oriënteren.

De toenemende eigen klapperolie-bereiding van de bevolking in 1932, een natuurlijk gevolg van de geldschaarschte, heeft een groot deel van dit afzetgebied voor de oliefabrieken verloren doen gaan, zoodat ook de klapperolie-export in het afgelopen jaar weer sterk toenam (herinnerd zij in dit verband aan de restrictie der traanproductie); de Java-uitvoer bedroeg in 1932 17,5 miljoen liter, tegen 4,4 miljoen liter in 1931; het peil der goede jaren 1929 en 1928, respectievelijk 34,4 en 38,4 miljoen liter, is echter nog lang niet bereikt.

Van de sterke vermeerdering van den copra-export geeft de volgende tabel een beeld.

TABEL XXVII.

Copra-uitvoer naar het buitenland (in tonnen).

Gewesten.	1932.	1931.	1930.	1929.	1928.
Oostkust van Sumatra	20 180	15 720	13 860	20 060	18 490
Atjeh en Onderhoorigheden	9 970	9 380	7 990	9 080	11 610
Tapanoeli	760	720	840	760	750
Sumatra's Westkust	26 780	25 210	29 470	32 080	29 580
Riouw en Onderhoorigheden	47 130	39 690	37 630	37 090	24 110
Djambi	7 410	4 290	3 340	2 440	1 920
Lampoengsche Districten	660	50	—	—	800
Bangka en Onderhoorigheden	10	—	—	10	30
Billiton	3 450	1 080	1 130	2 580	2 680
Westerafdeeling van Borneo	77 000	69 200	70 590	69 280	74 830
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	2 290	90	220	580	4 180
Celebes en Onderhoorigheden	71 210	73 000	77 240	93 560	96 860
Manado	115 290	100 480	105 930	104 870	95 160
Amboina en Ternate	18 640	16 180	15 210	12 790	9 810
Timor en Onderhoorigheden	810	—	—	—	—
Bali en Lombok	14 760	1 240	4 910	18 830	22 510
Totaal Buitengewesten	416 350	356 330	368 360	404 010	393 320
Java en Madoera	62 710	3 850	7 360	52 860	47 530
Totaal Ned.-Indië	479 060	360 180	375 720	456 870	440 850

Over de geheele linie is dus practisch een herstel ten aanzien van de lage producties in 1930 en 1931 waar te nemen. Het totaalcijfer der Buitengewesten overtreft zelfs nog het hooge exportcijfer van 1929.

De financiële resultaten der klappercultuur zijn echter zeer laag geweest; in de klapperrijke streken is door de producenten hoogstens nog 1 ct per stuk gemaakt. Eenige invloed op de bedrijfsvoering heeft deze prijsdaling natuurlijk wel gehad, doch gezien de extensieve basis, waarop de cultuur ook in normale tijden gedreven wordt, is dit een factor van weinig beteekenis. Slechts in enkele gebieden (o. a. Sumatra's Westkust) wijzen de cijfers op eene verminderde productiviteit.

De export van coprakoeken vertoonde eene toeneming; uit Java bedroeg deze 52 113 ton, tegen 47 412 ton in 1931 en uit de Buitengewesten respectievelijk 6584 en 5707 ton.

1. Peper.

De pepermarkt is in 1932 wederom verder gedaald, waartoe niet alleen depressie-invloeden hebben medegewerkt, doch ook de uitbreiding, welke de cultuur in de zeer goede jaren 1928 en 1929 heeft ondergaan. De aanplantingen uit deze periode beginnen thans meer en meer in productie te komen en zijn oorzaak van de zeer groote Bangka-oogsten der laatste jaren, terwijl de Lampoeng-productie vrij normaal is gebleven. Dit verschil in oogstresultaten vormt tevens de voornaamste oorzaak, dat de marge tusschen de prijzen van witte en zwarte peper in de laatste jaren op zoo opvallend sterke wijze is verkleind. In 1932 daalde het witte product van f 52 per 100 kg op f 35, zwarte peper van f 41,50 op f 26.

De daling der peperprijzen heeft vooral invloed gehad op de wijze, waarop de cultuur op Bangka wordt uitgeoefend en wel speciaal in de zeer intensieve Chineesche bedrijven aldaar. Eene vergaande extensivering der werkzaamheden heeft in deze bedrijven plaats gevonden. Onderhoud en bemesting zijn sterk verminderd, veel minder geld wordt uitgegeven voor vernieuwing van steunpalen; tal van koelies zijn ontslagen, daar zooveel mogelijk getracht wordt in gezinsarbeid te werken. De productie per rank is daardoor niet onaanzienlijk gedaald; door de toeneming van het aantal productieve ranken — 20 à 25 % meer dan in 1931, tengevolge van de uitbreiding tijdens de zeer goede jaren 1928 en 1929 — is de witte peperoogst van Bangka echter toch nog ruim uitgevallen.

Soortgelijke tendenzen zijn in de Lampoeng-cultuur waar te nemen; de veel extensievere basis, waarop deze steeds heeft berust, is echter oorzaak, dat de daling der productiviteit daar niet zoo duidelijk aan den dag treedt als op Bangka.

Een en ander vindt zijne illustratie in onderstaande tabellen.

TABEL XXVIII.

Uitvoeroverschotten van witte peper (in tonnen).

Gewesten.	1932.	1931.	1930.	1929.
Bangka en Onderhoorigheden	13 450	11 662	10 773	7 607
Westerafdeeling van Borneo	1 691	1 232	1 046	774
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	742	1 242	959	1 189
Overige Buitengewesten	49	103	64	90
Totaal	15 932	14 239	12 842	9 660

TABEL XXIX.

Uitvoeroverschotten van zwarte peper (in tonnen).

Gewesten.	1932.	1931.	1930.	1929.
Lampoengsche Districten	13 122	12 659	15 815	14 435
Benkoelen	436	462	279	248
Palembang	231	575	268	1 084
Atjeh	986	1 491	1 299	1 385
Bangka en Onderhoorigheden	2 229	1 032	1 445	1 016
Westerafdeeling van Borneo	215	116	112	93
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . .	2 990	1 011	1 122	577
Overige Buitengewesten	33	29	99	196
Totaal	20 242	17 375	20 439	19 034

m. Nootmuskaat en foelie.

De prijzen van deze producten zijn eveneens verder gedaald. Banda-noot kwam van f 23,50 op f 17,50 per 100 kg, Banda-foelie van f 121,50 op f 89. De uitvoer onderging eene kleine verdere vermindering.

TABEL XXX.

Export van noot en foelie uit de Buitengewesten naar het buitenland (in tonnen).

	1932.	1931.	1930.	1929.
Noot, in den dop	1 897	1 906	2 218	2 356
Noot, gedopt	1 591	1 818	1 163	1 111
Foelie	621	634	676	690

n. Kapok.

De kapokmarkt vertoonde in 1932 eene verdere daling, welke de noteeringen van een peil van $\pm$ f 50 per 100 kg op f 35 bracht. Deze daling is vrijwel geheel op conjunctuurfactoren terug te voeren, daar de statistische positie van het artikel nog vrij gezond is. Van den grooten bijplant, die in 1927 inzette, is nog slechts een klein gedeelte in productie, welke invloed in ruime mate teniet is gedaan door ongunstige weersomstandigheden. De oogst is dan ook in 1932 vrij klein uitgevallen, de buitenlandsche vraag handhaaft zich vrij goed, het binnenlandsch verbruik neemt geleidelijk toe.

TABEL XXXI.

Uitvoer van kapokproducten naar het buitenland.

	1932.	1931.	1930.	1929.
<i>Java.</i>				
Kapok, ontpit ton	16 160	18 139	18 658	15 571
Kapok, niet ontpit "	—	35	42	38
Kapokpitten "	15 319	14 269	8 703	7 126
Kapokpittenolie 1000 L. . . .	2 409	2 863	3 017	1 548
Kapokpittenkoeken ton	11 999	22 489	9 320	17 540
<i>Buitengewesten.</i>				
Kapok, ontpit ton	810	898	529	529
Kapok, niet ontpit "	895	599	456	414
Kapokpitten "	1 693	1 692	679	830

o. *Vezels.*

De sisalprijzen vertoonden, na in het eerste halfjaar een uiterst laag peil bereikt te hebben (f 7,50 à f 8 per 100 kg), eenig herstel in de tweede helft van 1932 (f 10,50 in September, f 9,10 in December).

De vezelafschep, die in de laatste maanden van 1931 en de eerste helft van 1932 had gestagneerd, herleefde met kracht in de tweede helft van het jaar. De prijzen begonnen zich eenigszins te stabiliseeren, de opgehoopte voorraden werden gespuid, de cultuur herademde eenigszins en slaagde er in den loop van het jaar vrij goed in om zich aan het lagere niveau aan te passen.

TABEL XXXII.

Export van harde touwvezels (in tonnen).

	1932.	1931.	1930.	1929.
Java	31 795	24 815	23 164	25 326
Buitengewesten	58 793	45 463	42 502	33 360
Totaal	90 588	70 278	65 666	58 686

p. *Aetherische oliën.*

Wat de *serehcultuur* betreft, zijn de prijzen van citronella-olie vrij goed op peil gebleven; zij bewogen zich in 1932 op een niveau van f 2 à f 2,20 per kg.

Door loonsverlagingen ($\pm 40\%$ vergeleken met de jaren vóór de crisis) en door bezuinigingen op vast personeel is de cultuur er dan ook al spoedig in geslaagd zich wederom op geheel rendabele basis in te stellen. De enkele ondernemingen, die in 1931 in Batavia gesloten werden, kwamen begin 1932 weer in bedrijf.

De rentabiliteit der cultuur begint echter in den laatsten tijd opnieuw in gevaar te komen door de uitbreiding, die zij in den loop van 1932 heeft ondergaan; verschillende nieuwe ondernemingen zijn geopend, terwijl ook de bevolking

vrij veel heeft bijgeplant. In de hooge exportcijfers der laatste maanden begint dit reeds tot uiting te komen. De Java-uitvoer beliep in 1932 992 ton, tegen 886 ton in 1931, 815 ton in 1930, 862 ton in 1929 en 1140 ton in 1928.

De overige aetherische oliën zijn voor Nederlandsch-Indië van weinig beteekenis. De export van *kananga-olie* uit Java bedroeg in 1932 11 ton, tegen 9 ton in 1931. De uitvoer van *kajoepoetih-olie* uit de Buitengewesten (Molukken) beliep in deze jaren respectievelijk 73 ton en 67 ton; de Makassar-prijzen van dit artikel daalden van f 145 op f 97 per 100 kg. De uitvoer van *patchoulyblad* (Westkust van Atjeh) bedroeg in 1932 435 ton, tegen 638 ton in 1931 en 831 ton in 1930; de prijzen daalden tot f 3,25 per 100 kg; de meeste distillatie-inrichtingen zijn gesloten.

q. Gambir.

De uitvoer van gambir uit de Buitengewesten vertoonde eene daling.

TABEL XXXIII.

Gambir-uitvoer uit de Buitengewesten (in tonnen).

Bestemming.	1932.	1931.	1930.	1929.
Naar het buitenland	5 223	5 831	6 669	7 017
Naar Java	5 815	7 341	5 894	5 664
Totaal	11 038	13 172	12 563	12 681

Het verkeer tusschen de verschillende gebieden der Buitengewesten onderling is bij deze cijfers buiten beschouwing gelaten. De prijzen zijn verder gedaald, de cultuurwerkzaamheden werden sterk geëxtensiveerd, terwijl enkele kokerijen werden stopgezet.

r. Pinang.

De prijzen vertoonden eene verdere daling en kwamen in Atjeh op f 4 per 100 kg. De uitvoer handhaafde zich op het niveau van 1931.

TABEL XXXIV.

Uitvoer van pinangnoten naar het buitenland (in tonnen).

Gebieden.	1932.	1931.	1930.	1929.
Java	8 422	6 383	7 580	8 677
Buitengewesten	31 341	32 798	35 016	38 012
Totaal	39 763	39 181	42 596	46 689

s. Sago.

De sagobereiding nam toe, zoowel voor export als voor plaatselijk verbruik. De uitvoer naar het buitenland beliep 53 900 ton, tegen 45 700 ton in 1931.

3. Overheidszorg voor den landbouw.

Verschillende economische problemen, voortspruitend uit de algemeene crisis, bleven een groot deel van den arbeid en den tijd der Afdeeling Landbouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in beslag nemen.

Als grondslag van de in 1933 genomen wettelijke maatregelen met betrekking tot rijstimport en rijstdistributie (I. S. 1933 nos. 299 en 300) werd in den loop van 1932 het geheele rijstvraagstuk in gezette bestudeering genomen, waarbij o.m. in beschouwing werden genomen de mogelijkheid van betaling van de landrente in natura en het treffen van maatregelen tot distribueering van plaatselijke rijstsurplussen ter verzorging van de voedselvoorziening.

De berichtgevingsdienst van den landbouw-economischen toestand had regelmatig voortgang. De overzichten werden geregeld door de Kleine Welvaartscommissie bij haar maandelijksche publicaties gevoegd. De berichten omtrent stand en aanplant der voedingsgewassen in de Buitengewesten werden periodiek in het Economisch Weekblad gepubliceerd.

Inzake den voedseltoestand in Nederlandsch-Indië en de mogelijkheid van mechanischen rijstbouw werden adviezen uitgebracht.

Naar aanleiding van vele verzoeken om inlichtingen terzake werd een volledig overzicht gepubliceerd van alles wat de kedele (soja) cultuur betreft.

In de beoordeeling van verzoeken tot uitstel van canonbetaling voor ondernemingen, welke tengevolge van de crisis in financieele moeilijkheden zijn geraakt, werd de Afdeeling Landbouweconomie ingeschakeld door eene beslissing van de Indische Regeering, welke inhield, dat daartoe strekkende aanvragen ter beoordeeling moeten worden voorgelegd aan eene informeele commissie, waarin het Hoofd dier afdeeling of een door hem aan te wijzen plaatsvervanger zitting nam.

Het verwerken van de uit de ressorten van den Landbouwvoorlichtingsdienst ontvangen economische kwartaalverslagen vond regelmatig plaats. Bij de samenstelling van deze verslagen werd mede gebruik gemaakt van de welwillende medewerking van het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten in Nederlandsch-Indië en de Deli Plantersvereeniging.

De crisisproblemen lieten niet veel tijd over voor verdere verwerking van het materiaal betreffende Inlandsche cultuur- en bedrijfsontledingen. In verband met de bezuiniging werd niet tot publicatie van de afgesloten onderzoekingen overgegaan. Slechts werd in roneogram een bedrijfsanalyse over de bevolkings koffiecultuur in Tapanoeli en Sumatra's Westkust gereed gemaakt.

Het vraagstuk betreffende de wenschelijkheid van de invoering van eene rubberrestrictie eischte in den aanvang van het jaar wederom veel aandacht. Eene uitvoerige nota werd hierover door de Afdeeling Landbouweconomie opgesteld, terwijl het Hoofd dier afdeeling naar Europa vertrok teneinde inlichtingen te verstrekken bij de door de Engelsche en Nederlandsche Regeeringen gevoerde officieele besprekingen.

Omtrent de bevolkingsrubbercultuur verschenen de „Negende” tot de „Twaalfde berichtgeving omtrent de bevolkingsrubbercultuur”. Naar aanleiding van een verzoek van de Regeering van Britsch Malakka om te geraken tot een meer gedetailleerde en uniforme rubberstatistiek in beide betrokken landen, beoordeelde de afdeeling de resultaten van eene proeftelling van bevolkingsrubber in Palembang.

Ter voorbereiding van de inmiddels ingevoerde restrictie maatregelen ten aanzien van de suiker- en theecultuur werden door de afdeeling de noodige onderzoekingen ingesteld en gegevens verzameld.

De Landbouwvoorlichtingsdienst bleef zich met het voorlichtingswerk in zake den Inlandschen landbouw aanpassen aan de veranderde omstandigheden, welke eene geheel andere waardeering der cultuurgewassen met zich mede brachten en waardoor ook vraagstukken van bedrijfsintensivering, aanwending van kunstmest, landbouwwerktuigen en arbeidskrachten van aard veranderden. Had in het vorig jaar de voedsellandbouw, vooral in de Buitengewesten reeds een geheel

andere plaats in de Inlandsche samenleving ingenomen, vooral ten koste van de rubbercultuur, in dit jaar werd dit verschijnsel nog geaccentueerd. De bevolking bleef zich echter niet alleen bepalen tot voedsellandbouw, maar zocht ijverig naar andere gewassen, ter vervanging van de gedeprecieerde handelsgewassen.

Behalve vruchten en bloemen trokken daarbij de kruidnagel, nootmuskaat, peper en andere specerijen, cacao, aetherische oliën, geneeskrachtige kruiden en gommen en harsen meer aandacht, zoodat de landbouwconsulenten hierover meermalen advies uitbrachten.

Aangaande de pepercultuur en de kruidnagelcultuur werden in verschillende rassen waardevolle waarnemingen verricht.

De enquête naar het ladangvraagstuk werd voortgezet en de resultaten werden gedeeltelijk verwerkt. Het zeer omvangrijk materiaal kon echter nog niet volledig bewerkt worden.

De proefnemingen, waarop het werk van den landbouwvoorlichtingsdienst is gebaseerd werden, voorzover de bezuinigingen het toelieten, voortgezet. Op Java werden de resultaten van de genomen oriënterende en vakkenproeven nader getoetst, terwijl de uitkomsten dienden als punt van uitgang bij nieuw aangelegde proeven betreffende rijstvariëteiten met inheemsche en buitenlandsche rijstsoorten, bemesting met kunstmest en groenbemesters, grondbewerking, bevoeding en vruchtopvolging.

In West-Java bleek het vraagstuk der fosfaatbemesting bij rijst in vele gevallen samen te hangen met het optreden van wortelrot, hetwelk de uitwerking der bemesting te niet deed. Inmiddels waren tegen wortelrot resistente rijstvariëteiten gevonden en onder de bevolking verspreid, zoodat aan dit onderdeel meer aandacht werd besteed, hetgeen succes opleverde. Bij verder doorwerken van dezen maatregel, waartoe een zaadtuin van 7 ha werd aangelegd, kan de bemesting weder gepropageerd worden. Ook in Oost-Java werden tegen wortelrot goed bestand gebleken rijstvariëteiten verder onder de bevolking verspreid. In Oost-Java werd zeer veel aandacht besteed aan het invoeren en bekend maken van kedele-soorten (soya), waartoe vele proeven ter vergelijking met de inheemsche variëteiten werden aangezet. Speciale aandacht werd besteed aan de vroeg- of laatrijpheid, omdat uit de proeven bleek, dat zulks van grooten invloed was op de aantasting door dierlijke plagen. Zowel bij de witte als bij de zwarte variëteiten blonken vele zuivere lijnen boven de inheemsche populaties uit.

Oriënteringen met de slijmziekte-vrije katjang-tanah-variëteit (Arachis) Schwarz 21 leverden gunstige resultaten op.

In Midden-Java kwam duidelijk tot uiting, dat in het bijzonder de roode lateritische gronden en de lichte kleisoorten voor groene bemesting zeer gevoelig zijn, zoodat de rijstproductie daarvan bij deskundige toepassing belangrijk kan worden opgevoerd. Demonstraties met katoen in het Pemali-gebied in Midden-Java mochten ten tweeden male niet tot resultaten leiden.

Toepassing van de gogorantjah-cultuurmethode in streken van Oost-Java, waar bodemgesteldheid en regenval de gewone methode bezwaarlijk maken, wordt verder gepropageerd.

In West-Java werden op groote schaal stekken geleverd van superieure cassave-variëteiten.

Naast bemesting van eenjarige gewassen door middel van ondergeploegde groenbemesters, vond ook bodemverbetering bij overjarige cultures meer en meer belangstelling. Speciale vermelding verdient in dit opzicht het uitzaaien van groenbemesters in klappertuinen in Tjiamis (West-Java).

Met de demonstraties voor de conversie van oude hybride-theetuin in de veel beter produceerende Asam-theetuin werd op beperkte schaal voortgegaan. Al deze conversies slaagden uitstekend en gaven duidelijk aan hoe in landbouwtechnischen en economischen zin een Inlandsche theetuin behoort te worden aangelegd en geëxploiteerd. Permanente landbouw op hellingen in Priangan met waarborgen tegen afspoeling werd met succes gedemonstreerd in samenwerking met de betrokken grondeigenaren.

In de Buitengewesten werden de proeven met betere rijstvariëteiten voortgezet, waarbij dan óf verhooging van de opbrengst bij denzelfden levensduur óf vermindering van het risico bij gebruik van vroegrijpende padi-variëteiten op den voorgrond stond.

De bemesting met kunstmest en het gebruik van groenbemesters werden hier evenals in de ressorten op Java verder aanbevolen, voorzover de veranderde economische omstandigheden dit niet verhinderden.

In enkele streken viel meer belangstelling waar te nemen voor verbouw van tweede gewassen na rijst, teneinde eenigszins tegemoet te komen aan de vermindering van inkomsten uit de overjarige handelsgewassen. Dit kwam tot uiting in grootere leveringen van geselecteerd maïszaad, groentezaden zooals kool en uien, peulgewassen en bataten.

Ten behoeve van de kruidnagelcultuur ter Westkust van Sumatra werden op verschillende plaatsen kweekbedden aangelegd, welke plantmateriaal opleverden, dat gretig aftrek vond. Eveneens werd voortgegaan met verstrekking van goed plantmateriaal van koffie, welk gewas op Sumatra in vele gevallen nog een der belangrijke bronnen van inkomsten bleef vormen.

De proeven met snoei, onderhoud, beschaduwing en verjonging van koffietuinen werden voortgezet, waarbij bleek, dat betrekkelijk geringe klimaatsverschillen op de koffie zeer grooten invloed uitoefenen, zoodat voor iedere streek een afzonderlijk onderzoek naar de beste cultuurmethode moet worden ingesteld.

Naast de demonstraties door middel van door den landbouwvoorlichtingsdienst of vóóranstaande landbouwers aangelegde demonstratievelden, beginnen de lezingen met lichtbeelden bij de propaganda van aanbevelenswaardige cultuurmaatregelen hoe langer hoe meer diensten te bewijzen.

Vooraf in de Buitengewesten, waar de toestanden in de volkshuishouding op de veranderde omstandigheden snel reageeren, blijft voortdurend contact van den landbouwvoorlichtingsdienst met de landbouwers van het grootste belang, eenerzijds om ten aanzien van eventueel noodzakelijke maatregelen goed gefundeerde adviezen te kunnen verstrekken, anderzijds om de bevolking zoo goed mogelijk op de hoogte te houden van de factoren, welke op hun bedrijf van invloed zijn. De lezingen met lichtbeelden, die dikwijls 500 tot 1000 menschen onder het gehoor van de adjunct-landbouwconsulenten brengen, vormen daarbij een machtig hulpmiddel. In zeven ressorten zijn gemakkelijk verplaatsbare projectie-apparaten met bijbehorende lichtbronnen in gebruik, waarmede tot in de verst afgelegen streken demonstraties worden gegeven. De Afdeling Landbouw van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel verzorgt de samenstelling van series lichtbeelden, waartoe eene uitgebreide collectie foto's ter beschikking staat. De resultaten van lezingen met lichtbeelden treden aan den dag in den vorm van toenemende aanvragen om plantmateriaal, landbouwwerktuigen, kunstmest en verzoeken om adviezen. Deze resultaten moesten steeds blijvend vastgelegd worden door persoonlijk contact van de ambtenaren van den voorlichtingsdienst met de aanvragers.

Het aantal in de landstalen gedrukte landbouwblaadjes bleef gedurende 1932 constant. Onder den druk der omstandigheden bleek echter overal het aantal betalende abonnés achteruitgegaan. Door versoering en het goedkoper worden van papier en drukkosten kon op de exploitatie zooveel bezuinigd worden, dat de uitgave voor 1933 nog verzekerd is.

Naar aanleiding van een verzoek van verschillende volksonderwijzers, om de inhoud van de landbouwblaadjes dienstbaar te maken aan het plattelands-onderwijs, werd eene serie artikelen gereed gemaakt als handleiding voor de onderwijzers.

Het personeel van den voorlichtingsdienst bleef zich voortdurend op de hoogte houden van den voedseltoestand in het ressort, de werkgelegenheid in de Inlandsche bedrijven en bij de Europeesche cultuurondernemingen, de oogstverwachtingen, de bestemming van gronden, die niet meer door de cultuurondernemingen worden geoccupeerd, het vaststellen van plantregelingen en waterregelingen, het prijsverloop van de voedingsmiddelen en verplaatsing van de voedselvoorraden. Tevens werd voortgegaan met het uitbrengen van adviezen

aan het Binnenlandsch Bestuur, den Irrigatie-dienst en het Volkscredietwezen, in zake aanplant en uitbreiding der gewassen, grondhuur, bevolkingsreserves, erf-pachtsaanvragen, boschreserveeringen, credietaanvragen voor landbouwkundige doeleinden, enz.

In de meeste rersorten had de landbouweconsulent en een of meer der adjunct-landbouweconsulenten zitting in het bestuur der volkscredietbanken.

Door de steeds toenemende geldschaarschte werd het aanbrengen van verbeteringen, welke een uitgave in contanten vereischten, voor de bevolking aan steeds grooter bezwaren onderhevig. Echter werden de arbeidskrachten om dezelfde reden zooveel goedkooper, dat alleen zuivere materiaalsuitgaven, zooals aankoop van kunstmest en landbouwwerktuigen, eene belemmering vormden. Het gebruik van groenbemesters en de vraag naar goed plantmateriaal, hetwelk grootendeels in natura betaald wordt, namen toe. Deze toeneming kan niet blijken uit de hoeveelheid zaad van groenbemesters, welke door den dienst werd verspreid — namelijk 440 quintalen, tegen 700 quintalen in 1931 —, omdat het gebruik van zaad uit eigen zaadtuinen veel grooter is dan de door den voorlichtingsdienst verstrekte hoeveelheid. Dit laatste kan beschouwd worden als eene aanwijzing, in welke mate de propaganda in nieuwe gebieden voortschrijdt.

Ook op Java werden groote hoeveelheden uitgezocht zaadgoed en kunstmest door den dienst geleverd, namelijk 1030 quintalen zaaizaad van rijst, 152 quintalen zaaizaad van kedele, 104 quintalen zaaizaad van Arachis, 307 quintalen plantmateriaal aardappelen, 75 quintalen plantmateriaal uien, 780 kg koffiezaad, 99 000 koffiestumps en 71 000 kapokstumps.

In minder groote hoeveelheden werden nog groentezaden, tabakszaden, vruchtboomen en chemicaliën voor ziektebestrijding verstrekt.

Ook in de Buitengewesten werd aan de vermenigvuldiging en verspreiding van goed zaad- en plantmateriaal, zoowel in eigen tuinen als bij de bevolking, alle aandacht besteed.

Het gebruik van groenbemesters nam vooral toe in de gewesten Celebes, Manado, Bali en Lombok, de Westerafdeeling van Borneo, Sumatra's Westkust en Tapanoeli.

In de centra van groentencultuur ter Oostkust en Westkust van Sumatra verkocht de dienst aanzienlijke hoeveelheden Europeesche groentezaden. De geheele omzet in de Buitengewesten bedroeg f 6700, tegen f 7000 in 1931. Deze teruggang werd veroorzaakt door de lager gestelde prijzen; in gewicht nam de omzet toe.

De verstreking van zaaizaad van uitgezochte rijstsoorten vond voortgang; in totaal werden in de Buitengewesten 152 quintalen zaad verkocht. Maïs, kedele (soja) en Arachis werden geleverd in hoeveelheden van 26, 38 en 37 quintalen.

De belangstelling in de kruidnagelcultuur bleef ter Sumatra's Westkust toenemen. Van de kweekbedden konden ruim 22 000 plantjes aan de bevolking verstrekt worden.

De hoeveelheid verkochte zaadkoffie van Robusta- en Arabica-koffie bedroeg 440 kg, terwijl van de kweekbedden 93 000 planten werden geleverd.

De hoeveelheid kunstmest, door bemiddeling van den dienst verkocht, liep eenigszins terug, ondanks het feit, dat de prijzen overal sterk konden worden gereduceerd. De omzet bedroeg 2120 quintalen, tegen 2600 quintalen in 1931.

Behalve het door den tuinbouwvoorlichtingsdienst ter beschikking van de bevolking gesteld materiaal, werden in totaal 5300 vruchtboomen geleverd.

Plaatselijk was verder van belang de levering van aardappelpoters, de verstreking van bestrijdingsmiddelen tegen plantenziekten en van varkensvergift, de levering van zaad van tabak, gambir, uitgezochte klappers, kapok en peper.

In Tapanoeli werd voortgegaan met de demonstratie van eenvoudige koffiepulpers, waarvan er eenige konden worden geplaatst.

Op het onderwijs aan de Middelbare Landbouwschool en de Cultuurscholen te Soekaboemi en Malang moest bezuinigd worden, hetgeen echter beperkt kon blijven tot het opheffen van parallelklassen, zonder dat de aard van het onderwijs daardoor werd aangetast. De Middelbare Landbouwschool te Buitenzorg leverde 22, de Cultuurschool te Soekaboemi 38 en die te Malang 33 leerlingen af.

De landbouwbedrijfsscholen (6 op Java en 2 in de Buitengewesten) leverden tezamen 53 leerlingen af.

De eenvoudigste vorm van landbouwonderwijs, door middel van cursussen, nam in 1932 sterk toe, o.m. doordat in de provincie Midden-Java een aantal cursussen werd geopend, terwijl het aantal in West-Java werd uitgebreid. Waren er het vorige jaar in totaal 62, thans steeg dit aantal tot 120, waarvan 11 in de Buitengewesten.

Het aantal cursussen tot opleiding van volksonderwijzers steeg van 6 tot 7.

Het aantal adjunct-landbouwconsulenten, dat op de normaalscholen de landbouwkundige opleiding der standaard-schoolonderwijzers verzorgt, bleef 8.

De na-opleiding dezer onderwijzers werd uitgebreid met het opleidingsbedrijf Tegalondo bij Soerakarta. Op het bedrijf bij Buitenzorg werden behalve 10 onderwijzers van West-Java nog 9 onderwijzers uit de Buitengewesten in opleiding genomen, zoodat in totaal 29 onderwijzers een jaar den landbouw in de practijk beoefenden.

Op 38 (vorig jaar 20) standaard scholen waren opgeleide onderwijzers belast met het geven van „plattelandsonderwijs” in de 6de klassen dier scholen met landbouwleerplan.

Het aantal proeftuinen van den landbouwvoorlichtingsdienst werd uitgebreid met een tuin in Oost-Java, terwijl ter Westkust van Sumatra twee proeven met sinaasappelen en mandarijnen werden aangezet. Met uitzondering van enkele proeven zijn de onderstammen- en variëteitenproeven in de centra nu volledig. Vernieling verdienen de onderstammen djerook manis besar en djerook limo, die beide resistent schijnen te zijn tegen de in de laagvlakte zeer gevreesde Diplodia-aantasting en de voor sinaasappelen geschikte sour orange, die uit Ceylon werd ingevoerd, ter vervanging van de hier gebruikelijke sour orange-variëteiten, die chlorotische oculaties opleverden.

Te Pasar Minggoe werd een aantal boomen uitgeplant als pete, djengkol, kajoe djaran, kélor e. d. om op den duur ook plantmateriaal te kunnen verstrekken van die boomen en kruiden, welke een belangrijke rol spelen in de bijvoeding der bevolking.

De Diplodia-aantastingen werden verder bestudeerd in samenwerking met het Algemeen Proefstation voor den Landbouw.

De verschillende proef- en zaadtuinen leverden voor eene waarde van ruim f 32 000 aan plantmateriaal.

Voortgezette onderhandelingen met den Dienst der Staatsspoor- en tramwegen en met de Koninklijke Paketvaart Maatschappij leidden tot een uitgebreid onderzoek naar de afzetgebieden der verschillende vruchten- en groentencentra en de wijze van vervoer, hetwelk waardevolle resultaten opleverde.

De proeven van verzending van vruchten naar Europa werden afgesloten met eene publicatie in het Economisch Weekblad n°. 1, terwijl proeven met verzending van ananas en pisang werden voortgezet.

In het belangrijk afzetgebied voor fruit en groenten te Singapore werd een adjunct-landbouwconsulent geplaatst ter bestudeering van de marktcondities. Als een der eerste resultaten valt te vermelden het geregeld publiceeren van de marktprijzen in de Inheemsche pers. De vruchtensoorten djerook van Garoet, Malang en Bali, mangga, kesemek, doekoe en salak ondervonden te Singapore geen concurrentie, terwijl andere vruchten als ramboetan, sawo en pompelmoes in bepaalde seizoenen een goede kans maakten.

De Koninklijke Paketvaart Maatschappij nam in overweging, de vrachtprijzen voor fruit en groenten naar Singapore te verlagen, terwijl voor fruit naar de Buitengewesten reeds een gunstiger tarief in werking trad.

De bijencultuur werd verder bestudeerd, waarbij o. a. gunstige resultaten werden verkregen met het brengen van de kasten naar een kapokland in den vollen Oostmoesson.

Het onderzoek naar de voeding der bevolking werd in samenwerking met het Hoofd van de Afdeeling Nijverheid voortgezet. Op dit gebied werden zeer waardevolle gegevens verzameld.

Verschillende publicaties zagen het licht, o. a.: een artikel over „De voeding der bevolking en de erfcultuur” in Koloniale Studiën XVI n°. 5, mededeelingen nopens „Djeroek” en „Bijenteelt”, als uitgaven van de Volkslectuur en kleine publicaties in de „Korte Berichten” en in het Economisch Weekblad.

Het *Algemeen Proefstation voor den Landbouw* bleef in de Overheidszorg voor den landbouw een belangrijk aandeel behouden.

Het Landbouwkundig Instituut hield weer regelmatig besprekingen met de provinciale landbouwvoorlichtingsdiensten nopens de halfjaarlijksche plannen voor de uit te zetten veldproeven, waarbij steeds ook zaken van meer algemeenen en principiëelen aard tot discussie aanleiding gaven. Deze voor de bestudeering van de landbouwtechnische vraagstukken van belang zijnde samenkomsten werden in 1932 ook voor de Vorstenlanden belegd. Veel interesse bleek te bestaan voor een meer modernen, goedkooperen opzet van de vakkenproeven.

Het aantal observatie-aanplantingen ter eerste toetsing van nieuwe rassen der verschillende cultuurgewassen nam in bevredigende mate toe. Meer dan voorheen wordt thans door bastaardselectie getracht hoogwaardiger rassen te verkrijgen, nadat voor rijst, aardnoten, kedele en cassave de moeilijkheden bij de uitvoering der kruisingen waren overwonnen. Selectiewerk op oude laterietgronden zal in de toekomst kunnen geschieden op terreinen van het voormalige particuliere land Tjitajam, die in 1932 ter beschikking kwamen.

Bij de Onderafdeeling voor overjarige gewassen werden de waarnemingen omtrent de geschiktheid van bepaalde leguminosen als schaduwboom voortgezet; in samenwerking met den landbouwvoorlichtingsdienst werd begonnen aan de studie van de technische mogelijkheden ter verbetering van de pepercultuur op Bangka; voorts had de houtolie-leverende Aleurites speciale aandacht. In den proeftuin voor kapok nabij Pati kon reeds een proefaanplant van een aantal belangrijke kruisingscombinaties worden aangelegd.

Op het Scheikundig Laboratorium werden enkele eenvoudige analyses van een groot aantal monsters cassave-wortels verricht ten behoeve van de selectie van dit gewas en ter beoordeeling van het in bemestingsproeven verkregen product. Voorts werd voor datzelfde gewas een onderzoek naar de behoefte aan minerale plantenvoedingsstoffen beëindigd; een overeenkomstig onderzoek voor mais werd weer opgevat en voltooid. Analyses werden verricht om een inzicht te verkrijgen in het verloop en het rendement van het ensileren van veevoer op Madoera, terwijl veel tijd werd besteed aan het analyseeren van Bengaalsch gras van een proefveld, waar verschillende bemestingen waren toegepast om gras met betere minerale samenstelling te verkrijgen. Ten slotte werden behalve een stijgend aantal analyses van mestmonsters, verschillende bepalingen verricht ten behoeve van onderzoekingen, welke in gang zijn op het Plantkundig Laboratorium.

Het werk aan dit Plantkundig Laboratorium verricht ten behoeve van de kapokselectie had voor dit overjarig gewas relatief spoedige resultaten, daar door eene iets gewijzigde oculatie van oogen der nieuw verkregen hybriden op oudere boomen inderdaad een groot aantal vruchten werd verkregen. Bij de bestudeering van de factoren, welke de vruchtdracht bepalen, bleken de hoeveelheid reserve-stoffen en de hoeveelheid vruchthout de grootste beteekenis te hebben. In aansluiting aan de in het vorig Verslag vermelde ervaring omtrent de beteekenis van mangaan voor de rijst werd de invloed van verschillende mangaan-concentraties op den groei van de rijst nagegaan in watercultures; die invloed bleek afhankelijk van de variëteit van het ontwikkelingsstadium en van de samenstelling der voedings-oplossing, zeer speciaal van den vorm, waarin de stikstof werd gegeven. Oriënteerende onderzoekingen omtrent het mangaan-gehalte in den grond van naast elkaar in een sawah voorkomende gezonde en door mentek aangetaste plekken gaven meermalen groote verschillen, zoodat het mangaan-vraagstuk bij het plantenphysiologisch onderzoek van de mentek-ziekte alle aandacht verdient. Verschillende waarnemingen bij het door hybridiseering verkrijgen van tegen gomziekte resistente onderstammen voor djeroek-soorten leidden tot de opstelling van verklaringen voor de inwerking van het entrijs op den onderstam. Uit het met kracht geëntameerd onderzoek van de Diplodia-gomziekte van djeroek moest worden

afgeleid, dat die ziekte door een reeks vormen van dien schimmel kan worden veroorzaakt. Een proef ter preventieve bestrijding leverde nog geen resultaat.

Aan het Instituut voor Plantenziekten moest tengevolge van de inkringing van het aantal onderzoekers een nog grooter deel van den tijd dan vroeger besteed worden aan het verstrekken van adviezen. Gunstige resultaten werden wederom verkregen met de in samenwerking met den landbouweconsulent te Tandjoeng bij Brebes doorgevoerde zaaitijdregeling ter bestrijding van den witten rijstboorder. Veel aandacht werd besteed aan de bestrijding van de veldrat met behulp van vergiften als thalliumsulfaat en fosforpap; de met eerstgenoemde stof verkregen resultaten wijken nogal af van die bij de toepassing daarvan in de suikerriet-tuinen van Cheribon behaald. De resultaten van de bestrijding van de Brachar-tona-plaag in de klapperstreken van Midden-Java waren weer goed, overal waar de bevolking haar volle medewerking verleende; dit resultaat werd speciaal bereikt door het op aandringen van het Instituut in Pekalongan en Kedoe ingesteld globale contrôle-systeem, waardoor een tijdig ingrijpen was gewaarborgd. De voorloopige resultaten met bestrijding van de semoenjoeng (peperwants) door wijziging in de cultuurmethode waren gunstig; de proeven worden voortgezet. Inzake de verspreiding van de *Phytophthora*, den verwekker van de ruineuze voetrotziekte van de peper, werd het inzicht verbeterd en verdiept; in West-Borneo konden in samenwerking met den landbouweconsulent reeds bestrijdingsproeven worden ingezet. De in Oost-Java loopende proef ter bestrijding van de koffietopsterfte nadert haar afsluiting. Aan het voor de cultuur van den aardappel uiterst belangrijk probleem van de slijmziekte werd veel aandacht besteed; uitvoerige rassenproeven leerden eenige minder vatbare rassen kennen. Verschillende onderzoekingen omtrent plagen van vruchtboomen konden worden afgesloten, nieuwe konden door de personeelsvermindering niet worden geëntameerd. Eenig werk kon worden verricht voor bestudeering van plagen in tweede gewassen. Van de schadelijke boschinsecten werden in hoofdzaak beschadigers van den djati nader bestudeerd, waarnaast een studie van *Agrilus Kalshoveni*, eene ernstige plaag van den walikoekoen, kon worden afgesloten. De studie over den djati-sprinkhaan moest worden afgebroken. Het boorderonderzoek onderging eene uitbreiding, daar voor den hout-export naar Zuid-Afrika onderzoekingen werden verricht en adviezen verstrekt in verband met aantasting van export-hout door nat- en drooghout-boeboek. Voorts moest aandacht worden geschonken aan beschadigingen door termieten aan elektrische geleidingen en kabels en aan gebouwen. Voortgegaan werd met den invoer van nuttige insecten van Java in Zuid-Celebes ten behoeve van de klappercultuur; de parasieten van *Aleurodicus* hebben zich er reeds gevestigd, terwijl de kans op vestiging van een der op Java voorkomende parasieten van *Bronthispa* zeer groot is. Hernieuwde pogingen om den tweeden parasiet van den koffiebossenboeboek uit Uganda te importeeren faalden; voorloopig moet van verdere pogingen worden afgezien.

De werkzaamheden van den Plantenkeuringsdienst verminderden nog geenszins, de invoer van versche vruchten en van ander levend plantenmateriaal liep bijna niet terug, terwijl in verband met verscherpte bepalingen in het buitenland een groot aantal zakken marktkoffie vóór verzending werden gefumigeerd. In de Ord. van 27 Sept. 1926 (I. S. n°. 427) werd eene wijziging aangebracht (I. S. 1932 n°. 523), zoodat met inachtneming van voor elk geval afzonderlijk door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel te bepalen voorwaarden de invoer in Nederlandsch-Indië van Hevea-zaad uit Zuid-Amerika mogelijk is, hetgeen van groot belang kan zijn voor het verdere selectiewerk.

Bij het Bodemkundig Instituut werd in Juli het terreinwerk voor de systematische grondkaarteering van Java stopgezet, teneinde het eind 1932 af te vloeien personeel nog te doen medewerken aan het vastleggen van de resultaten. De grondkaart op schaal 1 : 100 000 voor het gouvernement Soerakarta werd afgewerkt, terwijl grondkaarten op schaal 1 : 50 000 voor twee boschafdeelingen werden klaargemaakt. De beschrijving van de grondkaart van Jogjakarta kon worden beëindigd, terwijl aan die van Soerakarta begonnen en die van de boschgronden grootendeels uitgewerkt werd. Van de incidenteele grondopnamen, van onmiddell-

lijk belang voor de praktijk en door deze dringend gevraagd, moet die van een belangrijk deel van Noord-Bantam worden genoemd. Voor de Buitengewesten werd gewerkt aan adviezen over de bij kolonisatie- of bevoeiingsplannen betrokken terreinen. Een bodemkundig ambtenaar werd tijdelijk afgestaan aan het Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen voor de bodemkundige exploratie van eenige terreinen in Noord-Nieuw-Guinee, waarvan hij de leiding moest overnemen, toen de daarmede belaste landbouwconsulent aldaar kwam te overlijden. De capaciteit van het laboratorium kon, gedeeltelijk door bekorting van verschillende analyse-methoden, opgevoerd worden tot 1700 monsters. Het onderzoek van de gronden, waarop in Bangka de peper door de geelziekte afstierf, werd voortgezet. Sterke aanwijzingen werden verkregen, dat bepaalde toestanden in den bodem van grooten, zoo niet overwegenden invloed zijn. Mede werd een onderzoek ingesteld, op welke wijze het vroeger veel toegepaste en nu weer begonnen branden van grond verbetering in de groei-omstandigheden van de peper kan brengen. De meeste grond-, water- en slibonderzoekingen werden verricht voor het opstellen van de adviezen voor de bevoeiingsplannen van de Gowa- en Paloe-vlakte op Celebes.

De systematische grondkaarteering van Sumatra werd in het verslagjaar voortgezet om tot een afgerond geheel te geraken, waarvoor enkele reizen nog noodzakelijk waren. De uitwerking van de gegevens kon voor de kaartbladen 2 (Kotaagoeng) en 3 (Bengkoemat) geheel, voor die van n°. 5 (Kotaboemi) en n°. 10 (Batoeradja) bijna beëindigd worden. Tegen het eind van het jaar werd het terrein van het voor kolonisatie veel belovend gebied bij Perbo in Benkoelen verkend. Aan de uitwerking wordt ook gearbeid aan het Bodemkundig Instituut, dat het eindadvies er over zal uitbrengen.

De in 1931 aangekochte gronden voor de uitbreiding van den proeftuin Mapanget van het Klapperproefstation werden ontgonnen en voorloopig met *Mimosa invisa* beplant. In dien tuin werd een copra-oven gebouwd, welke het mogelijk maakt het product van de verschillende proefvakken voldoende snel te bereiden om vergelijkbare cijfers te verkrijgen. Voor verschillende onderzoekingen werd speciaal contact gezocht met klappertuin-bezitters van inheemschen landaard. Voor het selectiewerk werden tal van kruisingen verricht, waarin uitgezochte klappers van het gewone type, zoowel als zulke van het dwergtype werden betrokken. De verschillende onderzoekingen, in het vorig Verslag genoemd, werden voortgezet en gedeeltelijk geëindigd. De oriënteerende proeven met grondbedekkers werden sterk uitgebreid. Op eene onderneming, waar steeds veel schade door droogte werd geleden, is een proef met vanggoten aangezet. In verwaarloosde, door alang-alang overwoekerde tuinen werd succes geboekt met fosphaatbemesting. De onderzoekingen omtrent de zeer schadelijke *Sexava*-sprinkhanen werden voortgezet; eenige parasieten werden naar belangrijke klappergebieden overgebracht. Eenige waarnemingen konden worden verricht over van de Philippijnen afkomstige zwermen van treksprinkhanen, die zich blijkbaar niet blijvend kunnen vestigen op de noordelijke eilandengroepen. Voorts werden de onderzoekingen omtrent *Aspidiotus* en *Bronthispa* voortgezet. De meeste der over ziekten plagen uitgebrachte adviezen hadden betrekking op beschadigingen door slakrupsen.

4. De Gouvernements landbouwondernemingen.

a. 's Lands Kina- en Theebedrijf. In economisch opzicht is het verslagjaar voor 's Lands Kina- en Theebedrijf het minst gunstige geweest uit een lange reeks van voorafgegane jaren. De in de jaren 1926/1930 ontgonnen thee-afdeeling, welke nog lang niet in volle productie is, doch waarop wel reeds in volle zwaarte de lasten van rente en afschrijving drukken, ondervond uiteraard in zeer sterke mate de nadeelige gevolgen van de depressie. Weliswaar werd de getaxeerde oogst ruim behaald en is het gelukt — den leeftijd van den aanplant in aanmerking genomen — eene goede qualiteit thee te produceeren. Ook bracht deze thee bij verkoop een middenprijs op, welke zeker geen slecht figuur maakt in

vergelijking met dien van naburige ondernemingen. Doch dit alles kon niet beletten, dat op de thee-afdeeling, vooral door de reeds genoemde hooge lasten van rente en afschrijving, verlies werd geleden.

Is voor de theecultuur de moeilijkheid ontstaan door een snel opgetreden doch relatief nog geringe overproductie, welke eene onevenredig sterke prijsdaling ten gevolge had, de kina-cultuur toont in zekeren zin een tegengesteld beeld. Hier is namelijk de overproductie in de laatste twintig jaren zeer geleidelijk toegenomen en heeft deze thans zeer veel grootere afmetingen aangenomen, dan ooit bij de theecultuur het geval geweest is; daarentegen is de verkoopprijs van het product, de kinabast, althans gedurende de laatste jaren slechts aan geringe schommelingen onderhevig geweest en in 't algemeen op een zeer loonend peil gebleven. Zooals bekend, is het te danken aan de reeds sedert 1913 bestaande nauwe samenwerking van het overgrootste deel van de kina-belanghebbenden, dat de prijs door regeling van het aanbod naar de werkelijke behoefte aan kinabast op de wereldmarkt, op loonend peil kon worden gehouden. Sedert eenige jaren doen zich echter verscheidene bezwaren gevoelen, welke juist een gevolg zijn van bedoelde prijsreguleering.

Het voornaamste bezwaar is wel, dat de loonende prijs eenerzijds aanleiding geweest is tot uitbreiding van den aanplant; anderzijds, door toepassing van selectie en betere cultuurmethoden, geleid heeft tot opvoering van de potentieele productie tot een tevoren ongekend niveau. Daarentegen is er van uitbreiding der consumptie geen sprake geweest. Integendeel, in de laatste jaren is het verbruik van kinine merkbaar afgenomen.

In 1932 werd van de potentieele productie der bij de kina-overeenkomst aangesloten ondernemingen slechts 28 % afgenomen. Het behoeft wel geen betoog, dat deze ongunstige verhouding tusschen potentieele productie en afname ook op de resultaten van dit bedrijf van grooten invloed geweest is. Toch kon, dank zij drastische bezuinigingen in alle onderdeelen, en niettegenstaande het verlies op de exploitatie der thee-afdeeling, nog eene behoorlijke rentabiliteit van het geheel gehandhaafd worden.

Met het op Tjinjirean gevestigde proefstation voor kina werd ook in 1932 eene zeer nauwe samenwerking onderhouden in het belang van het proefstation-werk voor de kinacultuur.

Wat betreft het optreden van ziekten en plagen, is het jaar 1932 een gunstig jaar geweest, zoowel voor de kina als voor de thee. *Helopeltis* kwam, behalve plaatselijk in enkele kweekerijen, het geheele jaar vrijwel niet voor, terwijl de in 1931 zoo omvangrijke aanval door *spanrupsen* gedurende de eerste 10 maanden van 1932 achterwege bleef. In de laatste 2 maanden begon deze plaag weer op te treden in de tuinen van Tirtasari. Na den lang aanhoudenden Westmoesson kwam op enkele afdeelingen vrij veel *djamoer oepas* voor, zoowel in de kina- als in de thee-tuinen.

Ook in 1932 werd in alle theetuinen, doch vooral in de jongere aanplantingen, engerlingenvraat waargenomen. In bepaalde complexen van de theetuinen van Pasir Junghuhn kwam vrij veel sterfte door wortelschimmel voor, en wel voornamelijk door de *Roselinea arcuata*.

Op enkele afdeelingen werden eenige van de steilste tuinen afgerooid en gereboiseerd; op de afdeeling Rioeng Goenoeng werd een zeer steil terrein, ter grootte van 5.11 ha, afgerooid en afgestaan aan de Boschreserve. Op de afdeeling Tjibeureum werd een terrein ontgonnen op versche boschgronden, groot $\pm$ 10 ha, hetwelk grootendeels bestemd is voor den aanleg van nieuwe proef- en toets-tuintjes, in samenwerking met het proefstation voor kina. Te Rioeng Goenoeng werd op een vroeger kweekerijterrein een aanplant van 1.88 ha tot stand gebracht.

Einde 1932 bedroeg het oppervlak van den totalen kina-aanplant van 's Lands Kina- en Thee-bedrijf 904.3 ha.

In verband met de groote voorraden en de sterk verminderde afname van bast werden slechts enkele kleine complexen oude aanplant gerooid en opnieuw beplant; de oogst werd dan ook voornamelijk verkregen door uitdunnen, opsnoeien en rooien van zieke boomen.

De oogst van kinabast bestond uit 609 532 kg fabrieksbast en 3770 kg pharmaceutische bast, totaal 613 302 kg, tegen 753 095 kg in 1931.

Verkocht werd in 1932 549 819 kg fabrieksbast en 4926 kg pharmaceutische bast. De onverkochte voorraden bedroegen eind 1932 887 608½ kg.

In het thee-areaal kwam in 1932 slechts eene geringe wijziging door het ontginnen van enkele kleine stukjes ter afronding van den aanplant en door het omzetten van vroegere kweekerijen in pluktuinen. Einde 1932 bedroeg de totale thee-aanplant 572.5 ha, waarvan in dat jaar in productie was een oppervlak van 409.7 ha of wel bijna 72 %.

De oogst, getaxeerd op 310 000 kg droge thee, bracht in werkelijkheid op 314 077 kg droog, verkregen uit eene hoeveelheid natblad van 1 365 635 kg van eigen tuinen en uit 14 416 kg opkoopblad.

Van dezen oogst, inclusief den voorraad per 1 Januari 1932 ad 38 829 kg, werd verkocht 301 595½ kg tegen een middenprijs van 44.75 ct. per kg.

Volgens voorloopige berekening heeft de winst van het geheele bedrijf bedragen: na aftrek der afschrijving f 240 365, na aftrek van rente en afschrijving f 160 261.

b. 's Lands *Caoutchoucbedrijf*. De ondernemingen Langsa, Soengei Loeng en Djoeloe Rajeu werden tot één beheerseenheid samengevoegd, waardoor het aantal ondernemingen verminderde tot 16.

De uitbreiding van het areaal beperkte zich in 1932 tot 76 ha koffieaanplant en 530 ha dennenbosschen, waarvan 450 ha reeds bestaand dennenbosch en 80 ha aangelegd cultuurbosch.

Einde 1932 bedroeg het beplant areaal 22 310 ha (15 434 ha rubber, 1138 ha getahpertia, 729 ha koffie, 3699 ha oliepalm, 923 ha klapper en 387 ha kapok-aanplanten), terwijl bovendien in geregeld beheer waren 2180 ha dennenbosschen (hars- en terpentijnbedrijf).

Hiervan waren in productie:

10 548 ha rubber	= 68,3 %	(vorig jaar 64,8 %)
1 138 „ getahpertia	= 100 %	(„ „ 100 %)
249 „ koffie	= 34,2 %	(„ „ 38,1 %)
916 „ klapper	= 99,2 %	(„ „ 99,2 %)
172 „ kapok	= 44,4 %	(„ „ 9 %)
2 100 „ dennenbosch	= 96,3 %	(„ „ 100 %)

De producties in 1932, in vergelijking met die van het vorig jaar, bedroegen:

	1931	1932
Rubber	3 899 401 kg	4 438 702 kg
Getahpertia (gele)	72 371 „	86 538 „
„ (witte)	36 968 „	51 729 „
Koffie	125 322 „	109 415 „
Palmolie	—	852 228 „
Palmpitten	—	170 625 „
Klappers	1 573 436 stuks	2 209 330 stuks
Kapokpluis	16 567 kg	10 849 kg
Hars	401 753 „	432 716 „
Terpentijn	114 251 „	126 374 „

De rubberproductie steeg met ± 540 000 kg, d. i. met bijna 14 %. De gemiddelde opbrengst per ha bedroeg 421 kg, tegen 390 kg in het voorafgegane jaar. Naast het in tap komen der jonge aanplanten heeft geleidelijke aanpassing aan het op langeren tijd van bastvernieuwing gerichte mildere tapsysteem, dat eind 1930 overall werd ingevoerd, overwegend tot de productiestijging bijgedragen. Na eene inzinking van de productie in 1931, als gevolg van den overgang, steeg die

van 1932 ongeveer tot die van 1930. Eene verdere stijging mag in 1933 worden verwacht.

Het onderhoud der aanplantingen werd, om de uitgaven hiervoor zoo laag mogelijk te houden, tot het uiterst toelaatbare geëxtensiveerd. Zulks was, vooral dank zij de vroeger ingebrachte groenbemesters, voorloopig zonder te groote bezwaren mogelijk.

Ook de uitgaven ter bestrijding van ziekten en plagen werden zooveel mogelijk beperkt. Bestuiving met zwavel ter bestrijding van de meeldauw werd slechts op enkele ondernemingen — en dan nog in zeer beperkte mate — toegepast. De behandeling van den bruinen binnenbast kon ook daardoor worden vereenvoudigd, daar als resultaat van het mildere tapsysteem de ziekte minder ernstig optrad.

De kostprijs van de rubber kon door verdoorgevoerde bezuinigingsmaatregelen belangrijk worden verlaagd. Bedroeg deze, zonder mederekening van rente en afschrijving in 1931 nog f 0,314 per kg, in 1932 kon eene verdere verlaging tot f 0,21 per kg worden bereikt.

Ook de exploitatiekosten van de getahperts werden zooveel mogelijk gedrukt. In den aanvang van 1932 liet de afzet van de witte getahperts zich nog gunstig aanzien, doch tengevolge van den ongunstigen wereldtoestand bleven verdere belangrijke orders uit, zoodat eind 1932 de installatie voor de bereiding van de zuivere witte getahperts tijdelijk moest worden stopgezet. De afzet van de gele getahperts (mechanisch bereid product) was eveneens zeer onbevredigend, zoodat, ter voorkoming van te groote voorraden, tot beperking van de productie moest worden overgegaan.

De extractie van getahperts uit afgevallen blad moest om dezelfde reden geheel worden gestaakt.

De koffie-oogst van Bangelan viel, tengevolge van voor de bloeislaging ongunstige weersomstandigheden, opnieuw tegen. De vooruitzichten voor den oogst 1933 zijn evenwel veel gunstiger.

De oliepalmaanplantingen der onderneming Majang bleven zich zeer bevredigend ontwikkelen. In den oudsten aanplant kon met oogsten worden begonnen. De totale trosogst bedroeg 6 783 178 kg, waaruit kon worden verkregen 852 228 kg olie en 170 625 kg kernen. Het olierendement was voor dezen eersten oogst zeer bevredigend.

Op grond van verschillende overwegingen, niet het minst ook met het oog op de wenschelijkheid tot beperking van kapitaalsuitgaven, werd voorloopig afgezien van den bouw van een eigen fabriek, doch werd de geheele oogst ter verwerking gegeven aan de in de nabijheid van de onderneming Majang gelegen oliepalm-onderneming Nykerk van de Rubber Cultuur Maatschappij Amsterdam, met welke maatschappij een overeenkomst tot verwerking van de oogsten van Majang tot en met 1937 werd afgesloten.

Met den aanleg van het railbaan-net van Majang werd in 1932 voortgegaan. Einde 1932 was in exploitatie 33 km.

Dg klapperaanplanten van de onderneming Bedji herstelden zich verder van de Brachartona-aantastingen, die op de productie van het vorig jaar een zeer ongunstigen invloed hadden gehad. De oogst voor het jaar 1932 was bevredigend, terwijl de kostprijs van de copra, mede door bezuiniging op het onderhoud der aanplanten, belangrijk kon worden verlaagd.

Het hars- en terpentijnbedrijf Baleq (Atjeh) ontwikkelde zich gunstig. Verdere boschcomplexen werden in exploitatie genomen, de productie kon worden opgevoerd, de exploitatiekosten daalden belangrijk, terwijl de kwaliteit van de producten verbeterde. Dat dit bedrijf desondanks verlies opleverde, is, behalve aan de lage marktprijzen, uitsluitend te wijten aan de hooge kosten voor het vervoer naar bestemmingsplaatsen.

De werkzaamheden in het belang van de selectie van rubber, kapok en koffie werden — zij het ook noodgedwongen in eenigszins beperkten omvang — voortgezet.

Wat betreft de koffieselectie werden gunstige resultaten verkregen, die in belangrijke mate bijdroegen tot verruiming van de inzichten omtrent het vraag-

stuk der entenaanplanten en de mogelijkheid tot opvoering van de productie in de koffiecultuur met behulp daarvan.

De verkoop van alle producten van 's Lands Caoutchoucbedrijf geschiedde, evenals in vorige jaren, door tusschenkomst van de Nederlandsche Handel Maatschappij en wel deels in Nederlandsch-Indië en deels in Nederland.

Deze verkoop omvatte:

Rubber	4 393 208	kg	gemiddeld à f	0,172	per kg	netto f	756 700
Rubber (zoolcrèpe) . .	113 885	"	"	0,327	"	"	37 269
Getahpertja (gele) . . .	25 394	"	"	4,392	"	"	111 532
" (witte)	32 259	"	"	5,206	"	"	167 926
" (extractie)	261	"	"	3,171	"	"	826
Koffie	94 014	"	"	0,322	"	"	30 282
Palmolie	645 802	"	"	0,06	"	"	38 522
Palmpitten	131 899	"	"	0,038	"	"	5 003
Klappers	292 468	stuks	"	1,182	"	100 stuks	3 457
Copra	476 600	kg	"	0,08	"	kg netto	38 068
Kopokkolven	1 183 600	stuks	"	1,041	"	1000 stuks	1 233
Kapokluis	9 648	kg	"	0,465	"	kg netto	4 486
Kapokpitten	22 450	"	"	0,026	"	"	576
Hars	283 918	"	"	0,065	"	"	18 483
Terpentijn	120 679	"	"	0,276	"	"	33 328

Totaal . . . . f 1 247 691

Tengevolge van de ongekend sterke prijsdaling in 1932 bleven, met uitzondering van die voor getahpertja, de verkoopprijzen van alle producten beneden de „all in" kostprijzen en zelfs beneden de directe kosten, ondanks alle pogingen om deze door verdoorgevoerde bezuinigingsmaatregelen, zooals extensivering van het onderhoud, belangrijke verlaging der loonen, inkrimping van de personeelsformatie, enz. tot het uiterste te verlagen.

Voor het grootste deel der verkochte getahpertja waren in het voorafgegane jaar nog contracten tegen bevredigende prijzen afgesloten. De depreciatie van het pond sterling had evenwel op deze prijzen een ongunstigen invloed.

De kostprijzen van de verschillende producten per kg, inclusief alle afschrijvingen en 5,5 % rente over de boekwaarde van het in het produceerende gedeelte der ondernemingen gestoken kapitaal, waren de volgende:

Product.	1931.			1932.		
	Directe kosten.	Rente en afschrijving.	Totaal franco afvoeren.	Directe kosten.	Rente en afschrijving.	Totaal franco afvoeren.
Rubber per kg.	f 0,314	f 0,26	f 0,574	f 0,21	f 0,234	f 0,444
Getahpertja (gele) " "	1,613	1,221	2,834	1,875	0,916	2,791
" (witte) " "	4,711	2,47	7,181	2,288	1,577	3,865
" (extractie) " "	3,291	1,836	5,127	1,809	1,483	3,292
Koffie " "	0,422	0,201	0,623	0,384	0,221	0,605
Copra " "	0,163	0,205	0,368	0,091	0,146	0,237
Kapokpluis " "	—	—	—	0,316	0,527	0,843
Hars " "	0,198	0,053	0,251	0,09	0,023	0,113
Terpentijn " "	0,329	0,053	0,382	0,359	0,12	0,479

Hieronder volgt een overzicht van de werkelijke uitgaven en ontvangsten van het geheele bedrijf over de jaren 1931 en 1932:

Jaar.	Totaal uitgaven.	Exploitatie-uitgaven en ontvangsten.			Kapitaals-uitgaven (exclusief rente).	Verschil tusschen de totaal-uitgaven en de ontvangsten.
		Exploitatie-uitgaven (exclusief rente en afschrijving).	Ontvangsten.	Verschil.		
1931 . .	f 3 470 997	f 1 847 773	f 2 412 901	f + 538 128	f 1 596 224	f - 1 058 096
1932 . .	2 547 778	1 433 101	1 378 353	- 54 748	1 114 677	- 1 169 425

Afgeschreven werd een bedrag van f 917 708, waarvan f 863 230 gewone en f 54 478 voor extra afschrijvingen. De berekende rente op de boekwaarde bedroeg f 989 092.

Een overzicht van de winsten of verliezen van 's Lands Caoutchoucbedrijf over de jaren 1924 (het eerste jaar dat belangrijke winst opleverde) tot en met 1932, is vervat in de volgende tabel.

Jaren.	Totaal nettowinst of verlies (inclusief rente en afschrijving).	In procenten van het in het produceerende gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.	Afschrijvingen.	Rente (ten laste van de productie-rekening).	Totaal winst + of verlies — (exclusief rente en afschrijving).	In procenten van het in het produceerende gedeelte van het bedrijf gestoken kapitaal.
1924	+ f 2 411 030	+ 25,3%	f 885 580	f 602 636	+ f 3 890 246	+ 40,8%
1925	+ 3 867 107	+ 41,4 "	1 214 724	608 575	+ 5 690 406	+ 60,9 "
1926	+ 4 441 719	+ 47,1 "	694 948	591 753	+ 5 728 420	+ 60,7 "
1927	+ 4 295 873	+ 46,7 "	831 678	575 425	+ 5 702 976	+ 62 "
1928	+ 2 839 670	+ 26,1 "	1 675 570	555 311	+ 4 570 551	+ 51 "
1929	+ 2 046 494	+ 23,6 "	776 661	541 614	+ 3 364 769	+ 38,9 "
1930	- 267 127	- 3,1 "	821 690	502 190	+ 1 056 753	+ 12,4 "
1931	- 1 023 194	- 12,3 "	830 804	505 356	+ 312 966	+ 3,8 "
1932	- 1 443 565	- 17,5 "	916 763	483 774	- 43 028	- 0,5 "
Totaal . .	+ f 16 668 007	201,6% ¹⁾	f 8 648 418	f 4 966 634	+ f 30 283 059	366,2% ¹⁾

Einde 1932 was in het bedrijf gestoken een kapitaal van f 27 835 963, waarop evenwel reeds werd afgeschreven f 9 708 277, zoodat de boekwaarde bedraagt f 18 127 686.

¹⁾ In procenten van het produceerende gedeelte van het bedrijf op einde 1932.

C. VEETEELT.

Overzicht van den veestapel.

In de provincie Oost-Java werd in 1932 voor het eerst de sterkte van den veestapel volgens de in hetzelfde jaar in werking gestelde „Veetellingsverordening Provincie Oost-Java” opgenomen. Hierbij werd dezelfde ervaring opgedaan als in de provincie West-Java in 1931, toen aldaar de „veesterkteverordening” voor het eerst werd toegepast. Algemeen werd namelijk veel meer vee geteld dan in vroegere jaren was opgegeven.

Aan de hand van de thans beschikbare gegevens kan het volgend overzicht van de verdeling van het aantal paarden en het groot hoornvee over den archipel op einde 1932 worden gegeven:

	Paarden	Runderen	Buffels
West-Java	72 115	86 935	912 735
Midden-Java	48 671	534 557	633 594
Vorstenlanden	27 391	472 717	219 221
Oost-Java	99 165	3 030 442	430 362
Bali en Lombok	21 534	355 587	84 760
Timor en Onderh.	185 280	27 716	246 753
Celebes en Onderh. (de afdeelingen Bonthain, Bone en Loewoe)	90 186	2 261	207 116
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	787	12 211	34 554
Sumatra (behalve de Oostkust van Sumatra en Djambi)	34 575	356 390	313 449

Paardenstapel. Bij de in de provincie West-Java in 1932 voor de tweede maal volgens de bovengenoemde veesterkteverordening opgenomen sterkte van den veestapel werden 72 115 paarden geteld, terwijl in 1931 het aantal 78 545 bedroeg. Volgens deze opgave zou de paardenstapel in West-Java dus met 8 % achteruitgegaan zijn.

In Oost-Java werden in 1932 bij de volgens de nieuwe verordening gehouden veetelling 99 165 paarden geteld. Dit zou, bij vergelijking met het voor 1931 opgegeven aantal paarden, groot 93 318, eene toename beteekenen van $\pm 6\%$. Aangezien eene zoo belangrijke vermeerdering van den paardenstapel zeker niet heeft plaats gevonden, moet men aannemen, dat de hoogere cijfers van het jaar 1932 alleen te danken zijn aan de werking van de nieuwe veetellingsverordening.

De sterkte van den paardenstapel van de provincie Midden-Java is met ± 2500 stuks achteruitgegaan; zij wordt einde 1932 op 48 671 gesteld. Deze achteruitgang vindt zijne verklaring eensdeels in het verdringen van het paard door de auto en anderdeels in het niet volledig aanvullen van den paardenstapel, wegens gebrek aan geld voor den aankoop van overwalsche paarden.

In de Buitengewesten bleef de sterkte van den paardenstapel vrijwel onveranderd. De lagere levensstandaard der inheemsche bevolking heeft de verdere ontplooiing van het motortransport, zooals dat in de laatste jaren ten nadeele van het paardentransport zich had ontwikkeld, eenigszins tegengehouden.

Runderstapel. In de provincie West-Java bleek het aantal runderen, dat volgens de in October 1932 gehouden telling 86 935 stuks bedroeg, met eenige honderden dieren te zijn toegenomen ($\pm 0,5\%$).

Voor Midden-Java (provincie Midden-Java en Vorstenlanden) zijn de sterkte-cijfers eveneens slechts weinig gestegen (± 6300 stuks of $0,6\%$).

In de provincie Oost-Java werden 3 030 442 runderen geteld. Waar de sterkte van den runderstapel einde 1931 volgens de opgaven slechts 2 668 147 stuks bedroeg, zouden de cijfers van 1932 den indruk kunnen wekken, alsof het rundvee binnen een jaar met $\pm 400 000$ dieren was toegenomen. De werkelijke vermeerde-

ring bedraagt echter slechts een gedeelte van dat aantal, het overig gedeelte is als het resultaat van nauwkeuriger veetelling te beschouwen.

In de Buitengewesten bleef de sterkte van den runderstapel vrijwel stationnair.

De belangstelling van de bevolking voor de runderfokkerij liet over het algemeen niet te wenschen over.

Terwijl het op zich zelf reeds kleine aantal gestationneerde Bengaalsche dekstieren in de provincie West-Java niet onbelangrijk achteruitging, viel in het overig gedeelte van Java eene aanzienlijke toeneming van het aantal dekstieren en fokkoeien te constateeren.

In de provincie Midden-Java steeg het aantal Ongole-dekstieren van 1188 op einde 1931 tot 1412 op einde 1932. In de Vorstenlanden werden in 1932 65 stieren verstrekt; einde van dat jaar waren 246 stieren aanwezig.

In de provincie Oost-Java werden 10 De Wet-stieren, 308 Bengaalsche stieren en 138 Bengaalsche fokkoeien verstrekt. Einde 1932 bedroeg het aantal officieel verstrekte of met Overheidssteun gehouden dekstieren 1609 en dat der Bengaalsche fokkoeien 424.

De volbloed Ongole-fokkerij op Soemba leverde zooveel fokstieren op, dat tot strengere selectie kon worden overgegaan. Eensdeels werden de minder goede dieren op de doorgangshuizen opgeruimd, anderdeels werd begonnen de minder deugdelijke exemplaren te castreeren.

Het vorenstaande geldt ook voor de fokkerij van Hissar-Ongole-vee op Soem-bawa.

Op Bali en Lombok gaven de in 1931 gewijzigde selectie- en castratievoorschriften over het algemeen bevredigende resultaten.

De fokkerij van Balineesch vee op Celebes ontwikkelde zich in den amtskring Watampone en in de afdeeling Paréparé (amtskring Makassar) op zeer bevredigende wijze, terwijl in de onderafdeeling Maros (Makassar) door gebrek aan liefhebbers eenige stagnatie ondervonden werd.

Op Timor ging het met de Bali-fokkerij naar wensch.

De Madoereesche fokkerij op Flores gaf goede resultaten.

Buffelstapel. De sterkte van den buffelstapel op Java is eenigszins achteruitgegaan. Het aantal buffels is n.l. in de provincie West-Java volgens de opgaven van de veetelling met $\pm 57\ 000$ (6%) en in de provincie Midden-Java met $\pm 17\ 000$ (3%) verminderd. Daartegenover staat eene toeneming met ± 4000 buffels in de Vorstenlanden en met ± 8000 in Oost-Java. De vermeerdering in laatstgenoemde provincie moet waarschijnlijk hoofdzakelijk op rekening van de nieuwe veetellingsverordening worden gesteld.

In de Buitengewesten valt geen belangrijke verandering in de sterkte van den buffelstapel te vermelden. De uitvoer van buffels uit het oostelijk gedeelte van den Archipel is vrijwel opgehouden.

Kleinveestapel. De sterkte van den kleinveestapel werd in 1932 in alle deelen van Nederlandsch-Indië opnieuw opgenomen. De verdeling van het aantal schapen, geiten en varkens blijkt uit den volgenden staat:

	Schapen	Geiten	Varkens
West-Java	893 710	1 075 869	59 479
Midden-Java	cijfers nog niet ontvangen		
Vorstenlanden	113 174	453 865	7 876
Oost-Java	229 330	1 291 032	25 552
Lombok	3 401	25 905	7 190
Timor en Onderh.	46 837	207 722	212 639
Celebes (de afdeelingen Bonthain, Bone en Loewoe)	1 542	40 483	110 840
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	2 063	8 654	17 745
Sumatra (behalve de Oostkust van Sumatra en Djambi)	60 865	196 287	200 535

Omtrent de *schapenteelt* zijn weinig bijzonderheden te vermelden. In de provincie West-Java, waar de fokkerij van het Priangan-ras van veel beteekenis is, heeft de schapenstapel volgens de laatste telling eene vermindering van 16 % ondergaan. In enkele streken van de provincie Oost- en Midden-Java toonde de bevolking eenige belangstelling voor de fokkerij van vetstaartschapen.

Voor de *geitenfokkerij*, in het bijzonder voor de fokkerij met het Etawa-ras, bestond in vrijwel alle deelen van den Archipel onverminderde belangstelling. Het aantal rasechte Etawa-geiten is nog altijd onvoldoende om aan alle aanvragen te kunnen voldoen. De fokkerij op Soembawa ondervond een belangrijken tegenslag door een hevige schurftuitbraak, waaraan vele dieren stierven.

Voor de *varkensfokkerij* was 1932 vrij ongunstig. Door de sterke prijsdaling van het vleesch en de moeilijke verkoopbaarheid van varkens werd zoowel door de Inlandsche fokkers (Bali) als door Chineezzen en Europeanen vrijwel geen winst gemaakt.

De verbetering van het inheemsch varken door kruising met Europeesche rassen geeft in het algemeen daar, waar behoorlijk toezicht wordt uitgeoefend, zooals bij de missie op Flores en in tal van Chineesche en Europeesche bedrijven op Java, goede resultaten.

De resultaten van den invoer van Europeesche varkens zijn in Zuid-Nias gunstig. Overal elders liet de verzorging der rasvarkens te wenschen over. De dieren bleken ook niet bestand tegen de geboden minder goede levensvoorwaarden.

Pluimveestapel. De belangstelling der inheemsche bevolking voor eene rationeele hoenderfokkerij blijft gering, terwijl die der Europeanen voor raskippen achteruitgaat tengevolge van het optreden van kippenziekten, waartegen nog geen afdoende bestrijding is gevonden. In de provincie West-Java moesten enkele groote fokkers hun bedrijf staken, daar het pluimvee door pseudo-vogelpest gedeceimeerd werd.

De eendenfokkerij, die in verschillende streken van groote beteekenis is, had evenals andere bedrijven veel van de algemeene economische depressie te lijden.

Algemeene gezondheidstoestand. De gezondheidstoestand van den veestapel was in 1932 gunstig, in Oost-Java zelfs zeer goed. Voedselgebrek deed zich nergens voor. Besmettelijke veeziekten behielden meestal een plaatselijk karakter; alleen in Watampone (Zuid-Celebes) heeft de veestapel door miltvuur en septichaemie niet onbelangrijk geleden.

Voor de pluimvee was de pseudo-vogelpest eene voortdurende bedreiging; ook in 1932 maakte deze ziekte vele slachtoffers, vooral in West-Java en op Sumatra.

Omtrent de twee ziekten Cysticereose en Trichinose, die zoowel uit hygiënisch als uit economisch oogpunt voor de bevolking van Bali en van de Bataklanden van groot belang zijn, kan het volgende vermeld worden.

Zooals in het vorig Verslag is vermeld, is de Burgerlijke Veeartsenijkundige Dienst op Bali begonnen de bevolking omtrent het cysticereose-vraagstuk in te lichten en den bouw van latrines te propageeren. In den loop van 1932 bleek echter, dat geen belangstelling onder de bevolking kon worden gewekt, terwijl die van de zijde van het inheemsch bestuur nog veel te wenschen overliet. Aangezien deze ziekte een groot gevaar oplevert voor den runder-export, die 40 % van de handelsbalans van Bali uitmaakt, zijn de noodige maatregelen getroffen om in dezen onbevredigenden toestand verandering te brengen.

Met het oog op de trichinenziekte bij varkens in de Bataklanden en ter Oostkust van Sumatra is de vleeschkeuringsdienst in deze streken uitgebreid en geïntensiveerd. In de Bataklanden werden in 1932 108 van 4399 onderzochte varkens en 37 van 2413 onderzochte honden met trichinen geïnfecteerd bevonden; de cijfers in het jaar 1931 waren: 58 trichineuze varkens en 6 trichineuze honden onder respectievelijk 2425 en 494 onderzochte varkens en honden.

Door het Veeartsenijkundig Instituut werd een biologisch onderzoek ingesteld om na te gaan, of de in Sumatra gevonden trichinenlarven identiek zijn met de in Europa bekende trichina spiralis.

Veehandel. De marktprijzen voor paarden, runderen, buffels en kleinvee zijn in 1932 nog verder gedaald.

In de provincie Oost-Java b.v. bedroeg de daling van de veeprijzen einde 1931 50 à 60 %, in 1932 zeker 70 % van de vóór de malaise gemaakte prijzen.

De handel in vee van de Kleine Soenda-eilanden, Bali uitgezonderd, naar Java en Sumatra is door de geringe vraag en tengevolge van de in verhouding tot de waarde der dieren nog altijd vrij hoge vrachtprijzen zoo goed als geheel verlamd.

De uitvoer van Bali-varkens is in 1932 met 126 628 stuks weliswaar grooter geweest dan in 1931, in welk jaar slechts 109 856 varkens werden uitgevoerd, doch de waarde is gedaald van f 1 177 508 tot f 971 490. De uitvoer van runderen van Bali is in 1932 in vergelijking met 1931 eveneens belangrijk gestegen (van 17 208 tot 29 323 stuks). Waar echter de prijzen der runderen gedurende het afgelopen jaar nog verder gedaald zijn, is de waarde van dien uitvoer niet evenredig toegenomen; zij bedroeg in 1932 f 893 741, tegen f 762 267 in 1931.

De veehandel op Java werd ook in 1932 gekenmerkt door veel aanbod en weinig vraag. Het meest getroffen werden daardoor de streken, die, zooals Madoera, op uitvoer van vee zijn aangewezen. Het veevervoer van Oost- naar West-Java is vrij levendig gebleven.

Op Sumatra hebben de lage prijzen zich eenigszins gestabiliseerd. Het veevervoer van Atjeh naar het cultuurgebied van de Oostkust van Sumatra is belangrijk verminderd, eveneens de uitvoer van varkens uit de Bataklanden. In Zuid-Sumatra heeft nog eenige invoer van andere eilanden plaats.

De vleeschprijzen zijn in 1932 nog iets lager geworden, doch bleven over het algemeen veel hooger dan bij de lage veeprijzen te verwachten zou zijn. De prijzen van huiden waren voortdurend aan schommelingen onderhevig, doch wisten zich overigens vrij goed te handhaven, zij het dan ook op zeer laag peil.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de vleeschprijzen in 1932 in verschillende groote steden.

	rundvleesch	buffelvleesch
Soerabaja	1 kati f 0,15 à f 0,30	1 kati gemiddeld f 0,15
Semarang	1 „ gem. f 0,35	1 „ „ f 0,30
Batavia	1 kg met been f 0,30 à f 0,40	1 kg met been f 0,20 à f 0,32 ⁵
	1 kati zonder been f 0,20 à f 0,45	1 kati zonder been f 0,15 à f 0,35
Bandoeng	1 kati f 0,30 à f 0,50	1 kati f 0,25 à f 0,30
Soerakarta	1 „ f 0,16 à f 0,45	1 „ f 0,14 à f 0,30
Medan	1 „ f 0,35 à f 0,55	1 „ f 0,30 à f 0,45
Singaradja	1 „ f 0,15 à f 0,30	1 „ f 0,10

Overheidszorg voor den veestapel.

Eene wijziging in de standplaatsen en ambtskringen der Gouvernements veeartsen is opgenomen in Bb. n°. 12849 (gouv. Celebes en Onderhoorigheden).

De werkzaamheden tot verbetering van den paardenstapel en ter bevordering van de paardenfokkerij waren ook in 1932 in hoofdzaak gericht op het bestendigen van reeds behaalde resultaten.

In de provincie Oost-Java werden enkele dekhengsten, waarvoor sedert 1 Januari 1932 geen subsidie meer wordt gegeven, verkocht.

Op Sumatra heeft het Gouvernement met de paardenfokkerij alleen nog bemoeienis in de residentie Sumatra's Westkust. Over het algemeen was het bezoek aan de stations in die residentie zeer bevredigend. Op het fokstation te Padang-mangatas zijn de resultaten van de fokkerij van Sandel-hengsten en Sandel-Arabische hengsten bevredigend. Voor laatstbedoeld paardenras toont de bevolking vrij veel belangstelling.

Voor verbetering van den runderstapel werden in 1932 van gouvernementswege 552 Ongole-stieren aan de bevolking op Java en 9 Ongole-stieren en 28 Hissar-stieren aan die op Sumatra verstrekt. Bovendien werden op Java 260 Ongole-vaarzen met 14 kalveren en op Sumatra 10 Ongole- en 2 Hissar-vaarzen met 2 kalveren uitgegeven. In de in het vorig Verslag genoemde prijzen kwam geen verandering.

Het proefstation voor kleinveeteelt te Buitenzorg heeft in 1932 geen buitenlandsche fokdieren ingevoerd. In de afdeling varkensfokkerij werden 52 biggen van het veredeld Duitsch landvarkenras, 65 Groot Yorkshire-, 19 Soemba- en 54 Bali-biggen geboren. Met het fokken van kruisingsproducten en wel tusschen V.D.L. en Soemba-varkens en tusschen G.Y. en het Bali-varken werd voortgegaan. De in 1930 begonnen voederproeven werden voortgezet, zoowel bij loopers als bij mestvarkens. Na afloop van de voederproeven werden 173 slachtvarkens verkocht tegen een prijs van $\pm$ f 20 per pikol levend gewicht. De op 1 Januari 1932 op het proefstation aanwezige 15 Etawa-geiten en een negental op de Nederlandsch-Indische Veeartsenschool verpleegde Etawa-geiten werden gedurende de eerste 4 maanden van 1932 aan verschillende fokkers op Java verstrekt.

Op het gouvernements fokstation te Pengarasan werden voor de Etawa-geitenfokkerij 4 bokken van Soembawa ontvangen.

De fokkerij van Etawa-geiten op het fokstation te Padangmangatas slaat uitnemend aan. Het aantal geiten is in den loop van 1932 van 18 toegenomen tot 37.

Op het gouvernementsproefstation voor pluimveeteelt te Buitenzorg verminderde de pluimveestapel door sterfte, ziekten en strenge selectie aanzienlijk; waar slechts op zeer bescheiden schaal gefokt werd, is het aantal hoenders dan ook in den loop van 1932 van 786 tot 420 teruggelopen. De in 1931 begonnen proeven met in hoofdzaak uit inheemsche producten samengestelde voedermengsels werden in 1932 voortgezet, waarbij o.a. een legmeel werd verkregen, dat bij geringere kosten betere bedrijfsresultaten oplevert dan goed gereputeerde Nederlandsche fabrikaten.

Het *Veeartsenijkundig Instituut* kon in 1932 wederom krachtdadig medewerken tot de rationeele uitvoering der ziektebestrijding, zoowel ten aanzien van het ziekte-onderzoek als van de verstrekking van sera en entstoffen. Onder de tegenwoordige verhoudingen is deze taak van groot belang voor de welvaart der bevolking, waar thans immers allereerst moet worden gestreefd naar instandhouding van den bestaanden veestapel, waarbij het in de eerste plaats op ziektebestrijding en contrôle van den gezondheidstoestand aankomt.

Hoewel het jaar 1932 ten aanzien van het optreden van epizoötiën betrekkelijk gunstig was, kon het Instituut tengevolge van de in het vorig Verslag vermelde vermindering van het aantal serumdieren, waartoe om bezuinigingsredenen moest worden overgegaan, toch aan $\pm$ 10 % der aanvragen om antiserum niet op tijd voldoen. De totale serumproductie van 1 840 900 c.c. was veel lager dan die van het voorafgegaane jaar (2 947 850 c.c.), terwijl de aanmaak van vaccins ongeveer gelijk bleef.

In het district Noord-Bantam werd de sedert de laatste jaren geregeld toegepaste prophylactische vaccinatie tegen de haemorrhagische septicaemie wederom bij $\pm$ 38 000 buffels, d.i. bij $\pm$ 90 % van den buffelstapel, toegepast. Hoewel het nog niet de tijd is, om over de waarde dier enting een definitief oordeel te vellen, kan worden geconstateerd, dat de heftige ziekteuitbarstingen van vroeger in het betrokken ressort sedert de invoering der enting niet meer zijn voorgekomen. In 1933 zal zij dan ook worden uitgevoerd in andere daartoe aangewezen ressorten. Overigens konden in 1932 enkele septicaemie-uitbraken in de ressorten Poerwakarta, Buitenzorg en Soekaboemi door toepassing van de specifieke immunisatie met succes worden bedwongen.

Eene hevige miltvuur-epizoötie deed zich voor in de van geregeld veeartsenijkundig toezicht verstoken afdeling Kolaka-Kendari (Zuid-Celebes), doch door bijzondere omstandigheden, o.a. doordat de ziekte veel te laat werd gerapporteerd en mede door gebrek aan personeel, kon de vaccinatie niet op goede wijze worden

uitgevoerd. Sedert zijn maatregelen genomen om in dat district, dat geregeld zwaar geïnfecteerd blijkt te zijn, den veestapel jaarlijks tegen miltvuur te immuniseeren. Optredend miltvuur in de rassen Padangsidimpoean, Makassar, Watampone, Palembang, Koepang en Soemba kon door toepassing van serum en vaccin met succes worden bezworen.

Na langdurige vóórproeven werd een nieuw miltvuurvaccin bereid, speciaal bestemd voor enting van zeer gevoelige diersoorten (paard en geit), waarmede thans de mogelijkheid is geopend om huisdieren op afdoende en veilige wijze tegen miltvuur te immuniseeren.

Boutvuur trad in Midden-Java in verhoogde mate op, tengevolge waarvan in 1932 niet minder dan 70 000 runderen aan de specifieke enting moesten worden onderworpen.

Het gelukte om de vermoedelijke oorzaak vast te stellen van een in studie zijnde huidlijden van het rund, dat in de Minahasa wordt aangeduid met den naam van cascado.

Op grond van daartoe strekkende experimenten is uitgemaakt, dat de in 1931 voor het eerst in Nederlandsch-Indië vastgestelde besmettelijke peristomatitis van schaaap en geit, geen verband houdt met de gevreesde schapenpokken.

Het onderzoek inzake de in Nederlandsch-Indië voorkomende anaërobe infecties der huisdieren werd met succes voortgezet, waarbij aan de bacillaire beenmergontsteking van den buffel bijzondere aandacht werd besteed.

Het diagnostisch serologisch onderzoek (malleus, abortus, enz.) vond plaats bij 3285 ingezonden materialen. In de techniek van dit onderzoek konden enkele effectieve verbeteringen worden aangebracht.

Met succes werd voortgearbeid aan de bestudeering van de ook voor de menschelijke pathologie zoo belangrijke huidknobbelziekte van den buffel, terwijl het vraagstuk der malleus-immunisatie goede vordering maakte.

Het biochemisch surra-onderzoek, welks resultaten van grooten invloed kunnen worden op de kennis omtrent het wezen der trypanosomen-infectie in het algemeen en op de rationalisatie van de therapie der surra in het bijzonder, kon gedurende 1932 door noodzakelijke personeelsbezuiniging slechts in zeer beperkte mate worden voortgezet.

De bestudeering van het lyperosia-vraagstuk door de beide entomologen der Australische „Council for Scientific and Industrial Research”, die geruimen tijd als gasten aan het Instituut werkzaam waren, nam in 1932 een einde.

Proeven tot het uitwerken van eene entmethode tegen de pseudo-vogelpest voerden nog niet tot een bruikbaar resultaat. Wel werd geconstateerd, dat de smetstof dezer ziekte meer en meer het karakter aanneemt van die der echte vogelpest, eene infectieziekte, welke ondanks jaren van experimenteren nog in geen enkel land ter wereld langs immunisatorischen weg kan worden bestreden.

De door het Instituut ter beschikking gestelde entstof tegen de vogelpokken werd op groote schaal ($\pm$ 33 000 doses) verstrekt, terwijl voor het eerst in Nederlandsch-Indië een geval van hoenderspirochaetose werd opgemerkt.

D. VISSCHERIJ EN VISCHTEELT.

1. Zeevisscherij.

De dienst der zeevisscherij zette zijne werkzaamheden ter bevordering van het visscherijbedrijf voort. De resultaten van de technische en economische proefnemingen werden vastgelegd in de bedrijfsrekeningen der proefbedrijven.

De hoofdzaak vormen de gegevens der open motorprauwen, dat zijn open zeilprauwen met een 5 PK hulpmotor, welke gemiddeld f 2200 per stuk hebben gekost. Deze vaartuigen vischten met een behoorlijk bedrijfsoverschot. De besomming bedroeg ongeveer het dubbele van die der zeilprauwen.

De desaprâuwen (A-type) bleken na de verbouwing een te grooten diepgang te hebben. Ook de nieuw gebouwde open vaartuigen (B-type) staken nog te diep. Een diepgang van 60 cm blijkt voor de meeste Javaansche riviermondingen nog te veel en moet tot ± 40 cm teruggebracht worden. De grootste hinderpalen worden gevormd door het strandingsgevaar in den Westmoesson, de onmogelijkheid binnen te loopen bij eb en de groote slijtage aan de schroefas. Technische proeven zijn genomen met het doel, de aanwending van hulpmotoren in desaprâuwen zonder verbouwing beneden de waterlijn mogelijk te maken.

De vraag, of uitsluitend majangvisscherij zal moeten worden beoefend en op welke afstanden als regel zal moeten worden gewerkt, is nog niet met zekerheid te beantwoorden. Opvoering der vangsten door langdurige vischtogten op 70 mijl van de kust bleek somtijds zeer goed mogelijk, terwijl op andere tijden te weinig visch werd gevangen om de hooge kosten van het ijs te dekken. Het bleek niet noodig te zijn voor deze visscherij het grootste type vaartuig te bestemmen. Een kleiner type gedekt vaartuig werd met ijsruimen ingericht en gaf in Juli en Augustus eene besomming van f 3000, meer dan het vierdubbele van de zeilprauwen, tegen $\pm$ f 1400 kosten.

In andere tijdvakken moest er de voorkeur aan gegeven worden om dichterbij de kust te vissen, n.l. op ± 20 mijl afstand.

Om aan beide eischen te voldoen werd een nieuw type D ontworpen, waarbij met alle mogelijke majang-eigenschappen is rekening gehouden, terwijl het desgewenscht ook voor andere visscherij is in te richten. De motor zal een 15 PK één-cylinder zijn met laag toerental.

Een punt van voortdurende zorg vormden de motoristen. Personeel afkomstig van prauwenveeren, van den Dienst van Scheepvaart e.d. bleek niet gewend aan de ontberingen van het visschersleven. Begonnen werd om uit de visschers zelve de noodige motordrijvers te recruteeren.

Op het gebied van conserveering, tanen en garens werden onderzoekingen aangevangen. Tot deze behoorde het zoeken naar eene verpakking, welke de meest gebruikelijke desa-conserve, de pindang, gemakkelijker en verder in het binnenland kan brengen.

Een begin werd gemaakt met eene betere organisatie van het veilingwezen en met den opzet van eene eenvoudige visscherijstatistiek.

2. Binnenvisscherij en vischteelt.

Door de scherpe prijsdaling werd het kweekbedrijf in vele gevallen onrendabel gemaakt. Ook de grootere afzet van verse zeevisch tot diep in het binnenland oefende hierop invloed uit. Tot een stilstand in de prijsdaling, welke weder terugslag op den handel in pootvisch en broed, is het nog niet gekomen, hoewel zich plaatselijk teekenen van eene lichte verbetering voordeden.

De gouvernementen vischkwekerijen hadden over afzet en prijs niet te klagen, aangezien zij weinig broed gebruiken en dit over een groot vijfervlak verdeelen, waardoor groote visch gekweekt wordt, die in een geheel andere prijsklasse valt. Hierbij blijkt weder, dat de beste kwaliteiten in tijden van malaise het best prijshouden.

De gouvernementen vischkwekerij te Kalen, hoofdzakelijk gespecialiseerd op de productie van pootmateriaal voor wadoeks en moerasvijvers, toonde een

grooten vooruitgang en produceerde 360 000 stuks pootvisch, waarvan de productiekosten 0,19 ct per stuk bedroegen.

Verscheidene vijvers van de door den Dienst der Volksgezondheid verbeterde tabakcomplexen te Batavia werden gebruikt voor het opkweken van bandeng, waarbij de productiekosten, die in den vrijen handel terugliepen van 10 tot 4 cent per stuk pootvisch, $\pm$ 1 ct bedroegen. Ten einde de bevolking vertrouwen in te boezemen in de toegepaste werkwijze, werd in het ressort Soerabaja een aanvang gemaakt met een systeem van deelbouw bij de zoutwatervijvers. Deze vorm van exploitatie had eene zeer gunstige uitwerking. In de omstreken van Sidoardjo werden daardoor $\pm$ 100 ha verlaten vijvers herontgonnen.

De totale oppervlakte van de volgens de hygienische bedrijfsmethode te Batavia geëxploiteerde vischvijvers nam in 1932 toe van 237 ha tot 287 ha.

De dienst der binnenvisscherij bleef in 1932 zijne werkzaamheden in het belang van de binnenvisscherij en vischteelt met succes voortzetten.

De in vakbladen en publicaties verschenen studies omtrent den groei van bepaalde vissoorten, uitgewerkt in het laboratorium te Buitenzorg, bevestigden volkomen de waarneming, dat bij voldoende voorraad natuurlijk voedsel de snelle groei van den inheemschen karper (ikan mas) ook in het grootbedrijf eener kweekkerij kan worden gewaarborgd door eene juiste, op berekening gebaseerde bezetting. Voorts kwam vast te staan, dat karpers van eenige maanden oud reeds voor de voortplanting geschikt zijn, zoodat men binnen een jaar meer generaties kan verkrijgen, terwijl één generatie in Europa 3 tot 4 jaar vordert. Daarbij kon tevens worden vastgesteld, dat de karperachtigen en waarschijnlijk ook andere vischen zonder blijvend nadeel eene langdurige hongerperiode kunnen doorstaan, die een dusdanigen invloed uitoefent op den lichaamsvorm en de raskenmerken, dat men dergelijke exemplaren tot andere rassen heeft gerekend.

Door bemesting kon in bepaalde gevallen eene tienvoudige verhooging van de opbrengst worden verkregen. Werd tot voor kort een hoeveelheid van 2000 kg visch per ha per jaar als maximum beschouwd, thans blijkt, dat producties van 5000 kg niet tot de onmogelijkheden behooren.

Hiertoe werkt in belangrijke mate mede het feit, dat verschillende vissoorten scherp gedifferentieerd zijn ten opzichte van de voedselkeuze, zoodat zij elkaar geen concurrentie behoeven aan te doen bij het nuttigen der beschikbare voedselvoorraden. Ook werken bepaalde vissoorten voordeelig op elkaar in. Zoo verbetert tawes een vijver door het verwijderen van schaduwgevendende waterplanten. Hierdoor kan de bodemfauna zich sterk vermeerderen, ten behoeve van den karper, terwijl de karper wederom, door het doorploegen van den bodemlaag de ontwikkeling bevordert van drijvende microscopische algensoorten, het voedsel voor den tambakan.

Eene voorname plaats bij de werkzaamheden nam het onderzoek van vischziekten in. In verband met de langdurige droogte traden deze op vele plaatsen op, ten deele zelfs met epidemisch karakter, zooals de Ichtyophthiriasis in Priangan. De aanbevolen maatregelen konden hier, deels door omstandigheden, niet afdoende worden toegepast; deels kwamen zij te laat om verdere verspreiding door vischventers te voorkomen. De thans opgedane ervaring kan in de toekomst met vrucht aangewend worden om dergelijke epidemieën te voorkomen.

Te Buitenzorg werd eene methode uitgewerkt, welke in staat stelt door onderzoek van schubben na te gaan, hoe de groei van een geteelde of gevangen visch verliep. Hiermede kan men achteraf controleeren of de onderzochte vischen altijd voldoende voedsel hebben gehad, hetgeen voor vischtelers van zeer groot belang kan zijn.

Door deze onderzoekingen bleek tevens, dat de teelt van groote consumptievisch (1—2 kg) ook in Indië rendabel kan zijn en dat de massaproductie van kleine visch economischer kan geschieden.

Bij de verdere studie aangaande de visscherij op meren bleek, dat ontzuring van op laterietgronden gelegen stuwmeren eene productievermeerdering meebracht. Echter bleek in Oost-Java een te hoog kalkgehalte van het water ook niet bevorderlijk voor hooge opbrengsten.

Op het gebied van de zoutwatervischkwekerijen werd menig nieuw inzicht verkregen, o.a. ten opzichte van de bezetting der vijvers, vergeleken met de vruchtbaarheid, waarbij bleek, dat bodemuitputting bij zoutwatervijvers moeilijker te herstellen is en meer tijd vordert dan bij zoetwatervijvers.

Door rustperioden in de exploitatie in te schakelen kan de productie aanzienlijk worden verhoogd. Eveneens werden aanwijzingen verkregen, dat door bemesting, in de eerste plaats met organische meststoffen (afvalstoffen uit groote steden), belangrijke resultaten kunnen worden behaald.

Bij het opkweeken van bandeng-broed bleek het zuurstofgehalte van het water, dat in den nacht en in den vroegen morgen tot het minimum kan dalen, van zeer veel belang te zijn. Door betere waterverversching werden de verliezen van jong pootmateriaal met 30 tot 40 % verminderd.

Naar den afzet van visch op de binnenlandsche markten, de prijsverhoudingen tusschen plaats van consumptie en van productie en den tusschenhandel werd in West-Java en op enkele plaatsen in Oost-Java een uitgebreid onderzoek ingesteld. Daarbij bleek o.a., dat de aanvoeren van visch uit zoutwatervijvers toenamen ten koste van de zoetwatervischteelt. Hierbij mag niet uit het oog worden verloren, dat de omzet op de markten slechts een deel van den totalen omzet omvat.

E. JACHT EN INZAMELING VAN BOSCH- EN ANDERE NATUURPRODUCTEN.**1. De Jacht.**

Ter uitvoering van de in het vorig Verslag besproken nieuwe jachtordonnantie en jachtverordening 1931 (I. S. nos. 133 en 265), geldend voor Java en Madoera met uitzondering van de Vorstenlanden, is in 1932 voor elk der gewesten West-, Midden- en Oost-Java eene jachtcommissie ingesteld, bestaande uit 5 leden; in elke dezer commissies heeft een Europeesch en een Inheemsch bestuursambtenaar en als secretaris een opperhoutvester zitting. Voorts werd door den Dienst van het Boschwezen van de jacht- en dierenbeschermingsordonnanties en -verordeningen eene Maleische vertaling bezorgd.

Invoering van de jachtordonnantie in een gewest buiten Java en Madoera vond nog niet plaats; hier is evenwel de dierenbeschermingsordonnantie van toepassing, waarin ook voorschriften zijn opgenomen met betrekking tot de jacht op eenige diersoorten, z. a. olifant, banteng, dwergbuffel, hertzwijn, herten, kidangs en dwergherten. Voor deze jacht kan het Hoofd van gewestelijk bestuur vergunningen afgeven, maar eene bepaalde acte wordt hiervoor niet vereischt, terwijl evenmin een jachtrecht verschuldigd is.

In het algemeen zijn herten, kidangs en dwergherten (kantjils) in die streken nog zóó algemeen en wordt daarvan op de ladangs der bevolking zooveel last ondervonden, dat vrijwel algemeen de jacht daarop onbeperkt kon worden toegelaten. Op Billiton is de jacht gedurende de tweede helft van het jaar gesloten, op Bali en Lombok daarentegen juist in denzelfden tijd opengesteld, hetgeen samenhangt met de verschillende tijden, waarin de moessons vallen, terwijl op Celebes als regel de open jachtijd valt van 1 Juni of 1 Juli tot en met einde October of einde December. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is van Juli tot en met December de jacht op bantengs en gedurende September en October die op herten, kidangs en dwergherten verboden, terwijl in Palembang de jacht op olifanten van Januari tot en met Juni is opengesteld.

Aangezien echter omtrent de paar- en drachtijd van de wildsoorten in de Buitengewesten nog zeer onvoldoende gegevens bestaan, werden bij alle boschbeheerders aldaar inlichtingen gevraagd omtrent voorkomen, jacht, schade, paar- en drachtijd van de voornaamste soorten wild, schadelijk gedierte en eenige beschermde diersoorten.

De Resident van Benkoelen stelde eene verordening vast, waarbij het jagen met behulp van lichtbakken en zoeklichten of door middel van het afbranden van terreinen werd verboden.

Voorts verzocht de Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel den Hoofden van gewestelijk bestuur om de afgifte van vergunningen voor de jacht op grof wild zooveel mogelijk te beperken, deze in het algemeen te weigeren aan tijdelijk in Indië vertoevende vreemdelingen en onder de te stellen voorwaarden het aantal te schieten exemplaren te limiteeren.

De jacht op olifanten is door de strengere bepalingen van de dierenbeschermingsverordening (verbod van uitvoer van levende exemplaren, van huiden en van tanden, die minder dan 5 kg elk wegen) reeds afgenomen. Waar echter belangrijke schade van olifanten wordt ondervonden, wordt aan militaire jachtpatrouilles wel vergunning verleend deze dieren te schieten.

Wordt over het geheel ook in de Buitengewesten de jacht zelden beoefend als bedrijf, bij de Dajak-bevolking op Borneo is de jacht naast den landbouw nog een bestaansmiddel. Algemeen zijn hier nog in gebruik blaaspijpen (soempitans) en valstrikken met eene enkele lus (djipah geheeten), alsmede valkuilen afgedekt met takken en bladeren (perogon).

Daar bij de nieuwe dierenbeschermingsverordening de uitvoer van huiden van vrijwel alle zoogdieren en vogels verboden is, is aan de jacht terwille van dierlijke producten, zooals huiden, veeren en andere lichaamsdeelen vrijwel een einde gekomen. Alleen de reptielen, met uitzondering van de reuzenvaraan van Flores en Komodo, zijn nog geheel onbeschermd; de jacht op deze dieren en de handel

in de huiden daarvan, in de eerste plaats die van slangen, varanen en krokodillen, zijn nog steeds zeer omvangrijk.

2. Inzameling van bosch- en andere natuurproducten.

De inzameling van boschproducten in de Buitengewesten is voornamelijk gericht op uitvoer naar het buitenland; slechts een onbeteekenend gedeelte is voor eigen gebruik bestemd. De voornaamste dezer producten, bestaande uit damar, copal, rotan, djeloetoeng, getahpertsja, tengkawang en looibasten, vertegenwoordigden in 1932 eene naar het buitenland uitgevoerde waarde van $\pm$ 5 miljoen gulden. Uit eene vergelijking met den uitvoer in het jaar 1931, ten bedrage van $\pm$ 8 miljoen gulden en dien van het jaar 1930 met ruim 12 miljoen gulden, moge blijken, dat de reeds in het vorig Verslag vermelde prijsdaling en afzetmoeilijkheden tengevolge van de huidige crisis zich in onverzwakte mate hebben voortgezet.

Waar de winning van de hierbedoelde producten vrijwel uitsluitend in handen is van de inheemsche bevolking en in de boschrijke gebieden van de Buitengewesten, t. w. in Borneo, Zuid-Sumatra en de Molukken, voor haar een voorname bron van geldelijke inkomsten beteekent, is de mogelijkheid om in de inzameling van boschproducten een bestaan te vinden, sterk verminderd.

Ook de inzameling van vogelnesten en andere natuurproducten werd door de algemeene prijsdaling getroffen, zoodat zij over de geheele linie sterk terugliep.

Met uitzondering van die boschvoortbrengselen, welke in eigen gebruik voorzien en waarvan de inzameling zonder eenige beperking is toegestaan, wordt van Overheidswege, op grond van boschbeschermings-ordonnanties of -verordeningen, dan wel krachtens van ouds bestaande adatregelen, een zeker percentage van de waarde of een per winningsobject vastgesteld bedrag aan retributie geheven, waarvan de opbrengst hetzij geheel of ten deele het Land ten goede komt, hetzij in gemeenschapskassen of in de z.g. plaatselijke fondsen wordt gestort. De vindplaatsen van vogelnesten en schildpadeieren worden op grond van bijzondere huurovereenkomsten aan gegadigden in exploitatie uitgegeven.

In verband met de huidige crisis heeft de Regeeringsbemoeyenis in den laatsten tijd ook op andere dan fiscale en boschbeschermende overwegingen zich uitgestrekt tot de inzameling van boschproducten. Aanleiding hiertoe is allereerst geweest de in den Volksraad gedane Regeeringsverklaring, dat in het belang van de algemeene welvaart maatregelen zullen worden overwogen, welke noodzakelijk zijn voor het stimuleeren van het door de crisis zwaar getroffen inheemsch bedrijfsleven. In het daartoe opgemaakte welvaartsplan werden o. m. opgenomen de maatregelen ter verbetering van de winning, de verwerking en de aanwending van natuurlijke harsen en gommen. De urgentie van deze maatregelen werd nog verhoogd, doordat de handel in natuurlijke harsen van de concurrentie van synthetische surrogaten, waarvan het gebruik vooral in Amerika, een van de belangrijkste centra van harsindustrie, in den laatsten tijd sterk is toegenomen, zoodanigen invloed ondervond, dat hij geheel van de markt dreigde te worden gedrongen.

Dat deze plannen uit economische overwegingen gemotiveerd zijn, moge blijken uit het feit, dat de afzet van damar en copal sedert 1929, welk jaar eene uitvoerwaarde aanwees van $\pm$ 10 miljoen gulden, is teruggelopen tot een uitvoer ter waarde van nauwelijks één miljoen gulden in 1932.

Een en ander heeft als resultaat gehad, dat op de begrooting van het Boschwezen voor de dienstkringen Zuid-Sumatra, West-Borneo en de Molukken, waar de damarwinning het hoofdbestaansmiddel vormt van een zeer groote groep der bevolking, fondsen werden toegestaan voor het aanstellen van speciaal personeel, dat belast zal worden met het inzamelen van monsters, het geven van de noodige voorlichting en de contróle op de damarwinning en de verwerking hiervan tot het voor uitvoer bestemde eindproduct, voornamelijk met het doel om, behalve naar verbetering in de winningsmethoden, zooveel mogelijk te streven naar verbetering en stabiliseering van de kwaliteit.

Tegelijkertijd werden gelden beschikbaar gesteld in het belang van het chemisch-technologisch onderzoek, dat onder leiding van een speciaal daartoe aangestelden chemicus aan het Laboratorium voor Materiaalonderzoek te Bandung zal worden ter hand genomen.

Naar aanleiding van een tot de Regeering gericht rekest van de Indische Vereeniging voor den Handel in Harsen en Gommen werd in principe besloten deze onderzoekingen te doen plaats hebben in combinatie met gelijksoortige onderzoekingen in Amerika, welke door het Research Committee van de American Gum Importers Association zullen worden geëntameerd en uit Nederlandsch-Indische gelden zullen worden gesubsidieerd. Door deze instelling zal tevens gestreefd worden naar het geven van meer bekendheid aan en eene zoo groot mogelijke uitbreiding van het gebruikscontingent van de Indische damar en copal in de industrie.

Voorts bestaat het plan om elders, door het uitschrijven van een prijsvraag voor de beste verhandeling omtrent de gebruiksmogelijkheden van de Nederlandsch-Indische natuurharsen, ook het particulier initiatief tot het doen van onderzoekingen aan te sporen.

In de Molukken werden maatregelen getroffen, welke ten doel hebben de exploitatie van de z.g. sagodoesoens in de onderafdeeling Piroe (West-Ceram) door machinaalbedrijf tot grooteren bloei te brengen. Ook ten behoeve van eene betere exploitatie van de kajoepoetih-terreinen op het eiland Boeroe werden maatregelen overwogen, waaromtrent einde 1932 echter nog geen definitieve beslissing was genomen.

Voorts werd in eenige landschappen van de Molukken door het boschbeheer eene intensieve controle uitgeoefend op de inzameling en de verwerking van copal, met de bedoeling om aan verschillende misbruiken, welke zich bij den copal-opkoop voordeden, een einde te maken.

F. BOSCHBOUW.

1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie.

a. *Economische beteekenis.* In verband met den economischen toestand der Landshuishouding viel meer nog dan voorheen de aandacht op de vraag, welke beteekenis het bosch en de exploitatie daarvan heeft voor de volkswelvaart. Bij de beschouwing van deze vraag dient onderscheid te worden gemaakt tusschen de bosschen, waarin een productiebedrijf wordt gevoerd en die, waarbij een ander doel (b.v. verzorging van hydrologische belangen) wordt nagestreefd.

Bij de eerste categorie, waartoe in het bijzonder de djatibosschen behooren, is als uitvloeisel van het bedrijfsdoel, t.w. het op de goedkoopste wijze verkrijgen van hoogwaardig product, in het algemeen de arbeidsintensiteit veel hooger dan die van de tweede soort, welke de z.g. wildhoutbosschen omvatten. Aangezien werkzaamheden als kap, sleep, afvoer van het gewonnen hout, hercultiveering van de leeggekapt terreinen e.d. werkgelegenheid en inkomsten verschaffen aan duizendtallen Inheemsche arbeiders, zijn speciaal de djatibosschen voor de welvaart van de bevolking in de betrokken gebieden van directe beteekenis.

De veelal in het gebergte gelegen wildhoutbosschen op Java en Madoera worden in de allereerste plaats in stand gehouden om den grooten invloed, welke zij op den kringloop van het water uitoefenen. De beteekenis van deze bosschen, die de bevolking in staat stellen regelmatig haar sawah's te bevoeien, is derhalve zeer groot, zij het ook van indirecten aard.

De bosschen in de Buitengewesten zijn ten deele als exploitatie-objecten aan te merken; de panglons in Riouw en Bengkalis, de zeer houtrijke gebieden van Oost-Borneo en het houtaankapbedrijf ten behoeve van de Bangka-tinwinning zijn hiervan o.m. eenige voorbeelden. Voorts vindt de bevolking in vele streken dier gewesten een bron van inkomsten in de winning van boschbijproducten, als rotan, damar, copal, benzoë, enz., welke jaarlijks voor millioenen gulden naar het buitenland worden uitgevoerd.

De vermindering van den houtval in 1933 in vergelijking met vorige jaren en als gevolg daarvan de vermindering van hout, zoomede van de herbeplanting van leegkapvlakten, leidde er toe, dat niet alleen de geldelijke inkomsten der bevolking sterk daalden, doch tevens, dat haar minder voedselgewassen ten goede kwamen. Bij de hercultiveering van leeggekapt terreinen worden namelijk met de bevolking contracten aangegaan, welke haar de verplichting opleggen den aanplant tot stand te brengen en gedurende eenige (2 à 3) jaren te onderhouden, tegenover welke verplichting eene uitkeering in geld (contractsom) staat, benevens het recht om gedurende die jaren tusschen de boomrijen voedselgewassen te verbouwen.

b. *Beheer.* Teneinde de gevolgen van de economische depressie voor het Boschwezen zooveel mogelijk te beperken, zijn door de dienstleiding in 1932 verschillende maatregelen getroffen, welke o.m. ten doel hadden den houtval in belangrijke mate te verminderen om te voorkomen, dat de voorraden zouden toenemen, hetgeen weer tot kwaliteitsachteruitgang van het product zou leiden. Op Java en Madoera werd in 1932 geoogst 157 600 m³ djati-exploitatie-timmerhout, 70 000 m³ djatidunningshout en 29 000 m³ wildhout, tegen onderscheidenlijk 234 000 m³, 112 000 m³ en 25 000 m³ in het voorafgegane jaar.

Ook de houtafzet liep, wat het djatitimmerhout betreft, terug van 283 000 m³ in 1931 tot 216 000 m³ in 1932, eene vermindering derhalve van $\pm 25\%$. De in 1931 op venduties met vendumeester voor het djatihout behaalde, gemiddelde prijs van f 27,30 per m³ daalde in 1932 tot slechts f 22,91 per m³.

De export van djatitimmerhout in 1932 (11 937 m³) kon zich niet handhaven op het peil van 1931 (14 974 m³), hetgeen uitsluitend het gevolg was van de afnemering der verscheping van dwarsliggers naar Zuid-Afrika (n.l. 468 m³ in 1932, tegen 3527 m³ in 1931). De uitvoer van het eigenlijke djati-exploitatie-timmerhout vertoonde geen vermindering.

De totale houtval in de Buitengewesten bleef, althans wat het timmerhout aangaat, vrijwel stationnair ($\pm 750\ 000\ m^3$), terwijl de aanmaak van brandhout en houtskool respectievelijk 760 000 sm en 44 000 ton bedroeg, hetgeen in vergelijking met het vorig verslagjaar eene vermindering met onderscheidenlijk 140 000 sm en 35 000 ton beteekent.

De waarde van de uit die gewesten uitgevoerde hoeveelheden werkhout (267 000 m^3), brandhout (64 000 sm) en houtskool (29 000 ton) verminderde, ondanks den meerderen uitvoer van timmerhout, in 1932 tot f 5 020 000. De overeenkomstige cijfers voor 1931 bedroegen 192 000 m^3 werkhout, 86 000 sm brandhout en 37 000 ton houtskool, met eene waarde van f 7 068 000.

Ook de voortbrengselen rotan, damar, copal, djeloetoeng, tengkawang-pitten, enz. deelden in de malaise; zoowel de hoeveelheden als de eenheidsprijzen daarvan liepen terug.

De productie der panglons bedroeg in 1932 227 000 m^3 timmerhout, 65 000 sm brandhout en 35 000 ton houtskool (vorig jaar 260 000 m^3 , 123 000 sm en 39 000 ton), waaruit door het Gouvernement $\pm$ f 668 000 aan inkomsten werd getrokken (vorig jaar f 820 000). Ook gedurende het verslagjaar werd vrijwel de geheele productie der panglons naar Singapore afgevoerd.

De achteruitgang der houtexploitatie in Oost-Borneo in 1932 kwam tot uiting in de exportcijfers, welke voor de havens in dat gebied van 30 000 m^3 tot 20 000 m^3 daalden. Tegen het eind van het jaar bleek evenwel meer belangstelling te bestaan voor het vestigen van houtaankapondernemingen in dit houtrijke gebied. — In de met de N. V. Vereenigde Javasche Houthandel Maatschappijen (Vejahoma) in 1925 gesloten overeenkomst werden in 1932 verschillende wijzigingen aangebracht, welke hieronder volgen.

Op Java en Madoera werden in 1932 7476 ha djati- en 3223 ha wildhoutcultures aangelegd, tegen onderscheidenlijk 9295 ha en 3598 ha in 1931. In het gouvernement der Oostkust van Sumatra (afd. Simeloengoen en De Karolanden) werd voortgegaan met den aanleg van naaldhout (dennen)bosch, t.w. 263 ha (vorig jaar 330 ha), terwijl daarnevens in verschillende dienstkringen (Bali, Tapanoeli, Sumatra's Westkust, Celebes en Manado) nog 530 ha kaal terrein werd beplant.

Het aantal boschdelicten nam bij het djatibedrijf met 5000 toe (in 1932 $\pm$ 30 000), bij den dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera daarentegen verminderde het eenigszins (12 439 in 1931, tegen 11 680 in 1932).

De djatibosschen werden meer dan in 1931 door branden geteisterd; bedroeg het verbrand areaal in evenvermeld jaar 16 119 ha, in 1932 vermeerderde het tot 24 868 ha, d.i. 3 % van het geheele djatiboschgebied. In de wildhoutbosschen was de toestand, behoudens een zeer groote brand op het Idjen-plateau, gunstiger dan in 1931.

Op het gebied der boschwetgeving valt te vermelden de vervanging van het Boschdienstreglement voor Java en Madoera (Bb. n°. 11825) door de Boschverordening Java en Madoera (I. S. 1932 n°. 466).

Van het djatiboschgebied op Java en Madoera was einde 1932 731 208 ha (92 %) definitief ingericht.

Het eerste definitieve bedrijfsplan voor de beheerseenheid Midden-Priangan (behoorend tot den dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera) kwam tegen het eind van 1932 gereed, doch werd nog niet goedgekeurd. Ook de terreinwerkzaamheden ten behoeve van de definitieve inrichting van het boschdistrict Noord-Bandoeng werden in 1932 beëindigd; die in het boschdistrict West-Preanger moesten in verband met de tijdsomstandigheden worden gestaakt.

Het Boschbouwproefstation moest, als gevolg van personeelsvermindering, enkele onderzoekingen staken en andere op eenvoudiger basis schoeien.

Naast verschillende korte mededeelingen gaf dit proefstation eene uitvoerige publicatie uit over houtsoorten, welke tegen paalworm bestand zijn; deze uitgave trok in breeden kring belangstelling.

Met het voorbereidend werk voor het rotan-onderzoek kon een aanvang worden gemaakt, terwijl voorts het Boschbouwproefstation zijne medewerking verleende

bij het bijeenbrengen en determineeren van het voor het chemisch harsonderzoek benodigd materiaal.

De commissie voor de Java-houtcontracten — zie Verslag 1928, kol. 191 — is ontbonden (G.B. 2 Juni 1932 n°. 29).

c. *Personeel.* Met het oog op noodzakelijke bezuinigingen moest op het einde van 1932 van een achttal buitenlandse houtvesters het tijdelijk dienstverband worden verbroken, terwijl ook op den uitgavenpost voor het tijdelijk personeel en het personeel in particulier verband bij het Djatibedrijf belangrijke bezuiniging werd aangebracht.

Het personeelsreglement boschwezen 1928 (Bb. n°. 11824) is nader gewijzigd (zie Bb. n°. 12854).

d. *Financiële resultaten.* De uitgaven van het Djatibedrijf overtroffen de inkomsten met f 783 000 (f 861 000 ¹⁾). De dienst der bosschen in de Buitengewesten boekte in 1932 een nadeelig saldo van f 174 000, waarbij rekening moet worden gehouden met het feit, dat de restitutie van de door dit dienstonderdeel ten behoeve van de zelfbesturende landschappen uitgegeven gelden (f 189 000) plaats heeft aan het Departement van Binnenlandsch Bestuur. In wezen sluit deze dienst derhalve met een klein batig saldo. De overige dienstvakken leverden, zooals hunne doelstelling doet verwachten, nadeelige saldi op, t.w. de dienst der Wildhoutbosschen op Java en Madoera f 1 034 000 (f 1 285 000), de dienst der Boschrichting f 606 000 (f 729 000), het Boschbouwproefstation f 203 000 (f 224 000), terwijl het Hoofdkantoor van den Dienst van het Boschwezen f 179 000 (f 182 000) kostte.

Het nadeelig saldo voor den geheelen dienst bedroeg f 2 979 000, tegen f 3 213 000 over 1931.

2. Djatibosschen.

Het aantal beheerseenheden op eind 1932 bedroeg 36, waarvan 34 ingerichte houtvesterijen en 2 boschdistricten, n.l. Kangean-Madoera en Goenoeng Kidoel.

De uitgestrektheid van het areaal (djatibosschen en in stand te houden wildhoutbosschen tezamen) bedroeg einde 1932 790 633 ha, tegen 769 492 ha op het eind van 1931. De vermeerdering met 21 141 ha was voornamelijk het gevolg van den overgang naar het Djatibedrijf van het boschdistrict Kangean-Madoera op 1 Januari 1932, zoomede van enkele wijzigingen van ondergeschikt belang in sommige beheerseenheden.

De werkzaamheden en de organisatie van den Technischen Dienst werden belangrijk ingekrompen. De aanleg van railbanen voor de boschontsluiting bleef in hoofdzaak beperkt tot de voltooiing van eenige werken, welke in vorige jaren waren begonnen. De elektrische zagerij te Saradan werd in 1932 voltooid. De lengte der railbanen en van de nog niet gelegde staven bedroegen op het eind van dit jaar resp. 2490 en 212 km.

De aankap in eigen beheer werd in vergelijking met 1931 weder belangrijk ingekrompen. Om te voorkomen dat de houtvoorraden op de stapelplaatsen zouden aangroeien tot steeds grootere, in kwaliteit belangrijk achteruit gaande hoeveelheden, werd de kap zoowel van exploitatie- als voor dunningshout voor elke beheerseenheid zoodanig gelimiteerd, dat de productie gelijken tred zou houden met den te verwachten houtafzet.

De hoeveelheid exploitatie- en dunnings*timmer*hout, welke in 1932 gekapt werd, bedroeg onderscheidenlijk 148 000 m³ en 70 000 m³ (in 1931 resp. 221 000 m³ en 110 000 m³); terwijl aan exploitatie- en dunnings*brand*hout werd gekapt resp. 481 000 sm en 56 000 sm (in 1931 resp. 771 000 sm en 84 000 sm).

De kap door tusschenkomst van aannemers bedroeg in 1932 2500 m³ djatitimmerhout en 5200 sm brandhout, tegen 8100 m³ en 43 000 sm in 1931.

¹⁾ De tusschen haakjes geplaatste bedragen geven de definitieve cijfers voor 1931 aan, dus niet de voorloopige cijfers, welke in het vorig Verslag werden opgenomen.

De omzet van djatitimmerhout liep terug van 271 000 m³ in 1931 op 205 000 m³ in 1932.

De te verwachten productie uit de binnen de overeenkomst met de Vejahoma vallende houtvesterijen was voor 1932 oorspronkelijk getaxeerd op 58 346 m³ djati-exploitatie-timmerhout. Tengevolge van kapinkrimping met 11 896 m³ verminderde de hoeveelheid tot 46 450 m³. Afgeleverd werd 40 382 m³, terwijl voor verschillende doeleinden aan de levering werd onttrokken 2552 m³, zoodat de totale productie in de gezamenlijke Vejahoma-arealen heeft bedragen 42 934 m³ djati-exploitatie-timmerhout.

In voldoening aan een verzoek van de N. V. Vereenigde Javasche Houthandel Maatschappijen (Vejahoma), welke zich als gevolg van de prijsdaling en de verminderde afzetmogelijkheid van djatihout voor moeilijkheden geplaatst zag, werden in de in 1925 door de Regeering met haar gesloten overeenkomst verschillende wijzigingen aangebracht, teneinde haar in staat te stellen ook in de crisisjaren aan hare verplichtingen te voldoen (G.B. 7 Sept. 1932 n°. 36). De belangrijkste van deze wijzigingen zijn de volgende.

De door de Vejahoma maximaal te vergoeden bedrijfskosten werden teruggebracht van f 30 tot f 25 en het minimum van f 25 tot f 20. Door de Vejahoma zal voortaan slechts een retributie van maximaal f 5,50 per m³ exploitatie-timmerhout worden betaald, een en ander voor zoover die betaling niet zal leiden tot verlies voor de Maatschappij, terwijl volgens de oude regeling, ongeacht het feit of al dan niet winst werd gemaakt, den Lande een retributie van f 14 per m³ moest worden vergoed. Door het verleen van terugwerkende kracht aan het desbetreffend artikel van de overeenkomst, werd de Vejahoma ontheven van de verplichting tot betaling van retributie tot een bedrag van ± f 300 000 voor het haar in de tweede helft van 1931 reeds geleverde hout. Een deel van het aandelenkapitaal der Vejahoma (f 225 000) werd afgestempeld. Wijziging werd gebracht in de winstverdeling in dien geest, dat, als er winst wordt gemaakt, het Gouvernement daarvan een grooter aandeel zal toevallen dan vroeger het geval was. Het voorheen aan de Vejahoma toekomend recht tot bepaling van den vorm en de afmetingen der aan te maken houtwerken werd aan bepaalde regelen gebonden en wel zoodanig, dat de Dienst van het Boschwezen in deze meer zeggenschap kreeg.

Op de stapelplaatsleveringscontracten werd afgestaan 469 m³ in 1932, tegen 11 602 m³ in 1931.

Op openbare venduties met vendumeester werden verkocht 38 674 m³ met een opbrengst van f 885 869 (in 1931 73 702 m³ ad f 2 012 202). De gemiddelde prijs per m³ van het hout op vendutie verkocht daalde dus van f 27,30 in 1931 tot f 22,91 in 1932. De behaalde prijzen op deze venduties waren vrijwel gelijk aan de vastgestelde limietprijzen.

Op openbare vendutie werden 5 groote kavelingen (vorig jaar 11) verkocht met een gezamenlijken inhoud van 1299 m³ (vorig jaar 2806 m³), waarvan slechts 2 (vorig jaar 3) door den groothandel werden opgenomen. De incidenteele onderhandsche verkoop bedroeg in 1932 97 743 m³, tegen 93 969 m³ in 1931.

Aan den Dienst der Staatsspoorwegen werden in 1932 verstrekt 6489 m³ dwarsliggers en 108 075 stapelmeter brandhout, tegen 4032 m³ en 131 080 sm in 1931. De verstrekking voor desawerken bedroeg in 1932 699 m³, tegen 1483 m³ in 1931.

De totale voorraden aan exploitatie- en dunningstimmerhout liepen terug van ± 146 000 m³ op eind 1931 tot ± 123 000 m³ op eind 1932.

De omzet van djatibrandhout daalde van ± 966 000 sm in 1931 tot ± 620 000 sm in 1932; de voorraden verminderden van ± 260 000 sm op eind 1931 tot ± 239 000 sm op eind 1932. De totaal uitvoer van djatitimmerhout daalde van 14 974 m³ in 1931 tot 11 937 m³ in 1932. In deze cijfers zijn begrepen de geëxporteerde dwarsliggers tot een hoeveelheid van 3527 m³ in 1931, tegen slechts 468 m³ in 1932. Laat men de dwarsliggers buiten beschouwing, dan is de export in 1932 ongeveer gelijk gebleven aan die van 1931.

In 1932 werden aangelegd 6615 ha djati- en 318 ha wildhoutcultuur, tegen resp. 8471 ha en 169 ha in 1931.

De oppervlakte der boschbranden bedroeg in 1932 24 868 ha, zijnde 3,4 % van het totaal voor productie bestemd boschareaal, tegen 16 119 ha of 2,2 % in 1931.

Het aantal boschdelicten nam in vergelijking met het vorig jaar met 20 % toe (30 052 in 1932, tegen 25 132 in 1931), hetgeen voor een groot deel geweten moet worden aan de tijdsomstandigheden.

Het personeel van het djatibedrijf werd om bezuinigingsredenen nog verder ingekrompen. De personeelsbezetting, welke op het eind van 1931 1254 personen in vast ambtelijk verband, 185 in tijdelijk en 2335 in particulier verband of totaal 3774 bedroeg, was op het eind van 1932 verminderd tot 1088, 52 en 2296 of totaal 3436 (dus 338 minder dan het vorige jaar). Dit personeel kostte aan bezoldiging en salarissen ± f 242 000 's maands op het eind van 1931, tegen f 202 000 's maands op het eind van 1932, zoodat eene maandelijksche bezuiniging van f 40 000 werd bereikt.

De geldelijke rekening van 1932 (afgerond op duizend guldens) toont een bedrag van f 6 426 000 aan inkomsten en f 7 207 000 aan uitgaven; zij sluit derhalve met een nadeelig saldo van f 781 000 (in 1931 f 861 000). Door de toegepaste bezuiniging, met name op de kapitaalsuitgaven, kon althans de verdere toeneming van het nadeelig saldo der geheele geldelijke rekening worden gestuit. Aangezien de kapitaalsuitgaven f 941 000 bedroegen, leverde de exploitatierekening een overschot van f 160 000.

3. Wildhoutbosschen op Java en Madoera.

Het areaal der in stand te houden wildhoutbosschen, in beheer bij den dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera, werd in 1932 uitgebreid van 1 677 553 ha bij het begin tot 1 725 281 ha op het eind van dat jaar. Het oppervlak der djatibosschen, ressorteerende onder dezen dienst, besloeg einde 1932 53 799 ha, tegen 60 972 ha op einde 1931, terwijl het oppervlak der niet in stand te houden wildhoutbosschen op Java en Madoera einde 1932 wordt geschat op 305 700 ha (v. j. 535 400 ha). De bosschen op Kangean-Madoera werden 1 Januari 1932 in beheer gegeven aan het Djatibedrijf.

Bij de beoordeeling van bovengenoemde cijfers dient er rekening mede te worden gehouden, dat zoowel van het areaal der in stand te houden als van dat der niet in stand te houden wildhoutbosschen een gedeelte niet met bosch is bedekt.

Op den duur zullen deze terreinen, voor zoover zij behooren tot het areaal der in stand te houden bosschen, alle hetzij door aanleg van boschculturen, hetzij door bevordering van spontane reboisatie in goed bosch moeten worden omgezet. In 1932 werden 3364 ha kunstmatig beboscht, zoodat einde 1932 het kunstmatig gereboiseerde oppervlak 66 710 ha besloeg.

Het gebied der in stand te houden wildhoutbosschen werd in 1932, behalve door aanwijzingen ter instandhouding van nieuwe boschcomplexen, ook nog een weinig uitgebreid door afkoop van voor duurzamen bevolkingslandbouw ongeschikte — echter hydrologisch belangrijke — terreinen in enkele groote stroomgebieden tot een oppervlak van 3029 ha. In 't geheel behoort tot de in stand te houden wildhoutbosschen thans een oppervlak van 25 567 ha grond, waarvan de Inlandsche bezitsrechten van de bevolking eerst werden afgekocht. Deze grondinkoopen zijn thans geheel gestaakt.

Het door den dienst der wildhoutbosschen beheerd gebied was gedurende 1932 verdeeld over 17 boschdistricten en 1 houtvesterij. Het personeel bestond op het einde van dit jaar uit één dienstvakhoofd, 2 inspecteurs, 15 opperhoutvesters, 8 houtvesters, zomede 12 boscharchitecten en 6 adspirant-boscharchitecten (middelbaar technisch personeel) en verder uit lager technisch, politie- en administratief personeel.

Overeenkomstig de bestemming der door dezen dienst beheerde bosschen, bestaat het grootste deel van den arbeid van de boschbeheerders in het onderzoek

van de bestaande boschreserves in verband met begroeiing en oogsttoelaatbaarheid, verder in afbakening, grensregeling en kaarteering der reserves, aanleg van cultures op onbegroeide of onvoldoende begroeide terreinen, het ontwerpen en indienen van voorstellen tot uitbreiding der bestaande reserves, alsmede het beschermen der bosschen tegen brand, ontginning, diefstal en verdere nadeelige invloeden, terwijl daarnaast zeer vele adviezen werden uitgebracht aan het Binnenlandsch Bestuur over uitgifte van gronden in erfpacht, eigendom en opstal of met Inlandsch bezitsrecht en ter ontginning aan de bevolking.

Aangezien de bestaande regeling voor het heffen van houtretributie bij grondontginning door Inlanders, als gevolg van de tijdsomstandigheden te zeer eene belemmering vormt voor de Inlandsche grondontginningen, werd eene herziening van deze regeling voorbereid.

De bij G.B. 13 Mei 1931 n°. 2 ingestelde bebosschingscommissie, welke tot taak heeft der Regeering van advies te dienen omtrent maatregelen, welke noodig worden geacht teneinde te geraken tot eene betere bebossching van Java, alsmede het onderzoeken en beoordeelen van belangrijke voorstellen, welke bij de Regeering daartoe bereids zijn of zullen worden ingediend, is in haar op 3 Augustus 1932 gehouden 2de vergadering unaniem tot de conclusie gekomen, dat de aanwijzing van nader in te stellen boschreserves binnen het op Java nog resteerd vrij Staatsdomein in een tijdvak van hoogstens 3 jaren urgent is en dat hieraan voorrang moet worden gegeven boven den afkoop van bevolkingsrechten op gronden ter uitbreiding van de boschreserve. Tevens besloot zij, dat gelijktijdig met dezen arbeid voor de voor ontginning vrijkomende terreinen, ter bereiking van eene vlotte behandeling van ontginningsaanvragen, een algemeen advies zou zijn te geven omtrent de te heffen houtretributie en de door de Irrigatie te stellen voorwaarden.

Nadat de Regeering met het advies der bebosschingscommissie om tot eene zeer spoedige aanwijzing der boschreserves over te gaan had ingestemd, is de dienst der wildhoutbosschen op Java en Madoera met de voorbereidende werkzaamheden begonnen.

Behalve de reeds genoemde 3364 ha cultuur in het gebied der wildhoutbosschen, werden in 1932 in het onder den dienst der wildhoutbosschen ressorteerende djatiboschgebied nog 402 ha cultures aangelegd. In totaal werden in 1932 2905 ha met wildhout en 861 ha met djati beplant.

Ook aan de dunning, een der belangrijkste verplegingsmaatregelen van het jonge bosch, werd bijzondere aandacht besteed. Gedund werden in het djatiboschgebied 926 ha en in de in stand te houden wildhoutbosschen 4318 ha.

Zoowel in de wildhout- als in de djatibosschen, behoorende tot dezen dienst, werd geoogst. In 1932 werd verkregen:

AARD VAN DEN AANKAP.	Djati-werkhout (in m³).	Djati-brandhout (in sm).	Wildhout-werkhout (in m³).	Wildhout-brandhout (in sm).	Houtskool (in 1000 kg).	Bamboe (in 1000 stuks).	Basten (in 1000 kg).
I. Exploitatie in eigen beheer:							
a. exploitatie	6 493	31 101	3 640	69 202	968	525	1) 114
b. dunning	2 009	17 557	238	27 000	89	—	32
II. Door tusschenkomst van aannemers	259	141	24 630	2 933	19	—	—
III. Door ongeregelde aankappen	842	—	822	2 369	—	9	—
Totaal geoogst	9 603	48 799	29 340	101 504	1 076	534	146

In verband met de moeilijke afzetbaarheid van het hout werd in 1932 de aankap wederom sterk ingekrompen, plaatselijk zelfs stopgezet.

1) Hiervan 53 000 kg kinabast.

De omzet bedroeg:

10 807 m ³ djatiwerkhout,	verkoopswaarde	.....	f 210 304
54 933 sm djatibrandhout,	„	.....	96 385
4 196 m ³ wildhoutwerkhout,	„	.....	48 819
92 689 sm wildhoutbrandhout,	„	.....	110 157
1 273 924 kg houtskool,	„	.....	15 236
85 028 kg basten,	„	.....	17 199
1 045 070 bamboes,	„	.....	14 888

De voorraden bedroegen:

	einde 1930	einde 1931	einde 1932
djatiwerkhout	9 739 m ³	8 630 m ³	6 445 m ³
djatibrandhout	34 726 sm	28 242 sm	21 617 sm
wildhoutwerkhout	1 806 m ³	1 212 m ³	392 m ³
wildhoutbrandhout	9 513 sm	12 009 sm	11 634 sm

De prijzen bleven wederom beneden die van het voorafgegane jaar.

Tengevolge van verschillende bezuinigingsmaatregelen nam het nadeelig saldo — f 1 119 000 — ondanks de zeer verminderde inkomsten ten opzichte van het vorig jaar met ± f 200 000 af.

In het algemeen kwamen in 1932 slechts weinig boschbranden voor. Daarentegen werd het Idjen-plateau door een zeer grooten brand geteisterd. Naar aanleiding hiervan zijn thans nieuwe beschermingsmaatregelen voor dit gebied in voorbereiding.

4. Bosschen in de Buitengewesten.

In Januari 1932 werd door de Regeering beslist, dat in die gewesten, waar op grond van een agrarisch reglement de Hoofden van gewestelijk bestuur bevoegd zijn om terreinen af te zonderen voor den openbaren dienst, deze Bestuurshoofden de volledige bevoegdheid hebben om bosschen ter instandhouding aan te wijzen.

Voor de overige gewesten, waar de bevoegdheid tot boschreserveering voorloopig uitsluitend bij den Gouverneur-Generaal berust, moet, ter voldoening aan den in art. 7 van het agrarisch besluit (I S. 1870 n°. 118) gestelden eisch, dat beperking van het ontginningsrecht van de Inlandsche bevolking bij algemeene verordening dient te geschieden, het verbod tot ontginning der boschreserve in eene ordonnantie worden vastgelegd.

Voor Bangka kwam inmiddels eene gewestelijke boschbeschermingsverordening tot stand, terwijl voor Manado eene dergelijke regeling werd voorbereid. Voorts werden eenige zelfbestuursverordeningen vastgesteld, regelende de bescherming van bij zelfbestuursbesluit ter instandhouding aangewezen bosschen.

Op grond van de bovenbedoelde beschikkingen werd in 1932 eene uitgestrektheid van 821 000 ha bosch bij Residentsbesluit ter instandhouding aangewezen, terwijl zulks bij Gouvernementsbesluit plaats vond voor eene oppervlakte van 141 000 ha. In de zelfbesturende landschappen werd bij zelfbestuursbesluit eene boschoppervlakte van ± 96 000 ha ter instandhouding aangewezen. Hierdoor werd het totaal boschreserveareaal in de Buitengewesten uitgebreid tot eene uitgestrektheid van 88 000 km², of ± 5 % van de geheele landoppervlakte.

De afbakening van het ter instandhouding aangewezen boschareaal concentreerde zich voornamelijk in die gewesten, waar eene spoedige vastlegging der grenzen op het terrein het meest urgent was.

De pogingen, welke in het panglonggebied van Riouw en Djambi zijn aangewend, om de exploitatie der vloedbosschen van de eilanden naar den vasten wal over te brengen, hadden voornamelijk tengevolge van den ongunst der tijden geen of weinig resultaat. Het aantal brandhoutbedrijven vertoonde nog den sterksten achteruitgang; de in werking zijnde timmerhout- en houtskoolpanglons blijven vrijwel stationnair. Tengevolge van de sterke daling der brandhout- en staakhoutprijzen moest einde 1932 worden overgegaan tot verlaging van de cijnstarieven van deze sortimenten met 20 % .

Blijkens voorloopige gegevens bedroeg de totale productie der panglons $\pm 227\ 000\ m^3$ timmerhout, 108 000 sm brandhout en 35 000 ton houtskool, terwijl de hieruit verkregen inkomsten $\pm f\ 668\ 000$ beliepen. In 1931 produceerden de panglons $260\ 000\ m^3$ timmerhout, 123 000 sm brandhout en 39 000 ton houtskool, met een totaal opbrengst van $f\ 820\ 000$. Evenals in vorige jaren was vrijwel de geheele opbrengst voor de Singapore-markt bestemd.

Ten behoeve van de kleine en middelbare houtexploitatiebedrijven in het gewest Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd, naast de bestaande wijze van uitgifte in concessie of in exploitatievergunning, een eenvoudiger vorm van kap-overeenkomst ontworpen. Het ligt in de bedoeling om door deze regeling geleidelijk een einde te maken aan den z.g. wilden kap door opkoop van de bevolking.

De totale houtval in dit gewest bedroeg in 1932 $\pm 145\ 000\ m^3$, waarvan $\pm 20\ 000\ m^3$ naar het buitenland werden uitgevoerd (tegen 30 000 m^3 in 1931). Vooral op het einde van 1932 was eene verhoogde belangstelling voor hout van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo te constateeren.

De uitvoer van ebbenhout uit Manado en Celebes, bedragende 3341 ton (tegen 6783 ton in 1931) ter waarde van $\pm f\ 238\ 000$ (tegen $f\ 387\ 000$ in 1931), was voornamelijk op Japan gericht. Deze sterke achteruitgang had o.m. het faillissement ten gevolge van een der grootste ebbenhoutexploitanten, de N. V. Joh. Caffin en Zonen.

De djatihoutkap in het Vejahoma-areaal op Moena bedroeg $\pm 2500\ m^3$, terwijl in eigen beheer der landschappen $\pm 800\ m^3$ djatihout werden gekapt.

De sandelhoutexploitatie op Timor leverde 780 pikol op, waarvan openbaar geveild werden 600 pikol met een opbrengst van $f\ 17\ 800$. In 1931 bedroeg de verkoop 800 pikol ter waarde van $f\ 21\ 600$.

De houtexploitatie der boschconcessies bleef van beteekenis in de gewesten Atjeh en Onderhoorigheden en Oostkust van Sumatra. In het laatste gewest werden op de Rangsang-concessies en op de concessie Soengei Gergas respectievelijk ± 9000 en $11\ 000\ m^3$ timmerhout gekapt. Het totale exploitatie-cijfer bedroeg $30\ 000\ m^3$ werkhout en leverde een opbrengst aan cijns en vastrecht van $\pm f\ 162\ 000$. In 1931 waren deze cijfers respectievelijk $61\ 000\ m^3$ met een opbrengst van $f\ 105\ 000$.

De totale houtval in de Buitengewesten, welke geschat kan worden op $750\ 000\ m^3$ timmerhout, 760 000 sm brandhout en 44 000 ton houtskool, geeft, vergeleken met dien van het voorafgegane jaar, eene vermindering te zien van 140 000 sm brandhout en 35 000 ton houtskool.

Hoewel de hoeveelheid uitgevoerd hout niet noemenswaard terugliep, voor timmerhout de uitvoer zelfs toenam, was zulks wél het geval met de waarde daarvan. Het uitvoercijfer van de in de Buitengewesten gekapte houtmassa naar het buitenland bedroeg in 1932 $267\ 000\ m^3$ werkhout, 106 000 sm brandhout en 29 000 ton houtskool met eene waarde van $f\ 5\ 020\ 000$, terwijl de overeenkomstige cijfers voor 1931 aangeven $192\ 000\ m^3$ werkhout, 86 009 sm brandhout en 37 000 ton houtskool ter waarde van $f\ 7\ 068\ 000$.

Behoudens Singapore en Java, zijn China en Japan voor het hout uit de Buitengewesten de voornaamste afnemers. Op initiatief van de K.P.M., van welke maatschappij verder de grootst mogelijke medewerking werd ondervonden, werden pogingen in het werk gesteld, om een afzetgebied te vinden in Zuid-Afrika. Deze leidden tot het zenden van verschillende proefmonsters, welke over het algemeen gunstig werden beoordeeld.

De sedert een tiental jaren door tusschenkomst van den Consul-Generaal te San Francisco ondernomen pogingen tot introductie van verschillende tegen paalworm min of meer bestand zijnde houtsoorten, met de bedoeling daar voor deze houtsoorten een afzetgebied te vinden, werden voortgezet. Hoewel de proefnemingen over het algemeen een gunstig verloop hadden, is het ook in 1932 niet gelukt, definitieve orders van eenige beteekenis af te sluiten.

De hoeveelheid van de rechtstreeks uit de havens der Buitengewesten naar het buitenland uitgevoerde harsen (damar, copal en benzoë) bedroeg $\pm 13\ 000$ ton,

vertegenwoordigend eene waarde van bijna 2 miljoen gulden, tegen 14 000 ton ter waarde van 2½ miljoen gulden in 1931. Rotan werd rechtstreeks uitgevoerd tot eene hoeveelheid van 31 709 ton met eene waarde van f 2 353 000, tegen 33 000 ton met eene waarde van ruim 3 miljoen gulden in 1931. De waarde van de naar het buitenland uitgevoerde bakau-bast ten bedrage van ± f 63 000 vertoonde slechts eene vermindering van ± f 5000 vergeleken bij die van het vorige jaar. De uitvoerwaarde van djeloetoeng, ten bedrage van f 37 614 voor 670 ton, was belangrijk lager dan in 1931 (f 191 000 voor 2000 ton), terwijl daarentegen aan getahpertssoorten slechts 200 ton minder werd uitgevoerd. De uitvoer van tengkawang was in verband met de geringe vruchtdracht en de zeer lage prijzen van geen beteekenis.

Op het eiland Ceram der Molukken werd door het aldaar gevestigde gouvernements Lokki-bedrijf eene hoeveelheid van ± 2500 pikol copal geoogst met een opbrengst van f 17 400, terwijl aan sago en aan klappers werd verkocht tot een bedrag van respectievelijk f 4900 en f 500.

Met den aanplant van dennen op de onvoldoend begroeide terreinen van de landschappen der afdeeling Simeloengoen en De Karolanden (Oostkust van Sumatra) werd voortgegaan. Aangelegd werden in verslagjaar 263 ha naaldhoutculturen. Djaticulturen werden aangelegd in Bone (Celebes), in Manado, op Soembawa en ter Oostkust van Sumatra. De sandelhoutaanplant op Timor werd uitgebreid met 22 ha nieuwe culturen. Overigens bleven de cultuurwerkzaamheden beperkt tot de beplanting van kleine uitgestrektheden kale boschtereinen op Bali, in Tapanoeli, ter Sumatra's Westkust, in Celebes en in Manado met verschillende houtsoorten tot een gezamenlijk oppervlak van ± 560 ha.

De inkomsten van den dienst der bosschen in de Buitengewesten, bestaande uit retributie voor vergunning- en panglongkap, uit regularisatie van aankappen op last en uit cijns en vastrecht van boschconcessies, werden voor het jaar 1932 voorloopig geschat op f 1 074 000, tegen f 1 288 000 in het voorafgegane jaar.

De hiertegenoverstaande uitgaven zijn te taxeeren op f 1 221 000 (tegen f 1 391 000 in 1931), zoodat een nadeelig saldo is te becijferen van f 147 000. Hierbij dient echter te worden opgemerkt, dat door de zelfbesturende landschappen ± f 189 000 van de uitgaven wordt gerestitueerd, zoodat het saldo voor het Gouvernement ten rechte bedraagt voordeelig f 42 000. Uit den aard der zaak hebben deze cijfers slechts zeer voorloopige waarde.

5. Boschinrichting.

Het inrichten der bosschen heeft ten doel het brengen van orde en vastheid in het beheer der bosschen. Ter bereiking van dat doel worden z.g. bedrijfsplannen opgesteld, waarin — voor het tijdperk, waarvoor elk plan is opgemaakt — aan het beheer bepaalde voorschriften en richtlijnen worden gegeven. De werkzaamheden, noodig ter vaststelling van een bedrijfsplan, bestaan uit: de regeling en afbakening van de grenzen der bosschen, de opmeting en kaartteering en de indeeling der boschtereinen, het onderzoek naar de boschgesteldheid, het verzamelen van alle verdere gegevens noodig voor het opmaken dier bedrijfsplannen en ten slotte het opmaken dier plannen. Periodiek worden de bedrijfsplannen herzien en aan de zich gewijzigd hebbende omstandigheden aangepast.

De werkzaamheden ten behoeve van de definitieve inrichting der bosschen op Java en Madoera waren in 1932 verdeeld over 3 djatiboschinrichtingssecties, gevestigd te Salatiga, Tjepoe en Madioen en 1 wildhoutboschinrichtingssectie gevestigd te Bandoeng.

Goedgekeurd werden de herziene bedrijfsplannen voor de houtvesterijen Poerwodadi en Kebonhardjo en voor het complex Noord-Saradan van de houtvesterij Saradan.

Op het eind van 1932 bedroeg de totale uitgestrektheid van het definitief ingerichte djatiboschgebied 731 208 ha, zijnde ± 92 % van het geheele djatiboschareaal op Java en Madoera.

Het definitief ingerichte djatiboschareaal is verdeeld over 35 houtvesterijen, onderverdeeld in 106 boschafdeelingen.

In bewerking waren de nieuwe bedrijfsplannen voor de herziene houtvesterijen Telawa en Tjepoe en de eerste definitieve bedrijfsplannen voor de Goenoeng Kidoelsche djatibosschen. Verder werd gearbeid aan het opstellen van nieuwe bedrijfsplannen voor de houtvesterijen Balapoelang, Goendih en Madioen.

De uitgestrektheid van het definitief ingerichte wildhoutboschgebied onderging in 1932 nog geen uitbreiding. Het eerste definitieve bedrijfsplan voor de beheers-eenheid Midden-Preanger kwam einde 1932 gereed, doch werd in dat jaar nog niet goedgekeurd. Verder was de eerste definitieve inrichting van het boschdistrict Noord-Bandoeng in bewerking (de daaraan verbonden terreinwerkzaamheden kwamen in 1932 gereed) en werd begonnen met die van het boschdistrict West-Preanger. In verband met de tijdsomstandigheden werd laatstgenoemd werk stop-gezet.

Voor nadere wijziging en aanvulling van de verdeeling van Java en Madoera in houtvesterijen en boschdistricten zie men Bb. nos. 12749 en 12935.

Definitieve inrichting der bosschen in de Buitengewesten vond nog niet plaats.

De werkzaamheden voor de boschopneming op Java en Madoera waren in 1932 verdeeld over het hoofdkantoor te Salatiga, met 3 djatiboschopnemingskantoren te Salatiga, Blera en Madioen en 2 wildhoutboschopnemingskantoren te Salatiga en Malang. De beide opnemingskantoren te Salatiga vormen een onderdeel van het hoofdkantoor aldaar.

Gemeten werden 8433 km meetlijn (v.j. 14 899 km), terwijl aan kaarteeringswerk werd opgeleverd 54 197 ha (v.j. 44 555 ha) djatibosch en 74 485 ha (v.j. 128 481 ha) wildhoutbosch.

Van het djatiboschgebied was einde 1932 volledig opgemeten en in kaart gebracht eene oppervlakte van 790 832 ha, of 99,2 % van het totale djatibosch-areaal op Java en Madoera. Voor het gebied der in stand te houden wildhoutbosschen bedroegen deze cijfers 286 312 ha of ± 16 % van het totale in stand te houden wildhoutboschareaal op Java en Madoera.

De werkzaamheden voor de boschopneming in de Buitengewesten waren in 1932 verdeeld over 6 opnemingskantoren (te Medan, Fort de Kock, Palembang, Tandjoengpinang, Bandjermasin en Makassar). Het hoofdkantoor der opnemingsafdeeling voor de Buitengewesten is gevestigd te Buitenzorg.

Gemeten werden 5642 km afgebakende boschgrens, met inbegrip van de daarbij behorende aansluitingsmetingen (v.j. 3781 km), terwijl voor de samenstelling van begroeiingskaarten verkenningsmetingen werden verricht over eene oppervlakte van 2 022 900 ha (v.j. 3 353 720 ha).

Tenslotte werden ten behoeve van houtmassabepalingen 31 ha proefbanen opgenomen (v.j. 120 ha).

6. Boschbouwproefstation.

Om bezuinigingsredenen werd het personeel van het Boschbouwproefstation ingekrompen tengevolge waarvan sommige afdeelingen moesten worden samengevoegd, terwijl enkele onderzoekingen werden gestaakt en andere op vereenvoudigde en minder volledige wijze werden voortgezet.

Ten einde het mogelijk te maken personen uit den handel of werkzaam bij hout- en boschproducten-verwerkende industrieën betere voorlichting te kunnen verschaffen, werd een, zij het ook bescheiden, begin gemaakt met de inrichting van het museum. Demonstratie-materiaal werd ontvangen van sommige particuliere lichamen, met name van de Vereenigde Javasche Houthandel Maatschappijen, en van verschillende beheerseenheden en andere instellingen.

Gedurende 1932 stond het proefstation in geregeld contact met verschillende instellingen en maatschappijen, zoowel in Indië als in het buitenland.

Verschillende korte mededeelingen werden gepubliceerd, waarin voorlichting wordt gegeven over het aanleggen en verplegen van plantsoenen in het djatiboschgebied en de bergstreken, gegevens werden verstrekt over houtvoorraad en boschsamenstelling van economisch belangrijke gebieden in de Buitengewesten, en tabellen werden gegeven om het schatten van den houtvoorraad te vergemak-

kelijken. Eene meer uitvoerige publicatie over Nederlandsch-Indische houtsoorten, welke tegen den paalworm bestand zijn — een vraagstuk van gewicht bij den aanleg van havenwerken e.d. — genoot bijzondere belangstelling van den houthandel, verschillende diensten en particuliere lichamen, zoowel in Indië als in het buitenland.

Verscheidene bijdragen werden geleverd voor het 5de Pan Pacific Congres, hetwelk in 1932 te Vancouver zou worden gehouden, doch later tot 1933 is uitgesteld, zoomede voor de internationale boschbouwcongressen te Parijs en Nancy.

Van de nog in gang zijnde onderzoekingen en andere verrichte werkzaamheden kan het volgende worden medegedeeld.

Behalve de identificatie en classificatie van binnengekomen houtmonsters, de beantwoording van vragen om voorlichting en de voldoening aan aanvragen om handelsmonsters, werd het voorbereidende werk gedaan voor een vergelijkend sterkte-onderzoek van Burma-, Siam- en Java-djati. Op verzoek van het Djati-bedrijf werd een onderzoek begonnen omtrent den invloed van verschillende maatregelen bij het bewaren van djati-exploitatie- en -dunningshout. De proef met geïmpregneerde wildhoutdwarsslagers werd eenige malen geïnspecteerd; de invloed der impregnatie is reeds duidelijk merkbaar. Verder werd de studie van het houtskoolvraagstuk aangevat.

De bewerking in een voor de practijk en den houthandel bruikbaren vorm van de proefbaangegevens van de Buitengewesten, waardoor een inzicht verkregen wordt in den houtvoorraad en de boschsamenstelling van sommige gebieden, werd voortgezet. Ongeveer 1400 herbariumnummers meest met bijbehorende houtmonsters, werden ontvangen, ter vaststelling van de namen der boomsoorten en de hoedanigheid van het hout.

Met het voorbereidend werk voor het evenbedoelde rotanonderzoek werd een aanvang gemaakt, waarbij groote medewerking werd ontvangen van het Herbarium, tevens Museum voor Systematische Botanie, dat zijne uitgebreide collectie van Nederlandsch-Indische rotans in bruikleen afstond.

Voor het chemisch onderzoek der harsen bij de Afdeeling Nijverheid verleende het proefstation zijne medewerking door het materiaal bijeen te brengen en de soortnamen der harsleverende boomen vast te stellen.

Het opbrengstonderzoek door middel van opmetingen van proefperken in de djati- en wildhoutbosschen werd, zij het ook op vereenvoudigde wijze, voortgezet. Groote aandacht werd besteed aan het bijeenbrengen van gegevens over de timmerhoutopbrengsten uit de dunningen.

Teneinde na te gaan, welke djati-variëteiten bij den aanleg van plantsoenen voor de verschillende grondsoorten en klimaatsomstandigheden het meest geschikt zijn, werd een begin gemaakt met het selectieonderzoek. Enkele proefterreinen werden beplant met djatizaden van verschillende Javaansche en buitenlandsche variëteiten (uit Britsch-Indië, Burma, Siam en Cochinchina), terwijl ook kiemingsonderzoekingen voor deze variëteiten verricht werden.

Behalve plantenphysiologische onderzoekingen van verschillenden aard om een inzicht te verkrijgen in de ontwikkelingsvoorwaarden van verschillende houtsoorten, werden ook op de zeer slechte, voor djati weinig geschikte gronden bemestingsproeven en proeven met verschillende wildhoutsoorten genomen.

Onderzoekingen met looistof produceerende boomen, zoomede met industriële edelhoutsoorten werden voortgezet. Met het cultiveeringsonderzoek in het gebergte-boschgebied werd een begin gemaakt; verscheidene perken met plantsoenen van verschillende gebergte-wildhoutsoorten werden opgemeten.

Het proefstation regelde voorts de zaaddistributie voor den Dienst van het Boschwezen en verstrekke ook aan andere diensten en particulieren zaden van verschillende houtsoorten.

Het onderzoek naar den invloed van het bosch op de waterhuishouding werd voortgezet; in het daarvoor bestemd proefterrein in Midden-Priangan werden verschillende instrumenten opgesteld, welke geregeld worden waargenomen.

G. WINNING, VERWERKING EN AFZET VAN DELFSTOFFEN EN ANDERE
OERPRODUCTEN; GEOLOGISCHE ONDERZOEKINGEN.

1. Overzicht van de winning van delfstoffen.

Zooals uit onderstaande tabel blijkt, zijn niet alleen de wereldmarktprijzen van nagenoeg alle mijnbouwproducten — behalve die van goud en aardolie — wederom gedaald, maar is in Nederlandsch-Indië ook de productie van vele delfstoffen verminderd.

Delfstofproducties Nederlandsch-Indië.

Delfstof	1931	1932
Tin	27 813,72 ton	17 057,92 ton
Steenkool	1 404 404 ¹⁾ „	1 050 226 „
Goud	3 113 283 gram	2 424 848 gram
Zilver	45 816 268 „	26 201 086 „
Aardolie	4 698 050 ¹⁾ ton	5 093 164 ton
Diamant	287,25 karaat	267,25 karaat
Mangaanerts ..	14 541 ton	8 287 ton
Koperjoduur (uitvoer) ...	189,7 „	204,1 „
Asfaltgesteente	2 394 „	850 „
Zwavel	1 717 „	7 638 „
Fosfaat	110 „ van 27 % P ₂ O ₅	2 724 „ van 30 % P ₂ O ₅
Wolframiet ...	0,983 „ van 68,1 % WO ₃	nihil

Hoewel in mindere mate dan in 1931, hebben de mijnbouwmaatschappijen hare productie in 1932 verder ingekrompen, uitgezonderd die, welke aardolie en zwavel produceerden. Deze productiebeperking geschiedde — behalve voor de tin-bedrijven — vrijwillig, d.w.z. zonder voorafgaande afspraak met andere mijnbouwondernemingen.

Tengevolge van de sterk teruglopende tinconsumptie zagen de deelnemers aan de internationale tinrestrictie zich verplicht, die restrictie nog verder door te voeren.

Overigens moge worden verwezen naar hetgeen hierover onder 2. Tin is vermeld.

De weeskamer te Makassar zette het bedrijf der einde 1931 gefailleerde Mijnbouwmaatschappij „Bolang Mongondou” tot November 1932 voort, waarbij oude slakken van de concessie Goeroepahi en eenig alluviaal erts van de concessie Tapaibekin verwerkt werden. Daarna is de onderneming definitief gesloten.

Ook door de Mijnbouwmaatschappij „Aequator” werd de winning en verwerking der goud (zilver) -ertsen wegens uitputting van den voorraad voor goed stilgelegd.

De ontginning door Inlanders van kolen en ertsen bleef ook in 1932 van geringe beteekenis en beperkte zich tot het wasschen van diamant in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en het winnen van goud en steenkolen langs de groote rivieren van de Westerafdeeling en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Slechts valt nog als bijzonderheid te melden, dat in de laatste maanden van 1932 een belangrijke toeloop van Dajaks uit de binnenlanden van Borneo naar de Soengai Lapan in het stroomgebied van de Boven-Kahajan ontstond, waar zij uit primair erts goud wonnen.

¹⁾ Verbeterd cijfer.

De productie der ontginningen door Inlanders bedroeg aan diamant 267,25 karaat ter waarde van f 13 762; goud 4375 gram in de Westerafdeeling en 1500 gram in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en steenkolen 563, resp. 27 376 ton in de juistgenoemde residenties.

Van de overige delfstoffen werd door Inlanders op de Welirang in de residentie Malang nog $\pm$ 60 ton zwavel gewonnen, ter waarde van f 1958.

Voor verdere gegevens moge verwezen worden naar het Jaarboek van het Mijnwezen en naar deel II van dit Verslag.

2. Tin.

Tin werd in 1932 door het Land gewonnen op het eiland Bangka; door de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton”, in welke onderneming het Gouvernement voor 5/8 aandeelhouder is, op het gelijknamige eiland; door de Singkep Tin Maatschappij op het eiland Singkep en in eene geringe hoeveelheid door de Inlandsche bevolking nabij Bangkinang (Sumatra's Westkust).

Terrein.	Ontginner.	Tinproductie (in tonnen van 1000 kg).	
		1931.	1932.
Bangka.	Gouvernement	17 397,21	11 450,39
Billiton.	Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij „Billiton”	9 223,05	4 989,20
Singkep.	Singkep Tinmaatschappij.	1 169,09	612,38
Koendoer.	Ned.-Indische Tin-Exploitatie-Maatschappij	24,37	—
Koto Sebelimbing.	Inlanders	—	5,96
	Totaal	27 813,72	17 057,93

Met deze productie neemt Nederlandsch-Indië na Malakka en Bolivia nog steeds de derde plaats onder de wereld-tinproducenten in. De wereld-productie in 1932 bedroeg $\pm$ 94 000 ton, tegen 144 483 ton in 1931, terwijl de zichtbare tinvoorraden einde 1932 46 302 ton waren, tegen 51 769 ton einde 1931.

Tinsituatie. In het vorig Verslag werd reeds melding gemaakt van de vorming in 1931 van een Internationale Tin Restrictie Overeenkomst, waarbij zich aansloten de Regeeringen van Nederlandsch-Indië, Malakka (Federated en Unfederated Malay States), Bolivia, Nigeria en Siam, en waarbij het jaarquotum voor de aangesloten landen per 1 Januari 1932 was gesteld op $\pm$ 100 000 Engelsche ton. Door den verderen terugloop der consumptie was het noodig eene verdere drastische beperking der productie en van den export van tin per 1 Juli 1932 in te voeren, hetgeen geschiedde door de aanneming van het z.g. gewijzigd Byrne-schema.

In groote trekken komt dit schema op het volgende neer. De productie werd gedurende Juli en Augustus 1932 of geheel gestopt of gedurende die twee maanden onder controle vastgehouden in de landen, waar het erts geproduceerd of gewoonlijk versmolten werd. Van het aldus gecontroleerde erts of metaal werd 10 % per maand vrijgegeven in de daarop volgende 10 maanden.

Met ingang van 1 Juli 1932 werden de quota verminderd en wel tezamen met 17 040 Engelsche tons per jaar. Dit laatste kwam neer op eene productiebeperking van de vijf aangesloten landen tot op ongeveer een derde van de productie van 1929. Daardoor werd het quotum gebracht ingaande 1 Juni op 81 096 Engelsche ton en 1 Juli 1932 op 64 056 ton, waarop het einde 1932 nog gefixeerd was.

De in 1931 gevormde Internationale Tinpool, die $\pm$ 21 000 ton controleerde (welke hoeveelheid in de zichtbare wereldvoorraden is begrepen), bleef in 1932 intact. In verband met de prijsstijging in 1933, als gevolg van de toegepaste drastische productiebeperking, kon medio van dat jaar een aanvang worden gemaakt met de geleidelijke liquidatie van deze pool. De z.g. 2de pool, welke in Juni 1932 werd gevormd met het doel tot eene spoedige stabilisatie van den tinprijs te komen, controleerde 5000 ton, doch is sedert geheel geliquideerd.

Bangkatinwinning. De productie over 1932 bedroeg netto 114 417 quintalen tin, tegen netto 173 940 quintalen in 1931; een belangrijke teruggang in productie dus, welke een gevolg was van de internationaal overeengekomen productiebeperking.

Het daarvoor benodigd grondverzet was 16 583 036 m³, waarvan 9 418 554 m³ werd verricht met behulp van grondpompen, terwijl in de baggermolenontginningen 7 164 482 m³ door 6 tinbaggermolens, 1 gewone baggermolen en 1 snijkopzuiger werden verzet.

De ertsreserve op 31 December 1932 werd berekend op 3 324 252 quintalen tin.

De exploitatie-uitgaven over 1932 bedroegen, exclusief rente en afschrijving, verminderd met de bijzondere ontvangsten en de korting op de salarissen, $\pm$ f 10 897 000.

De opbrengst van het verkochte tin bedroeg $\pm$ f 9 716 000, terwijl, tengevolge van de deelneming aan de tinpools, de tinvoorraad steeg met 21 417 quintalen en de waarde met $\pm$ f 3 379 000.

Het exploitatie-overschot (bruto-winst) beliep dientengevolge $\pm$ f 2 198 000. Voor de afschrijving moest worden gerekend op een bedrag van $\pm$ f 2 286 000, terwijl de aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal $\pm$ f 1 702 000 heeft bedragen.

Op deze wijze becijferd, komt men dus tot een verlies van $\pm$ f 1 790 000.

De boekwaarde van het bedrijf bedroeg einde 1932 $\pm$ f 17 750 700.

Einde 1932 waren bij het bedrijf werkzaam 9473 werklieden, van wie 5738 op contract met poenale sanctie, 1596 contractanten zonder poenale sanctie en 2139 vrije werklieden, terwijl het beheer werd gevoerd door den bedrijfsleider met een personeel van 315 personen.

De gezondheidstoestand van de arbeiders was gunstig. Het ziektepercentage van de contractarbeiders bedroeg 1,31 %.

De zorg voor oude arbeiders bestond tot 1 Augustus uit het verstrekken van gratis rijst aan gewezen mijnwerkers, daarna uit eene geldelijke tegemoetkoming van f 3 per maand, terwijl het bedrijf een oude mannen-huis te Muntok bekostigde.

Door het bedrijf werden atelier-werklieden opgeleid.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië en het Jaarverslag der Bangkatinwinning.

N. V. Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij „Billiton”. De productie in het werkjaar 1 Juni 1931 tot en met 31 Mei 1932 bedroeg 126 173 pikols tin (7670 long tons).

De gemiddelde sterkte aan Chineesche mijnwerkers bedroeg 9712, van wie 4993 man bij de ontginningen waren tewerkgesteld; de overigen waren ingedeeld bij verschillende nevenbedrijven en werken.

In verband met de tin-restrictie werden einde Mei 1932 op Billiton 2 pompbaggerontginningen stop gezet; in het werkjaar 1932/'33 bleven er slechts 7 in bedrijf. Verder werden nog omstreeks voormeld tijdstip een spuitbaggerontginning en een emmerbaggerontginning stop gezet, zoodat slechts één spuitbagger en 2 emmerbaggers in bedrijf bleven.

Aan wolframiet werd in 1932 niets geproduceerd.

Singkep Tin Maatschappij. De productie in 1932 bedroeg 612 ton tin; de gemiddelde sterkte aan Europeanen bedroeg 20, aan Chineesche arbeiders 314, aan Javanen, Maleiers en Vreemde Oosterlingen 307.

Ook in 1932 werd in de Singkep Zeetinconcessie niet gewerkt.

Tengevolge van de aanhoudende malaise en de daarmede gepaard gaande productiebeperking moesten de werkzaamheden van 4 spuitontginningen worden gestaakt, terwijl de werkzaamheden op de overblijvende spuitontginning belangrijk werden ingekrompen.

De ertsreserve bedroeg op 30 Juni 1932 13 993 ton.

Gedurende het boekjaar 1931/'32 werd 1597 kg wolframiet van 63,4 % WO_3 verkocht van in vorige jaren verkregen productie.

Voor verdere details moge verwezen worden naar de jaarverslagen der genoemde ondernemingen.

3. Steenkolen.

Steenkolen werden in Nederlandsch-Indië in 1932 gedolven door het Gouvernement, door particuliere maatschappijen en door Inlanders in hoeveelheden, zooals onderstaande staat aangeeft.

Terrein.	Ontginner.	Kolenproductie in tonnen.	
		1931.	1932.
Oembilin-mijnen.	Gouvernement	507 545	374 170
Boekit Asam-mijnen.	Idem	303 246	241 390
Poelau Laoet-mijnen.	Idem	96 298	—
Djangkang-Oost.	Mijnbouw- en Handel- maatschappij „Menoe- han”	—	5 712
Goenoeng Batoe Besar.	Mijnbouw- en Handel- maatschappij „Goe- noeng Batoe Besar” .	50 560	—
Batoe Panggal.	Oost Borneo-Maatschap- pij	146 420	129 318
Loa Boekit.	Erven Pangeran Mangkoe Negoro	37 454	46 961
Rantaupandjang.	Steenkolen-maatschappij „Parapattan”	229 752	224 736
Borneo.	Inlanders	33 033 ¹⁾	27 939
Res. Palembang.	Idem	96	—
	Totalen	1 404 404 ¹⁾	1 050 226

Kolenmarkt. De toestand op de kolenmarkt werd gedurende 1932 nog slechter dan het vorig jaar het geval was. De depreciatie van de munteenheid in verschillende kolen-produceerende landen en de lage vrachten voor import-kolen drukten de kolenprijzen in Nederlandsch-Indië tot een bijkans ongekend laag peil.

Ondanks het uitvallen van de Poelau Laoet-mijnen na September 1931 moest de productie der twee overige Landssteenkolenmijnen in 1932 belangrijk verder worden beperkt, daar in verband met de slechte economische omstandigheden het verbruik van kolen allerwegen in zeer groote mate terugliep. De gezamenlijke productie der twee overige Landssteenkolenmijnen bedroeg 615 560 ton in 1932, tegen 810 791 ton in 1931.

Het totaal der afleveringen aan kolenverbruikende Landsdiensten bedroeg ruim 32 % minder dan in 1931. Speciaal de afname door de Staatsspoorwegen op Java en door de Marine gaven eene belangrijke vermindering te zien.

¹⁾ Verbeterd cijfer.

Een gedeelte van het gruis, afkomstig van de Boekit Asam-mijnen, werd wederom verwerkt in de brikettenfabriek te Tandjoengpriok en het verkregen product (7000 ton) grootendeels afgeleverd aan de Staatsspoorwegen op Java.

Met de belangrijkste particuliere afnemers werden jaarcontracten gesloten voor de levering van steenkolen gedurende 1932.

De hoeveelheid kolen, welke door bemiddeling van de Verkoopsorganisatie van het departement van Gouvernementsbedrijven naar het buitenland verkocht werd, liep in vergelijking met de jaren 1929/1931 aanzienlijk terug. Dit is toe te schrijven aan de mindere behoefte, terwijl ook door de gedeprecieerde valuta in verschillende afzetgebieden, het zaken doen bemoeilijkt of onmogelijk werd gemaakt.

Oembilin-steenkolenmijnen. Een vergelijkend overzicht der producties, afzet, hoofdelijke producties en kwaliteit over de laatste 2 jaren geeft de volgende tabel.

	1931	1932
Bruto productie in tonnen	507 545	374 170
Eigen verbruik in tonnen	23 398	24 210
Netto productie in tonnen	482 147	349 960
Aantal tonnen afgeleverd aan:		
Gouvernementsdiensten	280 482	234 562
Particulieren	196 482	123 706
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte	0,500	0,651
„ „ „ „ „ „ totale sterkte	0,320	0,351
Aschgehalte stukskool %	1,67	2,23
Calorisch effect in calorieën	7400	7260

Het aantal ambtenaren einde 1932 bij het bedrijf werkzaam bedroeg 132 (101 Europeanen, 25 Inlanders en 6 Chineezen), tegen 142 (onder wie 110 Europeanen) op einde 1931. Verder waren 332 Inlandsche beambten in dienst van het bedrijf, tegen 408 het jaar tevoren.

Door de verminderde productie moest de arbeiderssterkte verder worden ingekrompen, terwijl de werving geheel bleef stopgezet en geen terugzending van laukeh's plaats had.

De sterkte aan arbeiders bedroeg op:

	einde 1931	einde 1932
Vaste arbeiders zonder contract	1654	1334
Contractanten onder poenale sanctie ..	1048	nihil
Losse arbeiders (Maleiers)	988	770
Dwangarbeiders (veroordeelden)	1191	739

Van de bovengenoemde 4 categorieën van arbeiders, n.l. vaste niet-contractanten, contractanten, losse arbeiders en dwangarbeiders bedroeg de gemiddelde dagsterkte resp. 1534, 436, 864 en 968 man, waarvan op het werk resp. 92 %, 86 %, 96 % en 90 %.

De boekwaarde van het bedrijf, inclusief het kolen-etablisement te Emmahaven, bedroeg einde 1931 f 9 615 772. Op de aanleg- en uitbreidingsrekening werd bijgeboekt f 109 010 en afgeschreven f 1 136 115, zoodat de boekwaarde einde 1932 f 8 588 667 bedroeg.

De ontvangsten bedroegen (exclusief voorraadmutaties) ± f 2 866 000, tegen f 4 843 000 in 1931 en de bedrijfsuitgaven (zonder rente en afschrijving) ± f 3 309 600, tegen f 5 052 600 in 1931, de aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal belooft ± f 531 800, tegen f 612 400 in 1931.

Boekit Asam-steenkolenmijnen. Vergelijkende cijfers over de laatste 2 jaren, betreffende producties, afzet en hoofdelijke producties, vindt men in den volgende staat:

	in tonnen van 1000 kg	
	1931	1932
Bruto productie	303 246	241 390
Eigen verbruik	23 155	22 770
Netto productie	280 091	218 620
Gemiddelde dagproductie	1 014	991
Verzonden aan de brikettenfabriek	15 286	12 869
Afgeleverd aan Gouvernementsdiensten	75 098	69 884
„ „ particulieren	215 379	123 769
Hoofdelijke productie per dagdienst der mijnsterkte	0,432	0,528
„ „ „ „ „ „ totale sterkte	0,314	0,356

Einde 1932 waren bij het bedrijf 54 Europeesche ambtenaren werkzaam. Gemiddeld waren gedurende 1932 tewerkgesteld 984 Javaansche contractanten en 1360 vrije werklieden.

De ontvangsten bedroegen (exclusief voorraadmutaties) ± f 1 414 000, tegen f 2 609 000 in 1931, de bedrijfsuitgaven (zonder rente en afschrijving) ± f 2 105 000, tegen f 3 407 000 in 1931. De aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf gestoken kapitaal beloopt ± f 438 000, tegen f 482 000 over 1931.

Voor verdere bijzonderheden moge worden verwezen naar het Jaarboek van het Mijnwezen en de Jaarverslagen der Gouvernementssteenkolenmijnen.

N. V. Steenkolen Maatschappij Parapattan. Deze maatschappij, welker aandeelen geheel in handen zijn van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, produceert steenkolen op haar concessie Rantaupandjang in de onderafdeeling Beraoe van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

In dit bedrijf vonden gemiddeld 40 Europeanen en 1800 Inlanders en Vreemde Oosterlingen een loonend bestaan.

De ondergrondse mijnarbeid wordt in hoofdzaak verricht door Javaansche contractarbeiders, terwijl bovengronds vele Chineezee, Bandjareezee, Manadooneeze en andere landslieden als vrije arbeiders en ambachtslieden werkzaam zijn.

De productie wordt, op enkele kleine incidenteele leveringen aan het Land na, geheel afgenomen door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, die deze kolen uitsluitend gebruikt op haar eigen schepen. De totale productie, verdeeld in stuk-kolen, nootjeskolen en gruiskolen, bedroeg in 1932 netto 215 845 ton. De productie in 1932 werd gedrukt door de ongunstige tijdsomstandigheden, welke, in verband met de verplichting van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij om de met het Land en met derden gecontracteerde kolenleveranties geheel af te nemen, zich ten volle deden voelen in de afname van de eigen mijn.

Met de in verband met de marktpositie bedongen prijzen dekt de Vennootschap gewoonlijk juist hare onkosten. Winstuitkeering kon in de afgelopen jaren niet plaats hebben; ook voor 1932 zal daarvan waarschijnlijk geen sprake zijn.

N. V. „Oost-Borneo-Maatschappij”. In 1932 vond de winning van steenkolen op de steenkolenconcessie Batoe Panggal (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), toebehoorend aan de N. V. „Oost-Borneo Maatschappij”, plaats op de terreinen Loa-Koeloe en Loa-Boeah.

De gemiddelde dagproductie in 1932 bedroeg 419 ton, tegen 462 ton in 1931.

De totale productie beliep netto 128 181 ton en bruto 129 318 ton; deze cijfers waren voor 1931 143 487 en 146 420 ton.

Het gemiddeld hoofdelijk ondergronds effect was 0,617 ton; het gemiddeld totaal effect 0,359 ton; de gemiddelde dagsterkte in de mijn was 613 man, buiten de mijn 409 man.

De productie der mijnen was als volgt (netto in tonnen van 1000 kg):

	Gezeefd.	Ongezeefd.	Gruis.	Totaal.
Loa-Koeloe	62 988	5 058	43 218	111 214
Loa-Boeah	9 337	3 766	3 864	16 967
In 1932. . . .	72 275	8 824	47 082	128 181
In 1931. . . .	78 025	19 149	46 313	143 487

Opgekocht werden van een Inlandsche ontginning aan de Mahakam-rivier 406 ton kolen. Afscheept werden, inclusief opkoop-kolen, 65 305 (vorig jaar 89 711) ton gezeefde kool, 10 439 (18 694) ton ongezeefde kool en 46 822 (53 132) ton gruis of totaal 122 566 ton, tegen 161 537 ton in 1931.

Het vervoer der kolen naar de verschillende bestemmingshavens geschiedde in hoofdzaak met de schepen der Koninklijke Paketvaart Maatschappij.

Door de zeer ongunstige positie der kolenmarkt moest tot belangrijke bedrijfsinkrimping, gepaard gaande met het ontslag van vele Europeesche en Inlandsche werkkrachten, worden overgegaan.

De elektrische centrale te Loa-Koeloe produceerde in 9877 bedrijfsuren 3 072 270 kwh, waarvan ten behoeve van de N. V. „Samarinda-Tenggarongsche Electriciteits Maatschappij” voor de verlichting van Samarinda en Tenggarong 593 632 kwh werd afgegeven.

Mijnbouw- en Handel Maatschappij „Menoehan”. Door deze maatschappij werd in 1932 bij den aanleg van een smalspoorbaan voor de openlegging van hare concessie Djangkang-Oost (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) 5712 ton steenkolen gewonnen.

Verdere gegevens zijn opgenomen in de jaarverslagen der verschillende ondernemingen.

4. Goud en zilver.

Producties. De productie der verschillende mijnen is uit de volgende staten op te maken:

Terrein.	Ontginner.	Goudproductie in grammen.	
		1931.	1932.
Tambang Sawah.	Gouvernement	121 977	—
Redjang Lebong.	Mijnbouw-maatschappij „Redjang Lebong”	841 092	833 599
Simau.	Mijnbouw-maatschappij „Simau”	1 684 836	1 435 489
Aequator.	Mijnbouw-maatschappij „Aequator”	354 262	7 516
Balimbing.	Mijnbouw-maatschappij „Balimbing”	75 777	134 948
Tapaibekin.	Exploratie- en Exploita- tiemaatschappij „Bo- lang-Mongondou”	35 339	6 671

Terrein.	Ontginner.	Goudproductie in grammen.	
		1931.	1932.
Soemoer Mas.	Mijnbouw-maatschappij „Goenoeng Mas” . . .	—	750
Res. Westerafdeeling van Borneo.	Inlanders	—	4 375
Res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Idem	zeer gering	1 500
	Totalen	3 113 288	2 424 848

Terrein.	Zilverproductie in grammen.		
	1931.	1932.	
Tambang Sawah	9 612 512	—	
Redjang Lebong	5 113 873	4 849 362	
Simau	24 847 753	21 154 330	
Aequator	6 194 688	90 716	
Balimbing	38 344	68 285	
Tapaibekin	9 098	38 393	
	Totalen	45 816 268	26 201 086

Goud- en zilversituatie. De gemiddelde waarde van het goud was in 1932 f 1661,34 per kg, tegen f 1647,33 per kg in 1931.

De in de laatste jaren ingezette daling van den zilverprijs, welk proces in 1931 eenigermate vertraagd werd, heeft zich in 1932 wederom voortgezet. Hoewel het aanvankelijk den indruk maakte, alsof de daling tot stilstand was gekomen — de zilverprijs steeg van ruim 30 dollarcenten per ounce in begin 1932 tot 31 dollarcenten in Maart van dat jaar —, bleek dit niet het geval te zijn, daar na Maart eene, slechts af en toe door een licht herstel onderbroken, prijsafbrokkeling intrad tot rond 25 dollarcenten per ounce aan het einde van het jaar.

De gemiddelde waarde van het zilver bedroeg f 21,27⁵ per kg in 1932, tegen f 23,33 in 1931.

Mijnbouw Maatschappij „Redjang-Lebong”. Gewonnen werden in 1932 97 673 ton erts met een gemiddeld gehalte van 5,99 dwts goud en 36,87 dwts zilver per ton. In de verwerkingsinstallatie werden behandeld 26 520 ton zand en 71 130 ton slik. Hieruit werd verkregen 26 800,80 ozs. goud en 155 910,50 ozs. zilver, ter gezamenlijke waarde van ± f 1 484 000. De extractie bedroeg theoretisch 91,02 % voor het goud en 82,28 % voor het zilver, de werkelijke 91,57 % voor het goud en 86,59 % voor het zilver. De ertsreserve op 1 Januari 1933 werd getaxeerd op 87 000 tons met een gemiddeld gehalte van 5,95 dwts goud en 35,4 dwts zilver per ton.

Het personeel bestond op 1 Januari 1933 uit 30 Europeanen, 56 ambachtslieden, schrijvers, enz., 568 contractanten en 589 vrije werklieden. De gezondheidstoestand was gunstig. Het aantal verpleegden bedroeg in 1932 1210 en het aantal verpleegdagen 8235.

Mijnbouw Maatschappij „Simau”. Gewonnen werden 91 248 ton erts met een gemiddeld gehalte van 10,4 dwts goud en 155,5 dwts zilver per ton. In de

verwerkingsinstallatie werden behandeld 31 520 ton zand, 56 516 ton slib en 3286 ton concentraten. Hieruit werd verkregen 46 152 ozs. goud en 680 172 ozs. zilver ter gezamenlijke waarde van + f 2 826 600. De extractie bedroeg theoretisch 96,47 % voor het goud en 91,24 % voor het zilver, de werkelijke 97,21 % voor het goud en 96,45 % voor het zilver. De ertsreserve op 1 Januari 1933 werd getaxeerd op 379 500 ton met een gemiddeld gehalte per ton van 10,21 dwts goud en $\pm$ 7 ozs. zilver.

Het personeel bestond op 1 Januari 1933 uit 44 Europeanen, 146 ambachtslieden, schrijvers, enz., 360 contractanten en 1347 vrije arbeiders. De gezondheidstoestand was gunstig. Het aantal verpleegden bedroeg in 1932 1574 en het aantal verpleegdagen 12 530.

Mijnbouw Maatschappij „Aequator”. Deze maatschappij verkreeg in 1932 van hare concessies in de residentie Sumatra's Westkust 7516 gram goud en 90 716 gram zilver.

Zoowel de winning als de verwerking van erts is in 1932 definitief gestopt, slechts de exploratie wordt nog voortgezet.

Mijnbouw Maatschappij „Balimbing”. In 1932 werd door deze maatschappij op hare concessies nabij Bondjol (res. Sumatra's Westkust) 23 904 ton erts gewonnen, waaruit zij 134 948 gram goud en 68 285 gram zilver verkreeg.

De gesteldheid van het in den loop van 1932 gewonnen erts bleek zoodanig, dat besloten werd tot overgang tot het flotatie-proces. Na dit besluit werd 1 December 1932 de verwerking stopgezet, teneinde verdere oneconomische uitputting van de beperkte ertsreserve te voorkomen en de verwerkingsinstallatie te wijzigen.

Mijnbouw Maatschappij „Bolang-Mongondou”. Deze maatschappij verkreeg in 1932 uit oude slakken van hare concessie Goeroepahi en uit eene geringe hoeveelheid verwasschen erts van hare concessie Tapaibekin in de residentie Manado 6671 gram goud en 38 393 gram zilver.

Ook deze gefailleerde maatschappij eindigde hare werkzaamheden in October 1932 definitief.

Voor verdere bijzonderheden moge naar de jaarverslagen der verschillende maatschappijen verwezen worden.

5. Aardolie en aardgas.

a. *Productie*. Het mag als een verblijdend teeken beschouwd worden, dat niet alleen de sterke achteruitgang der olieproductie in 1931 tegenover voorafgegane jaren in 1932 tot stilstand is gekomen, maar er bovendien eene niet onbelangrijke productievermeerdering valt te constateeren, waartoe alle groote oliemaatschappijen hebben bijgedragen. Uit de volgende tabellen moge dit nader blijken.

Ruwe olie-producties in tonnen van 1000 kg.

	1931	1932
Midden-Java	305 074 ¹⁾	288 633
Oost-Java en Madoera	240 324 ¹⁾	226 473
Palembang	1 348 360 ¹⁾	1 710 432
Djambi	221 096	237 490
Oostkust van Sumatra	164 279	184 096
Atjeh en Onderh.	324 114	360 724
Borneo	1 316 099	1 205 467
Tarakan	731 193	831 887
Boenjoe	5 321 ¹⁾	6 353
Ceram	42 190	41 609
Totalen	4 698 050 ¹⁾	5 093 164

¹⁾ Verbeterd cijfer.

of samengevat naar de verschillende eilanden:

	1931	1932
Java en Madoera	545 398 ¹⁾	515 106
Sumatra	2 057 849 ¹⁾	2 492 742
Borneo, Tarakan en Boenjoe	2 052 613 ¹⁾	2 043 707
Ceram	42 190	41 609
Totalen	4 698 050 ¹⁾	5 093 164

Met deze productie zal Nederlandsch-Indië de zesde plaats onder de olie-produceerende landen der wereld innemen, terwijl zijn aandeel in de wereld-productie van aardolie vermoedelijk tot 3 % zal zijn gestegen. Dit is het hoogste percentage, dat de aardolie-industrie in die gewesten tot nog toe bereikt heeft.

Van de in Nederlandsch-Indië verkregen ruwe olie-productie (in tonnen van 1000 kg) was het aandeel der drie groote oliemaatschappijen als volgt verdeeld:

	1931	1932
Bataafsche Petroleum Maatschappij	3 643 113 ¹⁾	3 869 476
Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij	777 390	911 771
Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij	277 124	311 494

De aardgasopbrengst bedroeg 901 403 kgton, tegen 682 464 kgton in 1931. Deze vermeerderde opbrengst is toe te schrijven aan de verhooging der gasproductie.

b. *Verwerking.* De verwerking van de ruwe olie — met uitzondering van 838 240 ton olie van Tarakan en Boenjoe, welke direct als stookolie verkocht werd — had plaats in de raffinaderijen van de Bataafsche Petroleum Maatschappij te Balikpapan (Borneo), Wonokromo en Tjepoe (Java), Pladjoe en Pangkalanbrandan (Sumatra) en van de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij te Kapoean (Java) en Soengei Gerong (Palembang); in de raffinaderijen te Pladjoe en Pangkalanbrandan werd ook de ruwe olie van de Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij verwerkt.

In deze raffinaderijen werden gezamenlijk 3 945 211 kgton ruwe olie verwerkt, waarbij de volgende eindproducten werden verkregen:

Benzine	1 320 614 kgton ²⁾
Kerosine	710 338 „
Residu, Diesel- en Solar-olie	1 690 964 „
Smeeroliën	19 614 „
Impregneerolie	11 293 „
Paraffine	48 738 „
Asfalt	7 244 „
Cokes	363 „
Terpentijn	52 „
Sproei- en slopolie	518 „
Dist. gassen en verliezen	135 473 „
	3 945 211 kgton

c. *Verkoop.* Waar aan de in het vorig Verslag vermelde restrictie-maatregelen nog steeds de hand wordt gehouden, kan men op grond van de in 1932 toegenomen ruwe olie-productie tot eene betere marktpositie in het buitenland concluderen.

De binnenlandsche markt bleef rustig en prijshoudend, doch de afzet is verder teruggelopen.

¹⁾ Verbeterd cijfer.

²⁾ Hieronder 171 757 kgton benzine, verkregen uit de behandeling van aardgassen.

6. Zoutwinning.

Overzicht van den Dienst der Zoutregie ¹⁾. Bij G.B. 15 Nov. 1932 n°. 29 (I. S. nos. 561 en 562) werd het monopoliegebied uitgebreid met de residentie Manado en de zoutregie aldaar ingevoerd met ingang van een nader te bepalen tijdstip.

In verband met 's Lands financieelen toestand werd bij G.B. 18 Oct. 1932 n°. 4 (Bb. n°. 12906) met ingang van 21 October 1932 eene algemeene prijsverhooging voor het briketzout ingevoerd van 2 cent per briket.

Mede werd met ingang van 21 October 1932 de leveringsprijs van briketzout aan de provincies, welke tevoren f 76,80 per ton van 80 pakketten bedroeg (40 % van den monopolie-prijs), gewijzigd en per ton gesteld op den monopolie-prijs, verminderd met f 51,20 (vgl. G.B. 7 Dec. 1932 n°. 13, I. S. n°. 584).

De *voorloopige* financieele uitkomsten van den dienst in 1932 zijn in afgeronde cijfers opgenomen in het volgend overzicht (de definitieve uitkomsten worden vermeld in het jaarverslag van den dienst en in deel II van dit Verslag).

Uitgaven.

Algemeen beheer van den dienst	f	134 850
Aanmaak en aankoop		2 153 100
Fabriekmatige bewerking en verpakking		1 455 400
Vervoer en verkoop		2 780 550
Totaal	f	6 523 900

Opbrengst.

Eigen verkoop	f	6 646 900
Verkoop aan de provincies		8 329 700
Diversen		156 350
Totaal	f	15 132 950

Bovendien had in 1932 eene toeneming van de zoutvoorraden plaats ter waarde van f 153 950, zoodat het batig saldo bedroeg f 8 763 000.

Aanmaak en aankoop van ruw zout. In 1932 werd de productie der zoutlanden gesteld op 207 000 ton, zijnde ongeveer de behoefte voor één jaar consumptie.

De zoutproductie bedroeg op de bevolkingslanden:

Soemenep	47 020 ton in 1932, tegen 48 211 ton in 1931
Pamekasan	38 062 „ „ 1932, „ 35 741 „ „ 1931
Sampang	86 346 „ „ 1932, „ 81 281 „ „ 1931

en op de eigen landen:

Nembakor-West	17 191 „ „ 1932, „ 21 008 „ „ 1931
Grisee	8 135 „ „ 1932, „ 10 055 „ „ 1931
Gersik-Poetih	10 864 „ „ 1932, „ 16 076 „ „ 1931

of in totaal 207 618 ton in 1932, tegen 212 372 ton in 1931.

Voor den aankoop van het losse zout op de bevolkingslanden werd aan de zoutwinners op Madoera uitbetaald f 1 071 421 in 1932, tegen f 1 321 869 in 1931.

De op de verschillende zout-etablissemmenten op einde 1932 aanwezige voorraad los zout bedroeg 1 358 200 ton, tegen 1 308 036 ton einde 1931.

¹⁾ Nopens de instelling en indeeling van den dienst, zoomede den omvang van het monopoliegebied, is eene uiteenzetting gegeven op blz. 188 van het Verslag 1931.

De einde 1932 aanwezige voorraad los zout was opgeslagen in 132 zoutpakhuizen en 150 z.g. openluchtopschuringen. De vermindering van het aantal zoutpakhuizen is het gevolg van afbraak der daarvoor in aanmerking komende oudste der tijdelijke gebouwen.

De bij G.B. 9 Sept. 1931 n°. 40 ingestelde zoutaankoopcommissie — zie Verslag 1932, blz. 126 — is in April 1932 ontbonden.

Fabriekmatige bewerking en verpakking. In totaal werd in 1932 door de beide fabrieken eene hoeveelheid van 119 612 ton los zout van den Zoutaanmaak ter verwerking ontvangen, tegen 172 489 ton in 1931.

De productie bedroeg 108 989 ton briketzout, tegen 156 885 ton in 1931. In eerstgenoemde hoeveelheid is begrepen 4059 ton geïodeerd zout (bestemd voor bestrijding van den endemischen krop in verschillende streken van het regiegebied). Deze vermindering der productie was het gevolg van de omstandigheid, dat beide fabrieken om bezuinigingsredenen gedurende de eerste drie maanden van 1932 zijn stilgelegd.

Door beide fabrieken werd in 1932 afgeleverd 128 693 ton briketzout, tegen 138 481 ton in 1931.

De voorraad, in totaal in beide fabrieken op 31 December 1932 aanwezig, bedroeg 8608 ton briketzout, tegen 28 314 ton einde 1931.

Voor de verpakking van het briketzout werd in 1932 1205 ton uit Europa betrokken karton verbruikt, tegen 1631 ton in 1931.

Gemiddeld waren in beide fabrieken 1210 arbeiders per dag werkzaam, tegen 1631 in 1931.

Nadat in 1931 bij den Zoutaanmaak de mogelijkheid was gebleken om uit ruw los zout door herkristallisatie in de open lucht een genoegzaam zuiver uitgangproduct te verkrijgen, voor de fabricage van tafelzout, werd in 1932 de vervaardiging van bedoeld product bij de fabriekmatige bewerking en verpakking ter hand genomen.

Voorts werd dit uitgangproduct bewerkt tot tafelzout, waartoe eene walsinrichting, uit Europa betrokken, zoomede eenige andere toestellen, deels in Nederlandsch-Indië aangeschaft, deels in de eigen ateliers vervaardigd, werden opgesteld.

Tegen het einde van 1932 kwam de eerste partij tafelzout gereed tot eene hoeveelheid van 31 ton.

Het ligt in de bedoeling, dit product, dat het intusschen wettig gedeponeerde handelsmerk „Madzo” ontving, bij wijze van proef door de firma Geo Wehry & Co te doen verkoopen. Het „Madzo”-tafelzout is verpakt in kartonnen pakjes, inhoudende 250 gram en in flesschen met beugelsluiting, inhoudende ruim 600 gram.

Vervoer en verkoop. Einde 1932 bestond de vloot van het dienstonderdeel Oost-Java-zeevervoer uit vijf sleepbooten, twee stoomlichters, twee motorlichters en zeventien zeelichters, met een gezamenlijk laadvermogen van 3570 ton.

Een sleepboot en een zeelichter werden buiten bedrijf gesteld, terwijl 2 motorlichters, afkomstig van den in 1931 opgeheven Kerintji-kustvaartdienst, aan de vloot werden toegevoegd. Voorts werd nog opdracht gegeven tot den bouw van een stalen 435 tons zeelichter bij de Droogdok Maatschappij „Tandjong-Priok”.

Door de vaartuigen van dezen vervoersdienst werden in 1932 afgelegd 117 165 zeemijlen, tegen 116 513 zeemijlen in 1931, terwijl aan los en verpaktzout, kolen en materialen vervoerd werd 88 979 ton, tegen 133 428 ton in 1931.

In 1932 werd het vervoer van los zout van de zoutlanden naar het visscherijcentrum Bagan-siapiapi, hetwelk te voren ten deele door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij werd bewerkstelligd, geheel in eigen beheer genomen.

De in 1931 te Kalianget gebouwde sleephelling werd in gebruik genomen. Naast deze sleephelling werd een eenvoudige werkplaats opgericht, ter vervanging van een uit tijdelijk materiaal opgetrokken oude werkloods.

De vloot van het Pontianak-riviervervoer onderging geen wijziging.

In 1932 werden door de vaartuigen van dezen vervoersdienst afgelegd 23 646 zeemijlen, tegen 28 147 zeemijlen in 1931, terwijl vervoerd werden 2755 ton

goederen en zout benevens 3428 passagiers, tegen 2947 ton goederen en zout benevens 4829 passagiers in 1931.

Het voor den verkoop bestemd los en verpakt zout, afkomstig van de zoutlanden en de fabrieken, werd vervoerd door: *a.* het Oost-Java-zeevervoer tot eene hoeveelheid van 47 787 ton in 1932, tegen 56 842 ton in 1931; *b.* de Koninklijke Paketvaart Maatschappij tot eene hoeveelheid van 66 767 ton in 1932, tegen 74 834 ton in 1931; *c.* de Madoera Stoomtram Maatschappij tot eene hoeveelheid van 37 520 ton in 1932, tegen 37 530 ton in 1931.

Zoutverkoop. Bij Ord. van 11 April 1932 (I. S. n°. 142) werd de voorgeschreven voorraad verpakt zout, aanwezig in de provincies, gesteld op eene hoeveelheid, toereikend voor ten minste 3 maanden verbruik. Vóórdien bedroeg de voorgeschreven voorraad voor de provincies West-, Midden- en Oost-Java respectievelijk eene hoeveelheid, toereikend voor ten minste vijf, vier en drie maanden.

Aan de drie provincies werd in 1932 geleverd 91 844 ton verpakt zout, tegen 103 370 ton verpakt zout in 1931 en 1743 ton los zout, tegen 2045 ton in 1931.

Voor de hoeveelheden, alsmede de opbrengst van het door de provincies in haar gebied verkochte los en verpakt zout wordt verwezen naar de betrekkelijke opgaven in deel II van dit Verslag.

In het onder den dienst der Zoutregie ressorteerend gebied (Buitengewesten en Vorstenlanden) vertoonde de verkoop van verpakt zout eene geringe toename (40 304 ton in 1932, tegen 40 035 ton in 1931), hetgeen is toe te schrijven aan de in het vorig Verslag vermelde uitbreiding van het regiegebied.

In hetzelfde gebied bedroeg de verkoop van los zout, verstrekt voor visscherijdoeleinden en aan industriele ondernemingen, in 1932 18 381 ton, tegen 21 116 ton in 1931.

Het grootste deel van laatstbedoelden verkoop had plaats in het visscherijcentrum Bagan-siapiapi (17 030 ton in 1932, tegen 20 119 ton in 1931).

De visscherijbedrijven ondervonden in toenemende mate den terugslag van de economische depressie. Aangezien door de daling der verkoopprijzen van gezouten visch de prijs van het daarvoor benodigde zout een te groot deel der onkosten ging vormen, werd deze prijs bij G.B. 13 Sept. 1932 n°. 22 (Bb. n°. 12881) — aangevuld bij G.B. 7 Dec. 1932 n°. 3 (Bb. n°. 12936) — verlaagd, en wel voor het gouvernement Oostkust van Sumatra van f 5,35 tot f 4 per zak van 100 kg inclusief verpakking en voor de overige Landszoutpakhuizen, waaruit los zout voor het zouten van visch wordt verstrekt, van 8 cent per kg exclusief verpakking tot f 3 per zak van 50 kg inclusief verpakking.

In overleg met den dienst der Opiumregie en met het Binnenlandsch Bestuur werd een aanvang gemaakt met de combinatie der daarvoor in aanmerking komende zout- en opiumverkoopbeheeren in de Buitengewesten.

Geopend werden eene verkoopplaats voor los en verpakt zout te Soengei Goentoeng (res. Riouw en Onderhoorigheden) en eene verkoopplaats voor los zout te Pegatan (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), terwijl de verkoopplaatsen voor verpakt zout te Babat en Moeara Koeang (res. Palembang) werden opgeheven.

7. Andere oerproducten.

Diamant. Gedurende 1932 werden in de onderafdeeling Martapoera (afd. Bandjermasin, res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) 3374 licenties uitgereikt voor de winning van diamant, tegen 5258 in 1931.

Door de bevolking werd 267 $\frac{1}{4}$ karaat diamant ter waarde van f 10 762,40 gewonnen, tegen 287 $\frac{1}{4}$ karaat met eene waarde van f 18 960,50 in 1931.

Mangaanerts De vraag en de prijzen voor ovenerts daalden dermate, dat zelfs de spoorvrachten op Java niet konden worden goedgemaakt. De verlaging der vrachttarieven opende intusschen de gelegenheid om — zij het beneden den kostenden prijs — ook laaggradige bruinsteen van de hand te doen.

In 1932 werden door de Algemeene Industriële Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij op hare concessies in Jogjakarta en hare vergunningsterreinen in Priangan resp. 7489 en 798 ton mangaanerts gewonnen, tegen resp. 14442 ton en nihil in 1931.

Jodium. De winning van jodiumhoudend water vond in 1932 plaats in de residentie Soerabaja door de Oriental Petroleum Company, de N. V. Vereenigde Jodiumfabrieken, de N. V. Jodiumonderneming Watoedakon en de N. V. Mijnbouw Maatschappij „Soember Koentjoeng”.

Aan koperjoduur werd in 1932 204,1 ton, tegen 189,7 ton in 1931, van Java uitgevoerd.

Echter zijn de gemiddelde prijzen in 1932 met 25 % ten opzichte van 1931 gedaald, zoodat de waarde der productie mede sterk verminderd is.

Asfaltgesteente. Door de Mijnbouw- en Cultuur Maatschappij „Boeton” werd in 1932 op het gelijknamige eiland 850 ton asfaltkalksteen gewonnen, tegen 2394 ton in 1931. Deze productie was afkomstig van de voorbereidings tunnels en dagbouwen op het Kaboengka-terrein.

Verscheept werden van Boeton naar Soerabaja 2128 ton en naar Tandjoeng-priok 1798 ton.

De werkzaamheden beperkten zich in hoofdzaak tot het afmaken der reeds aangevangen tunnels, dienende ter voorbereiding van den in de toekomst noodzakelijken diepbouw, en tot het uitvoeren van onderhoudswerken en herstellingen.

Zwavel. In 1932 werd door de Algemeene Industriële Mijnbouw- en Exploitatie-Maatschappij op haar terrein „Kawah Poetih” in Priangan 7578 ton zwavel van 99,9 % S geproduceerd, tegen 1717,5 ton in 1931. De aanmaak van ongeraffineerde zwavel, w.o. poeders voor bestuivingsdoeleinden, bleef ook in 1932 gestopt.

Door de crisis en het stopzetten van vele suikerfabrieken was de afzet van pijp- en blokzwavel, meest double refined, op Java gering ten opzichte van die naar het buitenland. In totaal werd in 1932 verzonden 8639 ton, waaronder $\pm$ 400 ton aan ongeraffineerde zwavel.

Phosphaat. Door de N. V. Exploitatie- en Handel Maatschappij voorheen F. Buning werden in de residentie Cheribon gedurende 1932 2724 ton fosphaat met een gehalte van 30 à 30,6 % P_2O_5 geproduceerd, tegen 110 ton fosphaat met een gehalte van gemiddeld 27 % P_2O_5 in 1931.

Kalksteen. Winning van kalksteen vond in 1932 plaats in de residentiën Buitenzorg, Priangan, Cheribon, Pekalongan, Semarang, Japara-Rembang, Jogjakarta, Klaten, Madioen, Kediri en Besoeki op Java en in de residentie Benkoelen op Sumatra.

Tras. Tras werd in 1932 gewonnen in Priangan en Jogjakarta.

Kaolien. Door de Nederlandsch-Indische Chamotte- en Klei-Industrie werd op Bangka 121,5 ton ruwe kaolien gedolven, tegen 204,8 ton in 1931.

Klei. Winning van klei had in 1932 plaats in de residentiën Japara-Rembang en Palembang en in de gouvernementen Atjeh en Onderhoorigheden en Celebes en Onderhoorigheden.

8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning.

Wetgeving en mijnrechtelijke toestand. Ten aanzien van enkele terreinen werd het verbod tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen opgeheven (I. S. 1932 n°. 54).

Bij G.B. 4 Mei 1932 n°. 12 zijn gedeelten van de residentiën Zuider- en Oostafdeeling van Borneo en Palembang gereserveerd voor opsporingen en ontginningen van gouvernementswegē met betrekking tot alle in het 1ste lid, onder b, van art. 1 der Indische Mijnwet genoemde delfstoffen.

In I. S. 1932 n°. 237 is een verbod tot mijnbouwkundige opsporingen en/of ontginningen uitgevaardigd binnen het natuurmonument „Rimbopanti” (res. Sumatra's Westkust).

De natuurmonumenten „Despetah I”, „Despetah II”, „Tjiawang I” en Tjiawang II” (res. Benkoelen) zijn om redenen van algemeen belang gesloten voor mijnbouwkundige opsporingen (I. S. 1932 n°. 465).

Bij G.B. 3 Mei 1932 n°. 25 is met toepassing van het derde lid van art. 35 der Indische Mijnwet de door het wd. hoofd van den dienst van den mijnbouw voor de mijnconcessie „Goenoeng Batoe Besar” van de te Bandjermasin gevestigde N. V. Mijnbouw- en Handelmaatschappij Goenoeng Batoe Besar voor 1929 vastgesteld cijns ten bedrage van f 37 141,65, verminderd tot f 9285,41.

Bij G.B. 11 Aug. 1932 n°. 37 is met toepassing van het derde lid van art. 35 der Indische Mijnwet de door het wd. hoofd van den dienst van den mijnbouw voor de mijnconcessie „Singkep” van de te 's-Gravenhage gevestigde N. V. „Singkep Tinmaatschappij” voor 1930 vastgestelde cijns ten bedrage van f 122 978,27, verminderd tot f 73 932,10.

Ontginningen van gouvernementswege. Het aantal ontginningen van gouvernementswege in eigen beheer onderging in 1932 geen verandering. De eigen mijnbedrijven van het Gouvernement omvatten twee kolenbedrijven (de Oembilin en de Boekit Asam-mijnen) en één tinbedrijf (de Bangka-tinwinning).

In 1932 werden twee nieuwe aannemingsovereenkomsten gesloten met de N. V. Jodiumonderneming Watoedakon voor de winning van jodium en de met jodiumhoudend water onvermijdelijk mede gewonnen aardolie en gassen in twee terreinen gelegen in de residentie Soerabaja der provincie Oost-Java.

Het aantal gemengde bedrijven onderging geen verandering; het zijn de N. V. „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton” en de N. V. „Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij”.

Gedurende 1932 werden 13 nieuwe mijnconcessies van gouvernementswege verleend; op verzoek werden 4 mijnconcessies ingetrokken, terwijl van rechtswege twee zoodanige concessies zijn vervallen. Einde 1932 waren 225 mijnconcessies van kracht, terwijl 25 aanvragen voor mijnconcessies in behandeling waren.

Het aantal door Inlandsche Zelfbesturen verleende mijnconcessies bleef 52.

Overeenkomsten op den voet van art. 5a der Indische Mijnwet. Het aantal z.g. 5a-overeenkomsten (35) onderging geen verandering.

Daarnaast was einde 1932 één overeenkomst voor de opsporing van tin en wolframium van kracht.

Vergunningen tot het winnen van niet in de Indische Mijnwet genoemde delfstoffen. Voor de winning van deze delfstoffen werden gedurende 1932 5 vergunningen verleend, waarvan 1 door de Regeering (voor winning van klei), 1 door het College van Gedeputeerden van den provincialen raad van Midden-Java (voor de winning van klei) en 3 door het College van Gedeputeerden van den provincialen raad van Oost-Java (voor de winning van mergel- en kalksteen).

In den loop van dat jaar werden 9 vergunningen ingetrokken en zijn 6 vergunningen door tijdsverloop vervallen.

Einde 1932 waren 171 vergunningen van kracht, terwijl 16 aanvragen om winningsvergunningen in behandeling waren.

Mijninspectie. Gedurende 1932 werden 41 mijn- en opsporingswerken voor erts en kolen en 79 voor aardolie één tot drie malen door het personeel der Mijninspectie bezocht. In deze cijfers zijn ook de Gouvernementsmijnbedrijven medegerekend.

In 1932 vonden bij de kolenmijnen 6 doodelijke ongevallen plaats, tegen 26 in 1931; bij de ertsmijnen hadden 8 doodelijke ongevallen plaats tegen 11 in 1931 en bij de aardolieboringen 6 doodelijke ongevallen tegen 11 in 1931.

Het aantal door bedrijfsongevallen doodelijk getroffen personen per 1000 onder- en bovengrondsche arbeiders is voor de kolenmijnbouw sterk gedaald (van

2,50 in 1931 tot 0,84 in 1932); voor den ertsmijnbouw is het een weinig gestegen (van 0,34 in 1931 tot 0,41 in 1932), terwijl dit cijfer voor de aardoliewinningen eveneens sterk gedaald is (van 1,35 in 1931 tot 0,69 in 1932).

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag van de Mijninspectie in het Jaarboek van het Mijnwezen.

Geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen en adviezen. De *geologische opname van Java* schreed geleidelijk voort. Het veldwerk voor de bladen 30 (Poerwakarta), 36 (Bandoeng), 54 (Madjenang) en 82 (Klaten) werd beëindigd.

Van de bladen 14 (Bajah) en 67 (Bandjarnegara) werden ook de beschrijvingen afgesloten. Voortgezet dan wel begonnen werd de opname van de bladen 24 (Tjibaroesa), 26 (Sagaranten), 59 (Adjibarang), 63 (Banjoemas), 87 (Soerakarta), 93 (Ngawi), 99 (Madioen), 105 (Kertosono), 107 (Toeloengagoeng) en 110 (Modjokerto). Voor de juiste begrenzing dezer bladen, zoomede voor eene beschrijving van de voorloopige uitkomsten van het geologisch onderzoek moge worden verwezen naar de Jaarverslagen van den Opsporingsdienst, opgenomen in het „Algemeen Gedeelte” van het „Jaarboek van het Mijnwezen”.

De opgravingen naar oermenschelijke resten en fossiele werveldieren in de buurt van Ngawi werden voorgezet. Naast eene fraaie collectie vertebrata, zijn 6 schedelfragmenten van den Homo (*Javanthropus*) soloensis gevonden.

De *geologische kaartering van Sumatra* leverde in 1932 de bladen 2 (Kotaägoeng), 5 (Kotaboemi) en 10 (Batoeradja) af. Ter drukkerij gezonden werden voorts de bladen 3 (Bengkoemat), 6 (Kroei) en 15 (Praboemoelih), terwijl van blad 17 (Bintoehan) kaart en toelichting in manuscript gereed kwamen. Daarnaast werd voorgezet, respectievelijk ter hand genomen de opname van de bladen 8 (Menggala), 9 (Gedongratoe), 11 (Pageralam), 12 (Mana), 13 (Wiralaga), 16 (Lahat), 17 (Tebingtinggi), 18 (Bengkoeloe), 21 (Palembang) en 22 (Loeboeklantjang).

Van verschillende vindplaatsen in dit gebied, onderscheidene geologische horizonten van het Neogeen vertegenwoordigende, werden tijdens de opname vrij groote fossielcollecties verzameld, welke thans in het palaeontologisch laboratorium in bewerking zijn.

De *bodemkundige afdeeling der Sumatra-kaartering* kwam gereed met de bewerking van blad 2 (Kotaägoeng), blad 5 (Kotaboemi) en blad 10 (Batoeradja). De veldopname van blad 8 (Menggala) en blad 9 (Gedongratoe) werd voltooid. Om bezuinigingsredenen is deze opname einde 1932 stopgezet.

In *West-Borneo* werd de geologische opname in den loop van het jaar eveneens beëindigd; in *Oost-Borneo* daarentegen wordt zij — zij het met verminderde intensiteit — nog voortgezet in verband met de groote belangstelling, welke dit gedeelte van het eiland van de zijde der petroleummaatschappijen ondervindt.

Belangrijke verslagen, zoowel over Noordoost-Borneo (Boeloengan, enz.) als over Zuidoost-Borneo (Pasir), bleven nog in bewerking.

Het onderzoek naar het moedergesteente van de *diamanten van Martapoera* werd, nadat vroegere pogingen om dit te vinden, in den loop der laatste halve eeuw bij herhaling ingesteld, telkens op niets waren uitgelopen, ditmaal in zooverre met succes bekroond, dat op een enkel punt in het Bobaris-gebergte eene komvormige depressie in het terrein is aangetroffen, waarvan de bodem bleek te bestaan uit een gesteente, dat uiterlijk veel gelijkenis vertoont met den „blue ground” van Zuid-Afrika en dat, evenals dit, primair diamanthoudend bleek, zij het ook, dat het gehalte aan diamanten vooralsnog niet kon worden vastgesteld, zoodat er geen aanleiding is tot bijzondere verwachtingen. Ook hier is de „blue ground” een verweeringsproduct van het gesteente van voormalige kraterpijpen.

Voorts werd eene korte geologisch-mijnbouwkundige verkenning uitgevoerd in de omgeving der voormalige mijnconcessie „Kahajan” (Midden-Borneo), waar door de bevolking een nieuwe vindplaats van rijke *goudertsen* is aangetroffen. De omvang en beteekenis van deze vondst kon nog niet worden vastgesteld;

echter werd plaatselijk in overleg met het Bestuur eene voorloopige regeling van den arbeid getroffen, opdat onder de van heinde en verre samengestroomde bevolking van het nieuwe, al spoedig meer dan 500 zielen tellende mijnkamp en bij de op Inlandsche wijze gedreven ontginning zoo min mogelijk gevaar en aanleiding tot onderlingen twist zouden ontstaan.

Geologisch-technische onderzoekingen. Reservoirdammen. De verstrekte adviezen beperkten zich in hoofdzaak tot aanvullingen op reeds uitgebrachte verslagen en eenige onderzoekingen van bij reeds bestaande dammen ondervonden lekbezwaren. Alleen in de residentie Cheribon werd het project voor een nieuwe wadoek Nanggala in behandeling genomen, bedoeld om door ruiling van het hierin op te zamelen water eventueel aan de gemeente Cheribon een quantum industriewater uit de bron Tjipaniis ter beschikking te kunnen stellen. In het geheel werden op dit gebied 8 adviezen uitgebracht.

Hydrologie. Het aantal hydrologische onderzoekingen bedroeg 30, waarvan 3 in de Buitengewesten. In het bijzonder moet melding gemaakt worden van de watervoorziening der steden Malang en Blitar. In beide gevallen werd door doelmatige verlaging van het bronpeil een blijvend belangrijk vermeerderd debiet der aanwezige bronpunten verkregen. De oorzaak van eene bij het eerste geval gebleken verontreiniging van het bronwater werd zorgvuldig nagespeurd, waarna het mogelijk was de beveiligingsmaatregelen tegen infectie vast te stellen, die bij de uitvoering der capteering noodig zijn.

In Padang, waar tot dusver de keuze van middelen tot watervoorziening beperkt was tot uitbreiding van de bestaande artesische waterleiding of inrichting eener rivierwaterzuivering, werden eenige bronnen aangewezen, waarvan de eventuele capteering na gunstigen uitslag van het verdere onderzoek tot eene besparing op den aanleg der waterleiding zou kunnen leiden.

Voor tal van cultuurondernemingen in Oost-Java werden de mogelijkheden van drink- en fabriekswatervoorziening aangegeven.

Meer en meer is het gewenscht gebleken, dat ook bij de definitieve uitvoering der projecten de adviesgeving gehandhaafd blijft.

Bodemgesteldheid. De in het vorig Verslag reeds vermelde belangrijke studies over de hydrologische en andere gevolgen van de uitbarsting van den Merapi en de te dien aanzien voorgestelde beveiligingsmaatregelen kwamen in het verslagjaar ten volle tot haar recht. Tot de voorspelde gevolgen behoorde een lahar van de Koeala Batang, die op 7 April 1932 inderdaad afkwam, waarbij zich in deze rivier een laharveld ter plaatse van de spoorbrug vormde. Deze werd weggeslagen, de brug in den postweg gedeeltelijk vernield, en vele kamponghuizen werden weggevaagd. Dank zij tijdig getroffen maatregelen gingen hierbij echter geen menschenlevens verloren.

Afschuivingen van kampongs kwamen ook in den regentijd slechts zelden voor; bij verschillende bestaande wegen moesten echter maatregelen tot beteugeling van afschuivingen aangegeven worden, waardoor het mogelijk zal zijn eene besparing op de jaarlijks terugkeerende hooge onderhoudskosten te verkrijgen. Tot de wegen, waarover adviezen van dezen aard verstrekt werden, behoort de nieuwe Zuid-Semeroe-weg, waar buitendien de wijze van overbrugging van een der te kruisen rivieren een punt van bijzonder onderzoek uitmaakte. Er werden 25 adviezen uitgebracht.

Industrie. De zorgvolle tijden gaven aanleiding meer aandacht dan tevoren te besteden aan de kansen om uit in den Indischen bodem aanwezige minerale grondstoffen producten te bereiden ter voorziening in de eigen behoeften van Nederlandsch-Indië.

Meer in het bijzonder werd daarbij gelet op grondstoffen voor kunstmest, omdat de importprijzen daarvan betrekkelijk hoog zijn en de toepassing van kunstmest bij den inheemschen landbouw hierdoor nog weinig ingang vond.

De voedselvoorziening van de bevolking van Java zal in de verdere toekomst ongetwijfeld veel aandacht vorderen en waarschijnlijk in de richting van eene intensievere rijstcultuur met behulp van kunstmest moeten worden opgelost. Daar op tal van plaatsen op Java met fosphaatbemesting belangrijke meer-opbrengsten aan rijst bleken te zijn verkregen, kwam in de allereerste plaats het onderzoek naar het voorkomen van *phosphaten* op Java aan de orde.

De hierbij verkregen voorloopige resultaten zijn bemoedigend. Met geringe kosten werden in den loop van het jaar een groot aantal elk voor zich echter kleine afzettingen van fosphaat opgespoord, meerendeels in grotten, waarin tot dusver reeds 250 000 ton fosphaat met volledige zekerheid werd aangetoond, terwijl naar schatting eene gelijke hoeveelheid nog nader vastgesteld zal kunnen worden. Tal van streken zijn echter nog niet onderzocht.

De samenstelling van deze phosphaten bleek echter wisselend te zijn; naast tricalciumphosphaat, waarvan de bruikbaarheid als mest c.q. als grondstof voor mestbereiding wel vaststaat, bleken ook aluminium- en ijzerverbindingen voor te komen, waarvan de mogelijkheid eener toepassing met medewerking van landbouwproefstations nog onderzocht zal moeten worden.

Een der in de technologie bekende verwerkingsmethoden van dergelijke aluminiumrijke phosphaten en wel die tot kalihoudende kunstmest, leidde er toe, dat het voorkomen van kaliumhoudende gesteenten op Java nader werd bestudeerd. Op de hellingen van den daarvoor in aanmerking komenden G. Ringgit in Oost-Java werden bazalten aangetroffen, waarin het kaliumhoudende mineraal leuciet in belangrijke hoeveelheid voorkomt. Daar de gesteenten aan de oppervlakte echter verweerd zijn en daarbij de oorspronkelijke leuciet tot het aan kaliumarme mineraal analciem blijkt te zijn omgezet, zal hier nog een nader onderzoek door middel van diepe putten noodig zijn. Ook andere mogelijkheden tot winning van kaliumverbindingen werden in beschouwing genomen.

Voorts kan melding gemaakt worden van onderzoekingen naar het voorkomen van bazalten voor wegenmateriaal bij Trenggalek in Kediri, naar de exploitabele hoeveelheid marmer ten Zuiden van Bandjarnegara, en naar het voorkomen van kaolien voor keramische industrie in West-Java. Ook trok het voorkomen van oliehoudende schalies in het Karangbolong-gebergte de belangstelling, in het bijzonder met betrekking tot de vraag of daaruit ichthyol te bereiden zou zijn. Deze vondst zelf bleek van weinig beteekenis te zijn, terwijl het gehalte aan de voor „ichthyol” noodig geachte zwavelverbindingen aan den lagen kant is.

Over verschillende industrialisatie-objecten werden 13 rapporten samengesteld.

Geologisch Laboratorium. Palaeontologisch Laboratorium. De werkzaamheden in dit laboratorium bleven er op gericht zoowel de loopende geologische opnamen zoo goed mogelijk rechtstreeks te steunen als meer algemeene grondslagen voor de juiste indeeling en ouderdomsbepaling van het Indische tertiair te leggen. Laatstbedoelde werkzaamheden leverden in 1932 de stof voor twee „Wetenschappelijke Mededeelingen”, resp. van de hand van Dr. Tan Sin Hok, nl. n°. 19 „On Cycloclypeus”, en van Dr. W. Scheffen, n°. 21, „Ostindische Lepidocyelinen”.

Chemisch Laboratorium. Het oude *Laboratorium van het Mijnwezen* (voor scheikundige en metallurgische onderzoekingen) werd, nadat eerst de afdeling voor wateronderzoek eene kleine reorganisatie had ondergaan om haar beter te doen beantwoorden aan de eischen voor modern drinkwateronderzoek — voor zover deze bij artesisch water te pas komen —, in den loop van 1932 om bezuinigingsredenen in zijn geheel bij den Opsporingsdienst ingedeeld, teneinde met het Agrogeologisch Laboratorium onder één beheer te kunnen worden gesteld.

Naast de gewone onderzoekingen van grond-, erts- en watermonsters ten behoeve van den eigen dienst werden eveneens speciale onderzoekingen verricht voor de Codificatie-werkcommissie voor grondonderzoek.

Het *Petrologisch Laboratorium.* Ook dit laboratorium vervolgde zijne werkzaamheden op denzelfden tweeledigen grondslag als het palaeontologisch laboratorium.

Publicaties. Verschenen zijn, behalve de hiervóór reeds vermelde uitgaven, in 1932 in de serie „Wetenschappelijke Mededeelingen”: n°. 15, Contribution to the Knowledge of the fossil mammalian fauna of Java; n°. 20, Ein eocäner Nautilus von Java; Neue Beiträge zur Kenntnis der permischen Echinodermen von Timor. VII. Die Anomalien der Schizoblasten; Homo (Javanthropus) soloensis n.subg.n.sp.; n°. 21, Ostindische Lepidocyclinen, Deel I en n°. 22, Petrologische beschouwingen omtrent de korund- diaspoorrots- rolsteenen (leboersteenen) uit de diamantstreken van West- en Zuidoost-Borneo; De liparitische eruptie van den bazaltischen Tanggamoës-vulkaan.

De Javanische concurrentie heeft op de afwisseling van het aantal kleine bedrijven invloed gehad door in 1932 een aantal kleine bedrijven te overnemen. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht.

2. Verscheidene nijverheidsbedrijven

De nijverheidsbedrijven zijn in 1932 in de richting van de kleine bedrijven gericht. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht.

Bedrijf	1931	1932
Bedrijf A	1000	1100
Bedrijf B	2000	2200
Bedrijf C	3000	3500
Bedrijf D	4000	4500
Bedrijf E	5000	5500
Bedrijf F	6000	6500
Bedrijf G	7000	7500
Bedrijf H	8000	8500
Bedrijf I	9000	9500
Bedrijf J	10000	10500

De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht. De concurrentie is vooral in de richting van de kleine bedrijven gericht.

H. NIJVERHEID.

1. Algemeen overzicht.

In 1932 is de belangstelling voor nieuwe mogelijkheden op industrieel gebied toegenomen; tevens heeft echter — vooral na de sterke daling van de yen — de concurrentie van goedkoope, uit Japan geïmporteerde goederen zich ontwikkeld tot een economischen factor, die niet zonder invloed is ten aanzien van de industriele ontwikkeling van Nederlandsch-Indië. Zulks is vooral het geval met de Europeesche industrie. De uitbreiding daarvan heeft zich in 1932 dan ook vrijwel bepaald tot het in werking stellen van eene nieuwe verffabriek te Batavia, tot de oprichting waarvan reeds in 1931 besloten was, de omzetting van een proefbedrijf te Garoet in een textielfabriek van middelmatige grootte en de opening van een groote sigarettenfabriek te Malang. In de plannen tot het in werking stellen van meer bierbrouwerijen, waarvan in het vorig Verslag melding is gemaakt, is in zoover verandering gekomen, dat slechts één nieuwe brouwerij te Batavia werd gebouwd, die in het begin van 1933 in gebruik is gekomen.

De Japansche concurrentie heeft op de uitbreiding van het aantal kleine bedrijven (meestal beheer door Inheemschen of Vreemde Oosterlingen), waarin doorgaans geringe kapitalen zijn vastgelegd, in veel mindere mate invloed gehad; ook in 1932 nam het aantal der kleine textielbedrijven, zeep- en oliefabriekjes gestadig toe.

2. Verschillende nijverheidsbedrijven.

Vlechtnijverheid. De statistische gegevens betreffende den uitvoer van bamboe- en pandanhoeden geven een duidelijk beeld van den toestand in dezen tak van nijverheid, waarvan de producten in hoofdzaak bestaan uit genoemde soorten van hoeden, die voor het grootste gedeelte voor uitvoer bestemd zijn. Eene vergelijking met de jaren 1930 en 1931 levert de volgende resultaten op:

Bamboehoeden.

	Aantal stuks in duizendtallen.	Waarde in f 1000.
1930	2 936	465
1931	2 563	276
1932	1 743	126

Pandanhoeden.

1930	19 609	3 338
1931	17 697	3 143
1932	10 699	669

Uit deze gegevens blijkt, dat niet alleen de hoeveelheid geëxporteerde hoeden aanzienlijk is verminderd, doch dat ook de gemaakte prijzen eene niet minder belangrijke daling ondergingen, namelijk voor bamboehoeden per stuk gemiddeld van 10,8 tot 7,2 ct. en voor pandanhoeden per stuk van 17,7 tot 6,2 ct. Alleen doordat de bevolking thans genoodzaakt is haar vrijen tijd voor een minimumloon ten nutte te maken, is het mogelijk geweest tegen zoodanige prijzen aan het buitenland te leveren. De verminderde vraag en de lage prijzen werden eensdeels veroorzaakt door de geringere behoefte aan „harvest hats” in Amerika, waar het landbouwbedrijf door de werelderisis is getroffen, terwijl daarnaast door verandering van de damesmode in Europa de fijnere soorten weinig aftrek konden vinden. Tenslotte is de in Japan uit papier machinaal vervaardigde hoed als ernstige concurrent op de wereldmarkt van bamboe- en pandanhoeden uit Java sterk op den voorgrond getreden.

Weefnijverheid. In het vorig Verslag werd medegedeeld, dat in vergelijking met 1930 een kwantitatieve vooruitgang van den invoer van weefgarens tot uiting was gekomen. Eene vergelijking van 1932 met het daaraanvoorafgegane jaar vertoont het volgende beeld:

<i>Java en Madoera.</i>			
	1931	1932	
Katoenen weefgarens	1 587 000 kg bruto	1 251 633 kg bruto	
Zijden en kunstzijden weefgarens	46 000 „ „	68 930 „ „	

<i>Buitengewesten.</i>			
	1931	1932	
Katoenen weefgarens	955 756 kg bruto	1 210 572 kg bruto	
Zijden en kunstzijden weefgarens	146 847 „ „	111 477 „ „	

Bij beschouwing van deze cijfers dient in aanmerking te worden genomen, dat de aangevoerde garens voor een deel gebruikt worden ter verwerking op het ouderwetsche desagetouw met zeer geringe capaciteit en voor het andere deel toepassing vinden bij het moderne door de textielinrichting gepropageerde handgetouw, waarvan de capaciteit eenige malen grooter is dan die van het oude getouw.

Waar de exploitanten van het moderne getouw reeds een zwaren strijd voeren tegen de zeer laag geprijsde goederen uit Japan, is het begrijpelijk, dat de op het weinig economisch werkende desagetouw vervaardigde weefsels in vele gevallen niet met winst waren te verkoopen. Hoewel het beschikbaar statistisch materiaal niet toestaat de productie van de bedoelde soorten weefgetouwen in cijfers uit te drukken, mag aangenomen worden, dat de handweverij met moderne getouwen, in tegenstelling met het desagetouw, voor de ontwikkeling der textielnijverheid eene belangrijke toekomst kan hebben. Intusschen werd aan de ouderwetsche desagetouwen, welke gezamenlijk nog altijd de grootste productie hebben, de noodige aandacht besteed, teneinde onder de gegeven omstandigheden daaruit voor belanghebbenden het grootst mogelijk profijt te trekken.

De toeneming van het gebruik van kunstzijde voor de sarongweverijen op Java en Madoera komt in de bovenstaande cijfers tot uiting; voor de Buitengewesten valt eene sterke vermindering te constateeren van het gebruik van echt-zijden garens, hetwelk vooral in Zuid-Celebes in voorafgegane jaren zeer aanzienlijk was, gepaard gaande met eene toeneming van het verbruik van katoenen garens. De kort geleden afgekondigde vrijdom van invoerrecht op katoenen garens en het betrekkelijk hooge recht op echt-zijden garens heeft tezamen met de door geringe koopkracht van de bevolking veroorzaakte preferentie voor goedkope weefsels deze verschuiving van de zijden naar de katoenen garens veroorzaakt.

Dat de te Bandoeng gevestigde textielinrichting van de afdeeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel de weverij met *moderne getouwen* sterk heeft bevorderd, moge blijken uit de stijging van het aantal op Java gebruikte getouwen (van 1400 in 1931 op 2200 in 1932). Eveneens vertoont het aantal van door de textielinrichting tegen betaling verstrekte weefapparaten eene belangrijke vermeerdering: in 1932 zijn 330 weefgetouwen en 36 scheermolens afgeleverd, tegen 243 en 20 in 1931.

De uitbreiding van verschillende weverijen moet overigens, naast de voorlichting van de textielinrichting, voornamelijk worden toegeschreven aan het zich steeds sterker ontwikkelend streven der inheemsche bevolking om slechts die stoffen te dragen, welke in Nederlandsch-Indië vervaardigd zijn. In verband hiermede verdient vermelding, dat vrijwel alle weverijen op hare etiketten vermelden „Terbikin di Djawa” (Op Java gemaakt).

De voorsprong der inheemsche weverijen tengevolge van de gemakkelijke aanpassing aan de, ook in Nederlandsch-Indië sterk wisselende mode, trachten

buitenlandsche concurrenten te nivelleeren door telegrafisch de meest gewilde dessins over te seinen. Toch blijft het genoemde voordeel voor bezitters van weverijen, die naast technische kennis over voldoende koopmansgeest beschikken, zeer belangrijk.

In 1932 werd aan de werkzaamheden van de textielinrichting te Bandoeng uitbreiding gegeven door het vestigen van filialen te Jogjakarta en Makassar, terwijl het in de bedoeling ligt tot verdere decentralisatie van dezen voorlichtingsdienst over te gaan.

Batiknijverheid. Kon in het vorig Verslag hier en daar nog op lichtpunten worden gewezen, met betrekking tot 1932 moet over de geheele linie een belangrijke achteruitgang in de batiknijverheid worden geconstateerd. Hoewel gedurende de maanden Augustus tot en met October eene geringe opleving viel te constateeren, was deze niet van dien aard, dat de schade daardoor kon worden ingehaald.

Over het algemeen kan veilig worden aangenomen, dat de productie op 30 à 40 % van de normale is gedaald. Kon in vorige jaren nog gewezen worden op het feit, dat de vervaardiging van middelsoort en fijne batiks, welke hun weg vonden naar de beter gesitueerden en vaste loontrekkers, nog vrij stabiel was gebleven, thans heeft ook dit deel van de batiknijverheid den terugslag moeten ondervinden van den gedaalden loonstandaard niet alleen, doch ook van de inkrumping van vele bedrijven, waardoor velen zonder inkomsten geraakten. Terwijl b.v. in normale tijden het begin der suikercampagne, wanneer de voorschotten verstrekt werden, eenige opleving ten gevolge had, viel in 1932 hiervan in de batikindustrie hoegenaamd niets te merken. Ook de traditioneele feestdagen, zooals het einde der vastenmaand, enz., vermochten niet eene opleving van beteekenis te weeg te brengen.

Als voornaamste oorzaak moet worden beschouwd de geringe koopkracht van de massa tengevolge van de buitengewoon slechte prijzen der landbouwproducten. Reeds meermalen is gewezen op het nauwe verband, dat bestaat tusschen den toestand der batikbedrijven en den landbouw. Vooral in tijden, zooals men die thans doormaakt, treedt dit verband heel duidelijk aan den dag.

Een gevolg was ook, dat er slechts vraag was naar goedkoopere soorten batiks, waaraan de batiknijverheid kon voldoen, dank zij de voortdurende daling van nagenoeg alle grondstofprijzen. Voor sommige soorten cambrics kon zelfs eene prijsdaling worden geconstateerd tot iets beneden vóór-oorlogspeil. Een ander belangrijk hulpmiddel als hars gaf eveneens eene niet geringe daling in prijs te zien. Eene uitzondering maakten de synthetische kleurstoffen, waarvan de prijzen niet belangrijk zijn verminderd. De eveneens gedaalde loonen in aanmerking nemende, behoeft het dan ook geen verwondering te baren, dat batiks konden worden aangeboden voor den ongekend lagen prijs van f 7 per kodi (20 stuks). De betere soorten maakten prijzen van f 20 tot f 30 per kodi.

Vergelijkt men de verschillende plaatsen van productie, dan blijkt, dat onder de belangrijke centra Batavia het meest geleden heeft van de slechte tijden. Kon deze plaats eenige jaren terug nog op een export bogen van ruim 10 miljoen gulden 's jaars, in 1932 beliep de uitvoer slechts eenige honderd duizenden guldens. Ook Pekalongan maakte, vergeleken bij het jaar 1931, een moeilijken tijd door. Van de kleine centra, welke zwaar zijn getroffen, worde allereerst genoemd Ambarawa, waar vele batikbedrijven tot sluiting hebben moeten overgaan, evenals te Tasikmalaja en te Plered bij Cheribon. Te Ponorogo viel tengevolge van de buitengewoon lage productiekosten een kleine vooruitgang te constateeren ten koste van Toeloengagoeng en Jogjakarta.

Teneinde eene snellere productie te bevorderen, werd in het begin van 1932 door het batikproefstation te Jogjakarta eene nieuwe werkwijze gepropageerd, welke vooral te Solo ingang schijnt te hebben gevonden.

Voorts werd op een der jaarmarkten in samenwerking met een der electriciteitsbedrijven eene demonstratie gehouden van de toepassing van electriciteit in de batikbedrijven. In Oost-Java, o. a. te Grisee, zijn velen er toe overgegaan hunne

batikbedrijven te electrificeeren, hetgeen regelmatigheid in het stempelwerk ten gevolge had.

Kon reeds eerder vermeld worden, dat het gebruik van Japansche cambrics belangrijk was toegenomen, in 1932 was de toepassing hiervan als gevolg van de zeer lage prijzen en de over het algemeen zeer verbeterde kwaliteiten zoo mogelijk nog grooter.

Als een crisisverschijnsel moet worden beschouwd het grootere aantal batik-bedrijven, waar niet voor eigen rekening werd gewerkt, doch in loonarbeid voor de groote kapitaalkrachtige bedrijven.

Lederindustrie. De oprichting van verscheidene winkels, uitsluitend ingericht voor den verkoop van laaggeprijsde schoenen van de Bata-fabrieken, heeft in 1932 grooten invloed uitgeoefend op den omzet der Inheemsche en Chineesche schoenmakerijen, die hare artikelen in handarbeid vervaardigen en daardoor een zwaren concurrentiestrijd hadden te voeren tegen de machinaal vervaardigde geïmporteerde producten, terwijl de sterk verminderde koopkracht der bevolking eveneens heeft medegewerkt om de productie der inheemsche schoenen tot een minimum te verlagen. Aangezien de schoenmakerijen de voornaamste afnemers zijn van de inheemsche looierijen, hebben de hierboven genoemde factoren ook in hooge mate den toestand in deze nijverheid beïnvloed. In het algemeen kan worden aangenomen, dat de productie der looierijen tot op de helft van die in normale jaren is teruggelopen, terwijl verscheidene kleine producenten van leder hun bedrijf moesten sluiten.

De vraag naar en de productie van goede kwaliteiten leder, aan de bevordering waarvan de voorlichtingsdienst der afdeling Nijverheid gedurende jaren zorg heeft gewijd, verminderde in 1932 in aanzienlijke mate, zoodat die dienst zijne adviezen vrijwel uitsluitend op verlaging der kostprijzen moest richten.

Metaalnijverheid. De onrustbarende achteruitgang van de Nederlandsch-Indische metaalnijverheid heeft zich in 1932 nog sterker dan in de voorafgegangene jaren geopenbaard. Het aantal belangrijke orders uit de suikerindustrie en de andere groote cultures is zóó gering geweest, dat deze nijverheid in haar geheel in een in hooge mate zorgwekkenden toestand is gekomen, hetgeen noodzakelijk gepaard is gegaan met groote bezuiniging op personeel en salarissen.

Door de Regeering, die zich volkomen bewust was van den ernst van den toestand in dezen belangrijken tak van nijverheid, werd getracht Haar orders op producten der metaalnijverheid zooveel mogelijk door de Indische industrie te doen uitvoeren, doch als gevolg van de noodzakelijke bezuiniging op 's Landsmiddelen bleven deze orders beperkt.

Bouwnijverheid. Terwijl in 1932 nagenoeg geen groote bouwwerken werden opgezet, heeft de aanzienlijke vermindering der inkomsten, vooral van de Europeesche bevolking, de behoefte aan kleine particuliere woningen vergroot. Bij den bouw van deze woningen werd zooveel mogelijk gebruik gemaakt van goedkoop doch voldoende deugdelijk materiaal, zoodat de steen- en pannenfabrikanten genoodzaakt waren hun bedrijven zoo economisch mogelijk in te richten. De prijzen voor steenen en pannen liepen tot 40 à 50 % van de vroeger geldende terug, waardoor vele fabrikanten voor de keuze stonden of wel het bedrijf te sluiten of wel dit zoodanig te moderniseeren, dat eene besparing van brandstof en verbetering van het product kon worden bereikt.

Het keramisch laboratorium heeft door onderzoek van de te gebruiken klei en het aangeven van doelmatige, minder brandstof verbruikende ovenconstructies in aanzienlijke mate tot verbetering der arbeidsmethoden kunnen medewerken.

Met de industrieën ter vervaardiging van vuurvast materiaal en geglazuurde buizen was het, tengevolge van de geringe vraag naar deze producten, zeer slecht gesteld.

Cementfabricatie. Door het tegen medio 1931 gereedkomen van verschillende uitbreidingen en vernieuwingen is de Portland Cement Fabriek te Padang van de

N. V. Nederlandsch-Indische Portland Cement Maatschappij tot eene zoodanige economische eenheid uitgroeid, dat zij van dien tijd af in staat is geweest zich tegen vrijwel iedere normale concurrentie van het buitenland te weren, hetgeen duidelijk wordt weergegeven door de volgende statistische cijfers van den omzet van Padang-cement vergeleken met den invoer van buitenlandsch cement in Nederlandsch-Indië.

	Omzet Padang-cement.	Invoer uit Europa.	Invoer uit Japan.
1929	876 000 vaten = 39%	443 000 vaten = 19%	922 000 vaten = 42%
1930	887 000 " = 42%	159 000 " = 8%	991 000 " = 50%
Iste halfjaar 1931	361 000 " = 52%	18 000 " = 3%	310 000 " = 45%
October 1931	87 000 " = 63%	2 000 " = 2%	47 000 " = 35%
November 1931	62 000 " = 66%	3 000 " = 3%	27 000 " = 30%
December 1931	55 000 " = 45%	2 000 " = 2%	63 000 " = 53%
Totaal 1931	766 000 " = 54%	26 000 " = 2%	628 000 " = 44%

Uit bovenstaande cijfers blijkt wel hoe in den onderlingen concurrentiestrijd Europa het eerst van de Indische markt verdrongen werd en voorts hoe de Padangsche Cementfabriek op de Japansche concurrentie won.

In December 1931 echter kreeg Japan, in hoofdzaak tengevolge van het verlaten van den gouden standaard en de daarmee gepaard gaande depreciatie van den yen, plotseling de leiding en begon het de Padangsche cement van de Indische markt te verdringen.

Het jaar 1932 gaf dan ook de volgende cijfers te zien:

	Omzet Padang.	Invoer Japan.
Januari	41 000 vaten = 42 %	56 000 vaten = 56 %
Februari	35 100 " = 40 %	51 000 " = 58 %
Maart	50 400 " = 39 %	75 700 " = 60 %
April	50 000 " = 50 %	47 600 " = 49 %
Mei	42 400 " = 53 %	37 400 " = 46 %
Juni	38 000 " = 42 %	49 400 " = 56 %
Juli	33 300 " = 47 %	36 800 " = 51 %
Augustus	29 400 " = 33 %	57 200 " = 65 %
September ..	45 000 " = 32 %	93 200 " = 67 %
October	38 000 " = 46 %	43 500 " = 53 %
November ...	34 400 " = 32 %	71 600 " = 67%
December ...	31 600 "	—

Nadat in het begin van 1932 naar een uitweg was gezocht om de Padangsche Cement Fabriek eenigszins te beschermen tegen doodende concurrentie, kwam medio Maart met de importeurs van Japansche cement een overeenkomst van die strekking tot stand. Bedoelde importeurs verplichtten zich om voortaan van ieder geïmporteerd vat cement eene retributie van f 0,30 aan de Padangsche fabriek af te dragen. Niettegenstaande dezen maatregel slaagde de eerder genoemde fabriek er niet in een omzet van eenig belang te behouden; de fabriek, die een jaar-capaciteit heeft van bijna 1 500 000 vaten, zag haar omzet in 1932 binnen Nederlandsch-Indië terugloopen tot 469 000 vaten, terwijl ± 35 000 vaten in het buitenland afgezet werden.

In 1933 zijn dan ook onderhandelingen geopend tusschen belanghebbenden over eene verdeeling van de Indische cementmarkt tusschen de Padangsche fabriek en de Japansche producenten. Teneinde te voorkomen, dat hangende deze onderhandelingen, zoowel de besprekingen als de cementmarkt inmiddels door speculatieven invoer zouden worden verstoord, werd bij Ord. van 27 Juni 1933 (I. S. n°. 282) de invoer van cement gedurende 3 maanden aan beperkende bepalingen onderworpen.

Wat het product der Padangsche Cement Fabriek betreft, zij vermeld, dat dit het certificaat voor B-cement (meer uitvoerig genoemd: Portland cement met hooge aanvangsvastheid) van het Laboratorium voor Materiaalonderzoek te Bandoeng wist te verwerven.

Olie-industrie. Hoewel de productiecijfers van het meest belangrijke product der Nederlandsch-Indische olie-industrie, nl. klapperolie, niet met volkomen juistheid weergegeven kunnen worden, is het toch mogelijk geweest uit de gegevens betreffende den uitvoer van copra's en klapperolie het volgend overzicht, dat bij benadering een beeld geeft van productie en consumptie in de laatste jaren, samen te stellen.

Productie der klapperoliefabrieken op Java.

	Uitgevoerd.	Consumptie op Java.
1930	16 000 000 kg	80 000 000 kg
1931	4 000 000 „	84 000 000 „
1932	16 000 000 „	8 000 000 „

Naast de fabrieksolie wordt door de bevolking klapperolie in huisindustrie gewonnen; het is echter niet mogelijk de totale hoeveelheid daarvan enigermate te schatten. Aangenomen kan worden, dat de zeer lage prijs van klappers en de geringe koopkracht van de bevolking de consumptie van fabrieksolie in 1932 heeft doen dalen en de bereiding in huisindustrie heeft bevorderd. Het in vele streken toegenomen gebruik van klapperolie voor verlichtingsdoeleinden heeft mede dezen overgang van fabrieks- naar huisindustrie zeer in de hand gewerkt. De groote bedrijven hadden in 1932 met meer moeilijkheden te kampen dan de op kleine schaal werkende fabriekjes, daar deze meestal een klein rayon voor den verkoop bestrijken en niet zijn aangewezen op het in voorraad houden van groote hoeveelheden grondstof. Bij den aankoop van copra kon derhalve door de kleine bedrijven eene opportunistische politiek gevolgd worden, terwijl het beperkte afzetgebied het niet onbelangrijk voordeel van geringe transportkosten opleverde. Als gevolg van deze omstandigheden heeft in 1932 in de bereiding van klapperolie in zekere mate eene verschuiving plaats gehad van de groote naar de kleine bedrijven. Zeer geringe winst of vaak zelfs verlies bij verkoop op Java heeft den export van olie gestimuleerd, zoodat in 1932 aanzienlijk meer dan in 1931 werd uitgevoerd.

Zeep- en parfumeriefabricage. De invoer in Nederlandsch-Indië van caustic-soda, eene noodzakelijke grondstof voor de zeepbereiding, is in 1932 nagenoeg even groot geweest als in het daaraan voorafgegane jaar, hetgeen uit de volgende cijfers moge blijken.

	Java en Madoera.	Buitengewesten.	Totaal.
1931	6193 ton	2319 ton	8512 ton
1932	5685 „	2729 „	8414 „

Hoewel genoemd product behalve voor zeepbereiding ook voor andere doeleinden toepassing vindt, kan stellig aangenomen worden, dat de behoefte aan deze grondstof bij de andere industrieën in 1932 eerder geringer dan groter is geweest, zoodat het totale gebruik van in Indië vervaardigde zeep niet is achteruitgegaan.

Bij beschouwing van den invloed der gestadige economische inzinking op de Nederlandsch-Indische zeepindustrie dient onderscheid gemaakt te worden tus-

schen de consumptie van in moderne Europeesche fabrieken vervaardigde goede soorten toiletzeep en het eenvoudige product van tallooze kleine bedrijfjes in handen van Chineezzen of Inheemschen. Bij vrijwel gelijkblijvende totale consumptie van zeep heeft eene aanzienlijke verschuiving naar het gebruik van goedkoopere zeep plaats gevonden, hetgeen het groote aantal kleine producenten ten goede is gekomen. De zeer aanzienlijke daling van de hoeveelheid ingevoerde goedkoopere harde waschzeep van 1532 ton in 1931 tot 773 ton in 1932 is in hoofdzaak een gevolg van de uitbreiding der binnenlandsche kleinindustrie, die door de geringe kosten der grondstoffen en de eenvoudige fabricatie in staat was (weliswaar met geringe winst) tegen den invoer van de goedkoopere soorten te concurreeren.

Moeilijker zijn de omstandigheden geweest voor de Europeesche groote fabrieken, die voornamelijk de goede soorten toiletzeep produceeren. Uit den aard der zaak verminderde de vraag naar toiletzeep — welke voor een groot deel van de bevolking onder de huidige omstandigheden een luxe-artikel is — zeer sterk, terwijl de daling van buitenlandsche valuta, eerst in Engeland en daarna in Japan, de concurrentie tegen de ingevoerde artikelen zeer moeilijk maakte. De waardevermindering van het pond sterling en de verhooging van invoerrechten in Engelsche koloniën beletten den loonenden uitvoer van in Indië vervaardigde toiletzeepen, die in voorafgegane jaren niet onaanzienlijk is geweest.

Spiritusfabricage. De door de in Nederlandsch-Indië gevestigde spiritusfabrieken verkregen resultaten waren voor het jaar 1932 van zoodanig ongunstigen aard, dat de spiritusfabriek „Brantas” te Soerabaja haar fabriek voor onbepaalde tijd gesloten heeft, terwijl het personeel ontslagen werd.

Volgens de statistische opgaven van het Centraal Kantoor voor de Statistiek wordt de export van alcohol uit Java gedurende de laatste drie jaren door de volgende cijfers weergegeven:

	1930	1931	1932
China incl. Hongkong ..	8 811 889 l	11 015 384 l	8 694 784 l
Mandsjoerije	1 266 314 „	—	—
Britsch-Indië	5 171 519 „	4 534 091 „	4 393 058 „
Overig Azië, enz.	1 423 788 „	1 235 738 „	1 046 445 „
Europa	7 149 886 „	99 728 „	—
Totaal	23 723 396 l	16 884 941 l	14 134 287 l

Uit die cijfers blijkt, dat de export van alcohol in 1932 aanmerkelijk verminderd is in vergelijking met de twee voorafgegane jaren, hetgeen voornamelijk een gevolg is van het feit, dat Europa in dat jaar geheel van de markt verdween.

Dat het steeds verder terugloopen van den koers in China en de lage waarde van de Britsch-Indische Rupee van zeer ongunstigen invloed zijn geweest op den opbrengstprijis van den Indischen alcohol behoeft wel geen betoog. De import van alcohol in China werd verder nog aanzienlijk belemmerd door nieuwe belastingen.

Ook in Nederlandsch-Indië heeft de ongunstige economische toestand invloed uitgeoefend op het gebruik van brandspiritus, hetgeen blijkt uit het feit, dat door den Dienst der In- en Uitvoerrechten en Accijnzen ten behoeve van het denatureeren van alcohol, gedurende de laatste drie jaren een hoeveelheid methylatie-middelen verstrekt werd, voldoende voor den aanmaak van $\pm$ 2 590 000 l in 1930, $\pm$ 2 330 000 l in 1931 en $\pm$ 2 080 000 l in 1932.

Tenslotte zij vermeld, dat de verkoop van zuiveren alcohol zeer gering is geweest. Niet onmogelijk is ook de verhooging van den accijns van f 3 tot f 4 per liter 100 % daarop van invloed geweest.

Sigaretten- en strootjesfabricatie. Gedurende 1932 maakte de sigarettenindustrie een zeer moeilijken tijd door. Tengevolge van de sterk verminderde koopkracht van alle bevolkingsgroepen, welke konden worden gerekend te

behooren tot de consumenten van de goedkoope in Indië vervaardigde sigaret, gingen de omzetten dermate achteruit, dat verscheidene fabrieken tot sluiting moesten overgaan. Ondanks doorgevoerde bezuinigingen in het bedrijf en loonsverlaging gelukte het niet het bedrijf op peil te houden. Ook het middel der prijsverlaging heeft niet mogen baten.

Als lichtpunt kan worden medegedeeld, dat een groot concern zijne fabrieken in Oost-Java ondanks den ongunst der tijden toch heeft geopend. Hiertegenover staat echter, dat een ander groot concern twee zijner groote fabrieken, welke sedert het vorige jaar gesloten werden, nog niet weder in werking heeft kunnen stellen.

De gemaakte prijzen waren als gevolg van de slechte economische situatie en den scherpen onderlingen concurrentiestrijd der vele bedrijven eveneens zeer onbevredigend.

Eene duidelijke verschuiving vond plaats van de sigaret naar de goedkoopere strootjes, welke voor een zeer belangrijk deel bestonden uit de z.g. krètèk-strootjes. De bedrijven, welke zich bezig hielden met de vervaardiging dezer strootjes, ondervonden daardoor in 1932 in mindere mate den invloed van de depressie dan de sigarettenindustrie.

Naast de bestaande bedrijven kon eene niet onbelangrijke toeneming van het aantal kleine producenten worden geconstateerd. Desniettenstaande bleek aan het einde van het jaar, dat de productie der meeste fabrieken slechts in geringe mate was afgenomen. De omzet van verscheidene fabrieken onderging zelfs eene verhooging. Uit al deze feiten moge blijken, dat de consumptie van krètèk-strootjes is toegenomen, zooals reeds boven vermeld ten koste van de sigaret. Als een verheugend verschijnsel kan worden aangezien het feit, dat de Nederlandsch-Indische kruidnagelen meer en meer in gebruik werden genomen, hoewel eene vermenging met het geïmporteerde Zanzibar-product nog steeds noodzakelijk bleek.

Brouwerijbedrijf. De bierbrouwerij te Soerabaja van de N.V. Nederlandsch-Indische Bierbrouwerijen, een bedrijf van aanzienlijken omvang, dat speciaal door haar zeer moderne installatie een bijzondere plaats in de Nederlandsch-Indische industrie inneemt, werd einde November 1931 geopend, zoodat van eene vergelijking van de in 1932 verkregen resultaten met die van voorafgegane jaren geen sprake kan zijn. De omzet van de bovengenoemde fabriek heeft in 1932 ruim 17 000 hl bedragen, zoodat de brouwerij een belangrijk percentage van den invoer van vroegere jaren, waarvan de volgende statistische cijfers een beeld geven, tot zich heeft kunnen trekken.

Afgetapt bier (geen stout).

	Invoer op Java en Madoera.	Invoer in de Buitengewesten.
1930	6 557 950 l	6 046 283 l
1931	5 557 589 l	4 011 460 l
1932	3 844 964 l	2 742 270 l

Vooraf gedurende de laatste maanden van 1932 werd de afzet dermate beïnvloed door de Japansche concurrentie, dat de verkoopprijzen met 25 % verlaagd moesten worden. Uit het omzetcijfer voor de maand December blijkt, dat de prijsverlaging het gewenschte gevolg had en de omzet daardoor wederom belangrijk toenam.

In het algemeen overzicht van dit Verslag is reeds vermeld dat, in afwijking van de oorspronkelijke plannen, in 1933 de opening van slechts één nieuwe brouwerij is te verwachten.

Suikerwerkfabricatie. Ook voor de suikerwerkindustrie is het jaar 1932 verre van gunstig te noemen; door de snel op elkander volgende prijsfluctuaties der

benodigde grondstoffen was het zeer bezwaarlijk den marktprijs der afgewerkte producten daarmede in overeenstemming te brengen. Als gevolg hiervan en mede in verband met de aanzienlijk verminderde koopkracht der inheemsche bevolking liepen de omzetten aanmerkelijk terug.

Triplexindustrie. De triplexindustrie ondervond in 1932 den nadeeligen invloed van de zeer scherpe Japansche concurrentie, welke van dien aard was, dat Japansche kisten in Nederlandsch-Indië verhandeld werden tegen prijzen, welke verre gelegen waren beneden de voor Indië geldende kostprijzen, zoodat verscheidene fabrieken gedwongen waren de fabricatie van rubber- en theekisten aanmerkelijk te beperken of zelfs geheel te staken. Eene zeer geringe compensatie voor deze beperking der kistenfabricatie bood de bescheiden toeneming in belangstelling voor de fabricatie van triplexplaten.

Verffabricatie. De groote cultures, die weleer tot de belangrijkste afnemers van verf werden gerekend, kwamen in 1932 zoo goed als niet meer aan de markt; verscheidene concerns, die jaarlijks voor een afname van 30 000 tot 50 000 kg verf ten behoeve van hunne suikerfabrieken en andere ondernemingen contracteerden, namen in 1932 nauwelijks 500 kg verf af. Ook de door het Gouvernement doorgevoerde sterke bezuiniging was voor de verfindustrie duidelijk merkbaar.

Bijzondere vermelding verdient echter de door den Indischen Centralen Aanschaffingsdienst verleende steun om zooveel mogelijk voor de verschillende Gouvernements-instellingen producten van Nederlandsch-Indisch fabrikaat aan te schaffen, door welken maatregel de leveringen van verf aan het Gouvernement vrijwel uitsluitend aan de in Indië gevestigde verffabrieken werden toegewezen.

Ondanks de tijdsomstandigheden, werd de tweede fabriek van de N. V. Regnaults Verf-, Inkt- en Blikfabrieken te Batavia geopend, waardoor de ondernemers in nauwer contact met hun afnemers in West-Java konden komen.

Tengevolge van de aanmerkelijke daling van de prijzen der grondstoffen werden de verfprijzen in Nederlandsch-Indië in 1932 met $\pm 30\%$ verlaagd.

Gasfabricatie. Zoowel het totale gasverbruik als de toeneming van de leidingen was minder dan in 1931. De vermindering van het gasverbruik bedroeg $\pm 9\%$.

Het aantal bijgeplaatste gasmeters verminderde aanzienlijk als gevolg van de noodzaak om ook in het huishouden te bezuinigen.

Emballagefabrieken. Het tijdperk 1930—1932 bracht voor de emballagefabrieken eene gemiddelde prijsdaling van 30% van de grondstoffen, alsmede van de afgewerkte producten met zich mede.

Ondanks de doorvoering van mogelijke bezuinigingen werden in 1932 verliezen op voorraden gemaakt en had naar verhouding eene stijging der „algemeene onkosten” plaats.

Verbandstoffenfabricatie. De eenige in Nederlandsch-Indië gevestigde fabriek van verbandstoffen heeft gedurende de tweede helft van 1932, met uitzondering van enkele kleine tusschenperioden, stil gestaan.

De vermindering van den omzet is gedeeltelijk een gevolg van groote bezuinigingen bij alle militaire en Gouvernementsziekenhuizen, alsmede van het sluiten van vele suikerfabrieken en ondernemingsziekenhuizen.

Niettegenstaande op 1 Januari 1932 de prijzen sterk werden verlaagd, bleef de import van watten uit Europa en Japan zeer aanzienlijk. De grootste concurrentie ontstond echter medio 1932, toen tengevolge van de daling van het Engelsche pond sterling de Engelsche verbandstoffen in Nederlandsch-Indië voordeelig ingevoerd konden worden; zelfs eene tweede verlaging van de verkoopprijzen met wederom 10% kon deze concurrentie niet beteugelen.

Tengevolge van de bovengenoemde feiten was eene inkrimping van het bedrijf noodzakelijk, waardoor een gedeelte van het Europeesch en Inlandsch personeel moest worden ontslagen.

Biscuitfabricatie. Dank zij het van Chineesche zijde genomen initiatief tot oprichting van biscuitfabrieken zijn er thans in Nederlandsch-Indië naast verscheidene kleine bedrijven vier belangrijke fabrieken, welke gevestigd zijn te Soerabaja, Jogjakarta en Batavia.

Niettegenstaande de in Indië gefabriceerde biscuits hoofdzakelijk geconsumeerd worden door de Inheemsche bevolking, waarvan de koopkracht belangrijk gedaald is, gaf het jaar 1932 in vergelijking met 1931 toch nog eene vermeerdering van de productie van dit artikel te zien.

Hoewel de verkoopprijzen tengevolge van de waardedaling van de grondstoffen aanmerkelijk verminderd waren, bleek het in den loop van 1932 echter steeds moeilijker de biscuits af te zetten. De belangrijke opkomst van de biscuitfabricage is dan ook voor een groot deel te danken aan de doeltreffende reclame, welke voor de in Indië geproduceerde biscuits is gemaakt, waardoor de groote massa van de Inlandsche bevolking met dit product bekend raakte.

Automobielinindustrie. De invoer van automobielen was in 1932 veel geringer dan in de voorafgegane jaren, hetgeen door de volgende importcijfers duidelijk wordt weergegeven:

Jaar.	Totaal invoer.		Van Amerikaansch fabrikaat.		Van Europeesch fabrikaat.	
	Personen-auto's.	Vracht-auto's.	Personen-auto's.	Vracht-auto's.	Personen-auto's.	Vracht-auto's.
1928	11 896	4 404	10 426	4 267	1 470	137
1929	12 321	5 903	11 212	5 774	1 109	109
1930	6 027	3 191	5 106	3 120	921	71
1931	3 903	1 796	3 255	1 737	668	59
1932	1 799	711	1 257	609	542	102

Uit deze invoerstatistiek blijkt, dat in vergelijking met de jaren 1928/1929 de totale import van personen- en vrachtautomobielen gedurende 1932 onderscheidenlijk met ruim 84 en 85 % is teruggelopen, terwijl de vermindering van den invoer van beide soorten Amerikaansche automobielen ± 88 % bedroeg.

Het behoeft wel geen betoog, dat ook de in Nederlandsch-Indië gevestigde automobiefabriek van de N. V. General Motors Java den nadeeligen invloed van de tijdsomstandigheden heeft ondervonden. Gedurende 1932 leverde de fabriek te Tandjoengpriok 1172 personen- en vrachtautomobielen af, ter distributie in het door deze maatschappij bestreken gebied, hetgeen ± 88 % minder is dan in de jaren 1928/1929. Van de totale productie in 1932 was ± 90 % bestemd voor distributie en verkoop in Nederlandsch-Indië.

Verder zij de aandacht gevestigd op het opmerkelijk verschijnsel van den geringeren achteruitgang van den import van automobielen van Europeeschen oorsprong in vergelijking met die, welke uit Amerika afkomstig zijn. Vergeleken bij de jaren 1928/1929 bedraagt de vermindering van den invoer van Europeesche personen- en vrachtautomobielen voor 1932 resp. ± 58 en 17 %. Evenvermeld verschijnsel is voornamelijk een uitvloeisel van het feit, dat de huidige automobielkopers steeds meer hun keuze vestigen op kleine wagens, waarvan de aanschaffings- en exploitatiekosten gering zijn, welke eigenschappen in de in Indië geïmporteerde Europeesche automobielen vereenigd zijn. De niet onbelangrijke import in Nederlandsch-Indië van driewielige wagens gedurende 1932 wijst eveneens in deze richting.

Vuurwerkfabricatie. De bij G.B. 26 Sept. 1929 n°. 20 ingestelde commissie tot het houden van een onderzoek naar de wenschelijkheid en mogelijkheid van

monopoliseering der vuurwerkfabricatie — zie Verslag 1930, kol. 68 — is ontbonden (G.B. 11 Jan. 1932 n°. 2).

Bij Ord. van 11 April 1932 (I. S. n°. 143) zijn bepalingen vastgesteld op den invoer, den aanmaak, het voorhanden hebben, het ontsteken van, zoomede den handel in vuurwerk in Nederlandsch-Indië (vuurwerk-ordonnantie 1932).

Grafische bedrijven. Voor de Landsdrukkerij kenmerkte zich het jaar 1932 door een verdergaanden achteruitgang van het aantal werkorders. In 1932 bedroeg het aantal orders 5709, tegen 8126 in 1931, eene vermindering dus met $\pm 31\%$.

Het verbruik van papier vertoonde evenwel niet dezelfde daling. Aan blanco-papier is verbruikt 42 472 riem (van 500 vel) in 1931 en 42 128 riem in 1932. Het verbruik van sans-fin-papier was in 1931 10 265 134 meters en in 1932 9 827 389 meters, of ruim 4 % minder.

In verband met de vermindering van de werkzaamheden moest tot eene belangrijke inkrimping van het bedrijf worden overgegaan. Op 1 Januari 1932 omvatte het personeel der Landsdrukkerij 630 personen en einde 1932 nog slechts 450, eene vermindering derhalve met 180 personen of 28,5 %.

In dezelfde periode werd het aantal in bedrijf zijnde persen verminderd van 76 tot 49, eene inkrimping derhalve met 35,5 %.

De ontvangsten van het bedrijf over 1932 bedroegen f 1 211 482 en de uitgaven (excl. afname in behandeling zijnd drukwerk, rente en afschrijving) f 974 575.

De aan het Land uit te keeren rente over het in het bedrijf geïnvesteerde kapitaal beloopt f 113 800, de afschrijving f 108 700. De boekwaarde bedroeg einde 1932 f 1 960 388.

3. Waterkracht en electriciteit.

Het jaar 1932 kenmerkte zich, wat de electriciteitsvoorziening betreft, door eenige vermindering van den afzet in vele der reeds vroeger geëlectriceerde gebieden — in enkele bedroeg de achteruitgang meer dan 10 % — en door een geringeren omvang der uitbreidingswerkzaamheden.

Nieuwe verzorgingsgebieden werden niet ontsloten, in de oude werden slechts weinig plaatselijke bedrijven, alle van geringe beteekenis, in werking gesteld, terwijl slechts een gering aantal aanvragen voor waterkrachtconcessies en electriciteitsvergunningen binnenkwamen, welke omstandigheden geleid hebben tot eene verdere inkrimping van de met het beheer belaste afdelingen.

In het algemeen is echter de financieele toestand der concessiebedrijven zoodanig, dat zij zich, ondanks de in vele gevallen door verdergaande kortingen of tariefsverlagingen verscherpte daling der inkomsten niet voor ernstige moeilijkheden geplaatst zien.

Deze betrekkelijk gunstige toestand is, behalve van de in gunstiger jaren gevolgde financieele politiek, mede een gevolg van de omstandigheid, dat het grootste deel der in Nederlandsch-Indië opgewekte electriciteit voor huishoudelijke doeleinden, d.w.z. voor de bevrediging van primaire levensbehoeften, benut wordt. Zooals ook in andere landen bleek, ondergaat de afzet voor dat doel, in vergelijking met die voor de industrie slechts in geringe mate den invloed van de ongunstige conjunctuur.

Het Landswaterkrachtbedrijf werd uitgebreid met het reeds in den loop van 1931 tot stand gekomen bedrijf „Benkoelen”. De waterkrachtcentrale Tes, welke zich door de sluiting der Gouvernementsmijn Tambang Sawah één van haar beide afnemers had zien ontvallen, doch in dienst der algemeene energievoorziening van het gewest werd gesteld, werd met ingang van 1932 door den Dienst van Waterkracht en Electriciteit van den Dienst van den Mijnbouw overgenomen. Ondanks deze uitbreiding, vertoonden de totale inkomsten van het Landsbedrijf, voor de eerste maal, practisch geen vermeerdering.

Ten einde te bereiken, dat de kennis van electricischen sterkstroom ook buiten de kringen der deskundigen meer wordt verbreid, zal terzake onderricht op de

lagere school worden gegeven, waartoe thans demonstratietoestellen worden vervaardigd, terwijl eene handleiding in een oplaag van 18 500 exemplaren is verschenen op kosten van den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit en van de voornaamste electriciteitsbedrijven.

De belangstelling voor de ontginning van waterkracht was in 1932 zeer gering. Van verschillende reeds eerder ingediende concessie-aanvragen werd de behandeling in overleg met de belanghebbenden opgeschort.

Kenschetsend voor de gewijzigde verwachtingen inzake het benutten der groote waterkrachten in Nederlandsch-Indië voor de electrochemische industrie, is het feit, dat de laatste voor dit doel uitgegeven concessie, nl. die voor een vermogen van 200 000 pk in de Asahan-rivier, kwam te vervallen.

In het aantal der hydrometrische waarnemingsposten (± 100 stuks, waarvan 66 uitgerust met registreerende instrumenten) kwam vrijwel geen verandering. Na overleg met verschillende andere diensten, welke bij geregelde debietwaarneming belang hebben, werden echter voorbereidingen getroffen om met ingang van 1 Januari 1933 ± 40 posten op te heffen. Daardoor zullen o. a. alle waarnemingsposten op Celebes vervallen. De verwachtingen omtrent de benutting der op dat eiland aanwezige krachten, alsmede de overweging, dat door de reeds verrichte waarnemingen voor praktische doeleinden voldoende kennis der debieten verkregen is, deden tot dezen maatregel besluiten.

De in het vorig Verslag uitgesproken verwachting, dat voor de naaste toekomst met eene vertraagde uitbreiding van het aantal plaatselijke electriciteitsbedrijven gerekend zou moeten worden, werd ten volle bewaarheid. In 1932 werden namelijk in slechts 12 plaatsen distributienetten in werking gesteld, tegen 41 in 1931.

Inmiddels gaf deze betrekkelijke rust in het aanvatten van nieuwe werken gelegenheid tot revisie van de bestaande, waarbij geleidelijk de geconstateerde gebreken worden opgeheven en voor de toekomst noodige verbeteringen worden aangebracht.

In het gebruikelijk overzicht van de ontwikkeling der electriciteitsvoorziening kunnen weinig markante feiten omtrent nieuwen aanleg worden geboekstaafd. Voor een groot deel zijn deze bovendien nog van negatieven aard, daar zij betrekking hebben op oudere plannen, welke voorshands niet verwezenlijkt werden. Daartoe behooren o. a. dat der provincie Oost-Java voor electrificatie van eenige plaatsen op Madoera, dat der Nederlandsch-Indische Gas Maatschappij voor het benutten van waterkracht in de Minahasa en het plan tot electrificatie van verschillende plaatsen ter Oostkust van Sumatra door een met geld der betrokken Overheidslichamen te stichten vennootschap.

In den stand der electriciteitsvoorziening van Midden-Java kwam slechts onbeteekenende wijziging door de aansluiting van enkele kleine plaatsen. Op de concessie-aanvraag der Nederlandsch-Indische Waterkracht Exploitatie Maatschappij (N.I.W.E.M.) voor de waterkracht der Kali Toentang werd ook in 1932 nog geen beslissing genomen.

In Oost-Java werd het transmissie-systeem uitgebreid door de ingebruikstelling van het traject Bangil—Soerabaja. Daarmede werd de ringleiding, welke de krachtwerken der N.I.W.E.M. aan de Kali Konto, eenerzijds via Modjokerto, anderzijds via Malang, met Soerabaja verbindt, gesloten.

Het verbruik te Soerabaja daalde van 40,9 miljoen kwh in 1931 tot 38,2 miljoen kwh. Hoewel ook in enkele andere verzorgingsgebieden eene vermindering van het verbruik optrad, vertoonde de totale afzet der N.I.W.E.M. nog eene geringe stijging als gevolg van de grootere afname in de in den loop van 1931 aangesloten gebieden.

Na hetgeen reeds werd opgemerkt, geeft de electrificatie in de Buitengewesten geen aanleiding tot verdere mededeelingen.

Ook in 1932 werd nog hier en daar actie gevoerd tot verlaging der electriciteitstarieven, welke leidde tot het aannemen van enkele moties in dien zin in den Volksraad.

Vermeldenswaard is de bij Ord. van 17 Oct. 1932 (I. S. n°. 529) tot stand gekomen wijziging van de bepalingen omtrent den aanleg en het gebruik van

geleidingen voor elektrische verlichting en het overbrengen van kracht door middel van electriciteit in Nederlandsch-Indië (I. S. 1890 n°. 190). Daarbij zijn de waarborgsommen, welke tevoren bij verleening van electriciteitsvergunningen voor eigen gebruik door het Gouvernement geëischt werden, geheel afgeschaft, terwijl de tijd, gedurende welke die garanties voor vergunningen tot algemeen nut gesteld moeten worden, sterk beperkt werd.

De in 1931 ingestelde commissie van overleg tusschen den Dienst en de electriciteitsbedrijven hield in 1932 haar eerste vergadering. In bespreking kwamen eene werkregeling en eenige technische onderwerpen.

Zooals reeds vermeld, bleven de inkomsten van het Landsbedrijf op hetzelfde peil als in 1931. De totale ontvangsten bedroegen $\pm$ f 3 035 000, tegen f 3 026 000 in 1931. Tengevolge van de opening van het bedrijf Benkoelen vertoonden de exploitatie-uitgaven, ondanks de invoering van verschillende bezuinigingen, eene geringe stijging (van $\pm$ f 600 000 in 1931 tot $\pm$ f 613 000 in 1932). Het exploitatie-overschot daalde daardoor van $\pm$ f 2 426 000 in 1931 tot $\pm$ f 2 422 000 in 1932.

In West-Java werden 81,8 miljoen kwh aan de verschillende afnemers geleverd, hetgeen tegenover 1931 eene te verwaarloozen toename beteekent. De totale levering aan het Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken (GEBEO) nam met slechts $\frac{1}{2}$ % toe, die aan de Nederlandsch-Indische Gas Maatschappij (NIGM) daalde met ruim 4 %. De overige afnemers — Staatsspoorwegen, Radio en eenige bedrijven — vertoonden in totaal eene geringe toename.

De inkomsten verminderden van f 2 896 000 in 1931 tot f 2 811 000 in 1932, de uitgaven bedroegen $\pm$ f 502 000 (in 1931 f 544 000), zoodat het exploitatie-overschot f 2 309 000 bedroeg, tegen f 2 352 000 in 1931.

Volgens voorloopige gegevens bedragen de afschrijvingen $\pm$ f 1 046 000, zoodat voor rente-uitkeering een bedrag van f 1 263 000, d. i. 4,5 % van het bedrijfskapitaal, beschikbaar is. Tengevolge van de toepassing van het stelsel van evenredige afschrijvingen, in tegenstelling met het tevoren gevolgde annuïteitsbeginsel, is het bedrag der afschrijving in 1932 veel hoger dan in de voorafgegane jaren het geval was.

In de bedrijfsinrichtingen kwam slechts geringe wijziging. Voor het waterkrachtwerk Lamadjan werd een prijsvraag uitgeschreven voor een derde aggregaat (6400 kw). Bij dezelfde centrale is een nieuw schakelstation in aanbouw. Voor de stroomcentrale Weltevreden werd een prijsvraag uitgeschreven voor een electroketel van 750 kw. Daarmee zal het mogelijk zijn, genoemde centrale bedrijfs-gereed te houden door het benutten van het overschot-energie der waterkrachtwerken.

Door het bedrijf Madioen werden $\pm$ 3 080 000 kwh afgeleverd, tegen $\pm$ 3 miljoen kwh in 1931.

De afzet aan de werkplaatsen der Staatsspoorwegen liep verder terug tot 613 000 kwh (in 1930 843 000 kwh en in 1931 728 000 kwh); die aan het Gemeentelijk Electriciteitsbedrijf vertoonde eene stijging van 2 266 000 kwh in 1931 tot 2 450 000 kwh in 1932.

De totale ontvangsten bedroegen $\pm$ f 133 000 (f 130 000 in 1931), de uitgaven f 57 000 (f 55 000 in 1931), zoodat het exploitatie-overschot $\pm$ f 76 000 beliep; na de noodige afschrijvingen blijft $\pm$ 4 % van het bedrijfskapitaal voor rente-uitkeering beschikbaar.

Het nieuwe Landsbedrijf Benkoelen kwam, door voltooiing der hoogspanningslijn Tes-Benkoelen, in eersten aanleg gereed. De aansluiting van Kepahiang kwam in Februari tot stand. De begin 1931 in gebruik genomen hulpcentrale te Benkoelen kon in September, na het gereedkomen der hoogspanningslijn buiten bedrijf gesteld worden, zoodat de geheele voorziening van het gebied thans uit de centrale Tes geschiedt.

Onderhandelingen met eenige groote cultuurmaatschappijen omtrent aansluiting op het algemeene net leidden voorshands niet tot een resultaat.

Met het doel het na de sluiting van Tambang Sawah beschikbaar gekomen

vermogen zoover mogelijk rendabel te maken, wordt de levering van overschot-energie aan belanghebbenden overwogen.

Geleverd werden $\pm$ 2,64 miljoen kwh aan de Mijnbouw Maatschappij Redjang Lebong en $\pm$ 900 000 kwh (v. j. 337 000 kwh) aan de distributie-maatschappij (NIGM).

De ontvangsten bedroegen in dit eerste boekjaar $\pm$ f 91 000, de uitgaven $\pm$ f 55 000.

4. Overheidszorg voor de Nijverheid.

In het vorig Verslag werd reeds melding gemaakt van de sterk oplevende belangstelling voor de oprichting van nijverheidsbedrijven, waardoor de werkzaamheden van het hoofdkantoor der Afdeeling in hoofdzaak van adviseerenden aard waren. In nog meerdere mate was in 1932 de Afdeeling genoodzaakt hare aandacht hoofdzakelijk te bepalen tot het beantwoorden van een zeer groot aantal verzoeken om advies van technische of economische strekking. Door deze werkzaamheden was het personeel te Buitenzorg dermate in beslag genomen, dat voor uitgebreid laboratoriumonderzoek, waarvan niet dadelijk nuttig effect is te verwachten, geen tijd beschikbaar was. Toch werden enkele, hieronder nader vermelde onderwerpen, gericht op de behoeften van de praktijk, in behandeling genomen.

De bereiding van meel uit gedroogde cassave kan onder bepaalde omstandigheden met voordeel toegepast worden; technisch onderzoek gaf aanleiding tot eene publicatie over dit onderwerp, welke als Mededeeling n°. 10 van de Afdeeling Nijverheid in 1932 is verschenen. Door verscheidene Inheemschen werd advies gevraagd over de bereiding van kandij uit rietsuiker. De aanzienlijke consumptie op Java gaf de Afdeeling Nijverheid aanleiding voor de bereiding eene geschikte werkwijze vast te stellen.

In 1932 werd een aanvang gemaakt met een uitgebreid onderzoek betreffende de uit een economisch oogpunt zeer belangrijke bereiding van klapperolie uit verse klappers. Het onderzoek, dat in 1932 nog niet was geëindigd, wees er reeds op, dat binnenkort een werkwijze te verwachten is, waardoor met weinig kostbare hulpmiddelen een zeer hoog rendement aan olie van uitmuntende hoedanigheid uit verse klappers kan worden verkregen.

Het batikproefstation te Jogjakarta werkte in 1932 een nieuw procédé uit, waaruit met behoud van de goede kwaliteit de tot dusver gevolgde werkwijze voor de vervaardiging van batiks aanzienlijk bekort wordt. In samenwerking met eene electriciteitsmaatschappij werden elektrische apparaten geconstrueerd, die in verschillende batikbedrijven met succes zijn toegepast.

Bij aanvullende begrooting voor 1932 werden gelden toegestaan voor de oprichting van een filiaal der textielinrichting te Makassar en de vestiging van een consultatiebureau te Soerabaja. Met deze uitbreiding kon aan eene reeds lang bestaande behoefte worden voldaan.

Tevens kon een aanvang worden gemaakt met een systematisch chemisch en technisch onderzoek inzake de mogelijkheid van verbetering der kwaliteit van Indische gommen en harsen.

I. HANDEL.

1. Groothandel.

a. *Uitvoer.* Het jaar 1932 heeft voor den Indischen uitvoerhandel weinig gunstige resultaten opgeleverd. Weliswaar zijn de prijsdalingen niet zoo scherp geweest als in de voorafgegane jaren — voor sommige producten trad een zekere stilstand in den prijsval in —, doch, hoewel het totaal van den uitvoer ten opzichte van 1931 een weinig steeg, liepen de handelsomzetten steeds verder terug, daar de speculatieve handel vrijwel het geheele jaar de grootste voorzichtigheid in acht nam in verband met de onzekerheid om in het buitenland de producten tegen een eenigszins loonenden prijs te kunnen afzetten.

Het volgend overzicht geeft een beeld van de samenstelling van den uitvoer over de jaren 1930/1932, waaruit tevens de aanzienlijk gedaalde waarde der uitvoerproducten tegenover de veel geringere wijziging in het totaal volume moge blijken.

Uitvoer.

Benaming der goederen.	Waarde (in millioen gulden).			Bruto gewicht (in millioen kg).		
	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.
Dierlijke voortbrengselen en fabri- katen daarvan	25,2	20,4	13,0	39,3	35,7	35,3
Caoutchouc en getahperts	172,8	82,6	34,0	296,3	312,7	254,5
Drogerijen en specerijen	66,2	37,6	32,8	99,0	90,4	95,7
Koffie, v. a. s.	35,7	24,2	35,2	62,7	70,1	115,7
Olie- en vethoudende vruchten en za- den en plantaardige oliën en vetten	101,0	67,9	63,3	503,3	502,7	662,5
Suiker, v. a. s.	254,3	129,3	99,2	2 838,1	1 864,8	1 887,9
Tabak, v. a. s.	58,6	51,1	46,8	80,1	83,3	76,1
Tapiocaproducten	13,9	12,1	8,9	136,9	195,7	229,8
Thee	69,5	60,0	32,6	81,9	89,8	89,5
Vezels, v. a. s.	39,3	23,1	16,6	91,0	95,6	113,1
Overige plantaardige voortbrengselen	59,5	43,6	32,7	817,3	772,3	714,9
Aardoliën, aardolieproducten, brand- stoffen, mineralen, n. a. g.	190,1	174,1	98,4	4 821,7	3 888,9	4 220,1
Cement, ertsen, onedele metalen, tras, zwavel	62,6	40,9	20,9	94,7	81,4	58,2
Goederen van verschillende aard . .	4,2	3,1	3,3	6,7	4,8	3,3
Buitenlandsche voortbrengselen . .	4,4	4,2	3,5	9,9	9,5	14,1
Totaal	1 157,3	747,2	541,3	9 978,9	8 097,7	8 570,7

Omtrent den handel in de voornaamste exportproducten kan het volgende worden medegedeeld.

Suiker. Het tweede jaar onder de werking van de „Chadbourne“-overeenkomst heeft niet voldaan aan de verwachtingen, welke men van dat plan koesterde. Het volledig oogsten van den aanplant 1930/1931 en de te geringe restrictie van den aanplant in 1931/1932 hebben een enormen voorraad doen ontstaan. De exporten gedurende het eerste Chadbourne-jaar (1 April 1931 t/m 31 Maart 1932) beliepen slechts 1 543 000 ton, tegen respectievelijk 2 142 000, 2 355 000 en 2 689 000 ton in de overeenkomstige perioden der 3 voorafgegane jaren. De in Indië aanwezige voorraad beliep dan ook op 1 April 1932 1 634 000 ton, tegen 713 000 ton op 1 April 1931 en 150 000 ton op 1 April 1930. Het af-

komen van den nieuwen oogst en het feit, dat de uitvoer zoozeer bleef teleurstellen, heeft de voorraden verder doen toenemen, zoodat deze einde 1932 niet minder dan 2947000 ton bedroegen. Was het in 1931 vooral de uitvoer naar Britsch-Indië, die een sterken achteruitgang vertoonde, in 1932 verminderden ook de verschepingen naar Japansche en Chineesche bestemmingen aanzienlijk en het is slechts de uitvoer van het nieuw assortiment muscovados naar Europa geweest, welke het totaal uitvoercijfer nog eenigszins op peil heeft kunnen houden. Onder den controleerenden invloed van de Vereenigde Java Suiker Producenten (V.I.S.P.) heeft gedurende 1932 een uiterst langzame prijsdaling plaats gevonden, welke slechts weinig invloed ondervond van de verschillende fluctuaties op de buitenlandsche markten. Van f 6,75 per quintaal in Januari, kwam de notering ten slotte op f 5,90 per quintaal in December. Gedurende een groot deel van het jaar heeft de Java-markt daarmede boven de wereldmarktpariteit gelegen. Oneenigheid in de V.I.S.P., welke de vrees deed ontstaan, dat bij het uiteenvallen van dit instituut de enorme Java-stock ongecontroleerd de markt zou overstroomden, was oorzaak van ingrijpende Regeeringsbemoedienis, welke resulteerde in de oprichting bij G.B. 31 Dec. 1932 n°. 3 (I. S. n°. 645) van eene nieuwe verkooporganisatie van alle suikers, onder Regeeringstoezicht, de Nederlandsch-Indische Vereeniging voor den Afzet van Suiker (N.I.V.A.S.) geheeten. De instructie voor het betreffende Regeeringscommissariaat is opgenomen in Bb. n°. 12940.

Bij Ord. van 30 Dec. 1932 (I. S. n°. 643) zijn beperkende bepalingen vastgesteld voor de overdracht van eerstehand-suiker in Nederlandsch-Indië (Verbandsuiker-ordonnantie). Ter uitvoering van art. 18 dier ordonnantie zijn bij R.V. van 31 Dec. 1932 (I. S. n°. 644) bepalingen met betrekking tot het vervoer van suiker vastgesteld (Verbandsuiker-verordening). De modellen van eene algemeene en van eene bijzondere vergunning tot vervoer van suiker (artt. 8 en 11 der Verbandsuiker-verordening) zijn opgenomen in Bb. n°. 12952.

Rubber. De rubbermarkt vertoonde in 1932 een weinig opwekkend beeld. Aan de maandenlange onzekerheid, of de restrictie al dan niet zou doorgaan, kwam 20 Maart 1932 een einde door eene verklaring der Nederlandsche en Engelsche Regeeringen, dat het onder de toenmaals bestaande omstandigheden niet mogelijk was een internationaal plan voor rubber-restrictie te ontwerpen. De markt had eene dergelijke beslissing reeds verwacht en de prijzen, die aan het begin van het jaar 11½ cent per ½ kg. hadden bedragen, waren vóór 20 Maart reeds belangrijk teruggelopen. Deze daling zette zich voort, tot tegen Juli met 5½ ct. een ongekend laagterecord was bereikt. In Juli en Augustus trad een onverwacht herstel in van 6½ ct. per ½ kg. tot 11 ct. in begin September; ook in de laatste maanden zakte de prijs weer in om aan het einde van het jaar met 7½ ct. per ½ kg. te sluiten.

Het buiten tap zijnde ondernemingsareaal bedroeg einde Januari 1932 39499 ha of 10,4 % van het tapbaar areaal op einde 1931; einde December 1932 was dit percentage 22, met 84235 ha. De statistische rubberpositie is in de volgende tabellen weergegeven (in tonnen).

	1932.	1931.	1930.
Exporten.			
Malakka (eigen product)	405 200	413 900	434 300
Ceylon	49 700	61 600	76 200
Nederlandsch-Indië	214 300	260 500	243 700
Overige landen	40 500	55 600	58 800
Totaal	709 500	791 600	813 000

	1932.	1931.	1930.
Verbruik.			
Vereenigde Staten van Amerika	313 100	349 000	378 100
Engeland	84 600	76 600	74 800
Duitschland	45 000	39 200	45 500
Frankrijk	41 700	47 700	71 400
Rusland	30 000	30 700	16 700
Canada	20 900	25 300	28 800
Japan	56 100	43 500	32 700
Overige landen	76 300	66 100	65 200
Totaal	667 700	678 100	713 200
Verbruik reclaimed rubber in Amerika	72 300	125 000	153 500
(in % van het totale Amerikaansche verbruik)	(23,1%)	(35,7%)	(41,5%)
Voorraden op 31 December.			
Vereenigde Staten van Amerika (incl. stoomend)	426 600	376 800	258 300
Engeland	92 700	127 200	118 600
Malakka (dealers en estates)	70 900	91 900	80 500
Totaal	590 200	595 900	457 400

Thee. De theemarkt maakte in 1932 een moeilijk jaar door. Niet alleen bleef de zichtbare wereldvoorraad zeer groot, doch in de geheele wereld nam het verbruik af, terwijl herhaaldelijk de invoerrechten in de consumptiegebieden werden verhoogd. In April stelde de Engelsche Regeering een thee-invoerrecht van 4 d. per lb. in, waarbij aan Britsche theeën eene preferentie van 2 d. of 50 % werd toegekend. Dit voorkeursrecht bleek niet in staat Nederlandsch-Indische thee van de Londensche markt te verdringen; de afleveringscijfers van Java- en Sumatra-thee op deze markt liepen zelfs een weinig op (81,569 duizend lbs in 1932, tegen 79,915 duizend lbs in 1931). Door fijneren pluk en de minder gunstige weersgesteldheid in den drogen moesson bedroeg de Java-oogst 64 188 ton, tegen 65 922 ton in het voorafgegene jaar, welke vermindering echter grootendeels gecompenseerd werd door oogstvermeerdering op Sumatra — 13 293 ton in 1932, tegen 12 061 ton in 1931 —, waar vele nieuwe tuinen in productie kwamen. Het prijsniveau was vrijwel doorlopend zeer laag en beliep gemiddeld 60 % van het gemiddelde voor 1931. Enkele sterke fluctuaties kwamen voor tengevolge van de berichten over de heffing van het invoerrecht in Groot-Britannië, en den koers van de Engelsche en Amerikaansche valuta's. Het verloop van de Bataviemarkt in 1932 gaf te zien eene daling van 21 ct tot 16 ct per $\frac{1}{2}$ kg gedurende de periode Januari/Juli, eene stabilisatie op 17 ct gedurende Augustus/November en eene nieuwe daling in December tot 16 ct. De verminderde consumptie en toeneming van de totale wereldproductie waren aanleiding voor belanghebbenden om door beperking van aanplant en oogst een uitweg uit de moeilijkheden te zoeken. Dwang der verschillende Regeeringen werd daarbij onmisbaar geacht. De aan het einde van 1932 ondernomen stappen resulteerden in 1933 in eene restrictie in de voornaamste theeproduceerende landen. De Vereeniging „Thee Expert Bureau” zette gedurende het afgelopen jaar met kracht en succes haar

propaganda voor het theeverbruik onder de Inheemsche bevolking in Nederlandsch-Indië voort.

Koffie. De koffiemarkt bleef in 1932 geheel onder den invloed staan van de Braziliaansche koffiopolitiek. De markt toonde zich niet ongevoelig voor deze politiek, vooral in de eerste helft van 1932. De prijzen der Indische Robusta begonnen in overeenstemming met Brazilië langzaam op te loopen; te Soerabaja steeg Robuste W.I.B. van f 35.50 per 100 kg in begin Januari tot f 41 per einde Mei. De plotselinge stagnatie van de aanvoeren uit Brazilië, als gevolg van de revolutie in Juli, riep eene prijsstijging in het leven, welke juist samenviel met het afkomen van een hoofdoogst in Nederlandsch-Indië. Robusta W.I.B. bereikte met f 47.50 per 100 kg te Soerabaja op eind September zijn hoogtepunt. Na beëindiging van den Braziliaanschen burgeroorlog trad eene daling in, welke echter geen scherp karakter droeg. De Soerabaja-notering liep terug tot f 39 per 100 kg op eind November, om gedurende December weer te verbeteren tot f 41.50 per 100 kg.

De prijsstijging, welke de Arabica in 1931 onderging, is in 1932 geheel verloren gegaan; Boengi-koffie daalde te Makassar gedurende 1932 van f 94 op f 6 per 100 kg. Uiteraard zijn de afzetmogelijkheden voor deze koffies als luxe-product veel slechter geworden, doch daarbij is de daling voor deze soorten ook toe te schrijven aan de invoerbelemmeringen in de Scandinavische landen.

Tabak. Ondanks de slechte vooruitzichten in het begin van 1932, zijn de resultaten voor de Deli-tabak nog medegevallen, hetgeen, behalve aan het goed geslaagd product, moet worden toegeschreven aan goeden kooplust in Amerika en aan de vlottere toewijzing van deviezen voor Duitsche tabaksaankopen. Bovendien heeft het in het voorjaar van 1932 genomen besluit van de tabaksmatenschappen om tot sluiting van een aantal ondernemingen over te gaan, zijne uitwerking op de daarop volgende inschrijvingen niet gemist. Van den oogst 1931 werden in 1932 182 472 pakken verkocht tegen een gemiddelden prijs van 123 cts per $\frac{1}{2}$ kg, tegen 211 137 pakken uit oogst 1930, verkocht in 1931 tegen een middenprijs van 109 cts per $\frac{1}{2}$ kg.

De resultaten van de verkoopen van Java-tabak waren onbevredigend. De geheele oogst 1931 bedroeg globaal 658 102 pakken, tegen 589 461 pakken in 1930 en bracht gemiddeld slechts 20 $\frac{3}{4}$ cts per $\frac{1}{2}$ kg op, tegen 35 $\frac{3}{4}$ cts voor oogst 1930. Deze scherpe prijsval is, behalve van meer algemeene oorzaken, een gevolg van de betere kwaliteit van den 1930-oogst.

De Besoeki-tabak was van middelmatige kwaliteit. Ook bij deze tabak hadden de eerste inschrijvingen een zeer onbevredigend verloop, pas geleidelijk trad eene iets betere stemming op. Oogst 1931, groot 302 865 pakken (waarvan 43 206 pakken verkocht), bracht gemiddeld 22 cts per $\frac{1}{2}$ kg op, tegen 247 513 pakken 1930-oogst gemiddeld 37 $\frac{1}{2}$ cts per $\frac{1}{2}$ kg. De hooge invoerrechten in Duitschland, welk land steeds een belangrijk afnemer van Besoeki-tabak is geweest, hebben de prijzen zeer gedrukt. De Besoeki-ondernemingen hebben zich door de minder gunstige marktsituatie genoodzaakt gezien den oogst 1932 met 50 à 60 % te beperken.

De Vorstenlanden-tabak-oogst 1931 was in tegenstelling tot die van 1930 slechts van minder dan middelmatige kwaliteit. Verkocht werden 130 937 pakken tegen gemiddeld 28 $\frac{1}{2}$ cts per $\frac{1}{2}$ kg, tegen oogst 1930 met 135 748 pakken tot een middenprijs van 59 $\frac{3}{4}$ cts per $\frac{1}{2}$ kg. Bij de Vorstenlanden-tabaksmatenschappen werd de aanplant ingekrompen met $\pm$ 10 %.

Rijst. In de eerste helft van 1932 kon de rijstmarkt nog eenigen steun in de algemeene graansituatie vinden, doch in de tweede helft ging ook deze steun verloren en volgde eene scherpe prijsdaling. Te Batavia daalde de Rangoon-rijst van f 6 en f 7 gedurende Januari—September tot f 4,60 per 100 kg. Saigon-rijst noteerde in Januari f 6,90 en zakte via f 5,60 in September tot f 4,60 per 100 kg in. In verband met de ruime oogsttaxaties in de exporteerende landen en de opvoering van de productie in de consumptiegebieden, terwijl vele verbruiks-

landen tariefsmaatregelen tegen den invoer van rijst namen, is het jaar 1932 voor de rijstmarkt onder zeer ongunstige omstandigheden en vooruitzichten geëindigd.

Maïs. In overeenstemming met de tarwe- en rijstmarkten vertoonden de maïsprijzen gedurende het grootste deel van 1932 een zekere stabiliteit om in de laatste maanden van het jaar in te zakken. De Soerabaja-markt handhaafde zich in eerstgenoemde periode tusschen de f 3 en f 3,50 per 100 kg om op f 2,65 te eindigen.

De *tapioca-producten* hebben zich beter gehouden dan de granen. De gemiddelde Batavia-prijs voor meel, vlokken, enz. bleef gedurende de eerste 9 maanden van 1932 om de f 7 per 100 kg schommelen, om in het laatste kwartaal zelfs te stijgen tot f 8,85. Ook gaplek verbeterde een weinig en steeg van f 1,40 per 100 kg aan het begin van het jaar tot f 1,95 in Juli, om daarna terug te vallen tot f 1,50. Wat de Java-uitvoeren aangaat, vertoonen gaplek en gaplekmeel eene verbetering ten opzichte van de uitvoeren der vorige jaren. De uitvoer van fabrieksmeel en van pearls en seeds is echter vrij aanzienlijk lager. De uitvoeren bedroegen (in tonnen):

	1932	1931	1930
Gaplek	40 285	19 244	11 022
Gaplekmeel	81 235	52 270	28 621
Tapiocameel	87 941	100 576	75 057
Vlokken en sifnings	5 255	5 114	4 820
Pearls en seeds	11 124	14 633	10 879
Totaal	225 840	191 837	130 399

Copra. De financieele resultaten van de klappercultuur zijn in 1932 zeer slecht geweest; in de klapperrijke streken is door de producenten hoogstens nog 1 ct per stuk gemaakt. Toch heeft Indië eene belangrijke toeneming van den copra-export te zien gegeven, welke in 1932 479 060 ton bedroeg, tegen 360 180 ton in 1931. Ook de prijzen van copra vertoonden eenige stabilisatie, hetgeen verband houdt met de traanrestrictie en den sterk verminderden uitzaai van sojaboonen in Mantsjoerije. De eerste drie maanden stegen de Makassar-noteeringen van f 6,50 tot f 7,90 per 100 kg (voor z.g. „basis through freight”), waarna eene reactie intrad tot f 5,50 in Juni. In de laatste helft van het jaar liepen de noteeringen op tot f 6,40 in September om, na enkele fluctuaties, op het einde van het jaar op f 6,35 te sluiten.

De toenemende eigen klapperolie-bereiding van de bevolking, gevolg van de geldschaarschte, heeft een groot deel van den afzet in Nederlandsch-Indië voor de oliëfabrieken verloren doen gaan, zoodat ook de export in 1932 sterk toenam (17,5 miljoen liter, tegen 4,4 miljoen in 1931).

Kapok. De kapokmarkt heeft zich niet aan de algemeene conjunctuurdaling kunnen onttrekken. In het eerste kwartaal van 1932 kon de markt zich op $\pm$ f 50 per 100 kg voor de z.g. Stolland-kwaliteit handhaven, doch onder invloed van de minder gunstige conjunctuur-ontwikkeling trad in het midden van het jaar eene daling in tot f 40, welke zich tot einde 1932 voortzette tot f 35 per 100 kg. Deze prijsbeweging is vrijwel geheel op algemeene malaise-factoren terug te voeren, daar de statistische positie van het artikel nog vrij gezond is. De vraag in Amerika en Australië heeft zich behoorlijk gehandhaafd; de afzet in Duitschland is echter verminderd. De concurrentie der springveerenmatrassen schijnt op het verlaagde niveau met succes te kunnen worden volgehouden. De export liep een weinig terug en bedroeg voor het oogstjaar 1931—1932 (1 October tot 30 September) 16 768 ton, tegen 17 605 ton in 1930—1931.

Peper. De pepermarkt heeft in zeer sterke mate den invloed van de tijdsomstandigheden ondervonden. De groote oogsten, vooral van witte peper op Bangka, gepaard aan een dalend verbruik in het voornaamste consumptie-gebied, de Vereenigde Staten van Amerika, veroorzaakten eene scherpe prijsdaling. De uitvoer bedroeg in 1932 voor witte peper 14 938 ton, tegen 13 565 ton in 1931 en voor Sumatra-peper 20 648 ton, tegen 18 192 ton in 1931. De prijzen vertoonden het geheele jaar een dalende tendens; witte Muntok-peper daalde van f 52 per 100 kg in Januari tot f 35 in December, en zwarte Lampoeng-peper van f 41,50 aan het begin van het jaar tot f 26 aan het einde van het jaar.

Citronella-olie. De prijzen van dit product zijn vrij goed op peil gebleven. De prijs van f 2,05 per kg in het begin van 1932 bleef langen tijd gehandhaafd om na de Lausanne-Conferentie tot f 2,20 te stijgen en op het einde van het jaar tot f 2 te dalen. De totale Java-uitvoer beliep in 1932 991 ton, tegen 886 ton in 1931.

Gommen en harsen. De prijzen van copal waren in 1932, na den scherpen val in 1931, vrij stabiel en wisselden, voor copal en loba, half hard, unassorted, te Makassar, van f 13,76 tot f 14,57 per 100 kg op eind December. De prijzen van damar zakten regelmatig verder in; Sumatra-kwaliteit noteerde in den aanvang van het jaar f 27,93 per 100 kg om aan het einde van 1932 met f 21,45 te sluiten. De uitvoeren beliepen voor copal 7906 ton in 1932, tegen 9566 in 1931 en voor damar respectievelijk 5522 ton en 6485 ton. Deze vermindering in den uitvoer komt geheel voor rekening van de afnemende consumptie in de Vereenigde Staten van Amerika, waar het Indische natuurproduct zoowel van het verminderde verbruik in de automobiellindustrie als van de vermeerderde concurrentie van de kunstmatige vernissen te lijden heeft.

b. *Invoer.* Gedurende 1932 heeft in den Indischen importhandel eene verschuiving plaats gegrepen, doordat deze zich, zij het ook grootendeels gedwongen, heeft afgewend van het dekken van een belangrijk deel zijner inkoopbehoeften in Europa en Amerika, om in plaats daarvan in Azië zijne nieuwe leveranciers te vinden. In 1928 was, naar de hoeveelheid, nog 46.55 % van den Indischen invoer uit Europa en Amerika afkomstig en 45.76 % uit Azië, terwijl in 1932 het aandeel van Europa en Amerika daalde tot 33.2 % en dat van Azië, hetwelk hoofdzakelijk uit Japan afkomstig is, steeg tot 61.3 %. De oorzaken van den in 1932 zoo sterk en zoo snel toegenomen invoer van Japansche goederen zijn zoowel in Indië als in Japan zelf gelegen. In Indië kan als zoodanig allereerst worden aangemerkt de sterk gedaalde koopkracht van de bevolking, welke door aankoop van de tot ongekend lage prijzen aangeboden Japansche goederen in hare behoeften kon voorzien; verder de omstandigheid, dat Japan overging tot eene rechtstreeksche inschakeling in het distributie-proces van den Chineeschen en opkomenden Japanschen tusschenhandel zoomede als gevolg hiervan weder de vestiging van tal van inkoopkantoren van Indische importeurs in Japan, teneinde de Japansche goederen via de bestaande kanalen tot den consument te brengen.

De sterk verminderde koopkracht en het streven naar bezuiniging van den Europeeschen en daarmede gelijkstaanden consument hebben geleid tot eene aanzienlijke vermindering zoowel van de waarde als van de hoeveelheid der geïmporteerde goederen. Onderstaande tabel geeft daarvan een beeld.

Benaming der groepen.	Waarde (in millioen gulden).			Bruto gewicht (in millioen kg).		
	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.
Dieren en planten	0,6	0,5	0,3	0,6	0,1	0,4
Eetwaren en genotmiddelen	253,9	177,6	109,1	1 095,4	1 046,1	758,6
Dierlijke en plantaardige voortbrengselen	6,8	4,8	3,5	31,7	29,1	26,1

Benaming der groepen.	Waarde (in millioen guldens).			Bruto gewicht (in millioen kg).		
	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.
Mineralen	27,9	17,8	9,9	603,8	347,6	310,7
Chemische voortbrengselen, enz.	77,2	58,1	34,5	260,7	225,9	158,6
Aardewerk en porselein, enz.	7,6	4,8	3,4	54,7	40,8	31,9
Glas en glaswerk	7,5	5,7	3,5	18,7	17,5	13,6
Hout, kurk, plantaardig vlechtmate- riaal, meubelen	10,5	6,7	4,4	56,2	40,7	32,4
Huiden, vellen, pelswerk, enz.	7,6	4,7	3,1	4,4	3,3	3,4
Garens en manufacturen, enz.	207,8	149,5	115,7	150,1	123,6	122,9
Papier en papierwerken, enz.	22,9	16,8	12,3	62,1	62,1	58,7
Metalen, v.a.s. met uitzondering van goud en zilver	83,0	38,9	26,7	379,6	206,4	161,0
Rijtuigen, voertuigen, vaartuigen, enz. Machines, werktuigen, toestellen en gereedschappen	37,9	19,9	10,4	35,2	22,0	12,6
Andere goederen	90,7	44,0	23,1	96,1	43,2	23,3
	21,1	15,5	9,0	16,2	12,3	11,6
Totaal	863,0	565,3	368,9	2 865,9	2 221,7	1 725,8
Goederen, per postpakket ingevoerd (uitgezonderd goud en zilver)	19,3	23,5	12,5	—	—	—
Goederen, door passagiers ingevoerd (uitgezonderd goud en zilver)	5,7	3,8	2,9	—	—	—
Totaal	888,0	592,6	384,3	2 865,9	2 221,7	1 725,8
Goud en zilver (gemunt en ongemunt)	34,3	17,3	25,7	0,3	0,2	0,2
Algemeene totalen	922,3	609,9	410,0	2 866,2	2 221,9	1 726,0

Bij de beoordeeling van deze cijfers moet echter in aanmerking worden genomen, dat tot den achteruitgang in zeer belangrijke mate is bijgedragen door twee importartikelen, nl. rijst en kedele, welke buiten den eigenlijken „import-handel” vallen. In vergelijking met het somber aspect van den Indischen export-handel, kan het jaar 1932 verhoudingsgewijs zelfs nog betrekkelijk goed voor den importhandel worden genoemd. Dit is voor een niet gering gedeelte te danken aan de inschakeling van dien handel in de Japansche importen, waarop in vele gevallen nog — zij het geringe — winsten zijn gemaakt. De Japansche invoer is ook van invloed geweest op de door den importhandel gegeven credieten aan den tusschenhandel, daar de Japansche goederen veelal op contante basis of korten termijn werden verkocht. In den laatsten tijd is echter door de scherper geworden concurrentie der importhuizen onderling, in dit verkoopsysteem eene ongunstige wending gekomen; de crediettermijn wordt ook voor de Japansche goederen meer en meer verlengd, waardoor het terugbrengen van den gemiddelden crediet-termijn, voor den import-groothandel van zoo vitaal belang, in gevaar wordt gebracht. Gedurende 1932 is het aantal uitgesproken faillissementen ten opzichte van het voorafgegane jaar slechts weinig toegenomen. Deze bedroegen namelijk:

	1931	1932
Batavia	433	445
Soerabaja	328	449
Semarang	260	303
Padang	32	36

	1931	1932
Medan	281	271
Makassar	87	71
Nederlandsch-Indië	1421	1575

Wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat onder deze uitgesproken faillissementen juist in 1932 een belangrijk deel wordt gevormd door „kleine lieden”, niet-handelaren, kan 1932 de vergelijking met 1931 gunstig doorstaan; déconfitures van groote beteekenis kwamen onder den import-groothandel en tusschenhandel in 1932 dan ook weinig voor.

Van belang is het ook erop te wijzen, dat de zich, zij het ook nog op beperkte schaal, ontwikkelende Inheemsche industrie meer en meer de hulp van den import-groothandel is gaan inroepen om haar producten op de markt te brengen. Daar in 1932 op de ondernemingen tot het uiterste moest worden bezuinigd, werden de bestellingen op machinerieën, werktuigen, enz. tot een minimum beperkt. Ook op constructiewerken hadden de tijdsomstandigheden haar invloed, zoodat de invoer van het daarvoor benodigde materiaal in 1932 sterk terugliep.

De handel in manufacturen was, voorzoover den invoer uit Europa betreft, in het afgelopen jaar buitengewoon slecht. Prijzen voor white cambries — vrijwel het eenige artikel, waarmede Europa, en in het bijzonder Twente, den strijd tegen de steeds grooter wordende aanvoeren uit Japan bleef voeren — zakten hoe langer hoe meer in. Weliswaar had in Augustus eene plotselinge stijging in den prijs voor de ruwe katoen plaats, doch deze kon zich niet lang handhaven en prijzen voor stapels in Indië zakten, mede door de juist toen intredende daling der Japansche valuta, weder tot het vroegere lage niveau terug. De manufacturenhandel vond echter voor den achteruitgang der Europeesche invoeren compensatie in den handel in Japansche manufacturen, naast cambries en shirtings, in hoofdzaak ongebleekte, geverfde, gedrukte en bontgeweven katoenen manufacturen, in welke artikelen het Japansche fabrikaat vrijwel de geheele Indische markt beheerscht. Importeurs van deze goederen wisten hierop eenige winst te maken, zij het speciaal valuta-winst.

Evenals voor manufacturen, is ook voor kramerijen Japan de Indische markt gaan beheerschen, hetgeen in het bijzonder ten koste van den invoer uit Duitschland ging. Eene verschuiving van de hooger geprijsde artikelen naar de goedkoope, welke zich in 1932 voordeed, is een normaal gevolg van de tijdsomstandigheden. De prijzen voor deze Japansche artikelen, waarop ook de Indische importeurs zich meer en meer gingen toelagen, zijn over het algemeen vrij constant gebleven, zoodat groote verliezen niet voorkwamen. Ook de omzetten bleven vrijwel op hetzelfde niveau.

De handel in provisiën en dranken kan niet op een loonend jaar terugzien. Onder deze rubriek vallen vele artikelen, welke in meerdere of mindere mate als luxe zijn te beschouwen, en juist daarop werd in de eerste plaats bezuinigd. Een belangrijk artikel als tarwemeel werd, ondanks de groote prijsdaling, in veel geringer hoeveelheden door de Inheemsche bevolking geconsumeerd; de betere soorten biscuits werden verdrongen door het veel goedkoopere Inheemsche fabrikaat, hetgeen eveneens geldt voor suikerwerk. De consumptie van melk verplaatste zich meer en meer van de gesteriliseerde via de gecondenseerde naar de afgeroomde melk. In visch, voornamelijk sardines, trad Japan als leverancier tot lagen prijs op den voorgrond. Ook voor bier trachtte Japan een aandeel in de markt te krijgen, waarvan in het bijzonder de in Indië gevestigde brouwerijen en de goedkoope Hollandsche bieren de nadeelige gevolgen ondervonden. Hetzelfde geldt voor toiletzeepen, waarbij speciaal de goedkoope buitenlandsche soorten en de op Java bestaande fabriek de nadeelige concurrentie van de bijzonder goedkoope aanbiedingen uit Japan ondervonden. De invoer van waschzeep verminderde door de ontwikkeling van de Inheemsche industrie. De import van sigaren en sigaretten werd eveneens getroffen door de juist op deze artikelen toegepaste bezuiniging van het rookend publiek, terwijl ook de tabaksaccijns zijn

invloed deed gelden. Meer en meer wordt overgegaan tot het Inheemsche fabrikaat, waarvan het prijsniveau, ook in de voor Europeesche consumptie bestemde soorten, nog ver beneden dat der geïmporteerde sigaretten ligt. De aanvoeren van boter bleven op peil; Australië is hierin nagenoeg de eenige leverancier geworden. Geconserveerde vruchten werden in geringe hoeveelheden aangevoerd, de import van verse vruchten daarentegen vertoonde in 1932 eene stijging.

Ter wegneming van noodlooze belemmering in den handel, is het bij Ord. van 21 Juli 1932 (I. S. n°. 395) mogelijk gemaakt dat monsterzendingen uitheemsche koffie ongehinderd in Nederlandsch-Indië worden ingevoerd.

2. Tusschen- en kleinhandel.

In de omstandigheden, waarin de tusschen- en kleinhandel verkeerde, is gedurende 1932 geen verandering ten goede ingetreden; eerder valt een verdere achteruitgang te constateeren. Alle takken van tusschen- en kleinhandel, de eene meer, de andere minder, vertoonden een verderen achteruitgang.

De in het algemeen lage, weinig of geen voordeel leverende prijzen, die door den tusschenhandel konden worden gemaakt voor exportproducten en de moeilijkheden om die producten te plaatsen, waren oorzaak, dat deze tak van handel geen bevredigende resultaten kon bereiken. Groote opkopen van landbouw- en boschproducten kwamen nog slechts zelden voor; men ging voorzichtig te werk, ten einde geen verliezen te moeten lijden bij dalende prijzen en achteruitgang van de vraag, hetgeen een ongunstigen invloed had op de opkoopmarkt voor vrijwel alle exportproducten. In landbouwvoedselproducten was in sommige streken dikwijls weinig te doen. Producenten hielden voorraden aan ter voorziening in eigen behoeften; de lage prijzen welke daarvoor werden geboden en de geringe omzetten kunnen echter mede als oorzaak voor de slapte in den handel van deze producten worden aangewezen. De handel in vee, zowel groot als klein hoornvee, leverde weinig voordeel op door de lage prijzen, welke men er voor maakte; ook de omzet nam veelal af tengevolge van het verminderde vleeschgebruik, veroorzaakt door de gedaalde koopkracht en geldschaarschte. Hetzelfde geldt voor den handel in huiden en vellen, welke producten weinig opbrachten.

Deze situatie van de opkoopmarkt voor bevolkingsproducten heeft niet nagelaten de verzwakte koopkracht nog sterker aan te tasten; de toevloeiing van geld nam nog meer af, met als gevolg eene toenemende geldschaarschte.

De tusschenhandel in importartikelen ondervond hiervan de ongunstige gevolgen. De omzetten namen af, terwijl de prijzen, mede als gevolg van de scherpe concurrentie, voortdurend terugliepen. Slechts de afzet van goedkope artikelen, voornamelijk van Japanschen oorsprong, was nog eenigszins loonend.

Ook de tusschenhandel in Inheemsche nijverheidsartikelen deelde in den verminderden afzet. De moeilijkheden om deze producten te plaatsen werkten in enkele gebieden coöperatieven verkoop in de hand, waardoor de tusschenhandel eenigermate getroffen werd. Ook het uitsturen van verkoopers om den afzet te stimuleeren en klanten te winnen kon worden geconstateerd. De slechte zaken, die de tusschenhandel maakte, hadden dan ook tot gevolg, dat talrijke handelaren hun zaken moesten sluiten.

De pasarhandel leverde eveneens weinig verdiensten op. Omzetvermindering naast prijsdaling kon vrijwel overal worden geconstateerd. Voor het meerendeel der pasars liep het bezoek van koopers terug door gebrek aan contanten en verminderde koopkracht; slechts voor enkele was dit nog bevredigend. De verminderde verdiensten hadden weer tot gevolg, dat de toeloop van verkoopers verder afnam. Vele abonnementen op pasaruimten werden opgezegd; de opbrengst aan pasargelden vertoonde vrijwel overal eene daling. Door tariefsverlaging werd wel getracht het bezoek van verkoopers te stimuleeren, doch in het algemeen heeft dit weinig effect gesorteerd. In de aanvoeren van aan bederf onderhevige artikelen als groenten, vruchten, enz. viel in het algemeen geen vermindering te constateeren, daar men deze ter markt moest brengen en dikwijls tegen iederen prijs afstond ten einde geen nog grooter nadeel te lijden. Daar waar

handel in visch en vischproducten werd gedreven, viel in vangst, productie en omzetten weinig verandering waar te nemen, doch de opbrengsten waren zeer gering.

De slechte resultaten van den pasarhandel stimuleerden het rondventen met artikelen van allerlei aard, o.a. met manufactures, saroengs, kramerijen, speelgoed, kleedingstukken, om slechts enkele soorten te noemen. Voornamelijk in de groote en ook in de kleine plaatsen nam deze marskramershandel toe. Op deze wijze trachtte men de consumenten, die niet naar de pasars trokken, toch nog te bereiken en den afzet te vergrooten, voor zoover de verminderde koopkracht dit nog mogelijk maakte. Op het platteland is de marskramershandel echter in het algemeen zeer afgenomen. Door de geldschaarschte moest de afzet wel terugloopen, zoodat het voor vele marskramers niet meer de moeite loonde diep de kampongs en desa's in te trekken, vooral niet in die streken, waar deze ver van groote verkeerswegen liggen. Het minst hadden te lijden de rondventers in eetwaren, dranken en snoeperijen. De prijsdaling voor de, voor de samenstelling van hun artikelen, benodigde ingrediënten maakte het hun mogelijk hun koopwaar zeer goedkoop aan te bieden.

Ook de in waroengs gedreven handel, waarvan het aantal bijna overal gedaald is, maakte een moeilijken tijd door. Vele waroenghouders gingen over tot den marskramershandel, andere moesten hun waroeng sluiten, doordat niet voldoende verdiend werd.

Waar nieuwe waroengs bijkwamen, werden deze gewoonlijk opgezet door pasarhandelaren of personen die door gemis aan andere inkomsten op deze wijze trachtten iets te verdienen. Chineesche waroengs konden zich meestal beter handhaven dan Inheemsche waroengs, die als hoofdbedrijf gedreven werden; de als nevenbedrijf uitgeoefende waroengs, waartoe de meeste Inheemsche behooren, waren er iets minder slecht aan toe. In suikerstreken op Java, waar fabrieken werden gesloten, werd uiteraard een vrij groote achteruitgang van den waroenghandel geconstateerd. Ook in de binnenlanden der Buitengewesten werd voor vele gebieden het afnemen van dezen handel gemeld.

Eene verdere toeneming van den ruilhandel kon worden geconstateerd. Op pasars en in waroengs nam men noodgedwongen goederen, zoowel landbouwproducten als producten van Inheemsche nijverheid en huisvlijt, in ruil aan van opkoopters of producenten dier artikelen, die niet over geld beschikten, terwijl ook marskramers daaraan wel moesten deelnemen. De ingeruilde artikelen konden meestal nog wel worden verkocht aan tusschenhandelaren en andere kleinhandelaren, die in die artikelen handeldreven, zij het dikwijls tegen prijzen, waarop geen winst kon overschieten.

3. Venduwezen.

Openbare veilingen en verkoopingën mogen, behoudens bepaalde wettelijk geregelde uitzonderingen, in het algemeen niet worden gehouden dan ten overstaan van daartoe van Overheidswege aangestelde of aangewezen vendumeesters. Deze vendumeesters worden in twee klassen onderscheiden. Tot die der 1ste klasse behooren in hoofdzaak, behalve de algemeene ontvangers van 's Lands kassen, de daartoe bijzonderlijk aangestelde Gouvernementsambtenaren; tot die der 2de klasse, anderen, die een openbaar ambt bekleeden, waaraan het vendumeesterschap is verbonden. Eerstgenoemden genieten deswege een vast traktement, terwijl laatstgenoemden recht hebben op aandeel in het door hen geheven vendusalarij en dus als het ware werken op commissiebasis.

De omzet van de vendukantoren der 1ste klasse bedroeg in 1932 f 5 482 418 (in 1931 f 7 705 510). Aan recht ten bate van het Land werd hierover geheven f 443 747 (in 1931 f 569 879), waarvan na aftrek van de kosten dier kantoren, een winst overbleef van f 236 231 (in 1931 f 320 097).

De omzet van de vendukantoren der 2de klasse beliep voor zoover betreft de door notarissen beheerde kantoren f 7 883 275, voor zoover betreft de kantoren onder gewestelijke secretarissen of besturende ambtenaren f 1 667 516, tezamen

f 9 550 791 (in 1931 f 11 652 970). Als aandeel van den Lande in de inkomsten dier vendukantoren werd in 1932 geïnd f 334 820 (in 1931 f 376 947).

De totale omzet bedroeg in 1932 f 15 033 209 (in 1931 f 19 358 781), terwijl de zuivere opbrengst voor den Lande van alle vendukantoren tezamen in 1932 beliep f 571 052 (in 1931 f 697 044).

In het volgend overzicht is de omzet van 1932 gesplitst naar den aard der verkochte goederen, zoomede naar de doeleinden der verkoopingën. Tevens zijn voor het eerst ook de aantallen dier verkoopingën en hare gemiddelde opbrengsten opgenomen. Waar in het vorig Verslag dit laatste ten opzichte van het jaar 1931 niet is geschied, zijn de uitkomsten over dat jaar nog eens volledig in dit overzicht vermeld.

Aard der goederen en doeleinden der verkoopingen.	Totaal opbrengst.		Aantal der ver- koopingen.		Gemiddelde opbrengst der verkoopingën.	
	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
<i>Roerende goederen.</i>						
Vertrek	f 8 067 339	f 6 256 550	8 436	8 108	f 956,30	f 771,65
Verhuizing	542 603	323 762	650	484	834,77	668,93
Opheffing huishou- ding	489 097	427 864	565	583	865,66	751,05
Sterfboedel	196 722	219 868	177	156	1 111,43	1 409,41
Commissiegoederen .	968 516	717 064	996	862	972,41	831,86
Executie	296 194	292 997	749	910	395,47	321,98
Tokogoederen	67 762	83 385	42	103	1 613,38	809,57
Op verzoek van de Weeskamer	860 475	745 697	815	748	1 055,80	996,92
Door particuliere pand- huizen verkochte panden	235 072	168 395	114	99	2 062,04	1 700,96
Door gouvernement- pandhuizen ver- kochte panden	2 426 943	2 119 396	2 517	1 284	972,18	1 650,62
Vee	373 936	186 204	64	61	5 842,76	3 052,52
Gouvernementshout .	2 401 001	1 073 000	278	300	8 636,70	3 576,67
Andere verkoopingën vanwege het Gou- vernement	120 116	141 450	678	555	177,16	254,87
Totaal	f 17 045 776	f 12 755 632	16 081	14 253	—	—
<i>Onroerende goederen.</i>						
Vrijwillig	f 1 578 719	f 1 705 189	287	332	f 5 500,76	f 5 136,11
Op verzoek van de Weeskamers	196 422	56 146	51	29	3 851,42	1 936,09
Executie	532 274	516 242	302	309	1 762,50	1 670,69
Totaal	f 2 307 415	f 2 277 577	640	670	—	—
Algemeen totaal . .	f 19 353 191	f 15 033 209	16 721	14 923	—	—

Van de maatregelen, welke in 1932 werden genomen dan wel verder werden doorgevoerd, kunnen in het bijzonder de volgende worden vermeld.

Van de verzorging van den verkoop van gouvernementsgoederen te Batavia, Bandoeng en Soerabaja, welke sedert tientallen van jaren tegen vergoeding van commissieloon was opgedragen aan daarvoor van Regeeringswege in het bijzonder

aangestelde commissionnairs, werden die kooplieden ontheven. In elk der twee eerstgenoemde plaatsen worden de verkooping en thans met goed gevolg behartigd door een Landsdienst, terwijl voor Soerabaja eene dergelijke regeling in voorbereiding is. Als gevolg van dien maatregel is het thans mogelijk verkooping en te combineeren, hetgeen verlichting van de werkzaamheden van de daarbij betrokken vendukantoren der 1ste klasse met zich brengt; voorts worden de op die verkooping vallende onkosten relatief kleiner, terwijl meer koopers kunnen worden aangetrokken.

De vendu-administratie der 2de klasse te Bodjonegoro werd bij wijze van tijdelijken maatregel vervangen door een vendukantoor der 1ste klasse. De ressorten van de vendukantoren der 2de klasse te Koedoes en te Pati werden tot één venduressort samengevoegd met gelijktijdige opheffing van laatstgenoemd kantoor. (I. S. 1932 n°. 200). Voor eene wijziging in de organisatie van het venduwezen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zie men I. S. 1932 n°. 424. Gelijktijdig met de opheffing van 's Lands kas te Singaradja (eiland Bali) werd het ressort van het door den algemeen ontvanger van die kas beheerde vendukantoor der 1ste klasse aldaar gevoegd bij het ressort van het tevens ter plaatse gevestigde vendukantoor der 2de klasse (I. S. 1932 n°. 104).

Door de reeds in een groot deel van Nederlandsch-Indië doorgevoerde reorganisatie van 's Lands kassen werd het mogelijk de betaling door debiteuren van venduschulden bij die kassen te doen plaats vinden, hetgeen vermindering van de werkzaamheden van vendukantoren en verlichting van de aansprakelijkheid van het vendupersoneel met zich bracht. Daardoor kon de personeelsterkte dier kantoren worden verminderd.

4. Middenstandswezen.

De positie van den middenstand is sterk achteruitgegaan. De koopkracht van het publiek, dat gewoonlijk de cliëntèle vormt van Europeesche middenstandszaken, is belangrijk afgenomen. Sluiting van en verder doorgevoerde bezuinigingen bij grootbedrijven met de daaraan gepaard gaande ontslagen van tal van personen, vermindering van salarissen en de verhoogde korting op de inkomsten van Overheidsdienaren hebben, zooals vanzelf spreekt, de omzetten van middenstandszaken zeer verminderd.

Weliswaar ondergingen vrijwel alle artikelen eene groote prijsdaling, waardoor het prijspeil zich kon aanpassen aan de verminderde koopkracht, doch bij het publiek viel eene groote inkrimping van inkoop en waar te nemen; men beperkte zich zooveel mogelijk tot de aanschaffing van het hoogst noodige. De omzetvermindering der Europeesche middenstandszaken bedroeg ten opzichte van 1931 gemiddeld 35 % tot 45 % en voor sommige zaken zelfs 60 % tot 70 %. Vele zaken zagen zich genoodzaakt tot liquidatie van het bedrijf over te gaan.

Nieuwe middenstandszaken werden opgericht door ontslagen employés, die zich daarmee een bestaan trachtten te verschaffen, doch tegelijkertijd door hun concurrentie de lang gevestigde zaken het bestaan bemoeilijkten. Vele dezer crisiszaken hebben zich ten slotte niet staande kunnen houden.

Ook de middenstandszaken in handen van Chineez en, Inheemschen en Vreemde Oosterlingen hadden zeer te lijden onder de verminderde koopkracht. De omzetten liepen belangrijk terug evenals de prijzen, waardoor bijna geen winsten werden gemaakt en vele zaken met verlies moesten werken. Tal van deze zaken kwamen dan ook de een na den ander in de noodzakelijkheid te verkeeren om hun bedrijf op te heffen. Ten einde den afzet zooveel mogelijk te stimuleeren en aan contante middelen te komen om aan financieele verplichtingen te voldoen, werd gewoonlijk het middel van den uitverkoop te baat genomen, ook al om zoo snel mogelijk oude voorraden, die tegen hoogere prijzen waren ingeslagen, op te ruimen om niet nog meer verliezen te lijden. Meer en meer gingen de tot deze groepen behoorende zaken goedkope Japansche artikelen verkoopen, welke het weinig koopkrachtige publiek kon betalen. Dergelijke zaken hadden veelal een vlotteren omzet en konden zich ook beter staande houden.

Het jaar 1932 was voor de groote hotels in de hoofdsteden veel ongunstiger dan het voorafgegane, dat toch reeds weinig bevredigende resultaten had opgeleverd. De omzetteijfers liepen belangrijk achteruit tengevolge van vermindering van het aantal gasten en door verlaging van de voor logies en consumptie berekende prijzen. De financieele resultaten waren over de geheele linie verre van gunstig; voor enkele zaken was het niet meer mogelijk aan hare bankverplichtingen te voldoen. De schuldenlasten vermeerderden bij zeer velen; eenige hotels werden geheel voor rekening van banken verder geëxploiteerd.

Ook de kleine hotels in de hoofdplaatsen en kleinere plaatsen hadden te lijden onder het verminderde reizigersverkeer. De financieele resultaten waren van dien aard, dat moeilijk van winsten kon worden gesproken.

5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten.

In 1932 werd door Nederlandsch-Indië deelgenomen aan de XIème Foire de Hanoi in Fransch Indo-China, die van 27 November tot 15 December 1932 gehouden werd. De verzorging der inzending was als gewoonlijk in handen der afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, die een harer ambtenaren belast zag met de leiding der expositie en vertegenwoordiging der Regeering. Bij de samenstelling van de inzending werd voornamelijk gestreefd naar het op den voorgrond brengen van hetgeen in Indië op economisch en sociaal gebied verricht is, in tegenstelling met de inzendingen in vorige jaren, die meer een artistiek karakter droegen. De Indische expositie, welke groote belangstelling trok, niet alleen van het publiek maar ook van officieele zijde, is in alle opzichten een succes gebleken.

In 1932 werd te Bandoeng de 13de Jaarbeurs gehouden, waaraan tevens eene tentoonstelling werd verbonden op veeartsenijkundig gebied. De inzendingen uit Nederland op deze Bandoengsche Jaarbeurs waren tot een minimum gereduceerd. Ook de deelneming uit Indië verminderde; het aantal bezoekers nam voor alle bevolkingsgroepen af, het meest nog van de Inheemsche groep, hetwelk aan de heerschende geldschaarschte moet worden toegeschreven. De opbrengst aan entreegelden en standhuur daalde; de financieele resultaten waren niet gunstig, terwijl de exploitatie een verlies opleverde.

Voorts werden jaarmarkten gehouden te Batavia, Semarang en Soerabaja en ook te Pekalongan, in welke laatstgenoemde plaats in de twee voorafgegane jaren geen jaarmarkt was georganiseerd. Aan den Pasar Gambir te Batavia en de jaarmarkt te Soerabaja werd voor de eerste maal deelgenomen door de afdeeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, in samenwerking met de Handelsverenigingen in die plaatsen, met eene expositie op het gebied van den exporthandel.

In het algemeen leverden de jaarmarkten aan de respectievelijke verenigingen financieel geen succes op.

6. Kamers van koophandel, handelsverenigingen en andere organisaties op handelsgebied.

De in October 1931 door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel ingestelde Commissie, welke tot taak heeft de mogelijkheid tot oprichting van een Centrale Kamer van Koophandel te bestudeeren, heeft in 1932 nog geen rapport kunnen uitbrengen.

De Handelsverenigingen in Nederlandsch-Indië ondervonden alle min of meer den ongunst der tijden, door het terugloopen van hare ontvangsten. Tot beperking van hare werkzaamheden heeft dit nog niet in noemenswaardige mate geleid.

7. Overheidszorg voor den handel.

De overbrenging van de afdeeling Handel naar Batavia, welke in Maart 1933 haar beslag kreeg, verbeterde het contact met de kamers van koophandel en

handelsverenigingen en kwam ten goede aan de behandeling van verschillende handelsaangelegenheden voor het particuliere bedrijfsleven op deze afdeling.

Met vruchtbare resultaten werden de aan het einde van het jaar 1931 aangevangen werkzaamheden ter bevordering van den hoedenhandel in West-Java gedurende 1932 voortgezet.

Wegens bezuiniging op materiele fondsen gaf de afdeling in 1932 geen nieuwe publicaties uit. Zelfs moest worden afgezien van de jaarlijksche uitgave, in de Hollandsche en Engelsche taal, van het „Verslag omtrent den handel“.

Met ingang van 1 Juli 1933 verscheen de inmiddels gereorganiseerde wekelijksche uitgave van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, de „Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel“, onder de benaming „Economisch Weekblad voor Nederlandsch-Indië“ in uitgebreider vorm en met een meer aan de eischen des tijds beantwoordenden inhoud.

Het moderniseeren van het aan de afdeling Handel verbonden Museum tevens Informatiebureau voor economische botanie werd voortgezet door uitbreiding en vernieuwing van monsters en het meer aantrekkelijk en begrijpelijk maken van het voorgestelde door toelichting met foto's, kaarten, grafische voorstellingen en beschrijvingen.

Gedurende 1932 werden 430 nieuwe monsters ontvangen. Regelmatig kwamen vragen binnen over verschillende producten en gewassen. Aan tal van personen en instellingen werd op verzoek materiaal verstrekt voor wetenschappelijke onderzoekingen. De voornaamste producten waarover informatie werden verstrekt waren Chineesche houtolie, Amorphophallus, copal, damar, benzoë, luffa, Derris-soorten, drakenbloed, zeer veel geneeskrachtige kruiden, rotan, tengkawang, vezels en vanille.

Uit de monsterkamer werden verschillende monsters verstrekt aan particulieren en scholen.

Vele monsters werden gezonden aan de afdeling Handelsmuseum van de Koninklijke Vereeniging „Koloniaal Instituut“ te Amsterdam, waarbij hulp werd verleend om het onderzoek van eenige producten mogelijk te maken.

8. IJkwezen.

De invoering van den verplichten ijk en herijk heeft in 1932 weder eenigen voortgang kunnen hebben, doordat het ijkgebied met enkele gebiedsdeelen kon worden uitgebreid (zie I. S. 1932 nos. 375 en 555).

Het ijkkantoor te Poerwokerto is evenwel als gevolg van de opgelegde personeelsbezuiniging opgeheven; het tot dit kantoor behorende ressort is gevoegd bij dat van het ijkkantoor te Jogjakarta (zie Bb. n°. 12924).

Thans zijn ijkkantoren gevestigd te Batavia, Soerabaja, Semarang, Bandoeng, Cheribon, Jogjakarta, Soerakarta, Malang, Bondowoso, Padang, Palembang, Medan, Bandjermasin en Makassar.

Het ijkgebied, dat is het gebied, waar de ijk en herijk van bepaalde maten en gewichten verplicht is, omvat geheel Java en Madoera, het voornaamste deel van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en van de residentie Zuideren Oosterafdeeling van Borneo, het belangrijkste gedeelte van Sumatra (de gouvernementen Atjeh en Onderhoorigheden en Oostkust van Sumatra, de residentien Tapanoei, Djambi, Palembang en Lampoengsche Districten, de onderafdeeling Padang en enkele voornamste plaatsen der residentie Sumatra's Westkust), de onderafdeeling Manado der residentie Manado en de gemeente Amboina (gouv. der Molukken).

Voor wijziging van ijkkringen zie men Bb. n°. 12878 (Padang en Bandjermasin).

Tengevolge van de sterk ingekrompen personeelsbezetting kon ook in 1932 geen gevolg worden gegeven aan alle binnengekomen aanvragen om invoering van de verplichte controle op meet- en weegtoestellen.

Werden tot dusver reeds kleine herstellingen aan weegtoestellen dikwijls door het personeel van het IJkwezen zelf uitgevoerd, voornamelijk bij die toestellen,

welke op de meer afgelegen zittingsplaatsen werden aangeboden, thans is, nadat ook in den Volksraad daartoe de wensch was te kennen gegeven, ertoe overgegaan om meerbedeelde kleine reparaties in den vervolge *als regel* steeds door eigen personeel te doen uitvoeren. Voor het verrichten van deze werkzaamheden, alsmede voor het onderzoek van vrijwillig aangeboden niet aan de ijkvoorschriften onderworpen instrumenten, is een zeer matig tarief vastgesteld.

Het metrieke stelsel heeft ook in 1932 weder behoorlijke vorderingen gemaakt, hetgeen ten deele is toe te schrijven aan het feit, dat meer cultuurlichamen en soortgelijke instellingen langzamerhand tot het uitsluitend of gedeeltelijk gebruik van dit eenvoudige stelsel zijn overgegaan, anderdeels als gevolg van de omstandigheid, dat het percentage der niet-metrieke meet- en weegwerktuigen, hetwelk jaarlijks uit den omloop verdwijnt, namelijk door afkeuring wegens normale slijtage, slechts door nieuwe metrieke kan worden vervangen (niet-metrieke maten, gewichten en weeg- en meetwerktuigen zijn sinds 1 Januari 1926 van ijk uitgesloten).

Niettemin verdwijnt het daadwerkelijk gebruik van niet-metrieke eenheden van gewicht en maat, zooals van kati en Amsterdamsche el, in het gewone handelsverkeer niet zoo gemakkelijk, omdat door het koopend publiek nog veelvuldig in dat stelsel wordt gedacht, en overigens met metrieke gewichten en maten nog steeds niet-metrieke grootheden zijn af te wegen en af te meten.

Eerst wanneer ook in handelsberichten, advertenties, reclame-biljetten en dergelijke het gebruik van niet-metrieke benamingen niet meer geoorloofd zal zijn, zal hierin ook spoedig eene verandering ten goede komen, temeer daar het opkomend geslacht langzamerhand meer en meer in het metrieke systeem van maten en gewichten wordt onderwezen.

De afkeuring van niet-metrieke eenheden van gewicht en maat, zooals van kati en Amsterdamsche el, in het gewone handelsverkeer niet zoo gemakkelijk, omdat door het koopend publiek nog veelvuldig in dat stelsel wordt gedacht, en overigens met metrieke gewichten en maten nog steeds niet-metrieke grootheden zijn af te wegen en af te meten. Eerst wanneer ook in handelsberichten, advertenties, reclame-biljetten en dergelijke het gebruik van niet-metrieke benamingen niet meer geoorloofd zal zijn, zal hierin ook spoedig eene verandering ten goede komen, temeer daar het opkomend geslacht langzamerhand meer en meer in het metrieke systeem van maten en gewichten wordt onderwezen.

J. MUNT-, CREDIET- EN BANKWEZEN. COÖPERATIE.

1. Muntwezen.

a. *Muntcirculatie.* Hoewel in mindere mate dan in de beide voorafgegane jaren, kromp ook over 1932 de omloop aan teeken- en pasmunt verder in, zooals blijkt uit het volgend kwartaalsgewijs overzicht van de vermindering der circulatie.

	1930.	1931.	1932.
1ste kwartaal	— f 9 138 000	— f 16 887 000	— f 8 053 000
2de "	— 5 357 000	— 3 743 000	— 7 438 000
3de "	— 7 379 000	— 4 611 000	— 5 533 000
4de "	— 19 261 000	— 11 722 000	— 7 047 000
Totaal	— f 41 135 000	— f 36 963 000	— f 26 071 000

Van de wijzigingen in den omloop van teekmunt, muntbiljetten en pasmunt afzonderlijk gedurende dezelfde jaren geeft het volgend overzicht een beeld.

	Teekmunt.	Muntbiljetten.	Pasmunt.
1930	— f 10 179 000	— f 25 834 000	— f 5 122 000
1931	— 15 193 000	— 10 390 000	— 11 480 000
1932	— 17 570 000	— 1 922 000	— 6 579 000
Totaal	— f 42 942 000	— f 38 146 000	— f 23 181 000

De muntbiljettencirculatie liep in 1932 terug van f 3 989 532 tot f 2 067 028, waarvan f 1 160 980 rijksdaalder- en f 906 048 guldensbiljetten.

b. *Aanmuntingen ten behoeve van Nederlandsch-Indië.* Als gevolg van de onttrekking aan den omloop van teekmunt van het oude gehalte ingevolge de z.g. gehaltewet van 27 Nov. 1919 (N. S. n°. 786, I. S. 1920 n°. 107) werd tot einde 1932 naar Nederland, voor zoover noodig ter ommunting, opgezonden voor een bedrag van f 99 070 000, waarvan f 47 540 000 aan rijksdaalders, f 32 070 000 aan guldens en f 19 460 000 aan halve guldens. De ingetrokken munten zijn (in duizenden guldens afgerond) afkomstig van de volgende gebiedsdeelen.

	Rijksdaalders.			Guldens.			Halve guldens.			Totaal.		
	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.
West-Java	998	2 498	652	1 377	1 572	689	915	689	172	3 290	4 759	1 513
Midden-Java	881	1 047	904	1 088	821	895	802	688	252	2 771	2 556	2 051
Oost-Java	2 566	925	1 915	1 516	912	504	533	519	273	4 605	2 356	2 702
Sumatra c. a.	1 930	1 909	2 641	1 774	1 648	1 889	823	923	209	4 527	1 980	4 239
Borneo	588	486	1 082	559	446	540	313	229	97	1 460	1 161	1 719
Celebes c. a.	4 450	1 287	2 966	819	772	729	230	275	122	5 499	2 334	3 817
Bali en Lombok	1 651	2 320	2 540	378	175	472	165	87	52	2 194	2 582	3 054
Totaal	13 064	10 472	12 700	7 511	6 346	5 218	3 781	3 410	1 177	24 346	20 228	19 095

Van het muntplan 1932, f 20 miljoen rijksdaalders omvattende, waren einde 1932 aangemaakt en in Nederlandsch-Indië ontvangen f 5 miljoen aan rijksdaalders, zoodat in 1933 nog f 15 miljoen aan rijksdaalders uit Nederland kunnen worden verwacht.

In verband met den grooten reservevoorraad van nieuwe teeknmunt, is van uitvoering van het muntplan 1933, waarbij was gerekend op de aanmuntning van f 10 miljoen aan rijksdaalders en f 10 miljoen aan guldens, voorloopig afgezien.

In verband met de toenemende vraag naar halve centen werd in den aanvang van 1932 overgegaan tot het in circulatie brengen van de bij de Landskassen beschikbare voorraden van dit muntstuk, terwijl daarna tot den aanmaak van nieuwe voorraden opdracht werd gegeven. In totaal werd in 1932 tot een bedrag van f 50 000 aan halve centen in het verkeer gebracht, waarmede in een door de omstandigheden verklaarbare behoefte werd voorzien.

c. *Zuivering van de muntcirculatie.* De muntzuiveringsmaatregelen werden in 1932 voortgezet. Ook in dit jaar kon weer een niet onbelangrijk aantal versleten, beschadigde en geschonden munt aan den omloop onttrokken en naar het Centraal Remise-kantoor te Batavia-Centrum verzonden worden, om naar Nederland te worden verscheept.

De resultaten dier maatregelen over de jaren 1929 t/m 1932 blijken uit het volgend overzicht.

	Teeknmunt.		Pasmunt.		Totaal.
	Versleten.	Beschadigd en geschonden.	Versleten.	Beschadigd en geschonden.	
1929	f 1 355 816	f 7 967	f 614 658	f 12 431	f 1 990 872
1930	1 057 919	352 630	1 393 821	111 581	2 915 951
1931	109 572	2 871 351	2 294 154	1 172 860	6 457 937
1932	—	619 734	1 680 525	285 296	2 558 555
Totaal	f 2 523 307	f 3 851 682	f 5 983 158	f 1 555 168	f 13 923 315

d. *Bestrijding van de valsche munterij.* Evenals overal elders, moet ook in Nederlandsch-Indië onder den druk der tijden eene toeneming van de valsche munterij worden geconstateerd. Dit heeft mede geleid tot eene vermeerdering van het aantal aanhalingen van valsche munt, waartoe intusschen nog een tweetal andere omstandigheden hebben bijgedragen.

Door de sterke inkrimping van de circulatie en het als gevolg daarvan terugvloeien van de munt in de kassen van het Land en van de Javasche Bank is ook het aantal bij de kassen aangeboden valsche munten toegenomen, welke vermoedelijk voor een groot deel reeds jaren lang in omloop zijn geweest en thans uit het verkeer worden genomen.

Daarnaast heeft de oprichting in 1930 van het Centraal Bureau ter bestrijding van de valsche munterij de activiteit van bestuurs- en politie-ambtenaren ten aanzien van de opsporing van valsche muntmisdriven in belangrijke mate gestimuleerd en geleid tot de opsporing van een niet onbelangrijk aantal valsche munters-werkplaatsen.

e. *Nikkelen munt.* De in April 1929 bij gemeenschappelijk besluit van de Ministers van Financiën en van Koloniën ingestelde commissie welke tot opdracht kreeg om te onderzoeken, of bij handhaving van de bestaande munteenheid tusschen Nederland en zijne overzeesche gebieden vervanging van de grove zilveren munten door nikkelen van dezelfde nominale waarde uitvoerbaar is, kwam in haar op 15 Juli 1932 uitgebracht advies tot de conclusie, dat elke verandering in het geldwezen onder de huidige omstandigheden moet worden ontraden.

2. De groote banken.

De algemeene economische moeilijkheden in 1932 deden uiteraard in een in zoo sterke mate van de wereldmarkt afhankelijk land als Nederlandsch-Indië haren invloed gelden op bijkans alle takken van bedrijf en diensgevolge ook op het met het bedrijfsleven in nauw contact staande particuliere bankwezen.

Voor den *importhandel* was 1932 een uiterst moeilijk jaar. De steeds afnemende koopkracht, zoowel van de Inheemsche als van de Europeesche bevolking had eene verdere daling van prijzen en omzetten ten gevolge, terwijl daarnaast de concurrentie van de zijde der Japansche industrie hand over hand toenam. Beide omstandigheden hadden ten gevolge, dat de behoefte aan bedrijfskapitaal van den importhandel belangrijk verminderde. Die importeurs, die naast de gevolgen van de verminderde koopkracht ook nog den druk van de Japansche concurrentie ondervonden, zagen hunne omzetten tot een minimum teruggebracht. Waar dit veelal de kleine met bankcrediet werkende importfirma's betrof, beteekende dit voor de banken eene belangrijke vermindering en in vele gevallen zelfs een geheel wegvallen van credietbehoefte. Voor de importeurs, die zich tijdig op den import van Japansche goederen hadden ingesteld, nam de omzetvermindering weliswaar geringere vormen aan, doch hier had de omstandigheid, dat de Japansche goederen tot dusver hetzij op contante basis hetzij op korten termijn verrekend plachten te worden en de leveringstermijn voor Japansche goederen aanzienlijk korter is dan voor Europeesche, eene geringere credietverleening aan den tusschenhandel en eene geringere voorraadvorming ten gevolge, hetgeen uiteraard medebracht, dat hierin minder middelen werden vastgelegd. Het importbedrijf heeft dus in 1932, zoowel door de groote liquiditeit van de groote firma's als door de geringere credietbehoefte van de kleine, medegewerkt tot eene verbetering van de liquiditeitspositie van het bankwezen.

Met dezelfde moeilijkheden als het importbedrijf had de middenstand, speciaal onder de Europeesche bevolking, te kampen. Ook hier had concurrentie van Japansche zijde veelal een terugloopen der omzetten en het toestaan van belangrijke prijsconcessies ten gevolge. Afgezien van de gevallen, waarin men zich genoopt zag een deel der voorraden tot verliesgevende prijzen te verkoopen en daardoor een deel van het in deze goederen gestoken kapitaal niet ten volle heeft kunnen realiseeren, kan worden aangenomen, dat normaliter de omzetvermindering ook hier een vrijkomen van middelen ten gevolge heeft gehad, zoodat ook het middenstandscrediet eerder een verruimenden dan een beperkenden invloed op de liquiditeitspositie van het bankwezen zal hebben gehad.

Ook de verhouding van de banken tot den *exporthandel* werd door geringere credietbehoefte gekenmerkt. In verband met de nog steeds heerschende onzekerheid ten aanzien van het verdere verloop van de suikermarkt onthielden de suikerexporteurs zich in 1932 wederom geheel van het innemen van posities van eenige beteekenis. Voor de banken beteekende dit het vrijwel geheel wegvallen van de in vroegere jaren zoo belangrijke credietverleening aan dezen tak van handel.

De in vorige jaren belangrijk ingekrompen credietbehoefte van de *kleinere Chineesche handelaren* liep over het afgelopen jaar verder terug. Weliswaar namen de omzetten in verschillende producten toe, doch het zeer onregelmatige en zich meest nog in dalende richting bewegend prijsverloop weerhield ook deze categorie van handelaren om voorraden van eenige beteekenis te vormen, waardoor de kapitaalsbehoefte inkromp en in verscheidene gevallen uit eigen middelen kon worden gefinancierd.

Wat betreft de credietverleening van de banken aan de *cultures* was het ook dit jaar weer de *suikerindustrie*, welke de grootste credietwischen aan het bankwezen stelde. De door velerlei oorzaken toenemende afzetmoeilijkheden waren oorzaak, dat niettegenstaande het toepassen van eene productiebeperking van $\pm 17\frac{1}{2}$ %, de in 1932 afkomende oogst de totale verkoopen in dat jaar wederom overtrof, zoodat eene verdere accumulatie van voorraden, van 2 133 000 ton op het eind van 1931 tot 2 895 000 ton op het eind van 1932, plaats vond. Kon einde 1931 de waarde dezer voorraden nog op $\pm$ f 6,50 per quintaal aangenomen worden, einde 1932 mocht zij op niet veel meer dan f 5 worden gewaardeerd, zoodat niet-

tegenstaande eene toeneming der voorraden met $\pm 750\,000$ ton de totaalwaarde van den Java-voorraad vrijwel geen vermeerdering onderging en evenals in 1932 op $\pm f\,140$ miljoen moest worden aangenomen. Voor de industrie zelve beteekende deze waardedaling, dat tot afschrijving van belangrijke bedragen op deze voorraden moest worden overgegaan. Nochtans vertoonden de bankcredieten aan de suikerindustrie van 1931 op 1932 practisch geen vermeerdering van beteekenis, omdat zoowel de omvang van den aanplant 1932 als de kosten daarvan per oppervlakte-eenheid belangrijk bij vorige jaren ten achter bleven, zoodat de gedurende 1932 voor het volgende oogstjaar uitgegeven bedragen zeer aanzienlijk lager waren dan die in het jaar 1931. De aanplant 1932, welke in 1933 vermalen wordt, bedroeg toch slechts $\pm 42\%$ van het normale, doordat een belangrijk deel van de fabrieken of in het geheel geen riet in den grond bracht of haar aanplant eene belangrijke inkrimping deed ondergaan. Voor de eerste groep beteekende dit eene beperking harer uitgaven tot de z.g. „sluitingskosten”, voor de tweede een met het percentage der aanplantrestrictie nauw samenhangende vermindering der exploitatiekosten. Van grooten invloed was daarnaast ook het streven om de bedrijfsuitgaven tot het hoogstnoodige te beperken, teneinde daardoor tot een zoo laag mogelijken kostprijs en een zoo gering mogelijken bedrijfsverlies te komen. Tenslotte worde in dit verband nog vermeld, dat verschillende suikerondernemingen er toe overgingen hunne effectenportefeuilles geheel of gedeeltelijk te realiseeren, teneinde de hieruit verkregen middelen tot aflossing van bankschulden of tot versterking hunner creditsaldi aan te wenden. De groote moeilijkheden, waarmede de Java-suikerindustrie in 1932 te kampen had, waren niet alleen oorzaak, dat de haar verleende credieten hun „self-liquidating”-karakter verloren en in verscheidene gevallen als „deelnemingen” moesten worden beschouwd, doch hadden bovendien ten gevolge, dat er steeds meer onzekerheid ontstond over de aan deze vorderingen toe te kennen waarde. Terecht werd in het jaarverslag 1932 van de Nederlandsch Handel Maatschappij te dien aanzien opgemerkt, dat „de waarde, toe te kennen aan de vorderingen, voortvloeiende uit de verstrekking van werkkapitaal aan (suiker)fabrieken en aan cultuurondernemingen van relaties in het algemeen, ... ten nauwste samenhangt met den toekomstigen loop van de prijzen der daartegenover staande eigendommen en producten”.

Was de credietverleening van de banken aan *andere cultures* dan de suikerindustrie, speciaal aan de meerjarige cultures, tot voor enkele jaren tengevolge van het snel rouleeren van het bedrijfskapitaal dezer ondernemingen nog slechts van zeer geringe beteekenis en beperkte zij zich feitelijk tot tijdelijke verstrekking van kasmiddelen in anticipatie op de uitgifte van nieuw aandeelenkapitaal, sindsdien is ook hierin wijziging gekomen. De door scherpe prijsdalingen veroorzaakte exploitatieverliezen en in mindere mate ook het optreden van afzetmoeilijkheden deden de vlottende middelen der betreffende ondernemingen sterk verminderen. Weliswaar trachtte men door ingrijpende bezuinigingen en vooral bij de rubbercultuur door beperking of algeheele stopzetting der productie het verbroken evenwicht tussehen inkomsten en uitgaven te herstellen, doch er bleven niettemin bepaalde gevallen over, waarin een beroep op bankerediet moest worden gedaan.

De relaties van *particuliere personen* met het bankwezen in Nederlandsch-Indië bepalen zich vrijwel uitsluitend tot het houden van een giro- of depositorekening, dan wel tot het doen van effectenzaken, al dan niet gepaard gaande met eene effectenbeleening. Waar vele onder deze categorie ressorteerende personen zich in hunne inkomsten zagen beknot en daardoor, in stede van verder kapitaal te vormen, veelal genoodzaakt waren hunne in vroegere jaren gevormde besparingen aan te spreken, ondergingen ook deze onderdeelen van het bankbedrijf eene belangrijke inkrimping. Ook viel een verder wantrouwen in de veiligheid van belegging in effecten waar te nemen, hetgeen voor velen aanleiding was tot afwikkeling van hunne posities en terugbetaling van daarop door de banken verleende voorschotten over te gaan.

Het voorgaande geeft in groote trekken de voornaamste factoren aan, onder welker invloed de positie van het particulier bankwezen in Nederlandsch-Indië in 1932 wijziging heeft ondergaan.

Cijfers, welke deze wijziging, zuiver beperkt tot de in Nederlandsch-Indië gedreven zaken, nauwkeurig aangeven, zijn niet beschikbaar als gevolg van de omstandigheid, dat de gepubliceerde balansen van de Nederlandsche Handel Maatschappij en de Nederlandsch-Indische Handelsbank slechts gecombineerde cijfers voor alle hare vestigingen in het Oosten geven, terwijl die van de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij mede de cijfers van hare kantoren in Nederland omvatten.

Teneinde echter het algemeen karakter van de in de positie dezer bankinstellingen ingetreden wijzigingen in het licht te stellen, worden bovenbedoelde gecombineerde cijfers niettemin hieronder vermeld.

Bankbalansen in 1930, 1931 en 1932 (in millioenen).

	Ned. Handel Mij. ¹⁾			Handelsbank.			Escompto. ²⁾			Totaal.		
	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.	1930.	1931.	1932.
<i>Activa.</i>												
Kassiers, kas- en daggeldleeningen	46,1	34	34,5	8,7	9,1	16,1	27,3	³⁾ 18,4	³⁾ 22,9	82,1	61,5	73,5
Buitenlandsche bankiers	niet afzonderlijk opgegeven			5,6	2,3	1,9	zie passiva			5,6	2,3	1,9
Vorderingen op eigen kantoren in Nederland	11,6	15,9	20	5,7	zie passiva		—	—	—	17,3	15,9	20
Schatkistpapier	—			3,5	10,8	12,1	8,7	0,5	—	12,2	11,3	12,1
Eigen effectenbezit	6,3	4,6	3,7	4,5	2	1	9,2	6,7	3,7	20	13,3	8,4
Te innen wissels op binnen- en buitenland	22,2	21,3	11,9	22,8	14,7	17,3	22,7	11	9,5	67,7	47	38,7
Debiteuren:	83,4	57,2	48,7	41,3	45,2	30,5	83,7	69,3	54,2	208,4	171,7	139,4
op effecten (voor zoover afzonderlijk vermeld)	—	—	—	4,7	2,4	1,8	12,3	6,2	4,6	17	8,6	6,4
overige	83,4	57,2	48,7	36,6	42,8	28,7	71,4	63,1	49,6	191,4	163,1	127
Vaste eigendommen en vaartuigen	2	4,5	6	3,9	3,7	3,1	5,1	5,3	5,4	11	13,5	14,5
Deelnemingen in andere ondernemingen	12,7	29,6	30,9	—	—	—	5,1	2	2,2	17,8	31,6	33,1
Diverse kleine posten	—	4,7	5,9	—	—	—	0,1	0,1	—	0,1	4,8	5,9
Totalen	184,3	171,8	161,6	96	87,8	82	161,9	113,3	97,9	442,2	372,9	341,5
<i>Passiva.</i>												
Kapitaal	16	16	16	—	—	—	47	47	40	63	63	56
Reservefonds	komt in de Ned. balans voor			komt in de Ned. balans voor			12	5,7	5,7	12	5,7	5,7
Deposito's op langen termijn	57,8	53,8	54,1	31,9	28,4	25,4	45,4	28,7	19,1	135,1	110,9	98,6
Deposito's op korten termijn en giro's	89,4	80,7	81,5	45,9	36,5	33,6	47,8	26	28,7	183,1	143,2	143,8
Saldi van andere banken	niet afzonderlijk opgegeven			zie activa			1,8	1,7	0,7	1,8	1,7	0,7
Schuld aan eigen kantoren in Nederland	—	—	—	—	9,5	11,8	—	—	—	—	9,5	11,8
Crediteuren	21,1	19,1	9,9	9,8	5,6	4,8	3,2	2,7	2,3	34,1	27,4	17
Te betalen wissels	—	2,2	0,1	8,4	7,8	6,4	2,3	1,5	1,4	10,7	11,5	7,9
Diverse kleine posten	—	—	—	—	—	—	2,4	—	—	2,4	—	—
Totalen	184,3	171,8	161,6	96	87,8	82	161,9	113,3	97,9	442,2	372,9	341,5

¹⁾ De balans van de Nederlandsche Handel Maatschappij omvat ook de cijfers van hare overige vestigingen in het Oosten.

²⁾ De balans van de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij omvat ook de cijfers van hare kantoren in Nederland.

³⁾ Hieronder resp. 12,7 en 12,4 kasvoorschotten aan Deutsche banken.

Zooals uit deze cijfers blijkt, liepen de van derden ontvangen gelden en wel speciaal de depositos op langen termijn wederom terug. Waar echter de credietverleening in rekening-courant en de wisselportefeuilles in nog sterkere mate afnamen, werd hierdoor de invloed van het terugloopen der toevertrouwde gelden niet alleen geneutraliseerd, doch kon zelfs de liquiditeitspositie der banken niet onbelangrijk verbeteren. De post „deelnemingen in andere ondernemingen” wees andermaal eene vermeerdering aan, waarvoor in het bovenstaande reeds eene verklaring werd gegeven. Doordat de Nederlandsch-Indische Escompto Maatschappij tot den inkoop van eigen aandelen overging en daarmee haar kapitaal verminderde, liep het hoofd „Kapitaal” in totaal van f 63 miljoen tot f 56 miljoen terug.

De wijzigingen, welke zich in den loop van het jaar 1932 in de positie van de *Javasche Bank* ¹⁾ hebben voorgedaan, vertoonen op vele punten nauwe overeenstemming met die, welke hierboven voor de particuliere banken werden omschreven. Om dezelfde redenen als bij de particuliere banken aangegeven — teruglopende omzetten en dalende prijzen — onderging ook het binnenlandsch credietbedrijf van de *Javasche Bank* eene belangrijke inkrimping, terwijl de zich in vroegere jaren zoo scherp afteekende grotere credietbehoefte gedurende het suikerseizoen in 1932 vrijwel geheel achterwege bleef. Als gevolg van deze factoren liep de bankbiljettencirculatie scherp terug. Onderstaande vergelijking van de verkorte balansen van de *Javasche Bank* per 3 Januari 1931, 2 Januari 1932 en 31 December 1932 geeft de gewijzigde positie duidelijk weer.

Verkorte balansen van de *Javasche Bank* (in miljoenen guldens).

<i>Activa.</i>			
	3-1-1931.	2-1-1932.	31-12-1932.
Disconto's, betaalbaar in Nederlandsch-Indië ...	8,8	9,7	8,8
Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar ...	32,4	6,3	19,3
Beleeningen	40,7	48,8	35,0
Gouvernement van Nederlandsch-Indië	1,7	5,5	0,4
Belegd kapitaal, reservefonds en pensioen- en onderstandfonds	22,2	19,3	14,1
Metaalvoorraad (inclusief pasmunt)	179,5	159,1	150,1
Gebouwen en meubilair	6,3	6,2	5,9
Diverse rekeningen	41,9	35,9	27,3
	333,5	290,8	260,9
<i>Passiva.</i>			
	3-1-1931.	2-1-1932.	31-12-1932.
Kapitaal	9,0	9,0	9,0
Reservefonds	13,5	13,5	5,0
Bijzondere reserve	2,7	2,8	3,0
Pensioen- en onderstandfonds	4,3	4,6	4,2
Bankbiljettencirculatie	253,7	232,0	204,8
Bankassignatiën	1,2	0,9	0,7
Rekening-courant saldi:			
van het Gouvernement	—	—	—
van anderen	44,4	24,6	31,5
Diverse rekeningen	4,7	3,4	2,7
	333,5	290,8	260,9

¹⁾ Het agentschap te Madioen van de *Javasche Bank* is opgeheven (G. B. 12 Dec. 1932 n°. 33, J. C. n°. 102).

De uitzettingen in „Wissels buiten Nederlandsch-Indië betaalbaar” vermeerderden van f 6,3 miljoen op 2 Januari 1932 tot f 19,3 miljoen op 31 December 1932. Hiertegenover staat echter, dat de onder het hoofd „Diverse rekeningen” opgenomen „Saldi bij buitenlandse banken” in dezelfde periode met $\pm$ f 17 miljoen afnamen. Het debetsaldo van het Gouvernement liep van f 5,5 miljoen tot f 0,4 miljoen terug, waaruit eene verbetering van zijne kaspositie in Nederlandsch-Indië blijkt. De goud- en zilvervoorraad namen respectievelijk met f 8,7 miljoen en f 0,1 miljoen af. Waar echter tegelijkertijd de obligo's met $\pm$ f 20 miljoen afnamen, steeg het dekkingspercentage van 61,63 % op 2 Januari 1932 tot 63,28 % op 31 December 1932.

Op grond van het bovenstaande kan niet anders geconcludeerd worden, dan dat het Nederlandsch-Indische bankwezen de crisis tot dusver goed heeft doorstaan. Niettegenstaande het feit, dat groote verliezen zijn geleden en dat door de geringe activiteit van het bedrijfsleven de rentabiliteit sterk is teruggelopen, kan zijne positie op het einde van 1932 nog alleszins krachtig en liquide genoemd worden.

De wisselmarkt in Indië ondervond in de eerste maanden van 1932 nog de gevolgen van de onrustige stemming, welke haar in de laatste maanden van 1931 had gekenmerkt. Talrijke in die maanden afgesloten „forward-verkoopcontracten” moesten toen worden afgedekt en deden eene krachtige vraag naar T.T.Holland ontstaan. Dit had ten gevolge, dat de op 23 September 1931 tot 100 $\frac{1}{4}$ verhoogde afgiftekooers op Holland nog geruimen tijd op dit niveau bleef gehandhaafd. Eerst tegen eind September, toen van de zijde van het cultuurbedrijf eenige vraag naar Indische guldens ontstond en deze tendens nog versterkt werd, doordat bij vele houders van Hollandse guldens de drang ontstond hunne posities af te dekken, zakte de koers in korten tijd tot pari en onofficieel zelfs tot 99 $\frac{1}{2}$ in. In deze situatie kwam wijziging, toen begin November onder invloed van de hernieuwde daling van het pond sterling wederom de vraag naar remise Holland ontstond. Deze omstandigheid deed den koers in enkele dagen weder tot 100 $\frac{3}{4}$ stijgen. In de tweede helft van December, toen weer meer vraag naar Indische guldens ontstond, vond in twee etappen weder eene verlaging tot 100 $\frac{1}{8}$ plaats.

3. Volkscredietwezen.

Tengevolge van de reeds in het vorig Verslag genoemde factoren is het Volkscredietwezen door de crisis in bijzonder ernstige mate getroffen. Hoe zwaar vooral de volkscredietbanken het te verantwoorden hebben, blijkt uit den volgende staat.

Volkscredietbanken.

Jaren.	Aantal leeners.	Gemiddelde leensom.	Totaal uitgeleend.	Totaal terugbetaald.	Uitstaand.	Achterstand.	
						Bedrag.	%.
Java en Madoera.							
1928	826 414	f 65	f 55 473 924	f 52 284 292	f 43 329 678	f 1 300 905	3,—
1929	895 186	66	62 732 247	56 985 630	48 400 839	1 485 844	3,07
1930	922 809	63	60 509 743	60 645 044	47 939 243	2 905 819	6,06
1931	760 653	52	41 875 753	49 680 061	40 308 854	7 764 515	19,26
1932	451 812	43	20 518 550	31 138 798	29 755 333	12 788 497	42,81
Buitengewesten.							
1928	65 655	f 227	f 18 606 908	f 17 474 038	f 14 026 296	f 321 662	2,29
1929	68 048	229	19 446 314	18 661 274	14 675 134	397 791	2,71
1930	71 665	206	18 291 419	19 180 280	13 721 181	645 373	4,70
1931	65 722	162	13 540 058	15 533 557	11 717 391	1 558 288	13,30
1932	39 802	133	7 409 793	10 188 259	8 926 408	2 449 757	27,44

Ter toelichting van deze cijfers moge het volgende dienen. In 1928 en 1929 nam, evenals in de voorafgegaane jaren, het door de volkscredietbanken uitgeleende bedrag nog regelmatig toe, hetgeen grotendeels te danken was aan het bereiken van een grooter aantal credietbehoevenden, terwijl op Java en Madoera in 1929 een meer dan normale uitbreiding plaats had in verband met de groote droogte in de tweede helft van het jaar, waarvan de landbouw den ongunstigen invloed ondervond.

Behalve het aantal leeners was ook de gemiddelde som per individueelen leener, die in de periode 1920/1921 op Java en Madoera van ± f 43 op f 71 was gestegen en sinds tot f 60 in 1926 was gedaald, van 1927 af geleidelijk toegenomen tot f 66 in 1929. In de Buitengewesten was zij, na eene scherpe daling van 1922 op 1927, gedurende 1927—1929 stabiel gebleven op f 228.

Met de voortdurende uitbreiding der uitleening was eene gestadige daling van den achterstand gepaard gegaan. De achterstandscijfers per einde 1928 zijn voor Java en Madoera zoowel absoluut als in verhouding tot het uitstaand bedrag de laagste sinds statistieken beschikbaar zijn (1915). In de Buitengewesten werd het laagste achterstandsbedrag sinds 1917 einde 1926 met f 241 000 bereikt. In 1927 en 1928 steeg het tot f 276 000 en f 333 000; uitgedrukt in een percentage van het uitstaand bedrag daalde de achterstand in 1927 nog van 2,53 op 2,42 % en steeg hij in 1928 slechts tot 2,64 %. De eerder ingetreden stijging in de Buitengewesten is een gevolg van de omstandigheid, dat de prijzen van enkele belangrijke producten (b.v. rubber) al reeds verscheidene jaren zich in dalende lijn bewogen.

Eerst in den loop van 1930 werd de crisis bij de volkscredietbanken merkbaar in het langzaam oploopen van den achterstand, waarbij aanvankelijk op Java en Madoera nog twijfel bestond of men wellicht niet meer nog met eene nawerking van de droogte te maken had. Die twijfel verdween intusschen spoedig, en in October ging eene waarschuwing van de Centrale Kas aan alle banken uit om haar leensommen met het oog op de daling in de volksgeldinkomsten te verlagen; enkele banken waren daartoe reeds eerder eigener beweging overgegaan. Het jaar 1930 vertoont dan ook eene daling van de gemiddelde leensom, in de Buitengewesten met 10 %, op Java en Madoera met nog geen 5 %; het aantal leeners nam nog toe. Resultaat van beide factoren was eene geringe vermindering van het uitgeleend en het uitstaand bedrag. Einde 1930 waren bedrag en percentage van den achterstand op laatstgenoemde eilanden bijna verdubbeld, in de Buitengewesten met onderscheidenlijk 62 en 74 % toegenomen.

De vorenvermelde geringe vermindering van leensommen bleef bovendien in 1931 verre achter bij de dat jaar ingetreden enorme daling van het volksgeldinkomen. De achterstand ging dan ook sprongsgewijze omhoog en bedroeg einde 1931 op Java en Madoera 260 % van het bedrag en 318 % van het percentage van het jaar tevoren; voor de Buitengewesten waren deze cijfers iets lager: 241 en 283 %. De individueele leensommen werden weer verlaagd, echter lang niet in dezelfde mate als de inkomsten der leeners, namelijk tot 82 % van het gemiddelde van 1930 en 80 van dat van 1928 op Java en Madoera; in de Buitengewesten tot respectievelijk 79 en 71 %. In aanmerking genomen, dat de gemiddelde prijs van padi boeloe op Java in 1931 slechts 55 % van het gemiddelde over de jaren 1924—1928 bedroeg, dat de prijzen van de meeste andere bevolkingsproducten nog sterker waren gedaald, dat ook de andere geldinkomsten der bevolking zeer verminderd waren, moet worden geconstateerd, dat de volkscredietbanken haar leensommen in 1931 nog niet in dezelfde mate hebben gereduceerd als het volksgeldinkomen in datzelfde jaar is gedaald.

Dat inkomen nam bovendien in 1932 opnieuw af. Hoewel deze vermindering niet zoo groot was als die van het jaar te voren, had zij nochtans het zeer ongunstig gevolg, dat de achterstand der banken voortdurend bleef toenemen; vooral de aflossingen, die uit oogsten voldaan moesten worden, bleven zeer onvoldoende; verschillende banken, die tot op den oogst 1932 haar achterstand op een tamelijk laag peil hadden kunnen handhaven, zagen dien na dien oogst sprongsgewijze toenemen. De op Java en Madoera in 1931 met f 4 859 000

toegenomen achterstand steeg in 1932 wederom met f 4 974 000 en van 19,26 tot 42,81 % van het uitstaand bedrag. Het indexcijfer van den achterstand (1928 = 100) liep op tot 979 wat het bedrag, en 1427 wat het percentage betreft. In de Buitengewesten was de ontwikkeling weinig gunstiger; daar steeg de achterstand in 1931 met f 913 000, in 1932 met f 891 000 en van 13,3 op 27,44 %, de indexcijfers liepen op tot 762 en 1198.

De voortdurende toeneming van den achterstand had ook een slechten invloed op den omvang van de uitleening der banken, in de eerste plaats op het aantal verstrekte nieuwe leeningen. Het is een grondbeginsel bij het volkscredietwezen, dat men eerst eene nieuwe leening krijgt als de oude is afbetaald. De achterstalligen vielen dus voorloopig als nieuwe leeners af. Bovendien wordt alleen opnieuw uitgeleend aan wie tevoren goed betaalden; daardoor kwamen ook vele gewezen achterstalligen niet meer in aanmerking. Dan waren er velen, wier verminderde inkomsten geen leening meer toelieten. Eindelijk stelden de angstig geworden administrateurs steeds zwaardere eischen aan nieuwe leeningen. Al deze factoren hadden ten gevolge, dat het aantal leeners, dat in 1930 nog iets gestegen was, op Java en Madoera in 1931 met 162 000 en in 1932 met 309 000 terugliep, in de Buitengewesten met 6000 respectievelijk 26 000. Uit deze cijfers blijkt duidelijk hoe vooral in 1932 de uitleening sterk werd geremd. Het aantal leeners op Java en Madoera bedroeg in 1932 nog slechts 56 % van dat van 1928, voor de Buitengewesten was de index nog 68. De vermindering van dat aantal gaat nog steeds door: in het 4de kwartaal 1932 werd naar evenredigheid nog slechts aan 45 respectievelijk 65 % van het aantal personen van 1928 uitgeleend.

Behalve dat het aantal leeningen afnam, werden ook de individueele leensommen in 1932 wederom gedrukt tot f 43 (index 66) voor Java en Madoera en f 133 (index 59) voor de Buitengewesten. Ook deze daling is nog niet ten einde gekomen. Toch zijn ook de indexcijfers van het vierde kwartaal 1932 (62 voor Java en 58 voor de Buitengewesten) nog hoog, vergeleken bij de daling van het volksgeldinkomen tot beneden de helft van 1928. In werkelijkheid is de daling van de aan landbouwers en handelaren verstrekte leensommen echter grooter dan de indexcijfers aangeven. Andere categorieën van bankleeners, namelijk lieden met vaste inkomsten als ambtenaren, loontrekkenden en gepensioneerden kunnen over het algemeen hogere leeningen krijgen dan het gros der leeners; hun betaalkracht is bovendien in vele gevallen niet belangrijk gedaald. Deze groepen van leeners, met hun hooger leengemiddelde, zijn daarom verhoudingsgewijs in dezen crisistijd voor de banken van veel meer belang geworden dan vroeger en oefenen daardoor invloed uit op het bedrag van de gemiddelde leensom in opwaartsche richting.

Beide factoren, minder leeningen en lagere leensommen, deden het uitgeleend bedrag aanzienlijk slinken. Op Java en Madoera werd in 1931 twee derden, in 1932 nog slechts één derde uitgeleend van het bedrag van 1930; in de Buitengewesten zijn de overeenkomstige cijfers 74 en 40 %. Tegelijkertijd werd getracht van de uitstaande vorderingen zooveel mogelijk binnen te krijgen, zoodat aanzienlijk meer werd afgelost dan uitgeleend, namelijk bijna 8 miljoen gulden meer dan in 1931 en ruim 10½ miljoen meer in 1932 op Java en Madoera en 2 miljoen respectievelijk 2¼ miljoen meer in de Buitengewesten.

Het uitstaand bedrag der banken beliep einde 1932 op Java en Madoera nog slechts 69 %, in de Buitengewesten 64 % van dat van einde 1928. Van dit uitstaande bedrag ad f 29 755 000 respectievelijk f 8 926 000 was f 12 738 000 respectievelijk f 2 450 000 achterstallig. Een groot deel hiervan is vlottende achterstand, d.w.z. wordt voortdurend afbetaald en door opnieuw ontstanen achterstand vervangen; een ander deel zal slechts langzaam binnenkomen en soms eerst na jaren geheel afgelost zijn, is dus wel in belangrijke mate „bevroren”, doch komt binnen, indien het moet. Het kleinste deel — zeker wel eenige millioenen bedragende — zal moeten worden afgeschreven. Daarbij komt, dat de sterke inkrumping van het bedrijf de meeste banken in 1933 met verlies zal doen werken, welk verlies voor dat jaar op ½ à 1 miljoen gulden wordt geschat. Deze te ver-

wachten afschrijvingen en bedrijfsverliezen kunnen echter bij de meeste banken uit de in vorige jaren gevormde reserves worden bestreden. De gezamenlijke volkscredietbanken beschikken over een zuiver vermogen van 19 miljoen gulden, een bedrag, nog grooter dan zelfs de totale achterstand van ruim 15 miljoen. Voor die banken, wier vermogen niet mocht toereiken, is de Centrale Kas met haar kapitaal van 4 miljoen garant.

Het „bevroren” zijn van een deel van de achterstallige vorderingen is voor de liquiditeit van het bedrijf niet bedenkelijk, aangezien door de inkrimping der uitleening vele middelen zijn vrijgekomen. Met het oog daarop is de door de banken op deposito's met een jaar opzegging vergoede rente met ingang van 1 Januari 1933 van 5 op 4 % gereduceerd en is aan beleggers de gelegenheid gegeven om die deposito's voorloopig zonder inachtneming van een opzeggings-termijn terstond terug te nemen. Desondanks was einde 1932 door de volkscredietbanken nog 26,6 miljoen bij de Centrale Kas geconcentreerd en 9,6 miljoen aan effecten als belegging van de zuivere vermogens bij deze instelling in open bewaring gegeven. De Centrale Kas had 8,9 miljoen in kas en bij groote banken belegd, 20,8 miljoen in effecten. De effecten van banken en Centrale Kas bestaan nagenoeg uitsluitend uit obligaties Indische Leening.

Voor de bevolking, die vooral op Java en Madoera zich aan de verminderde geldinkomsten tracht aan te passen door in het onderling verkeer in de desa goederenruil, wederkeerig hulpbetoon en betaling in natura toe te passen, leveren vooral de geldschulden, waaronder die der volkscredietbanken een belangrijke plaats innemen, moeilijkheden op. De voortdurende inning van achterstanden, gepaard aan de geringe uitleening der banken, verergerde den toestand. Vooral in sommige bankressorten met zeer hoogen achterstand, waar zoo goed als niets meer wordt uitgeleend, heeft de gestie der banken in dit opzicht eene schadelijke uitwerking. Hierop is door de Centrale Kas de aandacht der bankbesturen gevestigd; aanbevolen is om te scherpe liquidatiepolitiek te vermijden en om in ernstige gevallen over te gaan tot gedeeltelijke kwijtschelding van achterstallige schulden, of, indien men dat nog niet aandurft, althans de uitleening aan credietwaardige achterstalligen te hervatten, de oude achterstanden renteloos te maken en met slechts geringe bedragen per jaar te doen aflossen, met de bedoeling na eenige jaren het restant af te schrijven.

De uitvoering van deze gedragslijn in de praktijk, waaromtrent eveneens adviezen verstrekt zijn, leverde groote moeilijkheden op, daar verdere ernstige verliezen voor de banken op nieuwe leeningen moeten worden voorkomen.

Desabanken op Java en Madoera.

Jaar.	Aantal leeningen.	Gemiddelde leensom.	Totaal uitgeleend.	Totaal terugbetaald.	Uitstaand.	Achterstand.	
						Bedrag.	%.
1928	f 3 064 000	f 14	f 41 388 831	f 40 909 813	f 7 573 592	f 36 345	0,48
1929	3 254 000	14	44 887 267	44 410 446	8 041 413	40 135	0,5
1930	3 146 000	13	41 139 493	41 382 400	7 798 501	96 376	1,24
1931	3 017 000	11	32 282 975	34 651 339	5 392 124	217 100	4,03
1932	2 692 978	8	20 508 554	22 475 434	3 425 330	256 973	7,5

Blijkens bovenstaand overzicht vertoonen de *desabanken* op Java en Madoera een veel opwekkender beeld dan de volkscredietbanken. Wel liep ook daar de achterstand in 1930—1932 van f 40 000 tot f 257 000 en van 0,5 % tot 7,5 % op, maar dit percentage steekt zeer gunstig bij dat der volkscredietbanken af. De toeneming was bovendien in 1932 met f 40 000 veel geringer dan in 1931 met f 123 000 en is zelfs in het tweede halfjaar 1932 in eene daling verkeerd. Een ander gunstig verschil is, dat bij de *desabanken* de aanpassing veel meer in verlagening van de leensommen dan in vermindering van het aantal leeningen gevonden is. De gemiddelde leensom ad f 8 bedroeg in 1932 slechts 57 % van het

gemiddelde van 1928, het aantal leeningen daarentegen nog 88 %. Dat aantal was bovendien in het tweede halfjaar iets grooter dan in het eerste semester. Men kan dan ook zeggen dat de desabanken op Java en Madoera over het diepste punt heen zijn en op lager plan haar stabiliteit hebben hervonden. Dat plan is inderdaad veel lager, aangezien het uitstaand bedrag ad f 3 425 000 einde 1932 nog slechts 45 % van dat van einde 1928 groot is.

Dezelfde verschijnselen doen zich ook voor bij de dorpsbanken in de enkele streken buiten Java en Madoera (Sumatra's Westkust, Benkoelen, Minahasa, Bali), waar dergelijke instellingen gevestigd zijn. Ook daar is begin van herstel merkbaar, hetgeen uit de volgende cijfers blijkt.

Ter Sumatra's Westkust bleef de achterstand bij de negeribanken met f 33 000 gelijk aan dien op einde 1932, hoewel het percentage, tengevolge van de vermindering der uitzettingen van 9 % tot 11,1 % steeg. Het uitstaand bedrag daalde van f 367 000 tot f 300 000, terwijl in 1931 die daling f 295 000 bedroeg.

In Benkoelen is het dorpscredietwezen van weinig beteekenis meer tengevolge van opheffing op groote schaal dier instellingen in 1931. Bij de thans nog resteerende margabanken bedraagt de achterstand 4,81 %, hetgeen een bevredigend percentage kan worden genoemd.

Ook in de Minahasa is de toestand voor de hoofdzakelijk als coöperatieve instellingen georganiseerde dorpsbanken niet ongunstig, hoewel daar nog eenige stijging van den achterstand plaats had (van f 11 000 tot f 13 000), terwijl het percentage van 21 tot 28,35 opliep.

Op Bali daarentegen viel van herstel nog weinig te bespeuren. De achterstand steeg van f 13 500 tot f 20 000, het percentage van 15,2 tot 39,72, terwijl het uitstaand bedrag van f 89 000 tot f 50 600 daalde.

Het groote verschil in het crisisverloop bij desabanken en volkscredietbanken heeft drie oorzaken. Vooreerst leenen de dorpsinstellingen slechts geringe bedragen uit. Voorts zijn als regel de termijnen kort; terwijl de desabanken gewoonlijk 10 à 12 wekelijkse betalingen eischen, laten de volkscredietbanken meest in 10—20 maandtermijnen of na één of meer oogsten aflossen. De desabankleeningen konden dus veel sneller aan de zich wijzigende omstandigheden worden aangepast. Hiermede is in overeenstemming, dat de achterstand op maandleeningen van desabanken over het algemeen veel hooger is dan die op weekleeningen, hetgeen bij vele instellingen tot het stopzetten van de uitleening volgens dit type geleid heeft. Een derde belangrijke factor is ten slotte de groote invloed van het desahoofd op de leeners, welke als regel voldoende is, om ontstane achterstand snel te doen inhalen.

Wat ten slotte de loemboengs op Java betreft, deze instellingen voor het uitleenen van padi, die weer in natura wordt terugontvangen, hebben in haar leenbedrijf uiteraard niet veel invloed van de waardevermindering van het geld onderhouden. Wel brengt de verkoop van de als rente ontvangen padi, waaruit haar geldonkosten (administratie- en contrôlekosten, onderhoud en afschrijving gebouwen) moeten worden bestreden, thans dikwijls niet voldoende op, zoodat met verlies moet worden gewerkt. Daar de meeste dezer instellingen over ruime geldreserves beschikken, kan echter veelal nog eenigen tijd worden afgewacht of de padiprijs zich tot een voldoende peil herstelt, alvorens tot renteverhoging wordt besloten. Bovendien wordt door bezuiniging op de kosten getracht zoodanige verhoging te voorkomen.

Door de loemboengs werden in 1932 1 062 500 quintalen padi uitgeleend, hetgeen in vergelijking met het vorige jaar (1 052 000) eene geringe stijging beteekent. Ook het gemiddeld per loemboeng uitgeleende aantal quintalen vertoont eenige vermeerdering, namelijk van 188 quintalen in 1931 tot 190 quintalen in 1932.

Het aantal leeners onderging daarentegen eenige vermindering; in 1932 werd aan 1 086 700 personen uitgeleend, tegen 1 089 200 personen in 1931, waardoor het gemiddeld aantal per leener verstrekte kg iets steeg en wel van 97 op 98.

Per loemboeng werden 190 quintalen uitgeleend (in 1931 188).

De achterstand liep op van 12 600 tot 18 500 quintalen, het percentage van de uitgeleende padi van 1.2 tot 1.7 %. Deze geringe stijging ondanks de ongunstige tijden geeft alle reden tot tevredenheid.

Aan padi werden verkocht 152 464 quintalen, die in totaal f 445 300 opbrachten of f 2,92 per quintaal. Vergelijkt men hiermede de cijfers der twee voorafgegane jaren (1930 per quintaal f 6.79, 1931 f 3.94), dan blijkt duidelijk, dat voornamelijk hierdoor gevaar voor de loemboengs dreigt.

Een honderdtal loemboengs moest wederom wegens gemis aan bestaansrecht worden opgeheven. Dat desondanks de uitzettingen nog eenigszins toenamen, bewijst, dat inderdaad slechts noodlijdende instellingen werden opgeheven en de levenskrachtige bleven bestaan.

Het bankbedrijf der Centrale Kas ondervond gedurende 1932 in toenemende mate den invloed van de depressie. Deze centrale bank voor de volkscredietbanken zag haar onder genoemde banken uitstaand bedrag nog verder terugloopen (van f 2 406 000 tot f 2 305 000). De zeer sterke teruggang van dit onderdeel van het bedrijf, welke een gevolg is van de belangrijke vermindering van de uitzettingen der volkscredietbanken, blijkt echter op meer overtuigende wijze, indien men de overeenkomstige cijfers einde 1929 en 1930 in beschouwing neemt, toen respectievelijk bedragen van f 5 568 000 en f 3 202 000 uitstonden. Deze daling komt vrijwel geheel voor rekening van de Java-banken. Waren daar 39 van deze banken einde 1929 gezamenlijk nog f 3 892 000 aan de Centrale Kas verschuldigd, einde 1930 daalde dit bedrag tot f 1 894 000 (26 banken), einde 1931 tot f 808 000 (11 banken) om ten slotte einde 1932 het laagtepunt van f 652 000 (11 banken) te bereiken. De overeenkomstige cijfers van de banken in de Buitengewesten daarentegen vertoonen een geheel ander beeld; deze waren van 1929 af slechts aan eene onbeduidende schommeling onderhevig. Einde 1929, 1930, 1931 en 1932 was door deze banken aan de Centrale Kas onderscheidenlijk verschuldigd f 1 677 000 (15 banken), f 1 308 000 (17 banken), f 1 599 000 (15 banken) en f 1 653 000 (16 banken). Dit van Java afwijkend verschijnsel moet, behalve aan de niet onbelangrijke credietverstrekking aan eene in 1931 opgerichte nieuwe instelling, toegeschreven worden aan de grootere credieten, welke enkele banken voor bijzondere doeleinden hebben verleend, alsmede aan een vrij sterken terugloop der particuliere deposito's bij enkele hunner.

Door de vermindering der uitleeningen stegen daarentegen de creditsaldi der volkscredietbanken bij de Centrale Kas in buitengewone mate en wel van f 9 690 000 einde 1929 tot f 12 824 000 einde 1930 en f 20 633 000 einde 1931, terwijl einde 1932 het hoogtepunt van f 26 674 000 werd bereikt, waarvan slechts f 2 177 000 van de banken in de Buitengewesten afkomstig is.

Een direct gevolg van de daling van de debetsaldi eenerzijds en de daarmee gepaard gaande stijging van de creditsaldi anderzijds was eene belangrijke toeneming van de uitsluitend met obligaties Nederlandsch-Indische leeningen gevulde effectenportefeuille der Centrale Kas. Gedurende het verslagjaar verdubbelde deze: zij steeg van f 10 393 000 einde 1931 tot f 20 868 000 einde 1932. De wisselende koersen van de Indische staatsfondsen gedurende den laatsten tijd in aanmerking nemende, was het veiligheidshalve noodzakelijk eene reserve voor koersrisico te vormen. Deze reserve is bepaald op een bedrag van f 447 000, waardoor de jaarstukken zonder verlies- of winstsaldo sluiten.

In verband met den steeds stijgenden achterstand van de volkscredietbanken had de wijze van bestrijding en voorkoming daarvan de volle aandacht van de Directie der Centrale Kas. Het resultaat van de reeds in Juni 1931 onder de beheerders der volkscredietbanken uitgeschreven prijsvraag was niet in alle opzichten bevredigend; in verband hiermede publiceerde de dienstleiding in het Augustus-nummer van de periodiek „Volkscredietwezen” een door haar samengesteld artikel, waarin algemeene richtlijnen in zake de voorkoming en de bestrijding van den achterstand werden gegeven. Hoewel het voorbarig zou zijn thans reeds op definitieve resultaten van het daarbij aanbevolen stelsel te wijzen, meenen nochtans enkele banken een gunstigen invloed daarvan op den achterstand te mogen rapporteeren.

Bij Ordn. van 30 Maart 1932 (I. S. n°. 118) en 18 Juni 1932 (I. S. n°. 354) is de lijst van credietinstellingen, ten behoeve waarvan de vestiging van credietverband vergund is, nader gewijzigd.

4. Coöperatie.

Werd het reeds in 1931 urgent geacht de bezetting van den ingestelden dienst voor de coöperatie te versterken, zoodat nog bij suppletoire begrooting 1931 werd gerekend op het aanstellen van drie ambtenaren, al spoedig moest onder den invloed van het financieel aspect van de aanstelling van twee dezer ambtenaren worden afgezien. Aangezien zodoende, behalve de Adviseur, de eigenlijke staf is beperkt gebleven tot drie personen, kan de bedoeling, waarmede de coöperatiedienst is opgezet, namelijk het voeren van eene actieve coöperatiepolitiek (vgl. de considerans van I. S. 1927 n°. 91) slechts gedeeltelijk verwezenlijkt worden. Door de animo onder de bevolking om organisaties op te richten volgens de „Regeling Inlandsche coöperatieve vereenigingen”, welke automatisch onder Overheidstoezicht komen, wordt hoe langer hoe meer tijd in beslag genomen voor het houden van contact — rechtstreeks, dan wel zijdelings via toezichthoudende instanties — met bestaande vereenigingen.

Intusschen kan worden geconstateerd, dat de Regeeringsbemoeienis met de coöperaties meer begrepen en gewaardeerd wordt. Er zijn teekenen, die er op wijzen, dat onder de bevolking grooter vertrouwen komt in een samenwerken met den coöperatiedienst. Organisaties, die oorspronkelijk afwijzend stonden tegenover Overheidsinnemenging, zijn met het oog op de relatief grootere weerbaarheid van ingeschreven coöperaties zich gaan afvragen, of het toech ook niet in haar voordeel zou zijn rechtspersoonlijkheid op den voet der bestaande regeling aan te vragen. Ook van de zijde van autonome gemeenschappen, als provincie en regentschap (Oost-Java, Banjoewangi), bleek de animo uit verzoeken om plaatsing van een speciaal coöperatie-ambtenaar. Dat voorts ook de particuliere lichamen de noodige aandacht blijven besteden aan de coöperatiepolitiek der Regeering en de daarmede verkregen resultaten, bleek uit een speciaal coöperatiecongres, georganiseerd door de afdeling Sragen van Boedi Oetomo. Bij deze gelegenheid hield ook de vertegenwoordiger der Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.), die de langste ervaring heeft op het punt van samenwerken met de Overheid, eene rede, waarin hij o.a. verklaarde, dat men niet behoefde te vreezen, dat het toezicht van den adviseur voor het functionneeren der vereenigingen in de practijk belemmeringen meebracht. Ook op de jaarconferentie van Boedi Oetomo te Solo vormde de coöperatie een punt van bespreking.

Bijzondere aandacht had in 1932 de vraag, of het niet gewenscht zou zijn op initiatief of met behulp van den coöperatiedienst te komen tot de oprichting van coöperaties voor den verkoop van landbouwproducten, o.a. te Sindanglaja voor den afzet van groenten in Batavia. De Regeering stelde zich hierbij op het standpunt, dat in verband met het bijzonder karakter van de verkoopcoöperatie van landbouwproducten een van de Overheid emaneerend initiatief op dit terrein slechts dan verantwoord kon zijn, wanneer de coöperatiedienst beschikte over plaatselijke krachten met de vereischte kundigheden, die ieder voor zich één daarvoor geschikt veld bearbeidden en daaraan eenige jaren hun volle werkkraft konden geven, alvorens elders een nieuw object te entameeren. Twee afgestudeerde Javaansche aspirant-adjunct-landbouwconsulenten werden ter beschikking van den coöperatiedienst gesteld, teneinde speciaal te worden belast met werkzaamheden in het belang van de verkoopcoöperatie van landbouwproducten. Zij zijn voorloopig werkzaam onder leiding van ambtenaren van de Centrale Kas, om zich in boekhoudkundig en banktechnisch opzicht te bekwamen. Hun eigenlijke arbeid zal eerst aanvangen na eene speciale coöperatie-opleiding te Batavia.

Ook door andere diensten werd ten behoeve van de ontwikkeling van het coöperatie-wezen in bepaalde streken daadwerkelijke steun verleend. Zoo werd bijv. enkele malen in eene streck, waar juist de basis werd gelegd voor eene

coöperatieve ontwikkeling, welke bij goede leiding gunstige perspectieven vertoonde, de aan dezen arbeid verbonden plaatselijke onderwijzer voor een half jaar van zijn school vrijgemaakt en aan den adviseur voor volkscredietwezen en coöperatie toegevoegd.

Door de Centrale Kas werd een harer adjunct-inspecteurs in de Minahasa vrijwel uitsluitend met coöperatie-werkzaamheden belast. Verschillende plaatselijke ambtenaren dier instelling gaven als toezichthouder leiding aan de coöperatieve vereenigingen in hun ressort of oefenen contrôle uit op de coöperatieve centrales. Bovendien werd in 1932 als gedragslijn aanvaard, dat nieuwe coöperatie-ambtenaren eerst een leertijd doorloopen bij de Centrale Kas ten einde op de hoogte te komen van administratie en crediettechniek van banken.

Eene aangelegenheid, welke in 1932 de belangstelling trok, was de belastingkwestie. Tot voor kort was angst voor den fiscus een belangrijk motief, waarom men afzag van officieele inschrijving. Was de vereeniging rechtspersoon, dan was zij uiteraard belastingplichtig, terwijl naar de algemeene opvatting „wilde” coöperaties, als voor de wet niet bestaande, vrij waren. Intusschen heeft de Hoofdinspecteur van Financiën, wiens meening hieromtrent werd gevraagd, zich op het standpunt gesteld, dat de z.g. „wilde” coöperaties wel degelijk contribuabel zijn. Talrijke, geen rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen zijn sedert aangeslagen. Daartegenover werd in 1932 — bij wijziging van de Ord. op de vennootschapsbelasting 1925 (I. S. 1932 n°. 634) — bepaald, dat op belastinggebied aan de organisaties, ingeschreven op den voet der „Regeling Inlandsche coöperatieve vereenigingen” van 1927, faciliteiten zouden worden verleend, welke voor nieuwe vereenigingen neerkomen op vrijstelling gedurende een termijn van vijf jaren na de registratie, welke voor de vereenigingen, welke reeds ingeschreven waren vóór 1 Januari 1933, met dezen datum ingaat.

Eenige moeilijkheid werd te Soerabaja ondervonden door eene consequente toepassing van een sedert 1922 van kracht zijnde gemeentebelasting, waarin o.a. ook voor coöperaties was bepaald, dat oppervlaktebelasting, met een minimum van f 50 per jaar verschuldigd was. Tot 1932 was echter verzuimd op grond van deze verordening mede de coöperatieve vereenigingen aan te slaan. Toen in dat jaar dan ook tot aanslag werd overgegaan, kwamen de groote bezwaren van de vigeerende verordening tot uiting. Talrijk toch was, vooral op het gebied van verbruik, het aantal miniatuur-coöperatietjes, die met een uiterst bescheiden werkkapitaal van bijv. f 25 opereerden. Eene jaarlijksche heffing van f 50 zou hun bestaan onmogelijk maken. In coöperatiekringen werd eene vergadering belegd om deze aangelegenheid te bespreken. Besloten werd om alle middelen aan te wenden om de verordening te doen intrekken. In geval dit niet gebeurde, zou eene actie gevoerd worden om alle coöperatieve vereenigingen in de gemeente te ontbinden en de vrijgekomen werkkraft op politiek terrein aan te wenden. Door bemiddeling van den coöperatiedienst werd het geschil op voor de coöperaties bevredigende wijze uit den weg geruimd.

Een ander verschijnsel was in 1932 de toenemende animo voor het oprichten van padi-loemboengs op coöperatieven grondslag, o.m. in de regentschappen Bandoeng, Banjoemas en Sragen.

In 1932 werden door den coöperatiedienst lezingen en cursussen gehouden te Batavia, Sragen, Kediri, Toeloengagoeng, Bondowoso, Banjoewangi en Makassar. Als nieuwe dienstuitgave verscheen nog — in het Nederlandsch en in het Maleisch — eene handleiding voor de boekhouding van Inlandsche coöperatieve credietvereenigingen en voor de contrôle daarop. Als regel is aangenomen, dat voor alle door den dienst samengestelde boekjes door de afnemers moet worden betaald. Slechts wanneer van kosteloze verstrekking uit propagandistisch oogpunt nut wordt verwacht, heeft gratis afgifte plaats. Van de brochure over credietcoöperatie (Javaansch of Maleisch) zijn bijv. ± 350 exemplaren verspreid, waarvan ruim 40 gratis. Voor het werkje over verbruikcoöperatie bedragen deze getallen globaal 475 en 90, voor de verhandeling over de verschillen tusschen coöperatie en andere vereenigingsvormen globaal 400 en 90. Verreweg het grootste deel is door Inheemsche belangstellenden afgenomen.

Het aantal ingeschreven coöperaties steeg in 1932 van 133 tot 172. Hieronder vielen 152 credietcoöperaties en 10 verbruiksvereeningen; de rest had betrekking op landbouw, veeteelt, visscherij en nijverheid.

Met het aanmoedigen van de oprichting van centrale coöperatieve vereeningen, waarvan de bedoeling in het vorig Verslag werd uiteengezet, werd voortgegaan. Einde 1933 waren 7 centrale banken in werking. Vier hiervan waren ingeschreven (Batavia, Soekaboemi, Soerabaja, Malang), terwijl van drie de statuten nog in behandeling waren. Voor zoover noodig, kunnen deze centrales credietovereenkomsten aangaan met de Centrale Kas, zoo bijv. de centrale te Batavia, die tot f 5000 mag opnemen. Einde 1932 had zij hiervan $\pm$ f 2500 getrokken. Op haar beurt hebben alle primaire coöperaties een credietovereenkomst gesloten met de Bataviasche Centrale, varieërende van f 200 tot f 500. Einde December bedroeg het saldo van deze rekeningcourant-credieten $\pm$ f 3000. Ieder bankje had toen zijn aandeel van f 50 in de Centrale volgestort. Van deze 11 aangesloten bankjes werden 8 opgericht in den loop van 1932, de 3 andere vingen hun uitleenbedrijf reeds in het 4de kwartaal van 1931 aan. Door de uitbreiding van de werkzaamheden der Centrale, wijdt de administrateur, die aanvankelijk deze functie waarnam naast het beheer van een eigen zaak, sedert November 1932 zich uitsluitend aan de coöperatie, hetgeen aan de verzorging der instellingen zeer ten goede zal komen.

De in den aanvang te groote mate van vrijheid, welke aan het bestuur der primaire vereeningen was gelaten om leden aan te nemen en hun credietwaardigheid te bepalen, wreekte zich al spoedig in den achterstand, welke bij enkele coöperaties een onrustbarenden omvang verkreeg. Einde December 1932 bedroeg de gemiddelde achterstand 26 %. In ronde cijfers bedroeg het gezamenlijk aandeelen-kapitaal der enkelvoudige bankjes eind van het jaar f 1000, de spaargelden beliepen f 3200 en het zuiver vermogen was f 1100.

Bij de Centrale te Soekaboemi, die medio 1932 werd ingeschreven, waren eind December 3 primaire credietvereeningen aangesloten, waarvan twee landelijke en één stedelijke. In verband met de lage theeprijzen, had de eerste groep — welke leden van de bevolkingstheecultuur afhankelijk zijn — met grooten achterstand te kampen. Voor een der beide bankjes was het percentage zelfs 65 %. In de desa's, waar zij werken, staat het er ook met het Overheidscrediet minder goed voor. Het uitleenbedrijf van een paar dorpsbanken stagneerde daar vanwege grooten achterstand al meer dan een jaar. De stedelijke coöperatie daarentegen, die haar leden telt onder lieden met een vast inkomen, had $\pm$ 10 % achterstand.

Intusschen blijft de Centrale actief. Een zaakkundig administrateur is geheel voor het werk vrij gemaakt. Met veel wilde coöperaties is reeds contact gezocht, naar aanleiding waarvan verschillende verzoeken om inschrijving bij den Adviseur binnenkwamen.

De aangesloten bankjes hadden 31 December een gezamenlijk aandeelenkapitaal van $\pm$ f 4800, een bedrag aan spaargelden van f 800 en een zuiver vermogen van f 1000.

Tot overkapping van de coöperatieve credietvereeningen te Soerabaja, die onder toezicht van de Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.) staan, werd in 1932 een Centrale opgericht en ingeschreven. Einde December had de Centrale 38 instellingen onder haar vleugelen. Een van de nieuwe organisaties, die reeds in 1932 in werking trad, telt uitsluitend vrouwelijke leden, meerendeels kleine koopvrouwen, die behoefte hebben aan eenig bedrijfskapitaal. Presidente is een onderwijzeres. De gestadige toeneming van het aantal vereeningen wijst op toenemend vertrouwen. Niettemin ondervond het bedrijfsleven den invloed van den ongunstigen tijd. Het totaal aantal leden nam met $\pm$ 250 af en bedroeg 31 December ruim 3000. Ongeveer 900 personen verloren hun lidmaatschap, van wie ruim 2/3 hun verplichtingen niet konden nakomen. Anderen zagen zich gedwongen te bedanken, daar zij wegens ontslag of werkloosheid niet langer op inkomsten konden rekenen. De maatschappelijke structuur van deze coöperatieve gemeenschap maakt wel duidelijk, hoe gevoelig zij reageeren moet op de steeds

drukkender economische omstandigheden. Van de 3035 leden toch zijn 1136 handelaar, 920 toekang, 760 loontrekker (boeroeh), 160 landbouwer en 60 gouvernementsambtenaar. Het uitleenbedrijf kromp belangrijk in; het uitgeleend bedrag daalde van ruim f 160 000 in 1931 tot ruim f 100 000 in 1932. Velen durfden in deze onzekere tijden het risico van het leenen niet aan, terwijl dikwijls in plaats van 4 à 5 maal per jaar slechts tweemaal geld werd opgenomen. De achterstand liep niettemin van 12 % tot 18 % op. Het bedrag aan aandelenkapitaal en spaargelden verminderde van f 26 600 tot $\pm$ f 22 000. Werd in de poeasa-maand in 1931 voor ruim f 9000 aan spaargelden opgevraagd, in 1932 beliep deze terugvordering ruim f 5000. Voor een gedeelte is deze vermindering ook toe te schrijven aan de omstandigheid, dat enkele bankjes braken met de gewoonte om de z.g. verplichte spaargelden — welke eene fractie vormen van den tot dat doel opzettelijk hoog gestelden interest der leeningen — in den poeasa-tijd uit te keeren. In totaal leden de primaire coöperaties der Soerabajasche centrale een verlies van $\pm$ f 1450, tengevolge waarvan het gemeenschappelijk zuiver vermogen daalde tot ruim f 22 000. Ruim 300 achterstalligen werden voor het gerecht getrokken.

Evenals destijds te Soerabaja, was ook dit jaar te Malang opheffing van eenige desa's en inlijving daarvan bij de gemeente aanleiding tot het omzetten van de desabankjes in coöperaties. De twaalf aldus ontstane coöperatieve credietbankjes vinden hun middelpunt in eene inmiddels opgerichte en als coöperatie ingeschreven Centrale met een administrateur, die zich ten volle aan zijn taak kan wijden. De centrale staat ook hier onder toezicht van de Persatoean Bangsa Indonesia (P.B.I.) te Soerabaja. Vier nieuwe bankjes zochten aansluiting bij de Centrale. Het totale ledental — overwegend uit vrouwen bestaande — nam met $\pm$ 500 toe, en bedroeg eind December ruim 2100, van wie 1500 in den handel een bestaan vonden, 300 als toekang werkten (hieronder 80 kleermakers), 100 dogcar-koetsiers waren, 150 tot den stand van loontrekkers behoorden (boeroeh), 50 eene functie in het desabestuur bekleedden en 20 eene betrekking in het particuliere hadden. Gedurende 1932 werd $\pm$ f 16 000 meer uitgeleend (in totaal $\pm$ f 110 000), zender eenigen achterstand. Spaargelden en zuiver vermogen bedroegen respectievelijk f 19 548 en f 35 822.

Een van de best geslaagde credietcoöperaties is „Itikoerih Hibarna” te Magoeng, een bankje in het regentschap Bandoeng, dat enkele jaren geleden opgericht werd door een gepensionneerden hoofdschoolopziener, die als particulier en grootgrondbezitter te midden der desabevolking woont en door zijn leeftijd en godsdienstig leven haar vertrouwen geniet. De vereeniging, welker leden hoofdzakelijk landbouwers zijn, wordt geleid in den geest van een boerenleenbank; hare gunstige resultaten wekten reeds tot navolging in den omtrek. Aan spaargelden, meerendeels uit kleine stortingen bij elkaar gekomen, was reeds f 7000 aanwezig, terwijl het uitstaand bedrag tusschen f 3000 en f 4000 beliep. Alle overtollige kasmiddelen worden herbelegd bij de Volkscredietbank.

Gunstige resultaten zijn mede bereikt door eenige credietcoöperaties te Banjoemas. Diep in de schuld geraakte prijaji's hebben hier, door de handen ineen te slaan in een gemeenschappelijk pogen om sober te leven en zich te onthouden van onnoodige uitgaven, zich uit eigen kracht bevrijd uit den greep van woekeraars. Eene commissie onderhandelde met de geldschietters en bedong gunstiger afbetalingsvoorwaarden voor de coöperatiebesturen, die in de plaats der individueele debiteuren voor de geleidelijke vereffening hunner schulden zorg droegen.

Uit een ontvangen verslag betreffende de credietcoöperatie „Bodjongseungit”, een vereeniging waarvan alleen oud-leerlingen van de te Tandjoengsari gevestigde landbouwbedrijfsschool leden kunnen zijn, blijkt wel de moeilijkheid voor landbouwers in deze tijden om bevredigend crediet te krijgen. Nauwkeurig gehouden onderzoekingen hebben aangetoond, dat tengevolge van de buitengewoon lage prijzen der landbouwproducten slechts een zeer klein percentage der leden (2 van de 24) in staat was om uit de bedrijfsinkomsten hun verplichtingen aan de coöperatie na te komen. De overigen konden dit slechts doen dank zij

nevenverdiensten uit den kleinhandel, tijdelijken steun van familieleden dan wel door het aanspreken van hun spaarpenningen of verkoop van sieraden.

De credietcoöperaties in de Minahasa vertoonen geen vooruitgang ondanks de deskundige leiding van den te Manado bescheiden ambtenaar der Centrale Kas, die in hoofdzaak met het toezicht op de coöperaties belast is. Tegen het einde van 1932 heeft de adviseur zich persoonlijk op de hoogte gesteld van de in de Minahasa voorkomende moeilijkheden. Voor een belangrijk deel zijn deze een gevolg van de weinige medewerking van bestuur en leden der coöperaties om de wenken en adviezen van den toezichthouder ter harte te nemen.

De ingeschreven landbouwcoöperaties, welke meerendeels in West-Java thuis hooren, hadden te lijden van de lage prijzen der producten. De slechte resultaten van de 4 ingeschreven verkoopcoöperaties van landbouwproducten in de Lam-poengsche Districten, welke in 1932 moesten worden ontbonden, zijn hoofdzakelijk te wijten aan de onmacht om behoorlijk plaatselijk toezicht uit te oefenen. De Centrale Kas, nòch tot voor kort de Landbouwvoorlichtingsdienst, hadden in genoemd gewest een ambtenaar bescheiden. De onvoldoende staf van den adviseur liet ook niet toe intensief contact met de coöperaties te onderhouden.

De copra-verkoopcentrale te Manado, die wegens onoordeelkundigen opzet dreigde mis te loopen, kon, dank zij eene drastische reorganisatie onder leiding van den adjunct-inspecteur der Centrale Kas aldaar, weder op het goede spoor worden gebracht. Op de aandelen der leden is 40 % afgeschreven, terwijl de bedrijfsorganisatie in alle opzichten werd versoberd. Eene gelukkige omstandigheid is, dat men beslag kon leggen op een zaakkundig persoon, die tot administrateur der vereeniging werd aangesteld.

De ingeschreven verbruikcoöperaties, thans 10 in aantal (in 1931 slechts 4), zijn gevestigd te Serang, Meester Cornelis, Tegal, Semarang, Sragen en Amboina. De leden bestaan hoofdzakelijk uit ambtenaren en beambten van Overheids- en particuliere diensten. Alleen de verbruikcoöperaties der vereeniging Boedi Oetomo in Sragen hebben leden onder de gewone desabevolking. Ook in het onderdistrict Soembergempol van het regentschap Toeloengagoeng werken enkele verbruikcoöperaties, waarvan de leden meerendeels bestaan uit desalieden. De vereenigingen, waarvan een drietal is ingeschreven in het begin van 1933, staan onder leiding van den adjunct-landbouwconsulent te Wonoredjo, die in samenwerking met een hulponderwijzer aan de vervolgschool te Soembergempol, toezicht uitoefent op de coöperaties. Uit beider bemoeienissen is gebleken, dat dergelijke organisaties van groot nut zijn voor de plattelandsbevolking. De tot nu toe opgedane ervaring heeft eenig inzicht gegeven in de practische moeilijkheden, welke zich bij verbruikcoöperaties op het platteland voordoen.

Het aantal bij den Coöperatie-dienst bekend geworden z.g. „wilde“ coöperaties kon, aan de hand van latere en betere gegevens dan die bij het opstellen van den desbetreffenden staat in deel II van het Indisch Verslag 1932 ter beschikking stonden, in 1931 worden bepaald op 1504. Door middel van een enquête met medewerking van de betrokken Hoofden van gewestelijk bestuur werd in 1932 nagegaan hoeveel van bedoelde coöperaties in 1932 nog bestonden. De resultaten van het onderzoek wezen uit, dat van de 1504 coöperaties 575 sedert de kennisgeving van oprichting van de zijde van het Binnenlandsch Bestuur aan den Adviseur opgeheven zijn, terwijl van 54 vereenigingen geen inlichtingen konden worden verstrekt. In het korte tijdvak, dat de verzameling van deze gegevens heeft plaats gehad (sedert 1930), blijkt het „sterftcijfer“ dus te bedragen: 575 op 1504, d. i. 38,23 % en voor Oost-Java alleen 306 van de 618, d. i. 47,89 %.

Intusschen zijn in den loop van 1932 nog 674 coöperaties opgericht, zoodat volgens nog zeer incomplete gegevens nog in werking zijn 1540 coöperaties, nl. 822 verbruiksvereenigingen, 30 verbruiks- en credietvereenigingen, 340 spaar- en credietvereenigingen, 49 productiecoöperaties, 28 begrafenisfondsen en 271 coöperaties, waarvan het doel onbekend is.

Het enthousiasme voor de wilde coöperaties is merkbaar begonnen te luwen. In 1932 bestond veel neiging tot oprichting van coöperatieve centrales, doch

doorgaans is de opzet gebrekkig en onoordeelkundig. Er is te geringe bindkracht, er bestaat gemis aan saamhoorigheidsgevoel, aangezien het initiatief meestal niet van de bestaande coöperaties, dus de belanghebbende vereenigingen zelf, is uitgegaan, doch veeleer van daarbuiten staande, dikwijls niet zaakkundige personen.

5. De pandhuisdienst.

In 1932 werden op Java en Madoera twee nieuwe pandhuizen (zie Bb. nos. 12347 en 12554) en in de Buitengewesten één nieuw pandhuis (zie Bb. n°. 12708) gevestigd, terwijl één pandhuis in de Buitengewesten, waarvan het debiet te sterk was teruggelopen, werd opgeheven (I. S. 1932 n°. 480). Dientengevolge waren einde 1932 op Java en Madoera 375 en in de Buitengewesten 84 of in totaal 459 instellingen, tegen 457 in 1931, in exploitatie.

Het leenbedrijf onderging in 1932 een aanmerkelijken teruggang. Door de geldschaarschte zag de bevolking zich genoodzaakt haar levenswijze op een lager niveau in te stellen. In de eigen huishouding moest in vele gevallen een terugval worden geconstateerd naar de productenhuishouding, gepaard gaande aan loonbetaling in natura. Als gevolg van een en ander is de credietbehoefte van de bevolking afgenomen. De daling der marktprijzen, welke er toe noopte de taxaties evenredig te verlagen, leidde eveneens tot achteruitgang van het pandhuisdebiet.

Boven de „maxima-beleeningstermijnen” volgens het met ingang van 1 April 1928 ingevoerde kostentarif, wordt aan de pandhouders door den dienst nog een z.g. „respijttermijn” van 2 maanden verleend. Beide genoemde termijnen vormen tezamen den „verstaan-termijn” van een pand, na verstrijking waarvan de niet-uitgeloste goederen op de pandveilingen publiek worden verkocht. Toen eene vermeerdering van den voorraad panden in de pandhuizen gebrek aan bergruimte deed ontstaan, was de respijt-termijn voor de A-panden met ingang van 1 Januari 1929 ingekort tot 1 maand. De sedert tot stand gekomen uitbreiding van de magazijnruimten, zoomede het intusschen teruggelopen debiet veroorloofden eene opheffing van den bedoelden maatregel met ingang van 1 Januari 1932, zoodat bedoelde termijn sedert weder op 2 maanden is gesteld. Het herstel van den oorspronkelijken respijt-termijn heeft een gunstigen invloed op de uitlossing gehad.

In totaal werden in 1932 beleend 34 986 142 (in 1931 43 130 788) panden, waarop werd voorgesloten een bedrag van f 109 771 224 (in 1931 f 153 122 258).

Uitgelost werden 32 186 335 (in 1931 39 017 240) panden tot een totaal bedrag van f 104 428 181 (in 1931 f 138 147 347). Daarvan werden herbeleend 5 267 541 (in 1931 6 928 835) panden, waarop aan leensommen verschuldigd was f 27 618 887 (in 1931 f 35 194 681).

Einde 1932 bedroeg het totaal aan uitstaande leensommen f 42 254 717 (in 1931 f 56 016 878).

Van de beleeningen, waarvan in 1932 de verstaanstermijnen verstreken, werden op de pandveilingen 4 735 857 (in 1931 6 468 357) panden publiek verkocht of 12,75 % (in 1931 13,65 %) van de in bedoeld tijdvak beleende panden.

De vermindering van het percentage der op de pandveilingen publiek verkochte panden moet waarschijnlijk worden toegeschreven aan de in 1932, in vergelijking met 1931, minder sterk gedaalde marktprijzen, zoomede aan de daarmede verband houdende lagere pandhuis-taxaties alsook aan de bovenvermelde verlenging van den „respijt-termijn” voor de A-panden van 1 tot 2 maanden.

Wegens onvoldoend bod moesten voor rekening van den Lande worden aangekocht 1 539 734 (in 1931 2 820 808) panden, tegen een totaal bedrag van f 9 555 752 (in 1931 f 19 071 481).

Ten einde, behalve door een normalen verkoop in de pandhuizen zelve, te trachten de groote voorraden aangekochte panden, waaronder zich zeer groote hoeveelheden gouden munten, zoomede van goud vervaardigde voorwerpen bevonden, zooveel mogelijk te doen verminderen, werd de in het vorig Verslag vermelde omsmelting dezer panden voortgezet. Op deze wijze kon voor een bedrag van f 5 098 133 (in 1931 f 7 697 173) op de buitenlandse markt worden verkocht. In totaal werden in 1932 ondershands verkocht 1 831 865 (in 1931

2 979 230) panden met eene waarde van f 10 741 112 (in 1931 f 20 712 792). Het op deze panden geleden verlies tengevolge van sedert den aankoop ingetreden prijsdalingen bedroeg f 3 757 710 (in 1931 f 3 249 993).

Op het einde van 1932 bedroegen de restanten 553 057 (in 1931 845 188) panden met eene balanswaarde van f 5 354 683 (in 1931 f 6 540 043).

De exploitatiekosten van het bedrijf bedroegen f 12 804 499 (in 1931 f 14 652 840) of f 0,366 (in 1931 f 0,340) per pand. De winst beliep f 3 336 051 (in 1931 f 6 024 091).

Voor verdere gegevens wordt verwezen naar deel II van dit Verslag en naar het jaarverslag van den pandhuisdienst over 1932.

Bij G.B. 20 Juni 1932 n°. 17 (J. C. n°. 50) zijn voor elk der provinciën West-Java, Midden-Java (met de gouvernementen Soerakarta en Jogjakarta) en Oost-Java commissiën ingesteld tot onderzoek van reclames, welke door in de maanden December 1931 en Januari 1932 wegens ongeschiktheid ontslagen personeel bij de Landspandhuizen tegen dat ontslag zijn ingediend.

6. De Postspaarbank.

Evenals in de voorafgegangene jaren had ook in 1932, in weerwil van de crisis, eene niet onbelangrijke stijging van het aantal spaarbankboekjes en van het tegoed plaats. Eene uitzondering hierop vormde het tegoed van de Inlandsche bevolkingsgroep, hetwelk dit jaar met ruim 1 % achteruit ging.

Ook in 1932 werd een ruim gebruik gemaakt van de gelegenheid voor inleggers om schuldbrieven ten laste van Nederlandsch-Indië door tusschenkomst van de Postspaarbank aan te schaffen en in bewaring te geven. In dat jaar werden ten behoeve van inleggers obligaties gekocht tot een bedrag van f 159 400 en \$ 4000 nominaal, terwijl het bedrag aan obligaties, bij de Postspaarbank in bewaring, steeg van f 896 100 en \$ 23 500 in het vorig jaar tot f 1 024 500 en \$ 27 000 in 1932.

Het aantal gelegenheden om gelden in te leggen en terug te verkrijgen daalde in 1932 met 19 en bedroeg op het einde van het jaar 667 (154 post- en bijpostkantoren, 473 hulpostkantoren en 73 pandhuizen, alsmede de 3 eigen kantoren van de bank).

Bij G.B. 13 April 1932 n°. 24 (Bb. n°. 12796) kwam eene nieuwe regeling van het sparen door Landsdienaren bij de Postspaarbank door middel van inhouding op inkomsten tot stand.

Het bedrijfsoverschot bedroeg in 1932 ± f 291 000 en tot en met dat jaar ± f 4 375 000, welk bedrag in het reservefonds is gestort.

Van de gestadige ontwikkeling van de Postspaarbank geeft het volgend overzicht, loopend over een 32-jarig tijdvak, een beeld.

	A. Aantal spaarbankboekjes op ultimo:						Stijging 1932 t.o.v. 1931 (in %).
	1902.	1912.	1922.	1927.	Nov. 1931.	Nov. 1932. 1)	
Europeanen . . .	17 662	44 940	75 772	82 100	93 967	96 975	3,20
Inlanders	11 469	52 671	150 479	197 928	260 417	269 921	3,64
Vr. Oosterlingen . .	927	4 839	13 800	19 305	28 125	30 764	9,39
Totaal	30 058	102 450	240 051	290 333	382 509	397 660	3,96

	B. Tegoed op ultimo:						Stijging 1932 t.o.v. 1931 (in %).
	1902.	1912.	1922.	1927.	Nov. 1931.	Nov. 1932. 1)	
Europeanen	f 3 551 745	f 7 481 100	f 14 185 932	f 13 154 217	f 16 031 891	f 18 304 337	14,73
Inlanders	383 319	1 814 769	5 032 305	6 404 978	8 863 840	8 692 300	- 1,09
Vr. Oosterlingen . .	60 745	324 260	639 429	1 123 271	1 792 010	2 005 382	11,90
Totaal	f 3 995 809	f 9 620 219	f 19 857 666	f 20 682 466	f 26 687 741	f 29 002 019	9,—

1) De cijfers over December 1932 zijn nog niet bekend.

7. Andere spaarinstellingen.

Van de overige spaarinstellingen in Nederlandsch-Indië, waaromtrent verschillende gegevens verstrekt zijn op blz. 249 van het Indisch Verslag 1931

Aantal inleggers en hun tegoed.

	Jaar van oprichting.	Europeanen.		Inlanders.	
		Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Spaarbank te Semarang	1853	²⁾ 1 461	f 404 877	293	f 26 063
Bataviasche Spaarbank	1857	1 795	1 297 458	54	23 592
Gemeentespaarbank te Soerabaja ³⁾	1859	6 062	6 483 480	397	283 889
Spaarbank te Makassar	1876	²⁾ 395	320 755	109	23 343
Padangsche Spaarbank	1879	²⁾ 920	1 876 284	295	182 184
Algemeene Spaar- en Depositobank te Batavia ⁴⁾	1895	998	578 430	105	22 867
Spaarbank Minahasa te Manado ⁵⁾ .	1896	—	—	—	—
Spaarbank te Bandoeng	1903	2 363	1 756 435	198	81 448
Totaal		13 994	f 12 717 719	1 451	f 643 386

Balanswaarden.	Spaarbank te Semarang.	% verhouding.	Bataviasche Spaarbank.	% verhouding.	Gemeentespaarbank Soerabaja. ⁶⁾	% verhouding.
Hypotheken	f 1 780 385	28,81	f 306 525	19,45	f 1 004 085	12,01
Effecten	4 056 500	65,65	1 226 375	77,82	3 582 535	42,86
Leeningen tegen borgtocht of zakelijk onderpand	37 900	0,61	—	—	—	—
Onroerende goederen .	286 500	4,64	17 000	1,07	3 394 434	40,60
Depositio's	—	—	25 300	1,61	350 000	4,19
Kas en kassiers . . .	17 350	0,29	675	0,05	28 747	0,34
Totaal	f 6 178 635	100,—	f 1 575 875	100,—	f 8 359 801	100,—

¹⁾ De bedragen zijn tot guldens afgerond.

²⁾ Inclusief vereenigingen, enz.

³⁾ De stadsgemeente Soerabaja waarborgt tegoed en rente. Cijfers over 1930; die over 1931 zijn nog niet beschikbaar.

(deel I), vallen voorzoover het jaar 1932 betreft geen bijzonderheden te vermelden.

Hieronder volgen een aantal financiële gegevens van verschillende spaarinstellingen, welke zijn geput uit de verslagen over het jaar 1931.

Toestand per ultimo 1931. ¹⁾

Vreemde Oosterlingen.		Totaal.		Zichtbare reserve.	% verhouding reserve en tegoed.
Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.		
567	f 128 788	2 321	f 559 728 giro-inleg 3 464 500 gewone-inleg 720 500 deposito-inleg 553 443 giro-rekening 14 587 deposito-rekening	f 371 084	± 7%
			f 5 312 759		
77	29 585	1 926	1 350 634	65 329	± 5%
768	480 936	7 227	8 155 556	68 259	± 0,8%
514	362 485	1 018	706 583	48 643	± 7%
376	490 357	1 591	2 548 824	358 369	± 14%
94	20 500	1 197	621 797 spaargelden 144 900 depositogelden	410 517	± 54%
—	—	—	676 755	79 650	± 12%
53	28 348	2 614	1 866 228	348 616	± 19%
2 449	f 1 540 999	17 894	f 21 384 037	—	—

Spaarbank te Makassar.	% verhouding.	Minahasa Spaarbank Manado.	% verhouding.	Padangsche Spaarbank.	% verhouding.	Spaarbank te Bandoeng.	% verhouding.
f 431 385	53,22	f 429 200	54,98	f 1 961 300	65,09	f 907 510	45,94
310 700	38,33	340 000	43,55	783 200	26,44	751 685	38,05
56 800	7,—	—	—	—	—	132 950	6,73
8 500	1,05	—	—	146 580	4,93	135 225	6,84
—	—	—	—	80 000	2,69	25 000	1,26
3 200	0,40	11 440	1,47	1 900	0,85	23 000	1,18
f 810 585	100,—	f 780 640	100,—	f 2 972 980	100,—	f 1 975 370	100,—

¹⁾ Cijfers per 30 Juni 1932. De bank is in liquidatie.

²⁾ Specificatie onbekend.

³⁾ Cijfers over 1930; die over 1931 zijn nog niet beschikbaar.

K. VERKEER.

1. Overzicht van het verkeer.

De economische crisis heeft uiteraard een nadeeligen invloed uitgeoefend op de uitkomsten van de Indische verkeersondernemingen; vooral van die bedrijven, welke belangrijke inkomsten plachten te ontvangen uit het suikertransport en het passagiersvervoer. Veelal bedroeg de achteruitgang in verschillende vervoersbedrijven 20 % ten opzichte van 1931. Werkelijke toeneming was eigenlijk alleen op te merken in het sterk toegenomen handelsverkeer, in het bijzonder van den import, tusschen Nederlandsch-Indië en Japan. Alle ondernemingen zonder uitzondering trachtten door versoering, rationalisatie, betere „service” en het aanboren van nieuwe bronnen van inkomsten aan de crisisinvloeden het hoofd te bieden.

Zeer sterk hadden ook de spoorwegen te lijden onder den grooten achteruitgang van het verkeersvolume en de migratie onder de inheemsche arbeidsbevolking, gepaard aan de geldschaarschte in de desa en de concurrentie van het vrachtautobedrijf, dat belangrijke quanta meerwaardige goederen aan het railverkeer onttrekt. Alleen door verdere verlaging van reizigers- en goederentarieven kon een deel van het vervoer worden behouden ten koste van een onvermijdelijken achteruitgang van de ontvangsten. Bij de Staatsspoorwegen op Java liepen de ontvangsten met 21 % terug van 49 tot 39 miljoen. Door zeer streng doorgevoerde bezuinigingen en rationalisatie van werkmethode werd het uitgavenbudget, dat in 1931 ± 55 miljoen bedroeg, in 1932 teruggebracht tot 42 miljoen (in 1930 nog begroot op 72 miljoen).

Bij de particuliere spoorwegen hebben de belangrijke tariefsverlagingen wel is waar eene gunstige werking op den omvang van het reizigersverkeer uitgeoefend, doch niet in zoodanige mate, dat de achteruitgang der inkomsten daardoor werd achterhaald. Slechts werd bereikt, dat deze eenigszins werd gematigd. In verband daarmee was eene nog sterkere inkrimping der uitgaven een gebiedende eisch. Enkele particuliere spoor- en tramwegmaatschappijen waren genoodzaakt te verzoeken de exploitatie op verliesgevende lijnen gedeeltelijk te mogen staken, andere zagen zich voor de noodzakelijkheid gesteld de aflossing van de obligatieschuld op te schorten.

De interinsulaire lijnen van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (K.P.M.) leden eveneens in sterke mate onder het verminderd passagiersvervoer; de lijnen buiten Nederlandsch-Indië hadden bovendien den druk te weerstaan van buitenlandsche maatschappijen, welke hun tarieven in gedeprecieerde valuta berekenden. Drastische vrachtverlagingen tot verliesgevende prijzen waren veelal onvermijdelijk. Relatief was de achteruitgang het grootst in de Noordkust-havens van Java; daarentegen vertoonden de oliehavens en Banjoewangi, Tjilatjap, Bandjermasin en Manado een kleinen vooruitgang. Het aantal zeemijlen, door de K.P.M. in den archipel afgelegd, bleef nagenoeg gelijk, het aantal passagiers verminderde echter met ± 20 %.

De import uit Europa nam — ondanks verlaging van de vrachten — op onrustbarende wijze af, waardoor de dispariteit tusschen de tonnage, benodigd voor import en die voor export nog grooter werd. Regelmatig werden dan ook schepen in ballast via Kaap de Goede Hoop naar Indië gezonden. Deze zelfde dispariteit vertoonde zich ook in het verkeer met de Oostkust van Amerika, wegens den afnemenden import uit de Vereenigde Staten eenerzijds en den tengevolge van verschillende vrachtverlagingen quantitatief gelijk gebleven export anderzijds. Het verkeer tusschen Java en Britsch-Indië nam eveneens belangrijk af.

Het tot stand komen van de Java-Japan-Vrachten-Conferentie maakte een eind aan den fellen, in 1931 ingezetten concurrentiestrijd in de scheepvaart tusschen Java en China en Japan. Toch bleven de vrachten nog beneden het niveau, waarop eene lonende exploitatie mogelijk zou zijn. De verhoogde invoerrechten in China bewerkten een oogenblik een abnormalen uitvoer van

suiker naar dat land, waarop echter spoedig eene reactie volgde. De invoer van Japansche cement nam nog steeds toe, uit andere landen wordt practisch geen cement meer in Nederlandsch-Indië geïmporteerd.

Bij het haven- en baggerbedrijf bleef de uitvoering van groote werken in 1932 achterwege; hoewel voor de groote bedrijfshavens f 1 235 000 en voor de kleine f 265 000 was uitgetrokken, werd slechts f 57 000 resp. f 22 000 verwerkt. De werkzaamheden bepaalden zich uitsluitend tot werken van geringen omvang, waarvan uitstel niet mogelijk was.

In de zes groote havens is de invoer in tonnen in 1932 ten opzichte van het vorig jaar met 24 % afgenomen, terwijl de uitvoer vrijwel gelijk bleef. Het geheele goederenverkeer verminderde met $\pm$ 8 %. Het aantal schepen was 9 %, de bruto-inhoud 12 % lager dan in 1931. Tengevolge hiervan verminderden de haveninkomsten met 9 %, doch door krachtige bezuiniging liepen de uitgaven met 15 % terug.

Het aantal personenauto's nam opnieuw af. Hoewel hierover geen nauwkeurige gegevens beschikbaar zijn, moet de vermindering op minstens 10 % ten opzichte van 1931 gesteld worden. In de Buitengewesten bleef het aantal autobussen, ondanks den nood der tijden, toenemen; op Java ging het aantal achteruit, doch minder sterk dan in 1931. Het aantal vrachtauto's bleef op Java constant, in de Buitengewesten werd een begin van achteruitgang opgemerkt. De achteruitgang van het busverkeer op Java heeft voornamelijk plaats gevonden op de hoofdwegen, waaruit geconstateerd mag worden eenerzijds dat zwakke vervoersondernemingen bezweken zijn onder de overmatige en moordende concurrentie, anderzijds dat het railverkeer door het bieden van betere „service”, weer een deel van het vervoer teruggewonnen heeft. Voorts blijkt, dat de geïsoleerde streken de nuttige busverbindingen hebben behouden.

De veiligheid van het verkeer nam in 1932 merkbaar toe; zoowel in de Buitengewesten als op Java daalde het aantal ongevallen belangrijk. Hoewel de verminderde verkeersdrukte hiertoe zal hebben bijgedragen, is toch ook de instelling van verkeersinspecties in de provincies Oost- en West-Java en het werk van de Koninklijke Vereeniging Java Motor Club van grooten invloed geweest op dezen gunstigen toestand.

In 1932 werd de grondslag gelegd voor eene betere en centrale wettelijke regeling van het verkeer op den weg. Op 11 September werd nl. bij den Volksraad het ontwerp voor een Wegverkeersordonnantie ingediend. In dit ontwerp — dat in 1933 na amendeering werd aangenomen — zijn eenerzijds de technische verkeersaangelegenheden, de registratie van motorvoertuigen en hun bestuurders, de eischen waaraan deze motorvoertuigen moeten voldoen en de indeeling van het wegennet geregeld, anderzijds bevatte het ontwerp eene regeling van het openbaar wegverkeer, met als doel dit in de economisch meest juiste en in het algemeen belang meest gewenschte banen te leiden. Eene permanente centrale commissie, met ambtelijke en particuliere leden, zal der Regeering voortaan van advies dienen omtrent belangrijke verkeersaangelegenheden.

Voorts bracht de centrale motorvoertuigenbelasting eenheid in de fiscale regelingen, terwijl verder de Volksraad gunstig adviseerde nopens twee wetsontwerpen betreffende het brengen van eenheid in verkeersteekens en aangaande belastingheffing van vreemde motorrijtuigen, een en ander als uitvloeisels van ter zake gesloten internationale verdragen.

Sedert de instelling van de drie provinciën op Java is de bemoeienis van de Centrale Overheid met de landwegen en bruggen, behoudens een enkele uitzondering in de provincie West-Java, beperkt tot de Buitengewesten. De lengte van het wegennet, dat einde 1932 in beheer was bij de provincies West-, Midden- en Oost-Java, zoomede bij de zelfbesturende Vorstenlanden, bedroeg einde 1932 respectievelijk 2913, 2054, 3222 en 1725, totaal 9914 km.

Ten einde bij de beperkte eredielen het tot stand komen van den asweg over Sumatra, van Oosthaven tot Oeleë Lheuë, zooveel mogelijk te bevorderen, werd het geprojecteerde tracé van de thans nog ontbrekende schakels verlegd naar reeds bestaande primitieve wegen en werd besloten deze verbinding eerst ge-

18

leidelijk naar de behoeften van het verkeer te verbeteren. Ook aan de aansluitende verbindingswegen van de vier havenplaatsen op den asweg: Palembang, Benkoelen, Djambi en Pakanbaroe werd, voor zoover de bescheiden middelen het toelieten, doorgewerkt.

Het passagiersverkeer per vliegtuig gaf een teruggang te zien van eveneens $\pm 20\%$, het postvervoer daarentegen toonde een kleinen vooruitgang in gewicht. Ondanks de lagere vervoereijfers bleven de financieele resultaten nog boven de verwachtingen van 1927, zoodat een belangrijk bedrag van de subsidie over het boekjaar 1932 aan het Land zal kunnen worden terugbetaald. Uitbreiding van het luchtnet had niet plaats.

Merkwaardig en verheugend was, dat van particuliere zijde op enkele plaatsen het initiatief genomen werd tot den aanleg van landingsterreinen, waar het Gouvernement daarvoor geen gelden ter beschikking kon stellen.

Het toezicht op de veiligheid werd geregeld uitgeoefend; in Februari vereenigde de Volksraad zich met den ontwerp-algemeenen maatregel van bestuur tot regeling van de burgerlijke luchtvaart in Nederlandsch-Indië.

De luchtlijn Amsterdam—Bandoeng werd gedurende het geheele jaar met groote regelmatigheid geëxploiteerd; het vervoer, zoowel van post als van passagiers, burgerde zich meer en meer in, niet alleen tusschen Indië en het Moederland, maar ook van en naar tusschengelegen landen.

Bij het Post-, Telegraaf en Telefoonbedrijf hadden de telegraaf en de telefoon het meest onder de crisis te lijden. In het geheele bedrijf werd gestreefd naar versoering en besparing eenerzijds, naar het verhoogen der inkomsten door het stimuleeren van het bestaande en het scheppen van nieuw verkeer anderzijds.

Merkwaardig was de afneming van de brieven en aangeteekende stukken tegenover de toeneming van drukwerken, waardoor het aantal behandelde stukken achteruitging met $\frac{1}{2}\%$, bij eene daling van de inkomsten uit porti met 8% . Eveneens verminderde het totaal bedrag der verzonden postwissels belangrijk, terwijl het aantal wissels vrijwel gelijk bleef. Het aantal postpakketten liep 15% terug. Nieuw was de invoering van luchtpostpakketten, waarvoor eene bevredigende belangstelling bestond.

Het jaar 1932 gaf opnieuw eene toeneming van het percentage der via radië verzonden telegrammen te zien, vooral het verkeer met Japan nam belangrijk toe.

Op alle mogelijke wijzen werd getracht het publiek te gerieven, o. a. door invoering van de z.g. boottelegrammen, bevordering van de telefonische aflevering van telegrammen, enz.

De daling van het pond leverde onverwachte en ernstige tariefmoeilijkheden op, waaraan eerst na het protest der Nederlandsch-Indische afgevaardigden op de te Madrid gehouden telegraaf- en radiotelegraafconferentie een einde kwam.

Het binnenlandsche telefoonverkeer leverde achteruitgaande resultaten; de opbrengst der abonnementen daalde met 13% , die van het districts- en interlocaal verkeer met 19% . Daarentegen toonden de financieele uitkomsten van het internationaal telefoonverkeer eene stijging van 24% ten opzichte van 1931.

2. Landwegen en bruggen.

Java en Madoera. Sedert de instelling van de drie provincies op Java is de bemoeienis van de Centrale Overheid met de landwegen en bruggen, behoudens enkele uitzonderingen in de provincie West-Java, beperkt tot de Buitengewesten.

Tot deze uitzonderingen behoort de in 1926 aangevangen wegaanleg in het westelijk deel van de residentie Batavia tot verbetering van de economische omstandigheden van de bevolking in aansluiting met de groote irrigatiewerken in dat gebied. Deze op 2,1 miljoen gulden geraamde werken, waaraan bijna één miljoen gulden is verwerkt, zijn in 1932 in verband met de tijdsomstandigheden na voltooiing van een afgerond gedeelte niet verder voortgezet. Aan de eveneens door de Centrale Overheid ondernomen in 1927 begonnen wegaanleg in Zuid-

Bantam, welke voor een totaal bedrag van $\pm$ f 653 000 werd voltooid, werd in 1932 nog $\pm$ f 25 000 besteed.

Einde 1932 bedroeg de lengte van het bij de provincie West-Java in beheer zijnde wegennet 2913 km, waarvan 1803 km of bijna 62 % was geasfalteerd. Voor het onderhoud werd, met inbegrip van asfalteering in 1932, een bedrag van f 1 729 191 uitgegeven of $\pm$ f 594 per km, terwijl ten behoeve van de in die wegen gelegen kunstwerken een bedrag van f 75 863 werd verwerkt.

Van den Noordelijken verbindingsweg Batavia—Cheribon werden de secties Tjikalong—Tjiasem en Pamanoekan—Sewoe voltooid, waarvoor in 1932 een bedrag van f 1 075 64 werd besteed; voor de sectie Tjiasem—Pamanoekan werd een som van f 14 753 uitgegeven.

Voorts werd aan herstelling en vernieuwing van wegen, alsmede aan herstelling, vernieuwing en bouw van bruggen en duikers een bedrag van f 202 168 verwerkt.

Uit eene hermeting van het wegennet in Midden-Java in 1932 bleek correctie van de vroeger opgegeven lengte noodig.

Einde 1932 was bij deze provincie in beheer 2054 km weg, waarvan 807 km of 39,4 % geasfalteerd was. In 1932 werd aan de asfalteering van 14,4 km weg f 36 772 besteed. Het onderhoud van dit wegennet vorderde een bedrag van f 1 102 308 of $\pm$ f 538 per km, het onderhoud van de daarin gelegen kunstwerken f 71 126.

Aan zware herstellingen en verbeteringen van wegen en kunstwerken werd besteed f 345 324.

De in het vorig Verslag opgegeven lengte van 3303 km van het bij de provincie Oost-Java in beheer zijnde wegennet verminderde door overdracht in den loop van 1932 van het beheer aan de regentschappen Blitar en Bondowoso van onderscheidenlijk 40 en 42 km weglengte tot 3222 km. Hiervan was einde 1932 eene lengte van 1549 km of ruim 48 % geasfalteerd. In 1932 werd ruim 123 km weg geasfalteerd. Deze voorzieningen, voor zoover niet uit onderhoudsgelden bekostigd, hebben f 132 800 gekost.

Voor het wegenonderhoud werd in 1932 f 1 844 783 beschikbaar gesteld of $\pm$ f 566 per km; voor het onderhoud van de in deze wegen gelegen kunstwerken f 60 821, terwijl aan herstelling en vernieuwing van de kunstwerken $\pm$ f 70 000 werd besteed.

Aan verschillende werken van grooteren omvang werd in 1932 $\pm$ f 260 000 uitgegeven, waarin begrepen is een bedrag van $\pm$ f 138 000 voor den aanleg van den Zuid-Semeroe-weg, gaande van Dampit naar Pasirian. Deze verbinding was einde 1932 nagenoeg — op overbrugging van het diepe ravijn van de Besoek Koboan na — gereed.

Bij de Zelfbesturen der Vorstenlanden Soerakarta en Jogjakarta was einde 1932 in beheer eene weglengte van $\pm$ 1725 km, waarvan $\pm$ 430 km of 25 % geasfalteerd was.

Aan de uitvoering van asphaltconstructies, gepaard met verbetering der verhardingsbasis, werd in 1932 besteed een bedrag van f 133 277 aan $\pm$ 23 km, alzoo $\pm$ f 5800 per km.

Voor het onderhoud van het wegennet in de Vorstenlanden werd in 1932 uitgegeven een bedrag van f 724 715 of $\pm$ f 420 per km, terwijl aan herstellingen en verbeteringen nog werd besteed f 89 171 en voor den aanleg van nieuwe wegen slechts f 25 196.

Het onderhoud van de in de wegen gelegen kunstwerken vorderde een uitgave van f 54 638. Aan herstelling en verbetering daarvan werd f 47 524 besteed en aan nieuwbouw van bruggen en duikers een bedrag van f 24 173.

Buitengewesten. In verband met de tijdsomstandigheden moesten de op de begrooting 1932 uitgetrokken credieten voor nieuwe werken belangrijk worden beperkt. Doch ook de begrotingscredieten voor de instandhouding der wegen werden als gevolg van de daling van loonen en materiaalprijzen en het streven naar versobering lang niet verwerkt. Hieronder volgt een staat, waarin zijn op-

genomen de bedragen, uitgetrokken in de Landsbegrooting voor, respectievelijk verwerkt aan, verbetering en nieuwe werken, alsmede aan onderhoud, herstelling en opnemingen in 1932, verdeeld over de groote eilanden en groepen van kleinere eilanden van den archipel. In de bedragen voor verbetering en nieuwe werken zijn begrepen de daarachter tusschen haakjes geplaatste bedragen ten laste van den buitengewonen dienst. Voor eene betere beoordeeling van den omvang van het onderhoud is in de laatste kolom approximatief opgenomen het geldwaardig bedrag van den heerdienst (in rechtstreeks bestuurd gebied), aan de instandhouding der voornaamste wegen gepraesteerd.

Eiland of eilanden-groep.	Bedragen (in duizendtallen guldens).				
	Verbetering van ~~van~~ nieuwe werken.		Onderhoud, herstelling en opnemingen.		
	Uitgetrok- ken op de Landsbe- grooting 1932.	Verwerkt in 1932.	Uitgetrok- ken op de Landsbe- grooting 1932.	Verwerkt in 1932.	Geldswaar- dig bedrag heeren- dienst 1932.
Java	f 196	f 25	—	f 27	—
Sumatra	5 791 (1 375)	1 694 (499)	—	2 942	f 1 357
Borneo	890 (250)	197 (87)	—	284	—
Celebes	142	59	—	102	130
Bali en Lombok	250	29	—	49	26
Molukken	45	10	—	45	37
Timor	15	—	—	15	—
Totaal	f 7 329 (1 615)	f 2 014 (586)	f 5 639	f 3 464	f 1 550

De asphalteering van de wegen in de Buitengewesten, waarvoor op de Landsbegrooting f 1 365 000 was uitgetrokken, werd in 1932 beperkt tot de hoofdwegen en wel tot die gedeelten, waar het verkeer en de kwaliteit van het dekmateriaal dat bepaald noodzakelijk maakten.

Aan asphalteering werd in 1932 besteed in de residentie Sumatra's Westkust f 63 000, in Tapanoeli f 49 000, in de Lampoengsche Districten f 59 000, in Palembang f 43 000, in Benkoelen f 61 000, in de Westerafdeeling van Borneo f 8 000, in het gouvernement Oostkust van Sumatra f 5 000 en in het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden ruim f 2 000, in totaal f 280 000 in 1932, tegen f 942 000 in 1931.

Einde 1932 was geasphalteerd in de residentie Sumatra's Westkust 78 km weg (352 750 m²), in Tapanoeli 230 km (843 000 m²), in de Lampoengsche Districten 112 km (439 000 m²), in Palembang 104½ km (417 000 m²), in Benkoelen 107¾ km (450 580 m²), in de Westerafdeeling van Borneo 79,3 km (360 500 m²), in het gouvernement Oostkust van Sumatra buiten het Cultuur-

gebied 70 $\frac{3}{4}$ km (297 600 m²), in Atjeh en Onderhoorigheden 16 km (110 000 m²), waardoor dus tezamen 798,3 km (3 270 430 m²) van het asphalteeringsplan was voltooid. Buiten dit plan was nog einde 1932 geasphalteerd op Bangka 68 km (110 000 m²), op Billiton 4 km (20 000 m²), op Bali en Lombok 241,4 km (913 825 m²), in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 13,1 km (57 660 m²), in het rechtstreeks bestuurd gebied van het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden 86,65 km (303 350 m²).

Omtrent den stand van het hoofdwegenstelsel op Sumatra kan het volgende worden opgemerkt. Teneinde bij de beperkte credieten in het belang van het doorgaand verkeer toch zoo spoedig mogelijk over den hoofdverkeersweg (stam- of asweg) in de lengterichting van het eiland Sumatra gaande van de zuidelijkste haven (Oosthaven in de Lampoengsche Districten) tot de noordelijkste (Oeleë Lheuë in Atjeh) te kunnen beschikken, werd besloten de beide ontbrekende groote intergewestelijke schakels Djambi—Sumatra's Westkust en Lampoengsche Districten—Palembang, voorshands op de meest eenvoudige en minst kostbare wijze tot stand te brengen en deze verbindingen eerst daarna geleidelijk naar de behoeften van het verkeer te verbeteren. In verband met de belangrijk gewijzigde economische omstandigheden, alsmede om spoediger en met minder geldelijke offers tot eene bruikbare intergewestelijke verbinding van Djambi en Sumatra's Westkust te komen, werd er de voorkeur aan gegeven het tracé van dezen ontbrekkenden schakel te verleggen naar den in primitieven vorm reeds bestaanden Batanghari-weg van Moearatebo naar Kotabaroe. Het tracé van de hoofdverbinding van Sumatra zal dus nu gaan van Oosthaven via Teloekbetoeng, Terbangibesar, Kotaboemi, Martapoera, Batoeradja, Lahat, Tebingtinggi, Loeboeklinggau, Moeararoepit, Soeroelangoen (Rawas), Sarolangoen (Djambi), Bangko, Moearaboengo, Moearatebo, Tandjoeng, Kotabaroe, Soengaidareh, Sidjoendjoeng, Solok, Padang, Padangpandjang, Fort de Kock, Padangsidimpoean, Sibolga, Taroetoeng, Baligé, Perapat, Pematangsiantar, Tebingtinggi, Medan, Langsa, Peureula, Sigli, Lamteumot en Koetaradja naar Oeleë Lheuë.

Voor verbetering van het bovengenoemde Batanghari-tracé, de noordelijke helft van het Djambische hiaat in den asweg van Sumatra, waren in 1932 geen credieten beschikbaar. De zuidelijke helft is thans van Palembang (Moeararoepit) uit vrij goed berijdbaar tot Moearatebo. Hieraan werd in 1932 besteed f 47 000.

Aan het als Rebang-weg bekende gedeelte van den tweeden ontbrekkenden intergewestelijken schakel in den asweg van Sumatra tusschen de Lampoengsche Districten en Palembang — voorshands zoo sober mogelijk uitgevoerd en eerst later, naarmate het verkeer toeneemt, te verbeteren — werd in 1932 ± f 25 000 besteed.

Behalve aan de beide genoemde schakels werd ook in de gewesten Atjeh, Tapanoei en Sumatra's Westkust aan de verbetering van Sumatra's hoofdverbinding regelmatig voortgewerkt. Zonder de kosten van asphalteering werd hieraan ± f 40 000 besteed.

Van de aansluitingen op den stamweg van de vier niet daaraan gelegen belangrijke havenplaatsen Palembang, Benkoelen, Djambi en Pakanbaroe moet de zijtak van Moearatebo naar Djambi, in het bijzonder het gedeelte tusschen Moearatebo en Moearatembesi, nog belangrijk worden verbeterd. Aan de bestaande altijd berijdbare zijtak naar Palembang van Batoeradja via Loeboekbatang en Praboemoelih werden in 1932 geen kosten voor verbetering besteed. Van den aanleg van het ontbrekende gedeelte van 42 km lengte in de tweede verbinding van Palembang met den asweg via Talangbetoetoe naar Moeararoepit is voorloopig afgezien; aan verbetering en vernieuwing van bruggen in het voltooide gedeelte van deze verbinding werd uitgegeven ± f 18 000. Aan de verbetering van de verbindingen van Benkoelen via Kepahiang met den stamweg, aansluitende bij Loeboekkinggau en Tebingtinggi werd geregeld doorgewerkt. Behalve aan asphalteering is aan verbetering van laatstgenoemde aansluiting in 1932 besteed ± f 25 000. Aan de verbinding van Pakanbaroe met Fort de Kock werd ± f 72 000 uitgegeven.

Van de werken van meer lokaal karakter in de Buitengewesten worden de belangrijkste hier gewestsgewijze genoemd.

In het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden werd aan den Westkust-weg van Koetaradja over Tjalang, Meulaboh, Tapatoean naar Bakongan (505 km), welke reeds licht autoverkeer toelaat, een bedrag van $\pm$ f 70 000 uitgegeven. Van de voltooiing van den ontbrekkenden schakel in den transversaalweg Sigli—Tangsé—Meulaboh is voorloopig afgezien; aan de noordzijde is van Sigli $\pm$ 115 km, aan de zuidzijde van Meulaboh $\pm$ 60 km van den weg berijdbaar; in 1932 werd aan dezen weg besteed f 11 000. De aanleg van den Lokop-weg, Peureula—Lokop, van den asweg af tot Kroëng Peunaron (39 km) voor auto's berijdbaar, is gestaakt; in 1932 werd aan dezen weg uitgegeven f 10 000. Voorts is aan verschillende kleine werken in Atjeh nog uitgegeven f 35 000.

In de residentie Tapanoeli beantwoordt de verbinding van Sibolga met Baroes, na de verbetering tot Sorkam, aan de bescheiden eischen, welke het verkeer daaraan stelt. In 1932 is aan dezen weg $\pm$ f 40 000 uitgegeven. Aan de verbindingswegen in de onderafdeeling Padanglawas (Pargatoean—Goenoengtoewa) werd f 45 000 besteed. De Dairi-weg, de verbinding van Sidikalang (Dairilanden) met het wegennet in de Karolanden (Kabandjahé), was einde 1932 tot aan de overbrugging van het ravijn van de Lao Renoen voor auto's berijdbaar. In 1932 werd aan deze verbinding $\pm$ f 130 000 uitgegeven. Aan de Pahae-weg (Sipirok—Simangoemban) werd $\pm$ f 50 000 besteed, aan verschillende kleine werken in het gewest $\pm$ f 23 000.

In het gouvernement Oostkust van Sumatra is de bemoeienis van de Centrale Overheid met waterstaatswerken beperkt tot werken buiten het z.g. Cultuurgebied der Oostkust van Sumatra. Het belangrijkste deel van het gewestelijk wegennet is in dat gebied gelegen en wordt beheerd door den voor dat ressort ingestelden Plaatselijken Raad (Cultuurraad). De lengte van het wegennet bij dien Raad in beheer bedroeg einde 1932 1071,7 km, waarvan 813,2 km of 75 % asphaltwegen, 111,4 km of 10,4 % grind- en steenslagwegen en 147,1 km of 13,7 % onverharde of zandwegen.

Aan onderhoud werd f 513 974 besteed of $\pm$ f 480 per km. Geasphalteerd werden 32 km uit onderhoudsfonds en 32 km ten laste van nieuwe werken. Aan onderhoud van bruggen en duikers werd f 58 407 besteed, met inbegrip van de kosten voor het verbreden van 36 bruggen in de hoofdwegen, waarvan de breedte tusschen de leuning op 6 m werd gebracht. Voor zware herstellingen en nieuwbouw van bruggen en duikers werd f 2451 vereischt. Voor verbetering, vernieuwing en aanleg van wegen is f 156 945 besteed, hoofdzakelijk aan de voortzetting van het gewestelijk wegenplan, nl. de doortrekking van den hoofdweg in het zuidelijk deel (Laboehanbatoe) van het Cultuurgebied in de richting van Kotapinang; hieraan werd in 1932 f 123 945 ten koste gelegd.

Door het Land werd aan verbeteringen van weg en werken in de verbinding Pakanbaroe—Taratakboeloeh—Moearalembou—grens Inderagiri (richting Taloe Koeantan) in 1932 verwerkt f 3000. De Rokan-weg, de verbinding van Rantauberangin met Pasirpengarajan werd op een stuk van 2 km na tot Kaboen (25 km) voltooid; in verband met de tijdsomstandigheden wordt de aanleg voorshands niet voortgezet; in 1932 is nog aan dezen weg besteed $\pm$ f 24 000. Aan verschillende kleine werken werd in het gewest besteed f 13 000.

In de residentie Riouw en Onderhoorigheden werden slechts werken van geringe omvang uitgevoerd tot een bedrag van f 800.

In de residentie Sumatra's Westkust waren in 1932 belangrijke werken in uitvoering. Aan de verbetering van den druk bereden weg van Loeboekaloeng over Pariaman, Soengeilimau en Tikoe naar Loeboekbasoeng werd uitgegeven f 72 000; aan den Koeantan-weg (Kilirandjau—Taloek), welke tot Kamang (op 15 km van Kilirandjau) werd voltooid, f 20 000; aan de verbetering van den weg Loeboeksoelasih—Alahanpandjang—Soerian—Moearalaboe—Aerliki f 13 000. De laatste der vijf groote vakwerkbruggen in den weg Padang—Painan—Indrapoera zal in 1933 worden voltooid; in 1932 werd hieraan besteed f 71 000. Aan de verbetering van den weg Aerliki—Loeboekgadang werd f 33 000, aan den weg

Tandjoengampaloe—Kilirandjau—Soengaidareh—Sitoeng—Kotabaroe f 33 000, aan verbetering en aanleg van den weg Soengaipeoeh—Sanggaranagoeng—Tamiai f 50 000 ten koste gelegd, terwijl in verband met de tijdsomstandigheden van voortzetting van den Ophir-weg en van voltooiing van den boven reeds genoemden Rokan-weg werd afgezien; in 1932 werd aan deze wegen verwerkt respectievelijk f 28 000 en f 14 000. Aan verschillende kleine werken in het gewest werd f 31 000 besteed.

In de residentie Lampoengsche Districten werd in 1932 uitgegeven aan verspreide kleine werken f 13 000, aan verbeteringen van den weg Teloekbetoeng—Kalianda f 40 000 en aan den weg van Tandjoengkarang over Way Lima, de Giesting naar Kotaagoeng en Sangi f 84 000.

In de residentie Benkoelen werd aan verspreide kleine werken in 1932 besteed f 12 000, aan de verbinding Tais—Masmambang—Marasbrug f 5000. De aanleg van den Waytenong-weg van Liwa over Kenali naar Soekaradje werd na voltooiing van de brug over de Way Semangka bij Kenali voorloopig niet voortgezet; in 1932 werd hieraan besteed f 9000.

In de residentie Palembang werd in 1932 aan werken van geringen omvang inclusief werken in den bovenloop van rivieren f 20 000 verwerkt.

In de residentie Djambi werd in 1932 besteed aan rivieropruiming f 28 000, aan verschillende werken van geringen omvang f 12 000.

In de residentie Bangka werd in 1932 aan verschillende werken uitgegeven een bedrag van f 105 000, waaronder f 90 970 voor de brug Soengailajang en f 13 300 voor asphalteering.

Op het eiland Billiton werd in 1932 besteed f 5000.

In de residentie Westerafdeeling van Borneo werd in 1932 aan verbeteringen van den hoofdader van het verkeer, den kustweg van Pontianak over Mampawah naar Pamangkat, een bedrag van f 26 000 verwerkt.

In de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werd in 1932 aan den hoofdweg door de Hoeloesoengai van Bandjermasin over Martapoera, Kandangan, Pantaihambawang, Tapoes en Amoentai naar Tandjoeng uitgegeven f 23 000, aan de voltooiing van den weg Kloea—Tamianglajang f 2000, aan den weg Kandangan—Negara f 50 000, aan verschillende werken van kleinen omvang f 3000. Het Serapat-kanaal tusschen de Barito- en Kapoeas-rivieren werd bijna voltooid; in 1932 werd hieraan besteed f 85 000.

In het gouvernement Celebes en Onderhoorigheden werd in het rechtstreeks bestuurd gebied hoofdzakelijk voortgegaan met de verbeteringen van de hoofdwegen van Makassar noordwaarts langs de kust naar de grens van de afdeeling Parepare via Pangkadjene en Segeri, en van Makassar zuidwaarts naar Boeloekoemba. Hieraan werd in 1932 besteed f 41 000, voorts aan verschillende werken van geringen omvang f 12 000. In deze bedragen zijn ook kosten van asphalteeringen begrepen.

Aan verschillende werken van geringen omvang werd in 1932 in het rechtstreeks bestuurd gebied van de residentie Manado f 6500, van het gouvernement der Molukken f 10 000 besteed.

In de residentie Bali en Lombok werd de asphalteering van de hoofdwegen zonder bezwaar van het Land voortgezet. Ten laste van de Landsbegrooting werd op het eiland Bali aan het verbeteren en het bouwen van bruggen in den Djembrana-weg van Antosari over Sokka, Lalanglingga, Jeh Leh, Poeloekan en Jeh Boeah naar Begara besteed f 25 000, op het eiland Lombok aan kunstwerken in de verbinding van Mataram over Malingwoewoe, Bentok en Tandjoeng naar Loeloe f 4000.

3. Het wegverkeer.

Omvang en dichtheid van het wegverkeer.

A. *Verkeersomvang.* De reeds in het vorig Verslag geconstateerde afneming van den omvang van het wegverkeer heeft zich in 1932 voortgezet.

Het duidelijkst komt dit tot uiting in de vermindering van het benzineverbruik, hetwelk na het topjaar 1930 is blijven terugloopen, zooals onderstaande tabel aangeeft.

Jaar.	Benzine-verbruik in millioenen liters.		
	Java en Madoera.	Buitengewesten.	Ned.-Indië.
1930	168	104	272
1931	151	89	240
1932	144	70	214

In elk der jaren 1931 en 1932 was dus een achteruitgang bij 1930 van ruim 10 % te bespeuren.

De andere algemeene maatstaven, waaraan in vorige Verslagen de omvang van het wegverkeer werd getoetst, zijn bij de samenstelling van dit Verslag of in het geheel niet gebezigd kunnen worden of minder goed bruikbaar gebleken.

Van de aanslagen in hoofdsom der personeele belasting naar de grondslagen betreffende motorvoertuigen en voertuigen met trekdieren worden voorshands geen voorloopige cijfers meer verzameld, zoodat bij het samenstellen van dit Verslag over 1932 op dit punt nog geen gegevens bekend waren. Wat voorts de aantallen in gebruik zijnde motorvoertuigen betreft, in de berekening hiervan is in 1931 eene wijziging gekomen. Terwijl vroeger de berekening plaats had naar de afgegeven nummerbewijzen, geschiedt dit thans op Java en Madoera naar de aanslagen in de motorvoertuigenbelastingen. Tusschen de op nieuwe en oude wijze verzamelde cijfers bestaan vrij belangrijke verschillen, zoodat, al zijn de op nieuwe wijze verkregen cijfers wellicht juist, eene directe vergelijking met vroegere getallen niet doenlijk is. De op de oude wijze verzamelde cijfers zijn de volgende.

	Personen-auto's.	Motorrijwielen.	Autobussen.	Vrachtauto's.
Einde 1930 { Java en Madoera . .	47 789	12 841	4 140	4 929
{ Buitengewesten . .	23 577	2 973	3 202	9 117
	71 366	15 814	7 342	14 046
Einde 1931 { Java en Madoera . .	47 602	14 073	3 016	6 051
{ Buitengewesten . .	23 245	3 175	3 329	10 681
	70 847	17 254	6 345	16 732
Einde 1932 { Java en Madoera . .	44 415	13 447	2 727	6 035
{ Buitengewesten . .	21 389	3 148	3 948	10 012
	65 804	16 595	6 675	16 047

Hieruit zou blijken, dat de achteruitgang vooral in het aantal personenauto's veel grootere afmetingen heeft aangenomen. Het aantal autobussen blijkt in de Buitengewesten ondanks den nood der tijden nog toe te nemen; op Java is de sterke achteruitgang in aantal bussen van 1931 wel minder geworden, doch nog niet tot stilstand gekomen, terwijl het aantal vrachtauto's vrijwel constant blijkt te zijn, met in de Buitengewesten een begin van achteruitgang. Deze cijfers stemmen in het algemeen overeen met directe verkeerswaarnemingen op de wegen, doch moeten uiteraard met de noodige reserve beschouwd worden.

B. *Dichtheid.* Gedetailleerde resultaten van algemeene verkeerstellingen, welke vergelijkbaar zijn met die van vorige jaren, werden slechts verkregen

in West-Java en Soerakarta. Hoewel dit dus slechts een klein gedeelte van Nederlandsch-Indië betreft, kunnen de uit genoemde tellingen gebleken resultaten hier worden vermeld als symptoom van den toestand van het wegverkeer.

In West-Java is het verkeer op de provinciale wegen met $\pm 10\%$ verminderd. Deze vermindering bleek echter niet gelijkmatig over de verschillende vervoerssoorten verdeeld te zijn. Het vervoer door middel van fysieke tractie vertoont eene toeneming wat betreft personen-transport, tegenover eene afnemng van vrachtvervoer (per grobak). Het motortransport daarentegen geeft te zien eene afnemng in personenvervoer, vooral in het busverkeer, doch eene toeneming in het vrachttransport. Een en ander moge uit onderstaande tabel blijken.

Aantal voertuigen in		1931	1932
Fysieke tractie	personen	19 %	25 %
	goederen	24 %	20 %
Motor-tractie	personen	49 %	44 %
	goederen	8 %	11 %

Deze resultaten komen overeen met hetgeen uit Oost-Java bericht werd, n.l. achteruitgang van het busverkeer doch groei van het vrachtauto-transport. Echter zijn zij niet in overeenstemming met de mededeelingen uit de provincie Midden-Java, die tegenover den achteruitgang in het motorverkeer eene toeneming van het vervoer per vrachtkar aangeven.

De achteruitgang van het busverkeer had voornamelijk plaats op de wegen, waarlangs vele buslijnen liepen, terwijl op de wegen met matig busverkeer nagenoeg geen vermindering te bekennen is. Voor het grootste deel zal dit verschijnsel wel hieruit verklaard moeten worden, dat de voorheen overmatige concurrentie op de drukke hoofdtrajecten niet kan worden volgehouden. Daarnaast is het ook mogelijk, dat het busverkeer langs de hoofdlijnen een deel van zijn vervoer heeft moeten afstaan aan de railbanen, die uiteraard voor geconcentreerd verkeer geschikt zijn en wier concurrentiemaatregelen dan ook speciaal op dit gebied van het vervoer hun uitwerking moeten hebben gehad. Hoe dit ook zij, het kan als eene gunstige omstandigheid worden aangemerkt, dat de verkeersmogelijkheid, die het busverkeer aan de vele anders geïsoleerde streken geeft, niet noemenswaardig is achteruitgegaan, doch slechts de concurrentie op de hoofdlijnen is verminderd.

In Soerakarta wijzen de verkeersstellingen op eenigszins andere verhoudingen. Hier is het totaal verkeer vrijwel constant gebleven. Er is evenwel eene zeer duidelijk uitgesproken vermindering van het aantal voertuigen met trekdieren, zoowel voor personen- als goederenverkeer en eene vermeerdering van het aantal motorvoertuigen voor beide doeleinden, hetgeen uit onderstaande tabel blijkt.

Voertuigen te Soerakarta in		1930	1931	1932
Fysieke tractie	personen	14 %	12 %	11 %
	goederen	40 %	31 %	29 %
Motor-tractie	personen	37 %	46 %	48 %
	goederen	9 %	11 %	12 %

Dit wijst dus nog op een voortgang van de in de laatste jaren overal optredende verschuiving van het verkeer naar de motorische zijde. Zoowel dit verschijnsel als het nog niet aan den dag treden van verkeersvermindering duiden er op, dat de algemeene depressie op het verkeer in Soerakarta nog slechts beperkten invloed heeft gehad.

De veiligheid en regeling van het stadsverkeer.

In de stadsstraten bewoog het relatieve ongevallencijfer zich in 1932, voor zoover kon worden vastgesteld, in dalende richting, hetgeen de hieronder vermelde cijfers weergeven.

Plaats.	Totaal aantal		D.	E.L.	L.L.	M.S.	Aantallen ongevallen per 1000 motorvoertuigen.	
	motorvoertuigen.	ongevallen.					1930.	1932.
	1932.						1930.	1932.
Batavia	12 232	2 234	16	92	609	1517	203	182
Soerabaja	9 935	2 018	19	112	458	1426	293	203
Semarang	3 231	415	3	14	126	272	217	128
Bandoeng	3 439	713	1	9	199	504	148	213
Medan	—	215	2	27	38	148	—	—

D = met doodelijken afloop.

E.L. = met ernstig lichamelijk letsel.

L.L. = met licht lichamelijk letsel.

M.S. = met materiele schade en ongevallen, zonder belangrijke gevolgen.

De in het vorig Verslag vermelde kwestie van uniforme stadsverkeersregeling in geheel Nederlandsch-Indië zal worden voorgebracht bij de centrale verkeerscommissie, welke instelling in het ontwerp der nieuwe verkeerswetgeving in het uitzicht is gesteld.

Ook op de *buitenwegen* werd, gemiddeld genomen, een uit veiligheids oogpunt betere verkeerstoestand bereikt. Ten deele is deze natuurlijk te danken aan de vermindering der verkeersdrukte. Doch het schijnt niet gemotiveerd hieraan de geheele verbetering toe te schrijven. Zeer gunstig hebben zeker ook gewerkt de in 1931 in de provincies Oost- en West-Java ingestelde verkeersinspecties.

De mate van den bereikten vooruitgang moge ten slotte blijken uit het volgend overzicht, voor wat betreft den bekenden weg van Meester Cornelis naar Buitenzorg, waarover een druk verkeer plaats heeft.

	Totaal aantal ongevallen per jaar	Gemiddeld totaal verkeer per etmaal.
1930	58	2980 ton
1931	56	3160 ton
1932	29	2840 ton

Soortgelijke afnemings werd op verschillende andere wegen in West-Java geconstateerd.

Het aantal wegwijzers en waarschuwborden werd door de Koninklijke Vereeniging Java Motor Club wederom uitgebreid en bedroeg einde 1932 12 018 en 27 208.

Tevens werd door deze organisatie een aanvang gemaakt met de aanduiding van plaatsen langs de groote hoofdverbindingswegen, waar bij ongelukken eerste medische hulp verleend kan worden. In 1932 kwam deze regeling tot stand voor 83 plaatsen op Java en 74 in de Buitengewesten.

Economische invloed van het wegverkeer.

Door de zeer ernstige inzinking van den economischen toestand in het algemeen maakte ook het wegverkeer een moeilijken tijd door. Sterke concurrentie heerschte, zoowel onderling als tegenover ander vervoer. Vooral in het busverkeer moesten dan ook verschillende ondernemingen hun diensten opheffen. Daar echter dit verkeer in 1932 in een klein gedeelte van Nederlandsch-Indië aan regeling onderhevig was, kunnen over den omvang van dezen achteruitgang geen nauwkeurige cijfers verschaff worden.

Ook van den invloed van het wegverkeer op het railverkeer is in dezen tijd bezwaarlijk een juist beeld te geven. De achteruitgang, die spoor- en tramwegen in het algemeen ondervonden en de nood, waarin verschillende daarvan verkeerden, is toch voor het grootste deel niet door het motorverkeer veroorzaakt, doch aan den algemeenen toestand te wijten.

Verwacht mag worden, dat in de komende jaren ten deze een beter overzicht van het wegverkeer te geven zal zijn, als de a.s. regeling van dit verkeer het mogelijk zal hebben gemaakt de daarvoor noodige gegevens te verzamelen.

De wettelijke regeling van het wegverkeer.

Voor die gebieden in de Buitengewesten, waar deze voertuigen nog niet belast zijn door gebiedsdeelen met eigen huishouding, werd eene motorvoertuigbelasting tot stand gebracht, welke met ingang van 1 Januari 1933 in werking is getreden. De grootte van den aanslag dezer belasting wordt bepaald naar het gewicht der voertuigen, waarbij onderscheid wordt gemaakt tusschen motorrijwielen, auto's, autobussen en vrachtauto's en naar de daarop bebezigde bandensoort.

Voorts werden de noodige maatregelen getroffen voor de invoering van eene centrale motorvoertuigbelasting op Java en Madoera. In Augustus 1932 werd bij den Volksraad een begrotingsvoorstel ingediend, waarbij de plannen der Regeering dienaangaande werden bekend gesteld. Blijkens de daarbij gegeven toelichting was het niet wenschelijk gebleken deze belasting verder uit te strekken dan tot Java en Madoera en zou het peil daarvan ten naastebij gelijk zijn aan het in 1928 door de z.g. Motorverkeerscommissie voor deze belasting aanbevolen maximum, waardoor gemiddeld een 40 % grootere opbrengst zou worden verkregen dan van de vigeerende plaatselijke heffingen tezamen. Ongeveer 70 % van de opbrengst der nieuwe belasting zou over de provincies, regentschappen en stadsgemeenten worden verdeeld, terwijl de rest aan het Land ten goede zou komen. Hoewel de Volksraad zich met dit laatste niet heeft kunnen vereenigen, is de oorspronkelijke Regeeringsopzet (met eenige kleine wijzigingen) door de Staten-Generaal ongewijzigd aanvaard. De belasting is sedert met medewerking van den Volksraad bij ordonnantie geregeld, en met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1933 in werking getreden (I. S. 1933 n°. 111).

Een belangrijk feit op wetgevend gebied is verder de totstandkoming van eene wegverkeersordonnantie, waarvan het ontwerp in September 1932 bij den Volksraad werd ingediend en na zorgvuldige behandeling in het begin van 1933 door dit College werd aanvaard om vervolgens door de Regeering met overneming van de door den Volksraad aangebrachte amendementen te worden vastgesteld (I. S. 1933 n°. 86). Deze ordonnantie en de daarbij aansluitende uitvoeringsvoorschriften, bevat eenerzijds eene regeling van de technische verkeersaangelegenheden, van de registratie der motorvoertuigen en hun bestuurders, van de eischen waaraan deze voertuigen moeten voldoen en van de indeeling in het geheele wegennet, anderzijds eene regeling van het openbaar motorwegverkeer, welke ten doel heeft dit in de uit economisch oogpunt meest juiste banen te leiden.

Op eerstbedoeld gebied zijn hierdoor voorschriften verkregen, welke zich bij den huidige stand der techniek meer aansluiten dan die van het verouderd motorreglement, terwijl tevens bereikt is, dat niet meer alleen een deel van het

wegverkeer (dat met motorvoertuigen) maar alle weggebruikers aan goede verkeersregels gebonden zijn. Daarnaast zal de regeling van het openbaar motorverkeer kunnen bijdragen tot eene gezonde ontwikkeling van dezen voor Nederlandsch-Indië zoo belangrijken vervoerstak, waartoe ook zal bijdragen het feit, dat uitwassen daarin, die zoowel voor het wegverkeer zelf als met het oog op andere vervoerswijzen ongewenscht zijn te achten, voortaan zullen kunnen worden tegengegaan.

Ten slotte voorziet de ordonnantie in de instelling van eene permanente wegverkeerscommissie, bestaande uit ambtelijke en niet-ambtelijke leden, welke tot taak zal hebben aan den Gouverneur-Generaal en de departementshoofden van advies te dienen omtrent de behartiging van alle verkeersaangelegenheden en alles wat met de werking van de wegverkeersordonnantie en krachtens deze vast te stellen voorschriften verband houdt.

Het is begrijpelijk, dat gedurende 1932 met het oog op de aanstaande invoering van deze centrale wetgeving, door de lagere Overheidsorganen te dezen meest eene afwachtende houding is aangenomen. Voor zoover op dit gebied nog belangrijke voorschriften tot stand kwamen („Openbare Motorvoertuigenverordening” der prov. Midden-Java — verg. Prov. Blad Midden-Java n°. 11 van 14 Juni 1932), zijn deze niet ingevoerd.

4. Railverkeer.

In het hieronder volgend overzicht betreffende de uitkomsten van het bedrijf der Staatsspoor- en Tramwegen en der voornaamste particuliere maatschappijen zijn slechts de belangrijkste feiten en cijfers opgenomen. Nadere gegevens van deze bedrijven, zoomede van de overige spoor- en tramwegondernemingen zijn te vinden in het tweede gedeelte van dit Verslag en in de desbetreffende jaarverslagen van die bedrijven en ondernemingen. Bij de beoordeeling van de financieele uitkomsten van de autobus- en vrachtauto-exploitatie der spoor- en tramwegondernemingen — voor zooveel deze zijn vermeld — moet in het oog worden gehouden, dat men hier niet te doen heeft met zelfstandige exploitatie, maar met diensten, welke het vervoer verzorgen in samenwerking met den spoorweg.

a. *Staatsspoor- en tramwegen.* Zooals hiervóór reeds in het algemeen overzicht van het verkeer is opgemerkt, kenmerkte het jaar 1932 zich door eene verdere, streng doorgevoerde bezuiniging op de exploitatie-uitgaven, waarbij alle uitgaven, welke niet strikt noodzakelijk waren, vermeden werden. De terzake getroffen maatregelen bestonden eenerzijds in reorganisatie — samenvoeging van verschillende bedrijfsonderdeelen — anderzijds in rationalisatie van werkmethoden.

Met een en ander werd bereikt, dat het totale uitgavenbudget, hetwelk in 1931 f 54 732 607 bedroeg, in 1932 terugliep tot f 42 070 703, tegenover een begrootingspost in 1930 van f 71 974 825. Dat dit resultaat mede slechts verkregen kon worden door eene verdere sterke personeelsinkrimping spreekt van zelf. Sedert 1930 zijn afgevloeid: 27,3 % der academisch gevormde krachten, 29,8 % van het middelbaar personeel en 17,5 % van het lager personeel.

Vermelding verdient nog, dat in 1932 een stelselmatig onderzoek werd ingesteld naar de rentabiliteit van sommige zijlijnen en hunne algemeene waarde voor de verkeersbediening. Als voorloopig resultaat daarvan werden de tramlijnen Djatibarang—Karangampel en Toeloengagoeng—Trenggalek—Toegoe gesloten en opgebroken. Het door deze lijnen bediende vervoer kon zonder bezwaar en economischer door het motorverkeer worden verzorgd.

Exploitatie op Java. Van de bedrijfsresultaten van het Java-bedrijf geeft het volgende overzicht een beeld.

	Ontvangsten in 1931.	Ontvangsten in 1932. (Voorloopige cijfers).	Meer +. Minder —.
Reizigers	f 13 536 603	f 10 498 956	f — 3 037 647
Bagage	331 430	252 985	— 78 445
Bestelgoed	1 577 539	1 238 505	— 339 034
Vrachtgoed	31 316 398	24 750 126	— 6 566 272
Alle andere ontvangsten	2 273 876	1 856 595	— 417 281
Totaal	f 49 035 846	f 38 597 167	f — 10 438 679

De uitkomsten van het vervoer van het Java-bedrijf toonen dus een achteruitgang van f 10 438 679 of 21,3 % ten opzichte van het jaar 1931.

De suikerafvoer was wederom over alle maanden van het jaar verdeeld. Vervoerd werden 92 855 wagonladingen suiker en 29 046 wagonladingen melasse, tegen 95 904 en 21 858 wagonladingen in 1931.

— Hoewel het volgens de Chadbourne-overeenkomst toegestane export-quotum op verre na niet bereikt werd en einde 1932 op Java de enorme voorraad van 3 000 000 ton onverkochte suiker aanwezig was — overeenkomende met eene, meer dan normale jaarproductie van alle Java-suikerfabrieken, vóór de invoering der restrictie —, is de betrekkelijk geringe achteruitgang van het vervoer van suiker te verklaren door een geforceerd vervoer naar de havenplaatsen, teneinde op de fabrieken in het binienland voor suiker van den nieuwen oogst plaats te maken.

De sterke afnemering van het reizigersvervoer gaf aanleiding tot de invoering van eene crisis-dienstregeling op 1 Mei 1932, waarbij gestreefd werd naar eene sterke vermindering van het aantal treinkilometers. Dit werd bereikt door het supprimeeren van treinen met geringe passagiersbezetting, het combineeren van treinen, loopende met een onderling betrekkelijk gering tijdsverschil en het omzetten van personentreinen in gemengde treinen, waardoor goederentreinen konden vervallen. In totaal werd met deze crisis-dienstregeling eene besparing van ± 1 750 000 treinkilometers bereikt.

Omtrent de vervoermiddelen van de Staatsspoorwegen op Java valt het volgende op te merken. Tengevolge van het verminderde vervoer en van bijzonder intensief gebruik der voor den dienst benodigde stoomlocomotieven, kon in 1932 volstaan worden met 25,3 % normaalspoor- en 29,1 % smalspoorlocomotieven minder dan in 1931. Het aantal normaalspoor- respectievelijk smalspoorrijtuigen bedroeg 2060 respectievelijk 70 (tegen 2051 respectievelijk 70 in 1931). Van het rijtuigpark werden 218 normaalspoor- en 5 smalspoorrijtuigen in conservatie gesteld.

Het aantal wagens beliep 14 749 respectievelijk 200 (14 807 respectievelijk 200 in 1931), van welk aantal 1875 normaalspoorwagens buiten dienst gesteld werden.

Het verbruik van steenkolen bedroeg 239 010 ton, tegen 285 632 ton in 1931 (waaronder 8017 ton briketten, tegen 27 114 ton briketten in 1931).

Aan brandhout werd verbruikt 62 655 ton, tegen 47 918 ton in 1931.

Het in de werkplaatsen Manggarai, Bandoeng, Madioen en Soerabaja Goebeng tewerkgesteld personeel verminderde met 324 man. Teneinde verder ontslag te voorkomen, werd overgegaan tot invoering van de 30-urige werkweek. (In 1931 was reeds om dezelfde reden tot de 36-urige werkweek overgegaan.)

De tracé-omlegging bij de Kali Tjisomang in de lijn Batavia—Padalarang kwam gereed en werd in Mei 1932 in gebruik genomen, waardoor een einde kwam aan de bedreiging van den regelmatigen treindienst en aan de hooge uitgaven om het oude lijngedeelte in stand te houden.

Mede als gevolg van den terugloop van het vervoer werden enkele stations tot stopplaatsen teruggebracht.

In verband met het faillissement van de pachtster der Staatsspoorhotels „Koningsplein” te Batavia en „Bellevue” te Buitenzorg en de sluiting dezer inrichtingen, werden de gebouwen en terreinen aan het Departement der Burgerlijke Openbare Werken overgedragen, teneinde daaraan eene andere bestemming te geven.

Bij den *electrischen treindienst* werden in 1932 2 nieuwe motorrijtuigen en 3 nieuwe volgrijtuigen in dienst gesteld. De diensten op de geëlectriceerde Ringbaan en Buitenzorg-lijn hadden een normaal verloop. Het energieverbruik van den electrischen dienst bedroeg $\pm 10\,600\,000$ kWh aan draaistroom (6000 Volt) voor $\pm 1\,924\,503$ electrische trein-km, waarvoor vervoerd werden $\pm 271\,000\,000$ ton-km.

Exploitatie op Sumatra. Het verkeerswezen in de Buitengewesten had eveneens van den druk der tijden te lijden. De ontvangsten van de exploitatiekringen der Staatsspoorwegen op Sumatra geven daarvan een duidelijk beeld. Voorts liep het vervoer van gouvernementsteenkolen in Zuid-Sumatra en ter Sumatra's Westkust door verdere inkrumping van de productie nog meer terug.

Een en ander blijkt uit het volgende overzicht.

Exploitatie.		Ontvangsten 1931.	Ontvangsten 1932. (Voorloopige cijfers.)	Meer +. Minder —.
Staatsspoorwegen in Zuid-Sumatra.	Reizigers . .	f 846 559	f 740 080	f — 106 479
	Bagage . . .	7 525	7 710	+ 185
	Bestelgoed .	33 865	35 756	+ 1 891
	Vrachtgoed .	2 023 932	1 612 313	— 411 619
	Alle andere ontvangsten	176 973	279 454	+ 102 481
	Totaal . . .	f 3 088 854	f 2 675 313	f — 413 541
Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust.	Reizigers . .	f 569 529	f 419 244	f — 150 285
	Bagage . . .	3 017	2 283	— 734
	Bestelgoed .	23 563	16 800	— 6 763
	Vrachtgoed .	2 034 107	1 325 853	— 708 254
	Alle andere ontvangsten	101 005	84 197	— 16 808
	Totaal . . .	f 2 731 221	f 1 848 377	f — 882 844
Staatsspoorwegen in Atjeh.	Reizigers . .	f 651 163	f 428 396	f — 222 767
	Bagage . . .	14 995	12 460	— 2 535
	Bestelgoed .	21 530	15 157	— 6 373
	Vrachtgoed .	869 637	726 520	— 143 117
	Alle andere ontvangsten	81 823	70 267	— 11 556
	Totaal . . .	f 1 639 148	f 1 252 800	f — 386 348
Totalen. . .	f 7 459 223	f 5 776 490	f —1 682 733	

De uitkomsten van het vervoer van de Staatsspoorwegen in Zuid-Sumatra, ter Sumatra's Westkust en in Atjeh vertoonen een achteruitgang van respectievelijk f 413 541 of 13,4 %, f 882 844 of 32,3 % en f 386 348 of 23,6 %.

Gedurende 1932 kon volstaan worden met 24,6 % normaalspoor- en 31 % smalspoorlocomotieven minder dan in 1931. Het aantal normaal- respectievelijk smalspoorrijtuigen bedroeg 300 respectievelijk 169, tegenover 297 respectievelijk 169 in 1931. Van het rijtuigpark werden 24 normaalspoorrijtuigen in conservatie gesteld. Het aantal wagens beliep 2314 respectievelijk 1132 (2318 respectievelijk 1123 in 1931), van welk aantal 281 normaalspoorwagens buiten dienst gesteld werden.

Het verbruik van steenkolen bedroeg 53 396 ton, terwijl aan brandhout werd verbruikt 34 824 ton.

Met ingang van 1 Januari 1932 werd de kring Benkoelen van den autodienst Lahat—Benkoelen voor het goederenvervoer gesloten. Op 1 November 1932 werd het lijnvak Lahat—Tebingtinggi voor het algemeen verkeer opengesteld. In verband met het geringe vervoer werd op het lijnvak Fort de Kock—Limbanang der Staatsspoorwegen ter Sumatra's Westkust tot tramwegexploitatie overgegaan.

Magazijnsdienst. Het nieuwe centrale magazijn annex dienstwoningen te Lahat kwam in 1932 gereed en kon betrokken worden. De magazijnsvoorraden te Tandjoengkarang en Kertapati werden naar Lahat overgebracht.

Door bezuiniging en een voorzichtige aanschaffingspolitiek kon bereikt worden, dat ook in 1932 op de magazijnsvoorraden ruim f 1 000 000 werd ingelopen.

In opdracht van de Regeering werden eenige bestellingen aan bruggen, bouten, schroeven, enz., bij wijze van steunverleening, bij de Nederlandsch-Indische nijverheid geplaatst.

Verkenning, opname en aanleg, constructie en bruggenbouw. Verkenning, opname en aanleg van nieuwe lijnen had op Java niet plaats, verkenning en opname van nieuwe lijnen in de Buitengewesten evenmin.

De aanlegwerkzaamheden op Sumatra bleven beperkt tot de lijn Lahat—Loeboeklinggau, waarvan het gedeelte Lahat—Tebingtinggi, ter lengte van 66 km, gereed kwam. Op 1 Juli vond de overgave aan den exploitatiedienst plaats. In den loop der volgende maanden kwam ook het gedeelte Tebingtinggi—Moeara Saling, lang 20 km, gereed, zoodat dit op 1 November aan den exploitatiedienst kon worden overgegeven. Het laatste gedeelte, t. w. Moeara Saling—Loeboeklinggau, lang 29 km, bleef onderhanden. Het grondverzet en het metselwerk der kunstwerken werden geheel voltooid, terwijl alle ijzeren bruggen, met uitzondering van 2 overspanningen van 20 meter, gemonteerd en afgeklonken werden.

De magazijnsbouw te Lahat, inclusief de complete installatie, zooals waterleiding, elektrische licht- en krachtinstallatie, enz. kwamen in den loop van 1932 geheel gereed.

De woningbouw te Lahat, omvattende het woningcomplex van het nieuwe magazijn en de woonwijk van het werkplaatspersoneel, werd voltooid.

Het Dienstvak Constructie en Bruggenbouw werd als zelfstandig dienstvak opgeheven en ondergebracht bij het Dienstvak Weg en Werken; de personeelsbezetting werd met 45 % ingekrompen.

Behalve het nieuwe Tjisomang-viaduct kwam ook de nieuwe brug over de Progo, op het afwerken na, gereed.

De verwisseling van de welijzeren bruggen tegen vloeiijzeren bruggen werd in langzaam tempo voortgezet, evenals de verwisseling van de welijzeren bruggen tot en met 6 m overspanning tegen gewapend beton bruggen met doorgaand ballastbed en de ommanteling in gewapend beton van de quadrantijzeren pijlers van eenige bruggen.

Het brugonderhoud op Java en Sumatra had overigens een normalen voortgang.

b. *Particuliere spoor- en tramwegen.* Bij de *Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij* verminderde de opbrengst uit het reizigersvervoer met $\pm$ f 450 000 of ruim 19,5 %, het aantal reizigers met $\pm$ 1 650 000 of bijna 16,7 %.

Voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren deze cijfers onderscheidenlijk $\pm$ f 105 000 of 18,1 % en $\pm$ 450 000 reizigers of 18,9 %. Het vervoer van Inheemsche reizigers liep daar terug met 390 000 of 18,7 % en de opbrengst met $\pm$ f 80 000 of 15,8 %; dit vervoer omvatte op genoemden spoorweg naar den omvang 88,2 % en naar de baten 66,3 % van het totale personenvervoer.

Het bagage-, bestelgoed-, postpakketten- en dienstgoederenvervoer verminderde naar de opbrengst met 7, 17,3, 45,3 en 77,6 % of in totaal met $\pm$ f 92 000.

Het vervoer van ijl- en vrachtgoed, levende dieren en voertuigen daalde met 155 000 ton of 9,4 % en bracht $\pm$ f 730 000 of 7,4 % minder op. Voor den spoorweg Semarang—Vorstenlanden waren deze cijfers onderscheidenlijk $\pm$ 41 000 ton of 3,9 % en $\pm$ f 85 000 of 1,5 %.

In totaal gingen de inkomsten achteruit met $\pm$ f 1 310 003 of 9,9 %.

De exploitatiekosten bedroegen $\pm$ f 1 993 000 of 20,1 % minder.

Het suikervervoer naar Semarang is in 1932 in belangrijke mate gestegen, terwijl ook het vervoer van melasse en vooral cassave eene aanmerkelijke vermeerdering ten opzichte van het jaar 1931 vertoonde, waartoe eene nieuwe vrachtverlaging van laatstgenoemd artikel heeft bijgedragen.

De aan de Maatschappij verleende concessie voor den aanleg en de exploitatie van de zijlijn van Pontjo over Rengel naar Ngidon van den stoomtramweg Goendih—Soerabaja (zie Bb. n°. 7931) is bij G.B. 19 Dec. 1932 n°. 30 (Bb. n°. 12946) ingetrokken.

Bij de *Deli Spoorweg Maatschappij* liep het vervoer van tabak in 1932 terug met 16 %. Het vervoer van voor uitvoer bestemde rubber verminderde met 9 %, daarentegen vermeerderde het vervoer van thee met 7 %, van palmolie met 34 % en van vezel met 31 %. De invoer liep ten opzichte van 1931 nog verder terug en verminderde met 31 %.

De opbrengst uit het vervoer van reizigers verminderde met $\pm$ f 275 000 of 29 %, van bagage met $\pm$ f 4000 of 14 %, van bestelgoederen met $\pm$ f 40 000 of 35 %, van ijl- en vrachtgoederen met $\pm$ f 1 000 000 of 22 %, van betalend dienstvervoer met $\pm$ f 76 000 of 36 %, van extra-treinen met $\pm$ f 1200 of 74 %, van levende dieren, rij- en voertuigen met $\pm$ f 13 000 of 28 % en van diversen met f 24 000 of 11 %, zoodat de inkomsten in totaal $\pm$ f 1 430 000 of 24 % achteruit gingen. De uitgaven verminderden met $\pm$ f 645 000 of 17 %. Het saldo verminderde daardoor met $\pm$ f 790 000 of 35 %.

Bij de *Semarang-Joana Stoomtram Maatschappij* waren de bruto-opbrengsten $\pm$ f 615 000 of 23 % lager dan in 1931. De opbrengst uit het vervoer van reizigers verminderde met $\pm$ f 246 000 of 28 %, van bagage met $\pm$ f 5000 of 34 %, van bestelgoed met $\pm$ f 8000 of 29 %, van ijl- en vrachtgoed met $\pm$ f 352 000 of 22 % en van diversen met $\pm$ f 4000 of 4 %.

De omvang van het wagenladingsvervoer liep terug met $\pm$ 51 000 ton of 13,6 %, in hoofdzaak door het verminderde vervoer van hout, djagoeng, padi, kapok, kedele, meel, kunstmest, kapokpitten, rijst, kalksteen en tabak.

Wat het reizigersvervoer betreft werd de 1ste klasse met ingang van 1 Mei 1932 opgeheven, aangezien dit vervoer zijn beteekenis geheel had verloren. Verder werd na gehouden proefnemingen besloten om per 1 September 1932 voor de 2de klasse een tarief vast te stellen op basis van 1 cent per km en voor de 3de klasse een tarief van 0,6 cent per km. Gebleken is, dat door dezen maatregel de gestadige achteruitgang in opbrengst van het reizigersvervoer eenigermate tot staan is gebracht.

De exploitatiekosten in Nederlandsch-Indië verminderden met $\pm$ f 524 000 of 25,7 %. De achteruitgang van de netto-opbrengst bedroeg $\pm$ f 91 000 of 14,5 %.

Door de Maatschappij worden op verschillende trajecten autobusdiensten onderhouden. Einde 1932 waren daartoe 18 bussen in bedrijf. Over het geheele jaar werden vervoerd $\pm$ 450 000 reizigers (uitgezonderd abonnementen). De bruto-opbrengsten van de diensten bedroegen $\pm$ f 154 000 en de exploitatiekosten f 182 000, zoodat het verlies op de exploitatie bedroeg $\pm$ f 28 000 (zonder rente en afschrijvingen).

Het concurrerend autobusverkeer langs de lijnen der S.J.S was niet zoo scherp als in 1931, al was die concurrentie ook nog belangrijk te noemen. Gepoogd werd om tot samenwerking met de particuliere bus-exploitanten te komen.

Bovendien onderhoudt de Maatschappij, in aansluiting aan het spoorwegvervoer, een vrachtautodienst, waarvan op het einde van het verslagjaar 3 vrachtauto's en 3 aanhangwagens in bedrijf waren. Vervoerd werden $\pm$ 5620 ton vrachtgoederen. De bruto-opbrengsten bedroegen $\pm$ f 20 000 en de exploitatiekosten $\pm$ f 17 000, zoodat deze dienst een netto-opbrengst gaf van $\pm$ f 3000, waarbij geen rekening is gehouden met rente en afschrijving.

Bij de *Semarang-Cheribon Stoomtram Maatschappij* daalden de bruto-opbrengsten met $\pm$ f 756 000 of 20 %. De ontvangsten uit het reizigersvervoer verminderden met $\pm$ f 277 000 of 26,3 %, van bagage met $\pm$ f 5000 of 25,7 %, van bestelgoed met $\pm$ f 12 000 of 13,3 %, van ijl- en vrachtgoed met $\pm$ f 448 000 of 18,2 % en van diversen met $\pm$ f 14 000 of 9,6 %.

Ook bij deze Maatschappij werd in den loop van 1932 voor de 3de klasse-reizigers het tarief van 1 cent tot 0,6 cent per kilometer verlaagd, waardoor wel is waar de ontvangsten in die klasse bleven dalen, maar het aantal reizigers belangrijk toenam.

De omvang van het ijl- en vrachtgoederenvervoer liep terug met $\pm$ 116 000 ton of 13,6 %. In belangrijke mate werd minder vervoerd: emballage $\pm$ 5000 ton, brandhout 7000 ton, bekapt hout 7000 ton, kalk en kalksteen 38 000 ton, metalen 3000 ton, Inlandsche olie 4000 ton, rijst 4000 ton, suikerriet 37 000 ton, suikerstroop 5000 ton, zand 6000 ton.

De exploitatiekosten verminderden met $\pm$ f 720 000 of 29,4 %, zoodat de netto-opbrengst $\pm$ f 39 000 of 2,9 % lager was dan in 1930.

De ontvangsten van het autobus-bedrijf, dat in den loop van 1932 nog verder werd ingekrompen, bedroegen $\pm$ f 10 000, terwijl de exploitatiekosten $\pm$ f 30 000 beliepen, zoodat een direct verlies op dit bedrijf werd geleden van $\pm$ f 20 000, waarbij rente en aflossing buiten beschouwing zijn gelaten. Overwogen wordt dit bedrijf geheel stop te zetten.

Oost-Java Stoomtram Maatschappij. Bij G.B. 18 Oct. 1932 n°. 35 is aangeeteekend, dat op 8 September 1932 definitief is aanvaard de bij G.B. 1 Aug. 1931 n°. 8 aan de Maatschappij verleende vergunning voor den aanleg en de exploitatie van den spoorweg, loopende van de Oedjoeng ter hoofdplaats Soerabaja, langs den Stadstuin, over het land Dermo, langs Wonokromo en Sepandjang naar Krian, met een zijtak van Pasar Toeri naar de haven te Soerabaja.

c. *Wetgeving.* Op 1 Januari 1932 traden in werking de bij R.V. van 24 Oct. 1931 (I. S. n°. 437) afgekondigde wijzigingen in de Spoorwegverordening, waarin o.m. zijn opgenomen de uitvoeringsvoorschriften voor de op 1 Januari 1931 reeds in beginsel ingevoerde mogelijkheid om over de op of langs den openbaren weg gelegen spoorwegen der 2de klasse, welke daarvan niet door eene afrastering zijn gescheiden, de maximum-snelheid op te voeren van 30 tot 45 km per uur. Krachtens die uitvoeringsvoorschriften (art. 126 der spoorwegverordening) werd in 1932 vergunning verleend om treinen van bijzondere samenstelling en belemmering met eene grootste snelheid van ten hoogste 45 km per uur te vervoeren over de spoorwegen der tweede klasse Kampong Baroe—Arnhemia, Loeboekpakam—Bangoenpoerba, Bindjai—Koeala en Kisaran—Milano der Deli Spoorweg Maatschappij en Babat—Merak Oerak der Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij.

Bij G.B. 13 Sept. 1932 n°. 27 (I. S. n°. 488) werd met wijziging van G.B. 18 Sept. 1928 n°. 24 (I. S. n°. 416) het lijngedeelte der Staatsspoor- en Tramwegen Tebingtinggi—Loeboeklinggau tot spoorweg der tweede klasse aangewezen.

Het G.B. 18 Sept. 1928 n°. 25 (I. S. n°. 417), houdende vaststelling van de grootste snelheid, waarmede op verschillende lijnen of lijngedeelten der spoorwegen der tweede klasse mag worden gereden, gewijzigd en aangevuld laatstelijk

bij G.B. 24 Oct. 1931 n°. 17 (I. S. n°. 438), is nader gewijzigd en aangevuld bij G.Bn. 27 Juni en 13 Sept. 1932 nos. 61 en 27 (I. S. nos. 371 en 488).

Bij G.B. 29 Oct. 1932 n°. 20 (I. S. n°. 545) werd de bij G.B. 18 Sept. 1928 n°. 23 (I. S. n°. 415) vastgestelde termijn, waarbij een aantal artikelen van het vroegere algemeen tramwegreglement van kracht bleven voor, en enkele bepalingen der „Algemeene Bepalingen Spoor- en Tramwegen” niet van toepassing verklaard werden op de tramwegen der voormalige Batavia Electriche Tram Maatschappij en Nederlandsch-Indische Tramweg Maatschappij en der Oost-Java Stoomtram Maatschappij, en welke termijn laatstelijk werd verlengd bij G.B. 7 Nov. 1930 n°. 22 (I. S. n°. 394), nader verlengd met twee jaren tot 1 Januari 1935.

De bepalingen betreffende het vervoer van 's Lands reizigers en goederen op de staatsspoor- en tramwegen in Nederlandsch-Indië zijn nader aangevuld met betrekking tot het vervoer van werkloozen (Bb. n°. 12914).

Bij G.B. 29 Nov. 1932 n°. 22 (Bb. n°. 12933) is een nieuw reglement vastgesteld voor het afgeven van bewijzen van vrij vervoer aan ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur langs de spoorwegen van eenige stoomtrammaatschappijen op Java.

De zelfkosten van het vervoer langs de staatsspoor- en tramwegen op Java zijn nader vastgesteld (zie Bb. n°. 12748).

5. Havenbedrijf en Baggerbedrijf.

a. *Havenwerken.* De uitvoering van nieuwe havenwerken werd in 1932 nog meer beperkt dan in 1931. De werkzaamheden bepaalden zich uitsluitend tot werken van geringen omvang, waarvan uitstel niet wel mogelijk was.

In de Landsbegrooting was voor nieuwe werken in de groote bedrijfshavens Tandoengpriok, Soerabaja, Semarang, Makassar, Belawan en Emmahaven in totaal uitgetrokken een bedrag van f 1 235 000, terwijl voor dit doel slechts werd verwerkt respectievelijk f 36 000, f 5000, nihil, nihil, nihil en f 16 000 of in totaal f 57 000.

Evenzoo werd voor nieuwe werken in de z.g. bedrijfshavens, t. w. de havens van Amboina, Asahan, Banjoewangi, Bandjermasin, Benkoelen, Cheribon, Djambi, Manado, Oosthaven, Palembang, Panaroekan, Pasoeroean, Pekalongan, Probolinggo, Pantai-Timoer-baai, Sibolga, Tegal en Tjilatjap, waarvoor in de begrooting een bedrag van f 265 000 was uitgetrokken, slechts f 22 000 uitgegeven.

Ook in de overige kleine havens in Nederlandsch-Indië, de z.g. niet in bedrijf genomen kleine havens, bleef de uitvoering in hoofdzaak beperkt tot de meest noodig geachte herstellingen en vernieuwingen van aanlegsteigers en opslagloodsen. Voor het gewoon onderhoud van havenobjecten in deze havens werd in 1932 f 60 000 en voor vernieuwingen en nieuwe werken f 88 000 uitgegeven.

Voor het onderhoud en de herstellingen der havenobjecten van de haveninrichting aan de Sabangbaai, welke door het Land van de naamlooze vennootschap „Zeehaven en kolenstation Sabang” zijn overgenomen en door genoemde maatschappij worden geëxploiteerd, is uitgegeven een bedrag van f 31 000, terwijl het Land bovendien van die maatschappij eene magazijnsuitbreiding overnam tegen een bedrag van f 28 000.

Ook de waarnemingen in reeden en vaarwaters en de verbetering der laatste moesten in 1932 ten zeerste beperkt worden. Hieraan werd uitgegeven respectievelijk f 5000 en f 2000.

b. *Havenexploitatie.* Uit den volgenden vergelijkenden staat van den in- en uitvoer (in tonnen van 1000 kg) der 6 groote havens van Nederlandsch-Indië gedurende de jaren 1930, 1931 en 1932 blijkt, dat de invoer in die havens in 1932 ten opzichte van 1931 met ± 24 % verminderde, terwijl de uitvoer vrijwel gelijk bleef. Het geheele goederenverkeer is met ongeveer 8 % verminderd.

Havens.	1930.		1931.		1932. ¹⁾	
	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.	Invoer.	Uitvoer.
Tandjoengpriok .	450 600	263 300	419 016	265 859	328 537	236 575
Soerabaja . . .	615 011	1 603 751	496 644	1 183 141	383 719	1 121 830
Semarang . . .	291 394	661 629	256 334	491 667	189 713	583 364
Makassar . . .	44 127	133 948	46 536	140 852	34 515	139 034
Belawan . . .	295 500	190 000	214 853	209 719	152 942	82 317
Emmahaven . .	41 883	54 299	31 967	47 008	25 705	223 545
Tezamen . . .	1 738 515	2 906 927	1 465 350	2 338 246	1 115 131	2 386 665

Het scheepsbezoek liep in 1932, vergeleken met de beide voorafgegane jaren, wederom vrij sterk terug, zooals uit het volgende staatje blijkt. Wat het aantal schepen betreft is die teruggang 9 % en wat de bruto-inhoud betreft 12 %.

Scheepsbezoek aan de zes groote bedrijfshavens in de jaren 1930, 1931 en 1932 (alleen koopvaardij-schepen van 300 m³ netto inhoud en meer), uitgedrukt in m³ bruto inhoud.

Havens.	1930.		1931.		1932.	
	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .	Aantal schepen.	Bruto inhoud in m ³ .
Tandjoengpriok .	2 865	31 736 000	2 598	28 987 000	2 321	25 027 000
Soerabaja . . .	2 510	30 544 000	2 124	26 877 000	1 943	23 626 000
Semarang . . .	2 070	28 394 000	1 772	25 137 000	1 641	22 631 000
Makassar . . .	1 028	12 448 000	979	12 046 000	886	10 420 000
Belawan . . .	1 526	16 360 000	1 339	15 938 000	1 243	14 191 000
Emmahaven . .	499	6 301 000	367	4 561 000	311	3 763 000
Totaal . . .	10 498	125 783 000	9 179	113 546 000	8 345	99 658 000

Dat de achteruitgang in de goederenbeweging en in het scheepsbezoek ook de haveninkomsten in 1932 ten opzichte van die van 1931 heeft doen achteruitgaan, en wel met ± 9 %, blijkt uit den volgenden staat.

¹⁾ In afwijking van de vorige jaren, zijn in de cijfers van 1932 verwerkt de in- en uitvoer voor gouvernementsrekening.

Bedrijfsinkomsten.

Havens.	1930.	1931.	1932. (Voorloopige cijfers).
Tandjoengpriok	f 3 832 691	f 3 708 100	f 3 442 300
Soerabaja	5 120 286	4 462 700	3 943 500
Semarang	1 153 474	977 700	898 600
Makassar	921 689	860 500	778 500
Belawan	1 986 780	1 757 000	1 525 400
Emmahaven	526 654	389 100	354 100
Kleine bedrijfshavens	1 706 701	1 440 600	1 440 600
Totaal	f 15 248 275	f 13 595 700	f 12 383 000

Daarentegen zijn de bedrijfsuitgaven door eene ingrijpende besparing ruim f 860 000 beneden die van 1931 gebleven, hetgeen eene vermindering van $\pm 15\%$ beteekent.

Staat van bedrijfsuitgaven.

Havens.	1930.	1931.	1932. (Voorloopige cijfers)
Tandjoengpriok	f 1 946 888	f 1 574 400	f 1 282 600
Soerabaja	1 654 166	1 414 400	1 141 700
Semarang	596 213	504 800	437 200
Makassar	230 597	218 900	158 100
Belawan	1 154 647	1 134 800	1 084 100
Emmahaven	236 713	191 600	154 200
Kleine bedrijfshavens	753 558	590 300	580 000
Totaal	f 6 572 782	f 5 629 200	f 4 765 900

Tenslotte zijn in het volgende overzicht opgenomen de over 1932 verschuldigde sommen voor afschrijving en rente van de in de bedrijfshavens geïnvesteerde kapitalen:

Haven van Tandjoengpriok	f 2 170 900
„ „ Soerabaja	4 723 500
„ „ Semarang	603 000
„ „ Makassar	801 900

Haven van Belawan	f 1 833 000
Emmahaven	278 600
Kleine bedrijfshavens	981 900
Tezamen	f 11 392 800
De bedrijfsinkomsten bedroegen ...	f 12 383 000
en de bedrijfsuitgaven bedroegen	4 765 900
Bedrijfssaldo	7 617 100
Nadeelig saldo 1932	f 3 775 700

De commissie, welke het vraagstuk van de beperking van den Zondagsarbeid in Nederlandsch-Indische havens had in studie te nemen — zie Verslag 1929, kol. 46 — is in Februari 1932 ontbonden.

c. 's Lands baggerbedrijf. De vloot van 's Lands baggerbedrijf bestond einde 1932 uit 27 baggermolens met eene capaciteit variërende van 18 tot 500 m³/uur, 2 slibzuigers elk met een hopperinhoud van 1300 m³, 1 sleepboot-slibzuiger van 300 I.P.K., 1 cutterzuiger met een capaciteit van 125 m³/uur, 1 hopperzuiger met een hopperinhoud van 350 m³, 2 grijpemerkransen, 7 bakkenzuigers met een capaciteit van 35 tot 300 m³/uur, 144 klepschouwen en bakprauwen met een inhoud variërende van 5 tot 300 m³, 37 sleepboten van 90 tot 300 I.P.K. en verder klein materieel als motorboten, sloepen, enz.

In 1932 werden afgekeurd 1 baggermolen, 1 sleepboot, 2 klepschouwen en 11 bakprauwen, terwijl 1 sleepboot overgedaan werd aan de Bangka-tinwinning.

Behalve eenige sloepen, werd in 1932 geen nieuw materieel aangeschaft.

Het materieel werd in hoofdzaak gebruikt voor het op diepte houden van verschillende havens en vaarwaters.

Te Batavia werd uit het Havenkanaal 21 000 m³ slib weggebaggerd en uit de verschillende stadsgrachten 63 000 m³, of in totaal 84 000 m³.

Van deze hoeveelheid werd 75 000 m³ opgespoten op laaggelegen gronden ter verbetering van den gezondheidstoestand.

Uit de haveninrichting te Belawan werd door middel van een emmerbaggermolen 217 000 m³ slib verwijderd, waarvan 66 000 m³ specie ter verbetering van een laaggelegen terrein werd opgespoten. Door de slibzuiger *Sumatra* werd in 11 bedrijfsmaanden uit de Belawan-geul 3 009 000 m³ slib verwijderd.

Te Emmahaven werd met behulp van een grijpemerkraan 37 000 m³ specie uit de haven opgehaald.

Te Semarang werd uit het havenkanaal 383 000 m³, uit de Kalibaroe, de Semarang-rivier en de Kalilama tezamen 32 000 m³ en op andere plaatsen nog 6000 m³ specie gebaggerd. Van deze opgebaggerde specie werd 32 000 m³ gebruikt voor het ophoogen van laaggelegen terreinen. Voor rekening van de provincie Midden-Java werd uit het Ooster-bandjirkanaal 89 000 m³ specie gebaggerd, waarvan 78 000 m³ werd gebruikt voor het dempen van vischvijvers.

Te Soerabaja werd uit de Binnenhaven 255 000 m³ specie gebaggerd en uit het toegangskanaal tot het Marine-vlieggkamp 289 000 m³, of in totaal 841 000 m³ specie.

Te Tandjoengpriok werd uit de havenkom, de tweede haven, de Westergracht, het Scheepvaartkanaal en ten behoeve van de vliegtuighelling 311 000 m³ slib weggebaggerd.

Uit de havens van Cheribon, Tegal, Pekalongan, Manado en Tjilatjap werd gebaggerd respectievelijk 93 000, 112 000, 58 000, 76 000 en 5000 m³ specie.

Het verbindingskanaal tusschen de Barito en de Kapoeas-rivier werd verbeterd, waarvoor een hoeveelheid van ± 100 000 m³ slib werd verwijderd.

In totaal werd in 1932 ± 5 453 000 m³ grond verzet, waarvan 251 000 m³ werd opgespoten.

De geldelijke uitkomsten in de jaren 1928 t/m 1932 zijn in de volgende tabel samengevat.

		1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Gewone dienst.	Ontvangsten	f4 195 000	f4 525 000	f4 217 000	f3 161 000	f2 569 000
	Uitgaven . .	2 850 000	3 274 000	3 110 000	2 190 000	1 374 000
	Overschot. .	1 164 000	1 345 000	1 107 000	971 000	1 195 000
Buitengewone dienst.	Uitgaven . .	130 000	130 000	100 000	59 000	3 000

Voor rente en afschrijving is in de jaren 1928 t/m 1932 in rekening gebracht achtereenvolgens f 1 551 000, f 1 472 000, f 1 077 000, f 1 046 000 en f 1 036 000.

6. Bebakening, Kustverlichting, Loodswezen, Hydrografische opnemingen.

De bebakeningsschepen *Hoofdinspecteur Zeeman* en *Pollux* deden, behoudens de tijdperken voor dokken, herstelling en onderhoud, onafgebroken dienst. Voor het bebakeningsschip *Castor* geldt hetzelfde, behoudens dat in de periode Januari—Februari 1932 het schip voor bezuiniging was opgelegd.

In 1932 werd één (bewaakt) kustlicht (petroleumgloeilicht) op het eiland Mantang (Straat Riouw) gebouwd.

De lichtenlijn in Straat Riouw, aangegeven door de beide lichten op Toendjoek, werd verbeterd (gevoeliger gemaakt) door verlaging van het voorste licht (waartoe een nieuwe opstand werd opgericht) en door versterking der lichten. De versterking werd verkregen voor het voorste lage geleidelicht door wijziging der acetyleen-installatie in een petroleumgloeilicht-installatie, voor het achterste hooge geleidelicht werd versterking van het licht in de geleidelijn verkregen door het aanbrengen van een parabolischen spiegel.

Ter reede van Tandjoengpinang werd een nieuwe lichtenlijn voor het opstoomen naar de reede gevormd door het aanbrengen van twee petroleumgloeilicht-geleidelichten; de vóór dit vaarwater uitliggende acetyleen-lichtboei, welke dientengevolge gemist kan worden, werd voorgoed opgenomen.

Het kustlicht Gorontalo, dat op een heuvel is gebouwd, werd meer landwaarts in verplaatst, omdat de heuvelhelling aan de zeezijde afbrokkelde.

Door wijziging van de lichtbron werden de volgende kustlichten verbeterd:

a. het kustlicht Diamantpunt, waarvan de lichtsterkte door wijziging van de petroleumlichtinstallatie in een petroleumgloeilicht-installatie werd verviervoudigd;

b. het kustlicht Tandjoeng Oelar, waarvan de lichtsterkte, door vervanging van de petroleumlichtbron door petroleumgloeilicht, vijfmaal is vergroot;

c. het kustlicht Terkoelei, waarvan de lichtsterkte, door wijziging van de acetyleenlichtbron in petroleumgloeilicht, is verviervoudigd;

d. het lage geleidelicht op het eiland Toendjoek, waarvan de lichtsterkte, door wijziging van de acetyleenlichtbron in petroleumgloeilicht, drie maal is vergroot;

e. het kustlicht Seba, waarvan de lichtsterkte, door vervanging van de petroleumlichtbron door een petroleumgloeilicht, is vertienvoudigd;

f. het kustlicht te Semarang, waarvan de lichtsterkte, door vervanging der acetyleeninstallatie door electriciteit, twee maal is vergroot.

De lichtbron (petroleum) van enkele havenlichten werd vervangen door petroleumgloeilicht (petromax); ook de lantaarnboei in de Sabang-baai kreeg deze lichtbron.

Bijgelegd werden 2 lichtboeien, 1 lantaarnboei en 13 tonnen; opgenomen werden één lichtboei en 5 tonnen.

Einde Januari 1933 bedroeg het aantal lichtbakens 105 (106)¹⁾, waaronder 37 (37) met acetyleenlicht, 51 (52) met blaugaslicht, 2 (2) met vetgaslicht open vlam, 11 (11) met vetgasgloeilicht, 1 met petroleumgloeilicht (Petromax) en 3 (3) met electrisch licht.

Het aantal te water liggende lichtboeien bedroeg 95 (93), terwijl 27 (26) lantaarnboeien uitlagen.

Het voor een gedeelte der lichtboeien en eenige bakens benooidigde vetgas wordt op de onder den Dienst van Scheepvaart ressorteerende gasfabrieken te Palembang en Belawan gestookt.

Op de gasfabriek te Soerabaja wordt het blaugas vervaardigd, dat van daar ten behoeve van de in den Archipel op deze gassoort brandende lichtbakens en lichtscheperen, in vloeibaren toestand in stalen cylindere wordt gedistribueerd. Daartoe is in 1932 ruim 5100 kg vloeibaar gas vervaardigd. Op deze fabriek wordt voorts een mengsel van ruwgaz en permanentgaz vervaardigd, waarop de niet op vetgaz brandende lichtboeien branden.

Het aantal te water liggende tonnen bedroeg eind Januari 1933 336 (328), terwijl het aantal ijzeren, houten en steenen bakens (geleide- en andere merken inbegrepen, doch exclusief de lichtbakens en de z.g. niet-officieele merken) 513 (505) bedroeg.

Het streven blijft er op gericht om zooveel mogelijk de veel onderhoud vereischende tonnen door bakens te vervangen.

Voorts waren er 9 (9) loodslightscheperen en 1 (1) onbewaakt lightschip.

Het aantal bewaakte kustlichten bedroeg 153 (152), waarvan 27 (29) met petroleumlicht, 11 (6) met petroleumgloeilicht, 6 (5) electrisch, 6 (6) met pharoline en 103 (106) met acetyleenlicht.

Het volgens de formatie op deze lichten geplaatst personeel bestaat uit 44 (52) hoofdlichtwachters, 298 (303) lichtwachters (inclusief de reserve) en 91 (88) koelies.

Bovendien zijn op verschillende reeden in den Archipel nog officieel 195 (184) kleine havenlichten (petroleumgloeilicht, petroleum en electrisch) aanwezig.

In 't geheel worden dus in den Archipel des nachts 585 (571) lichten getoond.

Aan loodsgelden werd geïnd:

Havens.	1930.	1931.	1932.
Tandjoengpriok (Batavia)	f 247 486	f 223 335	f 196 253
Soerabaja en Grisee	1 179 261	1 047 303	919 125
Tjilatjap	74 097	59 579	63 704
Emmahaven (Padang)	127 012	89 965	73 860
Aroe-baai en Babalan-geul	107 976	82 263	107 232
Belawan (Deli)	378 705	413 876	364 220
Sambo	79 983	55 605	50 373
Palembang	540 290	423 758	456 282
Balikpapan	297 048	241 278	221 432
Koetei-rivier	84 613	79 308	83 081
Tarakan	92 016	69 452	77 325
Makassar	123 423	119 871	104 028
Tandjoengoeban	—	9 510	19 938
Totaal	f 3 331 910	f 2 915 103	f 2 736 853

¹⁾ Het getal tusschen haakjes geeft het aantal aan op einde December 1931.

Loodsdiensten zijn gevestigd te Tandjoengpriok, Soerabaja, Tjilatjap, Emma-haven, Palembang, Belawan-Deli, Aroe-baai, Sambo, Tandjoengoeban (Riouw), Balikpapan, Tarakan en Makassar. De havenmeesters op deze plaatsen zijn superintendent van het loodswezen. Het corps loodsen bestaat uit 47 loodsen der 1ste klasse en 34 loodsen der 2de klasse.

Door den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, zijn bovendien Oosthaven-Soemenep, Banjoewangi en Manado aangewezen als havens waar op verzoek van de betrokken gezagvoerders door den havenmeester aan binnenkomende en vertrekkende schepen eventueel loodshulp kan worden verleend tegen eene vastgestelde vergoeding.

Het loodsdienstbesluit (I. S. 1927 n°. 63) is nader gewijzigd bij G.B. 28 Jan. 1932 n°. 21 (I. S. n°. 57).

Aan bakengeld werd ontvangen:

Havens.	1930.	1931.	1932.
Java en Madoera	f 1 090 561	f 894 069	f 914 226
Buitengewesten	1 956 116	1 639 447	1 510 453
Totaal	f 3 046 677	f 2 533 516	f 2 424 679

De hydrografische opnemingen werden in 1932 op de gewone wijze voortgezet.

Zooals reeds in het vorig Verslag is vermeld, vertrok het opnemingsvaartuig *Tydeman* einde October 1931 van Ambon naar de Oostkust van Celebes voor de herziening van het kustgedeelte gelegen tusschen Hoek Nederburgh en Tandjoeng Sawah; deze heropneming werd einde Maart 1932 voorloopig stopgezet, waarna het schip naar de Sangir-eilanden vertrok tot voortzetting der opnemingswerkzaamheden van het sedert uit dienst gestelde opnemingsvaartuig *Van Doorn*, dat medio Juni 1931 zijne werkzaamheden aldaar afbrak. Medio April 1932 moest dit terrein wegens dringende herstelling aan de motoren verlaten worden en vertrok de *Tydeman* naar Soerabaja, waar het schip vervangen werd door de *Willebrord Snellius*.

Medio Juni 1932 vertrok laatstgenoemd schip van Soerabaja naar Amboina en van daar naar de Schouten-eilanden, waar de in October 1931 door de *Tydeman* afgebroken opnemingswerkzaamheden werden hervat. Begin October 1932 werd dit terrein, nadat de opneming hiervan vrijwel geheel beëindigd was, verlaten. Na verversching te Amboina vertrok het schip 2 November 1932 naar de Sangir-eilanden tot voortzetting van de afgebroken opnemingswerkzaamheden van de *Tydeman*. Door ongunstige weersomstandigheden moest dit terrein begin December 1932 worden verlaten en vertrok het schip naar de Oostkust van Celebes, waar de herziening werd hervat. Tot 31 December 1932 werd van dit kustgedeelte het gebied tusschen Tandjoeng Sawah en de Sinoa-eilanden in kaart gebracht.

Begin Januari 1932 hervatte het opnemingsvaartuig *Orion* de opnemingswerkzaamheden in Straat Riouw, waar het tegen het eind van die maand aanging met het afdreggen der reeds beloode vaarwaters; deze dregwerkzaamheden kwamen begin Juli 1932 gereed, waarna het schip naar Tandjoengpriok terugkeerde. Begin Augustus vertrok het schip naar de Koetei-delta tot voortzetting der opnemingswerkzaamheden aldaar, welke door het opnemingsvaartuig *Willebrord Snellius* medio December 1931 waren gestaakt; deze herziening kwam einde December 1932 gereed. Begin Januari 1933 vertrok de *Orion* naar Straat Riouw, waar aangevangen werd met het afdreggen der vaarroute.

Voorts vond afzonderlijk onder leiding van een Isten officier der Gouvernements Marine in April en November 1932 de periodieke herziening plaats van de drempel in het Westervaarwater van Soerabaja, en van het vaarwater naar den steiger van de Pyrotechnische Werkplaats op Madoera. Onder leiding van denzelfden officier werd in December d.a.v. naar aanleiding van een verzoek van de

pas opgerichte Nederlandsch-Indische Bauxiet Exploitatie Maatschappij, welke hare exploitatieterrainen heeft ter Oostkust van het eiland Bintan in den Riouw-Archipel en een afscheephaven zoekt in de langs die kust loopende Straat Kidjang, met de heropneming van genoemde Straat aangevangen, welke herziening in Januari 1933 gereed kwam.

7. Scheepvaart.

Bij Ord. van 25 April 1932 (I. S. n°. 179) zijn de bepalingen omtrent de huishouding en de tucht op de Nederlandsch-Indische koopvaardij-schepen nader gewijzigd, voor zoover betreft de samenstelling van den Raad voor de Scheepvaart, terwijl bij R.V. van denzelfden datum (I. S. n°. 181) de instructie voor den voorzitter en de leden van dien Raad nader is gewijzigd.

Voor zoover betreft het onderzoek naar scheepsrampen en ongevallen en het rapporteren van scheepsrampen, enz. is de schepenordonnantie-1927 (I. S. 1927 n°. 33) toepasselijk verklaard op de buitengaats gebezigde, geen oorlogsschip zijnde, landsvaartuigen (R.V. 25 April 1932 in I. S. n°. 180).

Bij R.V. van 30 Maart 1932 (I. S. n°. 122) is de schepenordonnantie-1927 (I. S. 1927 n°. 33), voor zoover betreft de voorschriften op de uitwatering, toepasselijk verklaard op de schepen van den Lande, geen oorlogsschip zijnde, uitgezonderd baggermaterieel.

Het reglement voor de examens ter verkrijging van diploma's van stuurman, machinist en machinedrijver aan boord van koopvaardij-schepen (I. S. 1908 n°. 633) is nader gewijzigd bij G.B. 14 Sept. 1932 n°. 23 (I. S. n°. 492).

a. *Zeevaart.* De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer tusschen Nederlandsch-Indië en het buitenland geeft met een totaal van 28,5 millioen m³ eene vermindering van 5,3 % ten opzichte van het jaar 1931 (30,1 millioen), van 16,6 % ten opzichte van het jaar 1930 (34,2 millioen) en van 18,3 % ten opzichte van 1929 (34,9 millioen); de achteruitgang van 1929 op 1930, van 1930 op 1931 en van 1931 op 1932 was achtereenvolgens 2 %, 12 % en 5,3 %, zoodat de achteruitgang zelf blijkt af te nemen.

De netto-inhoud der (aangekomen) koopvaardij-schepen in het verkeer binnen Nederlandsch-Indië nam ten opzichte van 1931 met 11 % af en bedroeg 127 millioen m³. In de jaren 1929, 1930 en 1931 was die inhoud respectievelijk 164,0, 156,9 en 143,0 millioen m³, gevende eene vermindering onderscheidenlijk van 4,3 % en 8,9 %.

De vermindering van het scheepvaartverkeer was relatief het grootst in de havens van Java's Noordkust; anderzijds hadden verscheidene havens meer scheepvaartverkeer (inhoud) in 1932 dan in 1931, zooals de meeste oliehavens, Banjoewangi, Tjilatjap, Bandjermasin, Manado, enz.

Het ladingvervoer in de richting Europa—Nederlandsch-Indië met schepen der N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland" en N. V. „Rotterdamsche Lloyd" verminderde wederom in belangrijke mate ten opzichte van het vorige jaar. Kunnen de hand over hand toenemende protectionistische maatregelen van vrijwel alle landen en de daarmee gepaard gaande funeste gevolgen voor den wereldhandel, als algemeene oorzaken van dezen achteruitgang genoemd worden, het was in het bijzonder de zware concurrentie van Japan, welke eene zeer sterke daling van den import uit Europa naar Nederlandsch-Indië ten gevolge had, niettegenstaande door de scheepvaartmaatschappijen, aangesloten bij de Principals Outward Java Freight Conference, drastisch vrachtverlagingen werden ingevoerd. De invloed der Japansche concurrentie op de Nederlandsch-Indische markt deed zich nog sterker dan voorheen gelden door den val der Japansche valuta, waardoor het velen exporteurs in Europa niet meer mogelijk werd om met Indië tot zaken te komen.

Daar het quantitative vervoer van Nederlandsch-Indië naar Europa mede door belangrijke vrachtverlagingen vrijwel op het peil van 1931 gehouden kon worden, werd de dispariteit tusschen de tonnage benoodigd om den import te

bewerkstelligen en die noodig voor den export, dermate groot, dat de uitzending van schepen in ballast (via Kaap de Goede Hoop om Suez-kanaal-rechten uit te sparen), waarmede in 1931 werd aangevangen, gedurende het geheele jaar 1932 regelmatig moest worden voortgezet.

Eenzelfde dispariteit in tonnage deed zich voor op de door de Java—New-York-lijn onderhouden verbinding tusschen de Oostkust van Amerika en Nederlandsch-Indië. Het lading-aanbod in de vaart van New-York naar Java was weer zeer gering te noemen; evenals de aanvoer uit Europa, had de import van goederen uit Amerika ernstig onder de Japansche concurrentie te lijden. In omgekeerde richting was het ladingaanbod bevredigend, daar in Amerika een geregelde vraag bestond naar de verschillende producten, die Nederlandsch-Indië oplevert. Eenige vrachtverlagingen werden ingevoerd, teneinde eenerzijds importeurs te steunen in hun strijd tegen de steeds scherper wordende concurrentie van andere gebieden, en anderzijds exporteurs in staat te stellen hun zaken aan den gang te houden, welke in vele gevallen ernstig bedreigd werden door de steeds afbrokkende prijzen, welke voor Nederlandsch-Indische producten konden worden bedongen.

Wat de Silver—Java—Pacific-lijn aangaat, nam op de verbinding tusschen Nederlandsch-Indië en Britsch-Indië, het suikervervoer van Java wederom aanzienlijk af; het gunnievervoer van Calcutta en het rijstvervoer van Rangoon naar Nederlandsch-Indië vertoonden eveneens eene daling.

Het vervoer van Nederlandsch-Indië naar de Pacific-kust van Amerika nam quantitatief op bevredigende wijze toe; de aanvoeren van lading van de Pacific-kust naar Nederlandsch- en Britsch-Indië verminderden echter zoodanig, dat medio 1932 een der 3 diensten op de Pacific-kust werd verlegd via de Golf van Mexico naar Zuid-Afrika en Britsch-Indië.

De Java—China—Japan-lijn (J.C.J.L.) ondervond in sterke mate den invloed van de werelddepressie en dien der Japansche concurrentie.

Tegen het einde van 1932 werd de Ishihara Sangyo Kaiun Goshi Kaisha in de Japan-Java Conferentie opgenomen. Voorts werd door de J.C.J.L. en de drie Japansche reederijen: Nanyo Yusen Kaisha, Osaka Shosen Kaisha en Ishihara Sangyo Kaiun Goshi Kaisha de Java-Japan Vrachten Conferentie gevormd. Hiermede kwam een eind aan den fellen, in 1931 ingezetten concurrentie-strijd.

Hoewel in 1933 de vrachten in dit vervoer eenige verhoogingen ondergaan, blijven deze nog verre beneden het niveau, dat eene loonende exploitatie mogelijk zou maken. Tengevolge van de tegen het einde van 1931 sterk verhoogde invoerrechten in China had aan het einde van dat jaar een abnormaal groote invoer in dat land plaats. Als reactie hierop bleven de aanvoeren in het begin van 1932 onder het normale. Toen China nieuwe verhoogingen, ingaande 1 April 1932, aankondigde, had eene plotselinge opleving in het suikervervoer plaats, om daarna door eenzelfde reactie gevolgd te worden.

Japan verhoogde in den loop van 1932 eveneens enkele invoerrechten, doch dit had niet denzelfden stimulerenden invloed op het lading-aanbod naar Japan, evenmin als de verhooging der opeenten op de Nederlandsch-Indische invoerrechten in den loop van het jaar, op het vervoer naar Indië. De met ingang van 1933 verhoogde vrachten naar Indië waren deels de oorzaak van het buitengewoon groote lading-aanbod in Japan op het einde van 1932. In het begin van 1933 was de tegenslag duidelijk voelbaar.

Het geheele jaar bleven de politieke verwickelingen tusschen Japan en China vooral op den suikerhandel met die landen van invloed. China en Japan namen beiden in 1932 minder Java-suiker op dan in het jaar tevoren. De export van China naar Nederlandsch-Indië nam wederom af. Het boonenvervoer Dairen—Java bedroeg in 1932 belangrijk minder dan in 1931, o.m. tengevolge van de ruime oogsten van voedingsgewassen op Java.

De invoer van Japansche cement (uit andere landen dan Japan wordt practisch geen cement meer ingevoerd) nam in 1932 vrij belangrijk toe ten opzichte van 1931, doch bereikte nog lang niet het cijfer van den totaal-invoer van 1929. Op Java werd $\pm 25\%$ meer cement aangevoerd dan in 1931; in de Buiten-

gewesten nam de rechtstreeksche invoer echter $\pm 25\%$ af. Aangezien in 1932 de Japansche lijnen meer dan voorheen in het cementvervoer deel namen, bleef bij eene toeneming van den totaal-import, het vervoer per J.C.J.L. toch nagenoeg stationnair.

Een doorvoerverkeer Zuid-Afrika/China—Japan wordt door de J.C.J.L. in samenwerking met de K.P.M. langzamerhand opgebouwd.

Ook werd lading in doorvoer van de Philippijnen naar Zuid-Afrika vervoerd. Het passagiersvervoer van Nederlandsch-Indië naar Europa vice-versa bewoog zich in 1932, evenals in 1931, voor beide richtingen in voortdurend dalende lijn. Speciaal het nagenoeg geheel stopzetten van de personeelsuitzendingen zoowel voor 's Lands dienst als voor particuliere maatschappijen, had hierop een zeer ongunstigen invloed. De wekelijksche gezamenlijke maildienst der stoomvaartmaatschappijen „Nederland” en „Rotterdamsche Lloyd” werd wegens dezen teruggang voor een derde waargenomen door snelvarende motorvrachtschepen met beperkte passagiersaccomodatatie.

De depreciatie van het Engelsche pond vergrootte de concurrentie der buitenlandsche maatschappijen. Teneinde afvloeiing van passagiers naar de buitenlandsche lijnen het hoofd te kunnen bieden waren de beide genoemde maatschappijen genoodzaakt eene sterke verlaging der passagetarieven te overwegen, waartoe in de eerste week van Januari 1933 werd overgegaan. Gehoopt wordt door deze verlaging het passagiersvervoer weer meer tot de Nederlandsche Maatschappijen te trekken, terwijl tevens bij de samenstelling der tarieven voor de verschillende klassen beoogd wordt de steeds sterkere verschuiving naar de lagere klassen te nivelleeren.

Het pelgrimsvervoer nam wederom zeer sterk af, namelijk ten opzichte van 1931 met $\pm 50\%$.

Ook het passagiersvervoer van Nederlandsch-Indië/China vice versa per Java—China—Japan-lijn ging niet onbelangrijk achteruit. Het toeristenverkeer nam daarentegen op deze lijn een weinig toe.

b. *Riviervaart.* Nopens de riviervaart, waaronder wordt verstaan de vaart met alle vaartuigen, welke uitsluitend gebezigd worden op reeden, rivieren en binnenwateren, staan nog te weinig gegevens ter beschikking om eene vergelijking met vorige jaren te kunnen maken.

Een overzicht van het aantal en den inhoud dier vaartuigen is in tabelvorm opgenomen in het 2de deel van dit Verslag.

Door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij werden gedurende 1932 de volgende rivierdiensten regelmatig bevangen: de Lematang-dienst tot Teloekloeboek van Palembang uit en de Beroemoen-dienst van Paneh uit. De Moesidienst van Palembang uit werd 1 Mei 1932 stopgezet.

c. *Bedrijfsoverzichten van Nederlandsche scheepvaartmaatschappijen in Nederlandsch-Indië werkzaam.*

Koninklijke Paketvaart Maatschappij. De bediening van de pakketvaart in den Indischen Archipel vanwege de Koninklijke Paketvaart Maatschappij, ingevolge de met haar gesloten overeenkomst (I. S. 1930 n°. 454 en Bb. n°. 12451) had gedurende 1932 op normale wijze plaats.

De volgende cijfers geven een overzicht omtrent het bedrijf der maatschappij gedurende 1932 in vergelijking met het jaar 1931.

Aantal zeemijlen door de schepen der Maatschappij afgelegd:

	1931	1932
Geregelde lijnen (zonder riviervaart)	3 140 377	3 031 836
Riviervaart	157 449	76 520
Extra reizen	245 166	192 019
Zout- en kolenvervoerende schepen	451 132	288 961
Java—Mauritius—Afrika-lijn	93 686	189 508

	1931	1932
Java—Australië-lijn	136 496	139 154
Deli—Straits—China-lijn	107 759	109 327
Java—Siam-lijn	103 278	94 405
Rangoon—Deli-lijn	35 739	36 661
Saigon—Molukken-lijn	47 918	52 567
Saigon—Java—Noumea-lijn	56 733	60 094
Bangkok—Saigon—Java-lijn	24 994	40 994
Overige buitenlandse reizen	200 565	213 695
	4 801 292	4 525 741

Op de verschillende lijnen in den Archipel werden onderstaande aantallen passagiers vervoerd:

	1931	1932
Gouvernements passagiers	188 310	143 131
Particuliere passagiers	577 798	451 499
	766 108	594 630

Op 1 Januari 1932 bestond de vloot uit 144 schepen (112 stoomschepen en 32 motorschepen, waarvan 88 passagiersschepen en 56 vrachtschepen), metende bruto 288 219,34 R.T. en netto 171 553,30 R.T.

Gedurende 1932 werden aan de vloot toegevoegd de motorschepen *Batak* en *Nias*, terwijl de hekwieler *Negara* en het stoomschip *Indragiri* werden afgevoerd.

Op 31 December 1932 bestond de vloot uit 144 schepen (110 stoomschepen en 34 motorschepen) met een totaal scheepsinhoud van 288 271,27 R.T. bruto en 171 487,14 R.T. netto.

De verschillende interinsulaire lijnen werden regelmatig volgens dienstregeling bevaren. Nopens het vervoer op deze lijnen kunnen de volgende gegevens worden verstrekt. Het vervoer van lading in lasten (uitgezonderd alle steenkolenvervoer en het vervoer per rivier- en sleepdiensten) bedroeg in 1932 681 292, tegen 788 402 in 1931, hetgeen eene vermindering van 107 110 last of 13,6 % beteekent.

Van het vervoer der acht voornaamste artikelen, in vergelijking met het voorafgegane jaar, geeft de volgende staat een beeld.

Artikelen.	Interinsulair vervoer van de voornaamste goederen (in lasten).		
	1931.	1932.	1932 — of +.
Suiker	87 215	74 383	— 12 832
Copra	72 760	82 156	+ 9 396
Cement	68 635	36 736	— 31 899
Rijst	66 522	62 727	— 3 795
Rubber	35 946	25 247	— 10 699
Rotan	35 091	30 837	— 4 254
Visch	26 779	27 975	+ 1 196
Pinang	19 598	19 015	— 583
Totaal	412 546	359 076	— 53 470 = 13 %

Het veevervoer vertoonde nog steeds eene stijging, welke te danken is aan het vermeerderd vervoer van runderen en varkens.

Veesoort.	Veevervoer.		1932 — of +.	
	1931.	1932.	Aantal.	In %.
Varkens	117 132	125 173	+ 8 041	+ 6,9
Runderen	19 963	27 862	+ 7 899	+ 39,5
Karbouwen	5 606	4 520	— 1 086	— 19,4
Geiten en schapen	4 600	4 059	— 541	— 11,8
Paarden	4 179	2 426	— 1 753	— 41,7
Alle overige vee	269	238	— 31	— 11,5
Totaal	151 749	164 278	+ 12 529	+ 8,3

Van het passagiersvervoer op de interinsulaire lijnen geeft de volgende staat ¹⁾ een beeld:

Klasse der passagiers.	Aantal passagiers.		1932 — of +.	
	1931.	1932.	Aantal.	In %.
1e klasse	31 418	22 363	— 9 055	— 28,8
2e "	22 884	18 809	— 4 075	— 17,8
3e "	3 770	3 512	— 258	— 6,8
4e "	412 348	305 930	— 106 418	— 25,8
Koelies	97 759	98 593	+ 834	+ 0,9
Totaal	568 179	449 207	— 118 972	— 20,9

De *doorvoer* van de voornaamste artikelen vertoonde blijkens onderstaande tabel eene stijging.

Artikelen.	Voornaamste doorvoerartikelen (in lasten).		
	1931.	1932.	1932 — of +.
Copra	143 463	136 642	— 6 820
Rubber	27 435	27 381	— 54
Mais	14 438	19 037	+ 4 599
Koffie	12 957	25 352	+ 12 395
Paraffine was	8 196	6 739	— 1 457
Palmolie	5 829	7 534	+ 1 705
Totaal	212 318	222 686	+ 10 368

¹⁾ De aantallen kinderen zijn tot volwassenen omgerekend op de basis van: 1 kind van 3—12 jaar = 1/2 volwassene; 2 kinderen beneden 3 jaar = 1/4 volwassene.

De *Java—Mauritius—Afrika-lijn* werd tot October 1932 in geregelde maandelijksche dienst bevaren door de stoomschepen *Houtman* en *Tasman*, met uitzondering van de Maart-afvaart, welke door het stoomschip *Roggeveen* werd vervuld. In October werd deze lijn gesplitst in twee maandelijksche diensten: de Zuidlijn, bevaren door de stoomschepen *Houtman*, *Tasman* en *Roggeveen* en de Oostlijn, bevaren door de stoomschepen *Van Spilbergen* en *Le Maire*.

De *Java—Australië-lijn* werd in geregelde maandelijksche dienst bevaren door de stoomschepen *Nieuw Holland* en *Nieuw Zeeland*. Extra-reizen werden nog gemaakt door de stoomschepen *Sinabang* en *Sipirok*.

De *Saigon—Java—Noumea-lijn* werd begin 1932 bevaren door het stoomschip *Le Maire* en daarna door het stoomschip *Van Rees* in 2-maandelijksche dienst.

Met de *Deli—Straits—China-lijn*, bevaren door de motorschepen *Cremer* en *Van Heutsz*, werd een veertiendaagsche dienst onderhouden tusschen Belawan-Deli, Penang, Singapore, Hongkong, Swatow en Amoy v.v.

Op de *Java—Siam-lijn* werden 20 afvaarten van Java en 29 van Bangkok gegeven.

Op de *Bangkok—Saigon—Java-lijn*, welke lijn einde October 1932 werd opgeheven, werden 10 reizen naar Bangkok en terug gemaakt.

Op de *Rangoon—Deli-lijn* werden 22 reizen volbracht.

Op de *Saigon—Molukken-lijn* werden gedurende 1932 12 reizen gemaakt.

Behalve bovenstaande reizen werden gedurende 1932 nog 38 kolenreizen gemaakt naar Bangkok, Manilla en Hongkong/Whampoa/Canton.

De sleepdienst in Straat Laoet werd het geheele jaar incidenteel bevaren.

De *Java—China—Japan-lijn* onderhield gedurende 1932 de volgende lijndiensten:

Soerabaja—Batavia/Hongkong—Shanghai. Deze 14-daagsche sneldienst werd het geheele jaar regelmatig bevaren door drie moderne schepen. De vaste aanloophavens waren Soerabaja, Semarang, Batavia, Hongkong, Amoy, Shanghai, Amoy, Hongkong, Manila, Makassar, Boeleleng en Soerabaja; Amoy op de uitreizen en Boeleleng op de thuisreizen worden uitsluitend aangehouden voor het debarkeeren van passagiers.

Soerabaja en Makassar/Hongkong en Shanghai. Met 5 schepen werd ook op deze lijn een geregelde 14-daagsche dienst onderhouden. De vaste aanloophavens waren Soerabaja, Makassar, Balikpapan, Manila, Hongkong, Amoy, Shanghai, Dairen, Keelung, Amoy, Hongkong, Batavia. Naar behoefte werd ook de haven van Swatow een enkele maal op de uitreizen aangehouden. Het aanloopen van Tsingtao op de thuisreizen werd in den loop van het jaar gestaakt, daar de van het passagiersvervoer gekoesterde verwachtingen in geen deele werden verwezenlijkt. Evenals het vorige jaar werd Manado ééns in de 10 weken op de uitreizen aangehouden, speciaal ten behoeve van het passagiersvervoer. In de tweede helft van het jaar werd bovendien Moji vrij geregeld door de schepen dezer lijn bezocht.

Java/Japan v.v. Deze lijn werd tot het midden van het jaar met 4 schepen in 14-daagsche dienst bevaren, daarna werd deze dienst met slechts twee schepen onderhouden, welke maandelijksche afvaarten boden. In het laatst van het jaar nam het lading-aanbod (vooral van Japan) dusdanig toe dat de 14-daagsche dienst hersteld werd. De bevaren route was: Soerabaja, Makassar, Balikpapan, Manila, Kobe, Japan-kust, Kobe, Makassar, Soerabaja en daarna de dubbele kustreis op Java. Op de thuisreizen werd Manado ééns in de maand bediend.

Java/Indo-China. Tengevolge van het steeds wisselend ladingaanbod op de thuisreizen en het uitblijven van lading naar Saigon, kon ook dit jaar geen sprake zijn van een regelmatig lijn-bedrijf. In samenwerking met de K.P.M. werden verschillende afvaarten naar Java gegeven.

Oost-Borneo/China en Japan. Deze 5-wekelijksche dienst moest in het midden van het jaar gestaakt worden. In de eerste helft van het jaar werd de lijn gezamenlijk bevaren door de J.C.J.L. en de K.P.M., elk met één schip. De route was tot de opheffing Balikpapan—Samarinda—Sandakan—Hongkong—Shanghai—Japan—Hongkong—Manado—Balikpapan.

Van de vloot der Java—China—Japan-lijn werden enkele der oudere schepen afgevoerd en voor sloop naar Japan verkocht. Verschillende schepen moesten gedurende een kortere of langere periode tijdelijk opgelegd worden. Op het einde des jaars waren nagenoeg alle schepen weer in de vaart.

N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”. Zooals reeds is vermeld, werd in samenwerking met de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” de wekelijksche maildienst Nederland—Nederlandsch-Indië v.v. onderhouden; een derde gedeelte werd waargenomen door snelvarende motorvrachtschepen met beperkte passagiersaccomodatie. Van de „Nederland” waren van de passagiersschepen slechts de vier motorschepen (*P. C. Hooft*, *Chr. Huygens*, *Johan van Oldenbarneveldt* en *Marnix van St. Aldegonde*) in de vaart. In November had de Maatschappij het verlies te betreuren van het motorschip *P. C. Hooft*, dat door brand geheel vernield werd. Het stoomschip *Johan de Witt*, welk schip het geheele jaar was opgelegd, viel voor het passagiersvervoer in, zoodat de dienst zonder stagnatie door 4 passagiersschepen kon worden voortgezet.

Van de vloot der Maatschappij werden in den loop van 1932 de oude schepen *Bali*, *Borneo* en *Koningin der Nederlanden* afgevoerd. Door het steeds afnemende overzeesche vrachtvervoer, moest vrijwel het geheele jaar door regelmatig een aantal schepen worden opgelegd, waarvoor geen bevredigend emplooi was te vinden. Op het einde van het jaar bedroeg het aantal opgelegde schepen 16.

N. V. „Rotterdamsche Lloyd”. Aan de vloot van den „Rotterdamschen Lloyd” werd in 1932 toegevoegd het motorschip *Bengalen*, hetwelk speciaal gebouwd werd voor den Java—Pacific-dienst. Dit moderne vrachtschip is o.m. voorzien van groote koelruimen voor het vervoer van verse vruchten e.d. Van de vloot werden in 1932 afgevoerd de schepen *Deli*, *Merauke*, *Samarinda* en *Toba*.

Van het in samenwerking met de Stoomvaart Maatschappij „Nederland” genomen besluit om per Maatschappij twee passagiersschepen door snelvarende motorvrachtschepen te vervangen is reeds melding gemaakt. Voor het lossen en laden van de mails en het embarkeeren en debarkeeren van passagiers werden deze motorvrachtschepen via Napels gedirigeerd. Het verbouwde mailschip *Slamat* heeft dientengevolge slechts één reis gemaakt en werd daarna te Rotterdam opgelegd.

In totaal gaf de Rotterdamsche Lloyd van Nederlandsch-Indië 18 afvaarten met passagiersschepen en 35 met vrachtschepen, tegen 26 en 34 in 1931.

Java—New-York-lijn. Tusschen Nederlandsch-Indië en de Oostkust van Amerika werd in onderlinge samenwerking door de N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, de N. V. „Rotterdamsche Lloyd” en de N. V. Nederlandsche Stoomvaart Maatschappij „Oceaan” een geregelde dienst onderhouden. In de bestaande 14-daagsche dienstregeling der Java—New-York-lijn werden in 1932 geen veranderingen aangebracht.

In omgekeerde richting echter werd de bestaande 10—11 daagsche dienst medio 1932 omgezet in een 14-daagsche. De lage vrachten en de dispariteit in tonnage, welke gesteld moesten worden voor het vervoer in beide richtingen, waren oorzaak dat van eene loonende exploitatie niet gesproken kon worden.

Silver—Java—Pacific-lijn. De halfmaandelijksche diensten tusschen Nederlandsch-Indië en Britsch-Indië en de Pacific-Coast werden door de combinatie van de Pacific—Java—Bengalen-lijn (N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland” en N. V. „Rotterdamsche Lloyd”) en de Silver-Line (Kerr-Line) regelmatig bevaren.

d. *Regeringsbemoeienis met de particuliere scheepvaart.* Onder leiding van den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart, vond het schepen-toezicht, uitgeoefend door de beroepshavenmeesters, bijgestaan door de technisch-experts, op normale wijze plaats. De betrekkelijke voorschriften zijn of worden gewijzigd en gevestigd op internationalen grondslag, in verband met de internationale overeenkomsten van Londen met betrekking tot de uitwatering (1930) en tot de beveiliging van menschenlevens op zee (1929).

Het regeeringstoezicht op de binnenschepen geschiedt door de (dd.) havenmeesters volgens de verordeningen en keuren, welke voor de verschillende gewesten op grond van de binnenschepenordonnantie door de Hoofden van het gewest zijn vastgesteld; in verschillende autonome gebiedsdeelen bestaan overeenkomstige regelingen.

In 1932 werd de binnenschepenverordening voor het gouvernement der Molukken afgekondigd.

Het toezicht op de bepalingen der met ingang van 1 Januari 1931 in werking getreden overeenkomst tusschen het Land en de Koninklijke Paketvaart Maatschappij betreffende het onderhouden van scheepvaartverbindingen in Nederlandsch-Indië berust eveneens bij den Hoofdinspecteur, Hoofd van den Dienst van Scheepvaart.

De te Batavia zitting houdende Raad voor de Scheepvaart stelde in het afgelopen jaar 2 onderzoeken in naar plaats gehad hebbende scheepsongevallen.

Naar aanleiding van de in 1930 te Londen gehouden Internationale uitwateringsconferentie werden de schepenordonnantie-1927, het schepenbesluit-1927 en de buitenlandsche scheepscertificatenverordening-1928 op verschillende punten gewijzigd (I. S. 1932 nos. 120, 124 en 125), terwijl de uitwateringsverordening-1932 werd vastgesteld (I. S. 1932 n°. 121). De wijzigingen van schepenordonnantie en schepenbesluit naar aanleiding van de in 1929 te Londen gehouden Internationale conferentie voor de beveiliging van menschenlevens op zee waren in 1932 nog in bewerking.

8. Burgerlijk luchtverkeer.

a. *Het Indisch luchtverkeer.* Het binnenlandsch luchtverkeer (met inbegrip van de verbinding op Singapore), hetwelk geëxploiteerd wordt door de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N.I.L.M.) omvatte bij het begin van 1932 de volgende luchtlijnen:

Batavia—Bandoeng v.v.	110 km	dubbeldagelijks
Batavia—Semarang—Soerabaja v.v.	670	„ dagelijks
Batavia—Palembang—Singapore v.v.	1161	„ wekelijks
Batavia—Palembang—Pakanbaroe—Medan v.v.	1727	„ „
Medan—Singapore v.v.	720	„ „

De verbinding Medan—Singapore werd 1 Februari 1932 opgeheven wegens het geringe gebruik dat van de toestellen op deze lijn werd gemaakt.

De overgebleven verbindingen vormen het hoofdnet, dat in 1927 bij het aangaan van het subsidie-contract tusschen het Land en de K.N.I.L.M. als minimum gesteld is, met dien verstande, dat de lijn Batavia—Bandoeng, boven het overeengekomen schema, tweemaal inplaats van één keer daags bevlogen wordt.

Op grond van de in 1927 opgestelde ramingen werd het jaarlijksch tekort op de exploitatie begroot op 1 miljoen gulden, welke som door het Gouvernement als subsidie over de jaren 1928/1933 werd toegezegd. Mochten de resultaten, tengevolge van hogere inkomsten en/of zuinig beheer zoodanig meevallen, dat er een voordeelig overschot is, dan komt hiervan $\frac{3}{4}$ aan het Land en $\frac{1}{4}$ aan aandeelhouders. Aange teekend zij, dat het kapitaal geheel door aandeelhouders gefourneerd is zonder aanspraak op rente.

Ondanks de reeds kort na de opening van het luchtverkeer ingetreden economische crisis, is het tekort steeds beneden de raming gebleven. Achtereenvolgens werd verleend aan subsidie (raming f 1 miljoen):

Over 1928 (twee maanden) ...	f 212 501 ¹⁾ 2)
„ 1929	680 114 ²⁾
„ 1930	907 749 ²⁾
„ 1931	890 408

Op grond van de voorloopige resultaten kan aangenomen worden, dat ook over het boekjaar 1932 een overschot zal worden behaald, waarvan het aandeel van het Land is geraamd op f 100 000. Bij de beoordeeling hiervan moet in aanmerking worden genomen, dat verschillende Overheidslasten, o.a. de invoerrechten en de accijns op benzine aanmerkelijk verzwaaard zijn. Aan belastingen, accijnzen en retributies, enz. vloeiden alleen in 1932 ruim f 250 000 in de schatkist terug.

Hoewel uit den aard der zaak het vervoer in 1932 ten opzichte van het jaar daarvoor teruggelopen is, stemmen de verkregen resultaten toch tot tevredenheid, indien men in aanmerking neemt, dat voor zaken steeds minder gereisd wordt, dat slechts enkele ambtenaren en dan nog op bepaalde trajecten zich per vliegtuig mogen verplaatsen en dat het reizen voor genoeg zeer sterk is afgenomen. Het duurste vervoer heeft echter door de wijze, waarop het zich staande heeft kunnen houden, bewezen werkelijke waarde te bezitten voor de gemeenschap.

Aan het geheele bedrijf werden zware eischen gesteld, aangezien alle krachten moesten worden ingespannen om het verkeersmiddel voor het publiek zoo aantrekkelijk mogelijk te maken en te houden. Besloten werd tot invoering van retourbiljetten, waarvan het voordeel ten goede komt aan de „vaste klanten”. In samenwerking met den Dienst der P.T.T. kwam eene regeling tot stand voor het vervoer van postpakketten per vliegtuig, die voor het publiek practisch en goedkoop is. Voorts toonde de Maatschappij zich steeds zeer tegemoetkomend jegens passagiers, die wenschten in- of uit te stappen op tusschenliggende plaatsen op de luchtroutes, als Cheribon, Tegal, Muntok, enz. Op de begrooting-1933 zijn geen gelden uitgetrokken voor den aanleg van nieuwe vliegterreinen, maar wellicht zal het particulier initiatief voorzien in de inrichting van vliegvelden bij enkele belangrijke centra op de luchtroutes. Een der groote voordeelen van het luchtverkeer: de soepelheid, zal daardoor nog meer tot zijn recht kunnen komen.

Bij het gestadig verminderend verkeer in den Archipel viel aan uitbreiding van het binnenlandsch luchtnet niet te denken; de plannen tot opening van de verbindingen Batavia—Padang en Soerabaja—Makassar moesten dan ook definitief uitgesteld worden tot betere tijden. Intusschen wordt de verkenning van luchtroutes door het Gouvernement zooveel mogelijk voortgezet, tenminste zooover daarmede geen kosten van beteekenis gemoeid zijn.

Van de vervoersuitkomsten over 1932 geven de volgende cijfers een indruk.

	Gevlogen km.	Passa- giers.	Post in kg.	Goede- ren in ton (1000 kg).	Passagiers km.	Post in ton/km.	Goede- ren in ton/km.
Batavia—Bandoeng . .	136 950	6 831	1 795	42,5	751 410	197	4 680
Batavia—Soerabaja . .	414 060	2 859	8 484	10,1	1 460 060	4 932	5 687
Batavia—Singapore . .	120 744	462	1 064	6,9	415 071	972	5 417
Medan—Singapore ³⁾ . .	5 760	12	47	0,2	8 640	34	116
Batavia—Medan	177 881	532	8 069	6,2	616 936	12 632	5 704
1932	855 395	10 696	19 459	65,9	3 252 117	18 767	21 604
1931	895 502	13 430	18 815	93,0	3 991 227	19 768	30 538

1) Geraamd f 300 000.

2) In deze jaren werd nog niet het volledig programma uitgevoerd.

3) Is 1 Februari 1932 opgeheven.

Deze cijfers toonen aan, dat het gemiddeld vervoer bedroeg 3,8 passagiers (v. j. 4,7), 22 kg post (v. j. 22) en 23 kg goederen (v. j. 34). Waar het aantal aangeboden plaats/km over 1932 7 347 654 bedroeg, was de gemiddelde passagiersbezetting 44,4 %.

De gemiddelde afstand, welke werd afgelegd, bedroeg onderscheidenlijk voor passagiers 304 km (v. j. 297), post 964 km (v. j. 1050) en goederen 328 km (v. j. 328).

Gerekend in passagiers/km en ton/km verminderde het passagiersverkeer met 19 %, het postvervoer met 5 % en het goederentransport met 29 %.

Het totaal postvervoer is in gewicht toegenomen; doordat echter het verkeer op de lijn Batavia—Medan verminderd is (waarschijnlijk door de instelling van den weekdienst der K.L.M.) is het ton/km cijfer 5 % lager dan in 1931. De achteruitgang van het goederenvervoer is voornamelijk toe te schrijven aan het wegblijven van de zendingen dagbladen van Batavia naar Bandoeng en het verminderd vervoer van bloemen wegens de algemeene bezuiniging in Indië en in de Straits Settlements.

De regelmatigheid bedroeg op alle lijnen 100 %, behalve op de Batavia—Bandoeng-lijn, waar van de ruim 1200 vluchten twee niet volbracht werden wegens slecht weer; den eenen keer werd teruggevlogen naar Tjililitan, den anderen geland op het vliegveld Kali Djati. Slechts één ongeval had de Maatschappij te betreuren, doordat in Augustus een vliegtuig bij een vlucht boven Bali verongelukte, waarbij de vlieger gekwetst werd, doch de passagiers ongedeerd bleven.

In de vergadering van 12 Februari 1932 vereenigde de Volksraad zich met het ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur tot regeling van de burgerlijke luchtvaart in Nederlandsch-Indië, welke eerst in 1933 werd afgekondigd. Aan het eind van 1932 waren geldig: 13 bewijzen van inschrijving van Nederlandsch-Indische luchtvaartuigen, 12 bewijzen van luchtwaardigheid, 51 bewijzen van deugdelijkheid van vliegtuigmotoren, 9 vliegvergunningen voor verkeers- en 16 voor sportvliegers.

In 3 gevallen werd door eene commissie een onderzoek ingesteld naar de oorzaken van vliegtuigongevallen, waarvan één betrekking had op een verkeersvliegtuig en de beide anderen op sportvliegtuigen.

b. *De luchtdienst Nederland—Indië v.v.* Zooals reeds in het vorig Verslag werd medegedeeld, wordt het risico van den wekelijkschen luchtdienst Amsterdam—Bandoeng v.v. gedragen door de Nederlandsche Posterijen, terwijl de Indische postdienst een vaste bijdrage verleent van f 200 000 per jaar. Voor bijzonderheden over deze luchtverbinding worde daarom verwezen naar de verslagen van deze diensten.

Aangeteekend zij hier, dat de dienst gedurende het geheele jaar 1932 werd uitgevoerd met eene regelmatigheid, die zoowel in binnen- als buitenland de bewondering afdwong. Iederen Donderdag vertrok een machine van Schiphol, iederen Vrijdag van Tjililitan en steeds werd in ongeveer 10 dagen de reis volbracht. Slechts één onregelmatigheid deed zich voor toen het vliegtuig *Ibis*, op weg naar Nederland, boven Siam zwaar beschadigd raakte in een storm. De gezagvoerder wist met het toestel veilig te landen op het vliegveld Kohlak, doch voortzetting der reis was eerst mogelijk na eene tijdroovende herstelling. Dadelijk werd een reservevliegtuig uit Bandoeng gezonden, dat de post overnam. De gezagvoerder van dit toestel slaagde erin zooveel tijd te winnen, dat de post op den normalen tijd te Amsterdam werd afgeleverd.

Tusschen de Nederlandsche en de Indische Regeering kwam eene regeling tot stand betreffende het toezicht op de luchtwaardigheid van het materieel en de geschiktheid van leden der bemanning tijdens het verblijf der vliegtuigen in Indië. Dit toezicht wordt uitgeoefend door het Bureau Luchtvaart van het Departement van Gouvernementsbedrijven.

Het gewoon onderhoud aan de vliegtuigen wordt in Indië verricht door den Technischen Dienst van de K.N.I.L.M. op het vliegveld Andir, dat daarvoor, na het gereedkomen van de nieuwe werkhangar, volledig is ingericht.

Het eigenlijke briefverkeer tusschen Indië en Nederland bleef het geheele jaar door ongeveer gelijk; met ieder vliegtuig worden bijna 20 000 stukken door de lucht vervoerd tusschen Indië en het Moederland. Het totaal gewicht aan lucht-post, uit Indië verzonden, bedroeg 11 838 kg, uit Nederland 12 845 kg, zoodat gemiddeld ieder vliegtuig vertrok met respectievelijk 223 en 247 kg luchtmail aan boord. Het postvervoer naar en van tusschenliggende landen, in het bijzonder Duitschland en de Straits Settlements, nam belangrijk toe. Dit was mede het geval met het passagiersvervoer, zoodat op verschillende kleine trajecten op de route meermalen passagiers moesten worden afgewezen.

De grondorganisatie in Indië was zeer voldoende; met behulp van de radio-peiler te Medan werd geregeld de positie der vliegtuigen boven Straat Malakka bepaald, terwijl de radio-stations te Medan, Palembang, Batavia en Bandoeng, respectievelijk ressorteerend onder den Dienst der P.T.T., de Nederlandsche Koloniale Petroleum Maatschappij, het Departement der Marine en het Departement van Oorlog, op het traject Medan—Bandoeng de draadlooze verbinding onderhielden met de vliegtuigen.

De door de scheepvaartmaatschappijen gesteunde plannen om de luchtverbinding Nederland—Indië te onderhouden met luchtschepen of wel met snelle postvliegtuigen ondervonden veel belangstelling, doch kwamen in 1932 nog niet in een beginstadium van uitvoering.

c. *Propaganda en vliegsport.* De Koninklijke Nederlandsch-Indische Vereeniging voor Luchtvaart zette haar propagandistische arbeid voort, vooral door de uitgifte van het geïllustreerde maandblad „Luchtvaart”.

De vliegclubs te Bandoeng en Soerabaja, die door den druk der tijden toch al met groote moeilijkheden te kampen hadden, werden getroffen door ernstige ongevallen. In Januari verongelukte het Bandoengsche, in Maart het Soerabajasche vliegtuig; bij het eerste ongeval verloor een leerling, bij het tweede een Marine-vlieger met zijn passagier het leven. Ondanks deze tegenslagen zetten de clubs met veel volharding hun arbeid voort.

9. Post, Telegraaf en Telefoon.

a. *Overzicht der bedrijfsresultaten.* De verkeerscijfers van welhaast alle onderdeelen van den post-, telegraaf- en telefoondienst bleven zich in een dalende lijn bewegen, inzonderheid bij den telefoondienst. Tengevolge hiervan trad een allengs scherpere teruggang van de ontvangsten in.

Ten einde de vermindering van de baten zooveel mogelijk op te vangen door verlichting van de lasten werd al het mogelijke gedaan om de uitgaven te beperken. Daartoe werd voortgegaan op den reeds in 1930 ingeslagen weg om aanleg- en onderhoudswerkzaamheden tot het allernoodzakelijkste te beperken, de formaties in te krimpen en toelagen en faciliteiten af te schaffen, terwijl er met kracht naar gestreefd werd den dienst zooveel doenlijk te versoberen, doelmatiger in te richten en te vereenvoudigen en elken niet bepaald urgenten administratieven arbeid te vermijden. Behalve dat hierdoor eene zeer groote besparing op de uitgaven werd verkregen, maakten deze maatregelen het in vele gevallen tevens mogelijk overmatig lange dienstitijden van het personeel te bekorten, het overwerk aanzienlijk te verminderen en de Zondagsrust te bevorderen.

Maatregelen werden getroffen om geleidelijk over te gaan tot toekenning van een wekelijkschen rustdag aan het geheele personeel, voorshands voor zoover zulks mogelijk is zonder in kosten te vervallen of besparing van uitgaven achterwege te laten.

Onder de hiervóór bedoelde voorzieningen waren uiteraard ook maatregelen, welke de belangen van het publiek raakten, zooals opheffing van de spoorweg-postkantoren (zie Bb. n°. 12808), 4 telefoonnetten en 1 bijtelefoonnet, sluiting van 22 hulppostkantoren, terugstelling van 6 post- en telegraafkantoren tot hulpkantoor (zie Bb. nos. 12808 en 12876), vermindering van het aantal postverzendingen en bestellingen, alsmede beperking van de openstellingsuren der kantoren.

Het bleek mogelijk deze maatregelen te treffen zonder groote nadeelen voor het publiek, dat, in de meeste gevallen vooraf terzake geraadpleegd, de grootst mogelijke medewerking verleende.

Daarnaast werd al het mogelijke gedaan om de ontvangsten op te voeren, door:

1°. het scheppen van nieuw verkeer, zooals invoering van luchtpostpakketten en boottelegrammen (zie hierna);

2°. het aanboren van nieuwe inkomstenbronnen, o.m.:

a. verhuur van de zijwanden van de postvrachtautomobielen en brievenbussen voor reclamedoeleinden;

b. betere waardeeling van de door den postdienst ten behoeve van de post-spaarbank bewezen diensten;

3°. het stimuleeren van het verkeer door het oprichten van 525 telegraafstations — aan het oprichten van dergelijke stations zijn geenerlei uitgaven verbonden —, doelmatige reclame en het verleenen van faciliteiten aan het publiek (invoering van antwoordstukken, uitbreiding van de kosteloze telefonische aflevering van telegrammen, e.d.).

Wijl ook naar het oordeel van de Economische Commissie en van de Regeering geen tariefsverlagingen konden worden aangegeven, welke voor de gebruikers bepaaldelijk verlichting van lasten zouden beteekenen en tevens zoo stimuleerend op het verkeer zouden werken, dat de inkomsten er niet of niet noemenswaard door achteruit zouden gaan, konden slechts enkele luchtposttarieven worden herzien (zie onder „Bedrijf der Posterijen”).

Verbeteringen, welke niet onvermijdelijk waren, werden tot betere tijden uitgesteld, indien daardoor uitgaven konden worden vermeden. Eene uitzondering hierop vormde de reeds in het vorig Verslag vermelde aanwijzing van den P.T.T.-dienst tot Landsbedrijf met ingang van 1 Januari 1932 (I. S. 1931 n°. 524), als gevolg waarvan aan de administratie hogere eischen worden gesteld dan voorheen en o.m. het kasbeheer van de post- en telegraafkantoren en van de telefoonkantoren, alsmede de magazijnsadministratie moesten worden herzien.

Bovendien bracht die aanwijzing nog ander extra werk mede en schakelde zij de gewestelijke Comptabiliteitsbureaux voor den P.T.T.-dienst uit, waardoor werkzaamheden naar het Hoofdbestuur werden overgeheveld, zooals de verificatie en betaalbaarstelling van de traktementstaten van de post- en telegraafkantoren en van de telefoonkantoren.

Van het geheele personeel werd wederom loyale medewerking ondervonden.

Een vergelijkend overzicht van de lasten en baten (in 1000-tallen guldens) van den Post-, Telegraaf- en Telefoon dienst over de jaren 1931/1932 volgt hieronder.

	1931. ¹⁾	1932.	Vershil met 1931 in procenten.
	In duizendtallen guldens.		
Lasten:			
Postdienst	12 786	11 192	— 12,47
Telegraafdienst	11 173	10 078	— 9,80
Telefoon dienst	11 403	10 578	— 7,23
P. T. T.-dienst . . .	35 362	31 848	— 9,94

¹⁾ Verbeterde cijfers.

	1931. ¹⁾	1932.	Verschil met 1931 in procenten.
	In duizendtallen guldens.		
Baten:			
Postdienst	15 154	14 345	— 5,34
Telegraafdienst	6 781	5 807	— 14,36
Telefoondienst	11 556	10 085	— 12,73
P. T. T.-dienst	33 491	30 237	— 9,72

b. *Bedrijf der Posterijen.* Evenals het vorige jaar verminderde het aantal brieven en dat der aangeteekende stukken — dus die zendingen, waarvoor het hoogste port verschuldigd is —; daarentegen werden meer briefkaarten, documenten, drukwerken, monsters, nieuwsbladen en portvrije stukken ter post bezorgd dan in 1931.

Vergeleken met het vorige jaar nam het totaal aantal in 1932 behandelde poststukken slechts af met $\frac{1}{2}$ % (114,6 miljoen in 1932, tegen 115,1 miljoen in 1931).

Door deze geringe vermindering van het totaal aantal stukken is de omvang van de werkzaamheden, verband houdende met de brievenpost, vrijwel stationnair gebleven, doch aan porti werd f 845 000 of ruim 8 % minder ontvangen dan het vorige jaar.

Ook de aantallen der verzonden postwissels ondergingen slechts eene kleine wijziging; het gemiddelde bedrag per wissel is echter niet onaanzienlijk teruggehoopen en derhalve verminderden ook de inkomsten aan postwisselrechten.

In den verderen achteruitgang van den pakketpostdienst met 15 % moet eveneens een der typische verschijnselen van de voortgezette depressie worden gezien.

In verband met de invoering van den tabaksaccijns werden in November 1932 alle post-, bij- en hulppostkantoren aangewezen voor den verkoop van toeslagzegels, terwijl op een zestigtal kantoren tabaksaccijnszegels verkrijgbaar werden gesteld.

De toeslag van de jaarlijks uitgegeven weldadigheidszegels kwam ditmaal ten bate van het Leger des Heils (I. S. 1932 n°. 238). Ondanks de ongunstige tijdsomstandigheden kan het netto-provenu bevredigend worden genoemd; voor een belangrijk deel moet dit worden toegeschreven aan de maatregelen, welke door die instelling voor stimuleering van den verkoop zijn getroffen.

Zoowel in het binnenlandsch verkeer als in het verkeer met Nederland werd een luchtpakketpostdienst ingesteld (zie I. S. 1932 nos. 232 en 505).

Ter populariseering van het buitenlandsch luchtpostverkeer werd tusschen de beide laagste luchtrechten van de brievenpost, nl. dat van 30 cent voor zendingen tot en met 5 gram en dat van 75 cent voor zendingen van meer dan 5 t/m 20 gram, een tusschenrecht van 50 cent ingevoerd voor zendingen van meer dan 5 t/m 10 gram.

Uitsluitend in het verkeer met Nederland werd voorts voor drukwerken, documenten, monsters en Braille-geschriften, voor welke zendingen hetzelfde luchtrecht als voor brieven verschuldigd was, een verlaagd luchtrecht vastgesteld (I. S. 1932 nos. 357 en 536).

Bij G.B. 22 Juni 1932 n°. 14 (I. S. n°. 358) is bepaald, dat de luchtpostzegels bestaan uit 9 soorten (10, 20, 30, 40, 50, 75, 150, 450 en 750 cent).

Nopens de ontwikkeling van het postverkeer per vliegtuig zijn bij de bespreking van het luchtverkeer reeds mededeelingen gedaan.

¹⁾ Verbeterde cijfers.

c. *Bedrijf der Telegrafie en Telefonie.* In het algemeen bleef het telegraafverkeer in belangrijke mate terugloopen. Echter steeg het percentage der via den radioweg naar het buitenland verzonden telegrammen, hetgeen voor een groot deel te danken is aan een in Nederlandsch-Indië voor het gebruik van dien weg gevoerde intensieve propaganda. Vooral het verkeer met Japan gaf in dit opzicht gunstige cijfers te zien.

Behalve invoering van een radiobeeldtelegramdienst in het verkeer met Duitschland, had geen uitbreiding plaats van het aantal buitenlandsche radioverbindingen.

In de Buitengewesten werden nog eenige plaatsen uit haar isolement verlost door de oprichting van radiostations ten behoeve van de bestuursvoering.

Ter besparing van hooge onderhoudskosten werden verschillende overland- en zeekabelverbindingen verlaten en voor een deel vervangen door radioverbindingen.

Van de in 1931 aan geabonneerden op een telefoonnet, die niet tevens crediethouder zijn, geboden gelegenheid om tegen eene geringe vergoeding hunne telegrammen telefonisch ter overseining aan te bieden, werd geleidelijk meer gebruik gemaakt.

De kosteloze telefonische aflevering van telegrammen werd sterk gepropageerd, hetgeen er toe bijdroeg, dat deze snellere en meer economische wijze van aflevering toenam.

Vermoedelijk als gevolg van de slechte tijdsomstandigheden, zijn de verkeersresultaten van de telegraafstations beneden de verwachtingen gebleven.

Teneinde het publiek in de gelegenheid te stellen tegen een laag tarief telegrammen van bijzonderen aard te wisselen met passagiers aan boord van vertrekkende en aankomende mailschepen, werd het instituut der z.g. boottelegrammen ingevoerd. Voor den inhoud van deze telegrammen kan een keuze worden gedaan uit een aantal standaardteksten. Deze maatregel, waarin een middel werd gezien om de daling aan telegraafinkomsten eenigszins op te vangen, wordt door het publiek geapprecieerd.

Nederlandsch-Indië werd op de in de maanden September t/m November 1932 te Madrid gehouden telegraaf- en radiotelegraafconferentie vertegenwoordigd door eene delegatie bestaande uit vier afgevaardigden, respectievelijk twee van den Indischen Post-, Telegraaf- en Telefoon dienst en twee van het Ministerie van Koloniën. Van de voornaamste resultaten van deze conferentie zal in het volgend Indisch Verslag melding worden gemaakt.

Tengevolge van de waardevermindering van de Britsche munt werden in het buitenlandsch telegraafverkeer aanvankelijk groote moeilijkheden ondervonden. Toen n.l. in vele Britsche landen de gouden standaard werd verlaten, lieten zij om redenen van politieke aard eene herziening van hun internationale telegraaf-tarieven achterwege, waardoor deze tarieven aanzienlijk daalden beneden de voor het internationaal verkeer in gouden franken vastgestelde telegraaf-taksen. Dientengevolge werden, met terzijdestelling van het in het Internationaal Telegraafverdrag vastgestelde principe van eenvormigheid der tarieven voor telegrammen, welke tusschen twee landen worden gewisseld, door de Engelsche administratie voor telegrammen naar andere landen lagere tarieven geheven, dan in die landen op de telegrammen bestemd voor Engeland werden toegepast. Het verschil in tarief werd in sommige gevallen, o.a. voor de telegrammen van Engeland naar Nederlandsch-Indië, zóó belangrijk, dat het voor afzenders in Nederland van telegrammen, bestemd voor Nederlandsch-Indië, loonend werd hunne berichten eerst naar Engeland te zenden en van daaruit te doen reëxpedieeren. Een te Londen opgericht telegraafagentschap verleende hierbij zijn tusschenkomst. Tegen de vorenbedoelde wijze van verzenden van telegrammen en de daarmee gepaard gaande ontduiking van tarieven, werd o.m. door de Nederlandsch-Indische afgevaardigden op de hiervóór bedoelde conferentie te Madrid geprotesteerd, met het gevolg dat door de Britsche administratie een verbod werd uitgevaardigd om van de diensten van bovenbedoeld telegraafagentschap gebruik te maken, terwijl de genoemde administratie ook verder alie

medewerking toezegde om reëxpeditie van telegrammen via Engeland, met het hooger genoemd doel te voorkomen. Sindsdien is die reëxpeditie tot uitzonderingsgevallen teruggebracht.

Op de Nederlandsch-Indische afdeeling van de XIde te Hanoi (Indo-China) gehouden jaarmarkt werd o.a. eene inzending van den Radiodienst ten toon gesteld. Een daarbij geëxposeerde lichtkaart, aangevende de in Nederlandsch-Indië opgerichte radiostations, wekte zoowel van Fransche als van Inheemsche zijde de algemeene bewondering.

Op het telefoonverkeer oefenden de tijdsomstandigheden een nog verder gaanden ongunstigen invloed uit dan in het voorafgegane jaar. Het aantal telefoonposten verminderde met 6345, of 13,75%. Wat de abonnementen betreft daalden de inkomsten met 13% en die van het districts- en interlocale verkeer met 18,9%.

De bestaande internationale telefoonverbindingen werden uitgebreid tot Roemenië, Portugal, Letland, Estland en Frankrijk. Het verkeer Java—Nederland v.v. werd geheim afgewikkeld.

Evenals in de voorafgegane jaren werd gelegenheid geboden tot het voeren van Kerstmis- en Nieuwjaarsgesprekken tegen een speciaal (verlaagd) tarief. Behalve met Nederland konden in 1932 deze gesprekken eveneens in het rechtstreeksch verkeer met Duitschland worden gevoerd. Andere gelegenheden tot het voeren van internationale gesprekken tgen verlaagd tarief werden gegeven respectievelijk tijdens den duur van de Klank- en Beeldtentoonstelling te Amsterdam, de Koloniale Tentoonstelling te 's-Gravenhage, de Jaarbeurs te Bandoeng en de jaarmarkten te Semarang en te Soerabaja.

Vergeleken bij het vorige jaar toonden de financieele uitkomsten van het internationale telefoonverkeer eene stijging van 24%.

10. Toerisme.

Het vreemdelingenverkeer in Nederlandsch-Indië bleef in 1932 ondanks de minder gunstige tijden zich op normale wijze ontwikkelen. De Officieele Vereeniging voor Toeristenverkeer in Nederlandsch-Indië zette haar werkzaamheden tot bevordering van het toerisme voort.

Dat het toeristenbezoek aan Nederlandsch-Indië zich ongeveer op gelijk peil handhaafde, kan o.m. blijken uit het volgende staatje van het aantal bezoekers aan Bali gedurende de laatste vijf jaren.

Nationaliteiten.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Nederlanders	365	438	397	436	404
Amerikanen	224	480	665	654	574
Engelschen	105	159	107	143	113
Australiërs	51	80	107	42	79
Duitschers	63	94	103	83	103
Anderen	119	177	176	115	162
Totaal	927	1 428	1 555	1 473	1 435

L. WATERSTAAT.

1. Bevloeiing.

Vorbereiding van nieuwe bevoeiingswerken. In 1932 werd voortgegaan met de onderzoekingen voor de in het vorig Verslag genoemde groote bevoeiingswerken.

Slechts één nieuw studie-object werd in dit jaar aangevat, nl. de bevoeiing van $\pm 20\ 000$ ha in Zuid-Sumatra. Deze gronden, die thans nog geheel met oerwoud bedekt zijn, zullen vermoedelijk met in verhouding tot hun oppervlakte geringe kosten kunnen worden bevoeid en zouden dan, waar zij zich uitstekend leenen voor de vestiging van Javansche immigranten (in de nabijheid van de Javanen-kolonisatie Gedongtataän), een zeer rendabel bevoeiingsobject vormen.

Met het projectwerk der in uitvoering zijnde groote bevoeiingswerken werd voortgegaan. Dit is noodzakelijk, ten einde wanneer het in verband met den economischen toestand der bevolking noodig is de werkgelegenheid te verruimen, al dadelijk over de noodige projecten te kunnen beschikken.

Uitvoering van nieuwe werken. Door de steeds voortschrijdende daling der Landsinkomsten moesten ook de voor verbetering der bevoeiing uitgetrokken bedragen eene belangrijke vermindering ondergaan. Was op de Landsbegrooting voor 1932 voor aanleg van nieuwe bevoeiings- en afwateringswerken nog uitgetrokken een bedrag van f 6 350 000, bij den aanvang van dit jaar moest de Regeering besluiten daarvan f 3 200 000 te blokkeeren, terwijl voor het resterend bedrag slechts gebouwd zouden mogen worden die werken, waarvan de urgentie onomstootelijk vaststond, of waarmede eene noodzakelijke verruiming der werkgelegenheid zou worden geschapen. Van de overblijvende f 3 150 000 werd daardoor slechts f 2 308 000 of $\pm 73\%$ verwerkt.

Hierbij dient in het oog te worden gehouden, dat door de sterke daling van loonen en materialprijzen voor dit oogenschijnlijk gering bedrag veel meer verricht kon worden dan eenige jaren geleden het geval zou zijn geweest; eene aan de hand der prijsindexcijfers opgezette becijfering leert, dat het bedrag van f 2 308 000 in dit opzicht gelijk staat aan ± 3 miljoen gulden in 1929.

Nopens den stand van de belangrijkste in uitvoering zijnde werken kan het volgende worden medegedeeld.

Aan de Tjoedjoeng-werken in Bantam werd slechts langzaam voortgewerkt. Deze werken, welke in 1905 zijn aangevangen, zijn thans grootendeels voltooid. Het is wenschelijk om ook de uitvoering van het nog resterend gedeelte dier werken in langzaam tempo te doen plaats hebben ten einde de bevolking der betrokken streek daarmede voor eenige jaren werk te verschaffen. Het onder handen zijnde rechter hoofdkanaal werd nagenoeg voltooid tot aan het punt waar de bevoeiing der eerste sawahs zal kunnen beginnen. Verwerkt werd f 127 000, waarmede het totaal bestede bedrag gestegen is tot f 10 150 000.

Met de uitvoering der in de residentie Batavia gelegen Tangerang-werken werd regelmatig voortgegaan. Een nader onderzoek heeft uitgewezen, dat ook zonder den oorspronkelijk voorgenomen verderen terugkoop van particuliere landerijen een oppervlak van 25 à 30 000 ha zal kunnen worden bevoeid, zoodat het weinig economisch zou zijn deze werken, waaraan voor de hoofdwerven reeds zeer belangrijke bedragen zijn besteed, te staken. Bovendien wordt in deze armelijke streek het scheppen van werkgelegenheid bepaald noodzakelijk geacht.

In het westelijk gedeelte der vlakte wordt het reeds gegraven Tjidoerian-hoofdkanaal verlengd met 4 km, waardoor aansluiting zal worden verkregen aan eene reeds bestaande primitieve bevoeiing van ± 7000 ha, welke thans geheel op bandjirwater zijn aangewezen.

Bij het Tjisedane-sluizencomplex werd een aanvang gemaakt met het bouwen van de inlaat- en spuilsuizen; einde 1932 was de inlaat op den linkeroever nagenoeg voltooid.

Aan de Tangerang-werken werd in 1932 besteed f 329 000, waarmede het in totaal voor den bouw daarvan verwerkte bedrag is gestegen tot f 4 880 000.

Bij de Krawang-werken werd uitsluitend gewerkt aan de voltooiing der detail-bevloeiingswerken. Daarbij werd in verband met de tijdsomstandigheden er naar gestreefd om een zoo groot mogelijk oppervlak van water te voorzien, zij het ook op eenigszins primitieve wijze. Zoo werden verschillende kleine wilde bevoeiingen aan het leidingstelsel aangesloten, teneinde op die wijze de sawahbezitters voor misoogsten te vrijwaren. Op deze wijze werd bereikt, dat eind 1932 $\pm$ 45 000 ha van bevoeiingswater kon worden voorzien, waarvan 35 000 ha volledig technisch bevoeid zijn.

Verwerkt werd f 322 000, waarmede het totaal bestede bedrag is gestegen tot f 13 250 000.

De Tjipoenegara-werken naderen hun voltooiing. Het laatste groote kanaal, het Kandanghaer-kanaal, kwam grootendeels gereed. Er rest nu nog een beperkt aantal detailbevoeiingswerken, benevens het verbeteren van eenige hoofdafvoeren, welke werkzaamheden in 1933 hun beslag zullen krijgen. Einde 1932 konden in dit gebied $\pm$ 24 000 ha van bevoeiingswater worden voorzien, waarvan echter 5000 ha slechts op provisorische wijze bevoeid werden. Verwerkt werd f 214 000, zoodat het totaal uitgegeven bedrag thans bedraagt f 4 854 000.

Bij de in de vlakte van Indramajoe gelegen Wester Tjimanoeek-werken werd in het vorig jaar eene provisorische aansluiting van het Westerkanaal aan eenige bestaande bevoeiingen tot stand gebracht. In verband hiermede werd in 1932 slechts in zeer gematigd tempo doorgewerkt. De normalisatie van de kali Pangkalan werd, voor zoover in de eerstkomende jaren urgent, voltooid, terwijl eenige kleine secundaire bevoeiingsleidingen werden afgewerkt. Verwerkt werd f 79 000, waarmede het totaal aan deze werken bestede bedrag is gestegen tot f 1 875 000.

Ook aan het reservoir Pendjalin in Tegal werd slechts in gematigd tempo voortgewerkt. Alvorens te kunnen overgaan tot het optrekken van den dam moest eerst de aftaptunnel, waarvan in het vorig Verslag sprake was, worden gebouwd. Deze tunnel werd zonder tegenslagen voltooid. Bovendien werd voortgewerkt aan de tegen de aansluitende heuvels gelegen damgedeelten. Verwerkt werd f 216 000, zoodat in totaal aan dit werk thans f 488 000 is uitgegeven.

De bouw van het in de residentie Japara-Rembang gelegen reservoir Gembong maakte goeden voortgang. De $\pm$ 35 m hooge dam was einde 1932 nagenoeg voltooid, terwijl met den bouw van den aftaptoren en den overlaat goede voortgang werd gemaakt. Verwerkt werd f 167 000, waarmede het totaal bestede bedrag is gestegen tot f 750 000. Het werk zal omstreeks medio 1933 gereed komen.

Aan de Patjal-werken in de residentie Bodjonegoro werd regelmatig voortgewerkt. De afsluitmiddelen van het reservoir werden voltooid, zoodat van dit onderdeel nog slechts einde 1932 restten de overlaat en het uitloopkunstwerk. Het reservoir werd op 27 April 1933 in tegenwoordigheid van den Gouverneur-Generaal in gebruik gesteld. Met den aanleg der detailbevoeiingswerken werd voortgegaan. Verwerkt werd in 1932 aan deze werken f 198 000; het totaal verwerkte bedrag steeg daarmede tot $\pm$ f 2,2 miljoen.

Met de uitvoering der Zuid-Banjoewangi-werken werd goede voortgang gemaakt. Daar deze werken grootendeels worden uitgevoerd met behulp van gestraften, zijn de werkelijke kosten voor het Land vrij gering; deze werken kunnen dus ondanks de economische depressie met kracht worden voortgezet, hetgeen te meer van belang is, waar zich door de sterke immigratie in deze streken eene steeds grootere behoefte aan nieuwe sawahs doet gevoelen. Het graven van het in 1930 aangevangen hoofdkanaal vorderde goed. Verder werd een aanvang gemaakt met de uitvoering der detailbevoeiingswerken; de eerste secundaire leiding kwam reeds gedeeltelijk gereed. Verwerkt werd f 199 000, waarmede het totaal verwerkte bedrag steeg tot ruim f 2,2 miljoen.

Beheer van voltooide bevoeiingswerken. In herinnering zij gebracht, dat het beheer der voltooide bevoeiingswerken op Java vrijwel geheel is overgedragen aan de provincies. Uit verschillende terzake ontvangen mededeelingen bleek, dat het moessonverloop in 1932 over het algemeen gunstig was, zoodat bevredigende oogsten werden verkregen.

2. Waterkeering.

Nog meer dan in het vorige jaar werden in 1932 de uitgaven voor waterkeeringswerken, waarvan geen directe rentabiliteit te verwachten is, zooveel mogelijk beperkt. Slechts aan de werken voor de bandjrvrijmaking van Soerabaja werd voortgewerkt, waarbij voornamelijk als beweegreden voorzat de wenschelijkheid om eenige arbeidsverruiming in de omgeving van deze groote stad te scheppen. Besteed werd f 113 000.

3. Landsgebouwen.

Woningen voor burgerlijk personeel. De uitgaven voor de oprichting, verbetering, enz. van woningen voor burgerlijk personeel werden zooveel mogelijk besnoeid, waardoor het mogelijk bleek de uitgaven daarvoor terug te brengen tot een bedrag van f 237 000.

Van de oprichting van nieuwe woningen werd zoo goed als geheel afgezien; slechts te Tenggarong (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) dwong de noodzakelijkheid om in eene passende huisvesting voor den Controleur B.B. te voorzien tot het bouwen van eene nieuwe controleurswoning. Voorts werd te Tandjoengpinang (Riouw en Onderhoorigheden) eene reeds bestaande woning aangekocht, terwijl de als zoodanig opgeheven pasanggrahans te Tiris en Goetjialit (Oost-Java) tot woningen voor assistent-wedana's werden ingericht.

Bij G.B. 28 Nov. 1932 n°. 30 is eene commissie ingesteld, welke tot taak heeft der Regeering van raad te dienen of en, zoo ja, op welke wijze ten aanzien van 's Lands bezit aan terreinen en woningen o.m. door wijziging van voorschriften dan wel door overdracht van rechten of van werkzaamheden een meer economisch of doeltreffend beleid kan worden gevoerd (grond- en woningcommissie).

Pandhuizen. Nieuwbouw van pandhuizen had in 1932 niet plaats; de in 1931 aangevangen uitbreidingen kwamen dit jaar gereed.

De pandhuizen te Poelo Tello (Tapanoeli) en Gorontalo (Manado), waarvan de bouw eveneens in 1931 begonnen was, konden begin 1932 in gebruik worden genomen.

Onderwijsgebouwen. Het streven naar bezuiniging leidde er toe de oprichting van nieuwe schoolgebouwen tot het uiterste te beperken. Deze beperking werd o.a. verkregen door de samenvoeging van enkele bestaande opleidingsinrichtingen, waardoor de vrijgekomen lokaliteiten bestemd konden worden voor huisvesting van scholen, welke anders in nieuwe gebouwen zouden moeten zijn ondergebracht.

Behalve de voltooiing — voor zoover betreft de Algemeene Middelbare School te Bandjermasin de verdere uitvoering — van de in 1931 aangevangen nieuwe bouwwerken, waarvan de uitvoering in dat jaar nog niet beëindigd was, valt voor 1932 in dit verband dan ook alleen te vermelden de oprichting van Hollandsch-Chineesche scholen te Krawang en Toeloengagoeng, van een schakelschool te Temanggoeng en van een 19-tal Inlandsche 2de klasse-scholen en een 15-tal Inlandsche meisjesscholen.

Belangrijke uitbreidingen hadden voorts plaats aan de Geneeskundige Hoogeschool te Batavia, waar door het bijbouwen van een laboratorium in eene reeds lang gevoelde behoefte werd voorzien, terwijl voorts bij de hogere burgerschool te Semarang 5 leslokalen werden bijgebouwd.

In de behoefte aan lokaliteit als gevolg van verderen uitgroei van bestaande scholen voor ambachts- en Inlandsch onderwijs werd grootendeels voorzien door bijbouw en overigens door inhuur.

Een niet onbelangrijk deel van de afdeling Landsgebouwen van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken werd gevormd door het beoordeelen van verschillende door lagere autonome ressorten en particulieren ingediende aanvragen voor bouw-, hypotheek- of huursubsidie.

Ten behoeve van de onderwijsgebouwen zijn in 1932, verdeeld volgens de na te noemen categorieën, de volgende bedragen uitgegeven:

Scholen voor Europeesch onderwijs	f	92 500
„ „ Hollandsch-Chineesch onderwijs ...		12 800
„ „ Hollandsch-Inlandsch onderwijs		25 000
„ „ Inlandsch onderwijs		166 300
Totaal	f	296 600

Gebouwen voor den Dienst der Volksgezondheid. Ten aanzien van deze gebouwen bleef nieuwbouw in 1932 beperkt tot de voltooiing van den in 1931 aangevangen bouw van eene ziekeninrichting te Pakanbaroe en den wederopbouw van een afgebrand ziekenpaviljoen van het krankzinnigengesticht te Magelang. Teneinde te voorzien in het tekort aan ruimte voor de vepleging van krankzinnigen, werd voorts de gevangenis te Pasoeroean, welke als zoodanig opgeheven was, tot krankzinnigengesticht ingericht.

De overige werkzaamheden betroffen in hoofdzaak het aanbrengen van verbeteringen aan de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia, het Instituut Pasteur te Bandoeng en verschillende ziekeninrichtingen en krankzinnigengestichten elders.

Ten slotte werd in 1932 een aanvang gemaakt met de verbetering van de drink- en spoelwatervoorziening van het quarantainestation Poeloh Roebiah, welke werkzaamheden evenwel nog niet beëindigd werden.

Gebouwen en werken voor de Marine. De bouw van eene lasscherij, draaierij en bankwerkerij bij het Marine-vliegveld Morokrempangan, reeds genoemd in het vorig Verslag, werd in 1932 voltooid.

De uitbreiding van de Marinekazerne Oedjoeng kwam gereed.

De in 1931 aangevangen werken van het Marine-etablisement, waarvan als belangrijkste o.a. genoemd kunnen worden het bouwen van een werkplaats en goedangs voor torpedojagers en de uitbreiding van het torpedo-atelier, werden voltooid. Begonnen werd met het afbreken van de bestaande houten open loods en het bouwen van een plaatijzeren magazijn bij genoemd etablisement, zoomede met de uitvoering van enkele kleine werken.

Ten behoeve van het Marine-vliegveld werd verder een aanvang gemaakt met de uitbreiding van de bekleederij.

Ten behoeve van de Marine werd voorts in 1932 een particulier zwembad te Soerabaja overgenomen.

Voor de werken ten behoeve van het Departement der Marine is in 1932 uitgegeven ten laste van den gewonen dienst f 150 000 en ten laste van den buitengewonen dienst f 100 000, te zamen f 250 000.

Justitiegebouwen. De in 1931 aangevangen bouw van een immigrantenverblijf te Palembang kwam in den loop van 1932 gereed. Overigens werden ten behoeve van Justitiegebouwen slechts min of meer belangrijke verbeterings- en herstellingswerken uitgevoerd.

Binnenlandsch Bestuur-gebouwen. In 1932 werden geen werken van eenigen omvang aangevat. Slechts de overneming van een uit plaatselijke fondsen gebouwde pasanggrahan te Koeala Toengkal (Djambi) valt te vermelden.

Politiegebouwen. In verband met de beperkte credieten kon met den nieuwbouw van politiekazernes slechts in vertraagd tempo worden doorgegaan. Van de in 1931 in aanbouw zijnde kazernes werden die te Tarempa, Blakang Padang, Bandjermasin, Laboehanroekoe en Singaradja voltooid.

Teneinde bij de beperkte middelen toch op bevredigende wijze in de huisvesting van de politie te kunnen voorzien, werd tot eene versoberde bouwwijze overgegaan, waarbij — met behoud van indeeling en fundeeringssysteem — in

den bovenbouw tijdelijke materialen ruime toepassing vonden. Door deze werkwijze zal het te zijner tijd mogelijk zijn op de bestaande fundeering een bovenbouw van meer permanente constructie op te richten. Volgens dit eenvoudige type zijn in 1932 nieuwe kazernes gebouwd te Tanggoel en Genteng, welke nagenoeg gereed kwamen.

Voorts ondergingen de kazernes te Tangerang, Tandjoengbalai en Fakfak eene belangrijke uitbreiding.

Te Kandangan werd een bioscoopgebouw aangekocht en bestemd tot veldpolitiekazerne, terwijl te Koeningan het vrijgekomen huis van bewaring voor hetzelfde doel werd ingericht.

Te Koeningan is een gedeelte van het frontgebouw van het vrijgekomen huis van bewaring verbouwd tot twee woningen voor de veldpolitie.

Gebouwen van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. Behoudens eenige uitbreiding van het Centraal Kantoor voor de Statistiek te Batavia zijn geen werken van eenigen omvang tot stand gebracht.

Gebouwen van den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. Te Tandjoengkarang werd in 1932 begonnen met den bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor, hetwelk nog in datzelfde jaar, behoudens eenige afwerking, werd voltooid.

Luchtvaartgebouwen. In verband met de tijdsomstandigheden werd afgezien van de voorgenomen inrichting van vliegvelden op het traject Soerabaja—Koepang. De werkzaamheden bleven overigens beperkt tot de meest noodzakelijke kleine verbeteringen.

Zoutpakhuisen. In verband met de invoering van de zoutregie in de gebiedsdeelen Billiton, Bengkalis en Inderagiri is te Poelaukidjang (Inderagiri) aangevangen met den bouw van een zoutpakhuis. Het uit plaatselijke fondsen gebouwde zoutpakhuis te Soeroelangoen (Djambi) werd door het Land overgenomen, terwijl op eenige plaatsen overgegaan werd tot combinatie van opium- en zoutverkoopplaatsen.

HOOFDSTUK IV.

DE CULTUREELE TOESTAND.

A. CHRISTELIJKE EN MOHAMMEDAANSCH EEREDIENST.

Christelijke eeredienst.

a. *De Protestantsche Kerk.* Het in het vorig Verslag vermeld, door het Kerkbestuur opgesteld schema, „de groote lijnen der voorgenomen reorganisatie der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-Indië, betrekking hebbende op haar bestuursinrichting”, gaven zoowel in de kerkelijke vergaderingen als in de kerkelijke pers aanleiding tot levendige gedachtenwisseling. Toen bleek, dat hierbij allerlei kwesties betreffende kerkorganisatie en kerkopbouw werden aangeroerd, welke voor eene beslissing nog niet rijp waren, heeft het Kerkbestuur op advies van eene inmiddels ingestelde reorganisatie-commissie eene nadere circulaire doen uitgaan, waarin er de nadruk op gelegd werd, dat het de bedoeling was om in de organisatie van de Kerk voorloopig slechts die wijzigingen aan te brengen, welke noodig zijn voor het loslaten van den administratieven band met den Staat, zoomede voor de — door het Kerkbestuur urgent geachte — toekenning van eene zekere mate van zelfstandigheid aan de daarvoor in aanmerking komende Inheemsche ressorten. Tevens werd daarbij duidelijk gemaakt, dat het in de bedoeling lag deze administratieve scheiding te voltrekken geheel los van het vraagstuk der financieele scheiding van Kerk en Staat. Dit rondschriften bevatte bovendien voorschriften voor de verkiezing van afgevaardigden naar de inmiddels in het voorjaar van 1933 gehouden Groote Vergadering, welke een algemeen reglement heeft vastgesteld, volgens hetwelk de Kerk na de scheiding voorloopig zal worden bestuurd.

Eene zooeven reeds genoemde kwestie van organisatorischen aard, welke eveneens voor de Kerk van het grootste gewicht is, n.l. bevordering van de zelfstandigheid der Inheemsche deelen van de Kerk, had in 1932 evenzeer de volle aandacht. Reeds sinds 1927 had dit vraagstuk een punt van bespreking uitgemaakt op de jaarlijks gehouden conferenties van het Kerkbestuur met de predikanten, voorzitters der commissies van hulppredikers in de Inheemsche ressorten (de predikanten te Amboina, Manado en Koepang), waarbij duidelijk naar voren was gekomen, eenerzijds de steeds meer veld winnende overtuiging, dat voor ontplooiing van een eigen geestelijk leven overeenkomstig de grondbeginselen van het Protestantisme eene zekere mate van organisatorische zelfstandigheid onmisbaar moet worden geacht, anderzijds het in de gemeente zelf zich openbarende verlangen naar medezeggenschap, dat sterker werd sinds elders in Nederlandsch-Indië op de zendingsterreinen der particuliere zendingsgenootschappen eigen kerkformaties tot stand kwamen. In de hoogerbedoelde „groote lijnen” werd dan ook de mogelijkheid van zelfstandige kerkformaties opengesteld.

Bijzondere omstandigheden dwongen het Kerkbestuur echter vooruit te loopen op de regeling, welke het aanvankelijk aan de Kerk zelf had willen overlaten. De toestanden toch in de Minahasa eischten spoedige voorziening. Conflicten tusschen de aldaar in dienst van het Nederlandsch Zendeling Genootschap zijnde volksonderwijzers en de Inlandsche leeraars, die in dienst stonden van de Protestantsche Kerk, zoomede bezwaren gerezen naar aanleiding van de voorgenomen overdracht van het volksonderwijs aan de Kerk, gaven aan het Hoofdbestuur van het Nederlandsch Zendeling Genootschap aanleiding een zijner leden naar Indië af te vaardigen, die vervolgens met één der Zendingconsuls een onderzoek ter plaatse instelde. Hunne bevindingen leidden tot het voorstel, dat de overdracht der scholen door het Nederlandsch Zendeling Genootschap zou plaats hebben op 1 Januari 1933 en dat te zijner tijd het zwaartepunt voor de toekomstige ontwikkeling in de Minahasa zelf gelegd zou worden.

Het Protestantisch Kerkbestuur volgde dit advies der beide afgevaardigden op. De leiding der scholen zou opgedragen blijven aan den vroegeren schoolbeheerder van het Genootschap, die door de Regeering tot hulpprediker ter

plaatse was aangesteld. Verder werd bepaald, dat de z.g. „commissie van XII”, die reeds in 1928 was ingesteld om het Kerkbestuur van advies te dienen inzake het treffen van regelingen voor kerkelijken opbouw, ten spoedigste eene kerkorde voor eene zelfstandige Minahasische kerk zou ontwerpen en tevens advies zou uitbrengen over alle belangrijke aangelegenheden gedurende den tijd, die noodig zou zijn, om de classicale vergaderingen en de daaruit voortgekomen synode der Minahasische kerk in het leven te roepen. Bovendien werd door het Kerkbestuur bepaald, dat in de Minahasa de opgeleide „goeroes djoemaat” onder dezelfde voorwaarden als de Inlandsche leeraars het recht zouden hebben tot bediening der Sacramenten, tot inzegening van huwelijken en aanneming van lidmaten. Het Nederlandsch Zendeling Genootschap zegde in den overgangstijd alle mogelijke steun en medewerking toe.

In het algemeen had het door het Kerkbestuur genomen besluit een verzoenenden invloed op de in de Minahasa tegen de overdracht van het volksonderwijs gerezen tegenstand. Een ander punt, dat tot moeilijkheden aanleiding had gegeven, n.l. de leiding van het kerkelijk ziekenhuis te Tondano, werd op een voor de Minahasa bevredigende wijze opgelost door aanneming van een Minahasischen arts.

Tegelijk met de ten aanzien van de Minahasa genomen beslissing bepaalde het Kerkbestuur, dat ten opzichte van de Moluksche Kerk in principe eene zelfde gedragslijn zou worden gevolgd. Deze beslissing was van belang in verband met het feit, dat in Ambon eene vereeniging was opgericht, genaamd de „Autonome Moluksche Kerk”, welke meer zeggenschap der betrokkenen in kerkelijke aangelegenheden nastreefde. Overeenkomstig de door het Kerkbestuur genomen principieele beslissing nam de commissie van hulppredikers, met medewerking van enkele buitenstaanders als adviseurs, de opstelling van eene kerkorde voor de zelfstandige Moluksche Kerk ter hand. In het concept werd ten volle rekening gehouden met de als rechtmatig erkende wenschen der bovengenoemde vereeniging.

De uit 's Lands kas ten behoeve van den Protestantischen eeredienst beschikbaar gestelde fondsen ondergingen den invloed der bezuiniging.

Bij G. B. 18 April 1932 n°. 14 (Bb. N°. 12802) werd overgegaan tot in-trekking van de toelagen voor het geven van godsdienstonderwijs aan de Europeesche Protestantische en Rooms-katholieke jeugd, welke toelagen geregeld waren bij G. B. 7 April 1909 n°. 26 (Bb. n°. 6992). De toelagen voor het godsdienstonderwijs aan de Inheemsche jeugd, die worden toegekend op plaatsen waar geen uit 's Lands kas bezoldigde dienaren bescheiden zijn, werden in 1932 nog gehandhaafd; zij worden voor elk afzonderlijk geval bij G. B. toegekend. Met ingang van 1 Januari 1933 zijn ook deze toelagen afgeschaft.

De bijdragen, die sinds 1854 (Bb. n°. 171) tijdelijk verleend werden uit 's Lands kas aan de kerkelijke fondsen, o.m. tot bezoldiging van kerkelijke bedienenden, werden eveneens bij G. B. 18 April 1932 n°. 16 (Bb. n°. 12803) ingetrokken.

Eene nieuwe regeling kwam tot stand betreffende de vergoeding van de door de dienaren der Protestantische Kerk te maken dienstreezen binnen Nederlandsch-Indië. Na bekomen machtiging van de Regeering vaardigde het Kantoor voor Reiswezen het besluit uit van 19 Juli 1932 n°. 450, waarbij te beginnen met 1 Augustus 1932 eene vaste maandelijksche toelage aan het Protestantisch Kerkbestuur werd toegekend voor alle door de dienaren der Kerk te maken dienstreezen. Dientengevolge kreeg de Kerk vrijheid om zelfstandig haar dienstreezen te regelen. Het bedrag der vaste uitkeering werd gebaseerd op de uitgaven voor dienstreezen in 1931 gedaan. Daar in verband met deze nieuwe regeling eene omschrijving van het dienstwerk der kerkelijke dienaren onmoodig was geworden, werd de in Bb. n°. 12471 opgenomen regeling betreffende de standplaatsen en den werkkring van de predikanten en hulppredikers ingetrokken en vervangen door het G. B. 8 Nov. 1932 n°. 14 (Bb. n°. 12918), hetwelk slechts eene aanduiding van de standplaatsen inhoudt. In Bb. n°. 12919 werd eene overeenkomstige regeling ten aanzien van de Inlandsche leeraars opgenomen.

Van de door het Gouvernement ten opzichte van de Protestantische Kerk getroffen regelingen verdienen verder nog vermelding het G.B. 11 Dec. 1931 n°. 26 (Bb. n°. 12736), waarin eene regeling werd getroffen nopens de vóórpraktijk, medetellende bij de berekening van den voor weddeverhooging geldenden diensttijd van Inlandsche leeraars, en het G.B. 23 Febr. 1932 n°. 27 (Bb. n°. 12791), waarbij ter vervanging van verouderde bepalingen eene andere regeling werd ingevoerd nopens aanstelling, overplaatsing en ontslag van Inlandsche leeraars.

Om bezuinigingsredenen moest de opleiding van hulppredikers in dien zin worden beperkt, dat de aanneming van nieuwe leerlingen op de zendingsschool te Oegstgeest, om daar op 's Lands kosten voor genoemd ambt te worden opgeleid, werd gestaakt. Maatregelen om te voorzien in de noodzakelijke aanvulling van dit corps, nadat de nog in opleiding zijnde krachten zullen zijn afgeleverd, zijn door het Kerkbestuur in overweging genomen.

Wat de opleiding van de Inlandsche leeraren betreft, waarop reeds aanmerkelijk bezuinigd was door de sluiting van de school tot opleiding van Inlandsche leeraars te Koepang, werd een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid om de opleidingsscholen te Tomohon en te Amboina samen te voegen. Eene beslissing werd hieromtrent nog niet genomen. Einde 1932 telden deze twee opleidingsscholen 102 leerlingen. De school te Tomohon leverde aan het eind van den cursus 1931—1932 10, die te Amboina 9 abiturienten af.

In het belang van de geestelijke verzorging van de verstrooide leden der Kerk, ging het Kerkbestuur eene overeenkomst aan met de „Nederlandsch-Indische Christelijke Radio Omroep” (Niero) teneinde het aantal uitzendingen van godsdienstoefeningen te vermeerderen.

b. *De Protestantische Zendingcorporaties.* Ondanks de crisis namen in het algemeen de inkomsten der Protestantische Zendingcorporaties uit vrijwillige bijdragen niet, of niet in belangrijke mate af. Dit wijst op eene nog steeds groeiende belangstelling en sympathie in het moederland. Van inkrimping van den arbeid was dan ook slechts daar sprake, waar tegenover het vervallen van Regeeringssubsidies geen gelijke verhooging van vrijwillige bijdragen gesteld kon worden. Zelfs kon, met name op het gebied van de medische Zending, uitbreiding van den, uiteraard ongesubsidieerden, arbeid plaats vinden (opening van ongesubsidieerde ziekenhuizen te Magelang en te Seroei; overneming van het beheer van het door het Landschap gesubsidieerde ziekenhuis te Taroen). Toch nemen de geldmiddelen niet toe in evenredigheid met den groei van de mogelijkheden op het arbeidsterrein.

Gedurende 1932 werd voortgewerkt aan den opbouw der Inheemsche kerken op Java en in de Bataklanden. Een speciaal vraagstuk is dat van de uitzwermden of, anders gesteld, het probleem van stad en land. In dit opzicht is de Zending in de laatste twee decennien voor eene geheel nieuwe situatie gesteld. Een typisch voorbeeld hiervan is het Zendingsterrein Oost-Java, waar de Christenen vroeger in afgesloten desa's, zonder veel contact met de Mohammedaansche wereld, eene krachtige Christelijke traditie kweekten. Thans is dat isolement geheel verbroken en openbaren zich groote mogelijkheden voor meer extensieve Evangelieverbreding tengevolge van deze uitzwerming, terwijl zich uiteraard ook de bezwaren voordoen, welke verbonden zijn aan de losmaking uit den vertrouwden kring. Eén der vormen van uitzwerming is die naar de centra van studie, waaraan door de Zending bijzondere aandacht wordt gewijd, teneinde ook aan de intellectuele Christen-Inlanders de geestelijke vorming te bieden, welke zij behoeven.

In de groote centra van Inheemsche Christenen (Bataklanden, Minahasa, Ambon) is eene Christelijke jeugdbeweging gevormd, welke in de beide eerstgenoemde gebieden door een specialen secretaris (resp. Dr. E. Verwiebe, uitgezonden door den West-Deutschen Jungmännerbund en P. Tiendas, uitgezonden door het Nederlandsch Jongelingsverbond) wordt verzorgd. Voor het jeugdwerk in geheel Nederlandsch-Indië zijn uitgezonden Dr. C. L. van Doorn en Mej. C.

H. C. Gunning, resp. door de Nederlandsche Christenstudentenvereniging en de Federatie van Christelijke vereenigingen van en voor vrouwen en meisjes. Zij zijn beiden te Batavia gevestigd en daardoor uiteraard voornamelijk aan het werk op Java gebonden. Als een belangrijk verschijnsel kan worden aangemerkt, dat tengevolge van deze jeugdbeweging de Christen-intellectuelen elkander steeds meer vinden. Als voorbeelden mogen hier worden genoemd de sinds enkele jaren geregeld per jaar plaats vindende jeugdleidersconferenties en de einde 1932 gestichte „Christenstudentenvereniging op Java”, die nauw contact onderhoudt met de Wereldfederatie van Christen Studentenverenigingen.

Een ander probleem, waarvoor de Zending zich gesteld ziet, is de kerkelijke positie der Christen-Chineezten. Hier rijzen vragen als deze: zal het strekken tot bloei van het kerkelijk leven als de Chineezten zich afzonderlijk kerkelijk organiseren of zal slechts het taalverschil (landstaal, Maleisch, Hollandsch, Chineesch) de scheidslijn vormen? Wat zal de verhouding zijn van totok- en peranakan-Chineezten, hoe die van Hollandsch-, Maleisch- en de verschillende dialecten van het Chineesch sprekenden? Op verschillende terreinen arbeiden zendelingen, die zich gespecialiseerd hebben in den arbeid onder de Chineezten, met name in West-Java, in Midden-Java (Salatiga-Zending), in Oost-Java (deze arbeid werd in 1932 aangevat) en in een gedeelte van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Een derde vraagstuk, welker oplossing van groot belang is voor den kerkopbouw, is dat van eene hoogere opleiding van Inlandsche en Chineesche voor-gangers. In het Indisch Verslag 1931 (blz. 306) werd reeds het een en ander uiteengezet met betrekking tot de geschiedenis dezer opleidingen in Indië. In den geest van de adviezen der aldaar vermelde commissie besloten in 1932 de betrokken organisaties (nl. de Protestantische Kerk, de Samenwerkende Zendingscorporaties te Oegstgeest en de Rijnsche Zending) in principe tot oprichting van eene Hoogere Theologische School. De tijdsomstandigheden zijn oorzaak, dat de opening van deze school nog niet kan plaats hebben.

De Mennonistes Brethren Church staakte haren arbeid in Nederlandsch-Indië. Aan de lijst op blz. 306 en 307 van het Indisch Verslag 1931 moeten worden toegevoegd de Gereformeerde Kerken in Hersteld Verband, die in 1932 den Zendingsarbeid aanvingen onder de Chineezten in Oost-Java. Deze Zending werkt nauw samen met de op hetzelfde terrein onder de Javanen arbeidende corporaties: het Nederlandsch Zendeling Genootschap en het Java-Comité.

c. De Roomsche-Katholieke Kerk. De inrichting en het bestuur van de Roomsche-Katholieke Kerk in Nederlandsch-Indië ondergingen in den loop van het jaar 1932 eenige belangrijke wijzigingen.

Van het Apostolisch Vicariaat van Batavia werden weder twee kerkelijke gebieden afgescheiden en verheven tot zelfstandige Apostolische Prefecturen, nl. van Bandoeng en van Poerwokerto. Hiervan werd aanteekening gehouden bij G.B. 17 Juni 1932 n°. 50 (J. C. n°. 50), terwijl bij G.B. 3 Aug. 1932 n°. 32 de aanteekening plaats had van de benoeming van de nieuwe Apostolische Prefecten voor Poerwokerto en voor Bandoeng.

De Apostolische Prefectuur van Padang werd verheven tot Apostolisch Vicariaat, waarvan aanteekening werd gehouden bij G.B. 25 Aug. 1932 n°. 32 (J. C. n°. 69).

In den loop van 1932 kwamen de Missionarissen van de Heilige Familie, die reeds werkzaam waren op Oost-Borneo, zich ook op Java vestigen om een gedeelte der zielszorg van Semarang op zich te nemen.

Een zwaar verlies trof de Katholieke Missie van Flores, toen de Apostolische Vicaris van de Kleine Soenda-eilanden Monseigneur Arn. Verstraelen op 16 Maart 1932 door een ernstig auto-ongeluk om het leven kwam. De Provicaris nam het bestuur over, totdat de H. Stoel een nieuwen Apostolischen Vicaris zou benoemen (G.B. 23 April 1932 n°. 30).

In verschillende Vicariaten en Prefecturen werden nieuwe standplaatsen erkend: zoo bijv. Tjiandjoer (Vic. Batavia), Samarinda (Vic. Borneo), Laikat

(Pref. Celebes), Tjepoe (Pref. Soerabaja), Pasoeroean en Karangari (Pref. Malang) en Pringsewoe (Pref. Benkoelen).

Bij G.B. 8 Nov. 1932 n°. 13 (Bb. n°. 12917) werd een nieuw overzicht vastgesteld van de thans erkende kerkelijke afdelingen en vaste standplaatsen.

Bij G.B. 26 Mei 1932 n°. 28 (Bb. n°. 12820) kwam eene nadere regeling tot stand voor de aanstelling, de overplaatsing en het ontslag van bezoldigde Rooms-Katholieke hulpleeraars ten dienste van de niet-Europeesche Rooms-Katholieke bevolking in Nederlandsch-Indië.

Einde 1932 werd door het Centraal Missie Bureau te Batavia-Centrum eene nieuwe uitgave bezorgd van het Jaarboek der Katholieke Missie in Nederlandsch Oost-Indië, waarin alle gegevens omtrent personalia in godsdienstig leven beschrijvend en statistisch verwerkt zijn.

De van Landwege voor den Katholieken eeredienst beschikbaar gestelde fondsen ondergingen verschillende bezuinigingen. Zoo werden de toelagen voor godsdienstonderricht aan Europeesche en Inheemsche kinderen en voor eeredienst in strikten zin afgeschaft, terwijl die voor opleiding van Inlandsche leeraren tot de helft werd gereduceerd. Evenals ten aanzien van de Protestantische Kerk werden de declaraties voor dienstreizen ten laste van het Land vervangen door één vaste toelage.

In verschillende Apostolische Vicariaten en Prefecturen worden een aantal Inheemsche jongelieden opgeleid tot Katholiek priester, nl. te Jogjakarta, te Todabeloe (Flores) en te Woloan (Celebes), waar ook van andere Buitengewesten afkomstige studenten hunne opleiding ontvangen. De godsdienstige, litteraire en wetenschappelijke vorming op deze seminaria is ongeveer gelijkvormig aan de opleiding der Europeesche priesters. Voor de hogere studie van wijsbegeerte is een cursus te Jogjakarta geopend, terwijl de studie in de godgeleerdheid tot nu toe geheel in Nederland geschiedde.

Nieuwe Katholieke scholen werden opgericht voor Europeesch en Inlandsch onderwijs. Op verschillende plaatsen op Java en in de Buitengewesten werden nieuwe internaten geopend voor weezen, verlaten en gebrekkige kinderen van Nederlandsche nationaliteit, en voor Inheemsche en Chineesche kinderen.

De armenzorg breidde zich gestadig uit, als gevolg van de groote armoede onder Europeesche werkloozen, alsook onder Inlanders en Chineezen, die geen levensonderhoud meer kunnen vinden. De ziekenverpleging in de grootere ziekenhuizen der hoofdplaatsen en onder de bevolking, zoowel op Java als in de Buitengewesten, kwam tot verdere ontplooiing.

d. *Gereformeerde Kerken.* Het aantal Gereformeerde Kerken in Nederlandsch-Indië bedraagt 10. De Kring van Gereformeerden te Palembang, die een deel uitmaakte van de Kerk te Batavia, besloot in 1932 aan de classis toezegging tot kerkinstituering te verzoeken, zoodat de vorming van eene nieuwe Gereformeerde Kerk in Zuid-Sumatra kan worden tegemoet gezien. Bij de meeste kerken is naast den gewonen kerkelijken arbeid het evangelisatiewerk ter hand genomen en wordt de Zending, hetzij plaatselijk, hetzij in combinatie met zusterkerken, verzorgd. De economische toestand, waardoor enerzijds de inkomsten slinken, anderzijds de behoefte aan ondersteuning van armen toenam, baarde de Gereformeerde Kerken veel zorg. Daartegenover staat, dat door de moeilijke tijdsomstandigheden de saamhoorigheid der leden is versterkt en hunne belangstelling voor het kerkelijk leven is vergroot.

Te Batavia heeft zich in 1931 een *Maleisch Gereformeerde Kerk* gevormd, welke als zoodanig werd erkend bij G.B. 1 Sept. 1931 n°. 22 (I. S. n°. 392).

e. *Het Leger des Heils.* Het Leger des Heils, waarvan de leiding in Nederlandsch-Indië bleef berusten bij Kommandant J. W. de Groot, gaf blijk van krachtig streven om aan de moeilijke maatschappelijke omstandigheden het hoofd te bieden. De organisatie telde 256 officieren, van wie 168 Europeesche en Indo-Europeesche, 85 Inheemsche, behorende tot verschillende bevolkingsgroepen, en 3 Indo-Chineesche.

In de korpsen (evangelisatie- en zendingsposten) werden gedurende 1932 16 512 godsdienstoefeningen gehouden, waarbij tegenwoordig waren 608 876 personen; bovendien werden nog 1826 openlucht-godsdienstoefeningen gehouden, bijgewoond door 254 948 personen. In de verschillende strafgevangenissen op Java werden 580 bijeenkomsten gehouden, bijgewoond door 38 972 gedetineerden.

Op 31 December 1932 telde het Leger des Heils in Nederlandsch-Indië 9870 volgelingen, 3663 bekeerlingen, 678 recruten, 659 jong-soldaten en 1946 soldaten, of in totaal 16 816 aangeslotenen.

Gedurende de verslagperiode werden 1447 personen toegevoegd aan de bekeerlingenrol; aan de recruten-rol 464 en aan de soldatenrol 575 personen. Het aantal lidmaten, exclusief de volgelingen, bedroeg 6946.

De 24 volksscholen van het Leger des Heils (waarvan 18 in het Paloe-dal) boekten gedurende 1932 een gemiddeld schoolbezoek van 1086 kinderen.

Verpleegd werden gedurende 1932 in de leprozerie Koendoer (Zuid-Sumatra) 276 patiënten met 83 422 verpleegdagen; in de leprozerie Poelau Si Tjanang (Oostkust van Sumatra) 555 patiënten met 160 453 verpleegdagen; in de leprozerie Pelantoengan (Kendal) 201 patiënten met 63 948 verpleegdagen en in de leprozerie Semaroeng (Soerabaja) 214 patiënten met 54 458 verpleegdagen.

In het William Booth-Ooglijdershospitaal te Semarang werden gedurende 1932 500 patiënten verpleegd met 29 743 verpleegdagen; in het William Booth-Vrouwen- en Kinderziekenhuis te Soerabaja 1079 patiënten met 24 561 verpleegdagen, terwijl in deze inrichtingen 438 kinderen geboren werden. De hulpziekenhuizen te Toeren en Pelantoengan verleenden gastvrijheid aan respectievelijk 1035 en 616 patiënten, met 21 550 en 7861 verpleegdagen.

In de 13 poliklinieken, waarvan er 9 verbonden zijn aan genoemde ziekenhuizen en hulpziekenhuizen, werden gedurende 1932 20 241 personen behandeld, te wier behoeve 124 541 consulten werden gegeven.

De Militaire Tehuizen te Batavia, Bandoeng, Jogjakarta, Solo, Soerabaja, Malang en Makassar werden bezocht door 65 895 militairen en in 20 570 gevallen werd aan militairen benevens hunne vrouwen en kinderen nachtlgies verstrekt.

Het aantal verpleegden in de tehuizen voor (gevallen) vrouwen en meisjes te Batavia en Semarang (Oengaran) bedroeg respectievelijk 67 en 44.

In het kinderziekenhuis te Bandoeng werden gedurende 1932 92 Europeesche en Indo-Europeesche kinderen verzorgd; in het Jongenshuis te Bandoeng 37 jongens; in het Kinderhuis te Medan 47 jongens en meisjes, terwijl in het Tehuis voor Javaansche kinderen te Jogjakarta 34 inheemsche kinderen verzorgd werden.

Op 31 December 1932 stonden 9 kinderen ingevolge justitioneele uitspraak onder voogdij van het Leger des Heils.

In de bedelaars-kolonie te Boegangan werden 665 bedelaars (gebrekkigen), mannen en vrouwen, alsmede kinderen, verpleegd; hiervan vielen 134 onder art. 234 van het Inlandsch Reglement.

De landbouw-kolonie te Kalawara (onderafd. Paloe, afd. Donggala, res. Manado) bestond op 31 December 1932 uit 268 personen, inclusief de vrouwen en kinderen.

In den loop van het jaar werden door het Leger des Heils vier tehuizen voor crisis-werkloozen geopend, nl. drie voor mannen, eventueel met hun gezinnen, te Batavia, Soerabaja en Medan en één te Oengaran, hetwelk een onderdak biedt aan vrouwelijke werkloozen. In totaal werden gedurende 1932 in deze tehuizen 260 werkloozen (inclusief gezinnen) gehuisvest, met een aantal verpleegdagen van 25 933.

Het kinderhuis te Salatiga en het tehuis voor vrouwen en meisjes te Semarang werden beide overgebracht naar Oengaran.

In het reclasseerings-doorgangshuis werd in 1932 huisvesting verleend aan een 35-tal personen, van wie een aantal in betrekkingen konden worden geplaatst. Voorts werden in 1932 drie reclasseerings-brigades opgericht en wel te Bandoeng, Semarang en Soerabaja.

f. *Andere Christelijke Kerken of Kerkgenootschappen.* De Bataksche Protestantse Kerk (Hoeria Kristen Batak Protestant) werd als zoodanig erkend bij

G.B. 11 Juni 1931 n°. 48 (I. S. n°. 360), terwijl de *Bataksche Protestantische Christengemeente* te Batavia, die een zelfstandig onderdeel vormt van de genoemde Kerk, als zoodanig werd erkend bij G.B. 20 Juli 1931 n°. 4 (I. S. n°. 361). Het kerkgebouw van deze gemeente, welks eerste steen in November 1931 was gelegd, werd 8 Mei 1932 in tegenwoordigheid van tal van autoriteiten plechtig geopend.

De „*Christian Science Society Soerabaja, Java, Nederlandsch Oost-Indië*” werd als zoodanig erkend bij G.B. 12 Dec. 1932 n°. 45 (I. S. n°. 587).

Van de *Christenvereeniging Pinkstergemeente* scheidde zich een deel af. De aldus gevormde nieuwe organisatie, welke den naam *Pinkstervereugd* aannam, verkreeg rechtspersoonlijkheid bij G.B. 28 Sept. 1932 n°. 26.

Eind 1931 werd eene *Oost-Javaansche kerk* gevormd door de Javaansche Christengemeenten in de provincie Oost-Java, met uitzondering van de residentie Madoera en de regentschappen Bodjonegoro en Toeban, welke met medewerking van het Nederlandsch Zendeling Genootschap en het Java-comité tot de instelling van eene eigen synode (Madjelis Agoeng) kwamen. Bij G.B. 27 Juni 1932 n°. 53 (I. S. n°. 372) werd de instelling als kerk erkend. De nieuwe kerkorde draagt een voorloopig karakter; de definitieve vorm zal te zijner tijd door de Javaansche kerk worden gegeven.

De namen der overige Christelijke kerken of kerkgenootschappen zijn te vinden in den Regeeringsalmanak.

Mohammedaansche eeredienst.

Aangezien tegen de regeling van huwelijken en verstootingen onder de Mohammedanen in de gewesten buiten Java en Madoera (I. S. 1910 n°. 659) in den loop der jaren tengevolge van de gewijzigde maatschappelijke en godsdienstige verhoudingen verschillende bezwaren waren gerezen, werd bij Ord. van 8 Sept. 1932 (I. S. n°. 482) eene nieuwe „Huwelijksordonnantie Buitengewesten” vastgesteld, waarbij de materie is geregeld in den geest van de nieuwe huwelijksordonnantie voor Java en Madoera (I. S. 1929 n°. 348, als gewijzigd in I. S. 1931 n°. 467). De verschillen tusschen beide regelingen bestaan voornamelijk hierin, dat de aanwijzing van huwelijksbeambten en hunne vervangers, de vaststelling van maxima van betaling en de bepaling van standplaatsen en ressorten der huwelijksbeambten, welke verrichtingen op Java en Madoera sinds 1929 zijn overgedragen, gedeeltelijk aan de regenten, gedeeltelijk aan de regentschapsraden, in de regeling voor de Buitengewesten zijn opgedragen gebleven aan het Hoofd van gewestelijk bestuur, wien echter voorafgaand overleg is voorgeschreven met de betrokken Inlandsche gemeenteraden of, waar deze ontbreken, met de adatbesturen der Inlandsche gemeenten, terwijl het gewestelijk bestuurs-hoofd bovendien bevoegd is verklaard om zijne bevoegdheden ten aanzien van de huwelijksregelingen geheel of gedeeltelijk over te dragen aan door hem daartoe geschikt geachte Inlandsche gemeenteraden of adatbesturen der Inlandsche gemeenten. De gebiedsdeelen, waarop de nieuwe huwelijksordonnantie voor de Buitengewesten van toepassing is verklaard, zijn dezelfde als die waarvoor de regeling van 1910 gold. Ten aanzien van de gewesten Atjeh en Onderhoorigheden, Sumatra's Westkust en Tapanoeli zijn eenige bijzondere bepalingen getroffen in verband met de bijzondere toestanden, welke aldaar heerschen.

Bij de uitvoering van de Huwelijksordonnantie voor Java en Madoera (I. S. 1929 n°. 348, als gewijzigd in I. S. 1931 n°. 467) was in de practijk gebleken, dat de bestaande voorschriften niet duidelijk genoeg waren omtrent de vraag, of onvermogens bij huwelijken en scheidingen kosteloos kunnen gebruikmaken van de tusschenkomst der huwelijksbeambten. In verband hiermede is op de in Bb. n°. 12326 opgenomen toelichting van deze ordonnantie eene aanvulling gegeven in Bb. n°. 12944, waarin deze vraag bevestigend is beantwoord.

De bepalingen omtrent de bedevaart naar Mekka ondergingen in zoover wijziging, dat de Gouverneur-Generaal door eene bij Ord. van 8 Nov. 1932 (I. S. n°. 554) in de Pelgrimsordonnantie (I. S. 1922 n°. 698) aangebrachte wijziging

bevoegd werd verklaard om, onder door hem te stellen voorwaarden, afwijking toe te staan van het verbod, geldende voor bepaalde in deze ordonnantie nader aangewezen personen, om stukken te verspreiden, welke rechtstreeks of zijdelings verband houden met het voornemen om pelgrimsschepen te laten varen of plaatsbewijzen te verkoopen. De bedoeling van deze wijziging is geweest, de mogelijkheid te openen voor vereenigingen op godsdienstigen grondslag om de noodige voorbereidende maatregelen te treffen voor het uitrusten, op eigen gelegenheid, van een pelgrimsschip naar Arabië.

Toen Haar gebleken was, dat eenige duizenden uit Indië afkomstige personen in den Hidjaz armlastig waren geworden zonder in staat te zijn op eigen kosten naar hun vaderland terug te keeren, verleende de Indische Regeering Hare tusschenkomst om hun terugkeer mogelijk te maken. Nadat van Arabische en Inheemsche zijde een comité tot hulpverschaffing, genaamd het „Comité Penoe-loeng Hadji-Hadji jang terlantar di Hidjaz”, was opgericht en dit een begin had gemaakt met het inzamelen van giften, nadat ook de „Darma Hadji Stichting” te Batavia een deel van haar stamkapitaal had toegezegd, maakte de Regeering hulpverleening op ruime schaal mogelijk door eene som uit de opbrengst der loterijen toe te kennen en Zich borg te stellen voor de richtige uitvoering van bijzondere, laag gestelde voorwaarden van vervoer, waarover met de scheepvaartmaatschappijen, welke bij het hadji-verkeer betrokken zijn (N. V. Stoomvaart Maatschappij „Nederland”, N. V. „Rotterdamsche Lloyd”, Stoomvaart Maatschappij „Oceaan”) onderhandelingen geopend waren. Die onderhandelingen hebben er toe geleid, dat deze maatschappijen zich bereid verklaarden, de armlastige pelgrims te vervoeren tegen een verlaagd tarief en verder genoegen te nemen met eene regeling, waarbij de helft der passagekosten dadelijk bij inscheping te Djeddah wordt voldaan, terwijl de andere helft wordt aangehuurd binnen twee jaar, onder borgtocht der Regeering. Om praktische redenen werd het tijdstip van het terugvervoer uitgesteld tot na het eerstkomend bedevaartseizoen (December 1932 tot April 1933).

B. ONDERWIJS.

(hoofdzakelijk betreffende het cursusjaar 1931/1932).

1. Mededeelingen van algemeenen aard.

In verband met den toestand van 's Lands financiën moesten in het verslagjaar ingrijpende maatregelen worden genomen, ten einde zooveel mogelijk de uitgaven voor het onderwijs aan het gedaald niveau der Landsinkomsten aan te passen. Nieuwe scholen voor westersch lager onderwijs werden niet geopend; evenmin werden nieuwe subsidiën aan bestaande scholen voor dat onderwijs toegekend. De uitbreiding van het Inlandsch onderwijs geschiedde in aanzienlijk trager tempo, dan in vorige jaren gebruikelijk was geweest. Eveneens moesten verschillende uitgaven, waarvoor op de begrooting 1932 nog bedragen waren bestemd, achterwege blijven.

In eene door de Regeering op 19 Januari 1932 aan den Volksraad overgelegde nota betreffende de uitvoering van de begrooting 1932, waarin een overzicht werd gegeven van de op die begrooting uitgetrokken bedragen, welke in verband met den economischen toestand niet zouden worden besteed, werden de onderwijsuitgaven 4 600 000 gulden lager geraamd dan de oorspronkelijke begrooting voor dat jaar aangaf.

Geen tak van onderwijs werd van versoering vrijgesteld. Bij het hooger onderwijs werden de personeelskosten gedrukt door eene wijziging in de bezoldigingsregeling der buitengewone hoogleeraren. Bij het middelbaar onderwijs kon uitgavenvermindering worden verkregen door opvoering van de lestaken, vergroting van de sterkte der klassen, afschaffing van het instituut der gehonoreerde filiaalleiders, inkrimping van het gymnastiekonderwijs en vermindering van de fondsen der schoolbibliotheken. Bij het meer uitgebreid lager onderwijs werd versoering o.a. aangegeven door afschaffing van de extra-leerkrachten. Bij het westersch lager onderwijs werd eene bezuiniging in uitzicht gesteld door opheffing van alle vóórklassen, welke maatregel tevens tot gevolg zou hebben, dat bij het bijzonder onderwijs deze vóórklassen niet langer zouden worden gesubsidieerd en dat de subsidieering der bijzondere fröbelscholen en fröbelkweekscholen zou worden gestaakt. Mede kon bij het westersch lager onderwijs de personeelsformatie worden herzien, terwijl werd overgegaan tot opheffing of combineering van minder levenskrachtige scholen. Het Inlandsch onderwijs onderging uitgavenbeperking door de reeds vermelde verlangzaming der uitbreiding, zoomede door meer strikte toepassing van den algemeenen maatregel, dat 1 leerkracht per 45 leerlingen aanwezig moet zijn. Inkrimping van personeel had eveneens plaats aan de kweekscholen. Aan de normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers kon besparing worden verkregen door opvoering van de lestaken, afschaffing van de kleine uitgaven ten behoeve van de leerlingen en vermindering van de voedingsgelden. De uitgaven voor de opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren (Mosvia's) konden door soortgelijke maatregelen als bij het middelbaar onderwijs worden verlaagd, terwijl tevens concentratie der 4 bestaande opleidingsinrichtingen tot 2 mogelijk bleek. Wat het openbaar technisch en ambachts-onderwijs betreft, hier werd niet alleen de uitbreiding stopgezet, maar werden ook de lestaken opgevoerd en de exploitatie-uitgaven verlaagd.

Gestreefd werd ook naar opvoering van de inkomsten bij de onderwijsvoorziening. Overal waar zulks mogelijk bleek, werden examengelden ingevoerd, c.q. verhoogd, zoowel bij de toelatingsexamens, als bij de eindexamens, alsmede bij de examens voor verschillende akten. Belangrijk was de beslissing, om met ingang van 1 Juli 1932 de leerlingen der Gouvernementsscholen te verplichten de kosten der aan hen verstrekte leermiddelen te vergoeden. Bij R.V. van 27 April 1932 (I. S. n°. 193) werd deze vergoeding o.a. voor de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs op een vast bedrag per leerling per maand voor elke klasse gesteld. Ouders, die zelf voor de aanschaffing van de leermiddelen wenschen zorg te dragen, zijn uiteraard van de betaling dezer vergoeding vrijgesteld. De genoemde maatregel bracht tevens mede, dat sinds 1 Juli 1932 aan

de bijzondere scholen geen subsidie meer wordt toegekend wegens verstrekte leermiddelen.

De besparing, die deze nieuwe maatregel met zich bracht, werd in de reeds vermelde Regeeringsnota aan den Volksraad voor het 2de halfjaar van 1932 voor het openbaar en bijzonder onderwijs tezamen op meer dan 500 000 gulden geschat; in dit bedrag is echter begrepen de bate, welke verwacht werd te zullen ontstaan uit de hieronder nader te bespreken verplichte eindafrekening door het gesubsidieerd onderwijs, welke bate uiteraard mede den invloed ondervindt van de omstandigheid, dat de besturen der gesubsidieerde scholen de kosten der leermiddelen door de ouders der leerlingen moeten laten vergoeden.

Van belang was voorts de in het verslagjaar tot stand gekomen herziening van de subsidiewetgeving over de geheele linie. Als algemeene richtsnoer gold daarbij:

1. dat het bijzonder onderwijs dezelfde versoering moest ondergaan, welke bij het openbaar onderwijs werd toegepast;
2. dat geen Landssteun meer kon worden verleend voor al datgene, dat uiting boven het bij het Gouvernement gebruikelijke en dus door het Land voor de eigen scholen noodzakelijk geachte.

Nadat bij Ord. van 3 Nov. 1931 (I. S. n°. 448), welke ordonnantie terugwerkte tot 1 Juli 1931, was bepaald, dat salarissubsidiën dezelfde korting zouden ondergaan als de traktementen der Landsdienaren, werd bij G.B. 28 Dec. 1931 n°. 23 (Bb. n°. 12740) bepaald, dat hetzelfde beginsel zou gelden ten aanzien van de openbare, d.w.z. aan de Inlandsche gemeenten behorende volksscholen. De algemeene korting van 5 % op de subsidiën aan scholen voor westersch lager en meer uitgebreid lager onderwijs, welke reeds over het jaar 1931 was toegepast, werd bij Ord. van 11 Jan. 1932 (I. S. n°. 15) — met ingang van 1 Juli 1932 (zie I. S. n°. 367) — ook voor de in 1932 te verleenen Landsondersteuning van toepassing verklaard.

Bij Ord. van 15 Dec. 1931 (I. S. n°. 493) onderging de algemeene subsidie-regeling voor het Inlandsch lager onderwijs (I. S. 1924 n°. 68) verschillende wijzigingen. De voornaamste daarvan bestond in de afschaffing van het z.g. alterum tantumstelsel, volgens hetwelk een extra-subsidie werd verleend aan leerkrachten bij de volksscholen, die eene hogere bevoegdheid bezaten dan de voor die scholen vereischte. Waar de z.g. volksonderwijzers als de geëigende leerkrachten voor de volksscholen moeten worden beschouwd, stelde de Regeering zich op het standpunt, dat door het Gouvernement noch aan de openbare, d.w.z. door de Inlandsche gemeenten onderhouden, noch aan de bijzondere gesubsidieerde volksscholen ten behoeve van hare leerkrachten een hogere salarissubsidie behoeft te worden verleend dan de normale volksonderwijzersbezoldiging bedraagt, m.a.w. dat de subsidie wordt bepaald door den arbeid, niet door de bevoegdheid dezer leerkrachten. Eene nadere wijziging onderging de algemeene subsidieregeling voor het Inlandsch onderwijs nog bij Ord. van 24 Juni 1932 (I. S. n°. 365), waarin voorschriften werden gegeven omtrent het aan de bijzondere scholen te heffen schoolgeld.

Bij Ord. van 15 Dec. 1931 (I. S. n°. 493) werd tot afschaffing overgegaan van de verouderde subsidieregeling voor de Inlandsche meisjesscholen (I. S. 1914 n°. 592).

De subsidie-ordonnantie opleiding Inlandsche leerkrachten (I. S. 1924 n°. 154) werd herzien bij Ord. van 16 Dec. 1931 (I. S. n°. 495); daarbij verdween eene soortgelijke bepaling als bij de Inlandsche scholen was geschrappt, nl. de extra-subsidie voor Europeesche leerkrachten aan de normaalscholen, die boven de bij het Gouvernement gebruikelijke formatie uitgaan. Vervolgens werd door een reeks van nieuwe bepalingen de waarborg geschapen, dat aan de bijzondere normaalscholen niet meer leerlingen worden aangenomen, dan noodig is in verband met de behoefte aan leerkrachten op de scholen, waarvoor zij opleiden; de Directeur van Onderwijs en Eeredienst werd bevoegd verklaard jaarlijks vast te stellen, hoeveel leerlingen in de 1ste klasse der verschillende bijzondere normaalscholen mogen worden aangenomen. Tevens werd voor alle normaalscholen met ingang

van 1932 de verplichte jaarlijksche eindafrekening ingevoerd, zoodat voortaan niet meer subsidie kan worden genoten dan het bedrag van de normale kosten der opleiding, verminderd met dat der ontvangen schoolgelden, daar de verkregen overschotten in 's Lands kas moeten worden teruggestort. De hierbedoelde ordonnantie onderging nog eene nadere wijziging bij Ord. van 24 Juni 1932 (I. S. n°. 366), waarbij in afwijking van vroegere voorschriften werd bepaald, dat de abiturienten der gesubsidieerde normaalscholen gelijkwaardig moeten zijn aan die van de openbare opleidingsinrichtingen.

De subsidie-ordonnantie westersch lager onderwijs (I. S. 1924 n°. 14) onderging eene herziening bij Ord. van 23 Dec. 1931 (I. S. n°. 517). Onder de tot stand gekomen wijzigingen verdient vooral vermelding de aan de scholen opgelegde verplichting tot jaarlijksche afrekening. De bestaande regeling, volgens welke de afrekening facultatief bleef, was zoodanig, dat scholen, die een eenigszins belangrijke bate aan schoolgelden genoten, van de verleende subsidiën overschotten konden kweken, die voor andere doeleinden konden worden gebezigd. Daarom was, gelijk boven vermeld, de totale Landsuitkeering in 1932 en ook reeds in 1931 met 5% verminderd. De wijzigingsordonnantie in I. S. 1931 n°. 517 nu voerde verplichte afrekening in en schreef voor, dat de subsidie nimmer meer zou kunnen bedragen dan de normale exploitatie-kosten der school, verminderd met de opbrengst der schoolgelden. Bij de herziening van de ordonnantie werd er tevens voor gezorgd, dat voor Europeesche leerkrachten boven de bij het Gouvernement gebruikelijke formatie geen extra subsidie meer werd verleend.

De veranderingen, die de Mulo-subsidie-ordonnantie (I. S. 1924 n°. 15) onderging bij Ord. van 23 Dec. 1931 (I. S. n°. 518), komen hoofdzakelijk overeen met die, welke in de subsidie-ordonnantie westersch lager onderwijs werden aangebracht, met name ook de verplichte jaarlijksche afrekening. Ter voorkoming van oprichting van te kleine schooltjes werd het minimum van het gemiddeld aantal leerlingen per klasse voor Java op 20 gebracht; voor de Buitengewesten bleef het 12.

Van geheel anderen aard waren de wijzigingen, die de H.B.S.-subsidie-ordonnantie (I. S. 1927 n°. 186) onderging bij Ord. van 28 Dec. 1931 (I. S. n°. 520). Hier was inperking van al te vrijgeveige uitkeeringen niet noodig en werden zelfs enkele bepalingen ten gunste van de bijzondere hogere burgerscholen gewijzigd, daar de oude regeling in sommige opzichten te karig was gebleken. Tevens werden maatregelen getroffen om oprichting van te kleine scholen tegen te gaan: het minimum van het gemiddeld aantal leerlingen per klasse werd van 12 op 20 gebracht.

Bij Ordn. van 20 Sept. 1932 (I. S. nos. 497 t/m 500) zijn de algemeene subsidie-regeling Inlandsch lager onderwijs, de Mulo-subsidie-ordonnantie, de subsidie-ordonnantie westersch lager onderwijs en de H.B.S.-subsidie-ordonnantie nader aangevuld met eene bepaling dat op al die scholen dezelfde regelingen en maatregelen van toepassing zijn als voor openbare gelijksoortige inrichtingen zijn of zullen worden vastgesteld.

In verband met de reorganisatie van de opleiding van onderwijzer voor het westersch lager onderwijs was eene nieuwe subsidieregeling voor de bijzondere kweekscholen noodig geworden, welke tot stand kwam bij de gelijkelijk voor de Europeesche, voor de Hollandsch-Inlandsche en de Hollandsch-Chineesche kweekscholen geldende Ord. van 21 April 1932 (I. S. n°. 174). De Ord. in I. S. 1929 n°. 369, welke alleen op de Europeesche kweekscholen betrekking had, werd daarbij ingetrokken. De nieuwe regeling voor de door het Land aan de kweekscholen te verleenen steun sluit zich in opzet aan bij die, welke voor de bijzondere Mulo-scholen geldt. Insteede van eene driejaarlijksche afrekening, zoodat voor de Europeesche kweekscholen had gegolden, werd eene jaarlijksche afrekening ingevoerd. Evenals zulks bij de te subsidiëren normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers was geschied, werden ook in de kweekschoolsubsidie-ordonnantie de noodige waarborgen geschapen, dat het aantal in opleiding genomen leerlingen in overeenstemming is met de behoefte aan onderwijzend personeel bij de betrokken lagere scholen; bepaald werd o.a. dat de subsidieering van

een niet meer noodzakelijke opleidingsschool zou kunnen worden gestaakt en dat voor de vorming van parallelklassen de toestemming van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst vereischt is.

Het reglement op de gesubsidieerde kweekscholen (I. S. 1929 n°. 371) werd bij R.V. van 21 April 1932 (I. S. n°. 175) ingetrokken.

In aansluiting met de herziening van de subsidieregeling der kweekscholen werd bij Ord. van 12 April 1932 (I. S. n°. 146) eene regeling ingevoerd betreffende den te verleenen steun aan particuliere hoofdakte-cursussen, welke regeling in opzet hoofdzakelijk met de voor de kweekscholen ingevoerde overeenstemt.

In het verslagjaar werd een einde gemaakt aan het ruim 20 jaar in verschillende deelen van den archipel bestaand instituut van het bijzonder gesubsidieerd schooltoezicht. Volgens de Ord. in I. S. 1911 n°. 80 kon aan zendelingen en Rooms-katholieke geestelijken subsidie worden verleend wegens de door hen bezochte en geïnspecteerde particuliere scholen. Bovendien bestonden afzonderlijke regelingen in het gewest Manado (Minahasa en Sanggihe- en Talaudeilanden) en in den Timor-archipel, volgens welke voor Europeesche en Inlandsche schoolopziensers, aangesteld door kerkelijke of particuliere organisaties, subsidie kon worden verleend. Deze regelingen werden gedurende het verslagjaar ingetrokken, zoowel wegens de principieele overweging, dat schooltoezicht Overheidstaak is, als op grond van het feit, dat de in latere jaren belangrijk uitgebreide Gouvernementsinspectie het bestaan van het particuliere schooltoezicht meer en meer onnoodig had gemaakt. Uit den aard der zaak was de alom geboden bezuiniging de directe aanleiding tot het nemen van maatregelen ten deze. Bij Ord. van 7 Nov. 1931 (I. S. n°. 452) en van 2 April 1932 (I. S. n°. 129) werden de hier bedoelde regelingen ingetrokken.

Geliquideerd werd ook de steunverleening aan de particuliere fröbelscholen. Daar gebleken was, dat verschillende dezer scholen bezocht werden door kinderen van welgestelde ouders, kon met ingang van 1 Juli 1931 voor een aantal der gesubsidieerde scholen de Landssteun worden gehalveerd, om met 1 Januari d.a.v. geheel te worden ingetrokken. Daar sindsdien het reeds vermeld besluit werd genomen om alle vóórklassen op te heffen, verloren de overige fröbelscholen haar subsidie met ingang van 1 Juli 1932. Wat de scholen tot opleiding van fröbelonderwijzeressen betreft, ook deze, 4 in getal, moesten onder de nieuwe omstandigheden haar subsidie verliezen. Zij konden echter haar bestaan als huishoudscholen voortzetten en bleven als zoodanig in het genot van Landssteun. De openbare fröbelkweekschool te Bandoeng is aan het einde van den cursus 1931—1932 gesloten (G.B. 11 Juni 1932 n°. 38).

De hierboven vermelde maatregelen tot herziening van de subsidie-wetgeving hadden steeds ten doel, den Landssteun aan de particuliere scholen aan te passen aan het niveau, waarop het openbaar onderwijs was of werd ingericht. Een tweetal nog niet genoemde ordonnanties vormde daarvan den tegenhanger: zij hadden de strekking, de gesubsidieerde scholen, daar waar zij zulks nog niet bezaten, in het genot te stellen van bepaalde voordeelen, aan het openbaar onderwijs verbonden. De Ord. van 12 Febr. 1932 (I. S. n°. 74) regelde de toekenning van non-activiteitstraktement, wachtgeld en onderstand aan leerkrachten bij het bijzonder onderwijs en maakte verder een einde aan de achterstelling van dat personeel ten opzichte van de tegemoetkoming aan nagelaten betrekkingen van overleden leerkrachten, de tegemoetkoming in de kosten van geneeskundige behandeling of verpleging en de toekenning van binnenlandsch verlof of kort verlof naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië. De Ord. van 13 April 1932 (I. S. n°. 148) regelde de verleening van subsidie voor de kosten van overtocht, uitrusting en buitenlandsch verlof voor leerkrachten bij het bijzonder onderwijs. Deze ordonnantie stelde voor het eerst ook leeraren bij het bijzonder vakonderwijs in het genot van subsidie wegens overtocht, uitrusting en buitenlandsch verlof en kende aan de bijzondere leerkrachten ook de voorloopige bezoldiging toe, die aan uitgezonden Gouvernements-ambtenaren pleegt te worden toegekend. Ten einde te voorkomen, dat uitzending van leerkrachten bij het bijzonder onderwijs plaats zou hebben, terwijl in Indië nog kandidaten beschikbaar zijn, werd de bepaling ingevoegd, dat

voortaan voor elke uitzending vooraf door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst vergunning moet worden verleend.

Een nieuw pensioenreglement voor de leerkrachten bij het gesubsidieerd onderwijs werd vastgesteld bij Ord. van 16 April 1932 (I. S. n°. 154), hetwelk niet alleen eene technische herziening van de bestaande voorschriften bracht, maar tevens als nieuw element de bepaling bevatte, dat ook de leerkrachten bij het vak- en nijverheidsonderwijs en bij het fröbelonderwijs in het genot van pensioen zouden worden gesteld. In I. S. 1932 nos. 55 en 161 werden met betrekking tot de pensioenen der bijzondere leerkrachten eenige nadere regelingen opgenomen.

In afwachting van de herziening van de „Bezoldigingsregeling der Burgerlijke Landsdienaren” kon op de salarissen van het onderwijzend personeel, die het belangrijkste percentage van de totale onderwijsuitgaven innemen, geen andere bezuiniging worden verkregen dan die, welke het gevolg was van de algemeen ingevoerde kortingspercentages. Wel echter konden verschillende toelageregelingen worden herzien. Bij G.B. 23 Febr. 1932 n°. 32 (I. S. n°. 83) werd ingetrokken de tegemoetkoming van f 2400 aan in Nederland voor de hoofdkate geslaagde personen, die zich voor het openbaar onderwijs of gesubsidieerd onderwijs in Nederlandsch-Indië verbinden.

In het verslagjaar werd voorts eene beslissing genomen omtrent eene aan gelegenheid, welke reeds eenige jaren een voorwerp van onderzoek had uitgemaakt, namelijk de reorganisatie van het technisch onderwijs. Uit gehouden enquêtes was gebleken, dat aan eene middelbare technische school in Indië geen behoefte bestond en dat anderzijds de bestaande technische scholen zeer wel in de behoefte aan technisch personeel in middelbare functies konden voorzien, mits aan de leerstof eenige uitbreiding werd gegeven, de toelatingsexamens werden verzwaard en aan de algemeene ontwikkeling der leerlingen meer aandacht werd geschonken. In verband hiermede werd de leergang van 4 op 5 jaar gebracht, terwijl de splitsing in afdelingen eenige wijziging onderging; tevens werd tot geleidelijke opheffing van de mijnbouwkundige afdeling besloten.

Tegelijk met het technisch onderwijs werd het ambachtsonderwijs gereorganiseerd, na hernieuwde toetsing aan de behoefte der maatschappij. Het bleek, dat splitsing van het ambachtsonderwijs in twee categorieën noodig was. Voor de opleiding van de eigenlijke ambachtsscholen (toekangs) kon eene 2-jarige opleiding voldoende worden geacht. Met het oog hierop werden de 3-jarige ambachtsscholen tot 2-jarige teruggebracht onder de benaming ambachtssleergangen (waar noodig zouden 1-jarige vervolgcursussen voor speciale beroepen kunnen worden ingesteld). Voor de opleiding tot de allerlaagste toezichthoudende betrekkingen daarentegen (werkbazen, machinisten, monteurs, e.d.) bleek eene andere opleiding noodig en wel een 3-jarige; aangezien voor deze categorie van werknemers kennis van het Nederlandsch gewenscht moest worden geacht, werd hierin voorzien door omzetting van de aan de ambachtsscholen verbonden afdelingen voor Nederlandsch sprekkenden tot 3-jarige ambachtsscholen, toegankelijk voor abituriënten van het westersch lager onderwijs. Het ambachtsonderwijs zou derhalve voortaan uit twee groepen bestaan, namelijk 2-jarige leergangen op inheemschen grondslag ter opleiding van ambachtsscholen en 3-jarige ambachtsscholen op westerschen grondslag ter opleiding tot de laagste toezichthoudende functies.

De Volksraad sprak zich ten gunste van de genoemde hervormingsmaatregelen uit in den vorm van de aanneming van een begrootingspost nl. den gewijzigden post 513a van de 2de aanvullende begrooting 1931 ¹⁾. Tot praktische doorvoering kwamen de vermelde maatregelen eerst met ingang van den cursus 1932—1933.

Ten einde de leerkrachtenvoorziening der scholen voor westersch lager onderwijs aan de gewijzigde tijdsomstandigheden aan te passen, werd verandering gebracht in de leerkrachtenformatie en de leerlingenschaal voor deze scholen. Zij geschiedde door wijziging van art. 18 van het Europeesch onderwijsreglement in dien zin, dat de formatie van leerkrachten voor de Europeesche lagere school, tot dusver in het reglement zelve opgenomen, zou worden vastgesteld bij

¹⁾ Zitting 1931—1932, onderwerp 36.

Regeringsverordening (Ord. van 18 Jan. 1932, I. S. n°. 38). De regeling, waarbij de Regeering van de haar overgedragen bevoegdheid gebruik maakte, kwam tot stand bij R.V. van 9 Mei 1932 (I. S. n°. 205). Daarbij werd bepaald, dat bij meer dan 30, 70, 120, 170, 210 en 250 leerlingen, het schoolhoofd zou worden bijgestaan door resp. 1, 2, 3, 4, 5 en 6 leerkrachten (voorheen bedroegen deze aantallen onderscheidenlijk 25, 60, 100, 150, 200 en 250). Gelimiteerd werd ook het aantal hoofdonderwijzers door de bepaling, dat ten hoogste de helft van het aantal leerkrachten, het schoolhoofd medegerekend, den rang van hoofdonderwijzer mag bezitten.

Eene nieuwe regeling van de leerkrachten-formatie van de Hollandsch-Chineesche scholen kwam tot stand bij G.B. 9 Mei 1932 n°. 46 (I. S. n°. 206). Behouden werd de bepaling, dat de leerlingenschaal aan de Hollandsch-Chineesche dezelfde zou zijn als aan de Europeesche lagere school, zoodat eerstgenoemde dezelfde verandering onderging als hiervóór voor de Europeesche lagere school werd aangegeven. Het aantal hoofdonderwijzers werd beperkt, in dier voege, dat op 1 tot 3 leerkrachten 1 hoofdonderwijzer, op 4—6 leerkrachten 2 hoofdonderwijzers, op meer dan 6 leerkrachten 3 hoofdonderwijzers aanwezig kunnen zijn.

Bij G.Bn. 9 Mei 1932 n°. 47 en 9 Juni 1932 n°. 17 (I. S. nos. 207 en 239) werd eene nieuwe formatie voor de Hollandsch-Inlandsche school vastgesteld. Met behoud van de bepaling, dat hoogstens de helft van de leerkrachten eene Europeesche bevoegdheid mocht bezitten (bij een oneven aantal de kleinste helft), werd voorgeschreven, dat aan scholen met 1 of 2 Europeesche leerkrachten 1 hoofdonderwijzer, bij scholen met 3 Europeesche leerkrachten 2 hoofdonderwijzers konden worden aangesteld. De in I. S. 1932 n°. 239 opgenomen leerlingenschaal was geheel gelijklopend aan die, welke voor de Europeesche lagere school was ingevoerd (zie I. S. 1932 n°. 205). Evenals bij de Europeesche lagere scholen het geval was, bracht de nieuwe leerlingenschaal voor de Hollandsch-Inlandsche school eene vermindering van het aantal leerkrachten voor de kleinere scholen, niet voor de groote scholen met meer dan 250 leerlingen.

Eene nadere regeling der schoolgeldheffing ten aanzien van kinderen uit één gezin, die scholen van verschillend type bezoeken, is opgenomen in Bb. n°. 12838.

2a. Voorbereidend lager onderwijs.

Het aantal vóórklassen aan Gouvernementsscholen voor westersch lager onderwijs bedroeg in den cursus 1931—1932 136, tegen 149 in den voorafgeganen cursus. Het aantal leerlingen dezer vóórklassen beliep 6020, tegen 6286 ten vorigen jare. Behalve 8 vóórklassen, verbonden aan scholen van stadsgemeenten, waren er voorts 79 vóórklassen aan gesubsidieerde scholen voor westersch lager onderwijs verbonden (vorig jaar 100). Het aantal leerlingen daalde ook hier (van 4685 tot 3746).

Naast de vóórklassen waren er in het verslagjaar 66 bijzondere fröbelscholen, waarvan aan het eind van den cursus 1931—1932 nog 25 werden gesubsidieerd. Het aantal leerlingen der gesubsidieerde fröbelscholen bedroeg aan het eind van den cursus 1627, dat der ongesubsidieerde 2291.

Zooals hiervoren reeds werd aangestipt, is besloten om, te beginnen met den cursus 1932—1933, de vóórklassen aan de openbare scholen af te schaffen en tevens de subsidiën voor vóórklassen aan bijzondere scholen alsmede voor afzonderlijke fröbelscholen in te trekken, zoodat met ingang van 1 Juli 1932 het voorbereidend lager onderwijs geheel aan het particulier initiatief overgelaten werd. Ten einde de vóórklassen daar te doen voortbestaan, waar zulks door ouders bepaaldelijk op prijs werd gesteld, werd aan daarvoor in aanmerking komende particuliere organisaties vergund deze klassen zonder Landssteun verder te exploiteeren en daartoe van de lokaliteiten van de openbare school gebruik te maken. De nadeelen, die aan de opheffing van het voorbereidend onderwijs mochten zijn verbonden — de vóórklassen werden veelal bezocht om de jeugdige leerlingen eenige kennis van de Nederlandsche taal bij te brengen en gaven niet

zuiver fröbelonderwijs — konden gedeeltelijk worden ondervangen door eene wijziging van het leerplan voor de 3 laagste klassen van de scholen voor westersch lager onderwijs, waarover hierna (2c) nadere mededeelingen worden gedaan.

2b. Inlandsch lager onderwijs.

De nieuwe instructie voor de inspecteerende ambtenaren bij het Inlandsch onderwijs is opgenomen in Bb. n°. 12886.

Spoedig nadat bij G.B. 13 Juli 1931 n°. 15 (Bb. n°. 12600) in de toelichting tevens leidraad bij de Algemeene Subsidieregeling (A.S.R.) voor het Inlandsch lager onderwijs (Bb. n°. 10606) eenige wijzigingen waren aangebracht, bleek naar aanleiding van veranderingen, die de A.S.R. zelve had ondergaan, een geheel nieuwe leidraad noodig, waarbij tevens de geheele opzet van de leidraad in verband met de sinds 1924 in de practijk opgedane ervaring kon worden herzien (G.B. 14 Juli 1932 n°. 16, opgenomen in Bb. n°. 12862).

In het verslagjaar werd voortgegaan met vaststelling van uitvoeringsvoorschriften voor de A.S.R. in bepaalde streken. Bb. n°. 12605 bevat dergelijke uitvoeringsvoorschriften voor de afdeeling Poso der residentie Manado, waarin eene regeling werd gegeven o.a. betreffende het minimum aantal leerlingen, de leerlingen welke voor subsidie mochten medetellen e.d. Aangezien de Posozending van oudsher het systeem van 4-jarig volksonderwijs volgt, werd voor dit gebied de bijzondere bepaling opgenomen, dat de bestaande 4-klassige volkscholen nog gedurende de eerste 5 jaren op den ouden voet konden worden gesubsidieerd, voor zoover zij niet reeds binnen dien termijn in 3-klassige scholen zouden zijn omgezet.

In Bb. n°. 12626 werden uitvoeringsvoorschriften van soortgelijken aard gegeven voor de onderafdeeling Paloe, in Bb. n°. 12637 voor de onderafdeeling Bolaäng Mongondow van de residentie Manado; in Bb. n°. 12882 voor de Oostkust van Sumatra; in Bb. n°. 12883 voor de residentie Tapanoeli (met uitzondering van de afd. Nias) en in Bb. n°. 12884 voor Java en Madoera.

Het aantal *volksscholen* bedroeg in den cursus 1931—1932 16 921, hetgeen ten opzichte van den cursus 1930—1931 eene toeneming van 316 beteekent. Tusschen 1929—1930 en 1930—1931 had de toeneming 1090 scholen bedragen. De vermindering werd zoowel bij het openbaar als bij het bijzonder volksonderwijs toegepast, zoodat het aandeel der openbare volksscholen ten opzichte van dat der bijzondere nagenoeg ongewijzigd bleef. Van belang is nog het feit, dat het aantal meisjesvolksscholen in bijzondere mate toenam. In den cursus 1929—1930 waren er 337, in den cursus 1930—1931 480 en in den daarop volgenden cursus 566.

Volgens de verstrekte opgaven steeg het aantal leerlingen bij het volksonderwijs (openbare en bijzondere scholen tezamen) van 1 229 666 tot 1 324 740. De vooruitgang bedroeg dus ruim 95 000, tegen eene toeneming van ruim 141 000 in het vorige jaar. Het trekt intusschen de aandacht, dat de daling van het leerlingen-acrees bij de volksscholen minder groot was dan de daling van het aantal nieuw opgerichte scholen zou doen verwachten. Zulks was mogelijk, doordat de bestaande scholen in den cursus 1931—1932 meer leerlingen absorbeerden dan in den voorafgeganen cursus, zoodat de gemiddelde klassebezetting steeg. Bij de openbare volksscholen steeg het gemiddeld aantal leerlingen in de 1ste klasse van 38 op 40, in de 2de klasse van 25 op 29 en in de 3de klasse van 18 op 21.

Opmerkelijk is, dat de stijging van het aantal vrouwelijke leerlingen zich onverzwakt voortgezet. Gezien den achterstand, die bij het Inlandsch meisjesonderwijs valt in te halen, kan dit verschijnsel niet anders dan gunstig worden genoemd. De daling van het leerlingen-acrees had dus nagenoeg geheel plaats door eene verminderde toeneming van het aantal mannelijke leerlingen op de volksscholen.

Het aantal leerlingen van niet-inheemschen landaard op de volksscholen (Chineezen, Arabieren, enz.) bleef gering. Op een totaal aantal leerlingen bij

het volksonderwijs van 1 324 740, waren slechts 4609 van anderen dan inheemschen landaard.

Het aantal leerkrachten aan de gezamenlijke openbare en bijzondere volkscholen bedroeg in den cursus 1931—1932 28 325 (vorig jaar 27 519). Onderscheidt men deze leerkrachten naar de onderwijsbevoegdheid dan blijkt, dat het meerendeel in het bezit was van het diploma volksonderwijzer (16 919), in welk aantal ook de bezitters van de oude kweekelingen-akte zijn begrepen; vergelijking met vorige jaren doet zien, dat het aandeel der volksonderwijzers toenemende is, zoodat zoowel het aantal bezitters van hogere bevoegdheden (kweekschool, normaalschool) daalt, als het aantal der hulponderwijzers en der onopgeleiden, alsmede het aantal dergenen, die eene z.g. premie-opleiding doorliepen, afneemt.

Omtrent het standaardonderwijs valt te vermelden, dat het aantal volledige 2de klasse-scholen daalde van 1991 in den cursus 1930—1931 tot 1990 in den daarop volgende cursus; het aantal vervolgscholen steeg van 1117 tot 1199. In totaal kwamen er dus 81 scholen bij, tegen 146 ten vorigen jare; de toeneming had vooral bij het bijzonder onderwijs plaats. Evenals bij het volksonderwijs, vertoonde het aantal meisjesscholen eene toeneming en wel niet alleen bij het vervolgonderwijs, waar de meisjesscholen een afzonderlijk schooltype vormen met afzonderlijk leerplan, maar ook bij het volledig standaardonderwijs. In den cursus 1929—1930, 1930—1931 en 1931—1932 beliep het aantal meisjesvervolgscholen onderscheidenlijk 137, 160 en 183, het aantal volledige meisjesstandaardscholen 27, 32 en 53.

Het totaal aantal leerlingen bij het standaard- en vervolgonderwijs bedroeg in het verslagjaar 459 706, tegen 436 830 in het daaraan voorafgegaane jaar. De toeneming van het aantal leerlingen bedroeg derhalve bijna 23 000, tegen bijna 43 000 in de voorafgegaane periode. De daling van het accres-tempo vertoonde zich vooral bij de volledige scholen; bij de vervolgscholen kon de toeneming zich min of meer op de gebruikelijke wijze handhaven. Een en ander houdt verband met de omstandigheid, dat de achterstand in de onderwijsvoorziening het grootst is ten platten lande en dat die achterstand dus in hoofdzaak moet worden ingehaald door uitbreiding van het op het desa-onderwijs gebaseerde vervolgonderwijs.

De 6de klassen, die aan verschillende volledige standaardscholen verbonden zijn (landbouwricting of ricting handelskennis), hadden 2004 leerlingen, tegen 1500 ten vorigen jare. Deze stijging werd mede veroorzaakt door de opening van een aantal nieuwe 6de klassen. In dit verband kan worden vermeld dat een nieuwe cursus ter voorbereiding van de akte „handelskennis voor den kleinhandel” niet werd geopend, daar het aantal beschikbare onderwijzers voor dit vak voldoende was.

De opleiding van landbouwonderwijzers wordt besproken onder 3d.

Het bij het volksonderwijs geconstateerd verschijnsel, dat het aantal vrouwelijke leerlingen toeneemt, vertoonde zich ook bij het standaardonderwijs. Tusschen den cursus 1929—1930 en 1931—1932, dus in 2 jaren tijd, steeg het percentage vrouwelijke leerlingen aan de volledige scholen van 16,3 tot 18,1, aan de vervolgscholen van 17,5 tot 21,1. Verdeelt men de standaardscholen in openbare en bijzondere, dan blijkt, dat aan de bijzondere scholen het aantal vrouwelijke leerlingen relatief veel hooger is dan aan de openbare. Dit is niet uitsluitend het gevolg van het feit, dat bij het bijzonder onderwijs meer dan bij het Gouvernement afzonderlijke meisjesscholen voorkomen; immers ook aan de particuliere gemengde scholen vertoonde zich het verschijnsel, dat deze naar verhouding meer vrouwelijke leerlingen telden dan bij het openbaar onderwijs.

Kon bij de volkscholen van eene toeneming der gemiddelde klassebezetting gewag worden gemaakt, hetzelfde kan omtrent het standaardonderwijs worden medegedeeld. Zoowel bij de volledige standaardscholen, als bij de vervolgscholen was het gemiddeld aantal leerlingen in elke klasse in den cursus 1930—1931 hooger dan in den cursus 1929—1930, in den cursus 1931—1932 wederom hooger dan in den voorafgegaenen. Dit geldt zoowel voor de openbare als de

bijzondere scholen. Ook zonder uitbreiding van het aantal scholen kan derhalve aan de nog steeds toenemende drang naar onderwijs worden voldaan door opneming van een grooter aantal leerlingen in de school.

In het vorig Verslag werd er op gewezen, dat het in Nederlandsch-Indië bij alle schooltypen voorkomende verschijnsel van de afvloeiing der leerlingen een ietwat gunstiger aspect ging vertoonen. De daling, welke de cursus 1930—1931 ten opzichte van den voorafgeganen cursus vertoonde, was vermoedelijk toe te schrijven aan geringere migratie onder de bevolking en de verminderde mogelijkheid van het vinden eener betrekking. In het verslagjaar viel ten deze wat betreft de volksscholen een stilstand, wat betreft de standaard- en vervolgscholen eene kentering te constateeren. Bij de volksscholen bleef het afvloeiingspercentage 11; bij de volledige standaard scholen steeg het van 12 op 14, bij de vervolgscholen van 13 op 17¹⁾.

Het aantal leerkrachten bij de volledige standaard scholen bleef stationnair; het bedroeg voor de openbare en gesubsidieerde scholen te zamen in den cursus 1931—1932 8177, in het voorafgeganen schooljaar 8148. Men ziet hier eene daling van het aantal kweekschoolabituuriënten en van het aantal hulponderwijzers, tegenover eene stijging van het aantal normalisten: een verschijnsel, dat volkomen in de lijn der ontwikkeling ligt.

Bij het vervolgonderwijs steeg het aantal leerkrachten van 3114 tot 3393; hier nam het aantal hulponderwijzers nog eenigszins toe, doch in veel minder belangrijke mate dan het aantal normalisten.

Het leerplan voor het 1ste tot en met het 3de leerjaar van de openbare niet-Europesche lagere scholen is opgenomen in Bb. n°. 12840.

2c. Westersch lager onderwijs.

Voor het toezicht op het Westersch lager onderwijs is Nederlandsch-Indië opnieuw verdeeld in inspectie-ressorten (Bb. n°. 12745).

De nieuwe instructie voor de inspecteerende ambtenaren van het Westersch lager onderwijs is opgenomen in Bb. n°. 12885.

Nadat in 1930 het leerplan der Hollandsch-Inlandsche scholen in niet-Maleische streken op Java in dier voege was gereorganiseerd, dat het Maleisch als verplicht leervak werd geschrapt, waardoor het aantal lesuren in de Nederlandsche taal kon worden vergroot en de Nederlandsche namiddagleergangen konden vervallen, werd bij G.B. 23 Jan. 1932 n°. 28 (I. S. n°. 46 en Bb. n°. 12752) tot denzelfden maatregel overgegaan in de Buitengewesten. Ook hier werd het Maleisch evenals op Java facultatief gehandhaafd, in den vorm van onverplichte namiddagleergangen.

Eene belangrijke verandering onderging het leerplan voor de 3 laagste klassen van de scholen voor westersch lager onderwijs, uitgezonderd de schakelscholen. Reeds gedurende verscheidene jaren was van paedagogische zijde kritiek uitgeoefend op de bestaande regeling, die meebracht, dat zoo vroeg mogelijk met het aanleeren van de Nederlandsche taal een aanvang werd gemaakt. Steeds meer had in de kringen der deskundigen het inzicht veld gewonnen, dat het meest elementair onderricht geschieden moet in de moedertaal van de leerlingen en dat eerst op een later tijdstip met de Nederlandsche taal dient te worden aangevangen. De opheffing van de vóórklassen, waarvan hierboven reeds sprake was, bracht dit vraagstuk in een acuut stadium. Deze opheffing toch had tot gevolg, dat de Inheemsche en Chineesche kinderen met nog minder kennis van de Nederlandsche taal op de lagere school kwamen dan voorheen. Het nieuwe leerplan, dat bij het begin van den cursus 1932—1933 werd ingevoerd, bracht mede, dat de oude regeling volgens welke zoo vroeg mogelijk met de lessen in het Nederlandsch moest worden begonnen, werd prijs gegeven. Op de Hollandsch-Chineesche school (zie Bb. n°. 12855) werd de lesrooster los gemaakt van die

¹⁾ De in het vorig Verslag (blz. 228) vermelde netto-verliespercentages voor de standaard scholen in 1929—1930 en 1930—1931 moeten veranderd worden in 17 % en 12 %, die voor de vervolgscholen in 19 % en 13 %.

van de Europeesche lagere school, en werd dus het onderwijs meer ingesteld op de kennis van de Nederlandsche taal, die de leerlingen bij hun komst op school bezitten. Op de Hollandsch-Inlandsche school (zie Bb. nos. 12856 en 12871) werd het Nederlandsch lezen, vroeger reeds aan het eind van de 1ste klasse beginnend, verschoven tot het 2de leerjaar, terwijl het rekenen met Nederlandsch als voertaal van de 2de naar de 3de klasse werd overgebracht. Eene soortgelijke regeling werd voor de speciale scholen getroffen (zie Bb. n°. 12848).

Tegelijk met de vermelde verandering van het leerplan voor het Hollandsch-Inlandsch en Hollandsch-Chineesch onderwijs werd ook het lesprogramma van de Europeesche lagere scholen gewijzigd, met uitzondering van de z.g. eerste scholen (die voor meer gegoeden zijn bestemd) en van de Europeesche lagere scholen op plaatsen, waar slechts één school van dit type wordt aangetroffen. Het nieuwe leerplan werd ingevoerd op grond van de ervaring, dat op de niet-eerste scholen veel leerlingen komen, die de Nederlandsche taal onvoldoende begrijpen en zich daarin slechts gebrekkig kunnen uitdrukken. Voor de eerste scholen en voor de Europeesche lagere scholen op plaatsen, waar slechts één school van deze soort bestaat, kon het oude leerplan ongewijzigd worden gehandhaafd, daar hier in het algemeen de kinderen uit eene omgeving komen, die de Nederlandsche taal beter beheerscht.

Het aantal scholen voor westersch lager onderwijs, dat aan het einde van den cursus 1930—1931 776 had bedragen, was aan het eind van het daaraan volgende schooljaar tot 772 gedaald. Tengevolge van den ongunstigen toestand, waarin 's Lands schatkist verkeerde, kon van de oprichting van nieuwe openbare scholen of nieuwe subsidieering van bijzondere scholen geen sprake zijn.

Het aantal Europeesche lagere scholen verminderde van 300 tot 296, dat der Hollandsch-Chineesche scholen van 110 op 109, dat der schakelscholen van 58 op 57; het aantal speciale scholen bleef 16, terwijl het aantal Hollandsch-Inlandsche scholen van 292 tot 294 steeg.

Tegenover de daling van het aantal scholen, staat eene stijging van het aantal leerlingen bij het westersch lager onderwijs (van 134 661 tot 141 149). Nadere bijzonderheden worden bij de behandeling der afzonderlijke schooltypen vermeld.

De bevolking der Europeesche lagere scholen steeg van 44 307 (eind cursus 1930—1931) tot 46 009 (eind cursus 1931—1932). In alle klassen was het aantal leerlingen in den cursus 1931—1932 hooger dan in den voorafgeganen cursus, met uitzondering van de 1ste klassen, die minder leerlingen telden dan in het vorige verslagjaar; hier viel een terugloop van 7611 tot 7387 te constateeren. De daling van het aantal niet-inheemsche leerlingen bij het openbaar Europeesch lager onderwijs zette zich voort. Bij het bijzonder Europeesch lager onderwijs viel eene lichte stijging te constateeren, zoodat het percentage voor alle scholen te zamen van 15,0 tot 15,3 steeg.

Het aantal leerlingen der Hollandsch-Chineesche scholen steeg van 21 617 tot 23 353. In alle klassen zonder uitzondering waren in den cursus 1931—1932 meer leerlingen dan in den voorafgeganen. Het aantal meisjesleerlingen neemt hier langzaam toe: het bedroeg in de cursussen 1929—1930, 1930—1931 en 1931—1932 achtereenvolgens 37,1 37,9 en 39,2 % van het totaal. Bepaald werd dat leerlingen van openbare Hollandsch-Chineesche scholen in eenzelfde klasse niet langer dan 2 jaar en in twee onmiddellijk op elkaar volgende klassen te zamen niet langer dan 3 jaar aan het onderwijs mogen deelnemen.

Ook aan de Hollandsch-Inlandsche scholen viel een vooruitgang van het aantal leerlingen op te merken (van 60 910 tot 63 140). Evenals aan de Hollandsch-Chineesche scholen ziet men hier eene toeneming van het aantal vrouwelijke leerlingen; in de 3 laatst verlopen cursussen bedroeg het percentage meisjes achtereenvolgens 31,2 32,0 en 33,0. Vergelijking van deze cijfers met de bij het Inlandsch onderwijs gedane opgave doet zien, dat bij het Hollandsch-Inlandsch onderwijs de vrouwelijke leerlingen eene veel grootere plaats innemen dan bij het Inlandsch onderwijs het geval is. Hoe hooger de ontwikkeling van het milieu, waaruit het inheemsche kind voortkomt, hoe sterker de behoefte aan

meisjesonderwijs. Wat de klassebezetting betreft, kan worden opgemerkt, dat zich bij de Hollandsch-Inlandsche school een analoog verschijnsel voordeed als bij de Europeesche lagere school: in de gezamenlijke 1ste klassen was het aantal leerlingen nauwelijks hooger dan ten vorigen jare (12 643, tegen 12 627).

Het aantal leerlingen der speciale scholen voor kinderen van Amboneesche en Manadoneesche militairen steeg van 3024 tot 3313; 46 % der leerlingen waren meisjes.

Bij de schakelscholen steeg het aantal leerlingen van 4803 tot 5334. Het aandeel der vrouwelijke leerlingen is op deze scholen lager dan bij eenige andere soort van westersch lager onderwijs, doch vertoonde eene geleidelijke stijging; in de drie laatst verlopen cursussen bedroeg het achtereenvolgens 8,7, 10,0 en 11,7 %.

Evenals bij het Inlandsch onderwijs, vertoonde zich bij het westersch lager onderwijs in zijne verschillende geledingen eene vergroting van de klassebezetting. Het trekt daarbij de aandacht, dat niet alleen de cursus 1931—1932 gemiddeld meer leerlingen per klasse telde dan de cursus 1930—1931, maar dat ook laatstgenoemde cursus weer hoogere bezettingscijfers had dan de voorafgegane. De crisistoestand heeft dus tot een meer economisch gebruik van het onderwijsapparaat geleid.

Het totaal aantal leerkrachten bij het openbaar en bijzonder westersch lager onderwijs steeg van 4707 tot 4726 ¹⁾. Onderscheidt men de leerkrachten naar den landaard, dan blijkt, dat in vergelijking met den voorafgeganen cursus het aantal Europeesche leerkrachten eenigszins terugliep, waartegenover het aantal Inheemsche en Chineesche leerkrachten eenige toeneming vertoonde.

Het aantal leerkrachten bij het openbaar Europeesch lager onderwijs daalde van 914 tot 886; bij het bijzonder Europeesch lager onderwijs van 699 tot 687. Bij het Europeesch lager onderwijs werd niet alleen bezuinigd op het aantal leerkrachten, maar ook op het gehalte daarvan, namelijk door sterkere toepassing van het instituut der $\frac{3}{4}$ leerkrachten.

Het totaal aantal leerkrachten bij het Hollandsch-Chineesch onderwijs bedroeg 745, tegen 724 in het vorige schooljaar. De in het vorige Verslag gemaakte opmerking, dat de bijzondere Hollandsch-Chineesche scholen weinig gebruik maken van Chineesche leerkrachten, kan worden herhaald. Wat de leerkrachten bij de Hollandsch-Inlandsche scholen betreft, noch de totale omvang, noch de verdeling over de landaarden onderging hier in vergelijking met den cursus 1930—1931 eenige wijziging van beteekenis. Eerst in de toekomst — de nieuwe Hollandsch-Inlandsche kweekscholen leveren in 1933 haar eerste abiturienten af — zal men op deze scholen de Europeesche leerkrachten voor inheemsche plaats zien maken, al wordt deze ontwikkeling, in verband met de crisis en de gebiedende eisch tot bezuiniging, zooveel mogelijk verhaast.

De speciale scholen onderscheiden zich van de Hollandsch-Inlandsche, wat de personeelsbezetting betreft, door een naar verhouding grooter aantal Europeesche leerkrachten. In totaal waren 121 leerkrachten aan deze scholen werkzaam. Bij de schakelscholen is het overwicht van het inheemsche personeel grooter dan bij eenig ander schooltype voor westersch lager onderwijs; onder de 239 leerkrachten waren 57 Europeesche, 181 inheemsche en 1 Chineesche. De z.g. indianisatie, welke meebrengt, dat aan de scholen voor westersch lager onderwijs zooveel mogelijk onderwijzers worden verbonden van den landaard der bevolkingsgroepen, waarvoor die scholen in hoofdzaak bestemd zijn, is derhalve het verst doorgevoerd aan de schakelscholen.

Het aantal vrouwelijke leerkrachten is, behalve bij de schakelscholen, waar slechts 13 vrouwen werkzaam zijn, in vergelijking met het Inlandsch onderwijs groot. Op de Europeesche lagere scholen maakten de vrouwelijke leerkrachten 61 %, op de Hollandsch-Chineesche school 57 % en op de Hollandsch-Inlandsche school 32 % van het corps uit. Het lagere percentage voor de Hollandsch-

¹⁾ Hier en verder met inbegrip van de vóórklassen.

Inlandsche school is het gevolg van de omstandigheid, dat onder het inheemsche personeel nog betrekkelijk weinig vrouwelijke leerkrachten worden aangetroffen.

De tusschentijdsche (d.w.z. tusschen het begin van het schooljaar en den datum waarop de bevordering plaats heeft) afvloeiing der leerlingen was bij het westersch lager onderwijs lager dan in vorige jaren. Was in den cursus 1929—1930 het aantal leerlingen aan het eind van het schooljaar 9 % lager dan aan het begin en bedroeg dit getal in den cursus 1930—1931 8 %, in het verslagjaar beliep het slechts 5 %. Blijkbaar is hier de wensch om zooveel mogelijk onderwijs te genieten onder de ongunstige economische en maatschappelijke verhoudingen sterker dan de moeilijkheid het schoolgeld op te brengen.

2d. Meer uitgebreid lager onderwijs.

Hoewel reeds sedert eenige jaren het aantal openbare en gesubsidieerde Mulo-scholen niet was uitgebreid, bleven de kosten van het meer uitgebreid lager onderwijs steeds stijgen, doordat de bestaande scholen wegens het toenemende aantal leerlingen telkens moesten worden vergroot. Daarbij werd de ervaring opgedaan, dat vele leerlingen op de school plaatsing vonden, die daar blijkens hun vorderingen niet thuis behoorden. Daarom werd aan het einde van het verslagjaar besloten, te beginnen met den cursus 1932—1933, af te wijken van het bestaand stelsel en niet langer een ieder toe te laten, die blijkens verklaring van een lagere school of blijkens het resultaat van een gehouden toelatings-examen door de betrokken onderwijsautoriteit voor de Mulo-school geschikt werd geacht.

Te beginnen met den genoemden cursus wordt de omvang van het meer uitgebreid lager onderwijs gecontingenteerd, in dier voege, dat de Directeur van Onderwijs en Eeredienst telken jare het aantal vóórklassen en 1ste klassen bepaalt, dat elke school mag hebben. Eene nieuwe regeling nopens de toelating was daarbij noodig. Volgens de nieuwe regeling zullen voortaan achtereenvolgens voor plaatsing in de 1ste klassen in aanmerking komen: 1°. niet-verwijderde zitten-blijvers; 2°. de leerlingen, die zijn overgegaan uit de vóórklassen; 3°. de leerlingen, die in het bezit zijn van eene schoolverklaring voor de 1ste klasse dan wel met gunstig gevolg toelatingsexamen tot die klasse hebben afgelegd (de plaatsing van de leerlingen dezer 3de categorie geschiedt in volgorde van geschiktheid, te beoordeelen naar de behaalde cijfers).

Ten aanzien van de vóórklassen werd bepaald, dat deze voortaan niet meer mogen worden gedoubleerd. Plaatsing geschiedt ook hier naar volgorde van geschiktheid, waarbij echter voorgegaan zij, die wegens plaatsgebrek niet in de 1ste klasse plaats hebben kunnen nemen. In verband met dit laatste werd bepaald, dat ook niet-geplaatste Europeesche leerlingen in de vóórklassen zouden kunnen worden ondergebracht.

Tegelijk met de verscherpte bepalingen nopens de toelating kwamen nieuwe regelingen tot stand betreffende de verwijdering van ongeschikte leerlingen. Tevens werd, wat de vóórklassen en de 1ste klassen betreft, het aantal leerlingen per klasse vergroot. Deze maatregelen, die alle werden vastgesteld bij R.V. van 6 Juni 1932 (I. S. n°. 230), waarbij het Mulo-reglement (I. S. 1930 n°. 183) werd gewijzigd, beoogden tevens verzachting van de gevolgen der contingentteering, daar immers de opnemingscapaciteit der klassen erdoor verhoogd werd.

Het aantal Mulo-scholen bedroeg in het verslagjaar 65, tegen 64 in het voorafgegane jaar. De toeneming was een gevolg van het feit, dat een 3-jarige hogere burgerschool te Batavia, de Koningin Emma-school, in een Mulo-school (genaamd St. Jozefschool) werd omgezet. Het aantal openbare Mulo-scholen beliep 35, dat der bijzondere 30.

Het aantal leerlingen steeg van 11 788 (eind cursus 1930—1931) tot 12 554 (eind cursus 1931—1932).

De reeds sedert verscheidene jaren waarneembare daling van het Europeesche element op de Mulo-scholen zette zich in het verslagjaar voort. Het percentage Europeesche leerlingen bedroeg in den cursus 1931—1932 28, tegen 29 in het voorafgegane schooljaar. Het zijn bepaaldelijk de openbare Mulo-scholen, waar

de inheemsche leerlingen de meerderheid zijn gaan uitmaken; bij de Rooms-katholieke en neutrale Mulo-scholen vormen de Europeanen nog steeds de meerderheid.

Zooals in het vorig Verslag werd vermeld, is in 1926 eene differentiatie van het leerplan der beide hoogste klassen ingevoerd: in de klassen der A-afdeeling wordt eindonderwijs gegeven, terwijl het eindexamen der B-afdeeling toegang geeft tot de scholen voor verdergaand onderwijs. De toeneming van het animo voor de A-afdeeling, die ten vorigen jare werd geconstateerd, zette zich niet voort. In den cursus 1931—1932 volgde 23,5 % van de leerlingen der 2de klasse de A-afdeeling, 76,5 % de B-afdeeling, terwijl in den voorafgeganen cursus deze percentages resp. 30,1 en 69,9 beliepen.

Van de leerlingen, die zich in 1932 aan het eindexamen Mulo onderwierpen, slaagden bij de openbare Mulo-scholen 274 voor het A-diploma en 996 voor het B-diploma, dat is resp. 67 en 74 % van het aantal kandidaten. Aan de bijzondere Mulo-scholen slaagden 145 leerlingen voor het A-diploma en 586 voor het B-diploma, of resp. 76 en 82 %. Dit eindexamen werd afgenomen onder vigueur van het nieuwe reglement van 3 November 1931 (Bb. n°. 12706), dat ter vervanging strekte van het in Bb. n°. 12509 opgenomen reglement.

Uit de opgaven, die de abiturienten der Mulo-scholen doen omtrent hun toekomstplannen, blijkt, dat nagenoeg alle bezitters van het B-diploma hun studie voortzetten, hetzij aan de Algemeene Middelbare School (enkele leerlingen de hogere burgerschool), hetzij aan eene inrichting voor vakonderwijs. Van de abiturienten der A-afdeeling konden — vermoedelijk tengevolge van de moeilijke economische omstandigheden — zeer velen geen mededeeling doen omtrent hun voornemens. Voor zoover eene conclusie mag worden getrokken uit de opgaven, die door 105 leerlingen werden verstrekt, blijkt, dat slechts 28 % der bezitters van het A-diploma in betrekking wenschten te gaan en dat de overigen zich door verdere studie voor eene toekomstige betrekking in de maatschappij hoopten te bekwamen.

De leerkrachten der Mulo-scholen zijn, afgezien van enkele 10-tallen, die belast zijn met de lessen in de Inheemsche talen, allen van Europeeschen landaard. Zij moeten in het bezit zijn van de hoofdkate en voorts een of meer z.g. bijakten lager onderwijs. Het aantal vrouwelijke leerkrachten bij het Mulo bedroeg slechts 18 % van het totaal. Dat dit aantal in vergelijking met het Europeesch lager onderwijs (waar 61 % der leerkrachten vrouwelijk was) zoo laag is, kan worden verklaard door de omstandigheid, dat vele onderwijzeressen niet meer bezitten dan de hulpakte en dus voor het Mulo niet in aanmerking komen; bovendien worden verschillende bijakten nagenoeg uitsluitend door mannelijke leerkrachten verworven.

De bij het westersch lager onderwijs opgemerkte vermindering van de tusschentijdsche afvloeiing der leerlingen vertoonde zich ook aan de Mulo-scholen. Het aantal leerlingen, dat aan het eind van den cursus aanwezig was in de school, was 7 % lager dan het aantal leerlingen waarmede het schooljaar begon; in de jaren 1930—1931 en 1929—1930 waren deze percentages onderscheidenlijk 8 en 10.

2e. Middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs.

Onder deze rubriek kunnen 4 soorten van scholen worden gebracht: hogere burgerscholen met 3-jarigen en met 5-jarigen cursus, algemeene middelbare scholen en lycea.

Aan de hogere burgerscholen met 5-jarigen cursus werd met ingang van 1 Juli 1931 een gewijzigd leerplan ingevoerd. Deze wijziging was noodig geworden, omdat de aansluiting tusschen de Indische hogere burgerscholen en die in Nederland, inzonderheid die te 's-Gravenhage, moeilijkheden bleek op te leveren, met name wat betreft de vakken Fransch en Duitsch. Aangezien eene opvoering van het aantal lesuren zonder meer eene stijging van de kosten van het middelbaar onderwijs teweeg zou hebben gebracht, die in de bestaande crisismomstandigheden moest worden vermeden, werd besloten de noodzakelijke ver-

meerdering van het aantal lesuren voor Fransch en Duitsch gepaard te doen gaan met eene algemeene herziening van het leerplan, waarbij op voetspoor van het moederland de duur der lesuren van 45 op 50 minuten werd gebracht. Hierdoor werd het mogelijk het aantal lesuren voor verschillende vakken te verminderen, zonder dat het totaal aantal lesminuten daalde. De verlenging van den duur der lesuren, die op 1 Juli 1931 alvast werd ingevoerd, kwam officieel tot stand bij G.B. 12 Aug. 1931 n°. 20 (zie Bb. nos. 12627 en 12652). Deze maatregel gold niet alleen voor de hogere burgerscholen (H.B.S.) met 5-jarigen cursus, doch ook voor de Prins Hendrik-School (P.H.S.) te Batavia, de verschillende afdelingen der algemeene middelbare school (A.M.S.), de kweekscholen, de technische scholen en de middelbare opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren (Mosvia's).

Een en ander deed de wenschelijkheid naar voren komen, ook de leerplannen van de verschillende typen der A.M.S. te herzien, alsmede die der Mosvia's. Vergelijkt men de nieuwe lesprogramma's met de oude, dan blijkt, dat de schooltaak der leerlingen van de A.M.S. afd. A II (Westersch klassieke afdeling) en de Mosvia's vrij belangrijk en die van de B-afdelingen der H.B.S. in mindere mate is verzwaaard, dat deze taak in de litterair-economische klasse der H.B.S. en op de P.H.S. is verminderd, terwijl de totale duur van den schooltijd voor de leerlingen der A.M.S. afd. B (wis- en natuurkundige afdeling) en A I (Oostersch letterkundige afdeling) ongeveer gelijk is gebleven. Al deze nieuwe lesroosters traden, evenals die van de 5-jarige H.B.S., op 1 Juli 1931 in werking.

Ten einde het aantal der leerlingen, die blijkens hun vorderingen op de middelbare scholen niet thuis behooren, zooveel mogelijk te beperken, kwamen bij G.B. 10 Juni 1932 n°. 45 (Bbl. n°. 12828) eenige wijzigingen tot stand in de reglementen van de H.B.S., de A.M.S., de P.H.S. en de Mosvia's, tengevolge waarvan leerlingen voortaan niet langer dan 2 jaren in een zelfde klasse en niet langer dan 3 jaren in 2 opeenvolgende klassen mogen doorbrenghen. Eene soortgelijke bepaling bestond reeds op de Hollandsch-Inlandsche en Mulo-scholen. Tevens werden andere bepalingen ingevoerd, welke eveneens de strekking hadden, ongeschikt gebleken elementen tijdig van de school te verwijderen.

Omtrent de afzonderlijke schooltypen kan nog het volgende worden medegedeeld.

Het aantal *hogere burgerscholen met 3-jarigen cursus* bleef 7, nl. de onderbouw van de openbare P.H.S. te Batavia, 4 Rooms-katholieke en 2 neutrale scholen voor meisjes. In den loop van het verslagjaar werd besloten de P.H.S. om te zetten in een litterair-economische H.B.S. met 5-jarigen cursus (I. S. 1932 n°. 224). Hoewel deze verandering geen ingrijpende wijziging bracht in het leerplan, was zij niettemin uit andere overwegingen aanbevelenswaardig: de 3 laagste klassen konden gelijk worden gemaakt aan de overeenkomstige klassen van de 5-jarige H.B.S., waardoor eene economischer distributie van de H.B.S.-leerlingen te Batavia mogelijk werd, terwijl de kleine en daardoor dure litterair-economische klassen aan de Koning Willem III-school konden verdwijnen. Het nieuwe reglement op de P.H.S., dat bij G.B. 25 Mei 1932 n°. 44 (Bb. n°. 12819) werd vastgesteld, bepaalde, dat de reorganisatie op 1 Juli 1932 in de 1ste en 4de klasse een aanvang zou nemen. Bij G.B. van denzelfden datum werd het eindexamen-reglement der litterair-economische afdelingen (Bb. n°. 12707) op de P.H.S. van toepassing verklaard en tevens bepaald, dat aan de Koning Willem III-school in den cursus 1932—1933 geen nieuwe litterair-economische klasse zou worden gevormd.

Het aantal leerlingen van de P.H.S. (onderbouw) bedroeg aan het eind van het verslagjaar 136, dat der bijzondere 3-jarige hogere burgerscholen 603.

Naar den landaard verdeeld waren op alle hogere burgerscholen met 3-jarigen cursus tezamen 621 Europeanen, 41 Inlanders en 77 Chineezers.

Ofschoon de opzet van de 3-jarige hogere burgerscholen voor meisjes zoodanig is, dat de leerlingen afgerond eindonderwijs krijgen en voorbereiding tot verdere studie niet bepaaldelijk wordt beoogd, zet de groote meerderheid der leerlingen de studie voort en wel aan de Europeesche kweekschool.

Numerieke gegevens omtrent de leerkrachten voor de afzonderlijke typen van scholen voor middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs kunnen niet worden verstrekt, daar vele leerkrachten aan meer dan één school werkzaam zijn en dus de samenstelling der opgaven van de afzonderlijke scholen tot een niet onbelangrijk aantal dubbeltellingen zou leiden.

Hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus. Bij G.B. 21 Nov. 1931 n°. 20 (Bb. n°. 12710) kwam een nieuw reglement op de toelating tot de H.B.S.en tot stand. Deze nieuwe regeling bevatte geen principieele verandering in den opzet van het examen, doch slechts de in de practijk noodzakelijk gebleken administratieve verbeteringen.

Het van 1921 dateerende reglement op de eindexamens werd bij G.B. 13 Juli 1931 n°. 26 (Bb. n°. 12593) vervangen door een nieuw. In concordantie met Nederland werden mechanica en handelswetenschappen onder de examenvakken opgenomen, terwijl het vak handteekenen als zoodanig verviel. De bevoegdheid der gecommitteerden werd vergroot, terwijl voorts nog rekening werd gehouden met de gewijzigde beteekenis van het cijfer 5.

Het aantal openbare hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus bleef 6; het aan de school te Soerabaja verbonden filiaal is 1 Juli 1932 opgeheven (I. S. 1932 n°. 374). Het aantal bijzondere steeg van 1 op 2, doordat te Batavia een Rooms-katholieke H.B.S. voor meisjes werd geopend. Het aantal leerlingen aan deze onderwijsinrichtingen bleef groeien. Bedroeg het in den cursus 1929—1930 2346 en in den cursus 1930—1931 2743, in den cursus 1931—1932 was het gestegen tot 3219. De versterking van het niet-Europeesch element, waarop in het vorig Verslag reeds de aandacht werd gevestigd, bleef zich voortzetten; in den cursus 1931—1932 was aan de openbare scholen 18,2 % der leerlingen van niet-Europeeschen landaard (vorig jaar 16,7 %). Aan de regelmatige stijging van het aandeel, dat de vrouwelijke leerlingen onder de schoolbevolking inneemt, is in de laatste jaren een einde gekomen: aan de openbare scholen bedroeg het percentage meisjes in de drie laatst verlopen schooljaren constant 33.

Was ten aanzien van den cursus 1930—1931 bepaald, dat nieuwe litterair-economische klassen alleen zouden worden gevormd, wanneer zich daarvoor ten minste 4 leerlingen aanmelden, voor den cursus 1931—1932 werd dit minimum verhoogd tot 10. In verband hiermede verkregen alleen de hoogere burgerscholen te Batavia en te Soerabaja een litterair-economische 4de klasse. Het aantal leerlingen der litterair-economische afdelingen bleef ten opzichte van dat der wis- en natuurkundige afdelingen gering; de wis- en natuurkundige afdeling der 4de en 5de klasse tezamen van de openbare scholen telde in het verslagjaar 601 leerlingen, de litterair-economische afdeling 52.

Aan het toelatingsexamen tot de openbare H.B.S.en namen in 1932 1893 kandidaten deel, van wie 1305 of 69 % slaagden. Aan het eindexamen der openbare H.B.S.en namen 270 kandidaten deel, van wie 202 of 75 % slaagden. Van de 7 kandidaten voor het eindexamen der bijzondere H.B.S.en met 5-jarigen cursus voor meisjes slaagden 6.

In tegenstelling met de moederlandsche school is de Indische H.B.S. met 5-jarigen cursus meer eene instelling voor voorbereidend hooger onderwijs en minder een onderwijsinstituut, dat tot maatschappelijke functies voorbereidt. Van de 128 in 1932 gediplomeerden, wier bestemming bekend was, kozen 77 eene academische opleiding en 49 eene andere studie; slechts 2 gingen in betrekking.

Algemeene middelbare scholen. De A.M.S. AI (Oostersch letterkundige afdeling) telde aan het einde van den cursus 1931—1932 78 leerlingen, tegen 94 in den voorafgeganen. Het eindexamenreglement van deze school werd tegelijk met het nieuwe leerplan vastgesteld (zie Bb. n°. 12667). De invoering van het Duitsch als verplicht vak bracht mede, dat hierin voortaan ook examens wordt afgelegd; natuur-, schei-, plant- en dierkunde vervielen als examenvakken. Voor het eindexamen slaagden in 1932 25 kandidaten (83 %). De meerderheid der abiturienten zette de studie bij het hooger onderwijs of bij andere onderwijsinstellingen voort.

De A.M.S. A II (Westersch klassieke afdeling) had 92 leerlingen, tegen 97 in den cursus 1930—1931. Ook hier werden een nieuw eindexamenreglement en een nieuw leerplan vastgesteld (Bb. n°. 12668); de wijzigingen in het eindexamenprogramma kwamen vrijwel overeen met die, welke voor de A.M.S. A I tot stand kwamen. Voor het eindexamen slaagden 27 leerlingen (80 %), die allen zooals gebruikelijk de studie voortzetten.

Bij G.B. 20 Mei 1932 n°. 22 (J. C. n°. 41) is bepaald dat de onderscheidenlijk te Bandoeng en te Soerakarta gevestigde Westersch klassieke afdeling (V.H.O. Afd. A II) en Oostersch letterkundige afdeling (V.H.O. Afd. A I) der Algemeene Middelbare School bij den aanvang van het schooljaar 1932/1933 worden samengevoegd onder leiding van één directeur en overgebracht naar Jogjakarta.

Het aantal B-afdeelingen der A.M.S. bleef gelijk (5 openbare en 2 bijzondere). De in liquidatie verkeerende A.M.S. te Medan had nog slechts een 6de klasse; de in 1930 opgerichte A.M.S. te Semarang bleef zich in een goeden toeloop verheugen. Het aantal leerlingen der gezamenlijke openbare en bijzondere B-afdeelingen bedroeg aan het eind van den cursus 1166, tegen 860 in den voorafgeganen. Aan de openbare B-afdeelingen bestond 67 %, aan de bijzondere 42 % der leerlingen uit Inlanders.

De B-afdeling der A.M.S. verkreeg een nieuw leerplan en een daarmee corresponderend nieuw eindexamenprogramma (Bb. n°. 12669). Op voetspoor van de H.B.S. werden mechanica en handelswetenschappen als schriftelijke eindexamenvakken ingevoerd, terwijl handteekenen als zoodanig verviel. Aan het in 1932 gehouden eindexamen der openbare B-afdeelingen der A.M.S. namen 176 kandidaten deel, van wie 138 slaagden of 75 %. Bij de bijzondere B-afdeelingen slaagden 37 van de 49 kandidaten of 76 %. Van de 139 gediplomeerden, wier bestemming bekend was, kozen 111 eene academische opleiding en 19 eene niet-academische opleiding; slechts 9 gingen in betrekking.

De totale bevolking der beide bijzondere *lycea* te Batavia en te Bandoeng bedroeg aan het eind van den cursus 488 leerlingen (vorig jaar 459), w.o. 10 Inlanders en 8 Chineezzen. Gediplomeerd werden 21 leerlingen van de H.B.S.-afdeling en 9 van de gymnasium-afdeling. Vrijwel alle leerlingen beginnen na het doorloopen van het lyceum eene academische studie.

Bij K. B. 17 Maart 1932 n°. 28 (N. S. n°. 99, I. S. n°. 173) zijn de getuigschriften van verschillende bijzondere onderwijsinrichtingen in Nederlandsch-Indië gelijkgesteld met het getuigschrift bedoeld in art. 11 der hooger onderwijs-wet.

3a. Opleiding van onderwijskrachten.

I. Met eene inheemsche taal als voertaal.

De voor het volksonderwijs bestemde leerkrachten worden opgeleid aan tweejarige leergangen, die verbonden zijn aan daarvoor aangewezen 2de klasse-scholen, welke als leerschool dienst doen. Het aantal openbare leergangen bedroeg in den cursus 1931—1932 222, tegen 230 in het voorafgeganen cursusjaar; daarnaast waren er nog een 19-tal premie-opleidingen. Voorts waren er 39 bijzondere leergangen (vorig jaar 37). Het aantal deelnemers aan de openbare en bijzondere leergangen bedroeg 4367, tegen 5220 ten vorige jare, eene vermindering, die uiteraard verband houdt met de stopzetting van de uitbreiding van het aantal volksscholen. Tot voldoening stemt, dat het aantal vrouwelijke deelnemers aan deze leergangen regelmatig stijgende is, waardoor stichting van meisjesvolksscholen en daarmee de zoo gewenschte uitbreiding van het volksonderwijs onder de vrouwelijke inheemsche bevolking mogelijk wordt.

Bij G.B. 8 Juni 1932 n°. 35 (Bb. n°. 12834) werden de tegemoetkomingen aan de deelnemers aan deze leergangen wegens uitgaven voor kost en inwoning afgeschaft en de toelagen aan het onderwijzend personeel verminderd.

Opleiding van inheemsche leerkrachten voor de Inlandsche 2de klasse-scholen geschiedt aan 4-jarige normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers (-onderwijzeressen). Het aantal openbare opleidingsscholen bleef 20 (15 voor jongens en

5 voor meisjes). Aan het einde van den cursus werden de normaalscholen te Poerwakarta en Probolinggo opgeheven (I. S. 1932 n°. 322). Tengevolge van de aanneming van een dubbele 1ste klasse aan verschillende scholen in Juli 1931 was het aantal leerlingen hooger dan ten vorige jare (2257 tegen 2131). Door opheffing van de Protestantsche normaalschool te Bandoeng daalde het aantal bijzondere normaalscholen van 13 op 12; deze scholen hadden 1027 leerlingen (vorig jaar 967).

II. *Met de Nederlandsche taal als voertaal.*

De opleiding van Inlandsch onderwijzend personeel voor het westersch lager onderwijs geschiedt, voor zoover de onderwijzeressen betreft, aan de Gouvernements kweekschool te Salatiga, die door 100 meisjes bezocht werd.

De Hollandsch-Inlandsche kweekscholen, waar in hoofdzaak mannelijke inheemsche onderwijzers tot leerkracht bij het westersch lager onderwijs worden opgeleid, hadden in het verslagjaar 5 klassen, zoodat zij in 1933 haar eerste leerlingen hebben kunnen zenden naar het examen voor de nieuwe onderwijzersakte. Het aantal dezer scholen bedroeg 9, waarvan 5 openbare. Het aantal leerlingen bedroeg aan de openbare kweekscholen 654, aan de bijzondere 554.

Naast de nieuwe Hollandsch-Inlandsche kweekscholen bestonden in den cursus 1931—1932 nog 2 „hogere kweekscholen”, nl. de openbare te Magelang en de Christelijke te Soerakarta. Zij hadden resp. 65 en 19 leerlingen, die aan het einde van den cursus het eindexamen aflegden. De scholen hadden daarmede haar laatste leerlingen afgeleverd en werden derhalve medio 1932 gesloten. Aan de hogere-kweekschoolopleiding is daarmede een einde gekomen.

De opleiding van Chineesche onderwijzers voor het westersch lager onderwijs (Hollandsch-Chineesche scholen) geschiedde evenals tevoren uitsluitend aan de Hollandsch-Chineesche kweekschool te Meester Cornelis. Deze school is van een 5-jarige in een 6-jarige omgezet, in verband waarmede zij in 1932 geen leerlingen afleverde. Het aantal leerlingen bedroeg 119.

De opleiding van Europeanen voor de onderwijzersakte (hulpakte) geschiedde in den cursus 1931—1932 geheel volgens het nieuwe programma; in 1931 werden de laatste examens volgens de oude regeling afgenomen. Het aantal Europeesche kweekscholen (nieuwe stijl) bedroeg 10, waarvan 1 openbare. Laatstgenoemde, die te Soerabaja is gevestigd, had 59 leerlingen; de bijzondere scholen hadden er 619.

Bij de hoofdakte-opleiding bestonden de oude en de nieuwe onderwijsinrichtingen nog naast elkander. Ter opleiding voor de oude hoofdakte waren in het verslagjaar nog 4 openbare normaalcursussen aanwezig, met 264 leerlingen. Besloten werd tot geleidelijke opheffing van de cursussen te Batavia en te Semarang met ingang van den cursus 1932—1933 (Bb. n°. 12833). Naast deze normaalcursussen bestonden reeds de nieuwe opleidingsinrichtingen voor de hoofdakte, die als 2-jarige cursussen (dagopleiding) verbonden zijn aan verschillende kweekscholen. Van Gouvernementswege was eene opleiding voor de nieuwe hoofdakte verbonden aan de Hollandsch-Inlandsche kweekschool te Bandoeng en aan de Europeesche kweekschool te Soerabaja; daarnaast hadden een 3-tal bijzondere Europeesche kweekscholen tevens eene hoofdakte-opleiding. Te zamen hadden de opleidingsinrichtingen voor de nieuwe hoofdakte, openbare en bijzondere, 174 leerlingen.

Bij R.V. van 24 Jan. 1932 (I. S. n°. 2) werden de programma's voor de nieuwe akte van onderwijzer en Europeesch onderwijzer vastgesteld, terwijl I. S. n°. 3 van hetzelfde jaar het examenprogramma bevatte voor de nieuwe akten van hoofdonderwijzer en Europeesch hoofdonderwijzer.

Daar in 1931 de laatste hulpakte-examens volgens het oude programma werden afgenomen en de Hollandsch-Inlandsche kweekscholen niet vóór 1933 haar eerste abituriënten konden afleveren, werden in 1932, voor zoover de hulpakte betreft, alleen examens afgenomen voor de akte van Europeesch onderwijzer, volgens het nieuwe programma. Van de 187 jongelieden, die dit examen aflegden, slaagden 165 of 88,2 %.

Het examen voor de nieuwe hoofdakte werd voor het eerst in 1932 afgenomen; daarnaast stond nog de gelegenheid open, om het oude examen af te leggen. Voor het volledig examen ter verkrijging van de oude hoofdakte gaven zich 15, voor het eerste gedeelte daarvan 122 en voor het tweede gedeelte 91 kandidaten op, van wie onderscheidenlijk 2 ¹⁾, 66 en 67 slaagden; voorts werden 2 aanvullingsexamens afgelegd, beide met goed gevolg.

Bij de examens ter verkrijging van de nieuwe hoofdakte slaagden 39 van de 79 kandidaten, die zich aan het examen voor hoofdonderwijzer onderwierpen. Voor het examen van Europeesch hoofdonderwijzer, dat slechts kan worden afgelegd, nadat de „Indische” hoofdakte is verworven, slaagden 24 van de 32 deelnemers.

Van de resultaten der examens van de z.g. bij-akten lager onderwijs geeft de volgende tabel een overzicht.

	Vrije- en ordeoef.	Gymna- stiek.	Fransch.	Duitsch.	Engelsch.	Wis- kunde.	Teekenen.	Natuur- kunde.	Handels- kennis.
Aantal deelnemers . . .	58	6	23	36	68	28	11	15	32
Aantal geslaagden . . .	32	3	14	18	25	12	4	9	13

Opleiding van Gouvernementswege voor deze akten wordt niet gegeven, behalve voor gymnastiek (akte S) en natuurkennis, waarvoor 2-jarige cursussen bestaan. Een cursus voor de akte S werd echter in het verslagjaar niet gehouden, wegens de afschaffing van het gymnastiekonderwijs op de Mulo-scholen. De opleiding voor de akte natuurkennis te Batavia, die 1 Juli 1930 was begonnen, had in den cursus 1931—1932 15 deelnemers.

Behalve de bovengenoemde akten zijn er speciaal voor vrouwelijke aspiranten verkrijgbaar de akten nuttige en fraaie handwerken en costumnaaien. Aan de examens voor deze akten werd in 1932 deelgenomen door resp. 330, 94 en 19 dames, van wie 230, 58 en 18 slaagden.

De examengelden voor de verschillende bij-akten zijn verhoogd (I. S. 1932 n°. 125).

In verband met in overweging zijnde reorganisatieplannen, verkreeg de openbare fröbelkweekschool te Bandoeng bij het begin van den cursus 1931—1932 geen nieuwe 1ste klasse. De school telde aan het einde van den cursus 74 leerlingen. Aan de gesubsidieerde fröbelkweekscholen werd nog de mogelijkheid gelaten een 1ste klasse op de gebruikelijke wijze aan te nemen, van welke bevoegdheid 3 der 4 gesubsidieerde opleidingsscholen gebruik maakten. Tezamen met de ongesubsidieerde fröbelkweekschool te Soerabaja hadden de bijzondere opleidingsinrichtingen van dit type 376 leerlingen. De opheffing van het instituut der vóórklassen bij het westersch lager onderwijs, gepaard gaande met de intrekking van de subsidie voor de particuliere fröbelscholen, maakte de inrichtingen tot opleiding van fröbelonderwijzeressen overbodig. De openbare fröbelkweekschool te Bandoeng werd aan het eind van den cursus 1931—1932 opgeheven; de bijzondere scholen konden in het genot van subsidie blijven na te zijn gereorganiseerd tot huishoudscholen met 3-jarigen cursus.

Het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid in de Nederlandsche taal (art. 4 van G.B. 14 Maart 1912 n°. 38 in I. S. n°. 240) werd in Januari 1932 gehouden. Het diploma is bestemd voor onderwijzers van inheemschen landaard, werkzaam bij het standaard- of het Hollandsch-Inlandsch onderwijs. Van de 147 deelnemers slaagden 64. Voor het behalen van deze akte is een examengeld van f 3 ingevoerd (I. S. 1932 n°. 126).

De voor Europeanen bestemde examens voor de akten Maleisch, Javaansch, Soendaneesch en land- en volkenkunde werden in Maart 1932 gehouden. Voor de 4 genoemde akten slaagden onderscheidenlijk 5, 4, 2 en 1 kandidaten.

¹⁾ Bovendien slaagden 3 alleen voor het eerste gedeelte.

Opleiding voor middelbare akten van Gouvernementswege vindt in Nederlandsch-Indië niet plaats, behoudens de opleiding voor de wiskunde-akte K I, die verbonden is aan de Technische Hoogeschool. In September 1932 slaagden 10 kandidaten voor deze akte. Voorts bestaat gelegenheid tot het verwerven van het diploma Engelsch M.O.A.; eene opleiding daarvoor wordt echter van Gouvernementswege niet gegeven. Einde 1931 werd deze akte door 6 kandidaten verworven, einde 1932 door 4.

Bij Ord. van 16 April 1932 (I. S. n°. 170) werd in voldoening aan in den Volksraad geuite wenschen de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het boekhouden K XII verkrijgbaar gesteld. I. S. n°. 171 van datzelfde jaar bevat het reglement van orde en het programma van het examen. De eerste maal, dat het examen werd afgenomen (October 1932) meldden zich 44 kandidaten aan. Van de 15, die zich voor het volledig examen opgaven, slaagden 2; van de 29, die zich voor het eerste gedeelte opgaven, slaagde 1.

3b. Geneeskundig onderwijs.

Mededeelingen omtrent dit onderwijs zijn opgenomen in hoofdstuk V, onder E, betreffende „Gezondheidszorg”.

3c. Nijverheidsonderwijs.

Het nijverheidsonderwijs is in 4 rubrieken te splitsen, namelijk het ambachtsonderwijs, het technisch onderwijs, de andere inrichtingen voor nijverheidsonderwijs en het onderwijs in de huishoudelijke vakken.

I. Ambachtsonderwijs.

Daar de in § 1 vermelde reorganisatie eerst 1 Juli 1932 inging, behield het ambachtsonderwijs gedurende den cursus 1931—1932 dezelfde organisatie als vorige jaren. Het ambachtsonderwijs voor Inlanders, dat van Gouvernementswege wordt gegeven, kan worden onderverdeeld in de volgende groepen:

a. *scholen met 3-jarigen cursus*. Het aantal van deze scholen bleef 3. Zij hebben elk een afdeling voor houtbewerking, één voor metselbewerking en één voor automonteurs. Aan de school te Semarang, die reeds van een metselcursus was voorzien, werd in het verslagjaar een vervolklasse voor electriciëns toegevoegd; bovendien heeft deze school nog een afdeling voor Nederlandsch sprekende leerlingen. Het aantal leerlingen der 3-jarige openbare ambachtsscholen bedroeg aan het einde van het verslagjaar 953 (met uitzondering van de afdeling voor Nederlandsch-sprekenden).

b. het aantal der *scholen met 2-jarigen cursus* bleef 14. Acht van deze scholen geven opleiding in hout-, zoowel als ijzerbewerking, 5 alleen in ijzerbewerking, 1 alleen in houtbewerking. Verder waren aan deze scholen verbonden 7 vervolcursussen voor automonteurs, 1 voor metselaars, 1 voor rijwielmonteurs, voorts 2 vlechtecursussen en 3 meubelmakerscursussen. Aan 3 scholen was een afdeling voor Nederlandsch sprekende leerlingen verbonden. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van het verslagjaar, zonder mederekening van de afdelingen voor Nederlandsch-sprekenden, 2042.

c. *eenvoudige 2-jarige leergangen* in bankwerken en smeden of in houtbewerking. Het aantal dezer leergangen — welker reglement is opgenomen in Bb. n°. 12841, juncto n°. 12925 —, die als filialen van de naburige ambachtsschool worden beschouwd, steeg van 15 tot 16. Aan 10 dezer leergangen werd opleiding gegeven tot metaalbewerking, aan 3 voor houtbewerking en aan 2 voor beide; de leergang te Japara geeft opleiding in meubelmaken en houtsnijden. Het aantal leerlingen der gezamenlijke leergangen bedroeg einde cursus 1931—1932 707.

Het aantal leerlingen, dat de openbare ambachtsscholen en leergangen (met mederekening van de Nederlandsch-sprekende afdelingen) bezocht, bedroeg 4226 (vorig jaar 4001).

De bijzondere ambachtsscholen met een Inlandsche taal als voertaal kunnen als volgt worden gegroepeerd:

1. De *gemeentelijke ambachtsscholen* te Bandoeng, Malang en Buitenzorg. De school te Bandoeng geeft opleiding in ijzerbewerking, houtbewerking en metselen; de school te Malang in hout- en ijzerbewerking, die te Buitenzorg alleen in ijzerbewerking. Alle 3 scholen hebben een afdeeling voor Nederlandsch-sprekende leerlingen. Zonder mederekening van laatstgenoemde afdeelingen bedroeg het aantal leerlingen aan het einde van den cursus 516.

2. De *gemeentelijke ambachtsleergangen* te Pasoeroean en Tebingtinggi. Eerstgenoemde school leidt op voor metaalbewerker, laatstgenoemde voor timmerman. Het aantal leerlingen bedroeg 86.

3. De *regentschapsambachtsleergangen* te Loemadjang, Bondowoso en Sitocondo, ter opleiding van metaalbewerkers, en de *regentschapsambachtsleergang* te Serang, waar houtbewerking wordt onderwezen. Het aantal leerlingen bedroeg 154.

4. De *particuliere ambachtsscholen*, uitgaande van *zending en missie*. In het verslagjaar werden 4 scholen met 2-jarigen cursus, 1 met 3-jarigen en 2 met 4-jarigen cursus gehouden. Het aantal leerlingen op die scholen bedroeg onderscheidenlijk 171, 20 en 95.

5. *Particuliere ambachtsscholen op ondernemingen*. Tot deze groep behooren 7 scholen verbonden aan suikerfabrieken, waar onderwijs in ijzerbewerking, soms ook in houtbewerking wordt gegeven; voorts de ambachtsscholen van de Sabang Maatschappij, de Bangkatinwinning, de Senembah Maatschappij en de Deli Maatschappij (de beide eerste geven opleiding in ijzerbewerking, de beide andere in houtbewerking) en de school tot opleiding van machinedrijvers van de Billiton Maatschappij. Tezamen telden deze scholen 339 leerlingen.

De ongunstige economische omstandigheden, waarin het Land verkeert, hadden tot gevolg, dat de plaatsingsmogelijkheden van de abiturienten der ambachtsscholen sterk verminderden. Hoewel nauwkeurige gegevens niet ter beschikking staan, kan toch worden geconstateerd, dat verscheidene der medio 1931 afgeleverde leerlingen het jaar daaraanvolgende nog geen passende betrekking hadden kunnen verwerven, al blijkt uit de verstreckte opgaven wel, dat dit met de meerderheid der leerlingen nog wel het geval was.

Het tot dusver vermeld onderwijs was Inlandsch ambachtsonderwijs, bestemd voor de abiturienten der Inlandsche 2de klasse-scholen en dus op inheemschen voet ingericht. Daarnaast vindt opleiding voor Nederlandsch sprekenden plaats. Reeds werd melding gemaakt van de *afdeelingen voor Nederlandsch sprekende leerlingen*, welke aan verschillende ambachtsscholen verbonden zijn. Het aantal leerlingen van die afdeelingen, welke verbonden waren aan openbare ambachtsscholen, bedroeg 524. De aan de gemeentelijke ambachtsscholen verbonden Nederlandsche afdeelingen hadden 149 leerlingen.

Op Europeeschen voet zijn verder ingericht de *Europeesche ambachtsschool te Batavia* en de *burgerambachtsschool van de gemeente Soerabaja*. Eerstgenoemde school is bestemd om jongelieden, die eene inrichting voor westersch lager onderwijs niet geheel hebben kunnen doorloopen, in de gelegenheid te stellen zich tot vaklieden te bekwamen (zie I. S. 1932 n°. 648). De cursus duurt 3 jaren; er is een timmerafdeeling en een afdeeling voor smeden en bankwerken. Een nieuw reglement voor de school is opgenomen in Bb. n°. 12968. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van den cursus 328.

De burgeravondschool te Soerabaja heeft eene 3-jarige dagschoolopleiding voor bouwkundig werkbaas en electricien; ook is aan de school een 4-jarige avondcursus verbonden, voor hen, die overdag in het machinevak werkzaam zijn. Van het aantal leerlingen, die aan het einde van het verslagjaar de school bezochten, waren 312 op de dagschool en 57 op den avondcursus.

Eene speciale soort ambachtsopleiding wordt gegeven aan de *opleidingsschool voor instrumentmakers en glasblazers*, welke verbonden is aan de Technische Hoogeschool. Na een studie van 3 jaar kan het examen voor leerling-glasblazer

of leerling-instrumentmaker worden afgelegd, terwijl aan het eind van het 4de studiejaar het diploma van glasblazer of instrumentmaker kan worden verkregen. Het aantal leerlingen bedroeg aan het eind van den cursus 43; uitgereikt werden 3 diploma's voor glasblazer en 7 voor instrumentmaker.

II. Technisch onderwijs.

Terwijl de ambachtsscholen eene meer eenvoudige opleiding geven, hetzij voor toekang, hetzij voor de allerlaagste toezichthoudende betrekkingen, heeft het technisch onderwijs ten doel de leerlingen tot hoogere toezichthoudende functies in het bedrijfsleven te bekwamen. Wordt aan de ambachtsscholen, afgezien aan de afdelingen voor Nederlandsch sprekenden, het onderwijs in een inheemsche taal gegeven, de technische scholen zijn op westerschen voet ingericht. Voor toelating tot deze scholen wordt, behoudens een toelatingsexamen, het eindexamen van een school voor westersch lager onderwijs vereischt.

Evenals het ambachtsonderwijs bleef het technisch onderwijs in het verslagjaar nog zijn ouden vorm behouden; de reorganisatie ging ook hier 1 Juli 1932 in.

Het aantal openbare technische scholen bleef 4, namelijk de Koningin Wilhelmina-school te Batavia, de Technische school te Bandoeng, de Prinses Juliana-school te Jogjakarta en de Koningin Emma-school te Soerabaja. Wegens den sterken achteruitgang van het aantal leerlingen werd besloten tot geleidelijke opheffing van de technische school te Bandoeng, weshalve deze school voor den cursus 1932—1933 geen nieuwe leerlingen aannam. Alle 4 technische scholen hebben eene 4-jarige opleiding voor werktuigkundigen, die, met uitzondering van de Prinses Juliana-school, in de beide hoogste cursusjaren is gesplitst in eene opleiding voor werktuigkundigen en één voor electrotechnici. De scholen te Batavia, Soerabaja en Jogjakarta hebben voorts eene opleiding voor bouwkundigen, welke in de beide hoogste leerjaren gesplitst is in een cursus voor burgerlijke bouwkunde en een voor water- en spoorwegbouwkunde. Wegens het geringe aantal leerlingen, dat de burgerlijke bouwkundige opleiding telde, kon deze in het verslagjaar geheel op de school te Batavia worden geconcentreerd. Een nieuw reglement voor de openbare technische scholen is opgenomen in Bb. n°. 12851.

Het aantal leerlingen der gezamenlijke openbare technische scholen bedroeg aan het einde van den cursus 1275 (vorig jaar 1284). Het aantal Europeesche leerlingen op deze scholen ondergaat in snel tempo eene daling; maakten de Europeanen in 1925 nog 64 % van de schoolbevolking uit, in den cursus 1931—1932 was dit reeds gedaald tot 44 %.

In Bb. n°. 12756, juncto n°. 12910, is een nieuw reglement op de toelating tot de technische scholen opgenomen. Aan het in 1932 gehouden toelatingsexamen namen 1015 kandidaten deel, van wie 35 % slaagde.

Aan het in 1932 gehouden eindexamen werd door 270 leerlingen deelgenomen, van wie 124 slaagden of 63 %.

Het aantal bijzondere technische scholen bleef 2; de *technische dagschool te Semarang* en de eveneens te Semarang gevestigde *technische avondschool Mangoenhardjo*. Eerstgenoemde school heeft een afdeling voor water- en spoorwegbouwkunde en één voor werktuigkunde; het eindexamen is gelijkgesteld met dat der openbare technische scholen. De school werd aan het einde van het verslagjaar bezocht door 215 leerlingen, van wie 142 van Europeeschen, 41 van Inheemschen en 32 van Chineeschen landaard waren.

De technische avondschool Mangoenhardjo geeft eene avondopleiding tot bouwkundige aan Inheemsche jongelieden. De school, die een 3-jarigen cursus heeft, telde aan het einde van het verslagjaar 63 leerlingen.

III. Andere scholen voor nijverheidsonderwijs.

Aan de Technische Hoogeschool is een *cursus voor ijkers* verbonden, welke 2 jaren duurt. Gedurende het eerste studiejaar volgen de deelnemers dezelfde colleges aan de hogeschool als de eerstejaars-studenten, die voor civiel-ingenieur

studeeren, terwijl het 2de studiejaar de eigenlijke vakopleiding voor het ijken omvat. Dit 2de studiejaar telde in den cursus 1931—1932 5 deelnemers, van wie 4 het ijkersdiploma verwierven.

De *mijnbouwschool der Oembilin-mijnen te Sawahloento* — ten aanzien waarvan in het vorig Verslag abusievelijk werd vermeld, dat zij werd opgeheven — telde in het verslagjaar 53 leerlingen. In Juni 1932 slaagden 9 leerlingen voor het eindexamen van de afdeling mijnbouw en 7 voor dat van de afdeling werktuigkunde en electrotechniek.

De *mijnopzienerscursus van de Bangkatinwinning te Pangkalpinang* werd 1 October 1931 gesloten. De 4 leerlingen van de hoogste klasse, die nog aanwezig waren, legden in October 1931 met gunstig gevolg het examen voor mijnbouwkundig opzichter af.

De te Soerabaja gevestigde *suikerschool* werd in April 1931 gesloten.

IV. *Onderwijs in huishoudelijke vakken.*

Tot het nijverheidsonderwijs behoort mede het onderwijs voor meisjes in de huishoudelijke vakken, hetwelk gegeven wordt hetzij aan bepaalde vakscholen, hetzij aan scholen voor algemeen vormend onderwijs of aan opleidingsscholen voor onderwijzeressen.

Bij den aanvang van het schooljaar 1931—1932 werden 4 nijverheidsscholen voor meisjes geopend, namelijk de Christelijke huishoudschool te Magelang, een Christelijke vakschool te Batavia, een Christelijke huishoudschool te Poerbalingga en de Christelijke huishoudschool te Makassar, geen dezer scholen werd gesubsidieerd. De opening van de huishoudschool te Manado werd wederom uitgesteld. In totaal bedroeg het aantal lagere huishoudscholen aan het einde van het verslagjaar 21 (vorig jaar 18), waarvan 3 openbare, 7 gesubsidieerde en 11 niet gesubsidieerde.

De openbare vakscholen hebben een huishoudcursus van 1 jaar, gevolgd door een cursus van 2 jaar voor de opleiding tot onderwijzeres in de nuttige en fraaie handwerken. Aan de openbare vakschool te Batavia bestaat naast de 1-jarige huishoudcursus ook gelegenheid om opgeleid te worden voor het Staatspraktijkdiploma costuumnaaien. Aan geen dezer scholen is een internaat verbonden. Het aantal leerlingen der openbare lagere vak- en huishoudscholen bedroeg aan het einde van den cursus 220.

Van de 7 gesubsidieerde scholen hebben de Juliana-stichting te Malang en de huishoudschool Nieuw Tjandi te Semarang een verplicht internaat. Zij hebben een 2-jarigen cursus en zijn uitsluitend toegankelijk voor Europeesche meisjes. Aan de Juliana van Stolberg-school te Jogjakarta is eveneens inwoning in het internaat verplichtend; deze school heeft een 3-jarigen cursus en is bestemd voor goeode Javaansche meisjes. De overige 4 gesubsidieerde scholen zijn dagscholen; zij zijn toegankelijk voor alle landaarden en hebben een 3-jarigen cursus.

De eenige middelbare vakschool voor meisjes in Indië is de Gouvernementsopleidingsschool voor vakonderwijzeressen te Batavia, waar de a.s. onderwijzeressen voor de lagere nijverheidsscholen worden opgeleid. Bij het eindexamen kan bevoegdheid verkregen worden voor de huishoudelijke vakken (akte A) en verder voor de naaldvakken, akte B (linterienaaien en kunstnaaldwerk) of akte C (costuumnaaien). Met de opleiding-C werd nog geen aanvang gemaakt. Toegelaten tot de school worden zij, die in het bezit zijn van een Mulo-diploma of overeenkomstig certificaat. In 1932 slaagden 4 candidaten voor de akte A en 5 voor de akte B.

Eene opgave omtrent de gehouden examens nuttige en fraaie handwerken is reeds verstrekt in § 3a.

Het huishoudonderwijs vormt een onderdeel van het onderwijsprogramma aan de fröbelkweekscholen, de openbare meisjeskweekschool te Salatiga, de normaal-scholen voor Inlandsche hulponderwijzeressen en de Europeesche kweekscholen. Voorts werd onderwijs in lingerie- en costuumnaaien gegeven aan 10 openbare en 1 gesubsidieerde Mulo-school. Door de opheffing van de handwerknamiddag-

cursussen bij de scholen voor westersch lager onderwijs konden nog slechts enkele cursussen, die aan bijzondere scholen waren verbonden, blijven voortbestaan.

Bij het einde van het verslagjaar werd huishoudonderwijs (handwerken, waschbehandeling, koken, batikken of kantslossen) gegeven aan 164 openbare en 8 gesubsidieerde meisjesvervolgsscholen, benevens aan 5 openbare en 21 gesubsidieerde meisjesstandaardscholen. De animo voor deze scholen is zeer groot.

In het verslagjaar werden nog 44 zelfstandige handwerkcursussen en leerzendingen gesubsidieerd, waaronder van de zending 17.

3d. Opleiding voor land-, tuin-, boschbouw en veeteelt.

De in haar huidige vorm in 1913 opgerichte *middelbare landbouwschool te Buitenzorg* is in de eerste plaats bestemd tot opleiding van personeel voor den landbouwvoorlichtingsdienst en het boschwezen. De school is gesplitst in een landbouwkundige en een boschbouwkundige afdeling en is toegankelijk voor hen, die een Mulo-school hebben doorlopen of eene gelijkwaardige opleiding hebben genoten. De abiturienten van de landbouwkundige afdeling kunnen plaatsing verkrijgen bij den landbouwvoorlichtingsdienst, doch zijn eveneens bestemd voor eene betrekking bij particuliere cultuurondernemingen; bij abiturienten der boschbouwkundige afdeling zijn aangewezen op plaatsing als boscharchitect bij het Gouvernementsboschwezen. De school telde aan het einde van den cursus 1931—1932 119 leerlingen (21 Europeanen, 89 Inlanders en 9 Chineezzen). Bij het eindexamen slaagden 21 leerlingen voor de landbouwkundige en 1 leerling voor de boschbouwkundige studie.

De oud-leerlingen van de middelbare landbouwschool genieten, voor zoover zij bestemd zijn om te worden geplaatst bij den voorlichtingsdienst voor landbouw, tuinbouw of binnenvisscherij, eene praktische na-opleiding bij het landbouwbedrijf Pantjasan te Buitenzorg. Op 1 Juli 1931 werden 14 adspirant adjunct-landbouweconsulenten bij dit bedrijf te werk gesteld; de cursus eindigde met 10 cursisten, die allen werden geplaatst bij den landbouwvoorlichtingsdienst.

Terwijl de genoemde landbouwschool te Buitenzorg een middelbaar karakter heeft, dienen de cultuurscholen te Soekaboemi en Malang tot opleiding van de lagere betrekkingen bij den land- en boschbouw. Niet het mulo-diploma, doch het eindexamen eener school voor westersch lager onderwijs wordt voor de toelating tot deze scholen vereischt.

De programma's der beide cultuurscholen zijn niet gelijkloidend. Aan de school te Soekaboemi duurt de studie 3 jaren; na afloop van het 3de studiejaar bestaat gelegenheid een facultatieve cursus in techniek te volgen. De klassen zijn gesplitst in parallelklassen voor landbouw en voor boschbouw. Aan het einde van den cursus 1931—1932 telde de school te Soekaboemi 122 leerlingen (26 Europeanen, 79 Inlanders en 17 Chineezzen). Tengevolge van de moeilijke omstandigheden, welke in de landbouw heerschen, konden slechts weinigen der 33 gediplomeerden eene betrekking vinden.

De cultuurschool te Malang onderscheidt zich van de school te Soekaboemi door het ontbreken van de boschbouwkundige richting en door een langeren studieduur (4 jaar). Aan het einde van den cursus 1931—1932 waren aan de school te Malang 154 leerlingen ingeschreven (97 Europeanen, 49 Inlanders en 8 Chineezzen). Door 33 leerlingen werd in 1932 het eindexamen verworven. Ook hier maakte de algemeene malaise het voor de afgestudeerde leerlingen zeer moeilijk eene passende betrekking te vinden.

De *Nederlandsch-Indische veeartsenschool te Buitenzorg* leidt jongelieden, afkomstig van de Mulo-school of eene gelijksoortige onderwijsinrichting, in een 4-jarigen leergang tot Indisch veearts op. Het aantal leerlingen bedroeg aan het einde van den cursus 31; 6 daarvan verwierven het diploma van Indisch veearts.

In verband met de groote behoefte van de autonome gemeenschappen aan opgeleide Inlandsche keurmeesters van slachtvee en vleesch, werd bij G.B.

21 Mei 1931 n°. 22 (Bb. n°. 12639) te Buitenzorg een leergang ingesteld tot opleiding van dat personeel. Elke leergang duurt 6 maanden; het onderwijs, dat in het Maleisch wordt gegeven, is opgesteld voor bezitters van het einddiploma eener Inlandsche 2de klasse-school. Bij G.B. 1 Oct. 1931 n°. 41 (Bb. n°. 12677) werden de leergangen ook voor personen van niet-inheemschen landaard opgesteld. De eerste cursus, die 1 October 1931 werd geopend, begon met 10 leerlingen, van wie 8 aan het einde van de opleiding het diploma verwierven. De tweede cursus begon 1 April 1932 met 7 leerlingen, van wie 4 werden gediplomeerd.

De tot dusver in deze paragraaf genoemde scholen hebben ten doel eene landbouwkundige, boschbouwkundige of veterinaire opleiding te geven voor lager en middelbaar personeel in de groote cultures en bij het Gouvernement. Daarnaast bestaat Inlandsch landbouwonderwijs, dat eene geheel andere doelstelling heeft en verbetering van het Inheemsche landbouwbedrijf beoogt.

In de eerste plaats heeft men de landbouwbedrijfsscholen, waar Inlandsche jongelieden, zoons van landbouwers, die minstens de Inlandsche 2de klasseschool hebben doorlopen, tot bedrijfsleiders voor het Inlandsch landbouwbedrijf worden opgeleid. Men verwacht — en deze verwachting wordt in de praktijk niet beschaamd —, dat de landbouwbedrijven van de abituriënten dezer scholen als centrum van voorbeeld en voorlichting voor de omliggende bedrijven zullen dienen en aldus tot meer algemeene verheffing van den Inheemschen boerenstand zullen bijdragen. In het verslagjaar waren er 7 landbouwbedrijfsscholen (2 in West-Java, 1 in de Vorstenlanden, 2 in Oost-Java en 2 op Sumatra).

Behalve de vermelde landbouwbedrijfsscholen bestaan landbouw cursussen voor oud-leerlingen der desascholen, die reeds practisch in het landbouwbedrijf werkzaam zijn. Deze cursussen beoogen dus niet, zooals de bedrijfsschooltjes, nieuwe landbouwbedrijven tot ontwikkeling te brengen, die op hooger trap staan, doch alleen de bestaande bedrijfjes zooveel mogelijk te verbeteren. Deze cursussen worden gedurende 2 jaar tweemaal 's weeks gegeven op uren, die niet aan landbouw werkzaamheden plagen te worden besteed. Er waren in het verslagjaar 66 van dergelijke cursussen, met 922 deelnemers. Als leerkrachten fungeeren volksonderwijzers, die hiervoor eene speciale opleiding hebben genoten. In het cursusjaar 1931—1932 bestonden er 6 eenvoudige cursussen voor landbouwonderwijs aan volksonderwijzers.

Niet alleen door speciale inrichtingen voor landbouwonderwijs wordt getracht de agrarische productie te verbeteren. In de laatste jaren heeft zich het inzicht baan gebroken, dat ook de onderwijzers der Inlandsche lagere scholen een invloed ten goede kunnen uitoefenen. Het leerplan der normaalscholen voor Inlandsche hulponderwijzers is daarom in 1921 in landbouwkundige richting herzien, terwijl sinds 1929 voor de abituriënten der normaalscholen de mogelijkheid openstaat bij het opleidingsbedrijf Kota Batoe te Buitenzorg eene vervolgopleiding van 1 jaar in landbouwkundige richting te volgen. In den cursus 1931—1932 werd een 2de opleidingsbedrijf van dien aard geopend te Tegalgondo (Soerakarta). De a.s. onderwijzers ontvangen aan de beide genoemde opleidingsbedrijven eene geheel practische opleiding. Aan den cursus te Kota Batoe werden in het verslagjaar 9, aan dien te Tegalgondo 10 onderwijzers opgeleid.

3e. Handelonderwijs.

Van Gouvernementswege wordt handelonderwijs aan de Prins Hendrik-school te Batavia en aan de te Batavia en te Soerabaja ingestelde handelsavondleergangen gegeven. De Prins Hendrik-school bestond uit een 3-jarige onderbouw, die 122 en een 2-jarige onderbouw, de eigenlijke hoogere handelsschool, die 76 leerlingen telde; bovendien had de school een schakelklasse (die Mulo-abituriënten in de gelegenheid stelt op de bovenbouw te komen), die 14 leerlingen telde.

Een nieuw eindexamenreglement voor de P.H.S. is opgenomen in Bb. n°. 12712. Dit reglement droeg een tijdelijk karakter, daar op den duur, wanneer de

reorganisatie tot litterair-economische H.B.S. zal zijn voltooid (zie hiervóór, § 2e), het eindexamenreglement voor de litterair-economische H.B.S. (Bb. n°. 12707) van toepassing zal zijn op deze school. Van de 36 kandidaten, die zich in 1932 aan het eindexamen onderwierpen, slaagden 20.

De beide genoemde handelsavondleergangen hebben een 3-jarigen cursus. Zij werden aan het einde van het verslagjaar door 103 leerlingen gevolgd, van wie 21 Europeanen, 45 Inlanders en 37 Chineezzen. De tusschentijdsche afvloeiing aan deze cursussen is steeds vrij groot; aan het begin van den cursus waren er 164 leerlingen.

De stadsgemeenten Soerabaja en Semarang voorzien in de gelegenheid tot het ontvangen van handelsonderwijs resp. aan een aan de gemeentelijke burgerambachtsschool verbonden handelsavondleergang en een handelsdagschool. De *avondleergang te Soerabaja* werd aan het einde van den cursus bezocht door 99 leerlingen, waaronder 45 Chineezzen; *de dagschool te Semarang* door 142 leerlingen, waaronder 66 Chineezzen.

De eenige *particuliere handelsschool* is die van het *I.E.V. te Soerabaja* (Zaalbergschool); zij is in hoofdzaak voor Indo-Europeesche jongelieden bestemd. De school had aan het einde van den cursus 80 leerlingen, van wie 56 Europeesche.

Aan het *examen voor het Staatspraktijkdiploma voor handel en administratie*, dat in 1930 werd ingevoerd, werd in Februari 1932 deelgenomen door 40 aspiranten, van wie 8 werden toegelaten.

Vanwege den Bond van Vereenigingen voor handelsonderwijs in Nederlandsch-Indië werden examens afgenomen in boekhouden, handelsscorrespondentie, stenografie en douanezaken. In November 1931 en Mei 1932 werden 737 examens afgenomen, waarvan 194 met goed gevolg. De regeling van de examens van den Nederlandschen Bond van accountants onderging eene wijziging, in dier voege, dat de voorbereidende vakexamens in Mei, de vakexamens in September worden gehouden. Het aantal kandidaten voor het in Mei 1931 gehouden voorbereidend examen bedroeg 25; daarvan slaagden 5 voor techniek van den handel, 1 voor handelsrecht, 1 voor economische aardrijkskunde, 4 voor recht A, 7 voor recht B en 2 voor economie. Voor het in September 1931 gehouden vakexamen gaven zich 15 aspiranten op, van wie 4 voor bedrijfshuishoudkunde, 4 voor accountancy 1 en 1 voor accountancy 2 slaagden.

Het van het Nederlandsch instituut van accountants en de Nederlandsche organisatie van accountants uitgaande federatief examen werd gehouden in Mei, September en November 1931. Zeven en dertig personen werden geëxamineerd voor het voorbereidend vakexamen, 4 voor het accountantsexamen B en 2 voor het accountantsexamen C. Hiervan slaagden resp. 22, 3 en 2.

Het Inlandsch handelsonderwijs verkeert thans nog slechts in een beginstadium.

Gelijk in hoofdstuk 2b werd vermeld, zijn sedert 1928 aan verschillende standaard scholen 6de klassen verbonden, in welke klassen eenig handelsonderwijs wordt gegeven door leerkrachten, die in het bezit zijn van de in 1927 ingestelde akte „handelskennis voor den kleinhandel”.

3f. Opleiding voor bestuurs-, bedrijfs-, administratieve en politionele functies.

Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren. Het aantal middelbare opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren (Mosvia's) bedroeg in het verslagjaar 4, welke scholen gevestigd waren te Bandoeng, Magelang, Probolinggo en Fort de Kock. De school te Fort de Kock zag haar laatste overblijvende klasse in 1932 eindexamen doen, terwijl aan het einde van het verslagjaar werd besloten de leerlingen van de school te Probolinggo over te plaatsen naar Magelang (zie G.B. 17 Juni 1932 n°. 46). Het aantal leerlingen van deze opleidingsscholen bedroeg aan het einde van het cursusjaar 1931—1932 266; gediplomeerd werden 87. Terwijl in vroegere jaren de animo voor den Inlandschen bestuursdienst gering was, kwam hierin in dit verslagjaar eene radicale verandering: aan enkele scholen overtrof het aanbod eenige malen het aantal beschikbare plaatsen. Als gevolg

hiervan kon selectie worden toegepast, zoodat mag worden verwacht, dat het intellectueele peil der leerlingen zal stijgen.

Eene afzonderlijke plaats neemt de opleidingsschool voor Inlandsche ambtenaren (Osvia) te Makassar in. Deze school is buiten de reorganisatie van 1927 gebleven, omdat haar verheffing tot middelbaar niveau niet noodig werd geacht in verband met den ontwikkelingstoestand in de gebieden, waarin de leerlingen later werkzaam zullen zijn. Evenals vroeger had deze opleidingsschool derhalve een 5-jarigen leergang, aansluitend bij het westersch lager onderwijs. Het aantal leerlingen bedroeg 75.

Bestuursschool. Aan het begin van den cursus 1931—1932 werd geen nieuwe opleiding voor candidaat-gezaghebbers aangevangen, zoodat de Europeesche afdeling der Bestuursschool in dien cursus slechts 9 deelnemers telde, allen van het 2de studiejaar; hiervan slaagden 8 voor het examen van hulpgezaghebber.

De afdeling voor Inlandsche bestuursambtenaren telde 41 deelnemers, van wie 19 in het 1ste en 22 in het 2de studiejaar, welke laatsten allen afstudeerden.

Gemeentelijke bureaucursus te Batavia. Deze cursus beoogt in een 3-jarigen leergang het lager kantoorpersoneel door eene aanvullende opleiding in de avonden verder te ontwikkelen en hen eventueel geschikt te maken voor de middelbare rangen op de bureaux. Op 1 Juli 1932 werd de opleiding gevolgd door 125 leerlingen (116 mannelijke en 9 vrouwelijke). Aan het in December 1932 gehouden eindexamen namen 45 personen deel, van wie 29 het diploma verwierven. De door het Gouvernement tot dusver verleende subsidie werd ingetrokken (I. S. 1931 n°. 407).

Comptabiliteitscursussen. Evenals ten vorigen jare werden cursussen tot opleiding van personeel ten behoeve van 's Lands algemeen financieel en administratief beheer (comptabiliteitscursussen) gegeven te Batavia, Semarang en Soerabaja. Sinds 1929 is het onderwijs aan deze cursussen gedifferentieerd al naarmate van de leerlingen kennis gevorderd wordt van de belastingen, dan wel van de staatsfinanciën en van comptabiliteitsaangelegenheden. Het totaal aantal deelnemers bedroeg aan het einde van het verslagjaar 98; bij het eindexamen slaagden 29 aspiranten voor de richting comptabiliteit en staatsfinanciën en 5 voor de richting belastingwetgeving. De cursussen te Semarang en Soerabaja werden op 1 Juli 1932 opgeheven. Nadere regelingen van deze cursussen en van de daaraan verbonden examens werden opgenomen in Bb. nos. 12612, 12661, 12822, 12847 en 12852.

Cursussen Post-, Telegraaf- en Telefoondienst. In het verslagjaar werd slechts opleiding gegeven voor ambtenaar 4de klasse, commies kantoordienst, radiomonteur en lijnmonteur. Eerstgenoemde cursus had in verband met de voorgenomen stopzetting alleen een 2de studiejaar. De leergangen voor hogere rangen, voor opzichter en voor radioklerk werden niet gegeven. Medio 1932 waren 73 personen in opleiding; gediplomeerd werden 55.

Cursussen staatsspoor- en tramwegen. Het bedrijf der staatsspoor- en tramwegen geeft opleiding voor een groot aantal dienstfuncties, deels van administratieven, deels van technischen aard. Gedurende de periode 1 Juli 1931—1 Juli 1932 had opleiding plaats voor 45 verschillende soorten dienstexamens. Er waren 375 deelnemers, terwijl er 160 slaagden.

Politieschool. De te Soekaboemi gevestigde politieschool leverde tusschen 1 Juli 1931 en 1 Juli 1932 af: 11 commissarissen van politie 3de klasse, 25 mantri's-politie, 20 posthuiscommandanten, 18 rechercheurs en 670 politie-agenten. Bovendien werden 4 politierecruten opgeleid voor lichte administratieve werkzaamheden en 12 agenten opgeleid voor agent-monteur en als zoodanig bij de veldpolitie ingedeeld.

Opleiding voor den kadastralen dienst en aanverwante diensttakken. Bij deze, te Bandoeng gegeven opleiding waren in Augustus 1932 aanwezig: 37 leerling-mantri's bij het kadaster, 3 candidaat-adjunct-landmeters bij het kadaster, 7 leerling-mantri's bij den opsporingsdienst van den mijnbouw en 5 leerling-mantri's bij de irrigatie. Van deze categorieën werden gediplomeerd onderscheidenlijk 34, 2, 7 en 5.

Dienstexamens Centrale Kas. De examens werden gehouden in December 1931, Juni 1932 en December 1932, zoowel voor het boekhoudkundig als voor het taalkundig en volkenkundig gedeelte. Geëxamineerd werden 106 personen, van wie 66 met gunstig resultaat.

Notarisexamens. Als gewoonlijk werden de examens gehouden in Juni en Juli, de herexamens in Januari daaraanvolgend. Omtrent de medio 1931 gehouden examens kan worden medegedeeld, dat voor het 1ste gedeelte 10, voor het 2de gedeelte 6 en voor het 3de gedeelte 1 candidaat slaagden. Het resultaat van de medio 1932 gehouden examens was, dat voor het 1ste, 2de en 3de gedeelte resp. 7, 6 en 2 kandidaten werden gediplomeerd.

Architectenexamens. Telken jare worden vanwege het Departement der Burgerlijke Openbare Werken examens afgenomen voor architect en bouwkundig architect bij den Waterstaat en bij 's Lands burgerlijke openbare werken (Bb. n°. 12196). De examens werden gehouden in Januari 1931 en in April en Mei 1932. In 't geheel werden geëxamineerd 41 personen, van wie 18 slaagden; bovendien slaagde 1 adspirant, die het volledig architectenexamen aflegde, voor het 2de gedeelte daarvan.

3g. Zeevaarkundig onderwijs.

Zoals in het vorig Verslag reeds werd medegedeeld, werden in verband met de voorgenomen opheffing der opleiding in Juli 1931 geen nieuwe leerlingen voor den Gouvernements *zeevaarkundigen leergang* aangenomen. De cursus 1931—1932 had derhalve slechts een 2de leerjaar, dat met 10 leerlingen begon. De opheffing van den zeevaarkundigen leergang geschiedde bij G.B. 22 Juni 1932 n°. 28 (I. S. n°. 362). Voor de leerlingen, die in Mei 1932 het examen voor 3den stuurman zonder gunstig resultaat hadden afgelegd, werd nog een herhalingscursus gegeven. Toen in Augustus 1932 de leerlingen van dezen herhalingscursus opnieuw het stuurmansexamen konden afleggen, werd de opleiding beëindigd.

De *zeevaarttechnische school* van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij te Batavia is verdeeld in 2 afdelingen: de stuurlieden-afdeeling, opleidende voor de diploma's van 1sten en 2den stuurman bij de groote vaart, en de afdeling voor scheepswerktuigkundigen, opleidende voor de diploma's van scheepsmachinist. In 1932 werd de school bezocht door 273 personen (vorig jaar 274). De volgende diploma's werden in 1932 verworven: 42 voor 1ste stuurman, 67 voor 2de stuurman, 20 voor scheepsmachinist C, 47 voor scheepsmachinist B en 55 voor scheepsmachinist A, tegen 38, 89, 0, 44 en 57 in 1931.

In Augustus en November 1931, alsmede in Februari en Mei 1932 werden de examens afgenomen voor stuurman bij de groote vaart; 45 personen verwierven het diploma van 1ste-, 108 dat van 2de- en 4 dat van 3de-stuurman. Van de verschillende examens voor machinist ter koopvaardij, gehouden in Augustus 1931, November 1931 en Maart 1932, was het resultaat, dat de volgende diploma's werden behaald: volledig diploma 5, diploma A 76, diploma B 42 en diploma C 0.

Voorts slaagden in 1932 voor het examen stuurman kleine vaart 3, stuurman lokale vaart 30, motordrijver 31 en machinedrijver 25 kandidaten.

4. Hooger onderwijs.

Technische Hoogeschool. De groei, die de Technische Hoogeschool sinds den cursus 1927—1928 heeft vertoond, bleef zich voortzetten. Het aantal voor het eerst gewoon ingeschreven studenten was wederom grooter dan eenig jaar tevoren en bedroeg 49, waardoor het aantal gewoon ingeschreven studenten tot 128 kwam; hiervan waren 73 Europeanen, 27 Inlanders en 8 Chineezers. In tegenstelling met de beide andere hoogescholen, maken op de Technische Hoogeschool de Europeesche studenten de meerderheid uit. De genoemde cijfers hebben alle betrekking op de gewoon ingeschreven studenten; daarnaast worden de colleges gevolgd door toehoorders, deelnemers aan de opleiding voor de wiskunde akte KI en deelnemers aan de ijkersopleiding. Het ingenieursdiploma werd in het verslagjaar door 10 aspiranten behaald. Daarmede steeg het aantal der door de hoogeschool sedert haar oprichting afgeleverde ingenieurs tot 97, van wie 53 het diploma in den normalen tijd van 4 jaar hebben verworven. Anders dan voorheen onder vinden de afgestudeerde ingenieurs moeilijkheden bij het vinden van eene passende betrekking; van de in 1931 te Bandoeng afgestudeerde 9 ingenieurs hadden een jaar later 3 eene betrekking; 1 was naar Europa vertrokken, terwijl de 5 overige nog eene plaatsing zochten.

Rechtshoogeschool. Bij Ord. van 9 Jan. 1932 (I. S. n°. 14) werd in de hoogeronderwijs-ordonnantie eene wijziging aangebracht van deze strekking, dat voortaan de bevoegdheid tot de staande en zittende magistratuur en tot de balie niet alleen wordt verkregen door hen, die het doctoraal examen in de privaatrechtelijke of strafrechtelijke richting hebben afgelegd, maar ook door hen, die de staatsrechtelijke of sociologisch-economische richting bij hun doctoraal hebben gekozen.

Het reglement van de rechtshoogeschool (I. S. 1924 n°. 457) is nader gewijzigd en aangevuld met betrekking tot de openbare faculteitsvergaderingen (I. S. 1932 n°. 168).

Bij K. B. 9 Nov. 1932 n°. 34 (N. S. n°. 531, I. S. n°. 589) kwam eene regeling tot stand van de aan bezitters van bij de rechtshoogeschool uitgereikte getuigschriften toe te kennen vrijstellingen van universitaire examens in Nederland.

In het verslagjaar hadden 89 nieuwe inschrijvingen van studenten plaats, zoodat het in den cursus 1930—1931 gestegen niveau van nieuw ingeschrevenen gehandhaafd bleef. Onder de genoemde 89 nieuwe inschrijvingen waren 30 Europeanen, 47 Inlanders en 12 Chineezers. Het aantal gewoon ingeschreven studenten beliep 236. De hoedanigheid van Meester in de rechten werd verworven door 8 studenten.

Geneeskundige Hoogeschool. Het aantal voor het eerst gewoon ingeschreven studenten daalde van 93 tot 74 (18 Europeanen, 20 Inlanders en 27 Chineezers). Deze daling is veroorzaakt door de bijzondere omstandigheid, dat in den cursus 1930—1931, evenals in den voorafgeganen, een aantal oud-leerlingen van de Nias en de Stovia, studeerende onder dienstverband, in de gelegenheid werden gesteld hun studie aan de hoogeschool voort te zetten. Telt men deze categorie van studenten, die een bijzonderen aanwas van tijdelijken aard veroorzaakte, niet mede, dan blijkt, dat in den cursus 1931—1932 het aantal nieuw-ingeschrevenen grooter was dan vorige jaren.

Het aantal studenten steeg van 199 op 254, welke stijging verband houdt met den geleidelijken uitgroei van de hoogeschool. Daar de hoogeschool eerst in den cursus 1933—1934 7 studiejaren zal tellen, en dus eerst dan volgroeid zal zijn, werden in het verslagjaar nog geen artsen afgeleverd.

Bij Ord. van 17 Oct. 1932 (I. S. n°. 526) is art. 16a der hooger onderwijs-ordonnantie nader gewijzigd, ten einde nauwkeuriger aan te geven, welke personen tot de promotie aan de Geneeskundige Hoogeschool worden toegelaten.

Gegevens omtrent de nog bestaande, doch in liquidatie verkeerende school tot opleiding van Indische artsen, zijn vermeld in het hoofdstuk „Gezondheidszorg”.

C. KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

De Oudheidkundige Dienst.

Bij den Oudheidkundigen Dienst werden alle niet urgente werkzaamheden, waartoe o.m. behooren het bodemonderzoek, de reconstructie van bouwwerken en de oudheidkundige opnamen, stopgezet. Eene uitzondering vormt de reconstructie-arbeid van het Prambanan-terrein, welke, zij het in sterk vertraagd tempo, werd voortgezet. Eene algeheele stopzetting van laatstbedoelde werkzaamheden zou geleid hebben tot het verlies van de Inheemsche werklieden, die door een praktijk van vele jaren de voor het stellen, meten, bouwen en steenhouwen benoodigde kennis hebben verworven.

De totstandkoming van de monumenten-ordonnantie 1931, waarvan in de beide vorige Verslagen reeds melding werd gemaakt, heeft de taak van den Oudheidkundigen Dienst belangrijk verlicht. Krachtens deze ordonnantie toch kunnen alle door menschenhand tot stand gekomen onroerende of roerende zaken, welke in hoofdzaak ouder zijn dan 50 jaar of tot eene tenminste 50 jaar oude stijlperiode behooren en voor de geschiedenis of de kunst van groot belang worden geacht, alsmede de terreinen, ten aanzien waarvan een gegrond vermoeden bestaat, dat zij de vorengenoemde zaken bevatten, voor inschrijving in het openbaar centraal monumentenregister in aanmerking worden gebracht en, eenmaal ingeschreven zijnde, de door de ordonnantie gewaarborgde bescherming deelachtig worden. In 1932 werd aan de voorschriften een begin van uitvoering gegeven door de indiening van voorstellen bij den Directeur van Onderwijs en Eeredienst tot inschrijving van een aantal belangrijke oudheden op Sumatra (Moeara Takoës, de rijkssieraden van Pager Roejong, de oudheden te Lahoesa op Nias, te Palembang en op de Pasemah-hoogvlakte). Soortgelijke voorstellen werden voorbereid ten aanzien van de Hindoe-Javaansche monumenten en de Hollandsche oudheden op Java en in de Molukken.

Hindoe-Javaansche oudheden. De reconstructie-werkzaamheden te Prambanan hadden, gelijk vermeld, geregeld voortgang. Het Zuidelijk hoftempeltje kon in 1932 worden voltooid. Door deze reconstructie is de Hindoe-Javaansche architectuur met een fraai bouwwerk verrijkt geworden. Aan het pendant van dit monument, den Noordelijken hoftempel, werd voortgewerkt, zoodat in 1933 de voltooiing kan worden verwacht. Van den Ciwa-tempel werden de binnenbouw der eerste dakgeleding en het noordelijk portaal uit de stukken samengesteld en op het terrein opgebouwd.

Van de in 1932 gedane vondsten is verreweg de belangrijkste een in de Kali Wadas, 6 km ten Zuidwesten van Tegal, aangetroffen bronzen Ciwa-beeld van bijna 1 m hoogte. Dit kunstwerk, het grootste van de tot dusver op Java gevonden bronzen beelden, dat geheel gaaf en buitengewoon fraai van uitvoering en bewerking is, werd aangekocht door het Koninklijk Bataviaasch Genootschap.

Mohammedaansche oudheden. De herstelling van den kraton Kasepoehan te Cheribon, welke tot dusver onder leiding van een aan den Oudheidkundigen Dienst toegevoegden particulieren architect door den Provinciaalen Waterstaat werd uitgevoerd, werd voortgezet onder het direct toezicht van een opzichter van den dienst, terwijl dezelfde architect de leiding bleef behouden. De met fraai houtsnijwerk versierde Langgar ketjil of dalem werd geheel hersteld; een aanvang werd gemaakt met de voorziening van de gebouwen op de Sitinggil. Voor de reconstructie van de Masjid Agoeng te Cheribon vormde zich in September een nieuw comité, met Z.H. den Sultan Sepoeh als voorzitter en het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst als adviseur. De Oudheidkundige Dienst maakte eene globale begrooting op voor het herstel van het bouwwerk, waarbij overeenkomstig den wensch van het comité als beginsel werd aangenomen, dat de in den loop der eeuwen ontstane vorm der moskee onaangetast zal blijven en dat de reconstructie zich beperken zal tot herstel en versterking van het bouwwerk met zooveel mogelijk behoud van het oude materiaal.

Praehistorisch onderzoek. De met het praehistorisch onderzoek belaste ambtenaar woonde als afgevaardigde van de Indische Regeering het van 25 tot 31 Januari 1932 te Hanoi gehouden „premier congrès des préhistoriens d'Extrême Orient" bij. Daarna ondernam hij in opdracht der Regeering eene studiereis naar Japan en Europa. Tijdens zijne afwezigheid had het onderzoek geen voortgang; slechts werd de inventarisatie van de neolitische ateliers in Zuid-Solo voortgezet.

Onder de vondsten dient te worden vermeld een praehistorische grafkamer bij Tandjong Aro op de Pasemah-hoogvlakte, waarvan twee steenen wanden met stijlvolle schilderingen van buffels en menschenfiguren zijn versierd.

Europeesche oudheden. De inventarisatie van de oud-Indische landhuizen in en om Batavia kwam gereed, met die in Tangerang en omstreken werd een begin gemaakt. Met steun van verschillende instellingen en particulieren kon worden overgegaan tot de publicatie van het 1ste deel van het werk „Indische landhuizen en hun geschiedenis", bevattende eene beschrijving van de landhuizen Goenoeng Saharie (thans Chineesche tempel Sentiong), Groeneveld of Tandjong-Oost, Reinier de Klerk (thans Landsarchief) en Tjitrap. Eenige andere landhuizen werden opgemeten en in kaart gebracht, waarbij tevens eenige oude graven konden worden gerestaureerd. Verzoeken van particulieren om bijdragen in de restauratie van de door hen bewoonde perceelen moesten wegens de ongunstige tijdsomstandigheden worden afgewezen. De subsidie voor het onderhoud van de Europeesche oudheden in de Buitengewesten moest sterk verminderd worden. Toen op eene inspectiereis van den met het toezicht op de Europeesche oudheden belaste ambtenaar gebleken was, dat de monumenten in de Molukken onvoldoende beschermd waren, werden verschillende maatregelen getroffen om hierin verbetering te brengen. Aan de forten „Oranje" op Ternate en „Nieuw Victoria" te Ambon werden de meest urgente herstellingen verricht, terwijl het fortje „Barneveld" te Laboeha werd gerepareerd. Voor het onderhoud van de oudheden in de residentie Manado konden in 1932 geen fondsen worden toegestaan. Wel bleef de jaarlijksche subsidie voor het onderhoud van de omgeving van het fort „Rotterdam" te Makassar gehandhaafd; aan het fort zelf kon niets worden gedaan. Na overleg met den Oudheidkundigen Dienst deed de gemeenteraad van Makassar de grafmonumenten van Beerninck-Sijpestein en De Siso met de noodige voorzorgen naar het oude kerkhof overbrengen. De restauratie van het praalgraf van Aroe Palaka kwam gereed.

Ten aanzien van de oudheden op Sumatra kan worden vermeld, dat op voorstel van den Oudheidkundigen Dienst van Bestuurszijde de mogelijkheid werd overwogen, om de ruïnes van de Europeesche oudheden, die zich in de strandkampong Ladang in het Oeleëbalangschap IX Moekims Toengkoeb bevinden, in samenwerking met het gewestelijk militair commando open te leggen en op te nemen.

Musicologisch onderzoek. In verband met de moeilijke tijdsomstandigheden moest het musicologisch onderzoek met ingang van 1 Januari 1932 gestaakt worden. Den met het onderzoek belaste ambtenaar werd een andere werkring te Batavia aangewezen; onder den titel van conservator van 's Lands musicologisch archief bleef hij echter, buiten bezwaar van 's Lands schatkist, belast met het beheer van het reeds bijeengebracht materiaal, dat naar Batavia werd overgebracht. Dank zij de bijdragen, te beginnen met het jaar 1930 van particuliere zijde in Nederland bijeengebracht, bleek het mogelijk de bestaande uitgebreide verzameling van inheemsche muziekinstrumenten, alsmede van phonogrammen, gramfoonplaten, fotografische negatieven, diapositieven en films van inheemsche muziek en dansen te vergrooten. De instrumentenverzameling werd welhaast verdubbeld en telde einde 1932 980 nummers uit nagenoeg alle streken van den archipel. De daarvan vervaardigde volledige catalogus zal eerlang in definitieven vorm worden gepubliceerd.

Van de zijde der Vorstenlandsche zelfbestuurders mocht het musicologisch archief wederom krachtigen steun ontvangen. Afzonderlijk dient gewag te worden gemaakt van het vorstelijk geschenk door Z.H. den Sultan van Jogjakarta aan

het Koninklijk Bataviaasch Genootschap ten behoeve van het musicologisch archief aangeboden, bestaande uit een met groote zorg en kunstzin vervaardigde copie van de omvangrijke en, naar men zegt, volledige verzameling der opgeteekende klassieke Vorstenlandsche orkest-composities.

Volksbibliotheken.

In den loop van 1932 werden 24 Inlandsche Volksbibliotheken opgeheven; 7 bibliotheken werden overgebracht naar gesubsidieerde particuliere scholen, 18 naar andere 2de klasse-scholen; nieuw opgericht werden 24 bibliotheken.

Het totaal aantal der Inlandsche Volksbibliotheken onder rechtstreeksch beheer bedroeg op 31 December 1932 2614; dat der bibliotheken, afgestaan aan gouvernementen- en particuliere instellingen als hospitalen, kazernes, gestichten, enz. 447.

Het aantal Nederlandsche Volksbibliotheken bleef gelijk aan dat van het vorige jaar (125 onder rechtstreeksch beheer en 25 verbonden aan verschillende gouvernementen en particuliere inrichtingen).

Natuurbescherming.

Zooals in het vorig Verslag reeds is vermeld, werd bij de in Juli 1931 in werking getreden nieuwe Dierenbeschermingsordonnantie en -verordening (I. S. 1931 nos. 134 en 266) uitdrukkelijk de uitvoer van geheel beschermde diersoorten, zoomede die van huiden van vrijwel alle in het wild levende zoogdieren en vogels verboden. Het artikel, waarbij werd bepaald, dat de nieuwe verordening alleen van toepassing zou zijn op het rechtstreeks bestuur gebied werd bij R.V. 14 Jan. 1932 (I. S. n°. 28) wederom ingetrokken, zoodat thans de bepalingen ook van toepassing zijn op de gouvernementsonderhoorigen binnen de zelfbesturende gebieden, maar nog niet op zelfbestuursonderhoorigen zelf. Hiertoe dienen door de betrokken zelfbesturen concordante regelingen te worden getroffen. Dergelijke concordante regelingen werden in 1932 uitgevaardigd door de zelfbestuurders der Koeantan-districten (Inderagiri) en door die van Koetai, Boeloengan en Kota Waringin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

Aan de bepalingen van de nieuwe ordonnantie kon over het geheel vrij goed de hand worden gehouden. Alleen de bescherming van de neushoornieren laat nog steeds te wenschen over. Zoo werden in het natuurmonument Oedjoengkoelon op Java's uiterste Zuidwest-punt in 1932 niet minder dan 8 dezer dieren gestroopt; de daders konden worden achterhaald en gestraft.

Welk een omvang de handel in dierlijke producten dikwijls heeft en welk eene slachting daardoor wordt aangericht onder de dieren, moge daaruit blijken, dat gedurende 1932 voor niet minder dan 3500 kilo miereneterschubben vergunning tot uitvoer werd verleend aan Chineezen in West-Borneo, waarvoor ten minste 5000 stuks van deze onschuldige en eerder nuttige diersoort moeten zijn gedood. De uitvoer werd toegestaan omdat het hier voorraden betrof, aangelegd vóór inwerkingtreding van de dierenbeschermingsordonnantie.

Vergunningen tot bezit of uitvoer van beschermde diersoorten werden slechts in beperkte mate verleend. In 1932 werden vergunningen afgegeven voor 16 orang oetans, waarvan 12 bestemd voor buitenlandsche dierentuinen, voorts voor 30 gibbons, waarvan 6 voor het buitenland bestemd, 6 olifanten, 11 tapirs, 35 kroonduiven, 50 neushoornvogels en verder nog geringe aantallen van andere beschermde soorten.

Wat de bescherming van planten aangaat, bleven de klachten over de uitroeijing van orchidieeën aanhouden. Daar de Inheemsche verzamelaars de soorten niet kunnen onderkennen, wordt gewoonlijk alles leeggeplunderd, de handelaar zoekt dan de enkele gewenschte soorten uit, terwijl de rest wordt weggegooid. Vooral uit de Molukken, West-Borneo, Billiton, Tapanoeli en andere streken heeft uitvoer op groote schaal plaats.

In Januari 1932 werd de nieuwe natuurmonumenten- en wildreservaten-ordonnantie afgekondigd (I. S. n°. 17). Vele voorstellen van de laatste jaren, waarvan de afdoening wachtte in verband met de totstandkoming van genoemde ordonnantie, werden thans wederom opgevat. Aanwijzing tot natuurmonument, waarin elke handeling die verandering in den bestaanden toestand brengt, verboden is, bracht vooral ten opzichte van groote terreinen vele bezwaren met zich. Dit reserveeren van groote uitgestrektheden grond is thans veel minder bezwaarlijk geworden nu aanwijzing tot wildreservaat, waarbinnen een beperkt boschbedrijf geoorloofd blijft, mogelijk is.

De groote wildreservaten, ontworpen voor Noord-Atjeh (Alas- en Gajo-landen), Zuid-Sumatra (schiereiland ten westen van de Semangka-baai), West-Borneo (Goenoeng Paloeng) en Oost-Borneo (Koetai) konden nog niet als zoodanig aangewezen worden, daar de betrokken terreinen meerendeels behooren tot zelfbestuursgebied, waarover niet zonder meer beschikt kan worden. Overleg is nog gaande over de wijze, waarop reserveering van deze terreinen tot stand kan komen.

Voorts werd een voorstel gedaan tot reserveering van een strook moerasbosch in het Lalang-gebied (Palemangsche Benedenlanden), terwijl vier nieuwe groeiplaatsen van de reuzenbloem, *Rafflesia Arnoldi*, in Benkoelen bij G.B. 27 Aug. 1932 n°. 36 (I. S. n°. 465) tot natuurmonument werden verklaard.

Het ligt in de bedoeling, om vooral in de nabijheid van de groote steden natuurparken te stichten, die behalve als wetenschappelijk studieterrain, tevens als recreatie-oord voor het groote publiek kunnen dienen. Als een der eerste reservaten van dien aard kwam in 1932 het natuurmonument Pagerwoeng-Daroepana tot stand, een nabij Semarang gelegen djatinatuurbosch (G.B. 21 Jan. 1933 n°. 19, I. S. n°. 37).

Voorts kwam in 1932 nog tot stand het natuurmonument Rimbopanti, een ± 3400 ha groot terrein ter Sumatra's Westkust, omvattende zoowel moerasbosch als hooger gelegen stukken (I. S. n°. 237). Dit reservaat is om zijn rijkdom aan planten- en dierenleven van groot belang voor de bescherming van flora en fauna in Midden-Sumatra.

Vulkanologisch onderzoek.

In 1933 werd voortgegaan met de geregelde waarneming van den Tangkoebanprahoe, Papandajan, Merapi (Midden-Java), Keloed, Lamongan, Kawah Idjen en Kawah Kamodjan.

Voorts werden bezocht de vulkanen Slamet, Raoeng en Krakatau, terwijl door vrijwillige medewerkers berichten werden ingezonden omtrent Nila (waar begin Maart eene eruptie plaats vond) en omtrent eenige vulkanen in de Minahasa en op de Sangir-eilanden.

Eene aanvullende studie werd gemaakt van eenige vulkanen, solfatarenvelden en warme bronnen in Oost-Flores, bij gelegenheid van een bezoek, waartoe de uitbarsting van den Lewotobi-Lakilaki eene gereede aanleiding gaf. Deze kwam in eruptie op 23 Mei 1932. Een lavastroom vloeide in noordwestelijke richting uit, terwijl van medio Augustus af zich een nieuwe lavatong in noordoostelijke richting vormde. Gasexplosies, waaronder er waren tot eene hoogte van 700 m, hadden eveneens plaats. Op advies van den leider van het Vulkanologisch Onderzoek werden de gevaarlijk liggende kampongs Nobo en Noerabeleng tijdelijk ontruimd.

In verband met de in Augustus 1932 weder toegenomen werking van den Merapi (Midden-Java) werd de bewaking van den vulkaan uitgebreid en een hulpwaarnemingspost te Krindjing opgericht.

De Slamet, die sinds 1929 geen verhoogde werkzaamheid meer had vertoond, begon 1 Juli 1932 eruptief te werken. De oorspronkelijk zwakke werking nam van 30 Juli af in kracht toe, welke verhoogde werking duurde tot 8 Augustus; na dien datum verschenen nog met korte of lange tusschenpauzen gaswolken stootsgewijze boven den krater.

Enkele wetenschappelijke instellingen.

Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen telde einde 1932 41 eereleden, 10 corresponderende leden, 171 werkende leden, 9 donateurs, 226 gewone leden, 33 buitengewone leden en 168 lezers der bibliotheek.

De periodieke uitgaven van het Genootschap hadden geregeld voortgang. Van het Tijdschrift verschenen deel 71, afl. 3 en 4, en deel 72 volledig; van de Verhandelingen, deel 69 (Mr. Dr. J. C. G. Jonker, Lettineesche Taalstudien) en deel 71 bestaande uit: 1ste stuk (Mr. J. van Kan, Lijst der Oude Boeken van de voormalige Nederlandsche Oost-Indische Compagnie ter kuste Coromandel); 2de stuk (P. Drabbe, M.S.C., Woordenboek der Fordaatsche Taal); 3de stuk (P. Drabbe, M.S.C., Beknopte spraakkunst en korte woordenlijst der Slaroeesche Taal); 5de stuk (H. Geurtjens, M.S.C., Marindineesch Nederlandsch Woordenboek).

Van de Bibliotheca Javanica verscheen deel V (Dr. J. Gonda, Het Oud-Javaansche Brahmānda-Purāna).

Aan de werken buiten serie werd toegevoegd het werk van V. I. van de Wall, „De Indische Landhuizen en hun geschiedenis”.

Op kosten van het Genootschap werd nog gedrukt een „Rapport der Hooger-Onderwijs-Commissie”, welke commissie heeft bestaan uit vertegenwoordigers van den Nederlandsch-Indischen Natuurwetenschappelijken Raad en het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Aan het Instituut Kern te Leiden werd eene geldelijke ondersteuning verleend van f 2500 voor de uitgave van een topografischen atlas van het Oude Indië. Een bedrag van f 500 werd beschikbaar gesteld voor de monographie van Dr. Korn over Tenganan (Bali). Besloten werd tot den herdruk van het standaardwerk over „Oud-Batavia” van Dr. J. de Haan.

Op de lijst der instellingen, waarmede het Genootschap in ruil van edita staat, werden geplaatst de „Gesellschaft für kulturelle Verbindung der Sowjetunion mit dem Auslande” en de „Finsche Akademie van Wetenschap en Letteren”.

Met betrekking tot het werk der wetenschappelijke afdeelingen kan het volgende worden medegedeeld.

Het doel der afdeeling *Adatrecht* is tweeledig: vooreerst zet zij het werk der commissie van bijstand voor het adatrecht voort, door voor de commissie voor het adatrecht te Leiden gegevens te verzamelen en ter publicatie in de adatrechtbundels in te zenden; voorts tracht zij zelf werkzaamheden ten bate van de kennis van het adatrecht te ondernemen, adviezen te geven en vergaderingen te houden, waarin haar leden of haar medewerkers mededeelingen kunnen doen of voordrachten kunnen houden.

In 1932 sprak pater H. Geurtjens over adatrecht op de Kai-eilanden en deed nu wijlen prof. mr. C. van Vollenhoven mededeelingen over zijn reis door Bali en Zuid-Celebes. Voorts werden eenige adviezen aan ambtenaren verstrekt en werd voortgewerkt aan eene in 1929 begonnen verzameling van de in 1927 in heel Indië over de Inlandsche bevolking gewezen burgerlijke vonnissen. Voor het grootste deel zijn de in die vonnissen vervatte beslissingen van gouvernements- en inheemsche rechters op kaart gebracht, terwijl van de belangrijke vonnissen afschriften zijn vervaardigd. Aan dezen arbeid wordt door verschillende juristen deelgenomen.

De afdeeling *Taal-, Land- en Volkenkunde* hield regelmatig om de twee maanden vergaderingen, waarop verschillende wetenschappelijke mededeelingen werden gedaan, o. a. door dr. K. C. Cruet over „den gietvorm van een keteltrom door hem op Bali gevonden”; dr. F. D. K. Bosch over „De Goeroe en de Bron”; dr. K. C. Cruet over „De kunst van goudmaken” en over „wijgeschenken”; dr. Perbatjaraka over het woord „Boedjangga”; C. C. F. M. le Roux over „Het graf van Jan Pieterszoon Coen”; dr. P. Voorhoeve over „Zuid-Sumatraansche letterkunde” en C. C. F. M. le Roux over „De onuitroeibare Stephens-eilanden”. Voorts werden nog tal van kleine wetenschappelijke mededeelingen gedaan. Het onderzoek naar de geschiedenis, letterkunde en land- en

volkenkunde van Blambangan werd door dr. Th. Pigeaud voortgezet, die daartoe in 1932 eenmaal een reis naar den Oosthoek maakte.

Van de bekende blancowoordenlijst van Holle kwam een nieuwe druk gereed, herzien door dr. S. J. Esser. Hierin zijn ook de Maleische equivalenten der Hollandsche woorden opgenomen. Door het Genootschap werden 604 exemplaren rondgezonden aan de gewestelijke militaire Commandanten, Hoofden van Gewestelijk Bestuur en Missie- en Zendingsautoriteiten. Hiervan werden er reeds zeer spoedig 16 ingevuld terugontvangen.

De afdeling *Rechtswetenschap* zette in 1932 haar werkzaamheden voort.

Ter bevordering van de publicatie van bronnen en gegevens van jurisprudentie over de rechtspraak en de administratie van Nederlandsch-Indië nam de afdeling ter hand: eene verzameling van administratieve rechtspraak (1928); eene verzameling der politieke contracten (1930); eene bevordering van het inzenden van strafvonnissen ter publicatie in het Indisch Tijdschrift van het Recht, waaraan verbonden eene opwekking tot de leden van de rechterlijke macht tot zelfstandige motiveering van de strafvonnissen. Tot dit doel ging in November 1932 eene circulaire uit aan de leden van de rechterlijke macht, ondertekend door eene voor dit doel ingestelde commissie.

In 1932 werden de volgende onderwerpen ter vergadering behandeld: mededeeling van prof. dr. J. H. A. Logemann over een punt van agrarisch recht; schadevergoeding in de artt. 1247 en 1248 B. W. door prof. mr. J. van Kan; de praktijk der venduties te Batavia door jhr. mr. P. R. Feith.

De afdeling *Staathuishoudkunde* stelt zich ten doel, die economische problemen te bestudeeren, welke voor de kennis van den Oost-Indischen Archipel en omliggende landen van belang zijn. Plannen werden gevormd om jaarlijks een congres te houden waarop verschillende economische problemen besproken zouden kunnen worden. Eveneens werd de wenschelijkheid uitgesproken om contact te zoeken met andere op het terrein der Afdeling werkzame organisaties, met name: de Welvaartscommissie, de Vereeniging voor Belastingwetenschappen, het Bureau voor Economische en Sociale Documentatie en de Vereeniging voor de Studie van Koloniaal Maatschappelijke vraagstukken, teneinde zoo mogelijk tot eene vruchtbare samenwerking te komen.

De voorbereiding tot de oprichting van de afdeling voor de *Studie van Internationale Vraagstukken* werd in 1932 voortgezet met het resultaat, dat zij tegen het einde van het jaar met hare werkzaamheden een aanvang kon maken.

Door eene commissie van deskundigen werd een rapport uitgebracht over de bewaking en beveiliging van het Museum, welke beide in hooge mate onvoldoende werden geacht. Teneinde aan den onverantwoordelijken toestand van de zeer brandbare gebouwen een einde te maken en om te geraken uit het labyrint van boekenmagazijnen, de zeer enge behuizing van het bedrijf der bibliotheek en de opstopping van de galerijen naast de ethnografische afdeling met honderden pakkisten vol oude edita, besloot de Directie uit eigen geldmiddelen over te gaan tot den bouw van een groot nieuw brandvrij boekenmagazijn, terwijl de vrijkomende vertrekken van den bibliotheekvleugel zullen worden verbouwd, waardoor eene radicale verbetering zal worden tot stand gebracht.

De *Bibliotheek van het Genootschap*, die van de oprichting der Rechtshoogeschool af ook de boekerij dier instelling omvat, onderging in 1932 regelmatige uitbreiding door aankopen en geschenken. Het gebruik der boekerij, zoowel in de leeszaal als tehuis nam weder toe, vooral door studenten der Rechtshoogeschool.

De *Ethnografische afdeling* verkreeg belangrijke aanwinsten door aankoop en schenking. De verzameling van Sumatra's Westkust werd door aankopen verrijkt met een groot aantal voorwerpen.

De bronscollectie en de verzameling Hindoe-Javaansche voorwerpen van edel metaal van de *Archaeologische afdeling* boekten fraaie aanwinsten. Vooral dienen genoemd te worden eene prachtige massief gouden schakelketting van 113 cm lengte en 489 gram gewicht en een nagenoeg geheel gaaf bijzonder fraai bronzen beeld van Ciwa als Mahadewa, hoog 96 cm, gevonden nabij de hoofdplaats Tegal.

Aan het *Museum* werd eene nieuwe afdeeling toegevoegd, namelijk de Keramische, bestaande uit eene verzameling keramiek van uitheemschen oorsprong, gevonden in den Nederlandsch-Indischen Archipel, hetzij als „Poesaka”, vóór-ouderlijk bezit, der Inlandsche bevolking en der Indische Chineezzen, dan wel aangetroffen in den bodem, en een enkelen keer in zee nabij de kust.

Deze verzameling omvat, behalve een klein aantal stukken op verschillende wijze door aankoop of toezending door bestuursambtenaren en onderzoekers verkregen, eene collectie van $\pm$ 2000 stukken, geschonken door den heer E. W. van Orsoy de Flines.

In April tot en met Juni 1932 is deze collectie van Oengaran bij Semarang door den heer de Flines zelf overgebracht naar de nieuwgebouwde zaal in 's Genootschaps museum.

In 1932 werd ook de *prae-historische afdeeling* in het Museum ondergebracht. Zij bestaat uit de oude verzamelingen van het Genootschap, zooals die in de archaeologische verzameling waren opgenomen; uit aanwinsten in den laatsten tijd verkregen door ruiling met buitenlandsche musea, teneinde de algemeene typologische collectie te completeeren; uit een serie prae-historica van Indo-China en Japan, aangekocht ten behoeve van het Genootschap met fondsen verstrekt door het Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen; uit in den laatsten tijd binnengekomen schenkingen en aanwinsten door ruiling, waaronder buitengewoon belangrijke (onder de schenkers dienen naast die uit een oudere periode, hierboven reeds hier en daar vermeld, speciaal genoemd te worden de Assistent-Residenten van de Buitengewesten L. C. Heyting en J. A. van Beuge; dr. A. N. J. Th. à Th. van der Hoop; de heer H. R. van Heekeren; de heer J. W. F. Olive en wijlen de Assistent-Resident J. Knebel) en ten slotte uit de bij het prae-historisch onderzoek van Regeeringswege voor den dag gekomen voorwerpen, hoofdzakelijk uit het mesolithicum van de Oostkust van Sumatra en uit de vondsten bij de opgravingen in Patjitan, Sampoeng en Bodjonegoro.

De Natuurwetenschappelijke Raad. De Raad zette zijne werkzaamheden op den gewonen voet voort. Hieronder valt speciaal te vermelden een aan de Tweede Begrootingscommissie uitgebracht uitvoerig advies nopens mogelijke besparing door concentratie, samenvoeging of inkrimping van natuurwetenschappelijke laboratoria.

De financiën van het 5th Pacific Science Congress werden geliquideerd; een klein batig saldo werd in 's Lands kas teruggestort.

Aan den centralen catalogus van tijdschriften op natuurwetenschappelijk gebied werd ook dit jaar voortgewerkt. De alphabetische kaartcatalogus omvat bijna 6000 nummers, verdeeld over 80 bibliotheken.

De Bosscha-medaille werd voor de eerste maal toegekend aan dr. M. G. J. M. Kerbosch. De uitreiking geschiedde bij de dies-viering van de Technische Hoogeschool te Bandoeng.

Het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium. Zooals steeds geschiedde de bepaling van de correcties van den gang van de standaard-klokken door observaties van ster-doorgangen met behulp van een passage-instrument. Iederen morgen om 8 u 30 m Java-tijd (1h.00 Greenwich-tijd) worden de seconde-tikken van een dezer klokken langs directe verbinding telegrafisch door-geseind naar het draadloos station Malabar, waar ze automatisch worden versterkt en draadloos uitgezonden.

De kalender werd weder berekend voor het kruispunt van den Equator en den Midden-Java-Meridiaan (110° Oost van Greenwich). Er zijn omrekenings-tabellen bijgevoegd om de gegevens toepasselijk te maken voor elke willekeurige andere plaats in den Archipel, terwijl ter verduidelijking van de te volgen werkwijze voorbeelden zijn gegeven.

In het instrumentarium der aardmagnetische waarnemingen werd de Adie-balans door een Godthaab-balans vervangen. De absolute bepalingen der horizontale intensiteit, declinatie en inclinatie werden door leden van den staf aan het

Observatorium verricht. Het magnetisch paviljoen op het eiland Kuyper werd 13 keer bezocht ter verificatie en ijking der magnetografen.

De meteorologische waarnemingen te Batavia werden voortgezet. Geregistreerd werden luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping, intensiteit der zonnestraling, de intensiteit van de diffuse hemelstraling, de duur van den zonnenschijn, het geleidingsvermogen der lucht en het lucht-elektisch potentiaalverval.

Van de meteorologische waarnemingen op andere plaatsen moeten worden vermeld de metingen van den regenval, die aan het einde van 1932 op 3511 stations werden verricht. Op Java en Madoera bedroeg toen het aantal der Observatoriumstations 400, dat der stations van den Dienst der Irrigatie 889, dat der particuliere stations 1253. In de Buitengewesten bedroegen deze aantallen respectievelijk 689, 79 en 201. De volledig uitgeruste secundaire stations registreerden één of meer der volgende elementen: luchtdruk, temperatuur, vochtigheid, regenval, windrichting, windsnelheid, verdamping en duur van den zonnenschijn.

De microseismische waarnemingen geschieden te Batavia met een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, een verticale seismograaf van Wiechert van 1300 kg en twee Bosch-Omori-seismografen van geringere gevoeligheid. De aardbevingsstations te Medan en Amboina zijn beide voorzien van een horizontale seismograaf van Wiechert van 1000 kg, dat te Soengai Langka (Lampoengsche Districten) van een lichte seismograaf van het Bosch-Omori-type.

Er werden 603 aardbevingen geregistreerd, waarvan 467 hun oorsprong in den Archipel hadden. Eén beving was te Batavia voelbaar. Het totaal aantal berichten uit Nederlandsch-Indië bedroeg 1313, betrekking hebbend op 547 bevingen.

Loodsballonwaarnemingen werden verricht te Andir, Batavia, Soerabaja, Semarang, Makassar, Medan, Koepang en Taroena.

Te Andir, Batavia, Soerabaja en Taroena worden nog geregelde ballonwaarnemingen verricht; daarentegen zijn die te Makassar, Medan en Koepang beperkt tot de zoogenaamde „internationale ballondagen”.

De uurlijksche getijtafels voor Oostgat en Westgat Soerabaja, Koetai-rivier, Barito, Kleine Kapoeas, Deli-geul, Palembang-rivier, Tjilatjap en Aroe-baai (Sembilan-geul) voor 1933 kwamen gereed.

's Lands Plantentuin en de daartoe behorende wetenschappelijke instellingen. Ondanks de slechte tijdsomstandigheden blijven de bezoekers van Nederlandsche en buitenlandsche onderzoekers, die in 's Lands Plantentuin voor korter of langer tijd verblijven voor het doen van wetenschappelijke onderzoekingen, nagenoeg onverminderd doorgaan. Ook gedurende 1932 was het Treub-laboratorium bijna voortdurend bezet.

Door den Directeur van 's Lands Plantentuin werden in 1932 de onderzoekingen over de vegetatie van Krakatau en over de fauna en flora der hooge bergtoppen op Java afgesloten. In Juli 1932 werd de leiding van 's Lands Plantentuin, na het vertrek van den directeur, toevertrouwd aan het hoofd van het Zoölogisch Museum met gelijktijdige vervulling van zijne eigen functie.

Het hoofd van het Treub-laboratorium sloot zijn onderzoek over wortelvormende stoffen af, terwijl van zijn hand verscheen „Eine botanische Polariteits-theorie” op grond van proeven over kleurstoftransport in planten.

De botanische tuin te Sibolangit ter Oostkust van Sumatra moest in 1932 wegens gebrek aan fondsen worden gesloten; het aangrenzende stuk oerbosch zal echter als natuurmonument behouden blijven.

Op het Herbarium werd voortgang gemaakt met het onderzoek van verschillende families, welke alle van oeconomisch belang zijn. Ook de mycoloog zette zijne werkzaamheden voort en gaf meermalen advies over het kweken van eetbare paddestoelen, waarvoor veel belangstelling bleek te bestaan. Aan vele laboratoria en proefstations, alsook aan vele particuliere instellingen en particu-

lieren, zowel in het binnen- als buitenland, werden inlichtingen verstrekt of werd materiaal toegezonden.

Op het Zoölogisch Museum en Laboratorium werden door het hoofd onderzoekingen verricht over de systematiek der zoogdieren en over de verspreiding van dieren in het algemeen. Ook zette hij zijne studies voort over de grottenfauna, zowel die van recente als van praehistorische grotten. De entomoloog wijdde zich vooral aan de groep der Odonaten en in het bijzonder aan de biologie van zoetwaterinsecten. Het onderzoek der overige ongewervelde dieren moest in 1932 worden gestaakt wegens vermindering van personeel.

Het hoofd van het Laboratorium voor het onderzoek der zee voltooide zijne studies over de ontwikkeling van eieren en larven van verschillende zeevisschen en begon een onderzoek over de verspreiding van plankton in de Java-zee. De assistent hield zich hoofdzakelijk bezig met een onderzoek naar de vischfauna der riviermondingen op Sumatra en Borneo.

Op het Phytochemisch Laboratorium werden de onderzoekingen over verschillende plantenstoffen, voornamelijk aetherische oliën en harsen, voortgezet.

Van de door 's Lands Plantentuin geredigeerde tijdschriften konden in 1932 van de *Annales* en van het *Bulletin du Jardin Botanique de Buitenzorg* nog een volledig volume verschijnen; van het Zoölogische tijdschrift *Treubia* zag slechts één aflevering het licht.

Laboratorium voor Materiaalonderzoek van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken. De inspecties van de dwarsliggers van wildhout, welke op het Laboratorium werden geïmpregneerd en in November/December 1929 waren geplaatst in de spoorbaan even vóór het station Tjiandjoer, komende van Bandoeng, werden regelmatig voortgezet. Einde 1932, dus na 3 jaren, waren 62 van de 100 onbehandelde liggers verwisseld, omdat ze aangetast waren door zwammen, terwijl daarentegen geen enkele geïmpregneerde ligger was aangetast.

In October 1932 verscheen een ontwerp-normaalblad „Baksteen voor metselwerk in Nederlandsch-Indië”, definitie en keuringsvoorschriften. Voor de samenstelling van dit blad werd gebruik gemaakt van de gegevens waarover het Laboratorium beschikte, terwijl tevens aan den Normalisatieraad een 21-tal rapporten werden uitgebracht over baksteen, zowel van Java als Sumatra afkomstig.

Het Laboratorium verleende zijne medewerking aan het vraagstuk der natuurharsen van Nederlandsch-Indië. De zeer sterke achteruitgang van den handel in harsen maakte het gewenscht een proefstation op zeer bescheiden schaal in te richten. Voorbereidingen werden daartoe getroffen door de Afdeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel en de andere bij dat vraagstuk belanghebbende particulieren en diensten. Het onderzoekingswerk zal voorloopig plaats hebben op het Laboratorium voor materiaalonderzoek.

Voor het smeerolie-onderzoek werd door een werktuigkundig ingenieur van het Departement der Burgerlijke Openbare Werken een motordynamo geconstrueerd, waarmede smeerolie in een explosiemotor kan worden onderzocht, bij welk onderzoek o.a. metingen kunnen worden verricht, welke het gedrag der olie karakteriseeren onder de omstandigheden die zich in de praktijk voordoen.

Van de gegevens en de ervaring waarover het Laboratorium beschikt, werd gebruik gemaakt door de Studie-commissie voor Algemeen Technische Voorschriften, ingesteld door den Nederlandsch-Indischen Raad van Technische arbitrage-subcommissie voor materiaaleischen.

In het verslagjaar werden 334 rapporten uitgebracht aan Landsdiensten en 433 rapporten aan particulieren. Elk der rapporten omvatte als regel eenige afzonderlijke onderzoekingen.

De inkomsten uit de onderzoekingen, welke zowel de verrekeningen met de verschillende Landsdiensten als de van particulieren ontvangen bedragen omvatten, waren in 1932 geringer dan in 1931.

Het Indisch Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen. De in 1931 onder de auspiciën van het Comité ingestelde Commissie voor de studie der economische ontwikkelingsmogelijkheden van Nederlandsch Nieuw-Guinee kwam begin 1932 met haar rapport gereed, hetwelk in April in druk verscheen.

Aangemoedigd door den steun en de medewerking, door de Regeering naar aanleiding van dat rapport toegezegd, heeft het Indisch Comité voor Wetenschappelijke Onderzoekingen in zijne vergadering van 2 Juli 1932 besloten een landbouwkundig en bodemkundig onderzoek te doen instellen van enkele streken in Nederlandsch Noord-Nieuw-Guinee, gelegen in den zoogenaamden Vogelkop, met name in het heuvelterrein rondom Manokwari, het Arfak-gebergte, de hoogvlakte rondom de Angi-meren, het achterland van Amberbaken tusschen de kampongs Waipaperi en Waibeem, en het heuvelterrein tegenover Sorong.

In het „Rapport der Studie-Commissie Nieuw-Guinee” zijn deze streken uitvoerig besproken en staan zij aangeduid als de eenige terreinen in Noord-Nieuw-Guinee, welke voor den landbouw waarschijnlijk goede vooruitzichten beloven.

Nadat personeele en materiële steun van verschillenden aard door de Indische Regeering was toegezegd, vertrok in Augustus 1932 eene expeditie naar Nieuw-Guinee, welke was samengesteld uit één bodem-, tevens landbouwkundige, leider der expeditie, ir. J. M. van den Brand; één bodemkundig ambtenaar, den heer F. A. Wentholt; één terreinmantri van het Bodemkundig Instituut, en één verkenner van den Topografischen Dienst.

Door den Gouverneur der Molukken werd aan de expeditie een Bestuursambtenaar en eene dekking gewapende politie toegevoegd. Een twintigtal gestraften werd te Soerabaja ingescheept om als draagkrachten bij de expeditie dienst te doen.

De expeditie trof het ongeluk, dat de leider ir. J. M. van den Brand, die met zooveel zorg en toewijding de voorbereidende maatregelen had getroffen, reeds enkele dagen na aankomst op Nieuw-Guinee aan longontsteking kwam te overlijden.

Onder leiding van den heer Wentholt zijn daarop de onderzoekingen volgens het vastgesteld plan ter hand genomen.

De streken om het Sentani-meer op de Noordoostkust en om Manokwari en het Arfak-gebergte in den Vogelkop waren einde 1932 onderzocht. De overige terreinen in den Vogelkop komen in Januari tot en met April 1933 aan de beurt, waarna de expeditie naar Java terugkeert.

De Normalisatieraad. Op initiatief van de Groep Nederlandsch-Indië van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs werd in December 1928 gesticht het Fonds voor de Normalisatie in Nederlandsch-Indië, hetwelk tot doel heeft de normalisatie van daarvoor in aanmerking komende voortbrengselen van techniek en nijverheid, welke in Nederland of Indië toepassing kunnen vinden, de normalisatie van de daarop betrekking hebbende voorschriften, zoomede de bevordering door wettige en gepaste middelen van al hetgeen op dit gebied in Nederlandsch-Indië kan worden verricht.

Het Fonds wordt beheerd door den Raad voor de Normalisatie in Nederlandsch-Indië (Normalisatieraad), gevormd uit vertegenwoordigers van de contribuerende lichamen, de Departementen van Algemeen Bestuur, der Marine en van Oorlog. Het dagelijksch bestuur, gekozen uit de leden, is belast met het toezicht op de werkzaamheden, welke verricht worden door het Centraal Secretariaat, kantoor houdende te Bandoeng.

De inkomsten van de stichting bestaan uit contributies en donaties van particuliere organisaties en uit een jaarlijksche subsidie ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië.

De Raad vertegenwoordigt in Nederlandsch-Indië de Hoofdc commissie voor de Normalisatie in Nederland, zorgt voor de verspreiding van de ter critiek gepubliceerde Nederlandsche ontwerp-normaalbladen en brengt adviezen uit ten aanzien van de specifiek Indische eischen, waaraan de Nederlandsche voor-

schriften zullen hebben te voldoen. De Indische belangenfeer wordt in de International Federation of Standardizing Associations (I.S.A.) behartigd door de Nederlandsche organisatie.

Het Secretariaat van den Raad verstrekt inlichtingen omtrent den stand van den nationalen en internationalen normalisatie-arbeid, verzamelt daartoe de noodige gegevens en publiceert deze in maandelijksche „Korte Mededeelingen“.

In het algemeen gesproken, stelt de Raad geen eigen normaalvoorschriften vast; in speciale gevallen kan hiertoe worden overgegaan en kunnen voor het bestudeeren van bijzondere objecten afzonderlijke commissies in het leven worden geroepen. Achtereenvolgens werden ingesteld:

de Commissie Q-NR, welke tot taak had aan den Directeur van het Departement van Gouvernementsbedrijven advies uit te brengen omtrent de toepassing bij 's Lands Diensten van de Nederlandsche normaalbladen voor afmetingen en gewichten van papier en enveloppen;

de Commissie T₁-NR, welke normaalvoorschriften ontwierp ten aanzien van de afmetingen van bezaagd hout in Nederlandsch-Indië met het doel om — als overgang naar een definitieven bezaagdhouthandel daar te lande — de zagerijen in de gelegenheid te stellen halffabrikaten in voorraad te houden, waarbij dan zoowel producent als afnemer gebaat zullen zijn;

de Commissie T₂-NR, welke zich bezig houdt met het samenstellen van normaalvoorschriften voor baksteen en dakpannen, om de schadelijke verscheidenheid in afmetingen en in kwaliteiten van het in Nederlandsch-Indië vervaardigde product tegen te gaan;

de Commissie 26-NR, welke de Nederlandsche ontwerpvoorschriften voor Bovenbouw van Licht Spoor aan eene nauwgezette studie heeft onderworpen en tegenvoorstellen heeft geformuleerd in verband met de specifieke eischen, welke de gebruikers van lichte rails in Indië aan het materiaal moeten kunnen stellen.

Voorts werd op instigatie van de Vereeniging van Nederlandsch-Indische Spoor- en Tramwegen en van den Hoofdinspecteur van het Boschwezen besloten tot de instelling van eene commissie voor de normalisatie van afmetingen en keuringseischen van houten dwarsliggers en andere spoorhouten.

In studie is genomen: de mogelijkheid van normalisatie van technische grondslagen van bouwverordeningen, de normalisatie van gereedschappen, werktuigen en machinedeelen in gebruik bij rubberondernemingen, terwijl mede wordt overwogen eene vertegenwoordiging van den Raad in het leven te roepen om na te gaan in hoever de Nederlandsche normaalvoorschriften, betrekking hebbende op den inventaris van ziekenhuizen, in Nederlandsch-Indië zouden kunnen worden toegepast.

Sedert 1 October 1932 werd het Secretariaat van den Raad belast met het Correspondentschap van het Nederlandsch Electrotechnisch Comité. Hoewel het contact met genoemd Comité vóórdien werd onderhouden door den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit, maakten de daaraan verbonden vele werkzaamheden het wenschelijk in Indië een centrum te stichten van belanghebbenden op electrotechnisch gebied.

Adviseur voor Inlandsche Zaken. Bij G.B. 14 Aug. 1931 n°. 13 (Bb. n°. 12630) is eene nieuwe instructie voor den adviseur voor Inlandsche Zaken vastgesteld.

Ambtenaren voor de beoefening van de Indische talen. Bij G.B. 4 Mei 1932 n°. 34 (Bb. n°. 12813) zijn regelen vastgesteld betreffende de indienststelling van ambtenaren voor de beoefening van de Indische talen in Nederlandsch-Indië, zulks na intrekking van de bij K. B. 13 Febr 1878 n°. 7 (I. S. n°. 154) vastgestelde regeling (I. S. 1932 n°. 202).

D. DE VOLKSTELLING

De verwerking van de in 1930 door de tellers verzamelde gegevens werd in 1932 voortgezet. Aan het einde van het jaar werd begonnen met de depouilleering van de cijfers der Buitengewesten. Deze verliep langzamer dan verwacht werd, omdat de codeering van de landaarden en de geboorteplaats van het groote aantal immigranten op Sumatra, vooral ter Oostkust van Sumatra, zeer tijdrovend bleek te zijn.

De publicaties van de definitieve uitkomsten der volkstelling betreffende West-Java (hoofdzakelijk de Inheemsche bevolking) en de Europeanen zijn in den loop van 1933 te verwachten.

Evenals in 1931 had het Volkstellingskantoor naast de verwerking der gegevens en het gereedmaken van de in het licht te geven publicaties nog tal van verzoeken om inlichtingen niet alleen van landskantoren of landsdienaren, maar ook van particulieren te behandelen. Voor zoover de verlangde cijfers reeds beschikbaar waren, werd aan de ingekomen vragen voldaan.

E. PUBLICITEIT.

De Pers.

In de organisatie van de *Europeesche pers* hebben zich gedurende 1932 geen wijzigingen van beteekenis voorgedaan.

Bij de *Inheemsche pers* waren daarentegen vele veranderingen te constateeren. In het begin van 1932 bedroeg het aantal in Indië uitgegeven, bij het Kantoor voor de Volkslectuur bekende, inheemsche periodieken 262; verder werden gelezen 18 in Nederland en in de Straits uitgegeven Maleische bladen. Einde 1932 was eerstgenoemd aantal terugelopen tot 253, terwijl de elders verschijnende tijdschriften tengevolge van personeelsinkrimping niet meer konden worden behandeld.

In deel II van dit Verslag is eene opgave opgenomen van het aantal in verschillende deelen van Nederlandsch-Indië verschijnende bladen.

Het verloop was zeer groot, vooral onder de weekbladen en de eenmaal of meermaals per maand verschijnende periodieken. Het aantal dagbladen bleef 27, daar de opheffing van *Oetoesan Sumatra* te Medan en het niet voortzetten van *Waktoe* te Batavia werden gecompenseerd door de verschijning van eene volksuitgave van de *Bintang Timoer*, de *Berita Betawi*, en het dagelijks verschijnen van *Pelita Andalas* te Medan.

Groot was ook het aantal veranderingen in de Islamietische pers: 12 maandbladen en halvemaaandbladen werden opgeheven, terwijl 7 nieuwe verschenen.

De vakbladen gingen in aantal achteruit (van 45 tot 39). Eenige organen van kleine vakbonden verschenen niet in den loop van het jaar, evenals het orgaan van een der vakfederaties te Jogja, terwijl ook de uitgave van een aantal onderwijsbladen in de Buitengewesten werd stopgezet. Daarentegen verscheen een nieuw soldatenblad onder toezicht van de militaire Overheid.

Wat de nieuwsbladen betreft, behield Atjeh twee bladen, doch *Pergaoelan* werd vervangen door *Goebahan Atjeh*; in Benkoelten verscheen het weekblad *Berita Benkoelen*; op Borneo kwamen er eenige 3 of 4 maal per maand verschijnende bladen bij: *Perserikatan Minahasa* Balikpapan, *Binkisan* en *Pantjaran Warta* te Bandjermasin, nationalistische organen. Op Celebes kwam er een orgaan van het landschap Bolaang Mongondow bij, dat onder redactie staat van een lid der familie Manoppo. Op Timor verschenen 4 bladen, elk eene bepaalde politieke richting voorstaande; deze komen eenige keeren per maand uit.

Wat Java betreft, is veel mutatie te constateeren in de politieke weekbladen en tijdschriften. Eene toeneming was waar te nemen van zeer links georiënteerde blaadjes. De beide organen van de Partai Indonesia, *Fikiran Ra'jat* en *Soeloeh Indonesia Moeda*, respectievelijk een weekblad te Batavia en een maandblad te Bandoeng, die in 1932 verschenen onder leiding van ir. Soekarno, zijn vrij omvangrijke tijdschriften. De P.I. zoowel als de Pendidikan Nasional Indonesia beschikken thans over een aantal bladen in verschillende plaatsen van Java.

De Arabische pers onderging in 1932 eene inkrimping van 7 tot 2 bladen. Het aantal Maleisch-Chineesche persorganen liep van 30 op 28 terug.

De inhoud der bladen kenmerkte zich in het begin van het jaar door vele politieke besprekingen over het jongste Indonesia Raja-Congres. De partijbladen boden eene getrouwe weerspiegeling van de vele oneenigheden en twisten onder de leiders der volksbeweging, waarbij de tegenstelling coöperator en non-coöperator op den voorgrond trad. Krachtig en vrij algemeen werd in de dagbladpers aangedrongen op eensgezindheid. De vrijlating en de terugkeer van ir. Soekarno in het politieke strijdperk werd met belangstelling tegemoet gezien en talrijk waren de vermoedens en suggesties omtrent de door hem te kiezen partij. Toen hij de Partai Indonesia koos en niet de Pendidikan Nasional Indonesia werd dit besluit druk besproken. Toen vervolgens Moh. Hatta in Indië teruggekeerd was en zich had aangesloten bij de P.N.I., ontwikkelde zich een pennestrijd in verband met vermeende of werkelijke tegenstellingen tusschen beginselen en werkwijzen van P.I. en P.N.I. De schrijvers richtten zich meer en meer tot de massa en onder de suggestie van de leiders der twee genoemde vereenigingen werd het „dienen van het proletariaat” het slagwoord van den dag. Ir. Soekarno zette

eene speciale theorie inzake politieke en economische actie uiteen. In dezen strijd kwam de term „Marhaen” algemeen in gebruik ter aanduiding van de groote massa der bezitloozen, terwijl met „Marhaenisme” wordt bedoeld de politiek, welke zich richt tot en opkomt voor die massa. Beschouwingen over massa-actie en de propaganda voor en onder het volk waren niet van de lucht. In de laatste maanden van het jaar ontstond opnieuw gelegenheid tot polemiek tusschen de organen der P.I.- en der P.N.I.-pers tengevolge van de mogelijkheid eener Kamer-candidatuur van Moh. Hatta, welke uitliep in eene veelal academische discussie tusschen de beide leiders over den aard der non-coöperatie.

In de eerste helft van 1932 werd aandacht gevraagd voor eene actie tot vorming van een „Aziatisch front” door samenwerking van Chineezzen en Inlanders. Deze actie ondervond aanvankelijk wel eenige belangstelling, vooral in Soerabaja, doch het enthousiasme luwde snel. De groote partijen hielden zich in haar pers afzijdig.

De actie tegen de versoering van het onderwijs en die tegen de z.g. wildescholen-ordonnantie, waarvan in het overzicht van den inwendigen politieken toestand eene uiteenzetting is gegeven, nam in de Inheemsche pers eene belangrijke plaats in.

Lectuurvoorziening.

Zooals in het vorig Verslag reeds werd medegedeeld, is de uitgave van nieuwe boeken zooveel mogelijk beperkt tot die taalgebieden, waar een bevredigende omzet mocht worden verwacht, met name tot die der drie hoofdtalen Javaansch, Maleisch en Soendaneesch. Ook in 1932 moesten de werkzaamheden — behoudens het doen verschijnen van enkele reeds persklaar gereedliggende werkjes, één in het Atjèhsch en één in het Toba-Bataksch — daartoe bepaald blijven.

In het *Maleisch* werden 34 nieuwe boeken en 11 herdrukken uitgegeven. Van het eerstgenoemde aantal waren 14 oorspronkelijke prozaverhalen, 2 sja'irs, 2 bewerkingen van Nederlandsche origineelen — waaronder een werkje strekkende tot het aankweken van zachtere gevoelens jegens huisdieren —, 13 vertalingen — waarvan 1 uit het Arabisch, de overige uit Europeesche en Indische talen — en ten slotte 3 almanakken.

Herdrukt werden 3 sja'irs en 8 prozawerken, waaronder 4 bestuurshandleidingen.

De *Soendaneesche* redactie leed een zwaar verlies door het overlijden van den begaafden literator, R. Memed Sastrahadiprawira, een volijverig redacteur en propagandist van de Volkslectuur, van wien nog veel te verwachten viel. Zijn twee historische romans, *Mantri Djero* en *Pangeran Kornel*, behooren tot de meest geliefde boeken.

Nieuw uitgegeven werden 33 boekjes; het betrekkelijk groote aantal nieuwe Soendaneesche uitgaven vindt zijne verklaring in de omstandigheid, dat dit jaar speciaal werkjes van geringen omvang werden samengesteld.

In het *Javaansch* werden nieuw uitgegeven 44 boeken en boekjes in 89 deeltjes, waarvan alleen reeds 27 behoorden tot het vervolg van de groote verzameling korte wajanglakons, die dit jaar gereed kwam.

Het meerendeel der uitgaven bestaat ook in 1932 uit wajangstof, die nog steeds groote aantrekkelijkheid blijkt te bezitten. Behalve de boven reeds genoemde 27 vervolgedeeltjes (het complete werk telt er 37, waarvan de eerste vier reeds moesten worden herdrukt), werden, na verkregen toestemming der Directie van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, opnieuw uitgegeven vijf van de bekende zes z.g. „groote lakons” door Ch. te Mechelen en A. C. Vreede gepubliceerd in de Verhandelingen van dit Genootschap, Deel XLIII en XLIV (1882—1884). Aan deze Verhandelingen (deel XX) werd mede ontleend de heruitgave van de *Mintaraga* (Ardjoenawihaha), in 1844 door Gericke uitgegeven en vertaald. Met de voltooiing van de uitgave van de *Ardjoena Sasrabaoe* en door het opnieuw verkrijgbaar stellen van andere bekende en geliefde werken, als gedeelten van de *Langendria* en verhalen uit

den Pandji-cyclus zijn weer tal van bijkans klassieke verhalen voor elkeen toegankelijk gemaakt.

Bovendien werden enkele populaire oorspronkelijke Maleische romans van den laatsten tijd in het Javaansch vertaald. Dit genre vindt bij de Javanen zelf nog steeds weinig beoefening.

Herdruckt werden 4 boeken.

Wat het lettertype betreft, waren het Javaansch en het Latijnsch karakter gelijkelijk verdeeld.

In het *Nederlandsch* werden uitgegeven een boekje over *Bijenteelt*, een over *Djeroekcultuur* (herdruk) en eene Handleiding voor de teelt van *Europeesche* groenten (herdruk).

De publicatie der tijdschriften *Pandji Poestaka* (Maleisch, 2 maal per week), *Kadjawèn* (Javaansch, 2 maal per week) en *Parahiangan* (Soendaneesch, eenmaal per week) werd geregeld voortgezet.

Bioscoopfilms en filmkeuring.

Met betrekking tot de financieele uitkomsten van de filmkeuring in Nederlandsch-Indië valt een aanzienlijke teruggang te constateeren. Het jaar 1932 heeft een voordeelig saldo opgeleverd van f 13 500, zijnde $\pm 40\%$ kleiner dan het batig saldo over 1931. In 1931 bedroeg het batig saldo $\pm$ f 23 000, tegen $\pm$ f 27 000 en $\pm$ f 29 000 in de jaren 1930 en 1929. Aan het slot van deze paragraaf is eene opgave opgenomen van het aantal meters gekeurde normaal-film, zoomede een overzichtstaat van het aantal ter keuring aangeboden rolprenten of deelen daarvan per maand. Het aantal meters gekeurde normaal-film bedroeg onderscheidenlijk in de jaren:

	1929.	1930.	1931.	1932.
Aan geluidsfilm	11 637 m	626 874 m	1 397 064 m	1 172 909 m
Aan stille film	2 480 277 m	1 639 395 m	885 650 m	237 332 m
Totaal	2 491 914 m	2 320 269 m	2 282 714 m	1 410 241 m

De verdeling in geluidsfilm en stille film vertoont voor de betrokken jaren het volgende beeld:

	1931	1932	
geluidsfilm	61,2	51,4	(— 9,8)
stille film	38,8	10,4	(— 28,4)
	100,0	61,8	(— 38,2)

In 1932 werd derhalve 38,2 % minder film gekeurd dan in het voorafgegane jaar, van welk verlies 9,8 % op de geluidsfilm en 28,4 % op de stille film drukken. Soortsgewijze bedraagt de achteruitgang 16 resp. 73 %. De differentieering van de gekeurde films naar de landen van herkomst kan van 1931 en 1932 in de volgende percentages uitgedrukt worden, waarbij de hoeveelheid in 1931 gekeurde films op 100 wordt gesteld.

	1931	1932
Amerika	69,1	35,4
Britsch-Indië	—	0,7

	1931	1932
China	9,1	6,5
Duitschland	13,9	12,4
Engeland	—	1,0
Frankrijk	0,5	2,1
Nederland	2,2	1,3
Nederlandsch-Indië	5,2	2,4
Totaal	100,0	61,8

De aandacht valt op den achteruitgang van de Amerikaanse film, nl. tot ongeveer de helft van den Amerikaanschen import in 1931. Bestond in genoemd jaar 69 % van het te keuren filmmateriaal uit Amerikaansche en 14 % uit Duitse producten, in 1932 zijn deze percentages geworden 57,3 en 20 %, m.a.w. terwijl in 1931 5 Amerikaanse films werden gekeurd tegen 1 Duitse, werd deze verhouding in 1932 3 : 1.

De uitslag van de keuring zelve moge blijken uit de volgende percentages per land van herkomst, waarbij de cijfers onder A betrekking hebben op de films toegankelijk voor alle leeftijden; die onder B op de films uitsluitend toegankelijk voor personen boven de 17 jaar; die onder C op de totale lengte van hetgeen werd geknipt en afgekeurd en derhalve ongeschikt voor vertooning werd geacht.

Het aantal ingevoerde meters film uit de verschillende landen, vergelijkende cijfers der beslissingen

Land van herkomst.	Stille films.				Totaal.
	Toe- gankelijk voor alle leef- tijden.	Toe- gankelijk voor personen boven 17 j.	Ge- knipt.	Afge- keurd.	
Amerika	33 840	6 728	413	—	40 981
Britsch-Indië	—	—	—	—	—
China	113 524	4 404	1 098	8 183	127 209
Duitschland	7 532	—	—	—	7 532
Engeland	—	—	—	—	—
Frankrijk	4 646	1 680	17	—	6 343
Japan	158	—	—	65	223
Nederland	15 405	—	—	—	15 405
Nederlandsch-Indië	31 962	6 096	48	75	38 181
Tsjechoslowakije	1 458	—	—	—	1 458
Totalen	208 525	18 908	1 576	8 323	237 332

2) Totaal 21 „hoofdfilms” en 16 „vóórfilms”.

	1931.			1932.		
	A.	B.	C.	A.	B.	C.
Amerika	36 %	60 %	4 %	46 %	48 %	6 %
China	68 %	31 %	1 %	87 %	5 %	8 %
Duitschland	28 %	69 %	3 %	51 %	46 %	3 %
Engeland	—	—	—	55 %	45 %	—
Frankrijk	23 %	76 %	1 %	39 %	56 %	5 %
Nederland	99 %	1 %	—	100 %	—	—
Nederlandsch-Indië	62 %	36 %	2 %	74 %	25 %	1 %
Jaargemiddelden	40 %	56 %	4 %	54 %	41 %	5 %

Het onder C vermeld percentage voor China steeg van 1 % in 1931 tot 8 % in 1932. Dit is te wijten aan de omstandigheid, dat vele van de ter keuring aangeboden Chineesche films betrekking hadden op de jongste verwikkelingen met Japan en deswege niet tot vertooning konden worden toegelaten. Dat in hetzelfde jaar niettemin 87 % kon worden gerangschikt onder A, toont wel aan, dat de Chineesche films in het algemeen zeer goed aan de in de filmordonnantie vermelde eischen voldoen.

hoeveel meters geluids- en stille film, uitslag der keuring en betreffende geluids- en stille films.

	Geluids films.					Stille en geluids films.				
	Toe- gankelijk voor alle leef- tijden.	Toe- gankelijk voor personen boven 17 j.	Ge- knipt.	Afge- keurd.	Totaal.	Toe- gankelijk voor alle leef- tijden.	Toe- gankelijk voor personen boven 17 j.	Ge- knipt.	Afge- keurd.	Totaal.
81	334 576	382 638	2 985	46 104	766 303	368 416	389 366	3 398	46 104	807 284
	15 394	—	—	—	15 394	15 394	—	—	—	15 394
09	14 704	3 177	31	2 042	19 954	128 228	7 581	1 129	10 225	147 163
32	136 048	132 487	1 685	5 753	275 973	143 580	132 487	1 685	5 753	283 505
	12 292	10 238	31	—	22 561	12 292	10 238	31	—	22 561
43	13 826	24 967	164	2 069	41 026	18 472	26 647	181	2 069	47 369
23	—	—	—	—	—	158	—	—	65	223
05	13 836	—	—	—	13 836	29 241	—	—	—	29 241
81	9 244	8 032	286	—	17 562	41 206	14 128	334	75	55 743
58	300	—	—	—	300	1 758	—	—	—	1 758
32	550 220	561 539	5 182	55 968	1 172 909	758 745	580 447	6 758	1) 64 291	1 410 241

Maandelijksch overzicht van de ter keuring aangeboden films (deelen).

	Stille films.			Geluids films.			Totaal.		
	Aantal films.	Aantal deelen.	Aantal meters.	Aantal films.	Aantal deelen.	Aantal meters.	Aantal films.	Aantal deelen.	Aantal meters.
MAANDEN.									
Januari	31	139	34 130	150	417	106 892	181	556	141 022
Februari	19	80	21 977	106	271	71 902	125	351	98 879
Maart	27	99	26 614	147	378	94 421	174	477	121 035
April	20	68	20 150	156	494	126 439	176	562	146 589
Mei	37	103	25 615	170	427	108 718	207	530	134 333
Juni	35	107	26 988	143	432	111 736	178	539	138 724
Juli	18	47	10 044	126	331	85 275	144	378	95 319
Augustus	21	68	14 446	117	307	77 907	138	375	92 353
September	7	31	6 741	111	345	86 808	118	376	98 549
October	21	56	9 900	106	351	90 312	127	407	100 212
November	17	69	12 194	127	413	104 967	144	482	117 161
December	41	117	28 533	114	420	107 532	155	537	136 065
Totalen	294	984	237 332	1 573	4 586	1 172 909	1 867	5 570	1 410 241

Radio-omroep.

In het vorig Verslag werd vermeld, dat door de N. V. Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij (N.I.R.O.M.) einde 1931 nog geen beslissing was genomen omtrent het al dan niet aanvaarden van de haar te verleenen concessie voor het uitoefenen van een radio-omroepbedrijf. Op 8 Juli 1932 werd door den Volksraad eene motie aangenomen, om aan de N.I.R.O.M. een termijn te stellen tot uiterlijk 31 December 1932, waarbinnen zij zich omtrent de aanvaarding der concessie zou hebben uit te spreken. Daar de N.I.R.O.M. dezen termijn te kort achtte, verzocht zij hare beslissing te mogen uitstellen tot uiterlijk 31 Maart 1933, welk verzoek door de Regeering werd ingewilligd. Intusschen heeft de N.I.R.O.M. zich bereid verklaard de concessie te aanvaarden, waarna zij is verleend bij G.B. 30 Dec. 1932 n°. 38 (J. C. 1933 n°. 3).

Tot 1 Juni 1932 hadden, evenals in 1931, regelmatig éénmaal per week radio-uitzendingen plaats, verzorgd door het bureau „Internationale Telefonie” te Bandoeng, met gebruikmaking van zenders van den Post-, Telegraaf- en Telefoon-dienst. Met het oog op de daaraan verbonden kosten werden deze uitzendingen echter van genoemden datum af gestaakt.

In verschillende plaatsen op Java werd voortgegaan met het verspreiden van omroepstof door zenders van particuliere radiovereenigingen. Te Medan werd in de tweede helft van 1932 eveneens eene particuliere radio-vereeniging opgericht, welke een omroepprogramma verzorgt.

Tenslotte dient te worden vermeld, dat de P.H.O.H.I. (Philips Omroep Holland-Indië) zijne uitzendingen, welke medio 1930 werden gestaakt, tegen het einde van 1932 heeft hervat.

HOOFDSTUK V.

DE SOCIALE TOESTAND.

A. RECHT EN RECHTSBEDEELING.

Het recht.

Het recht op Westerschen grondslag. Burgerlijk recht. Gedurende 1932 werden voorbereidingen getroffen voor eene belangrijke wijziging van het Wetboek van Koophandel, welke in het begin van 1933 is afgekondigd, n.l. de vervanging van het in vele opzichten verouderd *zeerecht* door eene moderne regeling van het recht met betrekking tot schepen en de vaart ter zee en op de binnenwateren (I. S. 1933 n°. 47). Deze regeling, een uitvloeisel van den concordantie-eisch in de Indische Staatsregeling, sluit nagenoeg geheel aan bij de Nederlandsche wetten van 22 Dec. 1924 en 10 Juni 1926, waarbij het tweede boek van het Wetboek van Koophandel belangrijk werd gewijzigd.

De voorbereiding van deze nieuwe regeling is het werk geweest van de bij G.B. 12 Juni 1930 n°. 40 ingestelde Zeerechtcommissie onder voorzitterschap van prof. mr. J. Zeylemaker.

Behalve door den eisch van concordantie was de moderniseering van het *zeerecht* voor Nederlandsch-Indië noodzakelijk geworden door de omstandigheid, dat ook het zeeverkeer daar te lande aan nieuwe voorschriften behoefte had. Immers de oude bepalingen stamden uit een tijd, toen stoomschepen of motorschepen, telegraaf, telefoon en radio nog onbekend waren; toen de naamlooze vennootschap in opkomst was en men nog geen idee had van de mogelijkheden, welke deze vennootschapsvorm biedt; toen het zeeverkeer bijkans nog geen vaste lijndiensten kende en het geheele vervoer in handen was van de z.g. wilde vaart; toen stukgoederenvervoer ter zee eene uitzondering was; toen ten aanzien van hetgeen thans onder passagiersvervoer wordt verstaan nog niets was georganiseerd.

Van de Indische voorschriften, welke in hoofdzaak overeenstemmen met de Nederlandsche regeling, verdienen meer speciaal drie punten afzonderlijke vermelding. Deze punten betreffen: 1°. toepasselijkheid van de nieuwe bepalingen in verband met de aanwezigheid van verschillende bevolkingsgroepen en de mogelijkheid van verdeeling van de scheepvaart in zeevaart, binnenvaart en visschersvaart; 2°. invoering van het begrip Nederlandsch-Indisch schip; 3°. regeling van de teboekstelling, levering van schepen en vestiging van zakelijke rechten op schepen.

Wat het eerste punt betreft, werden speciale bepalingen opgenomen met het oog op de toepasselijkheid op de Inheemsche bevolkingsgroepen. Verlaten werd het oude stelsel, waarbij het Wetboek van Koophandel ten aanzien van het *zeerecht* toepasselijk was op schepen, die op Europeesche wijze waren getuigd, en uitgesloten was voor schepen, die op Inheemsche wijze waren getuigd. In de plaats hiervan is eene onderscheiding gemaakt naar de bevolkingsgroepen; op deze wijze, dat voor Europeanen, Chineezzen en andere Vreemde Oosterlingen het Wetboek van Koophandel geldt, terwijl voor de Inheemschen het *adatrecht* geldt behoudens enkele uitzonderingen. Deze betreffen die regelen van het Europeesch scheepvaartrecht, welke uitdrukkelijk op Inlanders van toepassing zijn verklaard. Zij zijn neergelegd in eene afzonderlijke ordonnantie (opgenomen in I. S. 1933 n°. 49) en hebben betrekking op de teboekstelling van schepen, de aansprakelijkheid van den reeder, zoomede de regeling omtrent aanvaring, hulp en berging en averijgrosse. In geval van reedersaansprakelijkheid en van averijen is de toepasselijkheid beperkt tot schepen ter grootte van ten minste 100 m³, zoo zij voorzien zijn van mechanische middelen tot voortbeweging en anders van ten minste 300 m³ bruto inhoud.

Daarnaast zijn bijzondere bepalingen opgenomen ten aanzien van de toepasselijkheid op de binnenscheepvaart.

Bij de invoering destijds van het Wetboek van Koophandel had men de binnenscheepvaart buiten de regeling gesloten en op haar de bestaande voorschriften en gebruiken toepasselijk verklaard. Dit standpunt is thans verlaten, aangezien de binnenvaart een geheel ander karakter had verkregen, welke omstandigheid het noodig maakte, dat de rechtspositie van betrokkenen op eenvoudige en duidelijke wijze werd geregeld. In verband hiermede zijn ook hier enkele regelingen van toepassing verklaard, n.l. die betreffende de mogelijkheid van teboekstelling, de reedersaansprakelijkheid, aanvaring, hulp en berging, alsmede de verjaring van vorderingen.

Met betrekking tot het tweede hierboven genoemde punt wordt het volgende opgemerkt.

Op grond van de ervaring, opgedaan in den wereldoorlog, werd in Nederland eene scherpe onderscheiding gemaakt tusschen Nederlandsche en buitenlandsche schepen. Bij dit stelsel, dat zijn uitgangspunt vindt in art. 311 van het Nederlandsch Wetboek van Koophandel, zijn waarborgen gegeven dat het scheepsnationaliteitsbewijs slechts wordt uitgegeven voor nationale schepen. Hieronder zijn dan te verstaan schepen, die in eigendom toebehooren aan een Nederlander of aan eene groep personen, die als geheel kunnen worden geacht met de Nederlandsche nationaliteit te zijn verbonden, of aan eene corporatie, die waarborgen biedt, dat het meerendeel der samenstellende leden Nederlanders zijn.

Eenzelfde stelsel werd voor Nederlandsch-Indië wenschelijk geoordeeld, waarbij als grondslag is genomen het Nederlandsch-Indische schip. Teboekstelling alleen van Nederlandsch-Indische schepen werd mogelijk gemaakt. Zij vindt plaats na rechterlijk onderzoek, terwijl verlening van het nationaliteitsbewijs geschiedt op grond van de teboekstelling.

Anders echter dan in Nederland kon de bepaling van wat onder Nederlandsch-Indisch schip wordt verstaan niet worden opgenomen in het Wetboek van Koophandel, doch moest daaraan een plaats worden gegeven in een Algemeenen Maatregel van Bestuur, welke krachtens art. 44 der Indische Staatsregeling den hoofdregel behoort in te houden omtrent verlening van nationaliteitsbewijzen. Voor de definitie van Nederlandsch-Indisch schip wordt nu in het Wetboek van Koophandel verwezen naar gemelde regeling van de Kroon, die met het oog hierop eene omwerking zal inhouden van het tegenwoordig geldend Koninklijk besluit.

Voor het criterium van zoodanig schip is als uitgangspunt genomen het Nederlandsch onderdaanschap, alsmede de eisch dat de Nederlandsche onderdaan, dan wel de daarmede gelijk gestelde vennootschap of rechtspersoon, in Nederlandsch-Indië behoorlijk is vertegenwoordigd. Bovendien moet het bestuur over alles wat tot het onderhoud, de uitrusting en het victualieeren of bevrachten van het schip vereischt wordt daar te lande worden gevoerd. Van dit laatste vereischte kan evenwel in bijzondere gevallen door de Kroon dispensatie worden gegeven.

Wat het derde der hoogergenoemde punten betreft verdient het volgende de aandacht.

Toen in 1848 het Wetboek van Koophandel in Nederlandsch-Indië werd ingevoerd, heeft men de voorschriften omtrent in- en overschrijving van onroerende goederen en schepen buiten werking gelaten en in plaats daarvan de regeling behouden van de overschrijvingsordonnantie in I. S. 1834 n°. 27. Het in deze ordonnantie neergelegd stelsel, dat voor de in- en overschrijving een gerechtelijke acte vordert, verleden ten overstaan van de daartoe aangewezen autoriteit, heeft in de practijk zijne volle bruikbaarheid bewezen en biedt meer waarborgen voor de rechtszekerheid dan het Nederlandsche systeem, waar men uitsluitend het negatieve overschrijvingsstelsel kent.

Om deze reden werd het Indische systeem gehandhaafd. De nieuwe regeling, welke in de eerste plaats de in- en overschrijving van schepen losmaakt van die van onroerende goederen, bevat echter talrijke verbeteringen en aanvullingen. Zij is vervat in eene afzonderlijke ordonnantie betreffende de teboekstelling van schepen (I. S. 1933 n°. 48).

In deze ordonnantie worden, behalve de wijze van vestiging en overdracht van zakelijke rechten en enkele andere rechten in verband met schepen, ook geregeld de boekhouding ten aanzien van de rechtspositie van het schip. Voor vestiging en overdracht van eigendom en alle zakelijke rechten is evenals voorheen eene acte noodig, welke ten overstaan van den overschrijvingsambtenaar moet worden verleden. Geheel nieuw daarentegen is de regeling van de eigenlijke boekhouding, waarvoor een register op de namen van schepen, het z.g. hoofdregister is ingevoerd.

In dit hoofdregister worden met betrekking tot een schip alle aanteekeningen gedaan die voor derden van belang zijn. Deze aanteekeningen geschieden, voorzover betreft rechtshandelingen — daaronder begrepen overschrijving van een schip op naam van dengene die bij rechterlijk vonnis als de eigenaar is aangewezen, alsmede overboeking van een schip naar eene andere categorie — automatisch uit de registers van den overschrijvingsambtenaar (het dagregister) en in alle andere gevallen op initiatief van belanghebbenden door een opgave bij den griffier, die het hoofdregister houdt.

Bovendien is ingesteld een centraal register, dat zal worden aangehouden op het hoofdkantoor van scheepvaart, waaraan alle aanteekeningen in de hoofdregisters worden medegedeeld ter inschrijving aldaar.

Wat de teboekstelling zelve betreft, deze is slechts mogelijk, wanneer het schip ten minste 20 m³ bruto inhoud heeft, terwijl het bovendien een Nederlandsch-Indisch schip moet zijn ingeval teboekstelling wordt gevraagd als zeeschip. Overigens is de teboekstelling, evenals in Nederland, eene vrijwillige handeling. Blijft teboekstelling achterwege, zoo kan de eigenaar van het schip daarop noch hypotheek noch pandrecht vestigen. Bovendien ligt het in het voor-nemen om de afgifte van zeebrieven en jaarpassen, mogelijk ook van andere scheepspassen, afhankelijk te stellen van de teboekstelling als zeeschip, of zeevisschersschip. Een en ander zal tot gevolg hebben, dat de scheepseigenaar, hoewel daartoe niet verplicht, in de meeste gevallen er toe zal overgaan zijn schip te doen teboekstellen.

In verband met de bovenstaande hervorming van het zeerecht en van het recht op de teboekstelling en overschrijving van schepen werden in andere algemeene verordeningen wijzigingen aangebracht, welke eveneens te vinden zijn in de ordonnanties in I. S. 1933 nos. 47 en 48. Met het oog op enkele nog te treffen uitvoeringsmaatregelen zullen meergemelde ordonnanties in werking treden op een nader te bepalen tijdstip.

Eene andere regeling, welke eveneens gedurende 1932 werd voorbereid, doch eerst in den aanvang van 1933 kon worden afgekondigd, was die bevattende eenige bijzondere voorschriften nopens het verleenen van *surséance van betaling aan ondernemers van spoor- en tramwegen*, bestemd voor algemeen verkeer in Nederlandsch-Indië (I. S. 1933 n°. 64).

Aanleiding tot die voorzieningen gaven de volgende overwegingen.

De sterk dalende lijn, waarin de inkomsten van de Indische spoor- en tramwegen zich, onder invloed van de huidige economische depressie en van de concurrentie van het motorverkeer, reeds geruimen tijd bewogen, had zich in den loop van 1932 voortgezet. De mogelijkheid was derhalve niet uitgesloten, dat eenige particuliere maatschappijen, welke reeds de uitlotingen van hare obligatieleeningen hadden opgeschort, binnen afzienbaren tijd ook niet meer aan hare verplichtingen ten aanzien van de rentebetaling op die leeningen, zouden kunnen voldoen en in verband daarmee zich eerlang voor de noodzakelijkheid zouden zien geplaatst om *surséance van betaling* aan te vragen. De wettelijke regeling van genoemd instituut, zooals deze is neergelegd in den tweeden titel der *Failissementsverordening*, beoogt eene bescherming enerzijds van de belangen der schuldeischers, anderzijds van die van den schuldenaar. Zij laat zich evenwel niet in met de eischen, die het algemeen belang ten opzichte van de voortzetting van het in moeilijkheden geraakte bedrijf stelt.

Nu staat het buiten twijfel, dat bij het verleenen van *surséance van betaling* aan eene spoor- of tramwegonderneming, naast de belangen der crediteuren, in

hooge mate ook het algemeen belang betrokken is, n.l. dat, gelegen in het ongestoord functioneeren van het bestaand verkeersmiddel. De taak, welke de particuliere spoor- en tramwegen in Nederlandsch-Indië in algemeen opzicht vervullen, is veelal een zeer belangrijke, en het gevaar dat, door staking van het bedrijf, het verkeer gedeeltelijk zou worden ontwricht, is zeker niet denkbeeldig. Bovendien mag het ongetwijfeld ook in het belang van de onderneming en hare crediteuren worden geacht, dat de voortzetting van het bedrijf mogelijk wordt gemaakt, teneinde betere tijden te kunnen afwachten. In die gevallen, dat surséance van betaling noodzakelijke voorwaarde is voor de voortzetting van het bedrijf, dient derhalve de mogelijkheid te worden geopend, dat surséance ook in het algemeen belang wordt verleend en e.g. bestendig.

Om deze redenen werden bij hoogergenoemde ordonnantie ten aanzien van het verlenen van surséance van betaling aan ondernemers van spoor- en tramwegen de volgende voorzieningen getroffen:

a. bepaald werd, dat de tweede volzin van het eerste lid, alsmede het tweede lid van art. 216 der Faillissementsverordening buiten toepassing blijven.

Met deze bepaling wordt beoogd te voorkomen, dat een aantal crediteuren het verlenen van surséance, in strijd met het algemeen belang, zouden kunnen beletten. Teneinde te bereiken, dat met het algemeen belang voldoende rekening zal worden gehouden, werd daarnevens bepaald, dat de Raad van Justitie verplicht is het advies van den Directeur van Gouvernementsbedrijven in te winnen, alsmede dat afwijking van dat advies, waarin uiteraard het algemeen belang zal worden belicht, in de betrekkelijke rechterlijke beschikking moet worden gemotiveerd;

b. teneinde eene zoo goed mogelijke behartiging van het verkeersbelang te verzekeren, door aan de autoriteit, die in de eerste plaats belast is met de zorg voor dat belang, overwegenden invloed toe te kennen op de benoeming der bewindvoerders, werd bepaald, dat de in de artt. 215 en 220 der Faillissementsverordening bedoelde bewindvoerders door den Raad van Justitie worden benoemd uit een voordracht, opgemaakt door den Directeur van Gouvernementsbedrijven;

c. in afwijking van de bepalingen van art. 225 *ibidem*, krachtens welke de duur eener surséance den tijd van drie jaren niet kan overschrijden, werd bepaald, dat de surséance telkens voor ten hoogste anderhalf jaar kan worden verlengd;

d. aangezien ook in de bepaling van art. 235, 5° *ibidem*, die uitsluitend het belang der schuldeischers op het oog heeft, verandering moest worden gebracht, werd voorgeschreven, dat eene aan eene onderneming, als hier bedoeld, verleende surséance kan worden ingetrokken, wanneer handhaving niet langer wenschelijk is.

Derhalve kan bij de terzake te nemen beslissing mede met het algemeen belang rekening worden gehouden.

Op grond van dezelfde reden, waarom zulks ten aanzien van de beslissing omtrent het al dan niet verlenen van surséance is voorgeschreven, is ook hier het inwinnen van het advies van den Directeur van Gouvernementsbedrijven voorgeschreven en bepaald, dat afwijking van het advies door den rechter met redenen moet worden omkleed.

In de voorschriften op het houden der registers van den burgerlijken stand voor de Europeanen (I. S. 1849 n°. 25), voor de Chineezers (I. S. 1917 n°. 130), alsmede voor de gemengde huwelijken (I. S. 1904 n°. 297), werden bij Ord. van 21 Oct. 1932 (I. S. n°. 539) eenige belangrijke wijzigingen aangebracht.

Ingevolge evengenoemde voorschriften kwamen van oudsher de rechten, welke door de ambtenaren van den burgerlijken stand voor de uitgifte van akten en het sluiten van huwelijken worden geheven, ten bate van die ambtenaren persoonlijk. Uit de deswege ontvangen gelden werden door die ambtenaren goedge maakt de kosten benodigd voor het houden der registers, waarbij in den regel een niet onbelangrijke bate overbleef. Het kwam wenschelijk voor, dat de zorg voor de behoorlijke instandhouding van eene voor den rechtstoestand van het individu

zoo belangrijke instelling als de burgerlijke stand heden ten dage eigenlijk niet langer als het ware uitbesteed wordt aan bepaalde ambtenaren. Op dezen grond werden bij hoogergenoemde ordonnantie de inkomsten uit den burgerlijken stand ten bate van het Land gebracht, waartegenover werd bepaald, dat het Land alle aan den burgerlijken stand verbonden kosten zal dragen.

Behalve eenige met het bovenstaande verband houdende regelingen werd in meergenoemde ordonnantie tevens opgenomen eene matige verhooging der rechten, geheven voor de uitgifte van afschriften en uittreksels, benevens een nieuw tarief voor de voltrekking van huwelijken.

Bij G.B. 19 Febr. 1932 n°. 34 is eene commissie ingesteld welke tot taak heeft het ontwerpen van voorzieningen tot vereenvoudiging van de rechtspleging in burgerlijke zaken voor de Europeanen, in het bijzonder tot versoering van de rechtspraak der raden van justitie en tot verlichting of inkrimping van de taak van die colleges (commissie voor de herziening van het Europeesche burgerlijk procesrecht).

Met aanvulling van art. 1149, ten 4e, van het burgerlijk wetboek van Nederlandsch-Indië en art. 232 ten 5e van de Faillissementsverordening, is bij Ord. van 19 Sept. 1932 (I. S. n°. 496) de voorrang van enkele schuldvorderingen nader geregeld.

Omtrent eenige, met betrekking tot den burgerlijken stand getroffen voorzieningen zie men I. S. 1932 nos. 339 (Midden- en Oost-Java), 532 (Atjeh en Onderh.), 134 (Oostkust van Sumatra) en 572 (Manado).

Bij Ord. van 8 Sept. 1932 (I. S. n°. 482) is de regeling betreffende huwelijken en verstootingen onder Moslims in de Buitengewesten herzien.

Bij G.B. 23 Juni 1932 n°. 30 (I. S. n°. 364) zijn voor het jaar 1933 de data aangewezen der in het tweede lid van art. 153 van het wetboek van koophandel voor Nederlandsch-Indië bedoelde feestdagen.

De bij G.B. 11 Mei 1931 n°. 27 ingestelde commissie welke der Regeering had te adviseeren nopens de vragen: *a.* of, en zoo ja in hoever behoefte bestaat aan het stellen van wettelijke regelen op de Inlandsche hypotheek; *b.* of, en zoo ja in hoever, mede in verband met de sub *a* gestelde vraag, intrekking of wijziging van de regeling op het credietverband gewenscht is; *c.* of, indien het credietverband behouden blijft, de vestiging daarvan kan worden toegelaten ten behoeve van anderen dan de thans bij ordonnantie aangewezen credietinstellingen, is ontbonden (G.B. 16 Febr. 1933 n°. 39).

Bij G.B. 15 April 1932 n°. 41 (I. S. n°. 153) zijn de ressorten van de ambtenaren, belast met de in- en overschrijving van onroerende goederen op Java en Madoera, nader omschreven.

Strafrecht. Bij Ord. van 30 Aug. 1932 (I. S. n°. 469) zijn voorschriften vastgesteld ter bestrijding van ongewenschte *inzamelingen van geld of goed* en van ongeoorloofde practijken bij zoodanige inzamelingen, welke bij Ord. van 14 Nov. 1932 (I. S. n°. 559) zijn aangevuld met eene regeling, welke van een krachtens bedoelde voorschriften uitgevaardigd verbod beroep op den rechter mogelijk maakt.

De taak van de Overheid tegenover dergelijke inzamelingen draagt een algemeen karakter: waken voor de openbare orde en goede zeden, tegen ernstige misbruiken, tegen verstoring van de goede harmonie, zoo in het binnenland als met het buitenland. Aan het uit te oefenen politieeel toezicht kan thans kracht bijgezet worden door de aan den Procureur-Generaal toegekende bevoegdheid om die ongewenschte inzamelingen te verbieden.

Als voorbeelden van de hierbedoelde inzamelingen kunnen genoemd worden: collecten voor niet bestaande philanthropische inrichtingen; van buitenlanders, die in Nederlandsch-Indië tijdelijk de geldelijke belangen beweren te behartigen van onbekende en niet te controleeren vreemde instellingen; voor den aankoop van vuurwapens voor een beoogden opstand, hetzij in Nederlandsch-Indië hetzij in het buitenland.

Voorts is bij deze ordonnantie mede zwendel strafbaar gesteld, welke zich o.m. voordoet als aanwending van bedriegelijke middelen bij den opzet van de inzameling of bij de inzameling zelve of als dwang in eenige schakeering (volstrekke dwang, vreesaanjaging, e.d.g.). Wetsaanvulling was hier noodig, omdat de terzake bestaande strafrechtelijke voorschriften (van het Strafwetboek de artt. 378 oplichting, 335 afdwinging en 368 afpersing) onvoldoende zijn.

De in deze ordonnantie strafbaar gestelde feiten zijn tot overtredingen gestempeld en aldus binnen de competentie van den landrechter gebracht, waardoor eene snelle afdoening mogelijk is, mede in het belang van een krachtig optreden tegen ongeoorloofde inzamelingen.

Voorts worde melding gemaakt van eenige ingrijpende wijzigingen in de regeling van de *gratieprocedure*, alsmede van de gevolgen der indiening van een gratieverzoek, welke na in 1932 geheel te zijn voorbereid in de eerste dagen van 1933 zijn afgekondigd. Het betreft hier eene aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met een nieuw art. 33a (I. S. 1933 n°. 1), waarin wordt bepaald, dat de tijd gedurende de behandeling van een gratierekest door den veroordeelde in preventieve hechtenis doorgebracht niet medetelt als straftijd, tenzij de Gouverneur-Generaal bij zijne beslissing, de omstandigheden van het geval in aanmerking nemende, anders bepaalt. Dit voorschrift heeft de strekking om misbruiken te voorkomen, welke konden voortvloeien — en inderdaad ook voortvloeiden — uit de oude regeling, die medebracht, dat tot gevangenisstraf veroordeelden een gratierekest konden indienen met geen ander doel dan om een gedeelte van hun straftijd om te zetten in preventieve hechtenis, gedurende welken tijd zij geen arbeid behoeften te verrichten.

Bij de regeling in I. S. 1933 n°. 2 is gestreefd naar bekorting van de *gratieprocedure* en beperking van het aantal gratieverzoeken. Hierbij zijn de regelingen omtrent de indiening en behandeling van gratieverzoeken, voorkomende in de verschillende wettelijke regelingen van strafprocesrecht (b.v. in het reglement op de strafvordering, het Inlandsch Reglement, het Landgerechtreglement, enz.) ingetrokken en vervangen door eene uniforme „Gratieregeling”, waarbij de schorsende werking van de indiening van het gratierekest ten aanzien van vrijheidsstraffen is behouden, ten aanzien van geldboeten echter afgeschaffd; niet alleen om misbruik van het gratie-instituut tegen te gaan, doch ook om eene vlottere inning van geldboeten te bevorderen. Uiteraard heeft de veroordeelde recht op restitutie van de betaalde boete, indien alsnog gratie wordt verleend.

Verder behelst de nieuwe regeling eene bezuiniging in zooverre, dat het advies van den Procureur-Generaal over gratiereksten, dat vroeger in *alle* gevallen moest worden uitgebracht, thans slechts wordt beperkt tot bepaaldelijk in de regeling aangewezen gevallen (art. 2, lid 6, der „Gratieregeling”).

Tenslotte zijn in de beide genoemde regelingen overgangsbepalingen getroffen ten aanzien van rechterlijke uitspraken, die reeds in kracht van gewijsde waren gegaan op het tijdstip van inwerkingtreding.

Eene andere aanvulling van het Wetboek van Strafrecht, welke eveneens in 1932 is voorbereid om in het begin van 1933 te worden afgekondigd, is die, opgenomen in I. S. 1933 n°. 67.

In de eerste plaats is daarbij, in navolging van de Nederlandsche wet van 28 Nov. 1930 (N. S. n°. 431), art. 519 W. v. S. in dien zin aangevuld, dat naast nabootsing van munt- en bankbiljetten, muntspeciën en postzegels, thans ook het plaatsen van valsche rijksmerken en meesterteekenen op gouden en zilveren voorwerpen is strafbaar gesteld.

Voorts is in hetzelfde wetboek een nieuw art. 519bis ingelascht, waarin wordt strafbaar gesteld het ongeoorloofd openlijk bekendmaken van door middel van een toestel voor radio-ontvangst opgevangen berichten. Terwijl met het bepaalde sub 1° van het nieuwe artikel in hoofdzaak aansluiting is gezocht aan art. 441 van het Nederlandsch Strafwetboek, hetwelk ten doel heeft aan verzenders van radiotelegrafische en -telefonische gegevens in zekere mate het uitsluitend recht daarop te waarborgen, strekt het bepaalde sub 2° om strafbaar te stellen het openlijk bekendmaken van de z.g. „C.Q.berichten”, die voor algemeene opname

zijn bestemd, tot bekendmaken waarvan krachtens het bepaalde in art. 3 van de regeling, opgenomen in Bb. n°. 11270, eene bijzondere vergunning van de Regeering vereischt is.

Bij Ord. van 19 Nov. 1932 (I. S. n°. 566) is art. 502 (betreffende de jacht in 's Lands bosschen) van het wetboek van strafrecht gewijzigd.

Het tarief tot regeling der schadeloosstelling voor Inlanders en met dezen gelijkgestelde personen, in strafzaken als getuigen of deskundigen verschijnen, is herzien (I. S. 1932 n°. 203).

Bij G.B. 25 Juni 1931 n°. 1a is eene commissie ingesteld, welke tot taak heeft de Regeering te adviseeren nopens de vraag of, en zoo ja op welke wijze, het mogelijk en wenschelijk ware, nadere voorzieningen te treffen ten aanzien van de regeling van de in de artt. 35/38 der Indische Staatsregeling bedoelde in- en externeeringsprocedures.

Het recht op inheemschen grondslag. Het huwelijksrecht en de burgerlijke stand voor Christen-Inlanders op Java, in de Minahasa en op Amboina en de Oelissers. Nadat geruimen tijd het streven naar één burgerlijk wetboek voor alle bevolkingsgroepen van Nederlandsch-Indië eene bijzondere regeling van het huwelijksrecht van Christen-Inlanders op den achtergrond had doen raken, werden in 1930 opnieuw maatregelen getroffen om tot de gewenschte voorziening te komen. Na gezette voorbereiding met medewerking van de vertegenwoordigers van missie en zending (zie Verslag 1931, blz. 354) zijn op 2 Juni 1932 twee ontwerp-ordonnanties den Volksraad aangeboden.

De eerste betreft het materieel huwelijksrecht der Christen-Inlanders op Java, in de Minahasa en in de onderafdeelingen Amboina, Saparoea en Banda zonder de eilanden Teoen, Nila en Seroea (gouvernement der Molukken), de tweede het houden van registers van den burgerlijken stand voor de Christen-Inlanders in de genoemde gebieden; de reeds voor enkele groepen Javanen bestaande voorschriften op den burgerlijken stand werden voor Christen-Inlanders gelijktijdig ingetrokken.

Burgerlijke Stand voor bepaalde groepen van niet tot de onderhoorigen van een zelfbestuur behoorende Inlandsche bevolking van Java en Madoera. Vermits de vaste toelagen van de ambtenaren van den Inlandschen burgerlijken stand, welke bij G.B. 23 Dec. 1927 n°. 6 (I. S. n°. 564) waren vastgesteld op respectievelijk f 5 en f 2,50 's maands, niet in overeenstemming bleken te zijn met de door hen verrichte werkzaamheden, werden deze vaste toelagen bij G.B. 29 Dec. 1931 n°. 19 (I. S. n°. 526) ingetrokken en bij G.B. 25 Aug. 1932 n°. 26 (I. S. n°. 461) vervangen door eene belooning van f 1 voor elke door genoemde ambtenaren opgemaakte akte, met dien verstande, dat voor de in den loop van een jaar op één kantoor verleden akten niet meer zal worden uitgekeerd dan f 250.

De Rechtspraak.

De Europeesche rechtspraak. Rechterlijke indeeling. Bij Ord. van 9 Jan. 1932 (I. S. n°. 13) werden de artt. 944 van het Reglement op de Rechtsvordering, 123 van het Inlandsch Reglement en 147 van het Rechtsreglement Buitengewesten aangevuld met eene regeling, welke de mogelijkheid opent, dat in het inleidend verzoekschrift tot een burgerlijk geding en in de door den residentie-rechter e.q. landraadvoorzitter van eene mondeling voorgedragen vordering te houden aanteekening mede wordt opgenomen de verklaring, dat de eischer een bepaald persoon machtigt hem in het te voeren geding te vertegenwoordigen.

Tevoren kon zoodanige machtiging in het algemeen slechts worden gegeven bij een afzonderlijk schriftuur, dan wel mondeling ter terechtzitting.

Door deze aanvulling der betrekkelijke wetsartikelen wordt bereikt, dat thans eischers, die niet persoonlijk ter terechtzitting kunnen of willen verschijnen, geen afzonderlijke volmacht meer behoeven op te (doen) maken, terwijl tevens in die gevallen, waarin zoodanige volmacht aan zegelrecht is onderworpen, het bedrag van dat recht door hen wordt uitgespaard.

Voorts is bij Ord. van 17 Juni 1932 (I. S. n°. 341) het Rechtsreglement Buitengewesten aangevuld met een nieuw art. 21a, dat de strekking heeft om de mogelijkheid te openen, dat in de residentie Tapanoeli de bekwaamste koeria-hoofden worden benoemd tot buitengewoon voorzitter van den districtsraad. Daarmede wil men bereiken, dat zonder wijziging van de geldende organisatie der rechtspraak een proef kon worden genomen met rechtspraak door uitsluitend Volkshoofden binnen de sfeer van de Gouvernements rechtspraak.

Waren vroeger de „regenten” in het gewest Bali en Lombok ondergeschikt aan het onderafdeelingshoofd, daarin is sedert kort verandering gekomen. In verband hiermede behoeften eenige bepalingen van het Rechtsreglement Buitengewesten, welke nog uitgingen van de vroegere ondergeschiktheid, wijziging. Deze wijzigingen zijn tot stand gebracht bij Ord. van 13 Oct. 1932 (I. S. n°. 520). Tevens is hierbij de verouderde term „regent” in dat reglement vervangen door den term „nagara-bestuurder”.

Politierechtspraak. Bij Ord. van 24 Aug. 1932 (I. S. n°. 460), in werking getreden op 15 December 1932 (I. S. n°. 580), zijn eenige voorzieningen getroffen voor geheel Nederlandsch-Indië, teneinde de rechtspleging over Europeanen in strafzaken te vereenvoudigen. Daartoe zijn wijzigingen aangebracht in het Reglement op de Rechterlijke Organisatie, het Reglement op de Strafvordering, het Rechtsreglement Buitengewesten, het Landgerechtreglement en het Inlandsch reglement.

De belangrijkste dier wijzigingen was de vervanging van de op 1 Januari 1924 ingevoerde „summier procedure” bij de Raden van Justitie, welke alleen voor de berechting van enkele bepaalde misdrijven mogelijk is geweest en uiterst zelden is toegepast, door eene eenvoudige berechting van alle daarvoor in aanmerking komende strafzaken, welke ter berechting van de Raden van Justitie staan. Voortaan kunnen de Ambtenaren van het Openbaar Ministerie alle tot de competentie van de Raden behorende strafbare feiten, ongeacht de bij de wet daartegen bedreigde straf, vervolgen voor een z.g. „eenvoudige kamer” van den Raad van Justitie, indien geen zwaarder hoofdstraf noodig wordt geoordeeld dan gevangenisstraf van ten hoogste één jaar en de zaak geacht wordt van eenvoudigen aard te zijn, bepaaldelijk ook ten aanzien van het bewijs en de toepassing van de wet.

Als „eenvoudige kamers” voor strafzaken bij de Raden van Justitie fungeren daartoe door den President van het Hooggerechtshof telkens voor twee jaar benoemde leden van die Raden, zoomede de Residentierechters op daartoe door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen plaatsen. Al deze rechters dragen den titel van *politierechter*. Bij de als zoodanig fungerende Residentierechters kan het Openbaar Ministerie, behalve door den Officier van Justitie van den Raad en diens Substituten, worden waargenomen door een plaatselijken bestuursambtenaar of rechtskundig ambtenaar, die daartoe aangewezen is door den Directeur van Justitie (I. S. 1932 n°. 581, art. II).

In de tweede plaats zijn o.m. door de invoeging van eene nieuwe vijfde afdeling van den eersten titel van het Reglement op de Strafvordering de bevoegdheden van het Openbaar Ministerie en van de Hulpofficieren uitgebreid, teneinde het dezen mogelijk te maken om in meer gevallen dan tot dusver het geheele voorbereidend onderzoek zonder tusschenkomst van den Raad van Justitie of van den Rechter Commissaris voor Strafzaken te verrichten.

Verder zijn de bepalingen betreffende verstek en verzet in strafzaken voor de Raden van Justitie gewijzigd en zijn ingetrokken de bepalingen betreffende hooger beroep in strafzaken zonder instructie, berecht door de Raden van Justitie en in overtredingszaken, door de landraden berecht, zoodat in alle strafzaken voortaan alleen revisie bestaat.

Ten slotte zijn de bevoegdheden, welke in het voorbereidend stadium eener strafzaak aan den Raad van Justitie toekomen, overgedragen aan den President van het College.

Ter uitvoering van enkele bepalingen dezer ordonnantie is vastgesteld de R.V. van 5 Dec. 1932 (I. S. n°. 581), welke eveneens op 15 December 1932 in

werking is getreden. Daarbij zijn o.m. de Residentierechters aangewezen, die als politierechters zullen fungeeren. In 't geheel zijn 31 politierechters aangewezen (8 bij den Raad van Justitie te Batavia, 6 bij dien te Semarang, 9 bij dien te Soerabaja, 1 bij dien te Padang, 4 bij dien te Medan en 3 bij dien te Makassar).

Militaire rechtspraak. De Rechtspleging bij de Landmacht en de Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlandsch-Indië (I. S. 1922 n°. 163), zooals sedert gewijzigd en aangevuld, laatstelijk bij de „Invoeringsordonnantie Rechtspleging Landmacht en Provisioneele Instructie” (I. S. 1932 n°. 16), zijn opgenomen in I. S. 1932 n°. 75 en ingevolge G.B. 23 Jan. 1932 n°. 34 (I. S. n°. 49) in werking getreden op 1 Augustus 1932.

Als gevolg daarvan werden de krijgsraden te Magelang, Koetaradja en Ambon opgeheven. Het rechtsgebied van die rechtbanken werd gebracht onder de krijgsraden respectievelijk te Tjimahi, Padang en Makassar.

Het rechtsgebied van den krijgssraad te Tjimahi strekt zich thans uit over de gewesten West-, Midden- en Oost-Java, Soerakarta en Jogjakarta, Benkoelen, Lampoengsche Districten, Palembang, Djambi, Bangka en Onderhoorigheden, Billiton, Riouw en Onderhoorigheden, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Bali en Lombok, dat van den krijgssraad te Padang over de gewesten Sumatra's Westkust, Tapanoeli, Atjeh en Onderhoorigheden en Oostkust van Sumatra en dat van den krijgssraad te Makassar over de gewesten Celebes en Onderhoorigheden, Manado, de Molukken en Timor en Onderhoorigheden.

Bij den krijgssraad te Tjimahi werden twee burgerrechtsgeleerden benoemd tot respectievelijk President en Auditeur-militair, terwijl die functies te Padang en Makassar als nevenfunctie werden opgedragen respectievelijk aan den President van en Officier van Justitie bij den ter plaatse bescheiden Raad van Justitie.

De dringende eisch van bezuiniging op 's Lands uitgaven heeft geleid tot eene wijziging van de samenstelling van het Hoog Militair Gerechtshof (I. S. 1933 n°. 5). Tengevolge van de in de rechtspleging aangebrachte wijzigingen toch, waardoor o.a. de approbatie van de krijgssraadvonnissen is komen te vervallen, was de bestaande bezetting van het college niet langer noodig.

Voorgesteld werd het militaire hof, dat feitelijk was samengesteld uit de Derde Kamer van het Hooggerechtshof aangevuld met een aantal militaire leden, voor wat het rechtsgeleerde element betreft, naar analogie van het Nederlandsche Hoog Militair Gerechtshof, te doen samenstellen uit 2 juristen, van wie één tevens president, te benoemen respectievelijk uit de Raadsheeren van het Hooggerechtshof en de leden van den Raad van Justitie te Batavia.

Wat het militaire element betreft, lag het in de bedoeling de militaire leden, welke gepensioneerde hoofdofficieren zijn, die een toelage 's maands ontvangen, op den duur te vervangen door actief dienende officieren, aan wie eene vergoeding per zitting ware toe te kennen.

In het afdelingsverslag van den Volksraad werden echter in het bijzonder tegen bedoelde vervanging ernstige bedenkingen aangevoerd. Men achtte de onafhankelijkheid van deze actief dienende officieren-rechters niet voldoende gewaarborgd, verwacht werd strijd met militaire verhoudingen, wanneer hooger geplaatste actief dienende officieren door collega's lager in rang berecht zouden moeten worden. Ook werd onvoldoende deskundigheid en ervaring bij de actief dienende militaire rechters gevreesd, terwijl gemis aan continuïteit van die spoediger wisselende actief dienende officieren in het Hof het gevolg zou zijn.

Hoewel de Regeering de in den Volksraad geuite vrees voor de innerlijke waarde der militaire rechtspraak niet deelde, woog voor Haar de blijkbaar in wijden kring levende bezorgdheid voor de onafhankelijkheid van de militaire rechtspraak zóó zwaar, dat Zij op dit punt alsnog eene wijziging in haar voorstel aanbracht.

In het afdelingsverslag was de suggestie gedaan om de noodzakelijke bezuiniging op de militaire rechtspraak op andere wijze te vinden, namelijk door het College te doen bestaan uit 2 juristen en 2 militaire leden, van wie één tot de

land- en één tot de zeemacht behoorende. Hierbij werd rekening gehouden met een door de Staatscommissie voor de verlaging van de Rijksuitgaven gedaan voorstel om de 4 militaire leden van het Nederlandsch Hoog Militair Gerechtshof tot 2 terug te brengen en het aantal rechters, dat over de zaak zit, van ten minste vijf op tenminste drie te stellen.

Dit voorstel werd door de Regeering overgenomen met dien verstande echter, dat aan het aantal van twee gepensioneerde officieren, van wie één afkomstig van de land- en één van de zeemacht, nog een derde militair lid — een actief dienend officier van de landmacht — werd toegevoegd. Aldus werd eenerzijds de onafhankelijkheid der rechtspraak, anderzijds een actueele kennis van de militaire toestanden en verhoudingen gewaarborgd.

Daar uiteraard niet iedere zaak door het Hof in volle samenstelling behoeft te worden behandeld, is tevens bepaald, dat het College met ten minste drie leden beslist. Het actief dienend lid zal dan alleen behooren mede te werken aan de berechting van zaken, welker aard zijn kennis, inzicht en oordeel van bijzondere waarde doen zijn, welk punt overigens aan het beleid van president en Hof zelf is overgelaten.

Wat het Openbaar Ministerie en het griffierschap betreft, is bepaald, dat één der advocaten-generaal bij het Hooggerechtshof door den Gouverneur-Generaal wordt benoemd tot advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht, terwijl één der substituut-griffiers van dat college door den president aan te wijzen, uit kracht zijner benoeming als zoodanig de betrekking van griffier bij het Hoog Militair Gerechtshof zal hebben te vervullen.

De nieuwe samenstelling kwam tot stand bij de Ord. van 13 Jan. 1933 (I. S. n°. 5), waarbij de Provisioneele Instructie van het Hoog Militair Gerechtshof (I. S. 1932 n°. 75) de noodige wijzigingen onderging, terwijl daarbij tevens het K. B. 5 Maart 1864 n°. 66 (I. S. n°. 92), inhoudende eene reorganisatie van het Hoog Militair Gerechtshof, werd ingetrokken.

Vervolgens werden bij Ord. van gelijken datum (I. S. 1933 n°. 6) een aantal met die nieuwe samenstelling verband houdende wettelijke voorzieningen getroffen. Zoo werd — doordat thans de Derde Kamer van het Hooggerechtshof kan vervallen — de samenstelling van dat college in het Reglement op de Rechterlijke Organisatie teruggebracht o.m. tot één President, één Vice-President en zeven Raadsheren. Ook het K. B. 14 Jan. 1931 n°. 41 (I. S. n°. 126) betreffende de indeeling en werkzaamheden van het Hooggerechtshof en van de Raden van Justitie op Java werd daarbij dienovereenkomstig gewijzigd.

Eindelijk is in diezelfde ordonnantie de „Regeling van het beroep in belastingzaken” (I. S. 1927 n°. 29) gewijzigd. Tot dusver was aan één der twee vice-presidenten van het Hooggerechtshof het voorzitterschap van den Raad van beroep voor belastingzaken opgedragen, namelijk aan den Vice-President, die met de leiding van het Hoog Militair Gerechtshof was belast. Het kwam echter gewenscht voor, dat zowel het ambt van president van het militaire hof als dat van voorzitter van genoemden Raad nevenfuncties blijven, door verschillende personen vervuld, met grooter kans dat aldus voor elk ambt, waarvoor afzonderlijke eischen gelden, de meest geschikte functionaris zal worden gevonden. Aangezien bezwaarlijk tevoren het ambt viel aan te wijzen, waarvan de bekleeder voor de functie van voorzitter van genoemden Raad het meest geschikt is te achten, is enkel bepaald, dat de Gouverneur-Generaal dien voorzitter benoemt.

Tenslotte is bij Ord. van 5 Jan. 1933 (I. S. n°. 7) het bestaand Hoog Militair Gerechtshof ontbonden, terwijl daarbij tevens de noodige overgangsbepalingen zijn vastgesteld.

Alle drie ordonnanties zijn in werking getreden met ingang van 1 Februari 1933 (I. S. n°. 33).

In de gewijzigde Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlandsch-Indië (I. S. 1932 n°. 75) is bij Ord. van 20 Juli 1932 (I. S. n°. 409) eene wijziging gebracht ter verruiming van de gevallen, waarin de beklagde voor den opperrechter behoort te worden opgeroepen. Was tevoren de regeling aldus dat de beklagde alleen dan in appèl werd opgeroepen om in

persoon voor het militaire hof te verschijnen: a. wanneer het hof het noodig oordeelde, b. op zijn verzoek, hieraan is thans toegevoegd, dat het hof noch een door den krijgsraad opgelegde doodstraf kan bekrachtigen, noch zelf een doodstraf opleggen, zonder dat de beklaagde is opgeroepen om in persoon voor het college te verschijnen.

Bij Ord. van dezelfde dagteekening (I. S. n°. 410) is de Rechtspleging bij de landmacht (I. S. 1932 n°. 75) voor zoover betreft haar toepassing in de Gouvernementslanden van Java en Madoera, gewijzigd ter vervanging van den term „hoofd van plaatselijk bestuur”.

Aanverwante onderwerpen.

Notariaat. Het reglement op het notarisambt in Nederlandsch-Indië (I. S. 1860 n°. 3), zooals dat laatstelijk was gewijzigd bij Ord. van 27 Juni 1931 (I. S. n°. 299), heeft in 1932 wijziging ondergaan. Het was namelijk in de praktijk gebleken, dat de notarissen in Indië niet steeds het juiste tijdstip weten te kiezen, waarop zij dienen heen te gaan, zoowel in het belang van het publiek als om plaats te maken voor jongeren. Waar dit meermalen aanleiding gaf tot klachten kwam het wenschelijk voor een leeftijdsgrens voor de notarissen vast te stellen. Aangezien deze functionarissen geen pensioen genieten en veelal eerst op eenigszins gevorderden leeftijd definitief worden benoemd, leek het billijk de grens voor hen hooger te stellen dan voor de rechterlijke ambtenaren, in verband waarmede een leeftijdsgrens van 65 jaar is gekozen.

Verder is tevens van de gelegenheid gebruik gemaakt om de mogelijkheid te openen tot het verleenen van dispensatie van het bepaalde in art. 6 van het notarisreglement, welk artikel ieder notaris verplicht niet alleen zijn woonplaats te hebben, zijn kantoor te houden en zijne akten te bewaren op de hem aangewezen standplaats, maar ook om aldaar zijn werkelijk en gestadig verblijf te houden. In de praktijk doet zich nog al eens de wenschelijkheid gevoelen een notariaat tijdelijk, b.v. in afwachting van de benoeming van een nieuwen functionaris, te doen waarnemen door een notaris van een naburige standplaats. Waar dan echter één persoon twee notariaten vervult, is het duidelijk, dat door hem niet ten aanzien van beide kan worden voldaan aan het bepaalde in voornoemd artikel. Teneinde eene dergelijke voorziening uitvoerbaar te maken, moest de mogelijkheid worden geopend om den betrokkene ten aanzien van de waargenomen standplaats dispensatie van bedoelde bepaling te verleenen. Het ligt in de bedoeling in het belang van het publiek als regel slechts ontheffing te verleenen van de verplichting om op de tweede standplaats woonplaats te hebben en werkelijk en gestadig verblijf te houden en niet van die om aldaar kantoor te houden en akten te bewaren.

In verband met het vorenstaande werd bij Ord. van 25 Juni 1932 (I. S. n°. 369) art. 3 van het notarisreglement gewijzigd en bepaald, dat het wordt gelezen als volgt:

„De notarissen, die in het bijzonder als zoodanig worden aangesteld, worden door den Gouverneur-Generaal benoemd en ontslagen. Zij worden eervol uit hun ambt ontslagen, wanneer zij den leeftijd van vijf en zestig jaar hebben bereikt. Eervol ontslag in andere gevallen dan in het tweede lid bedoeld, wordt, wanneer daartoe door den betrokkene geen verzoek is gedaan, niet verleend dan na raadpleging van het Hooggerechtshof”.

Voorts werd aan art. 6 een vierde lid toegevoegd, luidende:

„De Gouverneur-Generaal is in bijzondere gevallen bevoegd om geheel of gedeeltelijk van het bepaalde in het eerste lid van dit artikel tijdelijk dispensatie te verleenen, zoomede hieraan bepaalde voorwaarden te verbinden”.

Hoogergenoemde ordonnantie is in werking getreden met ingang van den dag harer afkondiging, behoudens de daarbij plaats gehad hebbende wijziging van art. 3 van het notarisreglement, welke in werking treedt met ingang van 1 Maart 1937.

Voorts is in eene overgangsbepaling bepaald, dat in afwachting van de inwerkingtreding van bedoelde wijziging van art. 3 na 1 Maart 1934 de notarissen, die den zeventigjarigen leeftijd hebben bereikt, eervol uit hun ambt worden ontslagen.

Waarmeding van onderhandsche geschriften. Eene herziening van de voorschriften omtrent waarmeding van onderhandsche geschriften (I. S. 1916 n°. 46) is tot stand gebracht bij de regeling opgenomen in I. S. 1932 n°. 204 waarbij in de eerste plaats de bevoegdheid tot het waarmeden van zoodanige geschriften is uitgebreid tot den toegevoegden patih (slechts bij ontstentenis van den regent) en tot de districtshoofden, en voorts wijzigingen zijn aangebracht in het geldend tarief van belooningen voor de legalisatie van onderhandsche akten.

Weeskamers en Voogdijraden. In 1932 is een proef genomen met eene reorganisatie der Weeskamer te Batavia, waardoor eene niet onbelangrijke bezuiniging op de uitgaven voor het personeel van dat College werd verkregen en bovendien eene doeltreffender werkwijze werd verzekerd. De reorganisatie bestond in eene inkrimping van het aantal leden der Weeskamer, aan wie echter hogere eischen van ontwikkeling en bekwaamheid dan tevoren gesteld werden en aan wie tevens eene grootere zelfstandigheid in het afdoen van zaken namens het College werd toegekend.

Aan de leden werden adjunct-leden toegevoegd, die aan dezelfde aanstellings-eischen moeten voldoen en bestemd zijn om na het doormaken van een ruimen leertijd te zijner tijd ook tot lid te worden bevorderd. De proef, welke 1 Januari 1933 bij alle Weeskamers op Java is doorgevoerd, mag voorshands als volkomen geslaagd worden beschouwd, zoodat bestendinging der reorganisatie op Java en doorvoering daarvan ook in de Buitengewesten mag verwacht worden.

Eene andere in 1932 ingevoerde wijziging den Weeskamerdienst betreffende is de opheffing van het instituut der niet-ambtelijke agenten, welke opheffing evenzeer tot eene belangrijke bezuiniging geleid heeft, doordat de toelagen, welke die agenten genoten, thans zijn vervallen.

De vertegenwoordiging der Weeskamers is thans in de voornaamste plaatsen opgedragen aan vertegenwoordigers en agenten, die tot het eigen personeel der Kamers behooren, terwijl in minder belangrijke centra, door den Directeur van Justitie aangewezen, beroepsgriffiers van Residentiegerechten en Hoofden van plaatselijk bestuur als fungerende agenten van de Weeskamer optreden (zie Bb. nos. 12894 en 12947).

Aan de invoering van deze wijziging is voorafgegaan eene herziening van art. 40 van de Instructie voor de Weeskamers (I. S. 1872 n°. 166), welke herziening is aangebracht bij Ord. van 20 Juli 1932 (I. S. n°. 393). Het nieuwe art. 40 opent nog de mogelijkheid dat de fungerende agenten zich op eigen verantwoordelijkheid doen vervangen door aan hen ondergeschikte ambtenaren, van welke mogelijkheid in de praktijk door de Hoofden van plaatselijk bestuur vrij algemeen gebruik wordt gemaakt. Niettemin mag worden verwacht, dat de kwaliteit van het door de agenten afgeleverde werk in de toekomst veel beter zal zijn dan voorheen, omdat thans onder directe leiding en toezicht en op volle verantwoordelijkheid van het Hoofd van plaatselijk bestuur wordt gewerkt.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen. In het K. B. 28 Maart 1870 (I. S. n°. 64), houdende voorschriften nopens erkenning van vereenigingen als rechtspersoon, werd eene voor de praktijk belangrijke wijziging aangebracht bij Ord. van 25 Febr. 1933 (I. S. n°. 89). Deze wijziging heeft in hoofdzaak de strekking om mogelijk te maken, dat vereenigingen voor bepaalden tijd aangegaan, welker statuten of reglementen door den Gouverneur-Generaal zijn goedgekeurd, na afloop van bedoeld tijdperk ook zonder nadere bewilliging van de Regeering als rechtspersoon kunnen optreden. Daardoor is voorzien in eene behoefte van het maatschappelijk verkeer in Nederlandsch-Indië, welke zich in den loop der tijden heeft doen gevoelen. Het kwam namelijk veelvuldig voor, dat door als rechtspersoon erkende vereenigingen, welke voor bepaalden tijd waren aangegaan, niet tijdig goedkeuring werd verzocht op eene voorgenomen verlenging van den duur der vereeniging.

Als gevolg hiervan had de vereeniging, op grond van de bestaande jurisprudentie, door het enkel verloop van den duur in de statuten bepaald hare rechtspersoonlijkheid verloren, zelfs indien zij na gemeld tijdstip als vereeniging feitelijk was blijven bestaan. Dit standpunt bracht mede, dat de rechten en verplichtingen van de oude vereeniging-rechtspersoon niet overgingen op de vereeniging zonder rechtspersoonlijkheid. Indien dus de vereeniging ook in het vervolg als rechts-subject wilde optreden, moest door belanghebbenden een verzoek worden gedaan tot erkenning van eene nieuwe vereeniging, aan welke vervolgens alle bezittingen van de oude corporatie moesten worden overgedragen. Een en ander bracht dikwijls groote uitgaven met zich mede. Mocht het nu al juridisch verdedigbaar schijnen, dat de nieuwe vereeniging niet dezelfde was als die, welke eertijds als rechtspersoon werd erkend, de praktijk daarentegen gaf daarvan een geheel ander beeld te zien. Immers, niettegenstaande de vereeniging rechtens had opgehouden te bestaan, gaf zij in wezen hare rechten niet prijs en onttrok zij zich evenmin aan hare verplichtingen. Alles bleef op den ouden voet doorgaan en ook derden brachten in hunne verhouding tot de vereeniging geen verandering. Deze feitelijke toestand is thans door den wetgever ter wille van de rechtszekerheid gesanctionneerd in dezer voege, dat, indien en voor zoolang uit handelingen of gedragingen van de leden of het bestuur der vereeniging blijkt, dat deze na verstrijking van den bij de statuten vastgestelden termijn als vereeniging is blijven bestaan, zij ook zonder meer als rechtspersoon blijft aangemerkt.

In 1932 zijn in Indië op den voet van het K. B. 28 Maart 1870 n°. 2 (I. S. n°. 64) 82 vereenigingen als rechtspersoon erkend, op 10 na, aangegaan voor minder dan 30 jaren; daarvan waren 37 meest van liefdadigen en economischen aard. Door Chineezen werden hiervan 13 (9 van economischen, 1 van liefdadigen en 1 van godsdienstigen aard en 2 schoolvereenigingen), door Inlanders 15 (5 van economischen, 2 van liefdadigen en 1 van godsdienstigen aard, 2 school- en 5 vakvereenigingen) opgericht.

Rechtspersoonlijkheid werd geweigerd aan 1 vereeniging, waarvan de statuten niet in overeenstemming waren te achten met het werkelijk karakter der vereeniging.

Naamlooze vennootschappen. In 1932 is in Indië bewilling verleend op de aanrichting van 113 naamlooze vennootschappen.

Rechtstoestand van personen. Bij het vijfde lid van art. 163 van de Indische Staatsregeling is den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om in overeenstemming met den Raad van Nederlandsch-Indië de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op personen, daaraan niet onderworpen.

Gedurende 1932 is van die bevoegdheid gebruik gemaakt door de bepalingen voor Europeanen toepasselijk te verklaren op 602 personen, onder wie 477 Inlanders (273 mannen en 204 vrouwen) en 125 Chineezen (78 mannen en 47 vrouwen) (I. S. 1932 nos. 39, 94, 119, 150, 231, 373, 384, 392, 411, 431, 462, 540, 631 en 632). De meesten waren Christenen.

B. BESTRIJDING VAN MISDADIGHEID.

Gevangeniswezen.

Door gebrek aan bouwfondsen kon de voorgenomen splitsing der „centrale gevangenissen” door oprichting van afzonderlijke „strafgevangenissen” en „huizen van bewaring” niet worden voortgezet. Ook de tewerkstelling van alle veroordeelden aan geregelden, hunne wederaanpassing aan de maatschappij — de reclasseering — voorbereidenden en te stude komenden arbeid kon niet in dezelfde mate geschieden als vroeger. In de gevangenissen met groote ambachtsbedrijven was niet steeds voldoende werk. Dit was vooral het geval in de bedrijven van hout- en ijzerbewerking. Minder hadden van de crisis te lijden de kleermakerijen en vlechterijen.

De concentratie der communistische veroordeelden in afzonderlijke straf-inrichtingen (Ambarawa en Pamekasan) bleef gehandhaafd, terwijl van de afzonderlijke afdelingen, waarin in eenige strafgevangenissen (Tjipinang te Meester Cornelis, Soerabaja en Noesakambangan) ook gestraften van die categorie gehuisvest waren, alleen de afdeling der gevangenis te Tjipinang bleef bestaan.

In de behandeling van de jeugdige veroordeelden werd geen principieele wijziging gebracht. De bouw der jeugdgevangenis te Banjoebiroe werd in 1932 voltooid. In verband hiermede kon de toepassing der individualiseerende behandeling door invoering van eene observatie-afdeeling voor de vaststelling van alle uit paedagogisch oogpunt belangrijke gegevens betreffende de nieuw opgenomen gestraften en van een wekelijksche paedagogische rol verbeterd worden.

Het volgend staatje geeft een overzicht van het gemiddeld aantal der per dag in de jaren 1925 tot en met 1931 in de Landsgevangenissen aanwezige personen, verdeeld naar landaard en sexe.

Landaard.	Sexe.	1925.	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.
Europeanen	Mannen	204	195	174	165	167	170	171
	Vrouwen	4	4	5	9	9	8	6
Inheemschen en Vr. Oosterlingen	Mannen	43 871	44 246	45 105	39 312	38 168	38 624	37 084
	Vrouwen	1 427	1 589	1 396	1 249	1 299	1 405	1 278
	Totaal..	45 506	46 034	46 680	40 735	39 643	40 207	38 539

De totale capaciteit van de Landsgevangenissen, d.w.z. het aantal personen, waarvoor deze gestichten zijn ingericht, verminderde in verband met de opheffing van eenige gevangenissen en tewerkstellingen (o.a. Steenkolenmijnen te Stagen met een capaciteit van 1625) van 65 622 op eind 1930 tot 62 539 op eind 1932.

De geregelde tewerkstelling der gestraften leverde in verband met de economische crisis groote moeilijkheden op. Uit het volgend overzicht over de bedrijven in de 26 gevangenissen, waar „ambachtswerk” wordt verricht, blijkt het aantal der verschillende bedrijven en de verkoopwaarde der gedurende 1930 vervaardigde artikelen (de cijfers over de jaren 1931 en 1932 zijn nog niet volledig bekend).

Aantal bedrijven.	Verkoopwaarde der vervaardigde artikelen in 1930.	
1 batikkerij	f 966 330	
1 drukkerij		
1 blikslagerij		
2 boekbinderijen		
1 zeepziederij		
1 leerlooierij		
1 schoenmakerij		
1 zeil- en zadelmakerij		
2 wasscherijen		9 771
6 kleermakerijen		664 552
6 weverijen	1 269 136	
20 vlechterijen	267 631	
9 houtbedrijven	789 337	
3 smederijen	155 098	
2 passementerieën	25 469	
10 cementwerken	135 871	
2 steenklopperijen	3 606	
12 andere arbeid (en magazijn)	29 034	
Totaal	f 4 315 835	

In de meeste der overige Landsgevangenissen (bijna uitsluitend „huizen van bewaring") werden de gevangenen op andere wijze tewerkgesteld (steenkloppen, vlechtwerk, touwslagerij en vezelbereiding, weefwerk, zand- en steenenhalen e.d.). De opbrengst van dezen arbeid over het jaar 1931 bedroeg f 26 435. Al deze bedrijven worden *binnen* de muren uitgeoefend.

Hieronder volgt een overzicht over de tewerkstelling *buiten* de gevangenis-muren.

Aard der tewerkstelling.	Verkoopwaarde der producten, c. q. geldswaardig bedrag van de verrichte dagdiensten in 1930.	
1 cultuur rubber in Noesakambangan	f 118 751	
1 cultuur agavevezel in Kediri		
16 groentetuinen		67 713
1 kalkbranderij		3 459
1 steenbakkerij		
4 irrigatie- en assaineeringswerken		22 316
3 's Landssteenkolnmijnen (Oembilin te Sawahloento, Boekitasem en Poelau Laoet)		74 149
Leger		971 380
Totaal		f 1 257 768

De kosten van het gevangeniswezen per man en per dag in de jaren 1921 tot en met 1930 bedroegen 41; 33,5; 26; 27; 25; 36; 41; 42,9; 35,8 en 28,3 cent. Nadere bijzonderheden hieromtrent vindt men vermeld in de door den Dienst van het Gevangeniswezen samengestelde verslagen van het gevangeniswezen.

Strafrechtelijke dwangopvoeding.

Het evenwicht tusschen opneming en ontslag van Regeeringspupillen in de Landsopvoedingsgestichten bleek ook in 1932 voort te duren. Het aantal dezer minderjarigen bedroeg aan het eind van het verslagjaar 1023 (944 jongens en 79 meisjes). Van dit aantal waren 144 in particuliere zorg (134 jongens en 10 meisjes). Het totaal van 1363 pupillen bij den aanvang van 1932 liep derhalve terug met 340. Deze belangrijke daling dient vrijwel geheel op rekening te worden gesteld van de sluiting van 2 Landsgestichten, waartoe in verband met de tijdsomstandigheden moest worden overgegaan. Opgeheven werden, respectievelijk op 1 Februari en 31 December 1932, de Landsopvoedingsgestichten te Semarang en te Ngawi. Uiteraard eischte deze maatregel voorzieningen ter voorkoming van overbevolking in de overblijvende inrichtingen. In de eerste plaats werd aan die pupillen, welke in de 6 maanden volgende op de buitendienststelling van elk der beide gestichten — wegens het bereiken van den achttienjarigen leeftijd — definitief zouden moeten worden ontslagen, met toepassing van de artt. 150 en 151 der dwangopvoedingsregeling (I. S. 1917 n°. 741, zooals dit laatstelijk werd gewijzigd bij I. S. 1929 n°. 5) vervroegd ontslag gegeven. Voorts werd aan een tweede groep pupillen voorwaardelijk ontslag verleend overeenkomstig art. 151 v.v. der regeling. Bij het treffen van deze bijzondere maatregelen werd met de belangen van beide categorieën rekening gehouden.

Reclasseering.

In verband met den financieelen toestand des Lands werd de oprichting van een Centraal Comité van reclasseeringsinstellingen te Batavia, waarover in het vorig Verslag melding is gemaakt, voorloopig uitgesteld. Verder werd de subsidie aan verschillende vereenigen sterk besnoeid.

De crisistoestand bemoeilijkt den reclasseeringsarbeid in verschillende opzichten. Uitbreiding, voor zoover deze vermeerdering van uitgaven zou vragen, mocht niet worden gestimuleerd. De intensief ingezette crisis-werkloozenzorg deed de algemeene publieke belangstelling voor de reclasseering verflauwen. Allerlei vroeger tot reclasseeringshulp gereed staande fondsen moesten thans voornamelijk voor werkloozenzorg worden aangewend; werkverschaffing aan reclassanten was vrijwel uitgesloten.

Niettegenstaande evenvermelde belemmeringen, was in 1932 toch eenige groei van den reclasseeringsarbeid waar te nemen.

De taak van den Reclasseeringsdienst bestaat, naast de algemeene leiding, in hoofdzaak uit vier onderdeelen: het opwekken of stimuleeren van het particulier initiatief; het overdragen van de reclasseeringsgevallen aan, en behulpzaam zijn bij den arbeid van dit particuliere initiatief; het controleeren van den arbeid der reclasseeringsinstellingen, en het, aanvullend, zelf den reclasseeringsarbeid verrichten voor zoover het particuliere initiatief daartoe nog niet gereed of geschikt is, of door de desbetreffende autoriteiten niet geroepen wordt. In de eerste jaren van het bestaan van het reclasseeringsinstituut lag alle nadruk vrijwel op het eerste en vierde onderdeel; de reclasseeringsarbeid moest toen begonnen worden, terwijl het particulier initiatief nog niet voldoende ontwikkeld was om hierin eenig belangrijk aandeel te nemen.

In 1931 werd in West-Java een begin gemaakt met de overdracht aan den arbeid van het particulier initiatief; in 1932 konden vrijwel alle reclasseeringsgevallen — ten deele nog met ruggesteun van den dienst — ter behandeling in handen van de reclasseeringsinstellingen worden gesteld. In Midden-Java kon in 1932 deze overdracht systematisch een aanvang nemen. Alleen Oost-Java bleef nog in het eerste stadium.

Een overzicht van den reclasseeringsarbeid in de afzonderlijke ressorten van Java worde hieronder gegeven.

In Oost-Java voelde die arbeid het meest de gevolgen van den crisistoestand. In dit voor ontginning toch reeds zoo moeilijk gebied drukte, vooral juist bij den eersten inzet, de crisis zwaar op den arbeid van de enkelen, die daar een algemeen begrip ten aanzien van de reclasseering te wekken hadden. Toch mocht het te Soerabaja en Malang gelukken om bij de rechterlijke macht eene ruimere belangstelling voor den reclasseeringsarbeid te verkrijgen. Bovendien slaagde men er te Soerabaja in, om na jaren van harde voorbereiding de belangstelling der Inlandsche wereld zoover te krijgen, dat eene Inheemsche reclasseeringsafdeeling werd opgericht.

In Midden-Java kon de arbeid verder worden voortgezet. Op enkele plaatsen werd door de rechterlijke macht in stijgende mate het advies van de reclasseeringsorganen gevraagd. Na eene langdurige geleidelijke en grondige voorlichting bleek in verschillende kringen van Inheemsche intellectueelen eene zoodanige belangstelling gekomen te zijn, dat tot de oprichting van Inheemsche reclasseeringsafdeelingen te Semarang, Tegal, Pekalongan, Magelang, Keboemen en Wonosobo kon worden overgegaan. Ook in de Chineesche wereld, met name in Semarang en Pekalongan, kwam terzake meer activiteit.

De Vereeniging tot het verleen van hulp en steun aan ontslagen Europeesche veroordeelden te Semarang, welke, ten tijde dat de strafgevangenis voor Europeanen te Semarang gevestigd was, haren arbeid uitsluitend op deze gevangenis had ingesteld, begon haar aandacht op de toepassing der voorwaardelijke veroordeeling te richten.

West-Java is het gebiedsdeel, waar de reclasseering ruime ontplooiing heeft vonden. Dit gebied is onder het direct bereik van de leiding van den Reclasseeringsdienst ook het langst en best bewerkt kunnen worden.

Het in 1931 opgericht Centraal Comité van reclasseeringsinstellingen te Bandoeng nam begin 1932 een Europeeschen, midden 1932 een Inheemschen ambtenaar in zijn dienst. Mede dank zij deze krachten kon geleidelijk ten aanzien van de gevangenis voor Europeesche en meer ontwikkelde Inheemsche gestraften te Soekamiskin een systematischer reclasseeringsarbeid worden ingezet. Einde 1932 werd eene regeling getroffen, krachtens welke ten aanzien van alle volgens hun termijn voor eene voorwaardelijke invrijheidstelling in aanmerking komende gestraften, wordt nagegaan of tot voorwaardelijke invrijheidstelling kan worden overgegaan. Verdere regelingen ten aanzien van de gestraften werden in voorbereiding genomen. Einde van het jaar werd ook het contact met de rechterlijke macht gelegd. Evenals de directeur der strafgevangenis nam ook de voorzitter van den landraad in het Comité zitting. De band der vereenigingen onderling werd te Bandoeng hechter; o.m. werden alle gevangenisbezoekers der reclasseeringsinstellingen in eene permanente, in Centraal-Comité-verband staande, commissie samengebracht.

Te Batavia werd het contact van de instellingen met de rechterlijke macht regelmatig. Hier bezochten de leden der meeste vereenigingen op gezette tijden het huis van bewaring en stelden zij zich ook anderszins met verdachten in verbinding.

De Inheemsche reclasseeringsvereeniging, die te Batavia haar hoofdbestuur en een afdeeling heeft, ging met groote activiteit voort om de Inheemsche wereld in den reclasseeringsarbeid te betrekken. Een groot aantal reclasseeringsgevallen werd door haar in behandeling genomen. Deze vereeniging opende aldaar een eenvoudig onderdak voor gestraften, die de gevangenis verlieten of voorwaardelijk werden veroordeeld. Een boekje werd samengesteld met Hollandschen, Maleischen en Javaanschen tekst, waarin op eenvoudige wijze doel, zeven en werkmethode der reclasseering zijn uiteengezet, welk geschrift tegen geringen prijs verkrijgbaar werd gesteld. Einde van het jaar waren er in West-Java afdeelingen te Batavia, Serang, Pasoeroean, Rangkasbitoeng, Bandoeng en Tasikmalaja en correspondentschappen (ten deele afdeelingen in wording) te Garoet, Soemedang, Tjiamis, Tjiandjoer, Tjilegon, Pandeglang, Anjerlor, Menes, Tjiroeas, Pamarajan, Meester

Cornelis, Tangerang, Djatibarang, Koeningan, Sindanglaoet, Soebang, Tjiawigebang, Poerwakarta en Cheribon. Met deze afdelingen en correspondentenschappen als centra zijn verschillende medewerkers, soms in verafgelegen streken, in den reclasseeringsarbeid betrokken. Via deze personen — en onder medewerking van het hoofdbestuur en den reclasseeringsambtenaar, van de afdelingen en van den Reclasseeringsdienst — kon aldus de reclasseeringsgedachte geleidelijk aan steeds meer in de inheemsche wereld doordringen. Van de zijde van het Inheemsche Binnenlandsch Bestuur werd steeds meer voorlichting ten aanzien van de reclasseering gevraagd; ook uit enkele plaatsen op Sumatra werd aan de vereeniging verzoekt om ook daar tot reclasseeringsarbeid te komen.

In de Chineesche wereld was eenige vooruitgang merkbaar; de reclasseeringsinstelling Chung Hwa Hui betoonde zich zeer actief en richtte buiten Batavia reclasseeringsafdeelingen op te Bandoeng, Tasikmalaja, Soekaboemi en Buitenzorg.

Richtte het hoofdbestuur der Semarangse Reclasseeringsvereeniging voor Vrouwen zijne werkzaamheden vooral op de zorg voor gestraften binnen de vrouwengevangenis te Semarang en op de hulpverlening aan die gestraften na ontslag uit de gevangenis, waarbij zij er vooral zorg aan wijdde om deze gestraften behulpzaam te zijn bij terugkeer naar de vroegere woonplaats (hiervoor heeft zij buiten Java correspondentenschappen te Makassar en Medan), de afdeling Batavia concentreerde haar arbeid vooral op de voorwaardelijke veroordeeling. Zij werd in verschillende gevallen door den rechter om voorlichting gevraagd. Een correspondentenschap (als voorbereiding van een afdeling) werd te Bandoeng en Buitenzorg ingesteld; de oprichting van een afdeling te Serang kwam aan de orde.

Het Leger des Heils breidde in 1932 zijne reclasseeringsorganisatie buiten Bandoeng uit door instelling van reclasseeringsbrigades te Batavia, Semarang en Soerabaja.

Dactyloscopie.

Het aantal nieuw ingeschreven signalementen bedroeg 16 280; het aantal op die geëxamineerde signalementen herkende personen ruim 3200. Verreweg het grootste percentage van de inlichtingen, welke aan de verschillende diensten — voornamelijk politie en gevangeniswezen — konden worden verstrekt, zijn geput uit signalementen van veroordeelde en tevoren van eenig delict verdachte personen.

Gelijk in het vorig Verslag is medegedeeld, noopten overwegingen van financiële aard tot het terugbrengen van het aantal van positioneële zijde ter examinatie ontvangen signalementen tot $\pm$ 6000 per jaar. In 1932 zijn dan ook slechts 3751 signalementen van door de politie verdachte personen ontvangen. Het aantal inlichtingen, dat aan de politie kon worden verstrekt, liep eveneens belangrijk terug, zooals uit onderstaande cijfers blijkt.

Jaar	Ontvangen signalementen	Verstreckte inlichtingen
1928	8 057	961
1929	8 530	1243
1930	11 118	1674
1931	5 977	890
1932	3 751	417

Tengevolge van de inkrimping van de formaties bij de verschillende bij het Centraal Kantoor voor Dactyloscopie aangesloten diensten — in het bijzonder van die van leger en politie — liep het aantal ter examinatie toegezonden signalementen aanmerkelijk terug.

Van 1920 tot en met 1932 werden achtereenvolgens bij het dactyloscopische bureau vingerafdrukken onderzocht in 14, 10, 9, 16, 25, 20, 36, 36, 35, 40, 34, 56 en 51 zaken (civiele zoowel als strafprocessen).

Crimineele Statistiek.

Aan de in 1930 aangevangen reorganisatie der Crimineele Statistiek is in 1932 ten aanzien van de gouvernementen rechtspraak in misdrijven de laatste hand gelegd.

Tegen het einde van 1932 verscheen de eerste publicatie (over 1930) der Crimineele Statistiek van Nederlandsch-Indië na de plaats gehad hebbende reorganisatie.

Bij onherroepelijk gewijsde van den gouvernementen rechter (uitgezonderd de militaire rechtspraak) werden in 1931 terzake van misdrijf berecht 44 058 personen (in 1930 44 324), van wie 33 419 (in 1930 34 605) of bijna 76 % (in 1930 ruim 78 %) zijn schuldig bevonden en veroordeeld.

Bij verdeling van de veroordeelden naar landaard en geslacht zijn de cijfers — de tusschen ( ) vermelde cijfers hebben betrekking op 1930 — aldus: 344 (299) personen, van wie 326 (278) mannen en 18 (21) vrouwen; 30 876 (32 103) Inlanders, van wie 29 274 (30 485) mannen en 1602 (1618) vrouwen; 2199 (2293) Vreemde Oosterlingen, van wie 2138 (2135) mannen en 61 (68) vrouwen.

De afname van de veroordeelden is hoofdzakelijk te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten. De afname is te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten. De afname is te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten.

De afname van de veroordeelden is hoofdzakelijk te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten. De afname is te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten. De afname is te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten.

De afname van de veroordeelden is hoofdzakelijk te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten. De afname is te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten. De afname is te wijten aan de reorganisatie der rechtspraak en de overgang van de strafzaken van de districten naar de districten.

C. BESTRIJDING VAN ONZEDELIJKHEID.

Waar vervolging van handelaren in pornografische artikelen dikwijls, hetzij door het ontbreken van een der elementen van het misdrijf, hetzij door den dubieusen aard van het voor de eerbaarheid aanstootelijk product, hetzij om andere redenen achterwege bleef of tot geen resultaat leidde, bleven de voorschriften, vervat in de sedert 1 Juli 1930 voor Nederlandsch-Indië van kracht zijnde internationale verdragen, waarbij aan de postautoriteiten vergund wordt tot vernietiging van onzedelijke zendingen over te gaan, een bruikbaar en krachtig middel om den invoer dezer artikelen uit het buitenland tegen te gaan (zie I. S. 1930 nos. 52, 53 en 54 en daarvan respectievelijk de artt. 45, leden 1 en 2, 10 en 15, alsmede de „Algemeene bepalingen betreffende het buitenlandsch postvervoer in Nederlandsch-Indië” in I. S. 1930 n°. 278, het Internationaal Postbesluit in I. S. 1930 n°. 278 en het binnenlandsch Postreglement in I. S. 1925 nos. 514 en 516). Bijna steeds waren de geïncrimineerde producten van buiten de landsgrenzen afkomstig.

Bij K. B. 16 Juli 1932 n°. 130 (N. S. n°. 356, I. S. n°. 490) zijn voorzieningen getroffen tot het in overeenstemming brengen van de Nederlandsch-Indische wetgeving met de voorschriften van het tractaat van 30 September 1921 ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen.

Het Regeeringsbureau tot bestrijding van den z.g. handel in vrouwen en kinderen en van dien in ontuchtige uitgaven bleef waakzaam en trad herhaalde malen in verbinding met autoriteiten van bestuur, politie, post en douane, ten einde ter zake het noodige te verrichten.

D. VERDOOVENDE MIDDELEN EN ALCOHOL.

De Opiumregie.

Ter uitvoering van de op 27 November 1931 te Bangkok geteekende en op 22 Mei 1933 door Nederland bekrachtigde overeenkomst nopens het gebruik van bereid opium, werden bij K. B. 29 Nov. 1932 n°. 38 (I. S. 1933 n°. 22), de Ord. van 10 Jan. 1933 (I. S. n°. 23) en G.B. 4 Febr. 1933 n°. 36 (I. S. n°. 50) de in Nederlandsch-Indië op het gebied van bereid opium geldende voorschriften met ingang van 1 Mei 1933 in overeenstemming gebracht met de bepalingen van die overeenkomst.

Het op 13 Juli 1931 te Genève geteekend en door Nederland mede op 22 Mei 1933 bekrachtigd Verdrag tot beperking van de vervaardiging en tot regeling van de distributie van verdoovende middelen trad voor Nederlandsch-Indië op 20 Augustus 1933 in werking.

Het in het Verdrag belichaamd limitatiestelsel, dat voor Nederlandsch-Indië, waar geen fabricatie van narcotica plaats heeft, niet van rechtstreeksch belang is, zal met ingang van 1 Januari 1934 worden toegepast.

Overigens kwam in de bestaande bepalingen betreffende opium en andere verdoovende middelen ¹⁾ in 1932 alleen wijziging ten aanzien van de kenteekenen voor de in de verschillende deelen van het regiegebied verkrijgbaar te stellen opiumtubes (Bb. nos. 12807 en 12948).

De in 1929 aangevangen daling van het opiumdebiet heeft zich ook in 1932 in onverminderde mate voortgezet. In dit jaar werd op Java en Madoera 293 152 (in 1931 418 050), in de Buitengewesten 339 684 (in 1931 509 090) en in geheel Nederlandsch-Indië 632 836 (in 1931 927 140) thail ²⁾ regie-opium verkocht, dus onderscheidenlijk 29,88, 33,28 en 31,74 % minder dan in 1931.

De bruto-opbrengst bedroeg in 1932 op Java en Madoera f 8 794 565 (in 1931 f 12 541 507), in de Buitengewesten f 8 553 111 (in 1931 f 12 770 322) en in geheel Nederlandsch-Indië f 17 347 676 (in 1931 f 25 311 829), dus onderscheidenlijk 29,88, 33,02 en 31,46 % minder dan in 1931.

In verband met het afnemend debiet kon het aantal opiumverkoopplaatsen op Java en Madoera van 577 tot 518 en in de Buitengewesten van 452 tot 413 worden teruggebracht. In aansluiting hieraan werd de personeelsformatie, waar mogelijk, ingekrompen.

Het aantal wettige opiumverbruikplaatsen (kitten) daalde op Java en Madoera van 16 tot 12 en steeg in de Buitengewesten van 30 tot 32. Het aantal vervolgingen, ingesteld wegens het houden van geheime kitten, bedroeg in 1932 89, tegen 97 in 1931.

Uit bezuinigingsoverwegingen werd het aantal depots op Java en Madoera teruggebracht van 6 tot 5 en in de Buitengewesten van 9 tot 7.

Het aantal gebruikslicenties daalde op Java en Madoera van 77 895 op het einde van 1931 tot 68 572 op het einde van 1932 en in de Buitengewesten van 13 385 tot 9380. Deze vermindering, welke zich over alle gewesten uitstreckte, is tõe te schrijven aan het niet vernieuwen van de vergunningen na afloop van het licentiejaar, indien van de oude vergunningen gedurende geruimen tijd geen gebruik was gemaakt, alsmede aan overlijden, vertrek naar elders van en staking van het opiumgebruik door de schuivers. Het belangrijkste was de vermindering van het aantal Chineesche gebruikslicentiehouders op Bangka en Onderhoorigheden (van 6680 tot 3837), hetgeen hieraan is toe te schrijven, dat tengevolge van de sterk doorgevoerde beperking van de tinproductie vele mijnen werden gesloten en daardoor een groot aantal Chineesche koelies (waaronder vele schuivers) werden ontslagen en naar China teruggezonden. Het aantal Chineesche contractanten bij de Bangkatinwinning werd in 1932 van 17 000 tot $\pm$ 8 000 teruggebracht.

¹⁾ Zie deel I van den Regeeringsalmanak 1933, blz. 125 en 126.

²⁾ 1 thail = 38,6 gram.

Van het aantal gebruikslicentiehouders hadden einde 1932 slechts 485 den leeftijd van 30 jaar (naar schatting) nog niet bereikt.

Het aantal vervoerslicenties daalde van 329 op het einde van 1931 tot 237 op het einde van 1932. Deze daling is hoofdzakelijk een gevolg van het sluiten van talrijke panglons (Chineesche balken- of brandhoutkapperijen en houtskoolbranderijen), gambirtuinen, visscherijen en landbouwondernemingen in de gewesten Oostkust van Sumatra en Riouw en Onderhoorigheden.

In 1932 werd van het totale debiet in Nederlandsch-Indië 3,70 % op vervoerslicenties ingekocht, tegen 5,09 % in 1931.

Het gebruik van regie-opium per geregistreerden ¹⁾ Chineeschen schuiver was in 1932 10,35 thail (12,66 thail) en per geregistreerden ¹⁾ Inlandschen schuiver 2,58 thail (3,13 thail). Per 100 000 inwoners bedroeg het gebruik op Java en Madoera 703 thail (1003 thail) of 26,93 kg (38,72 kg), in de Buitengewesten 1787 thail (2679 thail) of 68,98 kg (103,40 kg) en in geheel Nederlandsch-Indië 1042 thail (1527 thail) of 40,22 kg (58,94 kg). Per hoofd van de bevolking werd in dat jaar gemiddeld aan regie-opium besteed op Java en Madoera f 0,21 (f 0,30), in de Buitengewesten f 0,45 (f 0,67) en in geheel Nederlandsch-Indië f 0,29 (f 0,42).

In de Opiumfabriek werden in 1932 aangemaakt 55 758 555 tuben tjandoe.

Tot tjandoe verwerkt zijn 43 000 kati ²⁾ ruw Bengaalsch opium en 97 kati ruw opium, afkomstig van aanhalingen, of in het geheel 43 097 kati ruwe grondstof, benevens 642 kati djitjing (overblijfselen van gerookt opium) en 2425 kati tjandoe, afkomstig van aanhalingen en ter omwerking terug ontvangen tuben. Uit het totaal dezer grondstof is verkregen 32 876 kati tjandoe of 71 %.

Behalve 1204 verklaringen betreffende in het regiegebied aangehaald opium, zijn door den directeur en de scheikundigen 980 inlichtingen, geleidestaten en processen-verbaal afgegeven aangaande 367 kg goedgekeurde en 165 kg afgekeurde djitjing en 196 inlichtingen van anderen aard.

Voor verdere bijzonderheden betreffende de Opiumfabriek wordt verwezen naar het jaarverslag van deze instelling.

Het aantal aanhalingen van regie-opium bedroeg 660 tot eene hoeveelheid van ruim 11 kati, tegen 933 aanhalingen en ruim 25 kati in 1931.

Niet van de regie afkomstig opium werd aangehaald in 609 gevallen tot eene hoeveelheid, welke werd gelijkgesteld met 1967 kati tjandoe van goede hoedanigheid, tegen 423 aanhalingen en ruim 331 kati in 1931.

Andere verdoovende middelen dan opium werden in 113 gevallen aangehaald tot eene hoeveelheid van 0,415 kg, tegen 94 aanhalingen en 1,925 kg in 1931.

Groote aanhalingen van sluikopium hadden — vooral in de laatste vier maanden van het jaar — plaats te Batavia, Tandjoengpriok, Semarang, Soerabaja, op verschillende eilanden van den Riouw-archipel en te Tarakan en Lingkas (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo). Het aangehaalde werd o.m. aangetroffen in kisten met gedroogde sedapmalam (tuberozen), tjoemi-tjoemi (gezouten inktvisch), vuurwerk en in nagemaakte droge batterijen voor electrische zaklantaarns.

Bij G.B. 12 Sept. 1932 n°. 4 (J. C. n°. 75) werd voor 1932 de geldelijke steun aan de anti-opiumvereenigingen geregeld. Een subsidie werd toegekend aan de Anti-Opiumvereeniging te Batavia, de Ned.-Indische Anti-Opium Vereeniging te Bandoeng en de Ned.-Indische Groot-Loge van de Internationale Orde van Goede Tempeliers te Batavia, zulks ter bevordering van de door haar te voeren propaganda tegen het opiumgebruik gedurende 1932, zoomede aan de vereeniging

¹⁾ In het vorig Verslag (blz. 285) werd het gebruik opgegeven per Chineeschen en Inlandschen schuiver, waaronder zoowel de geregistreerde als de niet-geregistreerde schuiver wordt verstaan; de cijfers ( ), welke voor 1931 gelden, zijn in verband hiermede opnieuw berekend.

²⁾ 1 kati = 16 thail.

„Jan Seng Ie" te Batavia, ter bestrijding van de uitgaven verband houdende met de medische nazorg voor ontwende narcoticomanen.

De propaganda geschiedde op de gebruikelijke wijze (openbare voordrachten, lezingen, lichtbeelden en filmvertooningen, verspreiding van anti-opiumlectuur en platen, stands op jaarmarkten, optochten, enz.), terwijl mede tijdens een door de anti-opiumverenigingen in samenwerking met den Dienst der Volksgezondheid in November 1932 gehouden hygiëne-propagandaweek op vele plaatsen op Java en Sumatra tegelijkertijd eene bijzondere campagne tegen het opiumkwaad werd gevoerd.

Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar het jaarverslag van den dienst der opium-regie.

Behandeling van opiophagen.

Tengevolge van den zorgwekkenden toestand van 's Lands financiën moest, evenals in 1931, ook in 1932 worden afgezien van eene uitbreiding der subsidies van Regeeringswege ten behoeve van de behandeling van opiophagen. De subsidie bleef beperkt tot de zendingsziekeninrichting „Immanuel" te Bandoeng, welke in 1932 in haar „Anti-Opium-Paviljoen" 782 patiënten behandelde, van wie er 2 overleden.

In totaal werden in Gouvernements ziekeninrichtingen en in door het Gouvernement gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen in 1932 2507 (in 1931 2297) patiënten opgenomen, lijdende aan chronische vergiftiging met organische stoffen. Hiervan overleden er 16 (in 1931 10). Bijna alle tot deze categorie behorende lijdens waren opiophagen, voornamelijk van Chineeschen landaard.

Nog steeds onttrekken zich verscheidene patiënten aan eene volledige behandeling door het ziekenhuis vóórtijdig te verlaten; uit dezen komen dan de meeste recidivisten voort.

Behalve in de reeds genoemde zendingsziekeninrichting „Immanuel" te Bandoeng en in de Gouvernements Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia en het ziekenhuis Koningin Emma op Tjikini (Batavia), waar bijzondere afdelingen voor opiophagen bestaan, worden dezen ook opgenomen in de meeste Gouvernements (Centrale) Burgerlijke Ziekeninrichtingen, zendingsziekeninrichtingen en in verschillende particuliere niet door het Gouvernement gesubsidieerde ziekeninrichtingen.

Daar waar van eene medische behandeling der opiophagen gesproken kan worden, moet die behandeling volgens de ter zake deskundigen in de eerste plaats gebaseerd zijn op het wederzijdsch vertrouwen tusschen patiënt en geneesheer. Om de angst voor het ziekenhuis te verminderen, wordt er voor gezorgd, dat het verblijf aldaar en de behandelingswijze niets afschrikwekkends hebben.

Voor de eigenlijke behandeling worden over het algemeen twee methoden toegepast en wel de geleidelijke maar liefst snelle onthouding én de plotselinge onthouding. Bij het lichamenlijk onderzoek, dat aan iedere kuur vooraf gaat, blijkt, dat vele patiënten lijdende zijn aan de een of andere kwaal. Het spreekt vanzelf, dat al het mogelijke gedaan wordt om de bijkomstige ziekte te genezen, aangezien zij dikwijls de oorzaak is van het opiummisbruik.

De methode der geleidelijke onthouding bestaat daarin, dat dagelijks de dosis opium, die de patiënt in het begin in het ziekenhuis ontvangt, wordt verminderd met gelijktijdige gebruikmaking van verschillende geneesmiddelen. De methode der plotselinge onthouding wordt bij voorkeur toegepast op zware schuivers. Hiertoe moet de patiënt onder zeer nauwkeurige verpleging, in speciaal daarvoor ingerichte bedden en vertrekken, een slaaperiode van 5 tot 7 dagen ondergaan.

Het is meestal niet mogelijk de patiënten na ontwenning lang in het hospitaal te houden. Toch is het wenschelijk, dat zij niet te spoedig in de maatschappij terugkeeren. Daarom is hier en daar een begin gemaakt met „nazorg".

Te Batavia bevindt zich een doorgangshuis, waar oud-patiënten onderdak en gelegenheid tot werken wordt verschaft. Ook boven Bandoeng is een dergelijk tehuis, met gelegenheid tot werk in de open lucht.

Men tracht daar tevens gelegenheid tot meer permanente kolonisatie te scheppen, waar onbemiddelde oud-schuijvers een bestaan kunnen vinden door handenarbeid, ver van de centra waar zij te zeer aan terugval bloot staan.

Alcoholgebruik.

In Juli 1932 is door de Regeering aan de Hoofden van gewestelijk bestuur een rondschrijven gericht, teneinde nog eens hunne bijzondere aandacht te vestigen op de groote belangen, welke gemoeid zijn met eene voortdurende en intensieve bestrijding der clandestiene stokerijen. Daarbij werd tevens verzocht de Inlandsche bestuursambtenaren, zoomede de dorps- of volkshoofden en hun personeel, bij de bestrijding van het alcoholmisbruik in het bijzonder te willen wijzen op de noodzakelijkheid van eene goede samenwerking met de betrokken ambtenaren der veldpolitie in hunne ressorten.

Van de artsen, werkzaam bij den Dienst der Volksgezondheid, werden geen berichten omtrent alcoholmisbruik onder de bevolking in hun ressort ontvangen, met uitzondering van de onderafdeeling Wahai aan de Noordkust van Ceram, waar door den aldaar inspecteerenden Gouvernements arts onder de bevolking misbruik van drank (sagoweer) geconstateerd werd, welk misbruik hij, in verband met andere factoren, als een der oorzaken van den achteruitgang van het zielental in die streek beschouwt.

E. GEZONDHEIDSZORG.

Staatstoezicht op de volksgezondheid.

Bij G.B. 8 April 1932 n°. 15 (J. C. n°. 30) is aan het bestuur der stadsgemeente Soerabaja de uitoefening opgedragen van het Staatstoezicht op de volksgezondheid binnen het ressort dier stadsgemeente.

De onderafdeeling Alaslanden (afd. Gajo- en Alaslanden, gouv. Atjeh en Onderh.) is toegevoegd aan de afdeling „Noord-Sumatra” voor wat betreft het Staatstoezicht op de volksgezondheid (I. S. 1932 n°. 635).

Geboorte- en sterftcijfers.

De sterfte- en geboortecijfers der Inheemsche bevolking van *Java en Madoera*, berekend naar het op 1 Januari 1932 opgegeven inwonertal, toonen aan, dat de volksgezondheidstoestand gedurende 1932 over het algemeen bevredigend was.

Een geboorte-tekort werd slechts geconstateerd in de regentschappen Batavia (-1‰) en Panaroekan ($-0,4 \text{‰}$). In bijna alle overige regentschappen bestond een belangrijk geboorte-overschot, het hoogste in Goenoengkidoel ($25,1 \text{‰}$).

Van de provincies van Java vertoont West-Java in 1932 (volgens de vierwkelijksche opgaven) het hoogste sterftcijfer, namelijk $19,6 \text{‰}$ (in 1931 $18,4 \text{‰}$) met een geboorte-overschot van $9,1 \text{‰}$ ¹⁾. De provincie Midden-Java heeft een sterftcijfer van 19‰ (in 1931 $20,4 \text{‰}$) met een geboorte-overschot van $11,6 \text{‰}$, terwijl de cijfers voor de provincie Oost-Java (inclusief Madoera) zijn: sterfte $15,7 \text{‰}$ (in 1931 16‰), geboorte-overschot $10,1 \text{‰}$.

Voor de gouvernementen Jogjakarta en Soerakarta zijn de sterftcijfers respectievelijk $15,4 \text{‰}$ (in 1931 16‰) met een geboorte-overschot van 20‰ en $15,7 \text{‰}$ (in 1931 $15,5 \text{‰}$) met een geboorte-overschot van $21,2 \text{‰}$.

Het totaal sterftcijfer van Java en Madoera bedraagt $17,6 \text{‰}$ (in 1931 $17,8 \text{‰}$), het totale geboortecijfer $28,9 \text{‰}$, zoodat het totale geboorte-overschot $11,3 \text{‰}$ bedraagt.

Wat de regentschappen betreft, blijft evenals in 1931 het sterftcijfer van bijna alle ressorten beneden 25‰ — behalve in Temanggoeng $28,7 \text{‰}$ (in 1931 $40,7 \text{‰}$) en in Pasoeroean $26,3 \text{‰}$ (in 1931 $30,1 \text{‰}$) — en voor de meesten zelfs beneden 21‰ .

De volgende regentschappen hebben een sterftcijfer tusschen 21‰ en 25‰ (ter vergelijking zijn de cijfers voor 1931 tusschen haakjes geplaatst).

	Prov. West-Java.	Prov. Midden-Java.	Prov. Oost-Java.
Batavia	22,3 (21,2)	Tegal	23,0 (23,0)
Bandoeng	22,1 (20,5)	Poerbolinggo .	22,8 (23,0)
Cheribon	21,2 (20,2)	Wonosobo	24,7 (29,4)
Koeningan ...	24,1 (23,2)	Koetoardjo ...	22,0 (22,7)
		Soerabaja	22,6 (25,4)
		Sidoardjo	21,2 (26,5)
		Loemadjang .	22,4 (21,4)

Zes regentschappen, die in 1931 nog eene verhoogde sterfte vertoonden, hebben nu een sterftcijfer beneden 21‰ , namelijk Madjalengka $20,5$ ($22,0$), Pekalongan $20,4$ ($22,0$), Batang $20,5$ ($24,3$), Demak $19,3$ ($21,1$), Magelang $19,1$ ($23,1$) en Bangil $19,0$ ($22,7$), terwijl, zooals uit voorgaand staatje blijkt, alleen de sterftcijfers in de regentschappen Bandoeng en Cheribon van beneden 21‰ tot boven 21‰ gestegen zijn.

De oorzaak der verhoogde sterfte in sommige regentschappen is over het algemeen niet met zekerheid aan te wijzen; zij is meestal gelegen in een samen-treffen van verschillende ziekten (malaria, pest, besmettelijke long- en buik-ziekten en kinderziekten).

¹⁾ Intusschen verschenen de definitieve volkstellingscijfers van 1930 van de provincie West-Java. Worden deze als basis gebruikt, dan bedraagt het gemiddelde sterftcijfer der Inheemsche bevolking voor deze provincie $19,5 \text{‰}$, het gemiddeld geboortecijfer $28,5 \text{‰}$ en het gemiddeld geboorte-overschot 9‰ .

Kon in het vorig Verslag aangetoond worden, dat de pest betrekkelijk weinig invloed op de totale sterftecijfers der regentschappen gehad had, in het jaar 1932, waarin het totale aantal sterftegevallen aan pest van 4540 in 1931 tot 6442 steeg (dus eene toeneming van $\pm 42\%$), zal misschien aangenomen moeten worden, dat tenminste in het regentschap Bandoeng de toeneming van de sterfte aan pest eene verhooging van het totale sterftecijfer ten gevolge gehad heeft. De toeneming tegenover 1931 van het aantal sterftegevallen aan pest in het regentschap Bandoeng, berekend op het totale bevolkingscijfer, bedroeg namelijk $1,45\%$, de toeneming van het totale sterftecijfer $1,6\%$.

Op dezelfde wijze berekend, vertoonen echter de cijfers voor het regentschap Tasikmalaja (toeneming sterfte pest $0,70\%$, toeneming totale sterfte $3,4\%$) weinig samenhang, iets meer misschien de cijfers voor het regentschap Garoet ($1,36\%$ resp. 3%).

Evenmin is in de streken, waar in 1932 de pest sterk verminderde, met absolute zekerheid aan te toonen, dat de verlaging van het totale sterftecijfer uitsluitend of voor het grootste deel aan de vermindering van de pest te danken is. De betrekkelijke cijfers zijn: afneming sterfte aan pest $0,56\%$, afneming totale sterfte $1,5\%$ voor het regentschap Madjalengka, $0,63\%$ resp. $0,00\%$ voor Tegal en $2,15\%$ resp. $12,7\%$ voor Temanggoeng. Hoogstens kan men zeggen, dat ook de afneming van de pest ertoe bijgedragen heeft de sterftecijfers van die regentschappen te verlagen.

Tengevolge van het geringer zielental is het uiteraard anders gesteld met de cijfers van onderdistricten, waar eene sterke toe- of afneming van de pest te constateeren viel. Zoo bedroeg in 1932 in het onderdistrict Garoet de sterfte aan pest $12,41\%$ van het totale zielental (in 1931 kwamen geen sterftegevallen aan pest voor, de toeneming is dus $12,41\%$), terwijl de verhooging van het totale sterftecijfer $8,4\%$ bedroeg.

Wat de *seizoenverschillen* betreft, kan medegedeeld worden, dat de sterfte in West-, Midden- en Oost-Java het hoogst geweest is in het 3de kwartaal, in Jogjakarta en Soerakarta in het 1ste kwartaal, terwijl de hoogste geboortecijfers voor de verschillende provincies ongeveer in dezelfde kwartalen vallen.

De sterftecijfers der Inheemsche bevolking van de *voornaamste plaatsen* zijn over het algemeen tegenover 1931 iets gestegen, b.v. Bandoeng $19,2\%$ (in 1931 $18,6\%$), Batavia $30,1\%$ ($27,7\%$), Buitenzorg $18,6\%$ (17%), Cheribon $23,8\%$ ($21,1\%$), Garoet $27,1\%$ ($18,7\%$), Kediri $22,7\%$ ($20,2\%$), Meester Cornelis 19% ($15,9\%$), Semarang $27,1\%$ ($24,3\%$).

De belangrijke stijging te Garoet is ongetwijfeld te wijten aan de uitbreiding van de pest, zooals boven reeds gezegd werd.

Lagere cijfers dan in 1931 vertoonen o.a. Jogjakarta 22% (in 1931 $23,3\%$), Probolinggo $14,1\%$ ($17,4\%$), Soerabaja $21,4\%$ ($22,5\%$), Medan en Belawan $19,3\%$ ($21,3\%$).

In 1932 werden voor het eerst de sterftecijfers der Inheemsche bevolking ontvangen van de plaatsen Blitar $15,1\%$, Malang $19,4\%$, Modjokerto $18,7\%$, Pasoeroean $33,2\%$, Pekalongan $22,5\%$, Amboina $23,1\%$, Balikpapan $11,8\%$ en Palembang $13,6\%$.

Slechts 6 van de 34 rapporteerende plaatsen vertoonen een sterftecijfer van meer dan 25% . Het hoogste sterftecijfer heeft Samarinda met $33,6\%$; wegens de in verhouding tot andere plaatsen geringe Inheemsche bevolking (8435 zielen) kan aan dit sterftecijfer geen groote waarde gehecht worden.

Eene verhoogde sterfte onder de Chineesche bevolkingsgroep vertoonen Pasoeroean met $27,3\%$, Probolinggo met 41% , Sabang met $42,6\%$ en Samarinda met $29,3\%$.

Het *geboortecijfer* der Inheemsche bevolking van Java en Madoera bedroeg in 1932 voor het geheele gebied, gelijk reeds werd medegedeeld, $28,9\%$. Voor West-Java was het $28,7\%$, voor Midden-Java $30,6\%$, voor Oost-Java $25,8\%$, voor Soerakarta $36,9\%$ en voor Jogjakarta $35,4\%$.

1) Op basis van de definitieve volkstellingscijfers van 1930: $22,6\%$.

Ook werd reeds medegedeeld, dat het regentschap Goenoengkidoel het grootste geboorte-overschot vertoonde (25,1 ‰). Dit is voor een groot deel het gevolg van het zeer lage sterftecijfer (13,2 ‰).

Hooge geboortecijfers vertoonen verder de regentschappen Tjiamis (38,3 ‰), Karanganyar (38,9 ‰), Wonosobo (38,7 ‰), Keboemen (39,1 ‰), Trenggalek (38,3 ‰), Bantool (37,9 ‰), Sragen (37,6 ‰), Wonogiri (38,4 ‰), Klaten (39,4 ‰) en Bojolali (39,2 ‰).

De *geboorte- en sterfte-statistiek* betreffende de Buitengewesten is nog niet overal dusdanig betrouwbaar, dat volledige gegevens hieromtrent gepubliceerd zouden kunnen worden.

Van enkele streken echter werden nauwkeurige cijfers ontvangen, zoo b.v. voor de onderafdeeling *Amboina*, waar het geboortecijfer 24 ‰ (in 1931 31 ‰), het sterftecijfer 17 ‰ (in 1931 24 ‰) bedroeg, en van de onderafdeeling *Saparoea* met een geboortecijfer van 34 ‰ (in 1931 37 ‰) en een sterftecijfer van 20 ‰ (in 1931 25 ‰). In 1932 werden bovendien voor het eerst gegevens ontvangen omtrent de onderafdeeling *Ternate*. Het sterftecijfer bedroeg aldaar 20 ‰, het gemiddelde geboortecijfer 29 ‰.

Ook de gegevens van 4 onderdistricten van de *Minahasa*, te weten Airmadadi, Tondano, Kakas en Langoan — de registrering van het onderdistrict Kawangkoan kon tengevolge van de afvloeiing van den met dat werk belasten mantri niet plaats vinden — met eene bevolking van tezamen 68 851 zielen (d. i. ongeveer één vierde der totale bevolking van de *Minahasa*) kunnen op nauwkeurigheid bogen. Het gemiddelde geboortecijfer der 4 onderdistricten bedroeg 41 ‰ (in 1931 44 ‰) en het gemiddelde sterftecijfer 23 ‰ (in 1931 eveneens 23 ‰). Het gemiddelde geboorte-overschot bedroeg dus 18 ‰. De sterftecijfers zijn nog steeds eenigszins aan den hoogen kant. Het geboortecijfer is iets minder hoog dan in 1931, maar toch zeker nog wel met „buitengewoon gunstig” te qualificeeren (Nederland 1926—1928 gemiddeld 23,4 ‰). Toch is de sterfte in het eerste levensjaar nog zeer hoog, nl. 18,8 % (in 1931 16 %). De aardbeving in Mei 1932, waarbij weliswaar weinig menschen omkwamen, had toch een zeer ongunstigen invloed op de zuigelingen-sterftecijfers tengevolge van de zware influenza-epidemie, welke het gevolg was van de aardbeving. Over het algemeen hebben, evenals verleden jaar, de ziekten der ademhalingsorganen (incl. influenza) wederom het leeuwenaandeel niet alleen in de zuigelingen-sterfte, maar zij vormen ook de voornaamste doodsoorzaak der volwassenen (22,1 %). Ongetwijfeld spelen klimaatsinvloeden hier een rol. Daarna volgt als belangrijkste doodsoorzaak der volwassenen de tuberculose (19,4 %).

Onderstaand volgen nog enkele gegevens, welke echter niet op dezelfde mate van betrouwbaarheid aanspraak kunnen maken als de voorgaande cijfers.

In de afdeeling *Makassar* bedroeg in 1932 de sterfte der Inlandsche bevolking 35 ‰ (in 1931 27 ‰), het geboortecijfer was 36 ‰ (in 1931 27 ‰). Beschouwt men alleen de percentagecijfers, zoo lijkt het alsof in 1932 eene verslechtering van den toestand heeft plaats gehad. Daartegenover staat, dat de verhouding tusschen sterfte en geboorte ook dat jaar weer eene verbetering toont tegenover de laatste jaren. De verslechtering van de percentagecijfers is alleen veroorzaakt, doordat de bevolkingcijfers voor Inheemschen door het Bestuur belangrijk lager zijn aangegeven. Dit werd daarmede gemotiveerd, dat talrijke Inlanders Makassar tengevolge van de malaise zouden hebben verlaten. Het lijkt echter onwaarschijnlijk, dat een achteruitgang van de bevolking heeft plaats gehad. Het aantal huizen b.v. is tegenover verleden jaar nog vermeerderd. Bovenstaande cijfers leiden ook tot de conclusie, dat geen vermindering van bevolking heeft plaats gehad. De sterfte- en geboortecijfers voor alle bevolkingsgroepen tezamen bedragen 31 ‰ (in 1931 27 ‰) resp. 37 ‰ (in 1931 29 ‰), zoodat er een totaal bevolkingsoverschot van 6 ‰ bestaat, hoofdzakelijk tengevolge van het zeer groote bevolkingsoverschot van 20 ‰ (in 1931 19 ‰) der groote groep van Chineezers.

Op *Bali en Lombok* tezamen bedroeg het gemiddeld geboortecijfer 12 ‰ (in 1931 14 ‰) en het gemiddeld sterftecijfer 11 ‰ (in 1931 11 ‰).

In de residentie *Lampoengsche Districten* bedroeg het sterftecijfer 23,4 ‰, het geboortecijfer 27,8 ‰, het geboorte-overschot dus 4,4 ‰.

In de residentie *Benkoelen* bedroeg het sterftecijfer 23,1 ‰ (in 1931 15,7 ‰), het geboortecijfer 32,3 ‰ (in 1931 26,7 ‰) en dus het geboorte-overschot 9,2 ‰ (in 1931 11 ‰).

Opleiding van geneeskundig en technisch personeel.

Aan de drie Centrale Burgerlijke Ziekeninrichtingen, zoomede in de Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichtingen te Manado en Singaradja, werden leerlingen opgeleid tot mantri-verpleger(-verpleegster) en in de drie eerstgenoemde groote ziekenhuizen werd tevens aan mantri's gelegenheid gegeven tot het zich bekwamen tot laboratoriumhelper en mantri's Iste klasse en tot vroedvrouw.

Opleiding voor vroedvrouw had mede plaats in de Gouvernements maternité te Medan en de particuliere inrichtingen Boedi-Kemoelian en Palang Doewa te Batavia-Centrum en verder in de maternité van het Leger des Heils te Soerabaja, in het Gemeentelijk Ziekenhuis te Bandoeng, in de Provinciale Ziekenhuizen te Tegal en te Koedoes, in het Ziekenhuis der vereeniging „Ziekenzorg" te Soerakarta en in de Zendingziekenhuizen te Modjowarno, Soerakarta, Jogjakarta, Kelet, Poerwodadi, Blora, Poerwodjo, Malang en Tjideres.

Voor de opleiding tot mantri-verpleger(-verpleegster) was ook gelegenheid in eenige daartoe geëigende particuliere ziekeninrichtingen, waarvan verschillende worden beheerd door de Zending en de Missie. Na voltooide opleiding werd aan de leerlingen, na met goed gevolg het van Gouvernementswege ingesteld examen te hebben afgelegd, het Landsdiploma uitgereikt.

In de krankzinnigengestichten bestond gelegenheid zich te bekwamen voor het diploma mantri-verpleger(-verpleegster) bij het krankzinnigenwezen.

Voor de toelating tot den cursus voor opleiding tot Europeesch verpleger (eegster) Iste klasse is het eindexamen Mulo vereischt.

De gediplomeerde analysten (bacteriologen en scheikundigen) werden opgeleid aan het Geneeskundig Laboratorium, doch wegens de noodzakelijke bezuiniging worden thans geen nieuwe leerlingen meer aangenomen.

De opleiding tot apotheker-assistent vond evenals in vorige jaren plaats aan de apothekers-assistentenschool.

De vijfjarige opleiding voor tandarts aan de school tot opleiding van Indische tandartsen te Soerabaja werd in 1932 gevolgd door 65 leerlingen.

Aan de school tot opleiding van Indische artsen te Batavia-Centrum kon aan 37 studenten het Indisch artsdiploma worden uitgereikt, terwijl aan de Nederlandsch-Indische artsenschool te Soerabaja 23 studenten het eindexamen behaalden. Van deze 60 Indische artsen waren 56 z.g. verbandleerlingen; de vier overige hadden hun studie zelf bekostigd.

Het reglement van orde voor het eindexamen van de school tot opleiding van Indische artsen te Batavia-Centrum en van de Nederlandsch-Indische artsenschool te Soerabaja is gewijzigd (Bb. n°. 12815).

Medisch-hygiënische propaganda.

Ondanks ingrijpende versobering — op het toegestaan bedrag werd bijna 36 % bezuinigd — kon het werk van dezen tak van dienst over het algemeen krachtig voortgezet en hier en daar zelfs uitgebreid worden.

Door het Centraal Kantoor werden in 1932 o.a. verzonden 227 films, 40 platen en 96 maal materieel voor tentoonstellingen e.d. Drie nieuwe films werden vervaardigd, waarvan één over framboesia, één over krankzinnigenverpleging handelt, en één samengesteld uit reeds bestaande films.

De Afdeling beschikt thans over 49 verschillende films met een totaal van 204 copieën, waarvan aan het eind van 1932 128 in circulatie waren.

De verzameling lantaarnplaten werd systematisch uitgebreid en gecompleteerd door plaatjes over het menschelijk lichaam, over alcohol- en opiumgevaar en

ritueele wassching. Ze worden, voorzien van eene korte beschrijving, desgewenscht met projectielantaarn, voor lezingen beschikbaar gesteld.

Er zijn thans 16 handkarren met film- en projectiemateriaal in exploitatie.

De drukkerij leverde in 1932 $\pm$ 703 000 stuks gedrukten af, waaronder behalve de Korte Berichten en materieel voor de Gezondheidsbrigade ook een groot aantal gedrukten voor verschillende afdeelingen van het Hoofdkantoor van den Dienst der Volksgezondheid.

In 1932 werd voortgegaan met de uitgave der „Korte Berichten” (nos. 43 t/m 89) om de aandacht van doktoren, bestuursambtenaren en onderwijzers op de propaganda gevestigd te houden.

De Vereeniging „Gezondheidsbrigade” heeft zich in den loop van 1932 zeer sterk uitgebreid over Java, Sumatra, Borneo, Billiton en Amboina. Zij is verspreid over 45 plaatsen; het aantal plaatselijke comité's bedraagt 29, het aantal brigades 504, het aantal aangesloten scholen 504, het aantal leiders 781 en het aantal leden 29 288.

Ten behoeve van de schoolpropaganda te Batavia werden voor bijna 12 000 kinderen filmvoorstellingen gegeven; enkele malen werd het museum bezocht en 16 maal werd op school eene demonstratie gehouden.

Er werden verder o.a. 107 openluchtfilmvoorstellingen op het Koningsplein gegeven en 48 filmvoorstellingen op andere plaatsen, dikwijls voor speciale groepen.

Aan de leerlingen van de meisjes-vakschool Kebon Sirih werden door de propagandisten 21 maal lessen in hygiëne gegeven, waardoor zij tevens gelegenheid kregen zich voor haar taak te bekwamen.

Voor Inlandsche onderwijzers werden 15 voordrachten over hygiëne gehouden, waarvoor groote belangstelling bestaat, en 28 lessen in eerste hulp gegeven.

In verband met de financieele omstandigheden zagen verschillende ressorten zich genoodzaakt het propaganda-werk in te krimpen en daarbij te beginnen met het ontslag van hun propagandist. Deze propagandisten werkten onder supervisie van den arts en verrichtten uitstekend werk.

Voor de propaganda buiten Batavia bewezen de propagandisten belangrijke diensten. In Tasikmalaja werd een tournee over pest gehouden en later een scortgelijke in Garoet. In Buitenzorg werd een tournee gehouden ten behoeve van zuigelingenzorg en de gezondheids-brigade. Een andere propagandist werd voor twee maanden te Bangkalan gedetacheerd in verband met de controle en reorganisatie van de medisch-hygiënische propaganda aldaar. In Tegal werd een tournee over oogziekten gehouden en tevens propaganda gemaakt voor de gezondheids-brigade.

Op kosten van de regentschappen werden mantri's uit Klaten en Kajoe Tanam opgeleid.

Op initiatief van den leider der Anti-Opium-Vereeniging werd, in samenwerking met de Anti-Alcohol Vereenigingen, eene gezondheids-week georganiseerd, die in November 1932 op vele plaatsen van Java en enkele daar buiten gehouden werd. De hiervoor benoodigde fondsen werden door beide Vereenigingen en door sommige gemeenten gefourneerd; de Afdeeling Medisch-Hygiënische Propaganda zorgde voor materieel.

Wetenschappelijke onderzoekingen.

In de *Landskoepokinrichting* werden de proeven met droge vaccine voortgezet en voltooid, althans wat het onderzoek naar het optimum van den vaccine-oogst betreft; de resultaten van een en ander zijn in de „Mededeelingen” van den Dienst der Volksgezondheid 1932, deel II, vastgelegd.

In de anti-rabische afdeeling is het experimenteel onderzoek naar de werkzaamheid van verschillende antigenen reeds ver gevorderd.

In de serologische afdeeling werd de bereiding van antitoxisch runderserum ter hand genomen, zulks met het oog op de noodzakelijkheid van reinjectie van

reeds met paardenserum gesensibiliseerde personen. Omtrent de werking van het gereinigde antitetanus- en antidiphtherie-serum bestaan weinig exacte gegevens, doch enkele wijzen er toch wel op, dat ook met dit serum ernstige gevallen van serumziekte niet kunnen worden voorkomen. Mochten deze spaarzame gegevens bevestigd worden, dan zal het aanbeveling verdienen om een proef met runder-serum te nemen; reeds is het gelukt een anti-tetanus-serum van voldoende sterkte te bereiden.

In de vaccin-afdeeling werd een ulcus molle (Ducrey)-vaccin aan de rij der vaccins toegevoegd, zoowel voor therapeutisch gebruik, indientiek aan het handels-product Dmelcos, als voor diagnostische doeleinden.

In het pestlaboratorium werd het experimenteel onderzoek met verschillende vaccins voortgezet; de proeven met dood vaccin zijn thans voltooid. Zij hebben duidelijk aangetoond, dat de soort van het proefdier in de eerste plaats beslissend is voor het succes der experimenteële vaccinatie en dat met name de witte rat de mooiste resultaten oplevert, onafhankelijk van den aard van het vaccin. Vandaar de noodzakelijkheid om naar eene standaardiseering der biologische titratie-methoden te streven, teneinde de werkzaamheid van verschillende vaccins met elkaar te kunnen vergelijken en schijnsuccessen uit te schakelen.

Tenslotte is de vraag onder de oogen gezien, in hoever van den pestbacteriophage enig therapeutisch effect is te verwachten. Van een zeer virulenten phaag is een polyvalent filtraat bereid, waarmede aan het einde van het jaar de geregelde behandeling van pestpatiënten in het provinciaal ziekenhuis te Garoet begonnen is. Ofschoon de resultaten niet onbevredigend zijn, en in elk geval niet volkomen negatief mogen heeten zooals in Britsch-Indië, zoo beantwoorden ze toch stellig niet aan de verwachtingen, die d'Hérelle en zijn school gewekt hebben.

Aan het *Geneeskundig Laboratorium te Batavia* waren gedurende 1932 3 bacteriologische en 5 scheikundige analysten in opleiding.

In totaal werden in 1932 10 586 bacteriologische onderzoeken voor derden verricht. Hierbij kwam o.a. aan het licht, dat de morbiditeit van typhus, paratyphus A en bacillaire dysenterie in Batavia en Meester Cornelis in het begin van den Westmoesson het sterkst was.

Op parasitologisch gebied werd een onderzoek verricht in de delta van de Serajoe, waar een haard van elephantiasis en daarmede gepaard gaande een hoog percentage van microfilaria malayi gevonden werd.

Verder werd het trichinella-vraagstuk in de Bataklanden onder de oogen gezien. Er doet zich daar het merkwaardige verschijnsel voor, dat, hoewel een groot aantal der Batak-varkens trichinella herbergt, trichinosis als ziekte bij de Batakkers nog niet kon worden geconstateerd.

In de serologische afdelingen werden o.a. 12 664 Wassermann-reacties verricht. De justitieele onderzoeken bedroegen 257, die samen 771 verdachte voorwerpen omvatten.

Behalve het routinewerk werd ook nog deelgenomen aan het bongkrek-onderzoek. Het bleek, dat de oorzaak van de vorming van het gif in een bacterie gezocht moet worden.

Het aantal scheikundige onderzoeken ten behoeve van derden bedroegen ruim 660. Voorts werden op verzoek van derden rijstmonsters op hun vitamine-gehalte onderzocht en werd een onderzoek ingesteld naar de beweerde radio-activiteit van eene zoogenaamd radiumhoudende chocolade. In 4 gevallen werd advies uitgebracht nopens de samenstelling van de voeding van gevangenen en verplegden.

In 1932 bedroeg de productie van het vitamine-bedrijf: 634 kg tabletten en poeder (in 1931 3028 kg), 31 910 cc. extract (in 1931 29 020 cc.), 4037 ampulles (in 1931 6506 ampulles).

Vershillende buitenlandsche firma's gaven blijk van veel belangstelling voor deze praeparaten, met name voor het uit de geactiveerde acid clay bereide concentraat (het z.g. vitamine-extract), zulks waarschijnlijk o.a. doordat de Volkenbond de hier bereide geactiveerde clay als voorloopig internationaal standaard B₁-praeparaat aannam. De betrekkelijk hooge prijs van bedoeld extract

schijnt hen er echter van te hebben weerhouden om over te gaan tot het doen van bestellingen.

Door den geldelijken steun van de „Koningin Wilhelmina Jubileum Stichting” werd de scheikundige afdeling in staat gesteld dit jaar haar onderzoekingen over het zuivere B₁-vitamin voort te zetten.

In 1932 werden in het *Gewestelijk Laboratorium voor Midden-Java* te Semarang 25 030 onderzoekingen verricht, tegen 34 052 in 1931.

In April werden de passagiers en de bemanning van het stoomschip *Kota Baroe* op streptococcus haemolyticus onderzocht in verband met de voorgekomen vermoedelijke roodvonkgevallen aan boord van dat schip. Onder de 54 personen bevond zich één, die drager was van het genoemde micro-organisme.

In Juni werden proeven genomen met triseptol in verband met zijne bactericide werking in vergelijking met die van het duurder caporit. Uit de verkregen uitkomsten der proefnemingen bleek, dat triseptol een even werkzaam middel is als caporit.

Het aantal water-, aerblanda- en limonade-onderzoekingen bedroeg 597.

Uitgaande van het *Afdeelinglaboratorium* van den Dienst der Volksgezondheid te Soerabaja werden in 1932 13 dienstreizen ondernomen, alle ten behoeve van wateronderzoekingen, en wel naar Bagoe, Batoe, Gempol, Ngandjoek, Oemboelan, Porong, Sarangan en Tangoelangan.

Het Laboratorium was in 1932 wederom bestemd voor de opleiding in de leervakken Bacteriologie en Hygiëne van de leerlingen van resp. de Nederlandsch-Indische artsenschool en de School tot opleiding van Indische artsen.

De bacteriologische afdeling verrichtte 12 307 onderzoekingen, en wel op typhus, dysenterie, diphtherie, tuberculose, gonococceen, micro-organismen, malaria, amoeben, wormeieren, enz.

In de serologische en pest-afdeeling werden 41 927 onderzoekingen verricht. Bovendien werden 639 microscopische praeparaten op menschenpest en in 32 gevallen ook nog dierproeven op menschenpest verricht; rattenpest werd in 386 gevallen onderzocht.

In de chemische afdeling werden 1212 onderzoekingen verricht, waarvan 787 van drinkwater, 45 van zwembadwater en vele van stroopen, limonades, enz.

Het aantal der in 1932 door het *Gewestelijk Laboratorium te Makassar* verrichte scheikundige, bacteriologische, parasitologische, serologische, drinkwater- en rattenonderzoekingen bedroeg 8324 (in 1931 8139).

Sedert de publicatie in n°. 2 van 1932 der „Mededeelingen” D.V.G. van Sardjito en Sitanala over het aantoonen van leprabacillen in den dikken bloeddruppel, is ook deze methode van onderzoek ingevoerd.

In 1932 werd herhaaldelijk materiaal ontvangen voor onderzoek op miltvuur. De uitslag viel steeds negatief op miltvuurbacillen uit.

Het parasitologisch onderzoek omvatte o.a. malaria- en filaria-onderzoekingen.

Het leidingwater te Makassar werd dagelijks (behalve op Zon- en feestdagen) bacteriologisch onderzocht, terwijl chloorbepalingen ook dagelijks werden verricht.

Verder had een bacteriologisch en/of chemisch onderzoek plaats van de drinkwaterleidingen van Malino en Amboina, van het bronwater te Tjamba en van het rivierwater te Donggala en Gorontalo.

Tevens werden proeven genomen teneinde vast te stellen in hoever men, bij het bepalen van het kiemgetal van water zonder gebruik te kunnen maken van een broedstoof, gevaar loopt de resultaten te gunstig te beoordeelen. Dit laatste bleek bij 1/8 der onderzochte monsters het geval te zijn.

Een nieuw tarief voor geneeskundige onderzoekingen in het belang van particulieren verricht in eenige laboratoria is opgenomen in Bb. n°. 12909.

De maatregelen tot bezuiniging en inkrimping van personeel vonden hun weerslag voornamelijk in eene ernstige stagnatie van het wetenschappelijk researchwerk van het *proefstation voor waterzuivering Manggarai*, zoodat tal van onderzoekingen, op het werkprogramma van 1932 staande, slechts uiterst langzaam voortgang konden vinden of tot betere tijden moesten worden verschoven.

In den loop van 1932 werden door staf- en analystenpersoneel naar 83 plaatsen diensttreizen ondernomen tot het doen van min of meer uitgebreide onderzoekingen, terwijl bovendien voor het periodiek wateronderzoek de plaatsen Buitenzorg, Soekaboemi, Tjiandjoer, Tjimahi, Garoet, Tangerang en Tasikmalaja geregeld bezocht werden.

Onderzoekingen ten behoeve van centrale drinkwaterleidingen werden verricht voor Ambon, Bagan-siapiapi, Bandjermasin, Bandoeng, Batoe, Bengkalis, Benkoelen, Djambi, Kediri, Kisaran, Koetaradja, Lahat, Langsa, Madioen, Muntok, Padang, Palembang, Pandeglang, Pangkalpinang Rangkasbitoe, Sabang, Sibolga, Soengaipeoeh, Tandjoengpinang (Riouw), Tangerang en Tegal.

Wat betreft de kleine drinkwatervoorzieningen, werden adviezen uitgebracht aan 31 plaatsen, 8 hotels, 4 hospitalen, 3 strafgevangenissen, 4 ijsfabrieken, 8 zwembaden, 13 ondernemingen en aan verschillende andere maatschappijen en diensten.

Ten behoeve van den aanleg en de controle van drinkwaterleidingen en zwembaden werden 627 monsters bacteriologisch onderzocht, benevens 252 monsters drinkwater, genomen aan boord van mailschepen.

Voor het onderzoek van de producten van mineraalwater- en ijsfabrieken kwamen 958 monsters binnen.

Voor het onderzoek naar de werking van het langzaam-zandfilter werden 311 monsters onderzocht, terwijl voor onderzoekingen, welke ten doel hadden een juist beeld te krijgen aangaande nagroei in leidingwater en de desinfecteerende werking van chlooramine vergeleken bij die van chloor, 1066 proeven werden genomen.

Verder werden voor verschillende onderzoekingen aangezet 272 proeven, zoodat in totaal het aantal verrichte bacteriologische proeven in 1932 3486 bedroeg (2141 in 1931).

Chemisch werden 702 monsters onderzocht, tegen 736 in 1931.

Behalve de onderzoekingen waarover aparte publicaties verschenen (faecalafvoer en bodemverontreiniging, de zuivering van water met actieve kool, de steriliseerende werking van katadyn, sterilisatie van drinkwater met chlooramine te Tangerang en desinfectie van en nagroei in drinkwater in de tropen), werden nog een aantal vraagstukken nagegaan, waarvan de resultaten voor de practijk van belang mogen worden geacht, o.a. de invloed van chloor op de jodoformsmaak en -reuk in phenolhoudend leidingwater in verband met den zuurgraad.

Ook in 1932 werden wederom verschillende apparaten, waarmede het mogelijk zou zijn volkomen betrouwbaar drinkwater te bereiden, ter onderzoek ontvangen, waaronder een serie Katadyn-artikelen, de „Electroster Outfit”, de „Carbosteril Outfit” en de Noxal filter.

Een nieuw algemeen tarief voor het onderzoek van water is opgenomen in Bb. n°. 12773.

Voorkoming en bestrijding van besmettelijke ziekten. Verhooging van het peil der volksgezondheid.

De voorkoming van overbrenging van besmettelijke ziekten over zee is geregeld in de quarantaine-ordonnantie (I. S. 1911 n°. 277, zooals sedert gewijzigd en aangevuld), welke bepalingen gelden voor pest, cholera en gele koorts.

De kennisgeving van besmettelijke ziekten in havens buiten Nederlandsch-Indië geschiedt, voor wat betreft de havens in de z.g. „Eastern area”, welke Zuid- en Oost-Afrika, Egypte, Azië, Australië en Oceanië omvat, door bemiddeling van het „Eastern Bureau” van de Hygiëne-Organisatie van den Volkenbond te Singapore, aan de instandhouding van welk bureau Nederlandsch-Indië jaarlijks bijdraagt en in den Raad van Advies waarvan het vertegenwoordigd is.

In den loop van 1932 werden door Nederlandsch-Indië, tengevolge van door tusschenkomst van het „Eastern Bureau” ontvangen berichten, de volgende havens buiten Nederlandsch-Indië wegens pest besmet verklaard: Alexandrië, Bassein, Beirouth, Saigon en Pnom-Penh (van laatstgenoemde haven werd de

besmetverklaring in 1932 weder opgeheven), terwijl de in 1931 en overige jaren afgekondigde besmetverklaringen van Bagdad en Port-Said in 1932 opgeheven konden worden; die van Bombay, Colombo en Rangoon moesten daarentegen gehandhaafd blijven.

Wegens cholera werden in 1932 door Nederlandsch-Indië besmet verklaard de havenplaatsen Amoy, Canton, Dairen, Hankow, Hongkong, Macao, Madras, Nanking, Newchwang (incl. Yingkow), Saigon, Shanghai, Swatow en Tientsin, welke besmetverklaringen alle in den loop van 1932 weder opgeheven konden worden. De in Juli 1931 afgekondigde besmetverklaring van Bombay kon in 1932 opgeheven worden, doch Calcutta moest besmet verklaard blijven.

Teneinde de gevaren van de ernstige cholera-epidemie, die medio 1932 in het bijzonder de Chineesche havenplaatsen teisterde, zoo goed mogelijk te onderwerpen, werden de quarantaine-maatregelen ten opzichte van schepen, die uit de besmette zone kwamen, tijdelijk verscherpt en uitgebreid.

Van Nederlandsch-Indische havens moesten in den loop van 1932 Soerabaja en Tegal besmet verklaard worden wegens het voorkomen van één pestgeval. Aangezien daarna menschen- noch rattenpest meer voorkwam, konden na verloop van 2 maanden beide besmetverklaringen opgeheven worden. Ook te Batavia en te Semarang kwam één pestgeval voor. Aangezien het hier geïmporteerde gevallen betrof, werden de havenplaatsen niet besmet verklaard. Einde 1931 werd Cheribon wegens het voorkomen van één pestgeval besmet verklaard, welke besmetverklaring in Januari 1932 opgeheven kon worden.

De voorkoming en beteugeling van besmettelijke ziekten in Nederlandsch-Indië is geregeld in de epidemie-ordonnantie (I. S. 1911 n°. 299, zooals sedert gewijzigd en aangevuld), welke van toepassing is op de volgende ziekten: pest, cholera, pokken (variola en varioloïis), diphtherie, buiktyphus (typhus abdominalis) en para-typhus A, bacillaire dysenterie en meningitis cerebro-spinalis epidemica.

Evenals in de voorafgegane jaren bleef ook in 1932 de *pest* op Java voortwoekeren. Weliswaar werd de ziekte in verschillende streken onderdrukt door het voortschrijden der bestrijdingsmaatregelen — de woningverbetering — maar evenzeer breidde het pestgebied zich op andere plaatsen uit. Vooral ten Noorden van den z.g. Slammat-haard (het achterland van Tegal) en in het Oostelijk en Midden-deel van Priangan vond deze uitbreiding plaats, zoodat zich in beide streken geleidelijk een aaneengesloten pestgebied vormt. De activiteit van den inlichtingsdienst ondervindt echter door den tegenzin van de bevolking in de miltpunctie in die landstreken in belangrijke mate tegenwerking.

De andere besmettingshaarden, met name de regentschappen Temanggoeng (Midden-Java) en Koeningan (West-Java), namen in beteekenis af door den voortgang van de woningverbetering. Het aantal gerapporteerde sterfgevallen aan pest bedroeg over geheel Java 6442, tegen 4539 in 1931. De stijging komt op rekening van de regentschappen Bandoeng met 2098 tegen 560, Tasikmalaja met 819 tegen 209 en Garoet met 906 tegen 3 sterfgevallen aan pest. In de regentschappen Madjalengka, Tegal en Temanggoeng nam de ziekte af (respectievelijk 205, 618 en 621 sterfgevallen in 1932, tegen 454, 1032 en 1213 in 1931).

De woningverbetering maakte in 1932 geregeld voortgang; de toeneming van haar gebied ging gepaard met eene evenredige afneming van het pestgebied. Hoewel zij door de bevolking in geldelijk en huishoudelijk opzicht als lastig wordt gevoeld, stuit men nergens op afkeer, noch op tegenstand; het is duidelijk, dat de bevolking in de pestgebieden zich bewust is van haar heilzame gevolgen.

In het gouvernement Soerakarta werd de woningverbetering voltooid, in het regentschap Koeningan (res. Cheribon) nadert zij hare voltooiing en in het regentschap Madjalengka werd er een aanvang mede gemaakt. In totaal werden in 1932 op Java 56 987 woningen verbeterd; in verband met de geboden bezuiniging is dit getal kleiner dan in 1931 (73 397). Van dit totaal komen ruim 5700 woningen ten goede van het gouvernement Soerakarta, 8150 voor het regentschap Temanggoeng, 7530 voor de residentie Pekalongan (regentschappen Tegal en Brebes) en 25 000 voor West-Java.

Het aantal gerapporteerde *pokkengevallen* op Java en Madoera bedroeg 39 met 2 sterfgevallen; waarvan 1 in West-Java, 2 in Jogjakarta, 29 in Soerakarta en 7 in Oost-Java voorkwamen, tegen 69 gevallen en 8 sterfgevallen in 1931.

In de Buitengewesten werden gerapporteerd 180 (in 1931 117) pokkengevallen van Sumatra (incl. Bangka en Billiton) en 33 uit den Oost-Archipel (in 1931 35). Evenals verleden jaar kwam het meerendeel der gevallen voor in de residentie Palembang, namelijk 118 gevallen (in 1931 91).

Cholera kwam gedurende 1932 niet voor; evenmin als *gele koorts*. Aangezien in Nederlandsch-Indië verschillende muskietensoorten voorkomen, waarvan bekend is, dat zij gele koorts kunnen overbrengen, werd in 1931 de invoer van gelekoortsvirus in Indië verboden (I. S. n°. 454).

Het aantal gerapporteerde gevallen van *typhus abdominalis* bedroeg voor Java en Madoera 2885 met 414 sterfgevallen, tegen respectievelijk 3441 en 512 in 1931. Ruim één derde dezer ziektegevallen kwam, evenals verleden jaar, voor rekening van de hoofdsteden Batavia (394), Bandoeng (157), Semarang (147) en Soerabaja (330).

In de Buitengewesten kwamen 238 gevallen voor (in 1931 572), waarvan de meeste in Zuid-Sumatra en ter Oostkust van Sumatra.

Op verschillende poliklinieken en andere plaatsen werd gelegenheid gegeven tot kosteloze prophylactische behandeling tegen deze ziekte.

Diphtherie. Het aantal op Java en Madoera gerapporteerde gevallen bedroeg 544, waarvan 60 met doodelijken afloop, tegen respectievelijk 457 en 48 gedurende het vorige jaar. Van de Buitengewesten werden 77 gevallen gerapporteerd.

Bacillaire dysenterie. Gerapporteerd werden van Java en Madoera 715 gevallen met 82 sterfgevallen (in 1931 1003 en 110), waarvan meer dan de helft in West-Java; van de Buitengewesten 472 gevallen (in 1931 783), waarvan 185 ter Oostkust van Sumatra.

Meningitis cerebrospinalis epidemica. Van deze ziekte werden gemeld voor Java en Madoera 4 gevallen, waarvan 4 met doodelijken afloop (in 1931 9 en 4). In de Buitengewesten werden 6 gevallen van deze ziekte bekend.

De cijfers voor *Poliomyelitis acuta anterior* zijn: Java en Madoera 5 gevallen, Buitengewesten eveneens 5 gevallen.

De bestrijding der *malaria* werd onder leiding van de Afdeling Malaria-bestrijding van den Dienst der Volksgezondheid onverminderd voortgezet. In samenwerking met het Proefstation voor drinkwatervoorziening werd het onderzoek naar de eischen, welke sommige anophelinen stellen aan de woonplaatsen der larven, voortgezet. Watermonsters uit verschillende Aconitus-broedplaatsen werden chemisch geanalyseerd; de gevonden opstaande en drijvende vegetatie werd verzameld en ter determinatie gezonden naar het Herbarium en Museum voor systematische botanie te Buitenzorg. Gedurende 1932 werd te Batavia de opleiding voltooid van 7 candidaten-malaria-mantri en van één volontair. Voorts werd aan 2 hospitaalbedienden eene verklaring afgegeven voor zekere bekwaamheid in het determineren van larven en muskieten. Twee volontairs werden ontslagen wegens ongeschiktheid, één verliet op verzoek den dienst. Einde 1932 waren nog in opleiding 6 volontairs en 2 candidaten. Op het Soerabaja-kantoor kon het diploma van malaria-mantri worden uitgereikt aan 3 candidaten. Einde December 1932 waren nog in opleiding 2 candidaten. De werkzaamheden omvatten verder o.a. proeven betreffende den invloed van kleine hoeveelheden plasmochine op het vermogen van de gametocyten van malaria tropica om muskieten te infecteeren. De resultaten van de infectieproeven in het laboratorium rechtvaardigden de verwachting, dat, indien men in een geïsoleerde streek aan de geheele bevolking met intervallen van 2—3 dagen kleine hoeveelheden plasmochine toedient, men een eindtoestand verkrijgt, waarbij infectie van de anophelinen nauwelijke mogelijk zal zijn. Op deze wijze zou men de streek malariavrij kunnen maken. Ten einde dit na te gaan werd tot een proef in het

groot overgegaan. Deze proeven hebben overtuigend aangetoond, dat men in een betrekkelijk geïsoleerde streek, waar de malaria chronisch-endemisch heerscht, zonder antilarvaire middelen, zonder pogingen om op andere wijze de anophelinen-dichtheid te doen verminderen, maar met behulp van plasmochine in de doseering van 40 mgr., elken 4den dag gedurende 9 weken toegediend, het aantal geïnfecteerde anophelinen belangrijk kan doen dalen. Een vraag van praktisch belang is, hoe lang de werking van de kuur aanhoudt. Het na-onderzoek leerde, dat in geïsoleerde streken van plasmochine-kuren (ingeleid door een chininekuur) groote verwachtingen mogen worden gekoesterd.

De malariabestrijding te Batavia richt zich speciaal tegen de gevaarlijke *Anopheles ludlowi*, die haar broedplaatsen voornamelijk heeft in de met langdradige algen bedekte brakwatervijvers in het noordelijke gedeelte van de oude stad Batavia en omvat het onschadelijk maken van deze vijvers door toepassing van de zoogenaamde „hygiënische” exploitatie. Teneinde den invloed van de medio 1928 aangevangen assaineering na te gaan, werd in den loop van 1932 de miltindex der kinderbevolking van de geheele stad nog eens bepaald. Het voorlaatste onderzoek van Batavia dateert van het jaar 1917 door den toenmaligen Chef van den Plaatselijken Gezondheidsdienst.

Uit een nader onderzoek is gebleken, dat de miltindices, in het bijzonder van de meest noordelijk gelegen kampongs, sinds 1917 belangrijk zijn gedaald.

De sterfte te Batavia, welke in het jaar 1921 nog 49 ‰ bedroeg, was in 1931 27 ‰, een cijfer, dat niet veel hooger is dan dat van Semarang en Soerabaja.

Naar aanleiding van berichten omtrent eene verhoogde malaria-morbiditeit te Tandjoengpriok in de maanden Mei, Juni en Juli 1932 werd aldaar een nieuw malaria-onderzoek verricht. Uit vorige onderzoeken was bekend, dat in 1921 en 1922 bij kinderen een gemiddelden miltindex van resp. 88,1 en 86,8 % gevonden werd. In 1926 en in 1927 werden miltindexwaarden bij kinderen gevonden, die lager waren (in 1926 35 % en in 1927 31 %).

In 1930 werd met de verbetering van de afwatering een aanvang gemaakt. Met de opspuiting van de laaggelegen brakwaterhoudende terreinen werd gestadig voortgegaan. In 1931 werd een zeer lage miltindex bij de kinderen gevonden (4 à 5 %). In Juli en Augustus 1932 werd een miltindex van 30,5 % en een parasietenindex van 6,4 % bij kinderen gevonden. In October 1932 werd het onderzoek herhaald en thans werd een miltindex gevonden van 16,8 % en een parasietenindex van 12 %.

Uit het gecombineerd bloed- en milt-onderzoek in de periode Juli—Augustus en in October 1932 bleek dus, dat de toestand in het meest oostelijke en meest zuidelijke gedeelte van Pedjongkoran uit een malaria-oogpunt het minst gunstig was. Hierdoor krijgen de broedplaatsen buiten den bebouwd kom en in het bijzonder de vischvijvers bij Bangliaw ten Oosten van Tandjoengpriok een grootere beteekenis ten opzichte van de epidemische verheffingen der malaria-morbiditeit.

Intusschen hebben de ophooging (opspuiting) van verschillende laaggelegen terreincomplexen en het systematisch blubberen der eertijds gevaarlijke afvoergoten in het kampongecomplex Pedjongkoran er mede toe geleid, dat de sterfte te Priok in den loop der jaren gestadig is teruggelopen. De sterfte bedroeg in 1921 83 ‰, in 1926 36 ‰, in 1929 38,1 ‰, in 1930 26,9 ‰, in 1931 20,6 ‰ en in 1932 26,2 ‰.

Aan het voorkomen en de bestrijding van malaria in de Javanen-kolonisatie in de Lampoengsche Districten is in 1932 bijzondere aandacht besteed. Uit recente onderzoeken is gebleken, dat de toestand in sommige nederzettingen van de oude kolonisatie Gedong Tataan c.a. uit een malaria-oogpunt niet gunstig kon worden genoemd. Parasieten- en miltindices van nabij de 100 % werden soms bij de kinderen gevonden. Import van lieden uit een malariavrij gebied moet onder deze omstandigheden wel worden gevolgd door eene malaria-explosie, welke dan ook niet is uitgebleven. Vermeld zij, dat bij 1504 kinderen bij aankomst uit Java een miltindex werd gevonden van 8,1 % en bij 1005 vrouwen en 1457 mannen parasietenindices resp. van 11,7 % en 8,7 %. Dit alles wijst erop, dat

de nieuwelingen afkomstig waren uit een streek, waar de malaria als volksziekte van geen beteekenis is. In verband met de gunstige resultaten, welke op de Tjihea-vlakte zijn verkregen, werd ter bestrijding van de malaria op de kolonisatie Gedong Tataan c.a. het volgende voorgesteld: het volkomen droogleggen en gedurende eenige maanden drooghouden van de sawahs na den padisnit; de gelijktijdige beplanting der sawahs; het zooveel mogelijk vrijhouden van de taluds der tertiaire leidingen van vegetatie; de verbetering van den afvoer van het overvloedige water; het aanmoedigen, voor zoover noodig, van cultuur van tweede gewassen in den Oostmoesson.

In afwachting van de uitvoering van deze maatregelen moest de behandeling der zieken met dezelfde intensiteit worden gecontinueerd. Chinineverstrekking bij wijze van prophylaxe scheen niet noodig, daar dit geenszins leidt tot de ontwikkeling van de natuurlijke immuniteit. Het leek daarom beter bij de kinderen te rekenen op het van zelf tot stand komen van eene natuurlijke immuniteit en hun alleen chinine toe te dienen bij acute manifestaties bij primaire infecties dan wel recidieven. In verband met de vondst van enkele larven van *A. hyrcanus* in talrijke plassen langs den weg tusschen Gedongdalem en de Batanghari leek het wel geraten van meet af de afwatering in het geheele gebied te verzorgen, daar ook hier de kolonisten zich zullen toeleggen op den natten rijstbouw. Deze immigranten, die zeer lage miltindices vertoonden, zijn zeer gevoelig voor malaria-infecties, en gezien de aanwezigheid van malaria-overbrengende muskieten is het dringend gewenscht de zieken onmiddellijk te behandelen, teneinde catastrophale explosies te voorkomen.

In April werd de in Benkoelen gelegen kolonisatie Garoet, gelegen aan den linkeroever van de Kali Ketahoen, bestaande uit gewezen werklieden van de in 1931 gesloten Gouvernements goud- en zilveronderneming Tambangsawah met hunne gezinnen, aan een onderzoek onderworpen. Bij een vroeger onderzoek der kolonisten op 13 Augustus 1931 was gebleken, dat er eene malaria-epidemie heerschte. Aan de zieken was toen chinine verstrekt. Het bevolkingsonderzoek op 8 April 1932 leerde, dat de epidemie geluwd was en dat successievelijk het chronisch-endemisch stadium zou worden bereikt. Dit is een evenwichtstoestand, die gekenmerkt wordt door een lagen parasietenindex bij de volwassenen als gevolg van verkregen immuniteit en een hoogen bij kinderen, in het bijzonder bij de zeer jonge, die als het ware na de geboorte eene epidemie doormaken. Zonder verandering der uitwendige omstandigheden zou onder zulke omstandigheden import van Javanen uit een malariavrij gebied per se worden gevolgd door eene malaria-explosie onder de nieuwelingen en ook onder de oudere kolonisten. In verband hiermede werd besloten voorloopig geen nieuwe kolonisten toe te laten.

In dit chronisch-endemisch stadium leek het niet noodig, prophylactisch chinine te verstrekken. De koortslidders, in hoofdzaak kinderen, dienden evenwel intensief te worden behandeld.

Eene assaineering tegen de schuldige species komt in hoofdzaak neer op verbetering van den afwateringstoestand van het geheele gebied en het malaria-ongevaarlijk maken van de permanente en tijdelijke vischvijvers o.a. door middel van kepala timah en ikan mas, die de larven der gevaarlijke anophelinen verdelgen.

Ook in andere in Benkoelen gelegen vestigingen van kolonisten werden onderzoekingen gehouden en maatregelen genomen tot bestrijding van malaria.

Een ander punt, waaraan in 1932 speciale aandacht werd gewijd, is het gevaar van verspreiding der malaria door het kappen van vloedbosschen.

Op grond van de overweging, dat chinine gecombineerd met plasmochine bij malaria-infecties, ook die met tropica, het zeer belangrijke voordeel heeft (boven chinine alleen) de koortsduur te bekorten, het aantal recidieven te beperken en daarmede het aantal permanente genezingen te verhoogen, werd na overleg met den Inspecteur Pharmaceut besloten, in het bijzonder voor de massale verstrekking aan de zieke bevolking bij malaria-epidemieën, tabletten te doen vervaardigen, inhoudende chinine en eene kleine hoeveelheid plasmochine, waaraan de naam „Malariatabletten DVG” zou worden gegeven.

Aanvankelijk werden deze tabletten in de apotheek van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia aangemaakt en ongecandeerd afgeleverd. Vele aanvragen uit verschillende deelen van den Archipel kwamen weldra binnen. In December 1932 werd per circulaire bekend gemaakt, dat de malaria-tabletten in den vervolge door het Algemeen magazijn van geneesmiddelen te Bandoeng zouden worden afgeleverd. De aanmaak zou niet meer gebeuren in de apotheek van de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Batavia doch op de Bandoengsche Kininefabriek. De tabletten zouden worden gecandeerd en geel gekleurd.

Gedurende 1932 werden ook proeven ondernomen met atebriane, een nieuw malaria-geneesmiddel.

De *tuberculose* is blijkens de in den loop der jaren verrichte onderzoeken en verzamelde gegevens eene in geheel Nederlandsch-Indië algemeen verspreid voorkomende ziekte. Zelfs onder de zeer geïsoleerd levende Dajaks in de Boven-Mahakam (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werd $\frac{1}{3}$ % der 8500 onderzochten lijdende aan longtuberculose bevonden. In het algemeen kan men zeggen, dat de meeste gevallen voorkomen in de groote kustplaatsen, minder in de centra in het binnenland, terwijl de frequentie snel afneemt naar mate men het onderzoek verder van de centra verwijderd instelt.

Tuberculose bij kinderen is zeldzaam, hoewel zij den laatsten tijd meer wordt gezien dan vroeger; been- en gewrichtstuberculose zijn veel minder frequent dan in Europa. Onder de Inheemsche mannelijke bevolking worden de meeste tuberculoselijders gevonden onder de z.g. betere standen, kleine ambtenaren, onderwijzers, terwijl een groot aantal gevonden wordt onder de armere Chineesche bevolking.

Aan een groot aantal Inheemsche landsdienaren moest wegens deze ziekte verlof verleend worden, namelijk aan 21,5 % van het totaal der aan deze categorie van ambtenaren verleende ziekteverloven (in 1931 20,6 %).

De Centrale Vereeniging tot bestrijding der Tuberculose in Nederlandsch-Indië houdt zich bezig met de organisatie van de tuberculosebestrijding; zij voert propaganda voor de bestrijding der ziekte, houdt toezicht op de drie bestaande sanatoria (Tjisaroea, Patjet en Batoe). Een vierde sanatorium in de Minahasa is in aanbouw.

Behalve deze sanatoria bestaan nog de speciale tuberculose-afdeelingen in enkele groote ziekenhuizen, waaruit de groote meerderheid der sanatoriumpatiënten gerecrueteerd wordt.

Ten slotte werken nog eenige consultatiebureaux, waaraan thans poliklinieken worden verbonden, ten einde de populariteit dezer bureaux te verhoogen; men vindt deze te Batavia, Semarang, Modjokerto en Medan.

Onder de oogziekten, die veel aangetroffen worden, behoort het *trachoom*. In sommige streken, waar het bijzonder veelvuldig voorkomt, zijn speciale medici aangewezen voor de bestrijding van die ziekte, zooals in Tegal en Pemalang. Er zijn daar 16 poliklinieken, waar grootendeels trachoompatiënten behandeld werden. In 1932 werden op die poliklinieken 115 146 consulten gegeven; 14 576 nieuwe patiënten meldden zich gedurende dat jaar aan, van wie 6697 of 46 % lijdende aan trachoom.

In de Gouvernements Burgerlijke Ziekeninrichting te Pemalang en in het Kardinah-Ziekenhuis te Tegal, later ook op de nieuwe polikliniek te Ketanggong (reg. Brebes), werden 676 oogheelkundige operaties verricht. Soortgelijke poliklinieken bestaan ook te Serang, Bodjonegoro en Pasoeroean.

De bestrijding van *framboesia*, een zeer algemeen voorkomende ziekte, werd ook in 1932 door middel van inspuitingen met neosalvarsan resp. neotreparsenan voortgezet. In die streken, waar de ziekte het veelvuldigst voorkomt, werden wederom eenige medici speciaal met de behandeling belast. Het blijft nog steeds zeer moeilijk, de behandelde personen ertoe over te halen zich aan een tweede en eventueel derde injectie te onderwerpen, terwijl dit voor eene intensieve en doelmatige bestrijding toch noodzakelijk is. Ondanks het groote aantal gegeven injecties — Java en Madoera 381 858 (in 1931 425 430), Zuid-Sumatra 16 098 (in 1931 18 626), Celebes en Onderhoorigheden 61 659 (in 1931 56 772), Manado

16 694 (in 1931 19 797), Molukken 32 689 (in 1931 ruim 30 000) — kan dan ook in de meeste streken geen werkelijk groote en blijvende vermindering van het aantal lijdens waargenomen worden. Velen, die vroeger eene kleine vergoeding voor eene injectie konden betalen, zijn daartoe thans niet in staat, zoodat het aantal gratis injecties bijna overal is toegenomen.

Lijders aan *geslachtsziekten* worden behandeld in de verschillende ziekeninrichtingen, wanneer hospitaalbehandeling noodzakelijk is, en verder op de algemeene poliklinieken. Van de speciaal voor lijdens aan geslachtsziekten ingerichte poliklinieken kon tengevolge van den ongunstigen financieelen toestand van 's Landskas slechts één te Soerabaja gehandhaafd blijven.

Voortgegaan werd met de opsporing en behandeling van lijdens aan *venerisch granuloom*, welke ziekte uitsluitend bij de bevolking van Zuid-Nieuw-Guinee is geconstateerd. Het plan bestaat om enkele van de 7 hulphospitaaltjes, die hoofdzakelijk ingericht zijn voor de behandeling van lijdens aan venerisch granuloom, op te heffen en daarvoor in de plaats een concentratiekamp te Merauke op te richten, gebouwd in den trant der Kaja-Kaja-huizen. In sommige tot dusver weinig bezochte streken van dit gebied werd eene zware besmetting met deze ziekte onder de nog schuwe bevolking aangetroffen; daarentegen is de ziekte in de omgeving van Toerai dank zij eene intensieve bestrijding sterk verminderd.

In 1932 werd door den Dienst der Volksgezondheid een begin gemaakt met de toepassing der nieuwe opvattingen omtrent de meest doelmatige en minst kostbare wijze, waarop onder de huidige financieel ongunstige omstandigheden de *leprabestrijding* doorgevoerd moet worden. De werkzaamheden bestaan uit laboratoriumwerk, kliniek en polikliniek, en epidemiologisch onderzoek. In de laboratoria werd door speciaal voor het leprabestrijdingswerk aangewezen medici de toepassing van de dikke druppel-methode, om leprabacillen in het bloed aan te toonen, uitgewerkt. Tevens werden proeven genomen met het cultiveeren van leprabacillen in leucocyten-culturen en werd de invloed van verschillende voor den mensch wellicht gevaarlijke geneesmiddelen door middel van de dierproef nagegaan.

In de kliniek werd de therapeutische waarde onderzocht van verschillende, reeds in meer landen toegepaste geneesmiddelen, zooals chaulmogra-oliën, ethylesters, zouten, goud-praeparaten, stralen-therapie.

Het epidemiologisch onderzoek begint met het zoo nauwkeurig mogelijk vaststellen van aantal en verspreiding der lepralijders in de verschillende ressorten. In enkele heeft een dergelijk onderzoek met behulp van de bestuursambtenaren reeds plaats gehad. Zoo konden in het regentschap Ngandjoek 204 lijdens geregistreerd, onderzocht en klinisch geclassificeerd worden. Ook alle huisgenooten van deze patiënten werden klinisch en bacterioscopisch onderzocht, waarbij 10 bacillendragers ontdekt werden. In het regentschap Kediri werden 129 lijdens op deze wijze onderzocht, terwijl in de residentie Madioen de desa Tjaroeban 39 patiënten bleek te herbergen. In Tajoe werden op ruim 8000 menschen slechts 2 lepralijders ontdekt. Van 18 000 Inheemsche schoolkinderen bleek geen enkel lepraverschijnselen te vertoonen. Getracht wordt de klinisch geclassificeerde lijdens poliklinisch, als zij in het beginstadium der ziekte verkeerden of voor hun omgeving niet besmettelijk zijn, en klinisch in ziekenhuizen, als zij besmettelijk zijn, te doen behandelen. Van het systeem om elken lepralijder in een leprozerie of leprozenkampong te doen opnemen, wordt hoe langer hoe meer teruggekomen, daar de leprozerieën tot opname van slechts een gering deel aller lijdens ruimte bieden, en omdat men betere resultaten verwacht van individueele behandeling op polikliniek en in ziekenhuis.

De bestrijding van *ankylostomiasis* (mijnwormziekte) bestaat uit individueele behandeling, waarvoor, evenals bij de framboesia, eenige artsen zijn aangewezen. De Medisch-Hygiënische Propagandadienst tracht door filmvertooningen, voordrachten, enz. aan de bevolking eenig begrip van de wijze van infectie met mijnwormen en de vermindering daarvan bij te brengen.

Het resultaat van deze bestrijdingswijze is uiteraard niet onder getallen te brengen. Eene aanwijzing, in hoever deze propaganda succes heeft, is wellicht te

vinden in de mate, waarin gebruik wordt gemaakt van boorlatrines, die gedurende 1932 in grooten getale in verschillende streken werden aangelegd.

Assaineeringswerken.

De voortzetting van de malaria-assaineeringswerken in de vischvijverzône ten Noorden van Batavia leidde tot de voltooiing van de reeds in 1931 aangevangen verbetering van het vischvijvercomplex Heemraad ten Oosten van het Oude havenkanaal.

Een project werd opgemaakt voor de verbetering van het complex Moeara-Karang ten Westen van het complex Pekoelitan.

Na de opheffing van het assaineeringskantoor van den Dienst der Volksgezondheid te Soerabaja werd het onderhoud der assaineeringswerken aldaar opgedragen aan den, onder het Departement der Burgerlijke Openbare Werken (B.O.W.) ressorteerenden Dienst der Solo-vallei-werken.

Den betrokken B.O.W.-diensten werd van advies gediend voor verschillende aan te leggen kleine werken, o.a. de assaineeringswerken te Laboehanhadji, voor het kolonisatieterrein te Perbo, te Manokwari, te Bandoeng, te Ngawi en te Pontianak.

Ten behoeve van verschillende locale ressorten werden op afwaterings- en rioleeringsgebied adviezen uitgebracht, of wel voorloopige of uitgewerkte ontwerpen opgemaakt ter verkrijging van een Landssubsidie, met name voor Cheribon, Bandoeng, Medan, Modjokerto, Blitar, Tegal, Pekalongan, Soerabaja en Meester Cornelis. Voor Padang werd een nieuw vóór-ontwerp voor afwatering en rioleering opgemaakt, terwijl van voorlichting werd gediend bij het opmaken van de ontwerpen voor de rioleering van Jogjakarta en Buitenzorg. In bewerking bleven de ontwerpen voor den waterafvoer en de rioleering van Batavia en Soerabaja.

Ter verkrijging van eene Landssubsidie werden voor de verbetering van eenige kampongs in de gemeenten Batavia, Meester Cornelis, Bandoeng, Magelang, Pekalongan, Paseroean, Cheribon, Buitenzorg, Medan, Palembang en Manado adviezen uitgebracht.

Door het Land werden geen nieuwe drinkwatervoorzieningen aangelegd; slechts werden eenige reeds in uitvoering zijnde werken voltooid, zoo b.v. de in 1930 aangevangen aanleg van de drinkwaterleiding te Rangkasbitong, waaraan eene ontzuringsinstallatie werd toegevoegd in verband met de sterk agressieve eigenschappen van het water.

Ook de in dat jaar aangevangen aanleg van de drinkwaterleiding te Indramajoe kwam in 1932 gereed.

De drinkwatervoorziening van Tabanan en Denpasar, waarvan de uitvoering, in verband met de opheffing van het assaineeringskantoor van den Dienst der Volksgezondheid te Soerabaja, werd opgedragen aan het Departement der Burgerlijke Openbare Werken, kwam einde 1932 nagenoeg gereed.

Ten behoeve van de, bij den dienst der Burgerlijke Openbare Werken in uitvoering zijnde Gouvernements-watervoorziening van Sigli werden eenige verbeteringen in overweging genomen, terwijl door den betrokken B.O.W.-dienst in overleg met den Dienst der Volksgezondheid vernieuwings- en verbeteringswerkzaamheden werden verricht aan de Gouvernements-drinkwatervoorzieningen te Langsa, Amboina en Makassar.

Voor de watervoorziening van Lahat der Staatsspoorwegen werd een aanvullend project opgemaakt en voor de verbetering van de, bij de Bangkatin-winning in beheer zijnde waterleiding van Muntok advies uitgebracht.

Talrijke adviezen werden gegeven aan en/of ontwerpen samengesteld voor locale ressorten inzake aanleg, vernieuwing, verbetering en uitbreiding van drinkwatervoorzieningen, met name:

op Java: voor Gombong, Tjiandjoer, Sarangan, Ranoejoso, Klakah, Malasan, Kraksaän, Madioen, Salatiga, Pekalongan, Kediri, Cheribon;

op Sumatra: voor Padang, Bindjai, Palembang, Djambi, Bagan-siapiapi, Koealasimpang, Tandjoengpinang, Bengkalis;

op Borneo: voor Bandjermasin, Samarinda, Singkawang, Kotabaroe;

op Celebes: voor Donggala.

Adviezen met ontwerpen voor eene drinkwatervoorziening werden verstrekt voor verschillende hospitalen en tal van landsgebouwen, o.m. de politiekazerne te Menes, de gevangenissen te Tjipinang, Soekamiskin en Bentjoeloek, benevens voor de particuliere ondernemingen Tjikompaj, Loewoeng Gadjah en Lho Soekon.

Met uitzondering van Bandoeng werden de waterleidingen van West-Java geregeld door het Proefstation voor drink- en afvalwaterzuivering te Manggarai (Meester Cornelis) gecontroleerd.

Voor tal van watervoorzieningen en waterleidingvraagstukken werden de noodige onderzoekingen ter plaatse en/of op het laboratorium verricht en adviezen uitgebracht.

Volkshuisvesting.

In verband met de wenschelijkheid om op het op de vrije geldmarkt nog beschikbare kapitaal slechts bij dringende noodzaak een beroep te doen, werd van 's Landswege geen garantie meer verleend op de richtige betaling van rente en aflossing van nieuwe, door naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting aan te gane leeningen, tenzij deze zouden dienen voor de financiering van bouwplannen, ter leniging van een noodzakelijk onmiddellijk te verbeteren woningnood.

Het huizenbezit der 16 naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting was einde 1932 als volgt.

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Batavia.	16 woningen	f 45,— à f 65,—
	56 „	50,— „ 80,—
	24 „	25,— „ 30,—
	26 petakwoningen	12,50
	38 éénkamerwoningen	5,—
	10 petakwoningen	2,70 „ 4,40
	39 „	7,25
	4 kleine woningen	12,80
	36 petakwoningen	6,75 „ 7,—
	4 „	16,— „ 16,50
	20 kleine woningen	12,—
	64 woningen	81,— „ 132,50
	88 éénkamerwoningen	4,—
Buitenzorg.	6 woningen	10,—
	6 „	13,—
	8 „	40,—
	4 „	50,—
	4 „	75,—

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Soekaboemi.	22 woningen	f 16,— à f 25,—
	17 „	50,— „ 60,—
Cheribon.	35 „	2,— „ 3,—
	23 „	6,— „ 8,—
	1 woning	16,—
	8 woningen	26,— „ 27,—
	5 „	31,—
	12 „	50,—
	7 „	65,—
Pekalongan.	5 „	82,—
	6 „	97,50
	—	—
Tegal.	—	—
Semarang.	628 woningen	3,— à 22,50
	35 warongs	6,75 „ 10,50
	4 woningen	11,25
	15 „	40,—
	4 garages	6,—
	25 woningen	110,— „ 140,—
Soerabaja.	4 toko's	50,— „ 75,—
	188 woningen	8,25 „ 9,50
	282 „	10,— „ 23,—
	18 „	32,75
	49 „	45,— „ 60,—
	6 „	73,50 „ 76,50
	332 „	2,— „ 3,—
	68 „	6,50
	4 „	12,50
	2 warongs	25,—
	44 woningen	28,50
	57 „	30,— „ 35,—
	80 „	40,— „ 65,—
	1 woning	85,—
	19 woningen	27,50 „ 28,50
	28 „	37,50 „ 60,—
	21 „	80,— „ 120,—
22 „	33,50	
4 „	47,50 „ 65,—	
34 „	33,50 „ 42,—	

Naamlooze vennootschappen voor de volkshuisvesting.	Aantal woningen.	Huurwaarde per maand.
Modjokerto.	—	—
Madioen.	20 woningen	f 40,— à f 57,50
	1 woning	77,50
	1 „	150,—
Pasoeroean.	—	—
Probolinggo.	—	—
Palembang.	32 woningen	85,— à 110,—
Padang.	—	—
Makassar.	2 woningen	110,—
	7 „	80,—
	14 „	65,—
	8 „	60,—
	58 „	32,50
	10 „	30,—
	8 „	20,—
	80 „	8,—
Manado.	—	—

Ziekenverzorging.

a. *Organisatie.* De reeds in 1931 voorbereide maatregelen om op de uitgaven van het Land voor de individueele ziekenverzorging op intensieve wijze te bezuinigen werden in 1932 met kracht doorgevoerd.

Bovendien werd voortgegaan met eene scherpe contrôle op de economische beheersvoering der Landsziekeninrichtingen, terwijl de credieten dermate verlaagd werden, dat de beheerders dier ziekeninrichtingen genoodzaakt werden om, teneinde begrotingoverschrijding te voorkomen, den reeds in 1931 voorgeschreven maatregel betreffende de bekorting van den verplegingsduur van de patiënten en de vervanging van de klinische verzorging door poliklinische hulp met grootere stiptheid uit te voeren.

Een andere wijze om op 's Lands uitgaven te bezuinigen was de aanmoediging van het particulier initiatief, of dat van autonome ressorten, om de individueele ziekenverzorging van het Land met geldelijken Regeeringssteun over te nemen. De in 1932 begonnen onderhandelingen, de overdracht van het ziekenhuisbeheer betreffende, hebben nog niet tot bepaalde resultaten geleid, hoewel reeds eenige regentschappen, stadsgemeenten, zendingsgenootschappen en de Missie hun wensch hebben te kennen gegeven om het ziekenhuisbeheer van het Land over te nemen.

Voorts werd eene intensieve propaganda voornamelijk op Java gevoerd om de regentschappen te winnen voor het denkbeeld om het beheer van poliklinieken van het Land over te nemen, welke propaganda op het eind van het jaar meer en meer met succes beloofde bekroond te worden.

In het systeem der beheersvoering van de Landsziekeninrichtingen werd geen verandering gebracht, daar het stelsel van eigen beheer juist in deze voor het

Land zoo ongunstige tijdsomstandigheden het beste middel blijkt om den aankoop van levensmiddelen, enz. te doen geschieden tegen de laagst mogelijke marktprijzen.

b. *Gouvernements centrale burgerlijke ziekeninrichtingen.* Uit het volgend vergelijkend overzicht van de beheersuitkomsten over de jaren 1931 en 1932 blijkt, dat op de totale bedrijfsuitgaven in alle drie ziekeninrichtingen belangrijk werd bezuinigd. Voor een deel werd deze bezuiniging verkregen door de daling van de prijzen der voedingsmiddelen, doch ook door de beperking van het patiëntental en van den verplegingsduur.

Gouvernements Centrale burgerlijke zieken- inrichtingen.	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde kosten per verpleegdag, exclusief rente, afschrijving, personeel en overtochtskosten.		Totale kosten.	
	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
Batavia	1 000	1 000	867	732	316 608	268 263	f 3,24	f 3,24	f 1 025 953,73	f 869 714,52
Semarang	642	642	510	388	185 853	141 443	3,16	3,40	586 484,84	481 450,16
Soerabaja	1 000	1 000	744	578	271 703	211 639	3,41	3,33	923 376,30	704 878,—

c. *Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen.* Einde 1931 bedroeg het aantal Landsziekeninrichtingen op Java en Madoera 46 en in de Buitengewesten 30, terwijl einde 1932 die aantallen onderscheidenlijk bedroegen 45 en 29. In den loop van 1932 werd namelijk de Landsziekeninrichting te Loemadjang (Oost-Java) door den Regentschapsraad overgenomen, terwijl de ziekeninrichting te Kepahiang (Benkoelen) wegens haar bouwvalligheid en de geringe belangstelling van de zijde der inheemsche bevolking werd gesloten (G.B. 22 Febr. 1932 n°. 23).

Uit het volgend vergelijkend overzicht blijkt de vermindering van de totale kosten, hetgeen, evenals reeds bij de Centrale burgerlijke ziekeninrichtingen werd opgemerkt, een gevolg is van de daling van de prijzen der voedingsmiddelen, de beperking van het patiëntental en van den verplegingsduur.

Totaal capaciteit der Gouvernements burgerlijke zieken- inrichtingen.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde kosten per verpleegdag.		Totale kosten.	
1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
4 417	4 284	3 158	2 756	1 152 589	1 003 880	f 1,30 ¹⁾	f 1,32	f 1 498 256,88 ¹⁾	f 1 324 888,50

d. *Gesubsidieerde particuliere ziekeninrichtingen.* Einde 1932 bedroeg het aantal ziekenhuizen 48 en het aantal hulpziekenhuizen 41, tegen 47 ziekenhuizen en 42 hulpziekenhuizen in 1931.

Bijgekomen is het ziekenhuis te Koealapakoeas (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waarvan de voorbereiding van de oprichting dagteekent uit het jaar 1927. Na langdurige onderhandelingen tusschen den Dienst der Volksgezondheid en het betrokken Bazelsehe zendingsgenootschap werd eindelijk overeenstemming verkregen inzake het ontwerp der ziekeninrichting, hetwelk in verband met de tijdsomstandigheden in zeer eenvoudige stijl is gehouden, doch waarvoor door het Land met het oog op het tijdelijk karakter der gebouwen geen bouwsubsidie werd verleend. De ziekeninrichting wordt slechts in haar periodieke uitgaven van Landswege tegemoetgekomen.

¹⁾ In het Verslag over 1931 (blz. 298) was onderscheidenlijk opgegeven f 1,17 en f 1 350 936,88. In deze cijfers waren de kosten der medicijnen niet begrepen; in de nieuwe cijfers zijn deze kosten wel verwerkt.

Het hulpziekenhuis te Alijan (Kedoe) werd door de zending gesloten, terwijl voor het hulpziekenhuis te Pakantan (Tapanoeli) wegens de geringe belangstelling van de inheemsche bevolking voor deze inrichting de Landssubsidie werd ingetrokken.

Als nieuw subsidie-objekt valt te vermelden het van de Rooms-katholieke missie uitgaand hulpziekenhuis te Pemangkat (Westerafdeeling van Borneo). De van Landswege verleende bouwsubsidie betrof een zeer eenvoudig ontwerp.

Ten behoeve van uitbreiding en verbetering van het zendingshospitaal te Modjowarno werd eene bouwsubsidie verleend.

Het nieuwe zendingshospitaal te Taroetoeng (Tapanoeli), hetwelk in de plaats is gekomen van het niet meer aan de eenvoudigste eischen voldoende zendingshospitaal te Pearadja, werd in gebruik genomen.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1931 en 1932 van de belangrijkste ziekeninrichtingen.

Ziekeninrichting te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per dagbed.		Totale subsidie.	
	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
Blora	95	95	144	150	52 326	54 935	f 0,75	f 0,73	f 39 129,27	f 39 925,—
Jogjakarta (Petronella)	380	380	344	337	125 348	123 508	0,87	0,84 ⁵	109 247,60	104 388,28
Soerakarta (Zending)	208	208	259	260	94 495	95 160	0,76	0,72	71 615,22	68 783,30
Soerakarta (Vereen. Ziekenzorg)	156	156	174	178	63 532	65 163	0,77	0,68	48 652,25	44 496,25
Poerbolinggo	109	109	129	136	46 879	49 731	0,77	0,69	36 235,50	34 461,75
Poerworedjo	156	156	158	188	57 720	68 577	0,80	0,70	46 065,01	48 306,55
Keboemen	159	159	186	186	67 840	68 015	0,68	0,66	46 092,97	44 965,—
Kelet	146	146	122	132	44 289	48 240	0,68	0,65	30 085,28	31 477,28
Modjowarno	176	176	239	233	87 122	85 296	0,75	0,76	64 916,51	64 568,72
Tjepoe	124	124	128	117	46 632	42 844	0,66	0,66	30 803,98	28 447,98
Balige	75	75	134	134	48 981	48 981	0,69	0,69	34 021,69	33 721,69
Pearadja (Taroetoeng)	51	51	104	101	37 914	36 908	0,72	0,73	27 366,03	26 948,53

e. *Gesubsidieerde locale ziekeninrichtingen.* Gelijk hiervóór reeds vermeld is (zie onder het hoofd „Gouvernements burgerlijke ziekeninrichtingen”), werd het beheer van de Landsziekeninrichting te Loemadjang (Oost-Java) aan den Regentschapsraad overgedragen.

Een vergelijkend overzicht over de jaren 1930 en 1931 betreffende de beheersuitkomsten, verleende subsidies, enz. volgt hieronder.

Ziekenhuis te:	Capaciteit.	Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
		1930.	1931.	1930.	1931.	1930.	1931.	1930.	1931.
Bandoeng	214	163	167	59 734	61 046	f 2,21	f 2,04	f 132 243,89	f 124 665,24
Garoet	188	166	188	60 618	50 221	0,83	0,86	50 334,25	43 329,30
Tasikmalaja	184	163	136	59 523	49 481	1,02	1,17	60 870,77	57 760,43
Indramajoe	70	73	74	26 755	26 954	0,77	0,86	20 678,60	23 235,77
Soekaboemi	112	83	121	30 585	43 958	1,08	0,83	33 287,48	36 444,27
Cheribon	197	157	154	57 571	55 996	1,12	1,08	64 872,32	60 547,84
Banjoemas	169	132	138	48 383	50 389	0,76	0,80	36 995,—	40 245,59
Tegal	76	139	140	50 853	51 194	0,79	0,75	38 355,35	35 465,13
Koedoes	102	126	142	46 320	52 172	0,78	0,76	36 472,31	39 725,75
Pamekasan	58	80	92	29 397	33 388	0,62	0,61	18 281,80	20 468,85
Pasoeroean	112	50	43	18 457	15 773	1,12	0,89	20 691,56	14 032,15
Kajoesagoeng	16	8	11	2 998	4 002	0,62	0,49	1 869,81	1 986,94
Medan	155	65	130	24 037	47 343	1,03	0,68	34 825,12	32 011,27

f. *Vacantiekolonies en herstellingsoorden.* De jaarlijks aan deze inrichtingen verleende tegemoetkomingen bedroegen voor:

	1931	1932
Soekaboemi	f 1020	f 1510
Salatiga	5808	3549
Malang	4068	3249
Raja	386	138

Met ingang van 1 Januari 1933 werd de voor deze inrichtingen geldende subsidieregeling ingetrokken (I. S. 1932 n°. 229).

g. *Verpleging van opiophagen.* Aan de aan het zendingsziekenhuis „Immanuel” te Bandoeng verbonden afdeling voor de verpleging van opiophagen werd in 1932 een subsidie in de exploitatiekosten toegekend van f 3728, tegen f 3244 in 1931.

h. *Verpleging van psychisch minderwaardigen te Temanggoeng.* In deze inrichting worden zwakzinnigen van elken landaard verpleegd beneden den leeftijd van 16 jaar. Oudere zwakzinnigen kunnen voorloopig niet worden opgenomen. De opnemng van patiënten staat onder controle van den geneesheer-directeur van het krankzinnigengesticht te Magelang.

Capaciteit.		Aantal verpleegden per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Totale subsidie.	
1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
90	90	58	67	21 420	24 640	f 9 588	f 10 778,78

i. *Sanatoria voor longlijders.* Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over de jaren 1931 en 1932.

Sanatorium te:	Capaciteit.		Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
Batoe	25	27	18	17	6 917	6 487	—	f 0,24	—	f 1 603,69
Patjet	50	50	44	47	16 300	17 201	f 0,70	0,64	f 11 461,56	11 090,56
Tjisaroea. . .	123	135	91	117	33 501	41 985	0,51	0,66	24 436,01	28 520,83

Te Manado is in voorbereiding de oprichting van een sanatorium voor longlijders, welks bouw geheel zal worden bekostigd uit de door middel van particuliere bijdragen bijeengebrachte gelden ten behoeve van het Minahasa-Jubileum-Fonds. Voor den bouw is reeds een aannemer gevonden, zoodat met de bouwwerkzaamheden spoedig een aanvang zal worden gemaakt.

j. *Leprozengestichten.* De leprozerie te Sitoemba (Tapanoeli) werd wegens haar ongeschiktheid voor verdere opnemng van leprozen gesloten; de zich in die inrichting bevindende lijders werden naar de gestichten te Hoeta Salem (Tapanoeli) en Poeloe Sitjanang (Oostkust van Sumatra) afgevoerd.

Hieronder volgt een vergelijkend overzicht over 1931 en 1932.

Leprozerie te:	Gemiddeld aantal patienten per dag.		Totaal aantal verpleegdagen.		Gemiddelde subsidie per verpleegdag.		Totale subsidie.	
	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
Pelantoengan . . .	170	174	62 354	63 948	f 1,09	— 1)	f 68 526,50	— 1)
Semaroeng . . .	148	148	53 992	54 458	0,46	— 1)	24 971,24	— 1)
Donoredjo . . .	151	163	55 288	59 791	0,57	— 1)	31 656,81	— 1)
Koendoer . . .	227	227	83 006	83 424	0,32	— 1)	26 889,57	— 1)
Sitoemba . . .	49	9	17 946	3 594	0,27	— 1)	4 951,16	— 1)
Hoeta Salem . . .	452	447	164 932	163 456	0,28	f 0,25	47 500,51 ⁵	f 40 982,08
Batoe Hitam . . .	9	8	3 456	3 292	0,66	— 1)	2 294,94	— 1)
Poeloe Sitjanang . .	422	438	154 178	160 453	0,24	— 1)	38 198,08	— 1)
Poeloe PoAmat . . .	57	66	20 908	24 457	0,33	0,25	7 096,35	6 231,15
Singkawang . . .	66	74	24 387	27 408	0,60	0,54	14 816,27	14 987,68
Amboina . . .	142	149	52 072	54 535	0,41	0,40	21 605,69	22 044,69
Saolar . . .	9	10	3 244	3 844	0,33	0,21	1 090,65	834,81

k. *Poliklinieken.* Gedurende 1932 werd een begin gemaakt met het brengen van eenige orde op het gebied van het polikliniekwezen. Onder de tot dusver geregistreerde poliklinieken staan vele te boek, welke in verband met het onvoldoende (weinig frequent) medisch toezicht en de ondeskundige leiding den naam van polikliniek niet verdienen. Daarom was het gewenscht om van het begrip polikliniek eene scherpe definitie te geven. Die plaatsen, waar de medicijnverstrekking aan de inheemsche bevolking niet dagelijks door een bevoegd persoon kan plaats hebben en waar geregelde medische contrôle ten eenenmale ontbreekt, zullen in den vervolge niet meer als poliklinieken worden opgegeven.

Voorts bleek het noodig om het gemengd polikliniekbedrijf, waaronder moet worden verstaan de samenwerking van den Dienst der Volksgezondheid met verschillende autonome gemeenschappen of Inlandsche gemeenten bij de instandhouding van de poliklinieken en de financiering van de daaraan verbonden personeele en materiele uitgaven, zoo veel en zoo spoedig mogelijk om te zetten in een beheer in één hand. Teneinde dezen toestand te bereiken, werd er bij de betrokken autonome gemeenschappen op aangedrongen om het polikliniekbedrijf geheel zelfstandig zonder verderen steun van het Land voort te zetten. De in deze richting gevoerde propaganda heeft zich in hoofdzaak beperkt tot Java en Madoera, ofschoon ook elders voor dat doel gepropageerd werd. Met deze gedragslijn tracht de Dienst der Volksgezondheid orde te brengen in de classificatie van die poliklinieken, welke tot dusver een tweeslachtig karakter droegen en die nu eens als Landspolikliniek en dan weer als Regentschapspolikliniek werden opgegeven.

Afgescheiden van de besproken propaganda, werd bij autonome gemeenschappen aangedrongen op de overname van de andere zuivere Landspoliklinieken.

Krankzinnigenverzorging.

Einde 1932 waren in de gestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen tezamen 8599 bedden, die aldus waren verdeeld.

De krankzinnigengestichten:

Buitenzorg	1965
Lawang	2802
Mageiang	1294
Sabang	1328
	7389

1) Deze subsidie is nog niet toegekend.

De doorgangshuizen:

Batavia-Centrum (Grogol)	342
Semarang	299
Soerakarta (Mangoendjajan)	150
Soerabaja (Pegirian)	185
	976

De verpleegtehuizen:

Loeboekpakam	60
Padang	50
Palembang	30
Bandjermasin	24
Makassar	40
Manado	30
	234

Einde 1931 bedroeg de capaciteit van alle inrichtingen 8462 bedden, zoodat gedurende 1932 eene uitbreiding heeft plaats gevonden van 137 bedden. Op het eind van het jaar waren al deze bedden bezet, terwijl er zelfs eene overbezetting viel te constateeren.

Stand van het aantal verpleegden einde 1932 in alle krankzinnigen-gestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen.

Inrichting.	Europeanen.		Inheemschen.		Vreemde Oosterlingen.		Totaal.
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	
Buitenzorg	234	142	765	529	184	61	1 915
Lawang	148	112	1 605	820	143	39	2 867
Magelang	—	—	586	601	73	52	1 312
Sabang	—	—	760	327	171	29	1 287
Grogol	—	1	189	132	41	25	388
Semarang	—	—	159	102	27	9	297
Soerakarta	—	—	77	68	3	2	150
Pegirian	—	—	73	66	17	3	159
Loeboekpakam	—	—	47	26	12	8	93
Padang	—	—	12	14	—	—	26
Palembang	—	—	15	7	1	—	23
Bandjermasin	—	—	20	5	2	2	29
Makassar	—	—	46	11	2	—	59
Manado	—	—	22	7	—	1	30
Totaal	382	255	4 376	2 715	676	231	8 635
	637		7 091		907		

Verloop der patiënten gedurende 1932 in de krankzinnigengestichten met eene gezamenlijke capaciteit van 7389 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1932.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.
Europeanen	mannen	70	54	28	20
	vrouwen	56	24	10	20
Inheemschen	mannen	779	295	234	133
	vrouwen	328	127	73	69
Vreemde Oosterlingen	mannen	141	48	47	25
	vrouwen	33	18	12	9
Totaal		1407	566	404	276
				1 246	

Verloop der patiënten gedurende 1932 in de doorgangshuizen met eene gezamenlijke capaciteit van 976 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1932.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd naar gestichten.
Europeanen	mannen . .	7	—	—	1	7
	vrouwen . .	8	5	2	—	3
Inheemschen	mannen . .	574	280	38	21	207
	vrouwen . .	266	136	11	15	62
Vreemde Oosterlingen	mannen . .	119	38	19	4	36
	vrouwen . .	24	17	2	6	1
Totaal		993	476	72	47	316
				595		

Verloop der patiënten gedurende 1932 in de zes verpleegtehuizen met eene gezamenlijke capaciteit van 234 bedden.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1932.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd naar gestichten.
Europeanen	mannen . .	1	—	1	1	—
	vrouwen . .	2	3	—	—	1
Inheemschen	mannen . .	236	110	10	32	93
	vrouwen . .	115	74	3	9	37
Vreemde Oosterlingen	mannen . .	48	21	5	8	16
	vrouwen . .	15	8	2	4	1
Totaal		417	216	21	54	148
				291		

Verloop der patiënten gedurende 1932 in alle krankzinnigengestichten, doorgangshuizen en verpleegtehuizen tezamen.

L a n d a a r d.		Bijgekomen gedurende 1932.	Ontslagen als hersteld of verbeterd.	Overleden.	Om andere redenen afgevoerd.	Geëvacueerd.
Europeanen	mannen . .	71	57	29	22	7
	vrouwen . .	66	32	12	20	4
Inheemschen	mannen . .	1 289	685	282	186	300
	vrouwen . .	610	337	87	93	99
Vreemde Oosterlingen	mannen . .	256	107	71	37	52
	vrouwen . .	70	43	16	19	2
Totaal		2 358	1 261	497	377	464
			2 135			

Bij een totaal aantal bijgekomen patiënten van 2538 zijn afgevoerd als hersteld of verbeterd, wegens overlijden en andere redenen 2135 patiënten, zoodat op het einde van het jaar de werkelijke stijging van het aantal verpleegden 2358 — 2135 = 223 patiënten bedroeg.

In het vorig Verslag werd melding gemaakt van moeilijkheden in de opneming van krankzinnigen, in de eerste plaats doordat de algemeene financiële toestand in die periode het niet toeliet uitbreiding te geven aan de verpleeggelegenheid, gelijk in de voorafgegangene jaren, en in de tweede plaats aangezien betrekkelijk weinig patiënten uit de gestichten en doorgangshuizen werden ontslagen. Om de aanhouding van geesteszieken in de gewone ziekenhuizen, gevangenissen en politieposthuizen zooveel mogelijk te verminderen, werd de ontruimde strafgevangenis te Pasoeroean verbouwd en op eenvoudige wijze ingericht voor 300 patiënten. Daar echter eerst in het laatste kwartaal van 1932 deze nieuwe inrichting voor een deel kon worden betrokken, is het gedurende 1932 met de opneming van patiënten een moeilijk jaar geweest.

Met de geneesheeren-directeur en de hoofden van de doorgangshuizen zijn wederom besprekingen gevoerd, om zooveel mogelijk het vervroegd ontslag van patiënten te bevorderen. Het hierdoor vrijkomen van plaatsen voor nieuwe patiënten, alsmede de voltooiing van de inrichting te Pasoeroean en het in gebruik nemen van de inrichting bij Medan zullen eene vlottere opneming en betere verpleging van krankzinnigen in 1933 waarborgen, dan gedurende 1932 mogelijk was.

Alle inrichtingen op Java en Celebes werden in 1932 geïnspecteerd, waarbij, behalve controle op de toepassing van de wettelijke bepalingen, ook het economisch beheer der inrichtingen alle aandacht had.

Pharmaceutische aangelegenheden.

De kosten, verbonden aan de geneesmiddelen-aanschaffing voor rekening van den Dienst der Volksgezondheid, daalden van 12,3 op 8,5 ton gouds. Hiermede daalden de onkosten voor geneesmiddelen in de kleine ziekeninrichtingen van dezen dienst tot 4 ct per verpleegdag.

Einde 1932 werd in 76 apotheken particuliere receptuur uitgeoefend, waaronder in 5 militaire apotheken en in 3 apotheken voor inwendigen dienst van groote lichamen. In de 68 particuliere apotheken voor het groote publiek werkten 179 assistenten, van wie 45 vrouwelijke.

Eene commissie werd door het hoofd van den Dienst der Volksgezondheid benoemd, om middelen te beramen ter verbetering van pharmaceutische toestanden.

Ziekteverloven van Landsdienaren.

In 1932 werd aan 30 mannelijke en 5 vrouwelijke landsdienaren (in 1931 32 en 6) een buitenlandsch ziekteverlof verleend.

Van de ziekte-oorzaken vormden — evenals het vorig jaar — de functioneele neurosen en psychosen de grootste groep, namelijk 42,9 % (in 1931 57,9 %). Daarnaast speelde de tuberculose een belangrijke rol met 14,3 % (in 1931 2,6 %) en in mindere mate de organische ziekten van zenuwstelsel en zintuigen (met uitzondering van het oog) met 11,4 % (in 1931 5,3 %) en de ziekten der ademhalingsorganen met 8,6 % (in 1931 2,6 %).

Wat de binnenlandsche ziekteverloven aan Europeesche landsdienaren betreft, vormen — evenals in 1931 — de functioneele neurosen en psychosen met 12,5 % (in 1931 14,7 %) ook hier de voornaamste ziekte-oorzaak voor de verleende verloven. Dan volgen de ziekten der spijsverteringsorganen met 8,1 % (in 1931 9,6 %), die der urogenitaalorganen (behalve venerische) met 7,7 % (in 1931 7,8 %), de tuberculose met 6,9 % (in 1931 7,6 %), de organische ziekten van zenuwstelsel en zintuigen (met uitzondering van het oog) en de ziekten der ademhalingsorganen elk met 6,7 % (in 1931 3,5 % resp. 5,7 %), terwijl het aandeel der geslachtsziekten in 1932 4,8 % bedroeg, tegen 7,7 % in 1931.

De voornaamste ziekten, welke aanleiding gaven tot het verleenen van binnenlandsche ziekteverloven aan Inheemsche landsdienaren, waren tuberculose met 21,5 % (in 1931 20,6 %), venerische ziekten met 15,3 % (in 1931 17,5 %), ziekten der ademhalingsorganen met 7,7 % (in 1931 6,2 %) en malaria met 5 % (in 1931 6,4 %).

F. JEUGDZORG.

Kinderbescherming.

a. *Zorg voor weezen en verlaten kinderen.* De intrekking van den Landsteun aan inrichtingen van liefdadigheid, waartoe in 1932 moest worden overgegaan, werd vergoed door de aandelen in groote geldloterijen, welke werden toegekend tot een bedrag als anders aan subsidie zou zijn genoten.

Intusschen liet de behoefte aan meer gestichtsruimte, vooral voor onverzorgde kinderen, zich door de ernstige tijdsomstandigheden steeds klemmender gevoelen. De in Indië niet zelden voorkomende ongeregelde huwelijkstoestanden en het ontbreken van voldoende leiding in de gezinnen ten aanzien van de kinderen maken eene opvoeding van deze in gestichten vrij dikwijls tot eene onafwijsbare noodzaak; te eerder, indien verminderde of weggevalen bestaansmiddelen de moeilijkheden in het gezin vergrooten.

Het tweede deel van dit Verslag bevat een opgave van de aantallen dezer gestichten en der daarin verpleegden.

b. *Civielrechtelijke dwangopvoeding.* Het aantal gevallen van ontzetting van ouders of voogden uit de ouderlijke macht of voogdij, welke tot het toekennen van de gevraagde tegemoetkoming in de verplegingskosten der minderjarigen aanleiding gaven, bedroeg 27.

In totaal werd in 1932 een bedrag van f 79 772 aan subsidie toegekend, hetwelk ruim f 12 000 meer is dan in 1931.

c. *Het Instituut der Gouvernementspupillen.* Het aantal dezer minderjarigen, wier opvoeding door het Land wordt bekostigd, liep van 329 van eind 1931 terug tot 291 op 31 December 1932.

Aangezien deze kinderen vaak reeds op jeugdigen leeftijd als Gouvernementspupil worden aanvaard, zal het nog eenige jaren duren, voordat het instituut, waarvan de opheffing is bevolen, geheel zal zijn verdwenen.

Het te hunnen behoeve uitgekeerde bedrag der Landsgelden heeft in 1932 f 84 707 bedragen.

Internaatswezen.

Aan verschillende scholen, waar onderwijzers worden opgeleid, heeft het Gouvernement internaten verbonden; aan normaalscholen, hogere kweekscholen, Hollandsch-Inlandsche kweekscholen en Hollandsch-Chineesche kweekscholen. Dit is geschied uit paedagogische overwegingen; het internaat dient als middel om de toekomstige leerkrachten naast de vereischte kennis ook de beschaving en de karaktereigenschappen bij te brengen, die zij als opvoeders der jeugd zullen behoeven. Daarnaast dient bij de opleidingsscholen, waar het Nederlandsch de voertaal is, de onderbrenging in een internaat mede, om de leerlingen ook buiten de lessen te houden in eene omgeving, waar zij zuiver Nederlandsch hooren en ook zelf moeten spreken. Om dezelfde reden is ook aan de opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren een internaat verbonden.

Waar bijzondere omstandigheden er toe leidden, hebben ook enkele Gouvernements-Muloscholen een eigen kosthuis gekregen, nl. de scholen te Tondano, Probolinggo en Poerwokerto. Uit zuinigheidsoverwegingen zijn echter de beide eerstgenoemde medio 1932 gesloten. Het internaat te Poerwokerto, hetwelk zichzelf kan bedruipen, is gehandhaafd.

De bijzondere normaalscholen, Hollandsch-Inlandsche kweekscholen en hogere kweekscholen, die eveneens een internaat bezitten, kunnen daarvoor van het Gouvernement subsidie verkrijgen. In 1932 geschiedde dit ten aanzien van 3 bijzondere Hollandsch-Inlandsche kweekscholen en 12 normaalscholen. De regeling omtrent de toekenning van tegemoetkomingen aan leerkrachten van openbare en gesubsidieerde scholen voor voortgezet en vakonderwijs, waaraan een internaat is verbonden (Bb. n°. 12361) onderging bij G.B. 23 Juli 1931 n°. 15 (Bb. n°. 12610) eenige wijziging. Sinds deze wijziging geldt ook voor de ge-

subsidieerde internaten van Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekscholen de regeling, dat per 30 leerlingen 1 leerkracht met het toezicht kan worden belast.

Gedurende het eerste halfjaar van 1932 werden door het Gouvernement, evenals vorige jaren, ook nog andere internaten geldelijk gesteund. Zoo werd op den voet van de in Bb. n°. 11291 opgenomen regeling subsidie verleend aan een aantal kosthuizen verbonden aan Hollandsch-Inlandsche scholen voor meisjes; voorts aan een aantal kosthuizen bij particuliere normaalleergangen, ambachtsscholen en Inlandsche scholen voor meisjes. Uit overweging echter, dat in verband met den nood der schatkist de geldelijke steun aan deze niet als vitale deelen van het onderwijs te beschouwen instituten — het Gouvernement toch acht ze voor de eigen scholen niet noodig — niet langer te verantwoorden was, werden met ingang van 1 Juli 1932 deze subsidies ingetrokken. Voor de genoemde Hollandsch-Inlandsche scholen voor meisjes geschiedde dit bij G.B. 20 Nov. 1931 n°. 25 (Bb. n°. 12709).

In verband met de reorganisatie van de bijzondere fröbelkweekscholen tot huishoudscholen (zie hoofdstuk Onderwijs) verviel met ingang van denzelfden datum de Landssteun voor de drie bijzondere scholen van dit type, daar de aan de nieuwe huishoudscholen verbonden internaten geacht worden hun eigen kosten te kunnen opbrengen. Uit dezelfde overweging werd met ingang van 1 Februari 1933 de ondersteuning van de bijzondere Mulo-internaten gestaakt.

Sinds medio 1932 (resp. begin 1933) subsidieert derhalve het Land de aan bijzondere scholen verbonden internaten slechts dan, als deze als essentieel deel van de opleiding en opvoeding kunnen worden beschouwd en dus ook bij de overeenkomstige Gouvernmentsscholen voorkomen.

Naast de kosthuizen, die aan bepaalde scholen zijn verbonden, bestaan ook z.g. vrije internaten ten behoeve van de van elders afkomstige leerlingen. Slechts voor zoover deze kosthuizen leerlingen opnemen van inrichtingen voor voortgezet of vakonderwijs, genieten zij subsidie. In 1932 werd, ter dekking van het nadeelig saldo over het voorafgegane jaar, een bedrag van f 33 300 aan 17 internaten uitgekeerd ¹⁾. Bovendien werd, in verband met het voornemen van een gewijzigde gedragslijn, in datzelfde jaar voor de gedeeltelijke dekking van de te verwachten tekorten over dat jaar, aan 15 internaten nog f 40 500 uitgekeerd.

Bij G.B. 9 Nov. 1931 n°. 46 (Bb. n°. 12705) kwam eene wijziging en aanvulling tot stand in de bestaande internaatssubsidie-regeling (Bb. n°. 11283), welke 1 Januari 1932 in werking trad. De nieuwe „internaatssubsidie-regeling 1931“ beperkte de normen, die den grondslag vormen voor de aanspraak op en de berekening van deze subsidies, en bracht tevens in de bestaande regeling eenige vereenvoudiging.

Lichamelijke opvoeding.

In verband met de noodzakelijke bezuiniging moest van den bouw van nieuwe lokalen of aanleg van speelvelden worden afgezien en werd de verstrekking van toestellen en leermiddelen sterk ingekrompen; ook moest van de bestaande organisatie een niet onbelangrijk gedeelte worden prijsgegeven.

Bij de Hoogere Burgerscholen werd bezuiniging verkregen door het aantal voor gymnastiek uitgetrokken lesuren in alle klassen met 1 te verminderen, zoodat het nieuwe leerplan in de klasse 1—5 achtereenvolgens 2-2-2-1-1 lesuren voor dit vak bevat. Bij de Algemeene Middelbare Scholen bleek het aantal lesuren niet voor vermindering vatbaar; ook aan de middelbare opleidingscholen voor Inlandsche ambtenaren (Mosvia's) bleef het onveranderd.

Nadat aan de Algemeene Middelbare School te Soerakarta een gymnastiek-leeraar was geplaatst, was aan alle middelbare scholen de lichamelijke opvoeding als leervak ingevoerd, met uitzondering van de Hoogere Burgerschool te Medan. Overal wordt het onderwijs gegeven door bezitters van de akte M.O. gymnastiek.

¹⁾ Voor nog 1 internaat werd in 1931 voor dat jaar zelf reeds f 18 000 uitgegeven.

Aan de Technische school te Soerabaja (Koningin Emma-school) werd een vaklokaal tot gymnastieklokaal ingericht. Van de 4 Gouvernements technische scholen zijn zoodoende 3 van een gymnastieklokaal voorzien.

Het onderwijs in de lichamelijke oefening aan de Europeesche, Hollandsch-Inlandsche en Hollandsch-Chineesche kweekscholen, dat eveneens door bezitters van de middelbare bevoegdheid wordt gegeven, is van groot belang, omdat het niet alleen het lichamenlijk welzijn van de leerlingen zelf beoogt, maar vooral ook ten doel heeft, de a.s. onderwijzers in het geven van gymnastiek te bekwamen; voor de nieuwe hulpakte toch behoort de gymnastiek tot de verplichte vakken, voor zoover de aspirant niet op grond van eene geneeskundige verklaring daarvan vrijgesteld is.

Evenals vorige jaren behoorde op de hogere kweekschool te Magelang en de Christelijke hogere kweekschool te Soerakarta (de eenige scholen van dit type, die in den cursus 1931—1932 nog bestonden) de gymnastiek niet tot de eind-examenvakken, doch werden de leerlingen bekwaamd voor de lagere akte vrije en orde-oefeningen (akte J). Van de 67 kandidaten van beide scholen slaagden 34 voor deze akte.

Zooals reeds in het vorig Verslag werd aangestipt, zijn te beginnen met 1927 aan de normaalscholen onderwijzers geplaatst in het bezit van de lagere akte gymnastiek (akte S), teneinde de a.s. onderwijzers bij het Inlandsch standaard- en vervolgonderwijs tot het lesgeven in de gymnastiek op te leiden. Het resultaat is, wat de jongensnormaalscholen betreft, over het algemeen gunstig. Niet zelden bleek het gymnastiekonderwijs van goeden invloed op den geest in de school te zijn, ook wegens de beoefening van sport in den vrijen tijd. De resultaten aan de meisjesnormaalscholen zijn veel minder goed, daar de leerlingen over het algemeen physiek te zwak blijken.

De meest ingrijpende bezuinigingsmaatregel, welke gedurende 1932 ten aanzien van het onderwijs in de lichamelijke opvoeding werd genomen, was de afschaffing van dat onderwijs op de Mulo-scholen. De gevolgen daarvan strekken zich verder uit dan tot de Mulo-scholen alleen, omdat voortaan de scholen, die de Mulo tot onderbouw hebben, leerlingen toegevoerd krijgen, die nimmer gymnastiekonderwijs hebben genoten.

Bij het Westersch lager onderwijs kon de lichamelijke opvoeding nog op het programma worden gehandhaafd daar dit onderwijs niet door afzonderlijke leerkrachten wordt gegeven. Wel werd de verstrekking van fondsen voor de aanschaffing van nieuwe hulpmiddelen gestaakt. Het gymnastiekonderwijs wordt aan de scholen voor Westersch lager onderwijs overal gegeven, waar één der leerkrachten daartoe bevoegd en in staat is. In de praktijk is aan alle Hollandsch-Inlandsche scholen de lichamelijke opvoeding ingevoerd, daar de Inlandsche onderwijzers hiervoor zijn opgeleid; dit geldt ook voor de speciale en schakel-scholen. Aan de Europeesche lagere scholen is het vak veel minder verbreid, omdat dikwijls geen der leerkrachten in staat is dit onderwijs te geven; van de Hollandsch-Chineesche school, waar de leerkrachten in meerderheid Europeanen zijn, kan hetzelfde worden gezegd.

Op de Inlandsche 2de klasse-scholen bestaat groote animo voor de lichamelijke oefening. Zelfs scholen, waar nog geen daarvoor opgeleide leerkrachten zijn geplaatst, trachten met dit onderwijs te beginnen. Praktisch gesproken is het gymnastiekonderwijs op alle Inlandsche scholen doorgevoerd. Een uitzondering vormen de meisjes-vervolg-scholen, daar nog slechts weinig Inlandsche onderwijzeressen daarvoor eene voldoende opleiding verkregen.

Op de volksscholen wordt geen gymnastiekonderwijs in eigenlijken zin gegeven; wel worden aan vele dezer scholen spelen beoefend, doch een aparte tijd wordt hiervoor niet op de lesrooster uitgetrokken.

G. ARMENZORG.

De voorbereiding van de regeling van het armwezen in Nederlandsch-Indië maakte gedurende 1932 goede vorderingen.

Evenals ten aanzien van de inrichtingen voor kinderverzorging, werd ook de door instellingen voor armenzorg genoten geldelijke tegemoetkoming uit 's Lands kas ingetrokken en vervangen door gelden, welke de groote loterijen tot dit doel opbrachten.

Aan enkele inrichtingen, welke om principieele redenen voor een aandeel in de loterijen niet in aanmerking wenschten te komen, werd als tevoren een subsidie van Landswege verleend.

In totaal werd hiervoor uitgegeven een bedrag van f 50 582, waarin niet zijn begrepen de tegemoetkomingen voor de verpleging van regeerings-, voogdij- en gouvernementsspupillen, doch wel de vrije steun aan inrichtingen voor kinderverzorging.

H. BESCHERMING VAN HET GRONDBEZIT.

Overheidsbemoeienis met uit te geven gronden.

a. Van wege het Land.

De commissie van advies nopens de mogelijkheid en wenschelijkheid van nadere voorzieningen in verband met het grondbezit van Indo-Europeanen (zie Verslag 1932, blz. 310) heeft haar taak nog niet volbracht. Wel bereikten der Regeering medio 1933 voorstellen nopens vereenvoudiging van het onderzoek van grondaanvragen in erfpacht voor den kleinen land- en tuinbouw.

Ook in 1932 verkeerden vele landbouw-ondernemingen in moeilijkheden. Zoo-veel mogelijk worden verzoeken om uitstel van betaling van canon ingewilligd.

Erfpachters, die geen kans zagen om nog niet in ontginning gebrachte terreinen te exploiteeren, gaven hun rechten prijs.

b. Van wege de Zelfbesturen.

Java en Madoera. In verband met de speciale agrarische verhoudingen in de Vorstenlandsche zelfbesturende landschappen heeft de verbreking van grondhuurovereenkomsten tengevolge van de economische crisis daar kwesties doen rijzen van bijzonderen aard, welke in den loop van 1932 de aandacht hebben gehad. Tot goed begrip hiervan moge aan de volgende uiteenzetting voorafgaan een kort overzicht van de reeds in vorige Verslagen besproken agrarische hervormingen in deze gebiedsdeelen.

Voorheen had de bevolking in de Vorstenlanden geen eigenlijke grondrechten. Grondslag van het oude stelsel was, dat tegenover den Vorst, onbeperkt eigenaar van allen grond, de bevolking ten aanzien van de bouwvelden geen ander recht kon uitoefenen dan dat van pachter in deelbouw (gewoonlijk voor de helft) van de sawahs en — tegen verrichting van heerendiensten — van houder van een gebruiksrecht op hare erven.

Uit kracht van hunne hoogheidsrechten stelden de Inlandsche Zelfbestuurders een aantal hunner familieleden en dienaren, ter tegemoetkoming in hun levensonderhoud of bij wijze van bezoldiging, in het genot van de door hen (Zelfbestuurders) uitgeoefende rechten op bepaalde stukken en van de daaraan verbonden rechten op den arbeid van de opwonende Inlandsche bevolking (z.g. *apanages*).

Op hunne beurt droegen deze aldus geapanageerden, aanvankelijk bij uitzondering, allengs in toenemend aantal, tegen vaste pacht in geld, hunne rechten op de helft (c.q. een derde) der opbrengst van de eigenlijke bevolkingsgronden ¹⁾ over aan Europeesche huurders.

Omtrent deze grondovereenkomsten werden door het Gouvernement regelen in het leven geroepen bij de opvolgende, zoogenaamde Landhuurreglementen, waarvan het laatste is vastgesteld bij de krachtens Koninklijke machtiging uitgevaardigde Ord. in I. S. 1906 n°. 93. De kern van de regeling was, dat de Javaansche verhuurders, die gehouden waren, zonder hooger beroep, te eerbiedigen de uitspraken door of namens den Javaanschen Vorst gedaan ten aanzien van de instellingen en gewoonten des lands omtrent de rechten en verplichtingen, uit het gebruik van de gehuurde gronden voortvloeiende, niet meer rechten of minder verplichtingen aan de Europeesche huurders konden overdragen, dan zij zelve bezaten.

De praktische beteekenis der verhuring aan landbouwondernemingen was, dat de landhuurder de hem toekomende pacht van de bevolking niet vorderde in den vorm van een aandeel (de helft of een derde) in het geteeld product, doch in den vorm van een aandeel (eveneens de helft of een derde) van den grond met en benevens denzelfden arbeid, welke de deelbouwers aan dat deel van den

¹⁾ Bestaande uit 4/5 der dorpsgronden. Voor den „bikel”, die oorspronkelijk door den Zelfbestuurder of den apanagehouder met het plaatselijk toezicht op het opbrengen, in natura of in geld, van het door de bevolking aan deelbouw pacht verschuldigde belast was, was 1/5 der dorpsgronden als ambtsveld bestemd.

grond zouden hebben moeten besteden, indien zij er hunne eigen gewassen op zouden verbouwen.

De meerdere arbeid, welke de aanplant van suikerriet e.d. vorderde boven den aanplant van Inlandsche gewassen, werd dan ten deele in vrijen arbeid, ten deele in betaalden gedwongen arbeid (den z.g. bijslag) verricht.

Waar de door de landbouwers gekweekte gewassen, zooals suikerriet, tabak, en indigo, wisselbouw behoeften, werd van de bevolkingsgronden ($\frac{4}{5}$ der dorpsgronden) telken jare afwisselend de helft (een derde) door den landhuurder in gebruik genomen (glebagan-stelsel), terwijl voor de zoogenaamde bergcultures (koffie, cacao, rubber, enz.) de bevolkingsgrond op denzelfden grondslag blijvend werd verdeeld tussehen den landhuurder en de bevolking, die haar deel naar believen mocht beplanten, maar verplicht was gelijkwaardigen kosteloozen arbeid aan de aanplantingen van den ondernemer te verrichten (bengkok-stelsel), eveneens met bijbetaling voor meer cultuurarbeid.

Bij den teelt van suikerriet werd voor het langer aanhouden van den grond dan een jaar eene schadeloosstelling, een bijslag, de z.g. kasepan, uitgekeerd aan hen, wien het gebruik van den grond toekwam.

Op dezen grondslag van landhuur en beschikking over de gedwongen, grootendeels onbetaalde, diensten der bevolking ontwikkelde zich in de Vorstenlanden eene omvangrijke Europeesche industrie, in hoofdzaak bestaande uit suiker- en tabaksondernemingen.

Meer en meer trad echter de noodzakelijkheid aan het licht om, zoowel in het belang van de Inlandsche bevolking als in het welbegrepen belang van voormelde landbouwnijverheid, over te gaan tot eene algeheele hervorming van de inwendige, tot hoogst ongewenschte verhoudingen aanleiding gevende maatschappelijke toestanden, en deze zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen met die in het omliggend Gouvernementsgebied in dien zin dat, met opheffing van het apanagestelsel ¹⁾, aan de bevolking rechten zouden worden toegekend op den grond; dat voor het genot van den grond geene diensten ten behoeve van particuliere personen zouden behoeven te worden gepraesteerd; dat Inlandsche gemeenten (desa's) zouden worden gevormd aan welke de gronden worden afgestaan en dusdoende de basis gelegd zou worden voor een gemeentewezen.

De bedoelde hervormingen, waarbij aan de Inlandsche bevolking eene zelfstandige plaats in de samenleving zou worden verschaft, konden zich uit den aard der zaak niet bepalen tot het gebied der huurlanden, doch moesten zich ook uitstrekken over de daarbuiten gelegen streken, de z.g. „kedjawèn", waar de toestanden niet veel beter waren en waar de bevolking bloot stond aan velerlei heffingen en dienstvorderingen van bekels en apanage-houders onder verschillenden vorm.

Het spreekt wel van zelf, dat de invoering van deze hervormingen noodzakelijk moest samengaan met het geven aan de Europeesche landbouwnijverheid aldaar van geheel nieuwe grondvesten. Door de toekenning toch aan de Inlandsche gemeenten van rechten op den grond en de invoering van eene landrenteregeling, kwam de deelbouwpacht te vervallen en daarmede de grondslag voor de beschikking over den grond ten behoeve van de teelt van stapelproducten en over den verplichten arbeid der bevolking ten dienste der cultuurwerkzaamheden.

De positie van de ondernemers werd nu zóó geregeld, dat aan die ondernemingen, welke op bepaalde wijze blijk zouden geven van hare bereidwilligheid om tot de hervorming mede te werken, tijdelijk eene bevoorrechte positie werd verleend.

Deze positie, waaraan in het grondhuurreglement een afzonderlijk hoofdstuk (III) is gewijd, komt op het volgende neer.

Aan den landbouwendernemer, die, blijkens eene bij het Hoofd van gewestelijk bestuur vóór een vastgesteld tijdstip ingediende schriftelijke verklaring, afstand

¹⁾ Deze opheffing geschiedde in dier voege, dat het zelfbestuur de in apanage uitgegeven gronden terugnam en den geapanageerden bij wijze van schadeloosstelling eene regelmatige maandelijksche uitkeering toekende, becijferd naar de door hen uit hun apanage verkregen vaste inkomsten in natura, geld en/of diensten.

deed van alle voor hem uit de bestaande huurovereenkomsten voortvloeiende rechten, werd voor een tijdvak van (ten hoogste) vijftig jaar het genot van den voor de voortzetting van zijn bedrijf benoodigden grond, met inbegrip van de strooken grond, benoodigd voor vaste of tijdelijke railbanen, waterwerken e.d., verzekert bij eene schriftelijke beschikking van het Zelfbestuur ¹⁾.

Voor de afwisselend in gebruik te nemen gronden wordt eene aan periodieke herziening om de 10 jaren onderworpen, in de Zelfbestuurskas te storten vergoeding per bouw betaald, vastgesteld overeenkomstig door den Gouverneur-Generaal gestelde regelen.

Voor grond, voortdurend in gebruik, is eene, mede volgens door den Landvoogd vastgestelde regelen te bepalen, vergoeding van ten hoogste f 10 per bouw verschuldigd, terwijl voor gronden, ingenomen door werken, niet uitsluitend in het belang van den ondernemer, evenals voor railbanen en bijbehorende gebouwen en werken, geen vergoeding verschuldigd is.

De bevolking heeft gedurende de vijftigjarige overgangsperiode dus niet de vrije beschikking over hare gronden. De helft er van heeft zij om niet op te leveren ten behoeve van de ondernemers, die voor het genot van die gronden eene vergoeding, pacht, storten in de Zelfbestuurskas ²⁾.

Deze regeling waarborgt den ondernemers een halve eeuw van bedrijfszekerheid voorzoover die afhangt van de beschikking over den grond. Dit is een groot voordeel in vergelijking met de positie waarin b.v. de suikerondernemers in de Gouvernementslanden verkeerden, die voor het verwerven van den noodigen grond afhankelijk zijn van de medewerking van de Inlandsche grondbezitters. Aan den anderen kant kunnen de ondernemers in de Gouvernementslanden veelal gemakkelijk tot eene schikking met de grondbezitters komen, wanneer hun belang het weder verbreken van tevoren aangegane huurovereenkomsten vereischt. Indien de grondbezitter in een dergelijk geval zijn grond weer te zijner beschikking krijgt en bovendien een toeslag of schadeloosstelling van den ondernemer, is hij gewoonlijk wel tot eene schikking bereid.

In de Vorstenlanden echter — en hierop komt het nu aan — zijn de beide partijen veel meer gebonden. Het Zelfbestuur, dat voor zijne huishouding voor een belangrijk deel is aangewezen op de inkomsten uit de ondernemingspachten, kan bezwaarlijk op gelijke wijze inschikkelijkheid betoonen als een individueele grondbezitter. Het zou de vrijgekomen gronden ook bezwaarlijk zelf kunnen exploiteeren, doch daar staat tegenover, dat indien geene schikking wordt getroffen, de ondernemer blijft zitten met gronden, welke ook hij onder de huidige omstandigheden niet kan gebruiken en waarvoor hij toch verplicht blijft de pacht te betalen.

Weliswaar is aan de ondernemers de bevoegdheid gelaten om zich te ontdoen van door hen niet meer begeerde gronden, doch wanneer zij van die bevoegdheid gebruik maken, doen zij ook voor goed afstand van de hun bij den overgang naar den nieuwen toestand gewaarborgde rechten en het is begrijpelijk, dat zij dit niet gaarne doen voor gronden, waarop zij na de crisis hun bedrijf wenschen te hervatten. Er zijn dan ook wel gronden prijsgegeven, doch dat bleef toch tot eene minderheid beperkt. Voor de overgroote meerderheid vragen de ondernemers thans eene verdergaande reductie op de pachten dan hun voor 1932, althans in Jogjakarta, werd toegestaan.

Buitengewesten. Over de ontwikkeling van de agrarische verhoudingen in de Buitengewesten vallen, voor zoover 1932 betreft, geen bijzonderheden te vermelden.

¹⁾ Om deze regeling mogelijk te maken is in de Zelfbestuursverordeningen, waarbij de schenking van het Inlandsch bezitrecht op den grond is geregeld, aan de betrokken Inlandsche gemeenten de verplichting opgelegd om jaarlijks ten hoogste het 2/5 gedeelte van dien grond beschikbaar te stellen voor het Zelfbestuur om door den ondernemer ter beplanting te worden gebezigd.

²⁾ Althans in hoofdzaak. Naast het hierboven door de Zelfbesturen gegarandeerde genot van gronden is de gelegenheid geopend voor inhuur van gronden van de bevolking, doch deze is van veel minder beteekenis.

Overheidsbemoeienis met de particuliere landerijen.

De toestand van 's Lands financiën liet in 1932 niet toe den terugkoop van particuliere landerijen weder ter hand te nemen. Daar voorts te voorzien viel, dat hierin wel niet spoedig verandering zal komen, werd bij Ord. van 13 Febr. 1933 (I. S. n°. 69) overgegaan tot intrekking van de nog van kracht zijnde ordonnanties, waarbij verklaard was, dat het algemeen belang de terugbrenging vorderde van bepaalde met name genoemde particuliere landerijen.

Uitvoering der grondhuurordonnantie.

De verdere beperking van den omvang der suikerindustrie in 1932 had eene evenredige uitbreiding ten gevolge van het aantal gevallen, waarin men genoopt was reeds gesloten grondhuurcontracten te verbreken dan wel de perioden, waarvoor die contracten zouden gelden, naar een volgend jaar te verschuiven.

In verband hiermede namen de daaruit voortvloeiende moeilijkheden in aantal en omvang toe; behoudens eene enkele uitzondering konden zij ook thans met bemiddeling van de plaatselijke bestuursambtenaren tot eene bevredigende oplossing worden gebracht.

Kadastrale en topografische opnemingen.

A. *Het kadaster.* Door de in 1932 doorgevoerde bezuinigingen en verdere inkrimping der personeelssterkte, moesten de werkzaamheden van den kadastralen dienst zich beperken tot de bijhouding van het eigendoms karakter. Het onderzoek tot tegengang van het onwettig grondbezit werd vrijwel geheel stopgezet. Alleen de herkadastreeringen van Batavia en Buitenzorg werden voortgezet — zij het dan ook in sterk vertraagd tempo —, daar anders de hieraan bestede uitgaven in de voorafgegane jaren als verloren moesten worden beschouwd. Slechts eenige tientallen gebruiksperceelen in de gewesten Jogjakarta en Soerakarta werden opgemeten en geregistreerd.

De instructie voor de bewaarders van het kadaster is nader aangevuld (I. S. 1932 n°. 227).

Einde 1932 werd het kadasterkantoor te Sibolga opgeheven; de werkzaamheden in het gewest Tapanoeli werden opgedragen aan het hoofd van het kadasterkantoor te Padang.

Het nut van het kadaster voor de verschillende Landsdiensten werd duidelijk gedemonstreerd door het zeer groot gebruik, dat van de kadastrale gegevens werd gemaakt. Het aantal ten behoeve van deze diensten verstrekte inzagen bedroeg ruim zeven maal zooveel als in 1931.

De inkomsten over 1932 overtroffen weliswaar de verwachtingen, doch de sterke daling der grondprijzen en de zeer groote teruggang van het aantal metingen voor uitgifte van grond in erfpacht waren oorzaak, dat ondanks de vermeerdering van het aantal afgegeven werkstukken (13 217 in 1932, tegen 12 855 in 1931) de inkomsten beneden die van het vorig jaar bleven (f 350 358 in 1932, tegen f 368 818 in 1931).

B. *Topografische opnemingen.* De landmeetkundige werkzaamheden, waartoe in de eerste plaats de driehoeksmeting behoort, werden in 1932 voortgezet. Op Sumatra bleven de verkenning en pilaarbouw van het net in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden beperkt tot 19 punten, waarmede een gebied van 127 punten, omvattende de afdeelingen Noord- en Oostkust van Atjeh, is afgesloten; binnen dit ressort werd een aanvang gemaakt met de hoekmetingen.

Nadat de meting op het eiland Bangka in 1931 voltooid was, kwamen de berekeningen gedurende 1932 gereed.

Na de in 1931 op Celebes geëindigde primaire hoekmetingen in den stamketting (welke zich van het Zuidwestelijk schiereiland over Midden-Celebes en de Golf van Tomini naar de Minahasa uitstrekt) werd overgegaan tot de desbetreffende berekeningen, welke resulteerden in de opstelling van de definitieve coördinatie-gegevens. De secundaire en tertiaire hoekmetingen, welke op het

Zuidwestelijk schiereiland geleidelijk in Noordelijke richting vorderden, werden gedurende 1932 over Midden-Celebes uitgebreid.

De aan de waarnemingen ten behoeve van den internationalen breedtedienst verbonden werkzaamheden hadden betrekking op 1601 breedtebepalingen, welke op het observatie-station te Tjililitan (nabij Batavia) werden uitgevoerd. De uitkomsten van deze sterrenkundige waarnemingen bleken in overeenstemming te zijn met de waarden, uitgewezen door soortgelijke metingen op de overige stations van den internationalen breedtedienst, welke zich ten doel stelt de schommeling van de aardas binnen het aardlichaam te bestudeeren.

De eerste kaarteering op geodetischen grondslag van de Buitengewesten werd in 1932 voortgezet; de kaarteeringschaal bedroeg 1 : 50 000 voor de gecultiveerde en 1 : 100 000 voor de nog ongecultiveerde landstreken (de schaal 1 : 25 000 wordt slechts toegepast op Bangka, waarvan de kaarten meer in het bijzonder ten dienste strekken van het onderzoek naar de tinertslagen).

In het gewest Oostkust van Sumatra werd van het Kampar-stroomgebied eene uitgestrektheid van 14 756 km² op de schaal 1 : 100 000 in kaart gebracht. Dezelfde schaal vond toepassing in de gewesten Tapanoeli (Batak-landen) en Djambi (Batanghari-stroomgebied), waar de kaarteering met resp. 975 en 8580 km² vorderde.

De topografische opneming op de schaal 1 : 25 000 van het eiland Bangka besloeg eene uitgestrektheid van 1398 km².

Op het Zuidwestelijk schiereiland van Celebes werd op de schalen 1 : 50 000 en 1 : 100 000 voortgewerkt met eene oplevering van respectievelijk 300 en 2627 km².

Van het eiland Bali bedroeg het op de schaal 1 : 50 000 geKaarteerde oppervlak 111 km².

Eene vluchtige opneming vond plaats op de schaal 1 : 100 000 op de eilanden Siberoet (over 350 km²), Timor (over 490 km²), Soemba (over 365 km²) en Morotai (over 200 km²).

Bij wijze van proef werd de luchtfotogrammetrische kaarteering toegepast op Bangka, waar de dienst der tinwinning voor eene versnelde boschexploitatie de beschikking wenschte te hebben over luchtfoto's van het betreffende, nog niet in kaart gebrachte, gebied. Op grondslag van deze door de Luchtvaartafdeeling genomen foto's werden over een oppervlak van 487 km² topografische detailbladen op de schaal 1 : 25 000 samengesteld, welke aldus aansluiten aan de resultaten van de hiervoor genoemde, terrestrische werkwijze. De bereikte uitkomsten van deze proefneming wijzen uit, dat het mogelijk is, luchtfoto's van heuvelachtig boschterrein tot topografische detailbladen om te werken zonder dat hiervoor kostbare technische hulpmiddelen noodig zijn.

Het volgende staatje bevat een overzicht van de eerste kaarteering der Buitengewesten.

Gebied.	Gekaarteerd (km ²). ¹⁾		Totaal geKaarteerd (km ²).	%	Rest te kaarteeren (km ²).	Totale oppervlakte (km ²).
	1888—1931.	1932.				
Sumatra	329 747	27 546	357 293	76	114 347	471 640
Borneo	220 890	—	220 890	41	312 950	533 840
Celebes	21 975	2 927	24 902	13	164 638	189 540
Kleine Soenda-eilanden.	22 588	966	23 554	32	50 546	74 100
Molukken	41 395	200	41 595	50	40 995	82 590
Nieuw Guinee	—	—	—	—	415 870	415 870
Totalen	636 595	31 639	668 144	38	1 099 346	1 767 490

¹⁾ Met uitzondering van verkennings-, patrouille- en routekaarten.

Op Java en Madoera werden op de schalen 1 : 25 000 en 1 : 50 000 onderscheidenlijk 855 en 2977 km² opnieuw in kaart gebracht.

Daarnaast werden systematisch (naar de uitkomsten van de 10-jaarlijksche herziening der 1 : 50 000 landrentekaarten) alle beschikbare kartografische gegevens vastgelegd in liggerbladen op de schaal 1 : 25 000, waarmede werd beoogd te bereiken, dat een topografisch detailblad, waarvan een herdruk urgent blijkt, binnen bekwamen tijd voor de reproductie afgeleverd kan worden.

Met het oog op de 10-jaarlijksche herziening van den landrente-aanslag, werden op Java en Madoera 647 085 ha, op Bali 61 708 ha en op Borneo (afd. Hoeloe Soengai) 46 172 ha aan eene revisie op de schaal 1 : 5000 onderworpen.

De kaarteeringsarbeid op de schaal 1 : 5000 ten behoeve van de eerste invoering van den landrente-aanslag besloeg 4794 ha op Java en Madoera (nieuwe ontginningen en tot Landsdomein teruggebrachte particuliere landerijen), alsmede 32 771 ha in Zuidwest-Celebes (zelfbesturende landschappen).

In Tapanoeli werden mutatie-metingen uitgevoerd naar aanleiding van 605 door de bevolking gerapporteerde mutaties, verband houdende met de splitsing en vermeerdering (c.q. vermindering) van het sawah-bezit. Voorts kwamen 672 aanvragen binnen om kaartuittreksels (der aangelegde liggerbladen) voor wat betreft de door belanghebbende in individueel bezit geoccupeerde sawahgronden; bedoelde kaart-uittreksels, voorzien van de noodige gegevens inzake de plaats gevonden registratie, werden op gezegeld papier uitgereikt.

De tuinmetingen op Bangka op de schaal 1 : 2000 omvatten 4183 grondstukken (hoofdzakelijk pepertuinen), welke ter beschikking van de niet-inheemsche bevolking (Chineezzen) zijn gesteld. Naast eene betere oriëntering en grootere opbrengst der verschuldigde tuinretributies bleken deze metingen, aangevuld door de van Bestuurswege aangehouden stelselmatige tuinregistratie, van gunstigen invloed te zijn op den toegang van de algemeen geconstateerde onwettige grondoccupaties.

Van de internationale wereldkaart op de schaal 1 : 1 000 000 kwam het blad Ternate gereed. Voorts werden voltooid de overzichtskaarten van Bali op de schaal 1 : 200 000 en van Halmahera op de schaal 1 : 500 000. In bewerking zijn de Archipel-kaart op de schaal 1 : 5 000 000, de overzichtskaarten van Sumatra op de schalen 1 : 250 000 en 1 : 750 000, en die van Borneo op de schalen 1 : 1 000 000 en 1 : 2 000 000. Voorts werd een aanvang gemaakt met het verwerken van de 152-bladige landbouw-statistiek-kaart van Java en Madoera op de schaal 1 : 50 000 tot een te reproduceeren overzichtskaart, welke zal bestaan uit 26 bladen op de schaal 1 : 150 000. Deze kaart geeft een overzicht omtrent de grondoccupatie, zooals deze zich uitstrekt over de inheemsche bouwvelden, de erfpachtsgronden, de particuliere landerijen, de djati- en wildhoutbosschen, enz. Overeenkomstig het voorstel der „Commissie tot het nagaan en verzamelen van gegevens, betrekking hebbende op de welvaart der inheemsche bevolking” is de te reproduceeren overzichtskaart bestemd om verstrekt te worden aan de tallooze organen, welke bij het grondgebruik betrokken zijn.

Het reproductiebedrijf van den Topografischen Dienst leverde in 1932 94 topografische detailbladen en 13 overzichtskaarten af, waarvoor ± 2 062 000 kleuren- en 285 000 zwartdrukken noodig waren.

Bij G.B. 20 Mei 1932 n°. 24 is eene commissie ingesteld, welke tot taak heeft: a. eene centrale regeling van en een centraal toezicht op alle kaarteeringswerkzaamheden in overweging te nemen en dienaangaande der Regeering te rapporteeren; b. geformuleerde voorstellen in te dienen, welke voor 1933 reeds tot ingrijpende bezuiniging kunnen leiden bij alle Landsdiensten, welke kaarteeringswerkzaamheden verrichten of daarbij zijn betrokken.

I. ARBEID.

Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland.

De werving van arbeiders voor het buitenland had in de afgelopen jaren weinig te beteekenen door het vrijwel ontbreken van vraag naar nieuwe werkrachten. Het aantal repatrieerende arbeiders, die hun contract hadden uitgediend, was grooter dan in normale jaren. In vergelijking tot 1931 werd thans opgemerkt, dat deze terugzendingen in 1932 het hoogste punt overschreden en daarna wederom eene dalende lijn volgden. Blijkbaar was de grens van inkrimping der arbeiderssterkte bereikt of waren nagenoeg geen Javaansche contractanten op de ondernemingen meer overgebleven. Was dit laatste in 1931 reeds het geval op de enkele met Javanen werkende ondernemingen in Serawak, in Britsch Noord-Borneo, waarheen in den loop der jaren een vrij belangrijk aantal arbeiders van Java was geëmigreerd, waren einde 1932 nog slechts $\pm$ 350 arbeiders van Javaanschen landaard werkzaam. Dit aantal vormt evenwel niet de geheele sterkte van bedoelde werklieden, omdat in vroegere jaren ook vele elders, voornamelijk in Malaya, verblijf houdende Javanen voor de ondernemingen in Britsch Noord-Borneo zijn aangeworven. Dat de vermindering van het aantal werkrachten in dit gebied zeer groot is geweest, is een gevolg van de omstandigheid, dat aldaar in hoofdzaak de rubbercultuur wordt gedreven, welke in sterke mate den invloed van den economischen toestand ondervond.

Het ligt echter in de bedoeling van het Gouvernement van Britsch Noord-Borneo, indien betere tijden mochten aanbreken, wederom een verzoek te doen tot het aanwerven van werklieden op Java, die dan evenwel in vrijen arbeid zullen worden tewerkgesteld op den voet van eene nog in voorbereiding zijnde vrije arbeidsregeling. Met ingang van 1 Januari 1933 is reeds de mogelijkheid tot het aangaan van een overeenkomst op langen termijn vervallen, zoodat ook geen reëngagementcontracten meer op den ouden voet, d.i. voor den duur van één jaar, kunnen worden gesloten; alle nog loopende contracten blijven echter tot hun beëindiging van kracht. Met deze afschaffing van de contracten op langen termijn is de reeds in de laatste jaren door vele werkgevers meer en meer gevolgde gedragslijn om over te gaan tot het werken met vrije arbeiders thans algemeen ingevoerd. Tot aan de totstandkoming van de nieuwe vrije arbeidsregeling blijft deze categorie, waartoe ook nog een deel van de nog aanwezige Javaansche arbeiders behoort, vallen onder de later in te trekken „Labour Ordinance 1929”, welke naast de regeling van den contractarbeid ook bepalingen betreffende mondelinge overeenkomsten voor den duur van hoogstens één maand bevat.

De hierbesproken wijziging van arbeidsstelsel in Britsch Noord-Borneo brengt mede, dat de in behandeling zijnde aanvulling der „Labour Ordinance 1929” met eenige speciaal voor de op Java geworven contractarbeiders geldende bepalingen, waaromtrent blijkens het vorig Verslag door een Nederlandsch-Indischen arbeidsinspecteur tijdens zijn verblijf daar te lande in 1931 besprekingen zijn gevoerd, thans verder achterwege kan blijven, omdat, zooals gezegd, eene nieuwe regeling staat te worden ingevoerd. In verband hiermede is naar aanleiding van een vraag van de Regeering van Britsch Noord-Borneo, op welke voorwaarden in de toekomst vrije arbeiders op Java zouden kunnen worden aangeworven, eene soortgelijke oplossing aan de hand gedaan als ten aanzien van de hierboven bedoelde aanvulling der „Labour Ordinance 1929” werd aanbevolen, waarbij is verwezen naar de overeenkomstige voorziening, welke in de „Labour Code 1923” voor de Gefedereerde Maleische Staten is getroffen.

In Nieuw-Caledonië, waarheen sedert het einde der vorige eeuw geregelde emigratie van Java plaats had, zijn, in vergelijking met de overige buitenlandsche koloniën, ten behoeve waarvan die emigratie eveneens wordt toegestaan, thans nog de meeste Javaansche contractanten werkzaam. Weliswaar werd gedurende de laatste jaren ook voor de ondernemingen aldaar geen nieuwe vergunning tot het aanwerven van arbeiders aangevraagd, doch het aantal teruggezonden is hier naar verhouding niet zoo toegenomen als elders.

Aangezien ook in Nieuw-Caledonië de loonen onder de tegenwoordige omstandigheden te hoog werden geacht, deed de Regeering van deze Fransche kolonie het voorstel eene nieuwe loonschaal in te voeren. Van die gelegenheid werd bovendien door Haar gebruik gemaakt ook de wijziging van eenige andere artikelen uit het model-contract voor op Java aan te werven arbeiders naar voren te brengen. Kon met de voorgestelde loonregeling voor nieuw te sluiten contracten worden ingestemd, omtrent enkele andere punten betreffende de herziening van dit contract wordt nog nader overleg gepleegd.

Zooals hierboven reeds werd aangeteekend, is in 1932 de in het vorig Verslag aangekondigde voorziening tot stand gekomen, waardoor de aanwerving van contractarbeiders op Java voor de Gefedereerde Maleische Staten voortaan geheel is uitgesloten. Daarvoor is thans in de plaats gesteld de mogelijkheid tot het aanwerven van vrije arbeiders voor dat gebied. Deze voorziening bestaat hierin, dat bij „Enactment n°. 14” van 1932, met gelijktijdige intrekking van de op den contractarbeid tevoren van toepassing zijnde „Netherlands Indian Labourers Protection Enactment 1927”, eenige nieuwe bepalingen, betrekking hebbende op de in Nederlandsch-Indië aan te werven werklieden, aan de „Labour Code 1923” zijn toegevoegd. Het terugzendingsvraagstuk is daarbij op deze wijze opgelost, dat elke maand van het loon van den immigrant een door den „Controller of Labour” te bepalen bedrag wordt ingehouden voor de repatriatie van den arbeider en zijn gezin na afloop van eene werkzaamheid van drie jaren. Op dat tijdstip heeft de arbeider dan de keuze tusschen terugzending naar de plaats zijner herkomst op Java door den werkgever, of uitbetaling van het totaal der ingehouden bedragen, in welk laatste geval zijn recht op kosteloze terugzending vervalt. Wordt vóór den afloop van den termijn van drie jaren de overeenkomst door den arbeider op wettige wijze geëindigd, dan heeft hij eveneens recht op uitbetaling van het tot dusver van zijn loon ingehouden bedrag. Bovendien kan de „Controller of Labour” binnen den termijn van drie jaren de terugzending van den immigrant naar Java op kosten van den werkgever gelasten wegens gezondheidsredenen, ingeval van ongeschiktheid tot het verrichten van arbeid, bij onbillijke behandeling door den werkgever, of indien daartoe een andere geldige reden bestaat. Teneinde den werkgever eenigen waarborg te geven dat de op zijne kosten aangevoerde werklieden niet spoedig na hun indiensttreding elders werk zullen gaan zoeken, is voorts bepaald, dat de immigrant eventueel aansprakelijk zal zijn voor de terugbetaling van het voor zijne uitzending uitgegeven bedrag tot een maximum van de totale som te zijn vereffend na elke maand, welke de werkmán doorlopend, d.w.z. gedurende 20 dagen, arbeid heeft verricht. In de practijk komt deze bepaling dus hierop neer, dat, indien de immigrant gedurende vier maanden bij denzelfden werkgever geregeld heeft gewerkt, hij zonder daarvoor op zijn salaris te zijn gekort, van deze aansprakelijkheid is ontheven.

Op dezen voet zijn nog geen arbeiders op Java voor een onderneming in de Gefedereerde Maleische Staten aangeworven.

Hoewel de onderhandelingen over de afschaffing van den contractarbeid voor Javanen aanvankelijk eveneens den arbeid in de Straits Settlements betroffen, bestond daar blijkbaar geen behoefte aan eene zelfde regeling als voor de Gefedereerde Maleische Staten is getroffen. Van Javaanschen contractarbeid is aldaar in de practijk reeds sedert jaren geen gebruik meer gemaakt, terwijl het aanbod van vrije Javaansche arbeiders, die op eigen gelegenheid derwaarts zijn geëmigreerd of die zich reeds geruimen tijd daar te lande hebben gevestigd, voldoende aan de vraag schijnt te beantwoorden. Volgens de laatst ontvangen opgave waren ruim 2000 Javanen als vrije arbeiders in de Straits Settlements werkzaam.

De emigratie van arbeiders van Java naar Cochín-China was in den loop der jaren in hoofdzaak naar één onderneming gericht, waar ook thans nog eene, niet belangrijk ingekrompen, Javaansche arbeidersbevolking aanwezig is.

Voor de rijstcultuur in Kameroen werd een beperkt aantal gezinnen aangevraagd. De vergunning daartoe stuitte in hoofdzaak af op den verren afstand

en de in vergelijking met Nederlandsch-Indië geheel verschillende omstandigheden, waaronder de daarheen emigreerende lieden zouden moeten leven.

Een aanvraag van de Regeering van het eiland Réunion om 3000 arbeiders op Java te mogen aanwerven ten behoeve van de landbouwbedrijven aldaar, waardoor vele werklozen elders een bestaan zouden kunnen vinden, was aanleiding dat een Nederlandsch-Indische arbeidsinspecteur met toestemming der Fransche autoriteiten zich ter plaatse van de arbeidstoestanden op dat eiland op de hoogte ging stellen. Zooals hierboven reeds werd medegedeeld, besloot de Indische Regeering ook in dit geval niet af te wijken van de bekende gedragslijn om geen vrijstelling van het wervingsverbod voor het buitenland (I. S. 1887 n°. 8) te verleenen naar streken, waarheen nog geen geregelde emigratie van Javaansche arbeiders heeft plaats gehad.

Arbeidsvoorwaarden.

In het vorig Verslag werd reeds medegedeeld dat tengevolge van de gewijzigde economische omstandigheden door de beide plantersverenigingen ter Oostkust van Sumatra geleidelijk loonsverlagingen moesten worden doorgevoerd. Tengevolge van den toenemenden ongunst der tijden moest het loonpeil in den loop van 1932 wederom omlaag worden gebracht.

Teneinde zooveel mogelijk arbeiders in dienst te kunnen houden, troffen vele ondernemingen van de Deli Planters Vereeniging (D.P.V.) eene regeling om een gedeelte van het werkvolk slechts gedurende halve dagen te laten arbeiden. Ook op de ondernemingen van de Algemeene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra werd getracht overtollige arbeiders, op wier behoud werd prijsgesteld, aan te houden door hen slechts een gedeelte van den dag c.q. van de maand op de onderneming te werk te stellen en hun voorts een stuk grond (ladang) in bruikleen te verstrekken, waarvan de opbrengst eene compensatie zou vormen voor het gederfde gedeelte van het loon. In het algemeen echter kan worden gezegd, dat de oppervlakte zoowel als de hoedanigheid van dien grond in vele gevallen voor zoover de ondernemingen met overjarige cultures betrof daartoe onvoldoende waren.

De voorwaarden, waarop een en ander plaats had, zoomede het bedrag van het toe te kennen gedeeltelijke dagloon, werden door de betrokken ondernemingen zelf, d.w.z. buiten de organisatie om, geregeld.

In de overige Buitengewesten werd in het algemeen eveneens door de meeste cultuurondernemingen overgegaan tot loonsverlagingen, welke in de eerste helft van 1932 tot stand zijn gekomen door de contracten met wederzijdsch goedvinden te ontbinden en op een lager loon een nieuwe overeenkomst, hetzij krachtens de koelie-ordonnantie, hetzij op den voet der vrije arbeidsregeling aan te gaan. Het meerendeel der arbeiders bleek het belang in te zien van het behoud van geregelde, zij het eenigszins verminderde inkomsten; slechts een gering percentage gaf aan terugzending naar Java de voorkeur.

De verhouding tusschen het aantal vrije en sanctie-overeenkomsten, dat na ontbinding der loopende contracten werd aangegaan, was in elk der gewesten en ook bij de werkgevers verschillend. Zoo bleef in Atjeh en Onderhoorigheden van de voor contractsontbinding in aanmerking gebrachte lieden, die niet repatrieerden, ongeveer de helft als contractarbeider en de andere helft als vrije arbeider werkzaam. Ter Oostkust van Sumatra ging naar verhouding een grooter aantal contractanten naar vrijen arbeid over; van de 59 981 mannelijke en 16 747 vrouwelijke Javaansche arbeiders, wier contracten met onderling goedvinden werden ontbonden, sloten er respectievelijk 17 234 en 9476 opnieuw een poenale sanctiecontract, terwijl 39 100 mannen en 5984 vrouwen een vrije overeenkomst aangingen. De overigen ($\pm$ 5000) gaven de voorkeur aan terugkeer naar Java. Het behoeft wel geen betoog, dat dit al of niet overgaan naar vrijen arbeid niet aan den arbeider zelf werd overgelaten, doch door de maatschappijen werd geregeld. Deze regeling hield verband met de bij vele werkgevers bestaande inzichten omtrent het werken met vrije arbeiders, waarvan onder de huidige omstandigheden groote voordeelen werden verwacht vanwege de mogelijkheid om de loonen

op korten termijn te wijzigen en overeenkomsten van geringen duur aan te gaan, welke op ieder gewenscht oogenblik konden worden opgezegd. Overigens hebben de uitkomsten ter Oostkust van Sumatra den invloed ondergaan van de gedragslijn, welke in April 1932 door de D.P.V. aan haar leden werd aanbevolen om de met Javaansche arbeiders gesloten nog loopende immigratie- en reëngagementscontracten, mits met instemming van iederen werkman afzonderlijk te ontbinden en deze te vervangen door vrije overeenkomsten.

In de overige Buitengewesten werden eveneens een aantal contracten ontbonden teneinde tot eene loonsvermindering te kunnen komen, waarna het meerendeel der betrokken arbeiders of reëngageerde of vrije overeenkomsten op den voet van I. S. 1911 n°. 540 „Ten tweede" sloot. In enkele gevallen stemden de contractanten er mede in, dat in de bestaande overeenkomsten het loon werd verlaagd.

Op Java en Madoera heeft de loonsvermindering zich in 1932 eveneens op alle ondernemingen en bedrijven voortgezet.

Arbeidswetgeving.

Overeenkomstig een reeds in het vorig Verslag vermeld voorstel, werd in 1932 met het oog op het door de crisis ontstaan surplus aan arbeiders, waardoor het ronnelgevaar vanzelf was vervallen, overgegaan tot eene tijdelijke opschorting van de werking der Registratiekamer ter Oostkust van Sumatra. Hiertoe werden bij Ord. van 11 April 1932 (I. S. n°. 144) de artt. 2 t/m 7 van de Registratiekamerordonnantie voor den tijd van één jaar, te rekenen van 1 Mei 1932, buiten werking gesteld. Hetzelfde geschiedde op denzelfden datum met de beide regeeringsverordeningen van 30 Dec. 1931 (I. S. nos. 530 en 531), welke uitvoeringsvoorschriften bevatten. Deze opschortingsmaatregel is door de Regeering in overeenstemming met het gevoelen der Registratiekamer niet verlengd, omdat het arbeiderssurplus door de terugzending van werkkrachten naar Java sedert is verdwenen en in de eerste maanden van 1933 wederom vraag naar arbeiders ontstond. Sedert 1 Mei 1933 is de Registratiekamer te Medan dus weer in werking gekomen.

De koelie-ordonnantie 1931 (I. S. n°. 94) is aangevuld bij Ord. van 8 Juni 1932 (I. S. n°. 235) in verband met het afstand doen door sommige ondernemers van het in art. 37 dier ordonnantie bedoeld klachtrecht ten aanzien van de overtredingen, vermeld in de artt. 34 en 35.

Bij Ord. van 16 Nov. 1932 (I. S. n°. 563) is de toelating geregeld van de, op den voet van eene bij de koelie-ordonnantie voorgeschreven werkovereenkomst arbeidende werklieden, ten aanzien van wie door de betrokken ondernemers onherroepelijk afstand is gedaan van het hun ingevolge art. 37 der koelie-ordonnantie 1931 toekomende klachtrecht bij het niet nakomen door den arbeider van zijn contract.

De koelie-ordonnantie 1931 (I. S. n°. 94) is voor het gewest Billiton in werking getreden met ingang van 1 Juni 1932 (I. S. 1932 n°. 184).

De in 1931 bij den Volksraad ingediende ontwerpen tot wijziging van het Chineesche arbeidersreglement voor Bangka en tot invoering van een soortgelijk reglement voor de Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij op Billiton werden vastgesteld bij Ordn. van 25 April 1932 (I. S. nos. 182 en 183).

In het vorig Verslag werd reeds medegedeeld, dat op verzoek van het Kantoor van Arbeid door den Nederlandsch-Indischen Ondernemersbond en den Java-Suiker Werkgeversbond eene uitgebreide enquête was aangevangen nopens de verdere doorvoering van de Zondagsrust, e.g. een wekelijkschen rustdag, in de particuliere bedrijven. Deze enquête heeft uitgewezen, dat de meerderheid van het Europeesch personeel in deze bedrijven reeds een wekelijkschen rustdag e.g. Zondagsrust geniet. In hoofdzaak wordt Zondagsarbeid nog gevonden bij de suikerindustrie tijdens de campagne, bij de tabakscultuur op Java tijdens de plant- en oogstmaanden en in de bergcultures.

Tegen verdere doorvoering van Zondagsrust in deze bedrijven werden bezwaren van personeelen en technischen aard aangevoerd, welke een nader onder-

zoek van Overheidswege noodig maken, vóórdat op dit punt dwingende maatregelen kunnen worden genomen.

Nadat door het Kantoor van Arbeid eene enquête was gehouden naar den wekelijkschen rustdag in de apotheken, werd bij R.V. van 14 Febr. 1933 (I. S. n°. 72) voorgeschreven het houden van contróleregisters voor de vrije dagen der assistenten, ongeveer op dezelfde wijze als deze voor de cultuur-employés op Sumatra werden ingevoerd (I. S. 1931 n°. 366).

In verband met de crisis in de scheepvaartbedrijven werd de behandeling van de ontwerp-ordonnantie tot instelling van commissies van toezicht voor de Zondagsrust in de Nederlandsch-Indische havens nog uitgesteld.

De beide in 1932 getroffen en reeds in het vorig Verslag besproken crisismaatregelen, vervat in I. S. 1932 nos. 97 en 98, onderscheidenlijk betreffende de terugzending van arbeiders, die buiten Nederlandsch-Indië zijn in dienst genomen of aangeworven en de verlenging van den opzeggingstermijn, zijn bij Ord. van 13 Febr. 1933 (I. S. n°. 68) verlengd voor één jaar, aangezien beide maatregelen, die bij vele crisis-ontslagen mitigeerend hebben gewerkt, nog niet konden worden gemist.

Door het Kantoor van Arbeid werd voorts het advies gevraagd van eenige organisaties van werkgevers en werknemers nopens de verdere toepasselijk-verklaring op Inlanders en Vreemde Oosterlingen van de thans hoofdzakelijk voor Europeesche werknemers geldende regeling van de arbeidsovereenkomst en het Burgerlijk Wetboek. Waar het criterium van Europeanen-arbeid, bedoeld in art. 1603x B.W., door de voortschrijdende ontwikkeling van de Indische maatschappij aan bruikbaarheid meer en meer inboet, is dit criterium in het voorloopig ontwerp vervangen door een loongrens van f 100.

Bij Ord. van 10 Maart 1933 (I. S. n°. 106) is in verband met het toenemend aantal ondernemingen, dat uitsluitend met vrije arbeiders werkt, de vrije arbeidsregeling onder „Ten tweede” van de Ord. van 3 Oct. 1911 (I. S. n°. 540) aangevuld met eene bepaling, welke den ambtenaren van de arbeidsinspectie voor de Buitengewesten ten aanzien van overtredingen dezer ordonnantie opsporingsbevoegdheid toekent. Verder hebben zij nu toegang tot alle plaatsen en gebouwen, waar de arbeiders zijn te werk gesteld, verblijf houden of verpleegd worden. Ook is voor den werkgever de verplichting opgenomen om aan de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en de arbeidsinspectie alle voorgeschreven bescheiden te toonen en alle inlichtingen te geven, welke terzake voor de naleving van de ordonnantie door die ambtenaren worden gevraagd.

Werkloosheid en arbeidsbemiddeling.

De werkloosheid kreeg in Nederlandsch-Indië in 1932, vooral tegen het einde van dat jaar, een grooten omvang.

In vrijwel alle cultures en bedrijven deed zich de doorwerking van de crisis in sluiting van ondernemingen en fabrieken, althans in belangrijke beperking van het aantal der daarbij werkzame arbeiders, gevoelen. De certijds zoo bloeiende suikerindustrie werd wel in het bijzonder door de crisis getroffen. De suikerindustrie werkte nog slechts met een sterk verminderd getal fabrieken, terwijl bij doorvoering van de plannen voor de jaren 1933 en 1934 dit aantal nog aanzienlijk zal dalen. De teruggang in deze industrie bracht zoowel voor de Europeesche als voor de Inheemsche bevolking eene groote werkloosheid mede. Van de + 4500 Europeesche suiker-employés toch, die in 1930 in dienst waren, waren bij het opmaken van dit Verslag door verschillende maatregelen reeds 3000 ontslagen. Ook de Inheemsche bevolking derft tengevolge van dezen achteruitgang aanzienlijke inkomsten, eensdeels door ontslag van vast personeel en gebrek aan werk voor losse arbeiders, anderdeels door verlies van inkomsten uit grondhuren.

De nadeelige gevolgen van den achteruitgang van de suikerindustrie zijn in verscheidene streken van Java nog geaccentueerd doordat tal van kleine inheemsche industrieën sterk achteruitgegaan of zelfs verdwenen zijn, b.v. de batik-industrie, de zilverwerkindustrie en de dogearindustrie en de met de beide eerste direct verbandhoudende kleinhandel. Het jaar 1932 bezorgde ook voor de

strootjesfabricage tijdelijk een sterken teruggang, maar tegen het einde van het jaar begon deze bron van volkswelvaart weer te herleven.

In de tabakscultuur nam de depressie minder groote afmetingen aan, hoewel ook deze bedrijfstak niet gespaard werd. Ook hier werden verscheidene werknemers, zoowel van Europeeschen als van Inheemschen landaard, ontslagen, met name in Deli, terwijl eene verdere inkrimping van het bedrijf te voorzien is, indien de tabaksprijzen niet verbeteren.

Bij de rubbercultuur is het aantal ontslagen Europeesche employés ook gedurende het jaar 1932 toegenomen. Het juiste aantal is niet precies bekend: zeer veel ontslagenen zijn naar Nederland teruggegaan.

In de overjarige cultures deed zich de crisis eveneens gevoelen. Ook hier vielen vele ontslagen; op vele ondernemingen, welke vroeger met een groot aantal employés werkten, werd het personeel beperkt tot een of twee personen.

In de overige bedrijven heerschte eveneens werkloosheid. Het aantal ontslagen nam toe.

Ook in 1932 ging de stroom van naar Nederland terugkeerende werklooze Europeanen onverminderd door. Op kosten van het Centraal Comité repatrieerden alleen al 38 gezinnen, met 73 personen. De anderen gingen op eigen kosten of op kosten van de werkgevers, die daartoe thans in vele gevallen verplicht zijn op grond van de in het vorig Verslag reeds besproken regeling, vervat in I. S. 1932 n°. 97. Ook Inheemsche werknemers (contractkoelies van Java afkomstig) werden in 1932 ten getale van 58 668 naar hun geboorteland teruggezonden.

De volgende tabel geeft een overzicht van de toeneming in 1932 van het aantal reële werkloozen in Nederlandsch-Indië — waaronder zijn te verstaan werkloozen, die geen bijzondere bestaansmiddelen hebben (pensioen, hulp van familie) — zoomede van het aantal hunner, dat in benarde omstandigheden verkeert (gedeeltelijk geraamd).

	Reële werkloozen.			In benarde omstandigheden.		
	Dec. 1931.	Juni 1932.	Dec. 1932.	Dec. 1931.	Juni 1932.	Dec. 1932.
Java	2 810	3 270	4 900	1 340	1 710	2 978
Buitengewesten	300	320	620	160	160	260
Totaal	3 110	3 590	5 520	1 500	1 870	3 238

Blijkens dit overzicht kan worden aangenomen, dat het aantal reële werkloozen in 1932 met ± 2400 of 77 % vermeerdert is, terwijl het aantal personen, dat in financieele moeilijkheden verkeert, steeg met ± 1700 of ± 115 %.

Aannemende dat het aantal Europeesche werknemers in het particuliere bedrijfsleven in normale tijden 40 000 bedroeg, kan op die basis de vermeerdere van het percentage werklooze Europeanen in Nederlandsch-Indië in den loop van 1932 van 7,8 % op einde 1931 op 9 % aan het einde van 1932 gesteld worden.

Voegt men aan de particuliere betrekkingen 19 000 toe voor de Overheidsdiensten, dan bedroeg het aantal reële werkloozen op 30 Juni 1932 6 % en einde 1932 9 % van alle Europeesche betrekkingen. Hierbij moet bedacht worden, dat de bovenstaande cijfers slechts betrekking hebben op de in Indië gebleven Europeesche werkloozen, doch dat het grootste deel der ontslagenen naar Nederland is teruggekeerd.

Van de ± 5000 werkloozen, die nog in Nederlandsch-Indië vertoeven, verkeeren er naar schatting ± 3200 in zeer moeilijke financieele omstandigheden.

Een onderzoek naar de werkloosheid onder de Inheemsche hoofdwerkers, gehouden in 9 der voornaamste steden op Java, wees uit dat onder 1116 bezochte gevallen 458 of 40 % behoorden tot de groep van klerk of schrijver. Daarna komen de groepen van teekenaar (96) en opzichter (50) sterk naar voren. Velen van deze werkloozen waren abituriënten van scholen, die nog nooit gewerkt

hadden. De groote meerderheid van deze werkloozen bleek niet anders dan lager onderwijs te hebben genoten.

Naar den toestand onder de handarbeiders (toekangs) wordt door de arbeidsinspectie nog een onderzoek ingesteld.

Een gevolg van de werkloosheid onder de Inheemsche bevolking is de verarming der desabevolking, die zich o.a. openbaart in grooten geldnood. Deze geldnood brengt op zijn beurt crisisverschijnselen teweeg: verkoop van vee en ander roerend goed tegen prijzen, die in geenerlei verband met de waarde staan. Dit is met name in de residentie Cheribon en in verschillende streken van de provincie Oost-Java het geval.

Voor zoover die gelden bestemd zijn om landrente te betalen, is thans door het Gouvernement een proef genomen om padi op te koopen van de bevolking in streken waar overschotten zijn, b.v. in Probolinggo, Pasoeroean en Krawang. De door de bevolking ontvangen contanten worden dan gedeeltelijk besteed ter voldoening van de landrente.

In de moeilijke economische omstandigheden der Inheemsche bevolking op Java heeft het Gouvernement dan ook aanleiding gevonden om de in de Buitengewesten, met name in Deli en Zuid-Sumatra, ontslagen Javaansche koelies terugkeer naar Java te ontraden en hen tot vestiging buiten Java te bewegen. Hiertoe is onder hen van wege het Kantoor van Arbeid een boekje verspreid, dat een duidelijk beeld geeft van de werking der economische depressie onder de Inheemsche bevolking.

Naast dit beeld van werkloosheid onder de Europeesche en Inheemsche bevolking moge hier een kort overzicht volgen van datgene wat gedaan wordt ter bestrijding zoowel van de werkloosheid zelve als van hare gevolgen.

De bestrijding van de werkloosheid werd door de Overheid in samenwerking met particuliere organisaties met kracht voortgezet.

Het aantal arbeidsbeurzen werd in 1932 uitgebreid door de oprichting van nieuwe arbeidsbeurzen te Meester Cornelis, Garoet, Soerakarta, Padang en Makassar, zoodat het aantal dezer instellingen thans tot 18 gestegen is (7 groote en 11 kleine).

Einde 1932 stonden bij de arbeidsbeurzen ingeschreven 3095 Europeanen, 9018 Inheemschen en 743 Chineezzen; deze cijfers waren einde 1931 onderscheidenlijk 2042, 5696 en 467. Hieruit valt voor de Europeesche, Inheemsche en Chineesche werkzoekenden eene stijging af te leiden van resp. 51 %, 76 % en 59 %, welke gedeeltelijk voor rekening komt van bovengenoemde nieuwe beurzen. Bij de beoordeeling van deze cijfers dient men in het oog te houden dat vele werkzoekenden door schaamte en moedeloosheid, enz. weerhouden worden van inschrijving (herinschrijving) bij de arbeidsbeurzen.

Het volgende staatje geeft het aantal werkzoekenden, dat zich gedurende 1931 en 1932 bij de arbeidsbeurzen liet inschrijven, het aantal werkgeversaanvragen en het aantal plaatsingen.

	Werkzoekenden.		Werkgeversaanvragen.		Plaatsingen.	
	1931.	1932.	1931.	1932.	1931.	1932.
Europeanen	7 527	9 214	1 949	1 741	1 558	1 427
Inlanders	18 458	25 334	4 250	4 110	3 426	3 637
Chineezzen	1 076	1 832	205	211	150	192
Totaal	27 061	36 380	6 404	6 062	5 134	5 256

Hieruit blijkt, dat in 1932 $\pm 14\frac{1}{2}$ % der werkzoekenden door de arbeidsbeurzen werd geplaatst. In 1930 en 1931 bedroeg dit percentage resp. 24,3 % en 19 %.

Aan de werkgeversaanvragen werd in 1932 voor 86 % voldaan, tegen 80 % in 1931; deze verbetering is een gevolg van efficiënter werkmethoden, vooral intercommunaal, der arbeidsbeurzen en van eene stijging van het gehalte der ingeschreven werkzoekenden als gevolg van de doorwerking der malaise.

De verdeling van de werkzoekenden over een achttal hoofdberoepsgroepen geeft einde 1931 en 1932 het volgende beeld:

	Europeanen.		Inlanders.		Chineez.	
	Dec. 1931.	Dec. 1932.	Dec. 1931.	Dec. 1932.	Dec. 1931.	Dec. 1932.
Technische beroepen . . .	595	895	334	330	7	10
Cultures	230	417	58	53	4	4
Handel	392	444	79	131	162	267
Administratie	369	646	1 632	2 247	144	199
Winkelbedrijven.	58	87	173	236	67	82
Huishoudelijke bedrijven .	74	177	1 637	3 001	18	28
Ambachtlieden	—	2	1 162	1 980	3	69
Diversen	324	427	621	1 040	62	84

Uit dit overzicht valt af te leiden, dat voor de Europeesche werkzoekenden de grootste toeneming viel te constateeren in de technische beroepen, de cultures en de administratieve betrekkingen. Voor de Inheemschen vond de vermeerdering in hoofdzaak plaats in de administratie (klerken en schrijvers), onder de huisbedienden en onder de toekangs; voor de Chineez. stegen de cijfers het meest in den handel, de administratieve beroepen en bij de toekangs, doch deze cijfers omvatten te weinig personen om daarop conclusies te kunnen baseeren.

Voor de ondersteuning van de ontslagen werknemers in de suikerindustrie heeft de Regeering de medewerking ingeroepen van de betrokken werkgevers. Nadat aanvankelijk in aansluiting aan de oprichting van de N.I.V.A.S. eene verplichte heffing overwogen was, is hiervan afgezien toen die werkgevers bereid bleken vrijwillig een zeer ruim bedrag voor dit doel beschikbaar te stellen.

Naast de ondersteuning der crisisslachtoffers had ook het vraagstuk van de werkverschaffing alle aandacht. Zoo werd o.m. door het Kantoor van Arbeid een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid om door den bouw van rendabele volkswoningen werkverschaffing te bevorderen.

In Jogjakarta werd een plan opgezet voor den bouw van kleine woningen, waarbij de werkloze abiturienten van technische en ambachtsscholen geplaatst worden. Daar zij alle werkzaamheden zelf hebben te verrichten, zullen zij straks in staat zijn als bouwer van eenvoudige moderne desawoningen een bestaan te vinden. Ook in Solo zal deze methode worden gevolgd; zoowel in Jogjakarta als in Solo werd daarbij zeer veel steun van de Zelfbesturen ondervonden.

Aan het Centraal Steuncomité werd van Regeeringswege geldelijke steun verleend, door van elke loterij een tiende gedeelte aan dit comité af te staan, en de 5 werkloosheidscommissarissen zoomede de op verschillende plaatsen gehouden werkloosencursussen gedeeltelijk uit 's Lands kas te bekostigen. Bovendien werd de geheele inventaris van de beide in 1932 gesloten Staatsspoorhotels te Batavia en Buitenzorg aan de organisaties voor werkloosbestrijding en liefdadigheid afgestaan. Met de verdeling van den inboedel werd het Kantoor van Arbeid belast, terwijl het emballeeren en transporteeren gratis door de Staatsspoorwegen en andere spoorwegmaatschappijen geschiedde.

De bestrijding van de werkloosheid onder de Inheemsche bevolking geschiedde door uitvoering van reliefworks en door bevordering van kolonisatie.

Aan reliefworks werd door Regeering en provincies in 1932 een bedrag van f 2 015 000 gevoteerd, hetwelk in hoofdzaak is besteed aan arbeidsloon. In dit

verband kan ook nog in herinnering worden gebracht de oprichting van de in het vorig Verslag (blz. 161—162) reeds besproken Crediethulpbank, met de bedoeling aan kleine ondernemingen van handel en bedrijf, welke in vroegere jaren haar levensvatbaarheid hebben bewezen, doch thans door gebrek aan kapitaal voor groote moeilijkheden staan, financieelen bijstand te verleen.

Ook de door de suikerindustrie bijeengebrachte gelden, waarvan hierboven sprake was, zijn mede bestemd om aan sommige categorieën van ontslagen Inheemsche vaste werknemers uit die industrie financieelen steun te verleen.

Vele werkgevers treffen eveneens maatregelen ter verzachting van de gevolgen der werkloosheid. Sommigen hunner boden hunne employés, ook indien zij daartoe niet verplicht waren, vrije passage naar Nederland aan. Het bestuur van het Suikerpensioenfonds besloot tot eene mildere toepassing van de bepalingen omtrent de toekenning van pensioen aan bij het fonds aangesloten employés. Verscheidene wachtgeldregelingen getuigden van ruimere opvattingen bij de werkgevers. Vrij gebruik van de ondernemingswoning inclusief vrij water en licht en geneeskundige behandeling werd in vele gevallen toegestaan.

Het Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (D.E.K.A.) heeft te Batavia en te Soerabaja zijn etablissement ter beschikking gesteld tot huisvesting van werkloozen.

Enkele maatschappijen schonken belangrijke bijdragen aan de steuncomités.

Het aantal plaatselijke steuncomités, welke volgens de richtlijnen van het Centraal Comité werkzaam zijn, steeg tot 44. Nieuwe plaatselijke comités werden in 1932 opgericht te Balikpapan, Belinjoe, Bondowoso, Kediri, Koetoardjo, Loemadjang, Manado, Modjokerto, Pangkalpinang, Pasoeroean, Poerwokerto en Tarakan.

In verscheidene plaatsen werden Inheemsche en Chineesche comités opgericht, hetzij zelfstandig werkende, hetzij als regel als afzonderlijk werkcomité onder het plaatselijk comité.

Bij de intrede van 1932 werden de door het Centraal Comité gegeven richtlijnen verruimd door de steunverleening uit te breiden tot alle daarvoor in aanmerking komende, door de crisis werkloos geworden Europeanen, Inheemschen en Chineez.

De toeslagverleening onderging eene zoodanige wijziging, dat het Centraal Comité 50 % toeslag geeft op de door de locale comités verzamelde particuliere bijdragen.

Eveneens schiep het Centraal Comité de mogelijkheid om andere organisaties, zooals het Leger des Heils en de Amsterdamsche Maatschappij voor Jonge Mannen (A.M.V.J.), geldelijk te steunen bij hare werkzaamheden tot leniging van de gevolgen der werkloosheid.

De inkomsten van het Centraal Comité bedroegen in 1932 f 289 428, de uitgaven f 272 084.

De plaatselijke comités gaven aan geldelijke uitkeeringen uit f 382 877 en voor verpleging in asyls f 26 130, in totaal f 409 007. Over de 12 maanden van het jaar verdeeld waren de cijfers als volgt:

Maanden in 1932.	Aantal ondersteunden.	Totaal der ondersteuning.	Aantal opgenomen in asyls.	Totaal der voor verpleging in asyls uitgegeven gelden.
Januari	658	f 16 114	73	f 1 880
Februari	736	18 667	76	1 818
Maart	846	21 825	78	1 898
April	950	23 482	79	1 622

Maanden in 1932.	Aantal ondersteunden.	Totaal der ondersteuningen.	Aantal opgenomenen in asyls.	Totaal der voor verpleging in asyls uitgegeven gelden.
Mei	1 066	f 26 694	91	f 1 998
Juni	1 160	29 139	92	2 147
Juli	1 213	30 496	107	2 604
Augustus	1 370	39 371	88	2 465
September	1 635	40 150	90	2 410
October	1 821	43 402	83	2 417
November	2 001	45 401	84	2 394
December ¹⁾	2 062	48 131	104	2 464

Deze cijfers illustreeren duidelijk de toeneming van de werkloosheid, de daarvoor veroorzaakte ellende en de dienovereenkomstig verhoogde werkzaamheid der comités.

Het hoofd van het Kantoor van Arbeid belegde met de steuncomités over geheel Java in het voor- en het najaar vergaderingen om door uitwisseling van gedachten eene goede samenwerking tot stand te brengen en meer uniformiteit der steunorganisaties te bevorderen, waarmede goede resultaten werden bereikt.

Elk comité heeft sedert zijne werkingssfeer afgebakend, zoodat vrijwel geheel Java door de plaatselijke steuncomités wordt omvat.

Subsidies werden verleend door den Provinciaalen Raad van Oost-Java voor 1932, tot een bedrag van f 50 000; de Provinciale Raad van West-Java voteerde hiervoor f 10 000 en de gemeenteraad van Semarang f 5000.

In 1932 werden 5 werkloosheidscommissarissen aangesteld met standplaats Soerabaja, Semarang, Soerakarta, Batavia en Bandoeng. Deze door het Centraal Comité benoemde functionarissen staan onder leiding van het hoofd van het Kantoor van Arbeid. Zij hebben contact met alle steuncomités in hun ressort, met de verschillende werkloozentehuizen en met de leiders van de arbeidsbeurzen. Zij hadden een groot aandeel in het oprichten van verschillende werkloozencursussen in de groote steden van Java, waar in de eerste plaats jeugdige werkloozen nieuwe kennis kunnen opdoen, aan den lediggang worden onttrokken en aldus beter toegerust in de maatschappij kunnen terugkeeren. De volgende cursussen werden in 1932 gegeven: steno- en typecursussen te Batavia en Semarang; boekhoudcursussen te Batavia, Semarang en Bandoeng; automobiële cursussen te Batavia, Soerabaja en Bandoeng; electro-technische cursussen te Batavia, Soerabaja en Semarang; engelsche cursus te Semarang. In 't geheel namen hieraan ruim 600 leerlingen deel. De kosten van deze cursussen bedroegen in 1932 f 13 677; deze uitgaven worden voor 1/3 gedragen door het Centraal Steuncomité en voor 2/3 door de Regeering.

De Algemeene Werkloosheidskas, gevestigd te Soerabaja, waarbij de Suikerbond, de Handelsbond en een deel van de leden van den Cultuurbond zijn aangesloten, keerde over 1932 een bedrag uit van f 69 240 aan 261 personen. Ook het Landbouwfonds en het Suikerondersteuningsfonds keerden belangrijke bedragen uit. In dit verband zij nog vermeld het ondersteuningsfonds van den Nederlandsch-Indischen Plantersbond.

Van de particuliere organisaties zijn het vooral het Leger des Heils en de Amsterdamsche Maatschappij voor Jonge Mannen (A.M.V.J.), die de gevolgen van de werkloosheid in Nederlandsch-Indië krachtig hielpen bestrijden, waarbij

¹⁾ Voorloopige cijfers.

voornamelijk op het gebied van huisvesting van werkloozen gunstige resultaten werden bereikt. Het Leger des Heils opende in 1932 tehuizen in Batavia, Medan, Soerabaja en Oengaran. Hierop zullen volgen een tehuis voor Inheemschen in het Adek-gebouw te Soerabaja en tehuizen te Garoet en Semarang. In totaal waren einde 1932 in deze tehuizen aanwezig 361 verpleegden. Het Centraal Comité keerde aan het Leger des Heils voor deze tehuizen uit f 17 455.

De A.M.V.J. bracht in Nederland een belangrijk kapitaal bijeen voor haar tuindorpen te Malang en Bandoeng. De Indische Regeering gaf een renteloos voorschot van f 200 000, uit te betalen via het Centraal Comité, ten behoeve van den bouw dier tuindorpen. Ter voorbereiding van dezen vorm van steunverlening werden te Bandoeng en Malang verschillende woningen ingehuurd voor de huisvesting van de aanstaande bewoners der tuindorpen. Te Bandoeng waren einde 1932 reeds een 30-tal woningen van het tuindorp gereed en bewoond. In 1933 zullen beide tuindorpen worden afgebouwd, waarna slechts enkele A.M.V.J.-pensions voornamelijk voor de huisvesting van ongehuwden zullen worden aangehouden. Ook te Buitenzorg opende de A.M.V.J. in huize Bethanië een pension voor werkloozen en hun gezinnen. Ook werd een kampement geopend te Djajagiri boven Lembang, waar een klein getal Europeesche werkloozen door ontginning van de hun toegewezen gronden productieven arbeid verricht.

De Staatsspoor verleende vrij vervoer en vrij transport van meubilair voor hen, die opgenomen worden in een tuindorp of tehuis van de A.M.V.J en vrij vervoer aan crisisslachtoffers bestemd voor de tehuizen van het Leger des Heils.

Tenslotte zij nog gewezen op de royale houding van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (K.P.M.), welke 50 % reductie geeft op de passagetarieven voor de werklooze Inheemschen, die door de comités op Java naar hun streek van herkomst in de Buitengewesten worden teruggezonden.

Arbeidsinspectie.

Java en Madoera. Kon uit hetgeen in het vorig Verslag werd medegedeeld reeds worden opgemaakt, dat de ambtenaren van de Arbeidsinspectie voor Java en Madoera naast hun gewone taak zich meer en meer met andere werkzaamheden zagen belast, die een uitvloeisel waren van de voortschrijdende economische depressie, gedurende 1932 was dit in verhoogde mate het geval en werd het crisiswerk zóó groot in omvang, dat het systematisch inspecteeren van de verschillende bedrijven daardoor op het tweede plan geraakte.

Niettegenstaande deze omstandigheid werden in 1932 627 ondernemingen, fabrieken en werkplaatsen aan eene inspectie onderworpen, omtrent de bevindingen waarvan in de maandelijksche inspectierapporten mededeeling werd gedaan. Dit aantal inspecties betrof 67 verschillende soorten van bedrijven. Hoewel hieronder in ander verband op den nachtarbeid van vrouwen nog wordt teruggekomen, mag hier nog worden vermeld, dat bovendien bij nacht 312 ondernemingen, fabrieken en werkplaatsen werden bezocht, omvattende 23 verschillende soorten van bedrijven.

Op eene enkele uitzondering na mocht zoowel van de zijde der werkgevers als van die der werknemers veel medewerking worden ondervonden voor het verstrekken van inlichtingen en het verzamelen van gegevens. In dit verband moge in herinnering worden gebracht, dat bij art. 1 van de Ord. van 5 Mei 1924 (I. S. n°. 211) aan het hoofd van het Kantoor van Arbeid, zoomede aan de door hem aangewezen ambtenaren de bevoegdheid is verleend in de uitoefening van hun ambt alle plaatsen, waar werknemers zijn tewerk gesteld en alle gebouwen door werkgevers bestemd of aangewend tot huisvesting of verpleging van werknemers te betreden of binnen te gaan, terwijl bij art. 5 degene, die deze handelingen opzettelijk belemmert, met gevangenisstraf van ten hoogste vier maanden en twee weken of eene geldboete van ten hoogste f 600 wordt bedreigd. Sinds 1926 — toen het één keer noodig bleek — is dit laatste artikel niet gehanteerd, doch in 1932 moest tegen een beheerder van eene rijstpellerij in West-Java op grond van deze bepaling proces-verbaal worden opgemaakt, omdat de toegang tot de fabriek aan een arbeidsinspecteur werd geweigerd.

In 1932 werd een onderzoek gehouden naar den omvang van de werkloosheid in dezelfde desa's, welke in 1931 onderzocht waren. Kon daarbij opnieuw worden geconstateerd het groote absorbtievermogen van de Inheemsche samenleving, toch waren er nu meer gevallen, waarbij van benarde omstandigheden kon worden gesproken. Vele werklooze arbeiders bleken echter weliswaar minder inkomsten dan voorheen, maar toch werk op ander gebied gevonden te hebben.

In verband met ontvangen klachten inzake langdurige arbeidstijden bij autobus-ondernemingen werd in een groot aantal van deze bedrijven een onderzoek ingesteld. Als resultaat kan worden medegedeeld, dat inderdaad in enkele gevallen van overmatigen arbeidsduur gesproken kon worden.

Veertien en meer arbeidsuren per etmaal werden aangetroffen in rijstpellerijen, tabaksloodsen, vezelondernemingen, ijsfabrieken, hotelbedrijven, kalkbranderijen, sereholiefabrieken, enz. Hierbij moet worden opgemerkt, dat in verschillende gevallen seizoensomstandigheden daartoe hebben geleid en in deze bedrijven niet het geheele jaar door lange arbeidsdagen worden gemaakt.

In de voornaamste havenplaatsen werd in 1932 opnieuw nagegaan hoe het met den Zondagsarbeid bij veemen en prauwenveeren gesteld was: ook hier bleek, dat van Zondagsrust of een wekelijkschen rustdag niet steeds sprake is.

Belangrijke inkrimpingen van verschillende bedrijven gingen somwijlen gepaard met het ontslaan van een groot aantal geëmployeerden en arbeiders. In zeer vele gevallen kon de arbeidsinspectie door de belangen van de ontslagenen zooveel mogelijk te behartigen bereiken, dat eene uitkeering in geld werd gegeven of een behoorlijke opzeggingstermijn in acht werd genomen.

Evenals in 1932 werden klachten ontvangen over het niet in acht nemen van de in de beide crisis-ordonnanties vervatte voorschriften.

Opmerkelijk is het steeds stijgend aantal Inheemsche arbeiders, dat in geval van ontslag omtrent hun rechten inlichtingen komt vragen.

Ten aanzien van de beperkende bepalingen inzake vrouwenachtarbeid (I. S. 1925 nos. 647 en 648) kan allereerst worden vermeld, dat de doorlopende vergunning volgens art. 1 van het laatstgenoemd I. S. voor vrouwenachtarbeid van kracht bleef in suikerfabrieken gedurende den maaltijd, zoomede in vezelfabrieken, cassavemeelfabrieken, olie- en palmoliefabrieken en in de zoutfabrieken op Madoera. In de zoutfabrieken van het Gouvernement op Madoera is de vrouwenachtarbeid reeds sedert 1927 afgeschaft.

Tengevolge van de in 1931 aangevangen belangrijke inkrimping van het aantal werkende suikerfabrieken ging het aantal in dit bedrijf des nachts werkende vrouwen weliswaar terug, doch verhoudingsgewijze kon op het aantal in bedrijf zijnde fabrieken in 1932 nog geen vermindering van nachtarbeid van vrouwen geconstateerd worden. In 116 van de 165 suikerfabrieken (of 70 %) kwam in 1932 vrouwenachtarbeid voor, welke cijfers in 1931 bedroegen 124 en 178 (eveneens 70 %).

Van de sinds de invoering van de beperkende bepalingen op den vrouwenachtarbeid door het hoofd van het Kantoor van Arbeid afgegeven vergunningen geeft het volgende staatje een beeld.

Bedrijven.	Aantal vergunningen.						
	1926.	1927.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Theefabrieken	57	30	20	10	11	1	1
Rijstpellerijen	1	5	—	—	6	6	6
Steenkolenmijnen	1	1	1	1	1	1	—
Rubberfabrieken	—	—	2	—	3	2	2
Sigarettenfabrieken	—	—	—	1	—	—	—
Koffiefabrieken	1	1	—	—	—	—	—
Spoorwegen	1	1	1	1	1	—	—
Bakkerijen	—	—	—	—	—	—	2
Totalen	61	38	24	13	22	10	11

Hierbij moet in aanmerking worden genomen, dat de vergunningen voor vrouwennachtarbeid in een tweetal bakkerijen enkele nachten betroffen in de voor dit bedrijf belangrijke maand December.

In de bedrijven, bedoeld in art. 1 van I. S. 1925 n°. 648, had eene belangrijke vermindering plaats van den vrouwennachtarbeid, hetgeen uit de volgende cijfers blijkt.

	Aantal fabrieken, waarin van vrouwen-nachtarbeid gebruik werd gemaakt.		Aantal vrouwen-arbeidsnachten in	
	1931.	1932.	1931.	1932.
Vezelfabrieken	6	5	30 649	15 884
Cassavefabrieken	4	3	17 018	15 780
Olie- en palmoliefabrieken	2	2	2 236	653

De beide volgende staatjes vermelden het aantal geconstateerde overtredingen van de wettelijke bepalingen nopens den vrouwennachtarbeid en den kinderarbeid.

Bedrijven.	Overtredingen der bepalingen op den vrouwennachtarbeid.	
	Aantal processen-verbaal.	Aantal des nachts werkende aangetroffen vrouwen.
Rijstpellerij	13	51
Katjangpellerijen	7	52
Tahoe-kokerij	7	32
Pepermuntfabriek	1	1
Weverij	1	2
Thee-afpakinrichting	1	8
Rokok-kretekmakerij	1	3
Batikkerij	3	13
Totaal	34	162

Bedrijven.	Overtredingen der bepalingen op den kinderarbeid.	
	Aantal processen-verbaal.	Aantal kinderen.
Damarsorteerderij	1	2
Kapokpellerij	14	84
Katjangpellerij	23	164
Tabaksorteerloods	2	9

Bedrijven.	Overtredingen der bepalingen op den kinderarbeid.	
	Aantal processen-verbaal.	Aantal kinderen.
Kwatjibereiding	1	5
Maïspellerij	1	6
Sigarettenmakerij	1	3
Theesorteerderij	1	2
Strootjesmakerij	2	11
Koffiesorteerloods	1	10
Rijstpellerij	1	1
Sereholiefabriek	1	1
Totaal	49	298

De overeenkomsten tusschen het Kantoor van Arbeid en de tabaksondernemingen in Java's Oosthoek en in de Vorstenlanden inzake de vrijwillige beperking van den arbeidsduur voor kinderen tusschen 12 en 16 jaar bleven voortbestaan. De contrôle op deze vrijwillige beperking van den arbeidsduur gaf geen aanleiding tot opmerkingen.

Ook in 1932 werd voortgegaan met het opsporen van de oorzaken van z.g. klapzaken, koelie-aanvallen en stakingen, welke oorzaken voor zoover mogelijk werden weggenomen.

Het aantal bekend geworden klapzaken betrof in 15 gevallen Europeesche toezichthouders en in 13 gevallen Chineesche of Inheemsche assistenten of mandoers. Het aantal klapzaken bedroeg in de jaren 1926 t/m 1932 achtereenvolgens 90, 89, 89, 121, 143, 31, 18 en 28.

In 1932 werden 7 koelie-aanvallen gerapporteerd (tegen 8 in 1931). Vijf daarvan hadden plaats op Europeesche toezichthouders, een op een Chineeschen assistent en een op een Inheemschen mandoer.

Gedurende 1932 werden door de Arbeidsinspectie 16 stakingen geregistreerd, doch het vermoeden bestaat, dat niet van alle stakingen bericht is ontvangen. In het volgende staatje zijn eenige cijfers en gegevens opgenomen omtrent den omvang van de in 1932 bekend geworden stakingen.

Bedrijven.	Aantal dagen, die de staking duurde.	Aantal arbeiders bij de staking betrokken.	Voornaamste reden van het conflict.
Autobus-onderneming	2	19	Ontslag-kwestie.
Demmo-verhuurderij	1	21	Loon-eisch.
Idem	1	22	Id.
Drukkerij	1	23	Id.
Idem	1	15	Ontslag-kwestie.
Idem	3	22	Te weinig vrije dagen.
Gemeente-bedrijf	1	117	Loon-eisch.

Bedrijven.	Aantal dagen, die de staking duurde.	Aantal arbeiders bij de staking betrokken.	Voornaamste reden van het conflict.
Handelmaatschappij	1	20	Loon-eisch.
Idem	2	17	Aard van te verrichten werk.
Rubber-onderneming	2	139	Loon-eisch.
Idem	1	40	Id.
Idem	1	32	Id.
Spoorweg-onderneming	1	40	Id.
Strootjesmakerij	3	125	Id.
Thee-onderneming	2	150	Id.
Ziekenhuis	3	128	Ontevredenheid over behandeling.

Vergeleken met het jaar 1931 is het aantal geregistreerde stakingen verdubbeld. Deze vermeerdering houdt mogelijk verband met de tijdsomstandigheden, die loonsverlagingen, ontslagen en verslechtering van de arbeidsvoorwaarden brachten.

Intusschen worde er op gewezen, dat ook in de jaren 1928 en 1929 het aantal ter kennis van de Arbeidsinspectie gekomen stakingen uitging boven dat van 1930 en 1931.

In de jaren 1928 t/m 1932 bedroeg het aantal stakingen achtereenvolgens 18 (1998 dagen), 13 (5363 dagen), 3 (195 dagen), 8 (648 dagen) en 16 (1735 dagen).

Het aantal gevallen, waarin een loon-eisch de voornaamste reden van een uitgebroken conflict vormde, was in 1932 grooter dan in de vier voorafgegane jaren. Dit blijkt uit de volgende tabel, waarin ook uitkomt dat evenals in de jaren 1928—1931 ook in 1932 een loonkwestie in de meeste gevallen de directe oorzaak was, welke tot de staking aanleiding gaf.

Aanleiding tot de staking.	1928.	1929.	1930.	1931.	1932.
Loon-eisch	10	8	3	6	11
Ontslag-kwestie	2	—	—	1	2
Ruwe behandeling	5	3	—	—	1
Aard van het werk	1	—	—	1	1
Onderling geschil	—	1	—	—	—
Solidariteit met gestrafte arbeiders	—	1	—	—	—
Te weinig vrije dagen	—	—	—	—	1
Totaal	18	13	3	8	16

Buitengewesten. Het aantal ondernemingen in de Buitengewesten daalde van 805 in 1929 en 771 in 1930 tot 638 einde 1931. Toch is deze vermindering

niet zoo groot als dit cijfer doet vermoeden, omdat zij voor een deel het gevolg was van het samenvoegen van twee ondernemingen van eenzelfde maatschappij tot één, in welke gevallen dus geen sprake was van eene algeheele sluiting van het bedrijf. Bovendien waren onder de gesloten ondernemingen vele van geringen omvang, waartoe o.m. behoorden 36 kleine Chineesche ondernemingen of tuinen in het gewest Riouw en Onderhoorigheden. In de Westerafdeeling van Borneo werken vele kleine ondernemingen thans uitsluitend met Inheemsche arbeiders, waardoor zij buiten de directe bemoeienis der arbeidsinspectie vallen. In Manado deed zich in enkele gevallen hetzelfde voor als gevolg van de invoering der koelie-ordonnantie-Manado 1931, krachtens welke — in tegenstelling met de daarvóór geldende „koelie-ordonnantie-Manado” — van de Sangihe- en Talaud-eilanden afkomstige arbeiders, die op ondernemingen op den vasten wal worden te werk gesteld, tot de Inheemsche arbeiders moeten worden gerekend.

In de gevallen, dat de inspecties werden gestaakt, was dit voorts niet altijd wegens definitieve sluiting van de onderneming; verschillende rubberondernemingen bijvoorbeeld, o.m. in het gewest Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, hebben wel den tap stopgezet en daarmede het bedrijf voorloopig stilgelegd, doch met de bedoeling dit te kunnen hervatten indien betere vooruitzichten mochten aanbreeken. In die gevallen bleef dan meestal een minimum aan personeel op de onderneming achter.

Welke gevolgen de bij de bedrijven ingevoerde bezuinigingen hadden op de loonpolitiek, is hiervóór bij de bespreking van de arbeidsvoorwaarden uiteengezet. Met de daarin besproken maatregelen om tot loonsverlaging te geraken hangt samen de op vele ondernemingen geconstateerde overgang van contractarbeid naar vrijen arbeid, waardoor het bedrijf op goedkooperen voet kan worden gevoerd. Niet alleen toch is de werkgever ten aanzien van het aan de vrije arbeiders uit te betalen loonbedrag aan geen bijzondere bepalingen gebonden en zijn deze overeenkomsten in den regel van dien aard, dat eene voorgenomen loonsverlaging of inkrimping van de arbeiderssterkte op korten termijn kan geschieden, doch bovendien zijn de met betrekking tot de vrije werklieden door den werkgever te treffen voorzieningen niet van denzelfden omvang als voor contractanten en worden verschillende in de koelie-ordonnantie opgenomen bepalingen in de vrije arbeidsregeling gemist.

Hoewel het totaal aantal werkkrachten — contractanten en vrije arbeiders tezamen geteld — op de ondernemingen in elk der Buitengewesten in de laatste jaren aanzienlijk is verminderd, bleek het aantal vrije werklieden in sommige gewesten eind 1931 nog te zijn toegenomen. Deze verandering in de verhouding van den contractarbeid tot den vrijen arbeid is wel zeer onverwacht tot stand gekomen, als men bedenkt, dat vóór de invoering van de nieuwe koelie-ordonnantie nog van werkgeverszijde bezwaar werd gemaakt tegen de in het ontwerp dier ordonnantie opgenomen verhoudingspercentages en dat na de inwerking-treding daarvan een aantal maatschappijen nog dispensatie van de voorgeschreven verhouding van 75 % contractanten tot 25 % niet-contractanten verzochten. Deze aanvragen werden alle ter plaatse onderzocht met het resultaat, dat op het meerendeel der verzoeken door de Regeering afwijzend is beschikt, en wel omdat de bedrijven in kwestie in geen enkel opzicht geacht konden worden in eene uitzonderingspositie te verkeren. Slechts ten behoeve van één maatschappij werd aanleiding gevonden de dispensatie te verleen voor haar beide ter Sumatra's Westkust gelegen ondernemingen. Hoezeer de omstandigheden zich inmiddels hebben gewijzigd, wordt duidelijk gedemonstreerd door het feit, dat op deze, thans samengevoegde ondernemingen evenals op andere bedrijven, welke het verzoek tot dispensatie deden, het aantal vrije arbeiders het voor deze categorie in de koelie-ordonnantie als minimum vastgestelde percentage thans reeds verre te boven gaat. De afschaffing van de poenale sanctie bij de tabaksmaatschappijen, welke haar oorzaak vond in andere omstandigheden, hierbij buiten beschouwing latende, kan wel worden gezegd, dat het in deze tijden voornamelijk nog de kapitaalkrachtige maatschappijen zijn, die zich kunnen veroorloven van onder poenale sanctie werkende arbeidskrachten gebruik te maken.

Betreft het vorenstaande den overgang van contract-arbeid naar vrijen arbeid, bij eenige zich daartoe leenende bedrijven was eveneens — zij het in mindere mate — eene verschuiving merkbaar naar het werken met losse in de plaats van vrije arbeiders, door het doen verrichten van werkzaamheden in aanneming. Op de door een aannemer tewerkgestelde arbeiders zijn de bepalingen van I. S. 1911 n°. 540 „Ten tweede” niet van toepassing, aangezien deze werkrachten niet rechtstreeks in dienst van den werkgever staan.

Op het ontstaan van arbeidsconflicten heeft de vermindering van het werkvolk, waarbij uiteraard de beste elementen werden aangehouden, een invloed ten goede uitgeoefend. Zoowel de geest onder het werkvolk als de behandeling van den arbeider door het leidend of toezienend personeel — waarop eveneens als gevolg van de bezuiniging eene scherpe selectie is toegepast — lieten over het algemeen niet te wenschen over. Wel kwamen in 1931 hier en daar nog aanvallen op het Europeesche en het Inheemsche personeel voor, waarvan enkele zelfs met doodelijken afloop, doch niet meer in zoo verontrustende mate als in eenige voorafgegane jaren.

Een overzicht van het aantal gevallen over een zestal jaren volgt hieronder, waarbij de cijfers over 1931, die reeds ten vorigen jare werden vermeld, met de nog later bekend geworden gevallen zijn aangevuld, terwijl daarin tevens de voorloopige gegevens over 1932 zijn opgenomen. Hieruit blijkt, dat juist in dit laatste jaar eene belangrijke vermindering van het aantal aanslagen valt te constateeren.

	Aanslagen		Doodelijke afloop	
	Europeesch personeel.	Inlandsch personeel.	Europeesch personeel.	Inlandsch personeel.
1932	19 ¹⁾	43 ²⁾	—	—
1931	35 ³⁾	128 ⁴⁾	1	5
1930	88	200	4	7
1929	105	175	3	9
1928	89	84	3	10
1927	71	79	1	5

Incidenteele gevallen zullen wel nimmer geheel kunnen worden voorkomen en houden somtijds ook geen verband met de arbeidstoestanden op de onderneming, waar het conflict zich afspeelt of met de behandeling, welke de aanvaller van het slachtoffer ondervond.

In de Buitengewesten zijn in 1931 in totaal 1175 inspecties gehouden, waarvan in 123 gevallen het bezoek niet vooraf werd aangekondigd. Voor de Oostkust van Sumatra afzonderlijk waren deze cijfers 632 inspecties, waarvan 86 onaangekondigd.

De geneeskundige verzorging en verpleging der ondernemingsarbeiders gaf over het algemeen reden tot tevredenheid, al was ook hier de invloed van de bezuiniging merkbaar.

Ter Oostkust van Sumatra zijn in 1931 een zestal hospitalen gesloten, als gevolg van de vermindering van het aantal ondernemingen, alsmede van de op de medische uitgaven toegepaste bezuinigingen.

De gezondheidstoestand was in dat jaar wederom over het algemeen gunstig. Het gemiddeld sterftecijfer onder de contractarbeiders in de Buitengewesten was zelfs nog lager dan in het voorafgegane jaar, namelijk $\pm 0,58\%$, tegen $0,76\%$ in 1930. Het vrijwel stopzetten van nieuwe ontginningen en het in de eerste plaats naar Java of China terugzenden van de fysiek zwakkeren was ongetwijfeld van invloed op dit resultaat.

¹⁾ Hieronder 3 bedreigingen.

²⁾ Alsvoren 8.

³⁾ Alsvoren 11.

⁴⁾ Alsvoren 40.

Aan de afmonstering van ontslagen arbeiders vóór hun vertrek uit het gewest werd wederom veel aandacht besteed. Dat deze maatregel zijn nut heeft, blijkt uit het feit, dat na onderzoek globaal de helft van de klachten gegrond werd bevonden.

Tenslotte ondervond ook de samenstelling van den inspectiedienst de gevolgen van den nood der tijden. In zekeren zin ging de inkrimping van het aantal ressorten samen met de vermindering van het aantal onder het toezicht der arbeidsinspectie gestelde bedrijven, doch ook overigens maakte de aan de verschillende Landsdiensten opgelegde bezuiniging eene herverdeeling van de inspectieressorten noodzakelijk. In het vorig Verslag werd reeds genoemd het terugbrengen van het aantal ressorten der arbeidsinspectie in het gewest Oostkust van Sumatra met één, door opheffing van de standplaats Loeboekpakam. Thans is bovendien de standplaats Tandjoengpoera in hetzelfde gewest vervallen, terwijl in het Oostelijk deel van het inspectiegebied reeds eerder de standplaats Bandjermasin was opgeheven. Deze laatste maatregel had tot gevolg de verlegging van de standplaats Amboina naar het meer centraal gelegen Makassar, waarbij de aldaar geplaatste arbeidsinspecteur de ondernemingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aan zijn ressort zag toegevoegd.

In Zuid-Sumatra had eveneens eene andere indeeling van de ondernemingen over de ressorten der arbeidsinspectie plaats, waardoor een inspecteerend ambtenaar kon worden uitgespaard. De standplaats Tjoeroep in Benkoelen werd daarbij overgebracht naar Lahat in het gewest Palembang.

Over het panglongtoezicht volgen hieronder nog eenige afzonderlijke gegevens.

De vermindering van het aantal panglons in 1930, welke aanleiding was de ressorten Bengkalis en Tandjoengpinang samen te voegen, zette zich in 1931, zij het in mindere mate, voort. Doordat de houtprijzen laag bleven, gingen namelijk opnieuw verschillende panglons tot stopzetting van het bedrijf over. In 8 gevallen was de sluiting niet vrijwillig, doch werd de vergunning ingetrokken, nadat ondanks herhaalde waarschuwingen geen verbetering in de arbeidstoestanden werd gebracht.

Aangezien de voor de houtskoolbranderijen gebezigde houtsoort in Riouw en Bengkalis geheel dreigt te worden weggekapt, bestaat voorts het voornemen dit deel van het panglong-bedrijf geleidelijk over te brengen naar de kust van Djambi, welke zich daarvoor evenzeer leent. Dit kan worden bereikt eensdeels door geen nieuwe vergunningen meer af te geven in de eerstgenoemde streken en anderdeels door voor het oprichten van houtskoolbranderijen in het gewest Djambi faciliteiten te verleenen. In eene te Singapore gehouden vergadering van houtvesters, arbeidsinspecteurs en eigenaren van houtskoolpanglons werd deze aangelegenheid in vorenstaanden zin besproken.

De sluiting van zoovele panglons in de afgelopen jaren had althans dit voordeel, dat die, werkende met sleepbanen, waarbij zeer zwaar trekwerk moet worden verricht, thans langzamerhand zijn verdwenen, terwijl tot het exploiteeren van nieuwe bedrijven van dien aard zonder railbaan en lorries in de toekomst geen vergunning meer zal worden gegeven.

Deze omstandigheid heeft er mede toe bijgedragen, dat wat de behandeling van het werkvolk op de panglons betreft, langzamerhand van normale toestanden kan worden gesproken. Toch blijft eene intensieve contróle noodzakelijk, aangezien de ingetreden verbetering meer aan het geregeld toezicht der daartoe samenwerkende diensten van binnenlandsch bestuur, politie, boschwezen en arbeidsinspectie moet worden toegeschreven dan aan eene verandering van mentaliteit van de Chineesche eigenaren en panglonghoofden.

In Bengkalis werd in 1931 nog 30 maal proces-verbaal opgemaakt tegen tot deze beide categorieën behorende personen. In Riouw deed zich het geval voor, dat aan een werkgever eene boete werd opgelegd wegens overschrijding van den vastgestelden arbeidsduur, terwijl voorts nog een aantal klachten tegen kepala's en assistent-kepala's wegens mishandeling aan het werkvolk werden voorgebracht.

In 1931 verloren vijf arbeiders als gevolg van een bedrijfsongeval het leven. In den loop van dat jaar werden op alle panglons loonsverlagingen ingevoerd

van $\pm 20\%$. Bovendien werd de invloed ondervonden van de depreciatie van den Straits-dollar, in welke munt de loonen worden uitbetaald. Weliswaar worden de prijzen der gebruiksartikelen, welke te Singapore worden ingekocht, eveneens in dollars berekend, doch voor opium moet de Nederlandsch-Indische prijs worden betaald, zoodat het gedeelte van de koeliebevolking, dat opium schuift en dat, hoewel geleidelijk afnemende, toch nog $\pm 45\%$ van de koeliesterkte bedraagt, daarvoor thans een grooter deel van het loon moet afstaan.

Bij de uitbetaling van de loonen op eenige panglons, die wegens den slechten financieelen toestand gedwongen waren tot sluiting, deden zich in Bengkalis dezelfde moeilijkheden voor als in 1930. Door beslaglegging op den houtvoorraad of bedreiging daarmede, in welk laatste geval eene regeling van de aanspraken der koelies somtijds alsnog mogelijk bleek, kon door de bemoeienis van de arbeidsinspectie een groot bedrag aan achterstallige loonen worden achterhaald en aan de rechthebbenden worden uitbetaald.

Werving van arbeiders.

Evenals in 1931 was ook gedurende 1932 de vraag naar nieuwe werkkrachten voor ondernemingen in de Buitengewesten zeer gering. De uitgezonden arbeiders — naar alle gewesten tezamen bedroeg dit aantal over het geheele jaar slechts 1129 — waren bestemd voor mijnbedrijven en voor een enkele in uitbreiding of bij het begin van de crisis in het stadium van opening verkeerende onderneming. Door de V.E.D.A. (Vrije Emigratie van D.P.V. en A.V.R.O.S.) werden geen nieuwelingen uitgezonden. In den loop van 1932 wijzigde de situatie zich echter in zover, dat, hoewel het noodgedwongen terugzenden van overtollige arbeiders uit de Buitengewesten allens tot staan was gekomen, daarnaast een soort van vrijwillige afvloeiing was ontstaan van werkkrachten, die, door de vele diep ingrijpende bezuinigingsmaatregelen rondom hen heen getroffen, ondanks alle berichten omtrent heerschende armoede op Java, er den voorkeur aan gaven om naar hun geboorteland terug te keeren. Hierdoor en door de gevolgen van eene aanvankelijk blijkbaar te rigoureuus toegepaste terugzendingspolitiek begon zich medio 1932 reeds hier en daar een tekort aan werkvolk te doen gevoelen.

Voorloopig kon hierin worden voorzien door het overnemen van arbeiders van sluitende bedrijven en het aannemen van andere plaatselijke werkkrachten.

Aangezien, gelijk hooger reeds werd opgemerkt, van de zijde der arbeidersbevolking veelal niet werd beseft, dat het gebruikmaken van hun recht op terugzending naar Java meesttijds werkloosheid en armoede ten gevolge zou hebben, heeft de bij het Kantoor van Arbeid werkzame patih in het Javaansch eene bevattelijke brochure samengesteld, waarin de toestanden op Java met name voor de arbeiders, die op Java vermoedelijk niet aan den kost zullen kunnen komen of geen familie hebben, bij wie zij, totdat zij een middel van bestaan hebben gevonden, tijdelijk kunnen intrekken, werden uiteengezet.

Over het geheele jaar bedroeg het aantal naar Java gerepatrieerde werklieden voor alle Buitengewesten 38 471 of in totaal met de 17 805 repatrianten van de V.E.D.A. 56 276 lieden. Uit eene vergelijking van de cijfers der terugzendingen in Januari en December 1932, onderscheidenlijk 4668 en 1880 bedragende, blijkt, dat deze tegen het einde van het jaar inderdaad tot normaler proporties waren teruggebracht. Ook bij de V.E.D.A. deed zich hetzelfde verschijnsel voor.

Met het jaar 1933 begon bovendien weder eenige vraag naar arbeiders van Java te komen; in het eerste kwartaal 1933 vertrokken althans ongeveer tweemaal zooveel arbeiders naar de Buitengewesten als in het geheele jaar 1932.

Deze, zij het nog geringe opleving in de werving, was voor het Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (A.D.E.K.) aanleiding om een proef te nemen met de werving door middel van propagandisten. Deze proef werd ingezet in de dichtbevolkte residentie Banjoemas, waar thans veel werkloosheid onder de Inheemsche bevolking heerscht. Van het bekendmaken in de desa, dat wederom werkgelegenheid op de ondernemingen in de Buitengewesten bestaat, wordt namelijk verwacht, dat het werkvolk zichzelf zal komen aanmelden en dat aldus de tusschenkomst van agenten en van wervers zal kunnen worden uitgeschakeld,

waardoor eene vrij belangrijke verlaging van de wervingskosten zal worden verkregen. De kosten van het op deze wijze aanwerven en van het verschepen van een ongehuwden contractant naar Belawan bedragen slechts f 45. Voor het aanwerven van vrije koelies, waarvoor het Kantoor van Arbeid zijne medewerking toezegde, zijn deze kosten, bij gelijke bestemming van het werkvolk, nog f 10 lager.

De in het vorig Verslag aangerode, in overweging zijnde fusie tusschen de beide eigenwervingskantoren, het A.D.E.K. en de Zuid-Sumatra Landbouw- en Nijverheidsvereniging (Zusuma), kwam ook in 1932 nog niet tot stand. Wel wordt door deze beide organisaties overleg gepleegd omtrent het vaststellen van overeenkomstige wervingstarieven teneinde onderlinge concurrentie tegen te gaan.

De Vakbeweging.

Hoewel door de afvloeiing van ambtenaren en het ontslag van vele particuliere werknemers — Europeanen zoowel als Inlanders — de groei van de bestaande vakbonden tot staan kwam, is de vakbeweging in 1932 toch niet in beteekenis verminderd, vergeleken bij de daaraan voorafgegane jaren.

Verminderde door de crisisonstandigheden het aantal leden van de bestaande vakorganisaties, aan den anderen kant valt de oprichting van nieuwe vakbonden te vermelden. Het aantal bij het Kantoor van Arbeid ingeschreven vakbonden steeg van 109 tot 124. Volgens de laatste bij het Kantoor van Arbeid ontvangen gegevens zijn in deze bonden tezamen 82 862 leden vereenigd.

Nog steeds voldoet een aantal vakverenigingen niet aan het verzoek om inlichtingen en cijfers te verstrekken. In hoofdzaak zijn het verenigingen van particuliere Inheemsche werknemers, die op dit punt nalatig zijn.

Eene nieuwe vakcentrale werd opgericht, namelijk de Centrale van Indische Vereenigingen van Overheidspersoneel (C.I.V.O.), waartoe toetraden de Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië, de Bond van Gouvernementspersoneel, de Bond van Ambtenaren en beambten bij den Pandhuisdienst in Nederlandsch-Indië, de Bond van Boekhoudkundig personeel in Gouvernementsdienst (B.B.G.), de Vereeniging van Ambtenaren en beambten van autonome Regentschappen en de Bond van Administratief personeel bij de verschillende Landsdiensten (B.A.P.). Een tweetal dier vereenigingen was tevoren bij het verbond van Landsdienaren aangesloten.

De salarisvermindering, zoowel als de in overweging zijnde maatregelen met betrekking tot het pensioen, alsook de voorgenomen wijziging van de buitenlandsche verlofsregeling vormden de voornaamste punten, waarop de actie van de ambtenaren-vakbonden was gericht. De gelijktijdige verslechtering van de arbeidsvoorwaarden voor de particuliere werknemers leidde er evenwel toe, dat eene samenwerking tot stand kwam tusschen de Federatie van Europeesche Werknemers en het Verbond van Landsdienaren. De actie tegen de verhoogde korting op de tractementen bereikte haar hoogtepunt in December 1932.

Bij Ord. van 22 Juli 1932 (I. S. n°. 401) werden de regelen vastgesteld inzake het georganiseerd overleg omtrent algemeene ambtenaarsbelangen. De volgende organisaties werden door de Regeering in de gelegenheid gesteld een afgevaardigde voor de Commissie voor georganiseerd overleg inzake algemeene ambtenaarsbelangen aan te wijzen: De Associatie van Vereenigingen van Academici (A.V.A.); Het Verbond van Overheidsdienaren (V.V.O.); Het Secretariaat van R.K. Ambtenaren en Particuliere Werknemers, welke organisatie intusschen haar naam veranderde in Katholieke Vakcentrale (K.V.C.); De Centrale van Indische Vereenigingen van Overheidspersoneel (C.I.V.O.); De Persatoean Vakbonden Pegawai Negeri (P.V.P.N.); De Perhimpunan Pegawai Boemipoetra (P.P.B.B.); De Vereeniging van Middelbare Politie-ambtenaren in Nederlandsch-Indië.

De reeds sedert langen tijd aanhangige plannen tot fusie van den Cultuurbond met den Nederlandsch-Indischen Plantersbond leidden tot een referendum, gehouden onder de leden van den Cultuurbond. De meerderheid van de — overigens in gering aantal — uitgebrachte stemmen verklaarde zich tegen die fusie.

In den loop van 1932 werd geleidelijk de verhouding tusschen de Directie van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij en de Vereeniging van Gezagvoerders en Stuurlieden moeilijker. Einde December verbrak de directie van de Maatschappij de relaties met dien vakbond.

Onder leiding van de Partai Indonesia (P.I.) zijn opgericht de Perserikatan Kaoem Sopir Indonesia (vereeniging van Inheemsche chauffeurs), de Sarekat Boeroeh Lodji Indonesia (vereeniging van bedienden), de Perserikatan Pegawai Toko Indonesia (vereeniging van winkelbedienden), de Perserikatan Boeroeh Tjitak Indonesia (vereeniging van letterzetter), de Persatoean Kaoem Pelaboean dan Laoetan Indonesia (vereeniging van havenarbeiders), de Sarekat Kaoem Typograaf Indonesia (vereeniging van typografen), de Sarekat Boeroeh Bingkel Indonesia (vereeniging van fabrieksarbeiders), de Sarekat Koesir Indonesia (koetsiersvereeniging). Verder heeft de P.I. eene algemeene arbeidersvereeniging opgericht, de Perserikatan Kaoem Boeroeh Indonesia, welke is uitgegroeid tot eene vakcentrale op nationalistischen grondslag van de door de P.I. opgerichte en nog op te richten vakbonden onder den naam Radicale vakcentrale Indonesia, afgekort Radvaksin, met het doel: lotsverbetering te verkrijgen door wederzijdsch hulpbetoon tusschen de leden-vakbonden. Toegelaten worden slechts die vakvereenigingen, welke leden uitsluitend uit Inheemschen bestaan.

De vakcentrale Persatoean Vakbond Pegawai Negeri (P.V.P.N.) en de bij haar aangesloten vakvereenigingen van inheemsche Gouvernementsambtenaren — o.a. de Pandhuisbond, de Perhimpoean Beambte Spoor en Tram (P.B.S.T.), de Landelijke Inkomsten Bond, de Perkoempoelan Goeroe Hindia Belanda (P.G.H.B.), de Vereeniging van Ambtenaren bij den Inlandschen Bestuursdienst — zetten haar actie tegen de bezuinigingsmaatregelen voort.

De Perhimpoean Beambte Spoor en Tram (P.B.S.T.) hield in April 1932 haar 5de congres te Bandoeng, waar werd besloten niet in te gaan op het verzoek van de daartoe te Semarang en Jogjakarta gevormde comités om de vereeniging om te zetten in een bond van spoor-, tram- en andere transportbedrijven. Ingestemd werd met het plan van de P.V.P.N. om zich aan te sluiten bij het I.V.V., terwijl besloten werd met ingang van 1 Juli 1932 definitief lid te worden van de Internationale Transportarbeiders Federatie.

De P.G.H.B. nam op haar laatste congres, in Januari 1933 te Soerakarta gehouden, het besluit haar naam te wijzigen in Persatoean Goeroe Indonesia. Deze organisatie telt thans ± 19000 leden, verdeeld over 163 afdeelingen.

De Perserikatan Pegawai Pegadean Hindia (Pandhuisbond) hield in Juni 1932 haar 19de congres.

In de door de P.B.I. gestichte vakcentrale, de Persatoean Sarekat Sekerdja Indonesia (P.S.S.I.), die een subsidie geniet van de provincie Oost-Java ten behoeve van de transmigratie in Banjoewangi, zijn thans ondergebracht de Sarekat Chauffeur Indonesia met 22 afdeelingen, de Persatoean Boeroeh Kareta Api Indonesia (P.B.K.A.I.) met 14 afdeelingen, welke met de reeds genoemde P.B.S.T. geen eenheid wenscht te vormen, de Perhimpoean Pegawai Drukkerij Indonesia (P.P.D.I.), de Perkoempoelan Kaoem Perlosan Indonesia (P.K.P.I.), d.i. eene vereeniging van werkloozen, de Persatoean Djongos Indonesia (P.D.I.), de Perkoempoelan Kaoem Kleermaker Indonesia (P.K.K.I.) en de Persatoean Pegawai Paberik Goela Indonesia (P.P.P.G.I.), d.i. de vereeniging van arbeiders op suikerfabrieken. De Sarekat Sekerdja Indonesia (S.S.I.), welke vroeger tot deze vakcentrale behoorde, is sedert uitgetreden, omdat zij uit „self help“-overwegingen bezwaar had tegen de aanvaarding van genoemde subsidie.

J. KOLONISATIE EN EMIGRATIE.

Inheemsche kolonisatie.

Werd in het vorig Verslag reeds vermeld, dat in de eerste helft van 1932 ± 7000 personen van Java werden overgebracht naar de landbouwkolonies in Zuid-Sumatra en dat de overbrenging van deze nieuwe kolonisten — de uitgaven voor het vervoer per Staatsspoor niet medegerekend, daar deze grootendeels in 's Lands schatkist terugvloeien — aan het Land nog geen f 3 per hoofd kostte, thans kan worden medegedeeld, dat deze nieuwelingen het eerste jaar van hun verblijf op de kolonies vrijwel zonder verderen Overheidssteun zijn doorgekomen.

Van de 7000 nieuwelingen hebben zich 6500 op het kolonisatieterrein bij Gedong Tataän in de Lampoengsche Districten gevestigd. Zij hebben sedert hun aankomst op het kolonisatieterrein geen uitgaven meer gevorderd. Weliswaar hadden zij — vooral in den Westmoesson van 1932—1933 — nog eenige moeite om door loonarbeid het noodige bijeen te garen om den moeilijken overgangstijd door te komen, nochtans zijn zij er in geslaagd deze moeilijkheden te boven te komen.

De nieuwe kolonie bij Soekadana, waar zich in den loop van 1932 een duizendtal — deels van Java en deels van Gedong Tataän afkomstige — kolonisten vestigden, verkeerde door het ontbreken van een reeds tot zekere welvaart gekomen kern in den eersten tijd in eene eenigszins minder gunstige positie. Er was hier gebrek aan werkgelegenheid om het ontbrekende aan te vullen. In het laatst van 1932 bleek deze kolonie dan ook eenigen steun noodig te hebben om den Westmoesson door te komen, terwijl voorts nog een bedrag beschikbaar moest worden gesteld om de kolonisten in de gelegenheid te stellen om zaadpadi aan te koopen. Voor deze beide doeleinden werd echter niet meer uitgegeven dan f 2100. De steunverleening geschiedde in den vorm van voorschotten, welke na den Westmoesson weer werden terugbetaald.

Dat de massale overbrenging in 1932 zulke gunstige resultaten heeft opgeleverd, moet voor een goed deel worden toegeschreven aan de selectie, welke werd toegepast op de zich voor emigratie aanmeldende gegadigden. Aan den eisch, dat voor overbrenging op 's Landskosten naar de landbouwkolonies slechts in aanmerking komen die emigranten, welke vertrouwd zijn met het Inlandsch landbouwbedrijf, werd streng de hand gehouden.

Niet alleen de kolonisten te Gedong Tataän verklaarden zich bereid om in 1933 weer een zelfde aantal nieuwelingen als in 1932 werden overgebracht, op te nemen, maar ook de nieuwe kolonisten op het terrein bij Soekadana vroegen om de overkomst van hunne op Java achtergebleven betrekkingen.

Aan deze verzoeken zou in 1933 zeker zijn voldaan, ware het niet, dat de mogelijkheid om de nieuwelingen in de buurt van Gedong Tataän aan bevoelbare gronden te helpen, allengs sterk was verminderd, terwijl het nog de vraag was of de Regeering de noodige middelen beschikbaar zou stellen voor den aanleg van werken ter bevoeiing van het terrein bij Soekadana.

Het kolonisatieterrein bij Pelalo in Benkoelen, waarheen in den aanvang van 1932 een 20-tal personen uit Blitar verhuisden, lokte meer emigranten aan, zoodat deze kolonie reeds bijna 500 zielen telt, die vrijwel uitsluitend uit Blitar afkomstig zijn. De beschikbare grondreserve is daarmee voorloopig uitgeput.

Werd aanvankelijk verondersteld, dat de kolonie bij Perbo in Benkoelen weinig uitbreidingsgelegenheid bood, sindsdien zijn nieuwe gezichtspunten geopend, zoodat het mogelijk zal zijn, in de buurt van deze kolonie nog uitgestrekte terreinen met niet al te hooge kosten vloeibaar te maken, om daarna voor kolonisatieterrein te worden aangewend.

Het Centraal Kolonisatie Comité — zie Verslag 1931, blz. 426 — is ontbonden (G.B. 3 Maart 1932 n°. 18).

Kolonisatie van Europeanen.

Een onderwerp, dat in de laatste jaren en in het bijzonder ook in 1932 in wijden kring de aandacht heeft getrokken, is de uitoefening van den zoogenaamden

kleinen landbouw door Europeanen, vooral in aaneengesloten groepen in verschillende deelen der Buitengewesten. De Indische Regeering heeft reeds sedert het begin van deze eeuw met het oog op het gevaar van toenemend pauperisme onder de Europeanen naar nieuwe bestaansmogelijkheden voor de minvermogende Europeanen gezocht.

Zoo werd reeds in 1901 (Bb. n°. 5611) eene regeling in het leven geroepen, teneinde gegadigden uit deze groep in de gelegenheid te stellen om een boerenbedrijfje op te zetten op gronden, welke in bruikleen, e.q. in eigendom of erfpacht, voor dat doel beschikbaar werden gesteld. Na enkele jaren werd de regeling vervangen door de thans nog geldende, vervat in de ingevolge het K. B. 31 Maart 1903 n°. 61 (I. S. 1904 n°. 325) vastgestelde Ord. van 5 Aug. 1904 (I. S. n°. 326) zooals deze sedert herhaaldelijk is gewijzigd en aangevuld, laatstelijk bij de Ord. van 27 Aug. 1926 (I. S. n°. 376), welke bepalingen inhoudt omtrent den afstand van grond in erfpacht en de verschaffing van geldelijken bijstand van Staatswege tot uitoefening van den kleinen land- en tuinbouw door minvermogende Europeanen en met hen gelijkgestelden.

Krachtens deze regeling kunnen gronden, ten aanzien waarvan uitgifte in erfpacht bij de bestaande voorschriften niet is uitgesloten — hiertoe behooren ook door Inlanders ontgonnen, of als gemeene weide dan wel uit anderen hoofde tot de dorpen behorende gronden, welke de Inlandsche rechthebbenden met prijsgeving hunner rechten vrijwillig hebben verlaten — in erfpacht worden afgestaan tot eene uitgestrektheid van ten hoogste 25 bouws en voor ten hoogste 25 jaren, welke termijn echter voor verlenging vatbaar is. In zeer bijzondere gevallen, wanneer zulks in verband met het doel waarvoor de gronden zijn afgestaan naar het oordeel van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur dringend noodig is en de evenvermelde maximum uitgestrektheid van 25 bouws reeds in cultuur is gebracht of op andere wijze doelmatig wordt aangewend, kan die uitgestrektheid nader worden verhoogd, behalve ten aanzien van sawahs, waarvan de uitgestrektheid bedoeld maximum nimmer zal mogen overschrijden (vgl. Bb. nos. 5611, 5708, 6050, 6677 j°. 6787, 9968, 10700 en 11142, zoomede I. S. 1925 n°. 434, 1926 n°. 376 en 1931 nos. 373 en 423).

De pachtsom bedraagt ten hoogste f 1 per bouw, terwijl zoonoodig vrijstelling kan worden verleend van de betaling der kosten van opmeting en kaartteering van den grond, van zegelrechten en van leges (vgl. I. S. 1904 n°. 326, 1905 n°. 586, 1923 n°. 358, 1924 n°. 578 en 1925 n°. 144). Volgens in Bb. nos. 6677 en 9968 opgenomen bepalingen kan voorts aan hen, die op grond van vorenbedoelde ordonnantie erfpachter worden, in den vorm van grondbouw- en bedrijfscrediet van Landswege geldelijke bijstand worden verstrekt.

Deze regeling heeft er toe geleid, dat voor het hier besproken doel over geheel Java en hier in de Buitengewesten gronden aan minvermogende Europeanen zijn afgestaan. In totaal zijn thans 765 perceelen uitgegeven tot eene gezamenlijke uitgestrektheid van 8282 ¹⁾ bouws. Hiervan liggen in West-Java 370 perceelen (4021 bouws), Midden-Java 156 perceelen (1391 bouws), Oost-Java 206 perceelen (2478 bouws) en in de Buitengewesten 33 perceelen (392 bouws).

Zou het betrekkelijk groot gebruik, dat van deze landbouw-regeling is gemaakt oogenschijnlijk duiden op daarmede verkregen gunstige resultaten, de feiten rechtvaardigen deze conclusie in het algemeen zeker niet; integendeel, allerwegen wordt er over geklaagd, dat de perceelen veelal door de rechthebbenden in deelvou worden uitgegeven aan Inlanders, zoodat er van eene zelfstandige uitoefening door de erfpachters van een boerenbedrijf in vele gevallen geen sprake is, terwijl overigens de resultaten, welke met de bedrijven worden verkregen, gewoonlijk zeer teleurstellend zijn.

¹⁾ In deze uitgestrektheid zijn uitsluitend begrepen de perceelen waarop het zakelijk recht van erfpacht reeds (en nog) is gevestigd. Hierin zijn dus niet begrepen de perceelen, als bijvoorbeeld op den Giesting, welke voorloopig met een huurrecht worden geoccupeerd en waarop eerst later een zakelijk recht zal worden gevestigd.

In verband hiermede is sedert geruimen tijd zoowel door de Regeering als van de zijde der erfpachters en de kringen, waaruit deze voortkomen, ernstig aandacht besteed aan de vraag op welke wijze hierin verbetering kan worden gebracht.

In de laatste jaren was er te meer aanleiding om zich van de situatie reken-schap te geven, wijl het aantal betrekkingen, waarin Europeanen in Indië tot dusver hun levensonderhoud plachten te vinden, onder den invloed van de wereldcrisis zienderoogen vermindert.

Nu zoowel in het ambtelijke als in het particuliere op groote schaal personeel wordt ontslagen, moet men wel omzien naar nieuwe bestaansmogelijkheden; de landbouw is dan eene mogelijkheid, welke al spoedig de aandacht trekt.

Het Indo-Europeesch Verbond (I.E.V.) had zich reeds in 1926 tot de Regeering gewend met het verzoek om een stuk boschgrond ter grootte van $\pm$ 5400 bouws, gelegen aan den voet van den Tangamoes in de Lampoengsche Districten, te reserveeren ten behoeve van landbouwkolonisatie door Indo-Europeanen. Het verzoek werd voor eene uitgestrektheid van $\pm$ 3600 bouws ingewilligd. Na aanvankelijke reserveering werd het perceel aan het Verbond verhuurd voor 10 cent per bouw per jaar. Het Indo-Europeesch Verbond verkreeg de bevoegdheid om de gronden weer te verhuren aan de kolonisten. De kolonisten zouden naderhand den grond in erfpacht verkrijgen, zoodra het Verbond den tijd daarvoor gekomen zou achten.

Later werd aan het I.E.V. ten behoeve van deze kolonie bovendien een bedrag van f 100 000 ter leen gegeven tegen eene jaarlijksche rente van 5 %. Met de betaling van rente en aflossing zou uiterlijk na 5 jaren moeten worden aangevangen. Daarmede is echter nog geen begin gemaakt.

Op dit terrein zijn thans 31 kolonisten gevestigd, van wie 22 gehuwd. In het geheel telt de kolonie 140 Europeanen. Zij occupeeren perceelen van uiteen-loopende grootte. Aanvankelijk streefde het Verbond namelijk naar het vormen van groote bedrijven; later zag men in, dat daarvoor meer kapitaal vereischt werd, dan waarover de kolonisten, zelfs met steun van het Verbond, konden beschikken. De financieele bezwaren zouden in dit geval in den weg staan aan uitbreiding van de landbouwkolonisatie op groote schaal.

In den laatsten tijd wordt dan ook gewerkt in kleine bedrijven, waarvoor aan een aantal jongelieden vooraf eene landbouwopleiding is gegeven.

Het Indo-Europeesch Verbond steunde deze kolonie, gewoonlijk bekend onder den naam „De Giesting”, behalve met het van den Lande in leen verkregen geld, ook met gelden uit het z.g. Twee-ton-fonds, hetwelk door de leden van het Verbond werd bijeengebracht.

Hoewel de financieele resultaten van deze kolonie niet gunstig kunnen worden genoemd, is toch, zij het ten koste van groote opofferingen, bereikt, dat eenige tientallen gezinnen op „De Giesting” een bestaan vinden in den landbouw en aldaar behoorlijk gehuisvest zijn. Een voordeel is verder, dat het I.E.V. hiermede ervaring heeft opgedaan, waarmede het ongetwijfeld in de toekomst zijn voordeel zal doen.

Op Java zijn soortgelijke kolonies tot stand gekomen in de residentie Besoeki, bekend onder de namen Garahan en Brassan.

Het I.E.V. staat niet afwijzend tegenover het gebruiken van Inheemsche hulpmiddelen in de bedrijven en maakt daarvan dan ook geregeld gebruik.

Op een ander standpunt plaatste zich de vereeniging „Kolonisatie Nieuw-Guinea” (K.N.G.). Deze vereeniging gaat uit van het standpunt, dat een Europeesch boerenbedrijf zich op den duur alleen zal kunnen staande houden in een milieu, waar men van Inlandsche concurrentie geen last heeft. Zij keek daarom uit naar een streek, waar de Europeaan — in de eerste plaats, doch niet uitsluitend de Indo-Europeaan — zich een nieuw vaderland zou kunnen stichten en zij meent de gelegenheid daarvoor te hebben gevonden op Nieuw-Guinee. Dit land toch is zeer uitgestrekt en schaarsch bevolkt. Men vertrouwde er op, daar op groote schaal voor kolonisatie geschikte vruchtbare terreinen te zullen aantreffen. Wel is waar was aangaande de mate van vruchtbaarheid van den bodem nog niet veel bekend en luidden de berichten dienaangaande over het

algemeen niet bemoedigend, doch men was van oordeel, dat de tijd drong en dat met het maken van een aanvang met de kolonisatie niet kon worden gewacht tot tijd en wijle Nieuw-Guinee in voldoende mate landbouwkundig zou zijn geëxploreerd.

In sterker mate nog dan het hoofdbestuur der vereeniging waren verschillende harer leden deze meening toegedaan en zoo geschiedde het dan ook, dat in October 1930 de eerste trek van kolonisten zonder de sanctie van het vereenigingsbestuur zich op weg begaf naar Nieuw-Guinee. Men vestigde zich daar in de Boemi-vallei, doch moest deze later verlaten, wijl de ligging en het klimaat al te ongunstig bleken. De kolonisten vestigden zich daarna meer oostelijk nabij Hollandia in de buurt van het Sentani-meer. Ook daar laat de kwaliteit van den bodem veel te wenschen over, maar desniettemin waren bij het opmaken van dit Verslag reeds ruim 100 kolonisten gevestigd.

Aanvankelijk heeft men zich in deze kolonie stipt gehouden aan het principe om allen arbeid door de kolonisten zelf te doen verrichten. Sedert is men daar eenigszins van teruggekomen en laat men het zware ontginnings- en transportwerk in betaalden arbeid door Papoea-hulpkrachten verrichten. Niettemin blijft de vereeniging vasthouden aan haar principe om te streven naar het vormen van eene Europeesche samenleving, waarin geen gebruik gemaakt zal worden van Inheemsche hulpkrachten. De vereeniging meent, dat dit standpunt, dat op Java niet is door te voeren, op Nieuw-Guinee zeer wel gehandhaafd zal kunnen worden.

Daar in de eerste jaren de kolonisten nog niet geheel in eigen onderhoud kunnen voorzien, wordt deze kolonie door de vereeniging financieel gesteund. Men streeft er naar, dezen steun zoo min mogelijk de vorm van bedeeeling te geven en heeft voor dat doel onder meer een systeem van gemeenschappelijken arbeid ingevoerd. Werkzaamheden voor het gemeenschappelijk welzijn van de kolonisten worden hier door hen bij toerbeurt tegen betaling verricht; de kolonisten hebben zich daartoe jegens het vereenigingsbestuur vóór hun vertrek moeten verbinden. Het bestuur der vereeniging wijst voorts een der kolonisten aan als leider en eischt van de kolonisten, dat zij diens bevelen zullen opvolgen.

Behalve de „Kolonisatie Nieuw-Guinea” werkt nog eene andere kolonisatie-vereeniging op Nieuw-Guinee, namelijk de „Stichting immigratie en kolonisatie Nieuw-Guinea” (S.I.K.N.G.). Deze stichting staat evenmin als het Indo-Europeesch Verbond afwijzend tegenover het gebruiken van Inheemsche hulpkrachten; hare kolonisten hebben zich dan ook bij hun vertrek meermalen doen vergezellen door Javaansche bedienden of werklieden. Zij vond haar terrein van werkzaamheid in de omgeving van Manokwari, waar de grond, naar het schijnt, van goede kwaliteit is. Het aantal kolonisten (mannen, vrouwen en kinderen), dat onder de auspiciën van de stichting zich in de omgeving van Manokwari heeft nedergezet en zich later daarbij heeft aangesloten, bedraagt thans $\pm$ 300.

Beide organisaties hebben het kolonisatiewerk ter hand genomen, zonder zich vooraf te verzekeren van den steun van de Regeering. Nadat zij eenigen tijd gewerkt hadden, werd in den Volksraad herhaaldelijk gepleit voor steunverleening aan deze organisaties; later vroegen deze vereenigingen ook zelf om steun van Overheidswege.

Viel het der Regeering aanvankelijk niet gemakkelijk daartoe over te gaan, later besloot Zij in de eerste plaats steun te verleen aan eene door het Nederlandsch-Indisch Comité voor Wetenschappelijk Onderzoekingen beraamde expeditie naar Nieuw-Guinee, welke aldaar de door de organisaties reeds in gebruik genomen terreinen landbouwkundig zou onderzoeken en overigens zou trachten andere voor den landbouw geschikte terreinen te vinden. Deze expeditie vertrok in Augustus 1932 en keerde in April 1933 weer naar Java terug. Bezocht werden de nederzettingen nabij Hollandia en Manokwari en voorts verschillende terreinen langs de noordkust van Nieuw-Guinee en op den Vogelkop. Over het geheel waren de resultaten niet bemoedigend. Naar hetgeen voorloopig dienaangaande bekend werd, moeten de terreinen nabij Hollandia over het geheel minder geschikt voor den landbouw worden geacht. Die te Manokwari zijn, gelijk boven reeds werd opgemerkt, vrij goed; van wier iets minder kwaliteit, doch beter dan

in de omgeving van Hollandia schijnt te zijn een terrein nabij Sorong op den Vogelkop.

Het rapport van de expeditie was evenwel bij het opmaken van dit Verslag nog niet verschenen, zoodat met deze summier mededeelingen moet worden volstaan.

Na uitvoerige debatten in den Volksraad ter gelegenheid van de behandeling van de begrooting voor 1934, besloot de Indische Regeering voorts om meer contact te zoeken met de verschillende kolonisatieverenigingen, door het beleggen van bijeenkomsten onder leiding van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, waarbij misverstanden uit den weg geruimd en overleg gepleegd zou kunnen worden nopens eventueel aan de verenigingen van 's Landswege te verlenen steun. Dit overleg, waarmede in October 1933 werd begonnen, was bij het opmaken van dit Verslag nog niet geëindigd. Het heeft reeds tot gunstig resultaat gehad, dat de organisaties de bedoelingen der Regeering beter hebben leeren begrijpen. Inmiddels heeft de Regeering tevens van Hare welwillende gezindheid blijk gegeven door de organisaties te doen participeeren in de groote loterijen. Als eerste aandeel in eene loterij werd zoowel aan de K.N.G. als aan de S.I.K.N.G. een bedrag toegezegd van f 14 000. De wijze waarop deze gelden in het belang van de kolonisten zullen worden besteed, zal een onderwerp uitmaken van nader overleg tusschen de Regeering en de betrokken organisaties.

Het initiatief van de K.N.G. en de S.I.K.N.G. vond navolging in andere kringen. Van Rooms-katholieke zijde werd in 1933 besloten tot de oprichting van de stichting „Kolonisatie Poelau Laoet”. Op dat eiland deed zich namelijk de voor kolonisatiedoeleinden gunstige omstandigheid voor, dat 's Lands Steenkolenbedrijf aldaar werd gestaakt, waardoor talrijke gebouwen vrij kwamen, zonder dat de mogelijkheid bestond om daaraan voorshands eene andere nuttige bestemming te geven. Op verzoek van de stichting verklaarde de Regeering zich bereid om deze gebouwen kosteloos aan haar in gebruik te geven, terwijl tevens werd toegezegd, dat terreinen, welke op Poelau Laoet voor kolonisatiedoeleinden beschikbaar mochten blijken te zijn, voor bedoelde stichting zouden worden gereserveerd.

Tenslotte kan melding gemaakt worden van belangstelling voor kolonisatie bij de Vaderlandsche Club, welke belangstelling zich voorshands echter niet zal uiten in het stichten van eigen kolonies.

De belangstelling voor kolonisatie is overigens ook in Nederland niet uitgebleven. Ook daar trokken de kolonisatiepogingen in niet geringe mate de aandacht. In den loop van het jaar 1933 werden eenige verenigingen opgericht, welke zich ten doel stellen Nederlanders naar Nieuw-Guinee te doen emigreeren. Aangezien de sociale en economische perspectieven van de kolonisatie in Nieuw-Guinee nog uitermate onzeker zijn en donker lijken, terwijl bovendien, anders dan in Indië, het vraagstuk in Nederland betreft de verplaatsing van een groep personen, welke zich voor het overgrootste deel de volle consequenties van eene durende verhuizing naar tropische gewesten niet kan realiseeren, heeft de Nederlandsche Regeering, middeis bekendmakingen in de pers, ernstig gewaarschuwd tegen de in Nederland ondernomen pogingen om emigratie van Nederlanders naar Nieuw-Guinee te bevorderen en werd deze kolonisatie ten sterkste ont-raden. Daarbij werd er de aandacht op gevestigd, dat naar Nieuw-Guinee emigreerende Nederlandsche werkloozen, die zich aldaar niet kunnen handhaven, ten laste komen van de Indische gemeenschap.

Ofschoon uiteraard voor enkele individueele gevallen de mogelijkheid van slagen geenszins uitgesloten is, moet ten aanzien van eene dergelijke emigratie op grooter schaal het gevaar van mislukken zóó groot worden geacht, dat eenige aanmoediging niet zou zijn overeen te brengen met de verantwoordelijkheid jegens de betrokken personen als jegens de gemeenschap.

K. OVERHEIDSBEMOEIENIS MET BEDRIJVEN.

Veiligheidstoezicht.

De sluiting van een aantal fabrieken en bedrijven en het buiten gebruikstellen van verscheidene stoomketels en stoomtoestellen als gevolg van de economische crisis maakte eene inkrimping van den Dienst van het Veiligheidstoezicht mogelijk, welke overigens ook door bezuinigingsredenen geboden was.

Zoo werd 1 December 1932 de inspectie-afdeeling 8 (standplaats Padang) opgeheven en samengevoegd met de inspectie-afdeeling 4 (standplaats Medan), zoodat de fabrieksbedrijven in Sumatra's Westkust en Tapanoei voortaan uit Medan zullen moeten worden geïnspecteerd. Voorts werd met ingang van genoemden datum de inspectie-afdeeling 1 (standplaats Solo) opgeheven; het ressort dezer afdeeling is gesplitst en toegevoegd aan de omliggende afdeelingen.

De steeds meer op den voorgrond tredende toepassing van individueele elektrische aandrijving van werktuigen inplaats van de vroeger algemeen toegepaste aandrijving door transmissie-assen, riemschijven en drijfriemen, alsmede het vervangen van stoom- en pompmachines met heen- en weergaande zuigerbeweging door stoomturbines, centrifugaalpomp en electromotoren met gedeeltelijk of geheel ingekapselde roterende deelen, hebben een gunstigen invloed gehad op de veiligheid in fabrieken en werkplaatsen.

Echter zijn nog lang niet alle bedrijven voldoende gemoderniseerd; er bestaan nog vele, zowel groote als ook minder omvangrijke installaties, waarin in dit opzicht nog zeer ouderwetsche toestanden heerschen. In perioden van economischen voorspoed is er steeds een streven waar te nemen om minder moderne installaties vrij spoedig door nieuwere en beter uitgeruste inrichtingen te vervangen; thans echter poogt men uiteraard de moeilijke tijden door te komen met de bestaande installaties. Uit een veiligheids-oogpunt schuilt in doorwerken met installaties, welke onder normale omstandigheden reeds lang zouden zijn afgekeurd, natuurlijk een gevaar, terwijl bij het aanbrengen van zelfs de meest noodzakelijke beveiligingen de invloed van deze tot in het uiterste doorgevoerde bezuinigings-politiek wordt ondervonden. Het Veiligheidstoezicht heeft deze moeilijkheden der industrie echter aanstonds ten volle erkend.

Is het vinden van eene oplossing niet altijd gemakkelijk, met goeden wil en samenwerking bleek echter in dit opzicht veel te bereiken. Door het geven van ruime termijnen voor het aanbrengen van de noodige verbeteringen; het verlengen van deze termijnen waar zulks foelaatbaar kon worden geacht; het voorloopig genoeg nemen met provisorische voorzieningen; door het splitsen van de voorgeschreven verbeteringen in „urgente" en „minder urgente", voor welke laatsten op grond van de moeilijke tijdsomstandigheden uitstel werd verleend en meer dergelijke maatregelen, is het Veiligheidstoezicht, waar eenigszins mogelijk, aan den nood der industrie tegemoetgekomen.

Van het aan den Chef van het Veiligheidstoezicht bij het veiligheidsreglement toegekend recht om, waar noodig, voor bepaalde installaties meer gedetailleerde voorschriften vast te stellen is gedurende 1932 gebruik gemaakt ten aanzien van: fabrieken en werkplaatsen, waarin droog loodwit wordt behandeld en verwerkt; installaties voor de ontwikkeling van acetyleneegas voor technische doeleinden.

Het vaststellen van eerstgenoemde bepalingen, waarmede bedrijfs-hygiënische voorschriften worden gegeven voor het verwerken van droog loodwit (basisch loodcarbonaat in poedervorm), houdt verband met de inwerkingtreding op 1 Januari 1932 van de in I. S. 1931 n°. 509 afgekondigde loodwit-ordonnantie, waarbij de invoer, de aanmaak, het in voorraad hebben en de verkoop van droog loodwit werden verboden. Volgens art. 3 van deze ordonnantie kan echter door de Regeering onder nader vast te stellen voorwaarden van dit verbod dispensatie worden verleend, zoodat in bepaalde bedrijven, zooals b.v. verffabrieken, waarin voor de fabricatie der verfstof het loodwit in poedervorm onontbeerlijk is, het verwerken van deze stof voorkomt. Loodwit in bovengenoemden drogen vorm is gevaarlijk, omdat hierbij loodwit-stof in de atmosfeer kan geraken en bij adem-

haling gemakkelijk binnen het lichaam wordt gebracht met als gevolg de bekende loodvergiftiging. Waar de inheemsche werkman in het algemeen weinig begrip heeft van hygiëne en ook weinig voorzichtigheid betracht bij het werken met voor de gezondheid schadelijke stoffen, zoolang de ongunstige uitwerking zich niet onmiddellijk doet gevoelen, is een nauwkeurig toezicht op de loodwitverwerkende bedrijven in Nederlandsch-Indië noodzakelijk.

De bepalingen voor installaties, waarin acetyleneegas wordt ontwikkeld, voorzien in eene reeds lang gevoelde behoefte. Door de ontwikkeling der lasstechniek hebben de meeste machinefabrieken, reparatie-ateliers, ondernemingen en andere bedrijven tegenwoordig inrichtingen voor autogeen-laschen, waarvoor acetyleneegas noodig is. Dit gas wordt veelal in acetyleneegas-ontwikkelaars gemaakt, welke, naar de ervaring heeft geleerd, geenszins ongevaarlijk zijn, vooral wanneer zij ondeskundig worden bediend en slecht worden onderhouden. Reeds herhaaldelijk zijn door het ontstaan van hoog-explosieve acetyleen-luchtmengels ongevallen voorgekomen. In navolging van de meeste landen in Europa en Amerika bleek daarom het vaststellen van meer gedetailleerde voorschriften en aanwijzingen betreffende de inrichting en het gebruik van zulke toestellen zeer gewenscht.

Reeds in het Verslag 1931 (blz. 431) werd er op gewezen, dat de in den loop der laatste jaren in eenige vuurwerkfabrieken voorgekomen ontploffingen, gedeeltelijk van catastrofalen aard, een ingrijpen van Overheidswege noodzakelijk maakten en dat reeds in 1929 door den Chef van het Veiligheidstoezicht uitvoeriger en strenger bepalingen werden vastgesteld voor de inrichting en het bedrijf dier fabrieken, waarbij o.m. het gebruik van kaliumchloraat in knalvuurwerk werd verboden. Dit verbod had ten gevolge, dat het vuurwerk van de meeste Indische fabrieken eene minder brisante lading en diensgevolge een minder knaleffect had, niet meer kon concurreeren tegen het, hoofdzakelijk uit China, geïmporteerde kalium-chloraatvuurwerk, waarvan de invoer niet was verboden. Aan dezen ongelijke concurrentie-strijd werd een einde gemaakt door het vaststellen van de z.g. „Vuurwerkordonnantie 1932" (I. S. n°. 143), waarbij o.m. de invoer van met kalium-chloraat en dergelijke brisante mengsels gevuld knalvuurwerk wordt verboden. Deze ordonnantie geeft niet alleen bepalingen met betrekking tot den invoer, maar regelt eveneens den aanmaak, het voorhanden hebben, het ontsteken van, zoomede den handel in vuurwerk. Werd tot nu toe door den Dienst alleen toezicht uitgeoefend op den aanmaak van vuurwerk in de fabrieken, door deze nieuwe voorschriften wordt de Overheidsbemoeyenis belangrijk uitgebreid. aangezien de ordonnantie het toezicht op de naleving der daarin vervatte bepalingen, naast eenige andere categorieën van ambtenaren, mede opdraagt aan de inspecteurs van het Veiligheidstoezicht. Door dezen maatregel, waardoor slechts vuurwerk van belangrijk minder gevaarlijk karakter verkrijgbaar zal zijn, valt ook eene vermindering te verwachten van de telken jare bij het afsteken van vuurwerk voorkomende ongevallen.

De commissie, welke in 1930 op initiatief van het hoofd van het Kantoor van Arbeid en in overleg met het Suiker-Syndicaat en den Gouverneur van Oost-Java werd samengesteld om het vraagstuk der in de laatste jaren in aantal toenemende lorriebaan-ongevallen op de suikerondernemingen nader te bestudeeren en middeelen te beramen om dit euvel tegen te gaan, eindigde in 1932 hare werkzaamheden. Bij het door de Commissie ingesteld onderzoek is o.m. gebleken, dat een der voornaamste oorzaken, waarom de reeds tot nu toe ingevoerde maatregelen ter voorkoming van ongevallen bij railbanen naar verhouding zoo weinig succes hebben opgeleverd, gezocht moet worden in de geringe medewerking, welke bij de toepassing van deze maatregelen van de zijde van de Inlandsche bevolking wordt ondervonden. Naast verschillende grootendeels reeds vroeger toegepaste maatregelen van bedrijfs-organisatorischen aard, wordt daarom heil verwacht van eene „veiligheidspropaganda" onder de bevolking en de werklieden. Het Veiligheidstoezicht heeft daarom verscheidene platen over lorrie-ongevallen doen ontwerpen en op de suikerfabrieken en in de desa's laten verspreiden, met het doel de aandacht van de bevolking op het gevaar te vestigen.

Waar in fabrieksbedrijven steeds zekere gevaar-factoren blijven bestaan, welke

niet door mechanische middelen kunnen worden weggenomen doch slechts kunnen worden bestreden door de betrokken werklieden de gevaren zelf te doen beseffen, werd geregeld voortgegaan met het uitgeven van veiligheidsplaten, het houden van radio-lezingen en het publiceeren van artikelen over veiligheidstechnische onderwerpen in tijdschriften en in de pers.

Bij het toezicht op de electriche installaties werden uit den aard der zaak dezelfde crisis-moeilijkheden ondervonden, als bij het toezicht op de stoomtoestellen en de mechanische fabrieks-installaties. Van de leiders van vele bedrijven, waarvan de electriche inrichtingen niet aan de eischen van veiligheid voldeden en welke installaties derhalve gedeeltelijk dan wel geheel waren afgekeurd, werd het verzoek ontvangen om verlenging van den gestelden termijn voor het aanbrengen van de noodig geoordeelde verbeteringen. Ook hier is aan de wenschen der ondernemers zooveel mogelijk tegemoet gekomen door, waar zulks maar eenigszins toelaatbaar was, termijnverlengingen toe te staan.

Terwijl in de vorige jaren de groote bedrijven en fabrieken, o.m. alle suikerfabrieken, werden bezocht en in 1931 voornamelijk de electriche installaties van cultuurondernemingen en rijstpellerijen aan de beurt kwamen, werden gedurende 1932 meer in het bijzonder de kleine stedelijke bedrijven, zooals bioscopen, mineraalwaterfabrieken, ijsfabrieken, reparatie-ateliers en dergelijke bedrijven van geringen omvang geïnspecteerd.

Bovendien werden zeer vele inspecties verricht naar aanleiding van een daartoe strekkend verzoek van de bedrijfsleiders van nieuwe of van belangrijk uitgebreide bedrijven, aangezien door de afnemers de betaling aan de leveranciers veelal afhankelijk wordt gesteld van eene goedkeuring der uitgevoerde installaties door het Veiligheidstoezicht.

Het samenstellen en omwerken van het ontwerp voor algemeen geldende voorschriften voor electriche sterk-stroom-installaties (A.V.E.-voorschriften) werd in 1932 voortgezet.

Teneinde te voldoen aan een door deskundigen te kennen gegeven wensch, werd o.m. in de voorschriften eene lijst opgenomen, vermeldende de „bijzondere ruimten”, welke in de in Nederlandsch-Indië meest voorkomende bedrijven worden aangetroffen, onder vermelding tevens van de voorschriften, welke voor electriche installaties opgesteld in één dezer „bijzondere ruimten” meer in het bijzonder van kracht zijn. De bedoeling is, dat de lijst bij de toepassing van de voorschriften als leidraad zal dienen en de belanghebbenden reeds van tevoren zal inlichten omtrent de omstandigheden, waarmede voor de verschillende bedrijfsruimten rekening moet worden gehouden bij de bepaling van de keuze van het daarin te gebruiken electriche materiaal en van de wijze van uitvoering van de installatie.

Uitvoering der fabriekenordonnantie.

In 1932 werden geen vergunningen tot uitbreiding van den maximum-aanplant van suikermaalmolens verleend.

Bij G.B. 6 Jan. 1933 n°. 33 werd, met afwijking van de in Bb. n°. 10664 opgenomen „Voorschriften tot verdere uitvoering der fabriekenordonnantie”, bepaald, dat in verband met den toestand in de suikerindustrie, tot een nader te bepalen tijdstip, aanvragen ter verkrijging van vergunningen tot oprichting van nieuwe of uitbreiding van bestaande suikerondernemingen buiten behandeling kunnen worden gelaten, voor zoover die aanvragen de strekking hebben om de totale suikerproductie te verhoogen.

HOOFDSTUK VI. DE STAATSINRICHTING.

A. DE REGEERING.

De Gouverneur-Generaal maakte van 28 April tot 2 Mei 1932 eene dienstreis naar Bandoeng en van 3 tot 13 September d.a.v. eene reis naar Midden- en Oost-Java, na voor den duur zijner afwezigheid van den zetel des bestuurs, ingevolge art. 14 van de Indische Staatsregeling, het dagelijksch beleid der zaken te hebben opgedragen aan den Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer C. W. Bodenhausen (L. S. 1932 nos. 147, 430 en 487).

Aan het lid van den Raad van Nederlandsch-Indië, den heer L. H. W. van Sandick, is bij K. B. 16 Juli 1932 n°. 129, met ingang van 30 Augustus 1932, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend. Als zoodanig is benoemd de heer C. van den Bussche, laatstelijk Directeur van het Departement van Financiën (K. B. 21 Febr. 1933 n°. 40).

Aan den Vice-President van genoemden Raad, den heer C. W. Bodenhausen, is bij K. B. 27 Febr. 1933 n°. 26, met ingang van 26 April 1933, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, terwijl bij K. B. 25 Maart 1933 n°. 27 in zijne plaats tot Vice-President is benoemd de heer dr. J. W. Meijer Ranneft, voorzitter van den Volksraad.

B. DE VOLKSRAAD.

Gedurende het verslagjaar hield de Volksraad vier zittingen, namelijk de tweede gewone zitting 1931—1932 (11 Januari 1932—20 Februari 1932), waarbij aansloot de eerste buitengewone zitting 1931—1932 (22 Februari 1932—5 Maart 1932), de eerste gewone zitting 1932—1933 (11 Juni 1932—12 September 1932) en de eerste buitengewone zitting 1932—1933 (14 December 1932—23 December 1932).

In de tweede gewone en eerste buitengewone zitting van het zittingsjaar 1931—1932 verstrekte de Regeering mededeelingen betreffende de uitvoering der begrooting voor 1932 (Ond. 114), waarbij eene opsomming werd gegeven van talrijke maatregelen, waarop weliswaar bij de begrooting was gerekend, doch welke wegens het ontbreken van de noodige middelen achterwege zouden moeten blijven. De Volksraad gaf bij de behandeling hiervan door de aanvaarding van eene motie (stuk 8) den wensch te kennen naar „een duidelijk omschreven, algemeen en afgerond bezuinigingsplan”.

Bij de behandeling van de begrooting voor 1933 werden uitvoerige beschouwingen gewijd aan den toestand van 's Lands financiën. In bespreking kwamen o.m. de mogelijkheid van devaluatie of van inflatie, de handelspolitiek, de wenschelijkheid van positieve welvaartsbevordering en van goede economische oriëntatie, zoomede de aanschaffingspolitiek van den Indischen Centralen Aanschaffingsdienst (I.C.A.).

Bij de behandeling van de begrooting voor 1933 (zitt. 1932—1933, Ond. 1) werden 12 amendementen door den Volksraad aangenomen, waarvan drie door den Gouverneur-Generaal zijn overgenomen bij de vaststelling der begrooting Afdeeling V (Onderwijs en Eeredienst) werd door den Volksraad verworpen. Een overzicht van de vaststelling van de afdeelingen en de amendementen (zitt. 1932—1933, Ond. 1 — st. 13), alsmede van de door het College aangenomen motie's (st. 14) werd in de gedrukte stukken opgenomen.

Bij aanvullende begrooting werden door de Regeering afzonderlijk eenige maatregelen voorgesteld tot bevordering van de volkswelvaart (zitt. 1932—1933, Ond. 46 — Afd. VI).

Behalve de begrootingen en de daarmee samenhangende maatregelen werden in 1932 tal van andere onderwerpen in behandeling genomen, waarvan enkele der voornaamste hieronder volgen.

a. Ontwerp-ordonnantie tot regeling van de inheemsche rechtspraak in rechtstreeks bestuurd gebied (zitt. 1931—1932, Ond. 25 en 24).

b. Ontwerp-ordonnantie op de inkomstenbelasting 1932 (zitt. 1931—1932, Ond. 91).

c. Interpellatie Soetardjo e.s. betreffende de contingentteering van het aantal leerlingen op de Mulo-scholen (zitt. 1932—1933, Ond. 30).

d. Ontwerp-ordonnantie op de vermogensbelasting 1932 (zitt. 1932—1933, Ond. 26).

e. Ontwerp-ordonnantie's betreffende den rechtstoestand van ambtenaren (zitt. 1932—1933, Ond. 25).

f. Ontwerp-tabaksaccijnsordonnantie (zitt. 1932—1933, Ond. 61).

g. Ontwerp-ordonnantie betreffende het toezicht op ongesubsidieerd particulier onderwijs (zitt. 1932—1933, Ond. 59).

h. Ontwerp-verbandsuikerordonnantie (zitt. 1932—1933, Ond. 101).

Evenals in het voorafgegane jaar heeft het College van Gedelegeerden in 1932 een groot aantal ontwerp-ordonnanties afgedaan. De belangrijkste onderwerpen werden door den Volksraad voorbehouden.

In het verslagjaar werd vier malen gebruik gemaakt van de bevoegdheid, den Gouverneur-Generaal toegekend bij art. 90, lid 2, der I. S., om een aan den Volksraad gezonden ontwerp-ordonnantie op eigen gezag en verantwoordelijkheid vast te stellen, wanneer overeenstemming met den Raad niet is verkregen doch

dringende omstandigheden eene onverwijldde voorziening vorderen. Zulks geschiedde ten aanzien van: *a.* de ontwerp-ordonnantie tot regeling van de toelating van contract-arbeiders, te wier aanzien afstand is gedaan van het klacht-recht (zitt. 1932—1933, Ond. 41), *b.* de ontwerp-tabaksaccijnsordonnantie (zitt. 1932—1933, Ond. 61), *c.* de ontwerp-ordonnantie op de crisisheffing 1933 op het inkomen (zitt. 1932—1933, Ond. 63) en *d.* de ontwerp-verbandsuikerordonnantie (zitt. 1932—1933, Ond. 101). De vaststelling van de sub *b* genoemde ontwerp-ordonnantie gaf den Volksraad aanleiding voor het eerst gebruik te maken van de bevoegdheid, welke het College is toegekend bij art. 90, lid 3, der I. S., om het verzoek te doen tot nadere regeling bij algemeenen maatregel van bestuur.

Tweemaal werd in 1932 voorgesteld gebruik te maken van het recht van initiatief en wel in beide gevallen met de bedoeling wijziging te brengen in de Volksraadpositieregeling (zitt. 1931—1932, Ond. 139, zitt. 1932—1933, Ond. 52). Beide voorstellen werden verworpen.

Het recht van petitie werd gedurende het verslagjaar éénmaal toegepast (zitt. 1931—1932, Ond. 106), namelijk om aan het Opperbestuur te verzoeken de Indische Staatsregeling in dier voege te willen wijzigen, dat het recht van petitie en dat van interpellatie (artt. 68 en 69 I. S.) ook in buitengewone zittingen zouden kunnen worden uitgeoefend.

Interpellaties werden tweemaal gehouden, namelijk door het lid Soetardjo over contingentteering van het aantal leerlingen op de Mulo-scholen (zitt. 1932—1933, Ond. 30) en door het lid J. A. Monod de Froideville over de verhooging van den zoutprijs (zitt. 1932—1933, Ond. 87).

Omtrent het viertal zittingen, dat in 1932 werd gehouden, volgen hieronder eenige cijfers, waaraan wat betreft de gewone zittingen tusschen haakjes de cijfers van overeenkomstige gewone zittingen in de voorafgegangene jaren zijn toegevoegd.

	2de gewone zitting 1931—1932.	1ste buiten- gewone zitting 1931—1932.	1ste gewone zitting 1932—1933.	1ste buiten- gewone zitting 1932—1933.
Aantal afdeulingsvergaderingen . .	9 (13,12)	1	17 (18,22)	1
Aantal openbare vergaderingen . .	27 (23,22)	12	58 (54,45)	6
Aantal avond-vergaderingen	4 (6,—)	4	12 (13,10)	5
Duur der openbare vergaderingen in uren	111 uur	70 uur	292 uur	39 uur
Aantal bladz. der handelingen . .	684	414	1750	190

Het aantal in 1932 bij den Volksraad ingediende verzoekschriften bedroeg 278, het aantal door de leden van het College tot de Regeering gerichte schriftelijke vragen 141.

C. DE DEPARTEMENTALE ORGANISATIE.

Gedurende 1932 kwam in de organisatie der departementen van algemeen bestuur geen wijziging.

Bij K. B. 23 Sept. 1932 n°. 34 is aan den luitenant-generaal, commandant van het leger en hoofd van het Departement van Oorlog, H. A. Cramer, met ingang van 23 November 1932, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend en is in diens plaats benoemd de luitenant-generaal J. C. Koster.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[A large table with multiple columns and rows, containing faint and illegible text. The table structure is difficult to discern due to the low contrast and bleed-through.]

D. HET BESTUUR.

Taakverdeling tusschen Europeesch en Inlandsch Bestuur in de Gouvernementslanden op Java en Madoera. De in 1931 ingevoerde nieuwe taakverdeling tusschen het Europeesche en het Inlandsche bestuurskorps op Java en Madoera heeft in de praktijk hare bruikbaarheid bewezen. In het algemeen doordrongen van den geest van het nieuwe stelsel, hebben de vertegenwoordigers van beide groepen er toe medegewerkt om de bestuursvoering vlot te doen verloop. Teneinde eene goede samenwerking ook in de toekomst zooveel mogelijk te verzekeren, deed de Regeering medio 1933 nog eens eene uiteenzetting geven van de grondslagen, waarop Zij de onderlinge verhouding tusschen Europeesche en Inheemsche bestuursambtenaren wensch te zien gebaseerd. Zij heeft daarbij als Haar uitdrukkelijken wensch te kennen gegeven, dat ieder van de tot beide categorieën behorende bestuursambtenaren zich nauwkeurig rekenschap zal geven niet alleen van de aan hem zelf toegewezen taak, maar zeer in het bijzonder ook van de aan de anderen toekomende positie en dat het streven van allen er op gericht zal zijn om, met eerbiediging van de gestelde grenzen, te komen tot eene goede en van wederzijdsche waardeering getuigende samenwerking.

Het Europeesch Bestuur. De organisatie van het Europeesch bestuur onderging in 1932 geen principieele wijziging. Binnen het bestaande kader werd langs verschillende wegen naar beperking der uitgaven gestreefd, b.v. door daar, waar zulks zonder schade voor eene goede bestuursvoering mogelijk bleek, openvallende vacatures tijdelijk onbezet te laten, dan wel door bestuursambtenaren van lageren rang te doen vervullen. Zoo konden in enkele gevallen assistent-residentposten door controleurs worden waargenomen.

Op Java en Madoera werd voorts in 1932 de mogelijkheid onderzocht om door samenvoeging van assistent-residenties en residenties bezuiniging te bereiken. Als resultaat hiervan is met ingang van 1 Maart 1932 de afdeeling Bagelen (prov. Midden-Java) opgeheven (G.B. 3 Febr. 1932 n°. 11, J. C. n°. 11), is met ingang van 1 Juni 1933 het ressort van den assistent-resident te Batang (res. Pekalongan, prov. Midden-Java) gevoegd bij dat van den te Pekalongan bescheiden assistent-resident (G.B. 22 Mei 1933 n°. 18, I. S. n°. 252), terwijl met ingang van denzelfden datum de residentie Probolinggo werd opgeheven en vereenigd met de residentie Malang (G.B. 19 Mei 1933 n°. 16, I. S. n°. 248).

Eveneens ter bezuiniging werd voorts overgegaan tot opheffing van een der (twee) betrekkingen van Resident ter beschikking van den Gouverneur van Oost-Java.

In de Buitengewesten had eene samenvoeging plaats van het gebied der zelfstandige assistent-residentie Billiton bij de residentie Bangka en Onderhoorigheden, welke op 1 Maart 1933 haar beslag kreeg (I. S. 1932 n°. 565). In enkele gevallen kon verbetering der bestuursorganisatie worden bereikt door herziening van de bestaande administratieve indeeling.

De administratieve indeeling van het gewest Manado werd opnieuw vastgesteld bij G.B. 24 Nov. 1932 n°. 27 (I. S. n°. 571), nader gewijzigd bij G.B. 23 Maart 1933 n°. 19 (I. S. n°. 120). Ditzelfde geschiedde ten opzichte van de afdeeling Bengkalis van het gouvernement Oostkust van Sumatra bij G.B. 4 April 1932 n°. 13 (I. S. n°. 135).

De administratieve indeeling van het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden, van de residentie Tapanoeli en van de residentie Palembang is nader gewijzigd, onderscheidenlijk bij G.B. 18 Oct. 1932 n°. 26 (I. S. n°. 531), bij G.B. 27 Febr. 1933 n°. 39 (I. S. n°. 93) en bij besluit van den resident van Palembang van 5 Juli 1932 (Bb. n°. 12869), de laatste wijziging bij wijze van proef.

De vermindering van het aantal organieke bestuursposten, gepaard aan eene inkrimping van het aantal verlofgangers onder de bestuursambtenaren, welke uiteraard eene vertraging in de promotie deed ontstaan, had overcompleet aan jonge bestuursambtenaren in opleiding ten gevolge. Met het oog hierop werden de voor uitzending naar Nederlandsch-Indië bestemde candidaat-Indische ambte-

naren na beëindiging van de Indologische studie een tijd lang in Nederland aangehouden.

Tevens is de jaarlijkse aanwijzing van jongelieden voor de Indologische studie voor de jaren 1932 en 1933 stopgezet, en een aantal van hen, die met de Indologische studie reeds een aanvang hadden gemaakt, in de gelegenheid gesteld hun studieverband te verbreken, zonder dat hun eenigerlei financiële verplichting jegens den Lande werd opgelegd.

Evenals in vorige jaren zijn ook in 1932 een aantal bestuursambtenaren afkomstig van de oude driejarige opleiding voor den Indischen administratieve dienst aangewezen voor het volgen van eene aanvullende academische studie.

In 1932 moest er voorts toe worden overgegaan om de toelagen, welke aan de candidaat-Indische ambtenaren worden uitgekeerd, met 10 % te verminderen; deze toelagen werden derhalve voor de in Nederlandsch-Indië aangewezen jongelieden van f 1200 tot f 1080 's jaars en voor de in Nederland aangewezenen van f 1000 tot f 900 's jaars teruggebracht.

Inheemsch Bestuur. In de organisatie van het Inheemsch bestuur op Java en Madoera is in 1932 geen verandering gekomen.

Om bezuinigingsredenen werden maatregelen getroffen tot eene wijziging van de administratieve indeeling in districten der regentschappen in de gouvernementslanden van Java en Madoera, waarvan de uitvoering bij het opmaken van dit Verslag in een vergevorderd stadium van voorbereiding verkeerde.

Behalve de hernieuwde indeeling in districten en onderdistricten, is samenvoeging van eenige regentschappen in overweging.

De bestuursressorten Anambas-eilanden en Noord- en Zuid-Natoena-eilanden der onderafdeeling Poelautoedjoeh (res. Riouw en Onderh.) zijn opgeheven (I. S. 1932 n°. 423).

In verband met de aanwezigheid van een groot aantal in praktische opleiding zijnde gediplomeerde ambtenaren voor den Inlandschen bestuursdienst kon ook in 1932 het voor eene aanwijzing voor de studie aan een Opleidingsschool voor Inlandsche bestuursambtenaren in aanmerking komende aantal jongelieden belangrijk worden beperkt.

Het Bestuur over Vreemde Oosterlingen. In 1932 werden zoowel op Java en Madoera als in de Buitengewesten onderscheidenlijk bij G.B. 31 Dec. 1932 n°. 5 (I. S. n°. 647) en 6 Mei 1932 n°. 27 (I. S. n°. 199) om redenen van bezuiniging eenige ambten (posten) van Luitenant der Chineezers opgeheven.

Omtrent de samenstelling van den Chineeschen Raad te Batavia zie men Bb. n°. 12957.

In de residentie Bangka en Onderhoorigheden is het aantal Chineesche officieren van 5 tot 2 teruggebracht, nl. een kapitein en een luitenant, die thans, in afwijking van den tevoren bestaanden toestand, in eene hiërarchische verhouding zijn geplaatst (G.B. 24 Dec. 1932 n°. 1).

Overige aangelegenheden. Bij G.B. 27 Juli 1932 n°. 26 (I. S. n°. 412) zijn voor geheel Nederlandsch-Indië officieele tijden vastgesteld.

Bij G.B. 7 Dec. 1932 n°. 12 (I. S. n°. 583) is het Kantoor voor Japansche Zaken opgeheven en zijn de werkzaamheden daarvan overgenomen door den Dienst der Chineesche Zaken (voortaan geheeten Dienst der Chineesche Zaken en Oost-Aziatische aangelegenheden); de tarieven, vastgesteld ten behoeve van voor particulieren verrichte werkzaamheden door dien Dienst, zijn opgenomen in Bb. n°. 12942.

Bij G.B. 25 April 1932 n°. 35 (I. S. n°. 178) is de aanwijzing van enkele gebiedsdeelen in de gewesten Djambi, Westerafdeeling van Borneo en Timor en Onderhoorigheden, waar het reizen van niet binnen die gebiedsdeelen woonachtige personen alleen geoorloofd is met een paspoort, ingetrokken.

De bepalingen betreffende de verstrekking van wapenen, enz. aan als rechtspersoon erkende schietverenigingen zijn nader herzien en samengevat bij G.B. 26 Febr. 1932 n°. 23 (Bb. n°. 12769).

E. DE RECHTERLIJKE MACHT.

Ten aanzien van de rechterlijke macht zijn slechts de volgende besluiten van administratieve aard te vermelden.

Door wijziging van art. 22 van het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië is het mogelijk gemaakt om verlof op den voet van de regeling in I. S. 1910 n°. 643 naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië ook ten aanzien van de rechterlijke ambtenaren uitsluitend door of namens den Gouverneur-Generaal te doen verleen (Ord. van 31 Oct. 1932 in I. S. n°. 546).

Bij Ord. van 15 Dec. 1931 (I. S. n°. 492) is, met wijziging van art. 119 van bovengenoemd reglement en art. 75 van het rechtsreglement Buitengewesten, aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid tot vaststelling van de samenstelling van de raden van justitie opgedragen.

Ingevolge G.B. 4 Febr. 1932 n°. 38 (I. S. n°. 66) vond eene nieuwe groepeerings plaats van de landraden te Demak, Poerwodadi, Salatiga en Bojolali.

Met ingang van 1 Januari 1933 zijn de betrekkingen van griffier van den landraad te Trenggalek (Oost-Java) en griffier van den landraad te Amoentai (res. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) ingetrokken (I. S. 1932 n°. 514).

Krachtens G.B. 5 April 1932 n°. 26 (I. S. n°. 138) werden enkele landgerechten op Java samengevoegd dan wel opgeheven.

Bij Ord. van 14 Oct. 1932 (I. S. n°. 524) zijn de rechtsgebieden der landgerechten in West-Java nader omschreven en werd het landgerecht te Ardjasa opgeheven.

F. DE POLITIE.

Gedurende 1932 moesten ook bij de politie bezuinigingen worden aangebracht, welke in hoofdzaak werden gevonden door inkrimping van de formaties van de stads- en bestuurspolitie op Java en Madoera en in de Buitengewesten, zoomede van de veldpolitie op Java en Madoera.

Zooals in het vorig Verslag is medegedeeld, werd bij G.B. 22 Jan. 1932 n°. 2x (J. C. n°. 8) de z.g. „Leger-Politie-Commissie” ingesteld, welke tot taak had een onderzoek in te stellen:

1e. naar de mogelijkheden om door reorganisatie, samenwerking en verobering van de in de gewesten buiten Java en Madoera aanwezige sterkten van leger en politie, de voor de handhaving van de openbare orde, rust en veiligheid in elk dier gewesten noodig geoordeelde machtsmiddelen te kunnen verkrijgen tegen zoo laag mogelijke kosten;

2e. naar de mogelijkheid om de Infanterie op Java, waarvan, zonder verdere mogelijkheden uit te sluiten, in het bijzonder te noemen de marechaussee-bataljons, ook een aandeel te doen nemen in den politieeelen arbeid en om, bij gebleken mogelijkheid daarvan, aan te geven op welken voet zulks zou kunnen geschieden, daarbij rekening houdende met de omstandigheid, dat het Java-leger, behalve de taak van handhaving van orde en rust, ook gedeeltelijk e.q. een defensietaak zal moeten vervullen, voor welke laatste taak het, behoudens de beide marechaussee-bataljons, uiteraard in normale tijden moet worden geoefend.

De commissie had bij de uitvoering van het onder 1e. genoemd deel harer taak eenerzijds zich te onthouden van beschouwingen over eene *algemeene* herziening of reorganisatie van de in de Buitengewesten bestaande machtsmiddelen, alsmede van beschouwingen over de z.g. defensietaak van het leger, en anderzijds bij de bepaling, in onderling verband, van de haars inziens voor elk gewest noodige sterkten van leger en of politie ervan uit te gaan:

a. dat de taak van het leger in de Buitengewesten thans hoofdzakelijk van preventieven aard is en in het algemeen bestaat in het breken van eventueel massaverzet van min of meer ernstigen aard, waarbij erop moet worden gerekend, dat de troepen in staat zullen moeten zijn om verzet van niet te ernstigen aard zelfstandig te kunnen onderdrukken en om bij ernstig verzet weerstand te kunnen bieden tot de aankomst van versterking van Java;

b. dat de omvang van de sub *a* bedoelde taak voor elk gewest afhankelijk is van den politieken toestand, zoomede van den aard, het karakter en het ontwikkelingsstadium der bevolking aldaar;

c. dat de sterkte der troepen in de Buitengewesten niet grooter mag zijn dan voor de richtige uitoefening van de sub *a* en *b* vermelde taak noodzakelijk is;

d. dat de troepen in de Buitengewesten in normale tijden tijd en gelegenheid hebben om in hun legeringsressort grof politiewerk te verrichten in den zin van art. 3 der in I. S. 1927 n°. 345 opgenomen „Regeling van de verhouding en de samenwerking tusschen burgerlijke en militaire gezaghebbenden”;

e. dat de sterkte, organisatie en dislocatie der politiemiddelen zullen moeten worden vastgesteld in verband met de sterkte, organisatie, dislocatie en het gebruik der troepen en met de sub *b* vermelde factoren.

Nadat de commissie hare voorstellen had ingediend, werd bij G.B. 13 Juni 1933 n°. 8 (I. S. n°. 272) vastgesteld eene „Regeling van de werkzaamstelling van militairen der op Java gelegerde marechaussee-compagnieën als veldpolitie”, terwijl de „Regeling van de verhouding en de samenwerking tusschen burgerlijke en militaire gezaghebbenden” (I. S. 1927 n°. 345) werd gewijzigd en aangevuld in dien zin, dat daarbij bepalingen werden vastgesteld voor de aanwending van militairen in de gewesten buiten Java en Madoera voor het verrichten van politiediensten, welke behooren tot de taak der veldpolitie.

Op verzoek van enkele cultuurondernemingen, is hier en daar overgegaan tot buitendienststelling van ten behoeve van die ondernemingen in dienst gesteld cultuurpolitiepersoneel.

Bij G.B. 24 Nov. 1932 n°. 25 (Bb. n°. 12926) is de bestaande tituluur voor het personeel bij de Afdeling Politie van het Departement van Binnenlandsch Bestuur en voor het middelbaar politiepersoneel gewijzigd, terwijl de rangorde van de rangen bij de algemeene politie nader is vastgesteld.

De regelen voor het verstrekken van voorschotten bij overplaatsing van het onder verband dienend Inlandsch personeel der algemeene politie in Nederlandsch-Indië zijn vastgesteld bij G.B. 26 Aug. 1932 n°. 23 (I. S. n°. 463).

De regelen voor het verstrekken van premiën en voorschotten bij aanwerving, herverbintenis en overplaatsing van het Inlandsch personeel van het korps gewapende politie in Nederlandsch-Indië (I. S. 1914 n°. 189), zoomede de wervingsbepalingen voor de algemeene politie (I. S. 1924 n°. 430) zijn nader gewijzigd bij G.B. 9 Juli 1932 n°. 37 (I. S. n°. 383).

De sterkte van de algemeene politie was op 1 Januari 1933 als volgt.

Java en Madoera.

Bestuurspolitie: 508 mantri's-politie, 2 posthuiscommandanten, 14 rechercheurs en 8072 politie-agenten zonder verband;

Stadspolitie: 4 hoofdcommissarissen, 5 adjunct-hoofdcommissarissen, 18 commissarissen 1ste klasse, 24 commissarissen 2de klasse, 32 hoofdinspecteurs van politie, 81 inspecteurs van politie 1ste klasse, 126 inspecteurs van politie 2de klasse, 243 hoofdagenten, 26 hoofdresearcheurs, 5 wedana's, 32 assistent-wedana's, 208 mantri's-politie, 461 rechercheurs, 367 leerling-rechercheurs, 28 hoofdposthuiscommandanten, 503 posthuiscommandanten, 3735 agenten met verband, 1649 agenten zonder verband;

Gewestelijke en Opium-recherche: 1 commissaris 1ste klasse, 6 commissarissen 2de klasse, 3 wedana's, 1 hoofdinspecteur van politie, 1 inspecteur van politie 2de klasse, 13 assistent-wedana's, 56 mantri's-politie, 3 hoofdresearcheurs, 202 rechercheurs, 40 leerling-rechercheurs;

Veldpolitie: 10 commissarissen 1ste klasse, 14 hoofdinspecteurs van politie, 59 inspecteurs van politie 1ste klasse, 47 inspecteurs 2de klasse, 51 hoofdagenten, 168 mantri's-politie, 39 posthuiscommandanten, 3433 politie-agenten met dienstverband (107 detachementen);

Cultuurpolitie: 1 inspecteur van politie 1ste klasse, 4 inspecteurs van politie 2de klasse, 1 hoofdagent, 10 mantri's-politie, 30 posthuiscommandanten, 4 rechercheurs, 76 politie-agenten met verband en 45 politie-agenten zonder verband.

Buitengewesten.

Bestuurspolitie: 107 mantri's-politie, 1 hoofdresearcheur, 6 posthuiscommandanten, 19 rechercheurs, 1952 politie-agenten zonder verband;

Stadspolitie: 3 commissarissen 1ste klasse, 3 commissarissen 2de klasse, 7 hoofdinspecteurs van politie, 21 inspecteurs van politie 1ste klasse, 23 inspecteurs van politie 2de klasse, 35 hoofdagenten, 12 hoofdresearcheurs, 3 assistent-wedana's, 64 mantri's-politie, 3 hoofdposthuiscommandanten, 62 posthuiscommandanten, 161 rechercheurs, 18 leerling-rechercheurs, 1016 politie-agenten met verband, 602 politie-agenten zonder verband;

Gewestelijke en Opium-recherche: 2 commissarissen 1ste klasse, 2 commissarissen 2de klasse, 3 hoofdinspecteurs van politie, 2 inspecteurs van politie 1ste klasse, 3 inspecteurs van politie 2de klasse, 3 hoofdagenten, 9 hoofd-rechercheurs, 3 wedana's, 14 assistent-wedana's, 198 rechercheurs, 16 leerling-rechercheurs;

Veldpolitie: 1 hoofdcommissaris, 5 adjunct-hoofdcommissarissen, 8 commissarissen 1ste klasse, 4 commissarissen 2de klasse, 17 hoofdinspecteurs van

politie, 39 inspecteurs van politie 1ste klasse, 57 inspecteurs van politie 2de klasse, 28 hoofdagenten, 181 mantri's-politie, 26 hoofdposthuiscommandanten, 447 posthuiscommandanten, 3918 agenten met verband;

Cultuurpolitie: 3 inspecteurs van politie 2de klasse, 1 mantri-politie, 7 posthuiscommandanten, 18 agenten met verband en 154 zonder verband.

Met betrekking tot de gewapende politie valt te vermelden, dat in den loop van 1932 een aanvang werd gemaakt met de omzetting van de gewapende politie in de Minahasa (res. Manado) in veldpolitie. In verband daarmee kon in dat bestuursgebied op 1 Januari 1933 veldpolitie worden in dienst gesteld. De in Manado reesteerende gewapende politie ter sterkte van 50 karabijn dragenden, waarbij 1 hoofdetachementscommandant en 1 detachementscommandant, wordt door eene legerafdeeling vervangen.

G. DE ZEEMACHT.

De Koninklijke Marine.

Het eskader in Nederlandsch-Indië bestond in 1932 uit de kruisers *Java* en *Sumatra*; de torpedobootjagers *Witte de With* en *Piet Hein* (tot 3 Mei 1932), *Witte de With* en *Van Galen* (tot 28 December 1932) en *Evertsen* en *Piet Hein* (tot 1 Maart 1933); de onderzeebooten *K X*, *K XI*, *K XII* en *K XIII* (in Maart 1932 werd de *K XII* aan de divisie onttrokken en in Juli 1932 de *K IX* aan de divisie toegevoegd) en sedert 1 November 1932 de *K V*, *K VI*, *K XII* en *K XIII* (in Februari 1933 werd de *K XIII* vervangen door de *K VII*).

De verschillende tot het eskader behorende eenheden oefenden meestentijds in groeps- e.q. divisie-verband. Gedurende Augustus 1932 maakte het eskader een gezamenlijke oefentocht, o.a. naar Tandjoengpriok, waartoe het pantserschip *De Zeven Provinciën*, het flottieljevaartuig *Flores* en de mijnenlegger *Prins van Oranje* onder de tactische leiding van den Eskadercommandant werden gesteld.

Op 1 September 1932 werd eene vlootdemonstratie gehouden ter reede Batavia, bijgewoond door den Gouverneur-Generaal met vele autoriteiten en Volksraadleden. Verder werden oefentochten door den archipel gemaakt; gevechtsschietoefeningen hadden plaats, terwijl tevens geregeld schiet- en lanceeroefeningen werden gehouden.

De torpedobootjager *Van Galen* maakte van 21 Februari—3 Mei 1932 een reis naar Shanghai ter bescherming der Nederlandsche belangen aldaar. Gedurende dien tijd vertoefde een deel van het eskader te Tarakan en Balikpapan.

De schepen onder bevel van den Commandant der Marine te Soerabaja oefenden meestentijds in de nabijheid van Soerabaja. Enkele malen werden groote oefentochten o.a. naar Straat Makassar gehouden, waarvan gebruik werd gemaakt om de plaatselijke bekendheid in dat zee- en kustgebied te vermeerderen. Op 4 Februari 1933 had tijdens een oefenreis van het pantserschip *De Zeven Provinciën*, ter reede Oelèlheuë (Atjeh), mouterij plaats; het schip voer onder leiding van de muiters bewesten Sumatra naar Straat Soenda, begeleid door gouvernementssstoomschepen (waarbij zich later de *Gouden Leeuw* aansloot). Vrijdagmorgen 10 Februari d.a.v. kwam het tot een treffen met de tot het bedwingen der mouterij geconcentreerde strijdkrachten (eskader, *K VII* t/m *K XI* en 2 groepen vliegtuigen). Na weigering tot voldoening aan den eisch van onmiddellijke onvoorwaardelijke overgave, werd het schip door een vliegtuigbom van 50 kg tot rede gebracht en in handen van het wettig gezag gesteld. De mijnenlegger *Krakatau* maakte een reis voor oefening en vlagvertoon naar den Riouw-archipel en naar Boeton.

De vliegtuigen maakten in groepsverband een oefentocht naar Makassar en de Kleine Soenda-eilanden van 2 weken; verder werden kleine tochten o.a. naar Tandjoengpriok gemaakt. De *D 26* verongelukte 14 April 1932 bij het nachtvliegen ter reede Soerabaja.

De mijnenlegger *Krakatau* kenterde 13 October 1932 in het Oostervaarwater van Soerabaja, werd 3 December gelicht en ter herstelling in het dok te Soerabaja opgenomen.

De scheepsmacht in Nederlandsch-Indië werd in 1932 vermeerderd met 2 mijnenleggers, de *Prins van Oranje*, welke in Mei arriveerde, en de *Gouden Leeuw*, welke eind Januari aankwam.

De torpedobooten *Draak*, *Krokodil* en *Zeeslang* en de mijnenleggers *Assahan*, *Hercules* en *Sibolga* zijn uit de sterkte afgevoerd.

De *Rigel* werd na afloop van de beproeving als mijnenlegger aan den dienst van scheepvaart overgegeven.

Het flottieljevaartuig *Flores* maakte geregeld oefentochten, waarbij verschillende plaatsen voor machtsvertoon werden bezocht. Deze reizen werden dienstbaar gemaakt aan contrôle op de kustvisserij.

Het flottieljevaartuig *Soemba* ondernam met hetzelfde doel eenige reizen in den archipel; verder oefende het schip in de nabijheid van Soerabaja. In Juni

1932 werd de *Soemba* in conservatie opgenomen en in Februari 1933 verving het schip het flottieljevaartuig *Flores*, dat in die maand in reparatie kwam.

De gemiddelde sterkte over 1932 van het personeel der Zeemacht bedroeg 352 officieren, 1787 Europeesche onderofficieren en manschappen, 2078 Inlandsche onderofficieren en manschappen, behoorende tot het korps Inlandsche schepelingen, en 433 Inlandsche onderofficieren en manschappen, behoorende tot het korps Inlandsche bedienden; in het geheel derhalve 4650 koppen, tegen 4602 koppen in 1931.

De aanneming van Inlanders voor het korps Inlandsche schepelingen had plaats bij de marine-kazerne Goebeng te Soerabaja, bij de kweekschool voor Inlandsche schepelingen te Makassar en bij het Departement der Marine te Weltevreden, waar onderscheidenlijk 20, 38 en 12 Inlanders werden aangenomen. De aanneming voor het korps Inlandsche bedienden had plaats bij de marine-kazerne Goebeng te Soerabaja, waar 29 Inlanders werden aangenomen.

De geestelijke verzorging van de militairen der Zeemacht had ook in 1932 de noodige aandacht, terwijl voorts aan de bevordering van de beoefening van sport de noodige zorg werd gewijd.

De gezondheidstoestand van het personeel der Zeemacht is, afgezien van een vrij groot aantal sterfgevallen tengevolge van bijzondere doodsoorzaken, gunstig geweest. Er overleden 8 Europeanen en 10 Inlanders, waarvan 6 sterfgevallen tengevolge van een vliegongeval.

Voor den dienst in de tropen werden 28 Europeanen afgekeurd, terwijl 2 Europeesche militieplichtigen en 15 Inlanders ongeschikt voor den dienst bleken te zijn.

Het ziektepercentage voor malaria bleef gunstig. Buiktyphus en dysenterie beperkten zich tot enkele sporadische gevallen. Tengevolge van tuberculose overleden 2 Inlandsche schepelingen en werden 4 Europeanen en 3 Inlanders afgekeurd, respectievelijk voor den dienst in de tropen en voor den dienst. Ook deze ziekte bleef dus binnen normale perken. Beri-beri trad sporadisch op; één acuut verlopend geval eindigde met den dood. Onder het personeel, dat in het marine-kampement te Malang verbleef, werden op verschillende tijdstippen eenige gevallen van diphtherie geconstateerd. De besmetting heeft hoogstwaarschijnlijk te Malang plaats gehad, waar diphtherie vrijwel onafgebroken heerscht. De wering van de ziekte bij het personeel te Soerabaja vereischte vrij ingrijpende maatregelen. Het percentage venerische ziekten daalde bij de Europeanen van 19,06 % in 1931 tot 17,33 % in 1932, terwijl het zich bij de Inlanders handhaafde op 14 %.

De Gouvernements Marine.

Het stoomschip *Wega* werd in Juli 1932 buiten dienst gesteld, tegen indienststelling van het stoomschip *Rigel*.

Behalve het vastloopen van het stoomschip *Wega* op Etna-droogte, van welke ondiepte het schip zonder groote averij op eigen kracht weder vrij kwam, bleef de vloot dit jaar voor rampen gespaard.

In het begin van 1933 zijn uit bezuinigingsoverwegingen buiten dienst gesteld de stoomschepen *Gemma* (station Samarinda) en *Bellatrix* (station Tandjoengpriok), onder gelijktijdige beschikbaarstelling van het kabelschip *Zuiderkruis* voor algemeene diensten te Tandjoengpriok. Ook het bebakeningsschip *Castor* werd begin 1933 buiten dienst gesteld.

Einde December 1932 bestond het korps ambtenaren uit 163 man (20 gezaghebbers, 69 officieren en 74 werktuigkundigen) met inbegrip van één gezaghebber, gedetacheerd op het hoofdkantoor van scheepvaart. Bovendien zijn hierbij inbegrepen 28 ambtenaren, die buiten de sterkte van hun korps dienst doen aan boord van de schepen der bebakening en kustverlichting, bij de uitdieping van het Westervaarwater naar Soerabaja en het vaarwater naar Pontianak, de blaugasfabriek te Soerabaja, de werkplaats der kustverlichting te Batavia-Centrum en de gouvernementsopleiding tot motorist te Tandjoengpriok, terwijl 1 ambtenaar ter beschikking werd gesteld van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel.

In Nederland werden geen officieren en werktuigkundigen aangenomen. Door inkrumping van den dienst werden 2 officieren en 3 werktuigkundigen wegens overtolligheid uit den dienst ontslagen, terwijl 7 pensioenrijpe ambtenaren den dienst met pensioen verlieten.

De zeevaartkundige leergang aan boord van het stoomschip *Wega* werd na het afleveren van de laatste leerlingen in Juli 1932 uit een bezuinigingsoogpunt en omdat er voorshands noch bij Landsdiensten noch bij de particuliere scheepvaart emploi voor de laatstafgeleverde leerlingen te vinden was, opgeheven.

De vloot was einde December 1932 bemand met 711 schepelingen.

In 1932 zijn 15 mindere schepelingen aangenomen, terwijl 358 schepelingen hun dienstverband verlengden.

Het Marine-Etablissement.

Door het Marine-Etablissement werden in 1932 herstellingen verricht aan schepen van de Koninklijke Marine en aan schepen ressorteerende onder het Hoofdbureau van Scheepvaart of onder andere Departementen. De vernieuwing van de waterpijpen der ketels van de *Java* werd geëindigd. De bakboords turbines van dit schip ondergingen de gewone onderhoudsbeurt. De torpedobootjagers *Kortenaer* en *De Ruyter* kregen de groote onderhoudsbeurt. Begonnen werd met de groote onderhoudsbeurten van de *Sumatra*, *Van Galen* en *Witte de With* en tevens met de uitvoering van ingrijpende wijzigingen van de lage-druk-zij turbines van de *Sumatra*. In het laatste kwartaal werd de *Krakatau*, gezonken in het Oostervaarwater van Soerabaja, geborgen, waarna met de herstelling begonnen werd.

De pyrotechnische werkplaats met snelheidsbaan benevens de munitie- en mijnenmagazijnen op Madoera kwamen gereed en werden 15 October 1932 in dienst genomen.

De organisatie der leiding van de afdelingen van het werfbedrijf en de werkorderadministratie van het Marine-Etablissement werden herzien.

Eene afzonderlijke contrôle-instantie voor het arbeidsproces werd ingesteld (Calculatie-Contrôle-Bureau).

De hoofdafdelingen van scheepsbouw en van werktuigbouw werden elk onder één-hoofdige leiding gebracht.

Sterk gedifferentieerde werkorders met afzonderlijke vóór- en na-calculaties werden ingevoerd, terwijl de loonverschrijving gebaseerd werd op de gegevens van tijdschrijvers.

Ingesteld werd een raad van afdelingshoofden, die wekelijks bijeenkomt tot bespreking van bepaalde onderwerpen.

Met ingang van 1 Juli 1932 werd $\pm 80\%$ van de te verrichten gietwerken zoowel in ijzer als metaal tot steun van de particuliere industrie te Soerabaja aan verschillende particuliere fabrieken overgedragen. Om dezelfde reden werden in het laatste kwartaal de herstellingen aan alle civiele vaartuigen aan de Droogdok Maatschappij Soerabaja gegund.

Het bedrijf kenmerkte zich door groote slapte. Bouw van nieuwe schepen had niet meer plaats. Begin 1932 werd de olieprauw, die reeds het vorige jaar hare voltooiing naderde, opgeleverd. De uitbreidingen (waaronder vernieuwingen) werden tot het uiterste minimum beperkt. Aan „herstellingen aan schepen” werd eveneens belangrijk minder verwerkt, eensdeels door vermindering van het aantal noodig geoordeelde herstellingen, anderdeels door strenge contrôle op de uitvoering van nauwkeurig bepaalde werkorders, hetgeen bereikt kon worden door een nieuw administratie-systeem.

Het reglement op het beheer en de organisatie van het Marine-Etablissement (Bb. n°. 11703) onderging enkele wijzigingen bij G.B. 25 Juni 1932 n°. 41 (Bb. n°. 12861).

Het K. B. 20 Mei 1896 n°. 34 (I. S. n°. 139), houdende eene regeling voor de detachering naar Europa van ingenieurs voor het vak van scheepsbouw bij het Marine-Etablissement, is bij Ord. van 17 Oct. 1932 (I. S. n°. 528) ingetrokken.

Regelingen van verschillenden aard.

De bepalingen tot regeling van de tegemoetkoming aan personeel der zee-macht voor het verrichten van militaire diensten aan den wal (I. S. 1902 n°. 314) en de regeling tot schadeloosstelling voor verlies van zeetraktement aan den commandant der maritieme middelen bij gecombineerde expeditiën van land- en zeemacht (I. S. 1903 n°. 81) zijn met ingang van 1 Juli 1932 ingetrokken (I. S. 1932 n°. 323).

Eene regeling van de tuchtstraffen voor het burgerlijk personeel bij de mari-tieme inrichtingen aan den wal kwam tot stand bij G.B. 21 Mei 1932 n°. 44 (Bb. n°. 12827).

Bij K. B. 13 Jan. 1932 n°. 7 (I. S. n°. 90) is de regeling van het personeel der Koninklijke Marine-Reserve nader gewijzigd.

Eene regeling van de vermindering der soldijen van het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine en van dienstplichtigen bij de zeemacht in Nederlandsch-Indië, zoomede voorzieningen inzake de standplaats- en kinder-toelagen van de militairen der zeemacht zijn getroffen bij G. B. 6 Jan. 1932 n°. 8 (I. S. n°. 11).

De regeling van de bezoldiging van het personeel behoorende tot het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine (I. S. 1925 n°. 150) is nader gewijzigd bij G. B. 11 Maart 1932 n°. 24 (I. S. n°. 101), met betrekking tot de vliegtuelagen.

Bij Ord. van 13 Jan. 1932 (I. S. n°. 27) is het reglement op het verleen van pensioenen en onderstanden voor ééns aan Inlandsche schepelingen, be-hoorende tot het korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine (I. S. 1927 n°. 269) gewijzigd en aangevuld.

Het scheepsvoedingreglement (Bb. n°. 11622) is nader gewijzigd voor zoover betreft de vergoedingen, aan den Lande in rekening te brengen voor de voeding van passagiers aan boord van schepen der Koninklijke Marine (zie Bb. n°. 12754) en voor passagiers aan boord van schepen der gouvernementsmarine of der be-bakening en kustverlichting (zie Bb. n°. 12751).

Bij G. B. 23 Jan. 1932 n°. 15 (I. S. n°. 45) is het aan mindere schepelingen der gouvernementsmarine toe te kennen handgeld van f 20 voor elk jaar dienst-verband teruggebracht tot f 15.

H. DE LANDMACHT.

Mededeelingen van algemeenen aard.

Bij K. B. 23 Sept. 1932 n°. 34 is aan den luitenant-generaal, commandant van het leger en hoofd van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië H. A. Cramer, op zijn verzoek, met ingang van 23 November 1932, eervol ontslag uit 's Lands dienst verleend. In de vacature is voorzien door de gelijktijdige benoeming tot luitenant-generaal, commandant van het leger en hoofd van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië, van den generaal-majoor J. C. Koster.

Omtrent de bij G.B. 22 Jan. 1932 n°. 2z ingestelde Leger-Politie-Commissie zie men afdeeling F (Politie) van dit hoofdstuk.

Landsverdediging.

In verband met de geboden verdere versoering op de oorlogsbegroting moest de tevoren gevolgde weg van uitdunning van het bestaande, het weder uitstellen van urgente materiele voorzieningen en het interen op nog aanwezige oorlogsvorraden, worden verlaten. Een bescheidener legerorganisatie, welke nochtans gericht diende te zijn op eene zoo goed mogelijke vervulling van de in de defensiegrondslagen neergelegde dubbele taak, bleek onvermijdelijk. In December 1932 werd besloten tot reorganisatie van het leger, voor welke invoering reeds een aantal voorbereidende maatregelen waren getroffen. Deze reorganisatie is opgezet op de basis van het in 1930 vastgestelde defensieplan (Volksraad, Zitt. 1929—1930, Ond. 111, Stuk C). Eenige wijzigingen van niet ingrijpenden aard werden door de sindsdien veranderde omstandigheden echter mede noodig en mogelijk geoordeeld.

De taak van het leger op Java is blijkens de defensiegrondslagen in het bijzonder gelegen in: de handhaving van orde en rust op dat eiland; de verdediging van de vlootbasis Soerabaja; de bescherming van de haven van Tandjoengpriok.

Het zwaartepunt van de legertaak bij de verzekering van de uitwendige veiligheid met betrekking tot het eiland Java kan worden geacht in het Oosten van dat eiland te liggen, weshalve Oost-Java als terrein van actie voor het leger van groote beteekenis is, terwijl Soerabaja en omgeving zelve eene directe bescherming behoeven van levende en doode weermiddelen, waarvoor naast eene hooge gevechtswaarde eene belangrijke mate van paraatheid als eisch moet worden gesteld.

In verband hiermede werd de nieuwe organisatie zóó gedacht, dat 3 regimenten infanterie met hulpwapens worden samengevoegd tot een, in West- en Midden-Java gelegerde divisie, terwijl het vierde regiment infanterie de kern vormt van de veldtroepen in Oost-Java.

Een gedeelte van het leger op Java, waarvan sterkte en samenstelling uiteraard niet tevoren met juistheid kan worden vastgesteld — doch dat in beginsel 1 bataljon op elk regiment zal zijn — zal beschikbaar moeten blijven voor de handhaving van de inwendige veiligheid.

Tevens verdient vermelding, dat het bij het opzetten van de reorganisatie mogelijk is gebleken, buiten de hoogst urgente verzorging van de materiele voorzieningen voor het leger, een bescheiden begin te maken met de ten behoeve van de kust- en luchtverdediging voor de oliehavens en Soerabaja en voor de bescherming van Tandjoengpriok te treffen maatregelen.

Bij G.B. 5 Jan. 1932 n°. 29 (I. S. n°. 10) zijn o.a. de ambtsressorten van de beide divisie-commandanten op Java en Madoera nader gewijzigd.

Sterkte en samenstelling van het leger.

De sterkte van de landmacht in Nederlandsch-Indië bedroeg, de officieren medegerekend, in de jaren 1928, 1929, 1930, 1931 en 1932 onderscheidenlijk 38 568, 38 352, 38 501, 37 926 en 35 377 man.

De werving, die einde 1931 was stopgezet, bleef ook in 1932 gesloten.

Dienstplicht- en reserve-personeel.

Bij K. B. 19 Dec. 1931 n°. 105 (I. S. n°. 89) — in werking getreden 1 November 1932 (I. S. n°. 511) — kwam eene wijziging van art. 2 van het dienstplichtbesluit voor Nederlandsch-Indië (I. S. 1923 n°. 408) tot stand, waardoor de met Europeanen gelijkgestelde personen en Europeesche onderdanen-niet-Nederlanders niet meer dienstplichtig zullen zijn. Van het beginsel van wederkeerigheid wordt in dit gewijzigde artikel niet meer gesproken, waaruit volgt, dat vreemdelingen, zonder voorbehoud, in Nederlandsch-Indië niet dienstplichtig zijn.

In de dienstplichtregeling voor Nederlandsch-Indië (I. S. 1924 n°. 44) werden bij R. V.n van 25 Juli 1932 (I. S. n°. 407) en 7 Oct. 1932 (I. S. n°. 512) verschillende wijzigingen aangebracht, welke noodig waren om die regeling in overeenstemming te brengen met het gewijzigde dienstplichtbesluit en voorts ten doel hadden de administratieve werkzaamheden te beperken en meer gelijkmatig over het geheele jaar te verdeelen. Zoo is het thans mogelijk geworden gewezen vrijwilligers van het leger of de zeemacht alsmede vroeger reeds voor den dienst geschikt bevonden, opnieuw ingeschreven dienstplichtigen en in Nederland reeds voor den dienst bij de krijgsmacht aldaar geschikt bevonden personen, vrij te stellen van de verplichting om voor den keuringsraad te verschijnen, als gevolg waarvan zij na de inschrijving op korten termijn kunnen worden ingelijfd, in stede van 6 à 18 maanden na inschrijving.

Aan de dienstplichtambtenaren werden nieuwe aanwijzingen verstrekt, zoowel in het belang van een vlot verloop der opkomst met spoed als ten behoeve van eene juiste toepassing van de dienstplichtbepalingen.

Door de sterke inkrimping van het beroepspersoneel van het leger is de beteekenis van reserve, militia en landstorm relatief toegenomen. In verband hiermede werd alsnog afgezien van het voornemen de militia in 1933, uit bezuinigingsoverwegingen, niet voor herhalingsoefeningen op te roepen.

Opleiding van dienstplichtigen tot reserve-officier werd ook dit jaar niet noodig geacht.

De gewestelijke dienst werd ingekrompen met 4 ambtenaren, namelijk met de gepensioneerde officieren, die op de kantoren van de dienstplichtcommissarissen en de onderinspecteurs voor den landstorm te Meester Cornelis en Malang werkzaam waren.

Sterkte-overzichten van militia, landstorm en reserve zijn ook thans weder opgenomen in het tweede deel van dit Verslag. Opmerking verdient dat de vóór 1931 te constateeren gestadige toeneming der sterkte van deze 3 categorieën weerplichtigen thans vrijwel tot stilstand is gekomen, hetgeen te verklaren is door de omstandigheid, dat tengevolge van de crisis vele Europeanen naar Nederland terugkeerden en het aantal immigranten afnam.

Slechts de zich in gunstigen zin wijzigende verhouding tusschen de aantallen geoefende en ongeefende landstormplichtigen kan als een lichtpunt worden beschouwd. Zij houdt verband met de omstandigheid, dat de oudere jaarklassen van den landstorm — thans nog de oudste 6 — bij de invoering van den dienstplicht in Nederlandsch-Indië reeds te oud waren om nog voor de eerste oefening te worden opgeroepen en dus nog grootendeels uit ongeoeffenden bestaan. Telkenjare nu wordt de oudste landstormjaarklasse op 1 October ontslagen en vervangen door de oudste naar den landstorm overgaande grootendeels geoefende militia-jaarklasse. Tot 1938 zal de sterkte aan geoefende landstormers derhalve nog aanzienlijk toenemen en het aantal ongeoeffenden verminderen.

Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid.

Evenals in vorige jaren werd ook in 1932 door het leger bijstand verleend ter schraging van het gezag in enkele streken der Buitengewesten, waar dit door de daartegen gevoerde propaganda of andere ondermijnende invloeden steun behoefde. Eveneens moest weder — voornamelijk in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden — enkele malen tegen individueele aanslagen op militairen of militaire afdelingen worden opgetreden.

Op Java verleende in October 1932 de te Bondowoso gelegerde marechaussee-compagnie op verzoek van het Bestuur bijstand ter beteugeling van een op het Idjen-plateau uitgebroken ernstigen boschbrand, terwijl in November een tweetal brigades van het garnizoen te Buitenzorg voor machtsvertoon patrouilleerden in het onderdistrict Tjileungsi (res. Buitenzorg) in verband met aldaar herhaaldelijk voorkomende rampokpartijen.

Van het in de Buitengewesten op militair gebied voorgevallene is het volgende te vermelden.

In Atjeh en Onderhoorigheden viel begin Februari 1932 een Atjeher uit kampong Leuboh nabij de hoofdpoot van het biyak Koealabhee een marechaussee onverhoeds aan en keerde zich vervolgens tegen eenige andere militairen. Twee marechaussee's bekwamen ernstige verwondingen, terwijl een marechaussee licht gekwetst raakte. De aanvaller werd neergelegd. Medio Juni 1932 attackeerde een vermoedelijk levensmoede Alasser te Koetatjané eenige voetballende militairen en verwondde twee fuseliers ernstig. Een tehulp snellend militair stelde den Alasser buiten gevecht. In Juli kwam een in het landschap Bambel (onderafd. Koetatjané) gesmeed complot tegen het gezag aan het licht. Door opvatting van den hoofdaanlegger, een gewezen landschapsoppasser, en tien medeplichtigen kon het voorgenomen verzet in den kiem worden gesmoord. In Augustus 1932 vielen twee fourageurs van de bende van Radja Tampo in een door een patrouille van Lam Ië (onderafd. Meulaboh) uitgezette hinderlaag nabij kampong Blang Tado. De bevolking herkende in de beide verzetslieden, die sneuvelde, Si Min, den reeds 8 jaren gezochten vertrouwensman van Radja Tampo en Teungko Malim, den geestelijke van de bende. Medio September gelukte het een patrouille uit Lam Ië contact te krijgen met Radja Tampo. De bendeleider wist echter gewond te ontkomen met achterlating van zijne wapens. Als gevolg van den rusteloozen patrouillegang meldde zich in October 1932 bij den oeleebalang van Seunagan (onderafd. Meulaboh) de kwaadwillige Pang Bin met vrouw. Een gewapende Atjeher, die in het landschap Sanadan (onderafd. Tapatoean) in November 1932 eene patrouille besloep en geen gehoor gaf aan driemaal herhaalde sommatie werd neergelegd.

Ter Oostkust van Sumatra werd militaire bijstand verleend naar aanleiding van tegen de politie gepleegd verzet in Bengkalis (einde November 1931), waarbij 3 veldpolitie-agenten sneuvelde en 3 karabijnen in handen van de verzetslieden vielen. Na eene door de veldpolitie ingestelde actie werden 7 Februari 1932 2 brigades marechaussee van de troepenmacht van Atjeh en Onderhoorigheden derwaarts gezonden. Na terugtrekking van deze colonne in Juni werd hare taak overgenomen door de bezetting van Siak Sri Indrapoera. In verband met onregelmatige toestanden op het gebied der bestuursvoering in het afgelegen landschap Siak werd het namelijk noodzakelijk geacht tot steun van het gezag een systematischen patrouillegang in die streek in te stellen en daartoe voor langeren tijd een viertal brigades infanterie e.a. ter hoofdplaats Siak Sri Indrapoera te legeren. De definitieve regeling inzake de bezetting maakt nog een punt van nadere overweging uit.

Op Celebes deed de gewestelijke militaire commandant in overleg met den gouverneur naar aanleiding van geruchten omtrent verzetsplannen een bijzonderen patrouillegang instellen in de streek Paréparé—Enrekang—Watampone. Nadat voldoende inzicht was verkregen omtrent den aard van de onder de bevolking gevoerde anti-gezagspropaganda en eene belangrijke afneming daarvan viel te constateeren, werd deze patrouille-actie gestaakt. Medio Juli 1932 verleende eene brigade van het detachement te Madjene bijstand bij de arrestatie van 6 gevaarlijke geestdrijvers in kampong Galoeng-Galoeng (landschap Pemboeang). Einde September 1932 rukten 2 brigades van het detachement te Mamasa uit naar het district Pana, waar in verband met de weigering tot het betalen van slachtbelasting verzet te verwachten viel; 28 personen werden gearresteerd en 90 wapens in beslag genomen.

Op verzoek van den Resident van Manado patrouilleerden einde 1931 en begin 1932 twee brigades van het detachement te Paloe voor machtsvertoon in

de onderafdeelingen Bwool en Tolitoli, waar eene tegen het gezag gerichte propaganda was gesignaleerd.

Een in October en November 1932 door onderdeelen van de detachementen te Waikaboebak en Waingapoe tijdig ingestelde patrouille-actie in het Oostelijk gedeelte van de onderafdeeling West-Soemba van de residentie Timor en Onderhoorigheden voorkwam uitbreiding van eene aan het licht gekomen verzetsbeweging in dit gebied. De hoofdaanlegger en enkele aanhangers konden worden gearresteerd.

De wapens en diensten.

Infanterie. De aanmaak van offensieve handgranaten voor de gevechtsuitrusting der infanterie werd voltooid; hierdoor komen thans ook geleidelijk scherpe granaten voor oefening beschikbaar.

In 1933 zal worden overgegaan tot geleidelijke aanschaffing van Stokes-Brandt-mortieren ten behoeve van de bewapening der infanterie.

Proeven werden genomen met de mitrailleurs Colt-Browning van zwaar kaliber (12,7 mm). Het vervoersvraagstuk zal waarschijnlijk worden opgelost door montageering op lichte, driewielige motorrijtuigen.

De aanmaak van de nieuwe velduitrusting voor de infanterie vindt geleidelijk voortgang; vermelding verdient nog dat de sterke daling van de leerprijzen het mogelijk maakte verschillende van zeildoek ontworpen uitrustingsstukken door lederen te vervangen.

De aan de kaderschool gehouden proef van opleiding van niet-Europeesche sergeanten 2de klasse tot fourier heeft goed voldaan. In 1932 werden in verband met de verminderde behoefte en met het oog op te betrachten zuinigheid, slechts een beperkt aantal leerlingen aan de kaderschool opgeleid, hetgeen echter het voordeel medebrengt, dat door zeer strenge selectie de aflevering van op hooger peil staand kader kan worden verwacht.

Cavalerie. Als gevolg van de dringend geboden versoering werden in 1932 geen paarden in Australië aangekocht.

Voor de aanvulling van de Inheemsche paarden der mitrailleurcompagnieën, der zoeklichtafdeeling der genie en der artilleriedetachementen voor opleiding van treingeleiders, had in 1932 geen aanschaffing van paarden plaats; voor het wapen der artillerie werden 33 Inheemsche paarden aangekocht.

Artillerie. De proeven met de gewijzigde veldaffuit en met de mitrailleurs van 12,7 mm werden voortgezet, terwijl tevens eene proefbatterij van 10,5 cm.Ld. werd ontvangen.

De met stalen helmen genomen proeven hebben voorloopig geleid tot het samenstellen van een nieuw proefmodel helm.

Genie. Verdere uitbreiding en moderniseering van de mechanische uitrusting van de pioniertroepen kon in 1932 niet plaats vinden.

Bij de radio-afdeeling werd eene proef genomen met in de eigen werkplaats vervaardigde draagbare stations, welke voor telefonie eene reikwijdte van ± 8 km en voor telegrafie eene van ± 40 km bezitten. Bij de groote troepen oefeningen hebben deze stations goed voldaan; echter bleek het gewicht nog te groot, zoodat verdere proefnemingen noodig zijn om tot gewichtsvermindering te geraken.

Ook in 1932 kon door de genietroepen weder productief werk worden verricht, voornamelijk bestaande uit den bouw van semi-permanente kabelbruggen in de nabijheid van Bandoeng. Verder werd een oud verdedigingswerk in de omgeving van Batavia met behulp van springmiddelen opgeruimd, teneinde het terrein voor andere doeleinden te kunnen bezigen.

In samenwerking met den Dienst voor Waterkracht en Electriciteit werden goed geslaagde proeven genomen tot het maken van fundeeringsgaten voor geconstrueerd ijzeren masten met behulp van springstoffen, waardoor op de kosten van die fundeeringen zeer sterk kon worden bezuinigd.

Tot de uitvoering van verdedigingswerken kon niet worden overgegaan. De werkzaamheden bepaalden zich hoofdzakelijk tot verdere verbetering in de huisvesting van onderofficieren en minderen, eenige uitbreiding en verbetering van de kampementen en het gewone onderhoud. Een 69-tal woningen voor onderofficieren, brigadiers en minderen werd bijgebouwd, terwijl in ledigstaande gebouwen logies voor 30 gezinnen van laatstgenoemde categorie werd ingericht, waardoor op weinig kostbare wijze wederom in een, zij het klein, gedeelte van het tekort aan logies kon worden voorzien.

Met verbetering en uitbreiding van kampementen in de Buitengewesten werd voortgegaan.

De nieuwe pyrotechnische werkplaats te Kiaratjondong (Bandoeng) kwam gereed en werd in gebruik genomen; eveneens de overeenkomstige inrichting voor de Marine op Madoera.

De regeling betreffende het korps architecten, hoofdopzichters, opzichters 1ste klasse, opzichters en aspiranten-opzichter der genie (Bb. n°. 12460) is gewijzigd en aangevuld (zie Bb. n°. 12873).

Luchtvaartafdeeling. De luchtvaartafdeeling beschikte einde 1932 over 24 vliegeniers (onder wie 5 onderofficieren en 4 reserve-officieren), ongeacht één officier met groot militair vliegbrevet, die bij den technischen dienst der luchtvaartafdeeling is geplaatst.

Aan 2 officieren en 2 onderofficieren werd het groot militair vliegbrevet uitgereikt.

Vier officieren werden in opleiding genomen voor vliegenier.

Het aantal gebreveteerde waarnemers bedroeg einde 1932 57 (onder wie 12 vliegeniers en 17 reserve-officieren). Gedurende 1932 werd het aantal waarnemers vermeerderd met 7 officieren (onder wie 4 vliegeniers). Aan de opleiding tot waarnemer namen in het cursusjaar 1931—1932 alleen 4 eerste luitenant-vliegenier deel.

De in het vorig Verslag genoemde 6 Curtiss-vliegtuigen met Conqueror-motor en de proefjager van de Fokker-fabriek werden in 1932 ontvangen en in gebruik gesteld.

Gedurende 1932 werd door de Luchtvaartafdeeling aan enkele troepen-oefeningen in grooter verband deelgenomen.

Met den Marine Luchtvaart Dienst hadden te Soerabaja gecombineerde oefeningen plaats, waarvan het resultaat voor beide diensten zeer belangrijk kan worden geacht.

Te Salatri werden oefeningen gehouden in het bommenwerpen, het schieten met mitrailleurs op grond- en luchtdoelen en den aanval van geringe hoogte, waarbij bleek, dat het nieuwe schiet- tevens bomafwerpterrein aan den daaraan te stellen eisch voldeed.

De technische dienst alsmede de magazijnsdienst hebben 1 Januari 1933 eene personeels-versobering ondergaan.

Einde 1932 werd de radio- tevens meteorologische dienst van de luchtvaartafdeeling samengesmolten met de radio-telegrafische afdeeling van de Technische Compagnie van het bataljon genietroepen, waarmede, naast een geldelijk voordeel, voornamelijk werd beoogd het brengen van eenheid van opvatting ten aanzien van gebruik, voorschriften, materieel, enz. teneinde daardoor te geraken tot één radiodienst in het leger.

Wederom werd gedurende 1932 zoowel aan de K.N.I.L.M. en de K.L.M. als aan de Nederlandsch-Indische Vliegclub technische hulp en voorlichting verleend, terwijl de fototechnische dienst belangrijke medewerking verleende bij kaartteeringswerkzaamheden op Bangka.

Intendance. Het Landsbedrijf „de militaire graslanden“ te Tjimahi is 1 Januari 1933 opgeheven. De zorg van de voorziening in de (verminderde) behoeften aan gras en hooi voor de legerpaarden wordt overgedragen aan het remonte-depôt te Padalarang. Een klein deel van de voormalige militaire graslanden zal nog als onderdeel van de graslanden van het remonte-depôt gras

leveren voor de paarden in het garnizoen Tjimahi. Hooi zal te Tjimahi niet meer worden bereid, zoodat deze bereiding thans geconcentreerd is bij het remonte-depôt te Padalarang.

Teneinde tegemoet te komen aan de vaak geuite klacht, dat de sergen kleeding voor de laag gelegen garnizoenen te warm is, werd bepaald, dat de militairen beneden den rang van onderofficier op Zon- en feestdagen naar verkiezing de kleine tenue a (attilla, enz.) of de kleine tenue c (grijsgroene kleeding) mogen dragen.

Voor de dienstplichtigen werd de blauwe sergen uniform afgeschaff.

De in 1930 aangevangen zeer belangrijke prijsdaling van vrijwel alle levensmiddelen kwam in sterke mate tot uiting bij de in 1932 gesloten contracten. De daarbij voor 1933 bedongen prijzen zijn veel lager dan die, welke hebben gegolden voor 1932. Deze prijsdaling heeft weerslag gevonden in de voeding-gelden.

Militair geneeskundige dienst. Ofschoon in bevredigende mate is gebruik gemaakt van de tijdelijk bestaande mogelijkheid om vóórtijdig te worden gepensionneerd, zal het toch nog geruimen tijd duren alvorens het als gevolg van formatie-inkrimping ontstane overcompleet aan officieren van gezondheid geheel zal zijn opgeheven, omdat het aantal officieren van gezondheid gestadig toeneemt door afstudering van voor die betrekking in opleiding genomen jongelieden.

De aanneming voor die opleiding heeft destijds plaats gehad op de basis van de toenmalige gemiddelde jaarlijksche behoefte aan medici zoowel voor den Militair Geneeskundigen Dienst als voor den Dienst der Volksgezondheid, doch door de formatie-verminderingen is de toeneming van het aantal medici voorschijns grooter dan de behoefte.

Maatregelen worden getroffen om zoowel aan reeds afgestudeerden als aan nog in opleiding zijnde studenten de gelegenheid te geven, de destijds met hen aangegane verbintenis te verbreken, zonder terugbetaling van de van Landswege voor hen betaalde opleidings- en andere kosten.

In 1932 verschenen statistische overzichten van de behandelde zieken der koloniale troepen over de jaren 1930 en 1931, waarvan dat over eerstgenoemd jaar tevens een vergelijkend overzicht geeft van den gezondheidstoestand in het Indische leger in de laatste 10 tot 25 jaren.

Militair diergeneeskundige dienst. Het hoefbeslag was gedurende 1932 over het algemeen goed.

Het opgebruiken van de afgekeurde oud-model fabriekshoefijzers, waarmede einde 1931 een aanvang werd gemaakt, moest reeds na $\pm$ 3 maanden worden gestaakt wegens de daarbij ondervonden nadeelen (voornamelijk het ontstaan van brokkelhoeven) als gevolg van de vele, niet geheel te verhelpen gebreken.

De voeding en de voedingstoestand der legerpaarden liet over het geheel niet te wenschen over. De vermindering van het hooirantsoen met $\frac{1}{4}$ kg voor alle categorieën van legerpaarden leverde in de praktijk geen bezwaren, daar zoowel het rantsoen gras als hooi nog zeer ruim gesteld is met het oog op het bestaand gebrek aan kalk en andere mineralen in dit product van sawah-cultuur. Door toevoeging van krijt wit aan de voeding werd de verhouding der minerale bestanddeelen in het voedsel met succes gecorrigeerd.

Topografische dienst. De verrichtingen van den topografischen dienst worden besproken bij de behandeling van de bescherming van het grondbezit in hoofdstuk V, afdeling H.

Oefeningen.

Evenals het vorig jaar werden in 1932 de oefeningen en cursussen in beginsel gehouden overeenkomstig de bestaande voorschriften. Uit zuinigheidsoverwegingen werden echter de meerdaagsche oefeningen tot het uiterste beperkt. Zoo werden, behoudens enkele uitzonderingen, meerdaagsche oefeningen alleen door recruten

en door de kleine eenheden van de veldtroepen gehouden, laatstgenoemde bovendien alleen voor zoover zij in verband met de primaire taak van het leger strikt noodzakelijk waren.

De technische cursus voor de mitrailleur-officiëren aan de werkplaatsen voor draagbare wapenen, zoomede de onder leiding van de divisiecommandanten te houden schietoefeningen met mitrailleurs voor hoofdofficiëren en kapiteins, konden ook dit jaar door gebrek aan fondsen niet plaats hebben. Voor al het mitrailleur-personeel werd, evenals het vorig jaar, slechts één centrale schietcursus gehouden.

Per divisie werd slechts één meerdaagsche tactische troepenoefening met één regiment infanterie onder leiding van den divisiecommandant in samenwerking met andere wapens en diensten gehouden. De overige regimentsoefeningen der infanterie onder leiding van de divisiecommandanten hadden uit bezuinigings-overwegingen plaats in de omgeving van de garnizoenen. Ook de deelneming van vliegtuigen werd tot een enkele dezer oefeningen beperkt. Hoewel de oefeningen in de omgeving der garnizoenen werden verzwaaard door de omstandigheid, dat de troepen, om te voorkomen dat buiten het garnizoen werd overnacht, dagelijks in het garnizoen moesten terugkeeren en hiervoor lange marschen hadden af te leggen, hadden zij toch een goed verloop.

Aan de regimentsoefening der infanterie onder leiding van den divisiecommandant in de omgeving van Malang werd bovendien deelgenomen door het korps barisans van Bangkalan en een compagnie mariniers. Oefeningen in afwisselend terrein in het verband der divisie werden alleen door het 1ste regiment artillerie gehouden in de omstreken van Serang.

Geneeskundige oefeningen in troepenverband vonden wederom plaats in de omgeving van Weltevreden, Tjimahi, Magelang en Malang, waarbij o.a. beoefend werden: eerste hulp op het gevechtveld, vormen van gewondennesten, afvoer naar de hulpverbandplaats, dienst op de wagenplaatsen, oprichten van een dienst op de verschillende afdelingen van de hoofdverbandplaats. Te Tjimahi werd ook de werking van een hoofdverbandplaats gedurende den nacht beoefend.

Ook dit jaar werd voor kapiteins, die niet bij de troepen zijn ingedeeld, eene kaderoefening gehouden in de omgeving van Tjitjalengka onder leiding van een hoofdofficier van den generalen staf.

Teneinde het aantal officieren en onderofficiëren, dat vertrouwd is met de inrichting en het vermogen van den karabijnmitrailleur, te vergrooten, werd bij beide divisieën een luitenantcursus en per regiment infanterie een kapiteins- en een onderofficiërcursus gehouden in het schieten met dit wapen.

Aangezien de behoefte was gevoeld om bij troepenoefeningen in de groote staven te kunnen beschikken over volwaardige stafofficiëren, werden de officieren van het hoofdkantoor van den generalen staf dit jaar bij toerbeurt in een staf ingedeeld.

Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen.

De algemeene gezondheidstoestand van het leger was in 1932 gunstig. Het ziektecijfer voor het geheele leger bedroeg 39,4 %, tegen 47,6 % in 1931, welke daling voor een deel dient te worden verklaard door verminderde opname in de ziekeninrichtingen van zeer lichte patiënten.

Van beri-beri kwamen vier gevallen voor, waarvan twee op Borneo en twee te Weltevreden. Van typhus werden 18 gevallen geconstateerd, tegen 17 in 1931.

Het malariacijfer, zoowel van de Europeanen als van de niet-Europeanen, daalde in 1932 aanzienlijk, hetgeen moet worden toegeschreven aan de strenge doorvoering en uniforme toepassing der medicamenteuze prophylaxis volgens een in den aanvang van het jaar aan de officieren van gezondheid verstrekt behandelings-schema.

De toevoeging van het dysenterie-vaccin aan de jaarlijksche typhus-cholera-injecties gaf ook in 1932, het tweede jaar waarin deze combinatie werd aangewend, geen opvallende daling van het aantal gevallen van bacillaire dysenterie te zien.

Instellingen en maatregelen in het belang van het stoffelijk en zedelijk welzijn van den militair.

De gratificatiën, verbonden aan de medailles wegens langdurigen trouwen militairen dienst zijn met ingang van 1 Juli 1932 gehalveerd en met ingang van 1 Januari 1933 ingetrokken (I. S. 1932 n°. 233).

Ondanks de bezuiniging, welke noopte tot terugbrenging van het subsidiebedrag voor de militaire tehuizen, kon in 1932 o.a. door het niet toekennen van extra subsidies voor verbetering aan bijna alle inrichtingen eene tegemoetkoming in de exploitatiekosten worden toegekend ongeveer gelijk aan die, welke in het voorafgegaane jaar was toegewezen.

Ook voor de aanschaffing van lectuur voor de legerbibliotheken, alsmede voor het onderhoud en de aanschaffing van lectuur voor ontspanningslokalen en dagverblijven en voor het beoefenen van sport werden wederom gelden ter beschikking gesteld.

De vaardigheidsproeven werden in 1932 uit bezuinigingsoverwegingen niet afgenomen. Volstaan werd met het afnemen van de vóórproeven in de garnizoenen. Door een groot aantal militairen werd aan de gestelde eischen voldaan.

Het door den Koninklijken Nederlandsch-Indischen Officiers Schermbond — welken Bond ook in 1932 geldelijken steun werd toegekend — gehouden XVde wapenfeest, waaraan wederom door een groot aantal militairen beneden den rang van officier werd deelgenomen, stond ook ditmaal op hoog peil. Voor dit wapenfeest werden o.m. door de leden van het Koninklijk Huis, door den Gouverneur-Generaal, door den Legercommandant en door den Commandant van de Zee-macht prijzen beschikbaar gesteld.

Bevorderingsregeling.

In verband met de in art. 32 der Indische Staatsregeling voorgeschreven regeling van de bevordering en het ontslag van de officieren (uitgezonderd de opperofficieren) van het leger in Nederlandsch-Indië bij ordonnantie, werd in 1932 aan den Volksraad aangeboden een ontwerp-ordonnantie tot vaststelling van eene regeling van de bevordering en het ontslag van de Europeesche en de op gelijken voet behandelde officieren van het Nederlandsch-Indische leger beneden den rang van opperofficier, zoomede de op nonactiviteitstelling van die officieren en van opperofficieren. Dit ontwerp is door den Volksraad ongewijzigd aangenomen, doch de ordonnantie was bij het opmaken van dit Verslag nog niet afgekondigd, in afwachting van de totstandkoming van een algemeen maatregel van bestuur regelende de benoeming en het ontslag van de opperofficieren van het leger in Nederlandsch-Indië en van eene wijziging in de bevorderingswet voor de landmacht 1902.

Tijdelijke afwijking van pensioenreglementen.

Tengevolge van de voorgenomen reorganisatie van het Java-leger en de vermindering van de in de Buitengewesten gelegerde troepenmacht zou in vrijwel alle rangen een zoodanig overcompleteet ontstaan, dat het noodzakelijk werd geoordeeld op ruime schaal de gelegenheid tot vrijwillige dienstverlating open te stellen en de mogelijkheid tot gedwongen afvloeiing te verruimen. Daartoe zijn bij Ord. van 19 Nov. 1932 (I. S. n°. 564) eenige bepalingen vastgesteld strekkende tot tijdelijke afwijking van de verschillende militaire pensioenreglementen. In hoofdzaak houden deze bepalingen in, dat:

1e. voor militairen, die onderworpen zijn aan een der diensttijd-pensioenreglementen de minimum leeftijds-grens is losgelaten en het pensioen wordt berekend naar een grondslag, welke gelijk is aan de hoogstgenoten maandelijksche bezoldiging, ongeacht den tijd gedurende welken die is genoten;

2e. voor militairen, die onderworpen zijn aan een der rangspensioenreglementen, de eisch is vervallen, dat tenminste twee jaar werkelijken dienst in een

rang moet zijn vervuld om aanspraak op het aan dien rang verbonden pensioen te kunnen doen gelden;

3e. voor militairen, die onderworpen zijn aan een der rangpensioenreglementen, de gelegenheid wordt geopend om, binnen bepaalde grenzen, vrijwillig met een evenredig pensioen het leger te verlaten indien het voor normaal pensioen vereischt aantal dienstjaren nog niet is bereikt.

Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorend.

Omtrent nadere wijziging en aanvulling van de reglementen voor de korpsen barisan van Madoera en voor het legioen van Mangkoe Nagoro te Soerakarta zie men Bb. nos. 12845, 12879 en 12932.

De voorschriften omtrent de verantwoording, enz. van en het te houden toezicht op de wapening, de munitiën en de verdere tot het materieel der artillerie behorende voorwerpen der als zoodanig erkende vrijwilligerskorpsen zijn gewijzigd (zie Bb. n°. 12891).

Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek.

In den loop van 1932 zijn in het Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek nabij Arnhem opgenomen 27 oud-militairen (25 uit Oost-Indië en 2 uit West-Indië) en zijn uit de sterkte afgevoerd 29 man (12 wegens overlijden en 17 die op verzoek of om andere reden ontslagen zijn). Dientengevolge telde het gesticht einde 1932 104 verpleegden (25 gegradueerden en 79 minderen), tegen 106 verpleegden (28 gegradueerden en 78 minderen) einde 1931.

Gerekend over het geheele jaar, huisvestte het gesticht in 1932 gemiddeld 103 man per dag. In de ziekeninrichting waren, bij het einde van elk kwartaal van 1932, in verpleging achtereenvolgens 20, 22, 22 en 25 man.

Met de vervulling van verschillende betrekkingen waren einde 1932 belast 41 verpleegden, onder wie 7 gegradueerden.

De uitgaven voor het invalidenhuis bedroegen in 1932 f 100 243 of — na aftrek van de ten bate van het gesticht ingehouden gagementen en pensioenen ad f 47 059 — f 53 184.

I. DE LANDSDIENAREN.

Gedurende 1932 is voortgegaan met het treffen van verschillende maatregelen, eenerzijds tot inkrimping en versobering van de personeelsformaties, anderzijds tot vermindering van de door de Landsdienaren individueel genoten inkomsten.

1. Personeelsversobering.

Afvloeiing en formatie-inkrimping. Bij het op blz. 372 van het vorig Verslag o.m. vermeld regeeringsrondschrijven van 30 October 1931 werd als beginsel aangenomen, dat daar, waar beperking van personeel mogelijk is, de gehuwde ambtenaressen niet-kostwinsters in de eerste plaats voor ontslag in aanmerking komen, waarbij evenwel geval voor geval op zich zelf zou moeten worden beoordeeld. Deze gedragslijn is bij regeeringscirculaire van 28 Mei 1932 verscherpt in dien zin, dat gehuwde ambtenaressen niet-kostwinsters in beginsel voor afvloeiing in aanmerking behooren te komen, niet alleen wanneer inkrimping van personeel mogelijk is, maar ook wanneer zij kunnen worden vervangen door wachtgelders of door personeel dat elders kan worden gemist, waarbij evenals te voren geval voor geval op zich zelf zal zijn te beoordeelen. Op dezen regel is alleen uitzondering toegelaten in geval de belangen van den dienst ernstig zouden worden geschaad.

Blijkens laatstbedoelde circulaire achtte de Indische Regeering het voorts uit een maatschappelijk oogpunt niet juist om als vaste regel aan te nemen, dat tijdelijke Landsdienaren, waaronder zich tal van gehuwde kostwinners bevinden, eerder voor ontslag in aanmerking dienen te worden gebracht dan de gehuwde vrouwen niet-kostwinsters. Geval voor geval zullen de omstandigheden de volgorde ten deze moeten bepalen.

Overigens werden aan de in het vorig Verslag genoemde crisismaatregelen tot afvloeiing en formatie-inkrimping geen nieuwe toegevoegd.

Een globaal overzicht van de met die maatregelen in de afgelopen jaren bereikte resultaten kan worden verkregen door het totaal aantal op-wachtgeldgestelden en gepensioneerden en de daardoor verkregen besparing over de verschillende jaren van de bezuinigingsperiode met elkaar te vergelijken.

Hiertoe kunnen de volgende overzichtstaatjes dienen.

Totaal aantal wachtgelders op 1 Januari.

1930	1931	1932	1933
222	237	522	3248

Besparing op de activiteitsbezoldigingen door opwachtgeldstelling op 1 Januari.

1930	1931	1932	1933
f 375 266	f 387 442	f 665 769	f 3 117 356

Totaal aantal gepensioneerden.

1930	1931	1932
1509	2304	4490

Verskil tusschen het bedrag der laatstgenoten bezoldigingen en dat der pensioenen.

1930	1931	1932
f 2 637 864	f 4 652 664	f 8 877 060

Formatiebeperking. De blijkens de begrootingsformatie op 1 Januari 1933 sedert 1 Januari 1931 bereikte inkrimping van het personeel in actieven dienst, verdeeld over de A-, B- en C-groepen van de B.B.L. (hieronder begrepen de bijzondere regelingen), bedroeg onderscheidenlijk ± 7 , $12\frac{1}{2}$ en $11\frac{1}{2}$ %.

Stopzetting van de opneming van tijdelijk personeel in vasten dienst. De voorschriften in de regeeringscirculaires van 17 November 1931 (Bb. n°. 12735) en 15 September 1932, welke respectievelijk alleen betrekking hebben op stopzetting van de opneming in vasten dienst van tijdelijk Europeesch personeel en van de vòòr 1 Februari 1925 niet voor vast aangestelde Inlandsche burgerlijke landsdienaren, zijn sedert nog verscherpt. Bij het regeeringsrondschrijven van 17 Mei 1933 is namelijk bepaald, dat voorshands geen personeel meer in vasten dienst van het Land zal mogen worden opgenomen en dat bij alle verdere aanstellingen, onverschillig van welk personeel (uitgezonderd de in vasten dienst uit Nederland uitgezonden krachten), duidelijk tot uiting moet komen, dat deze worden beschouwd als te zijn van tijdelijken aard.

Opzeggingstermijnen in acht te nemen bij ontslag van overtollig tijdelijk personeel. Bij het regeeringsrondschrijven van 5 Augustus 1932 (Bb. n°. 12865) is bepaald, dat ten aanzien van ambtenaren in tijdelijken dienst, voorzover zij na ontslag uit hun betrekking wegens overtolligheid geen geregelde inkomsten uit de schatkist zullen trekken of bij hun ontheffing door bijzondere uit hun verband voortvloeiende regelingen niet reeds geldelijk worden tegemoet gekomen, dezelfde opzeggingstermijnen in acht worden genomen, welke in de Ord. in L. S. 1932 n°. 98 voor particuliere werkgevers zijn voorgeschreven, namelijk ten minste één maand, vermeerderd met één maand voor elk vol jaar dienst, tot eene maximum verlenging met drie maanden.

Voor degenen onder bedoelde tijdelijke landsdienaren, die op het tijdstip van hun ontslag twee of meer jaren in dienst zijn geweest, beteekent deze regeling dus eene verruiming van den in Bb. n°. 10619 voorgeschreven uniformen opzeggingstermijn van twee maanden.

Onderstandsregeling in Bb. nos. 12622 en 12623 voor tijdelijk personeel, dat wegens overtolligheid is ontheven. Het in deze regeling o.m. gesteld criterium van een „ononderbroken” tijdelijken diensttijd van 10 jaren is bij de bovengenoemde in Bb. n°. 12865 opgenomen circulaire verruimd in dien zin, dat de diensttijd voorafgaande aan eene onderbreking voor de berekening van genoemden termijn kan medetellen niet alleen — zooals tevoren reeds was bepaald — wanneer die onderbreking het gevolg is geweest van eene ontheffing wegens ziekte, maar ook wanneer zij is veroorzaakt door eene ontheffing van de werkzaamstelling wegens „overtolligheid”.

Overtocht van wachtgelders naar Europa op kosten van het Land. Teneinde de ambtenaren, die tengevolge van de crisis uit den actieven dienst moeten worden ontslagen, in staat te stellen den wachtgeldtijd desgewenscht in Europa door te brengen is bij regeeringscirculaire van 8 Juli 1932 (Bb. n°. 12850) vastgesteld, dat onder bepaalde voorwaarden aan wachtgelders op 's Lands kosten overtocht naar Europa kan worden verleend. Deze regeling geldt in de eerste plaats voor wegens overcompleet buiten werkelijken dienst gestelde Europeesche ambtenaren met ten minste $12\frac{1}{2}$ jaar voor pensioen geldenden diensttijd en een leeftijd van 40 jaar, indien herplaatsing gedurende den wachtgeldtijd niet is te verwachten, ook niet in eene lagere functie, welke hun redelijkerwijs — dit begrip is door de Regeering in een nader rondschrijven gedefinieerd — kan worden opgedragen.

De betrokkenen van hun kant moeten voor het verkrijgen van de vergunning eene verklaring afleggen, waarin zij afstand doen van alle rechten op vrijen overtocht, waarop zij na hun pensionneering eventueel nog aanspraak zouden kunnen maken.

Tijdens hun verblijf in Europa genieten de hierbedoelde ambtenaren het normale wachtgeld bij ontslag wegens overcompleet ten hoogste voor den duur van 5 jaar.

Aangezien de tijd, onder het genot van wachtgeld in Europa doorgebracht, voor de berekening van den voor Indisch burgerlijk pensioen geldenden diensttijd slechts voor de helft in aanmerking komt, zullen de wachtgelders, die nog niet den voor normaal pensioen vereischten diensttijd hebben, dien diensttijd bij verblijf in Europa later bereiken dan bij verblijf in Indië.

Om nu te voorkomen, dat door den langeren tijdsduur van het wachtgeld de inkomsten van de betrokkenen belangrijk zouden uitgaan boven het pensioen, dat hun bij verblijf in Indië reeds zou zijn toegekend, is bij punt II van G. B. 8 Juli 1932 n°. 21 (I. S. n°. 382) de wachtgeldregeling in I. S. 1925 n°. 99 in dier voege aangevuld, dat het wachtgeld of non-activiteitstraktement van de landsdienaren, die buiten Nederlandsch-Indië verblijven, zal worden teruggebracht tot 40 % van de activiteitswedde, van het tijdstip af, waarop zij, zoo zij in Indië waren gebleven, recht zouden hebben gekregen op normaal pensioen, dan wel, na het bereiken van den 55-jarigen leeftijd, verminderd pensioen.

De hier besproken overtocht naar Europa op kosten van het Land kan in de tweede plaats worden verleend aan jongere wachtgelders die, voor zoover zij nog geen aanspraak op buitenlandsch verlof kunnen doen gelden, kunnen aantonen een persoonlijk belang bij het verblijf in Europa te hebben. Tevens moet in die gevallen vaststaan, dat met het oog op de geringe kans van eene spoedige herplaatsing het dienstbelang zich tegen het verlaten van Indië niet verzet.

Deze jongere wachtgelders moeten ter verkrijging van meerbedoelde vergunning eene verklaring afleggen, waarin zij er mede instemmen, dat het verblijf in Europa in de plaats treedt van het buitenlandsch verlof, waarop zij — waren zij in Indië gebleven — t.z.t. aanspraak zouden hebben verkregen en voorts dat na terugkeer in Indië het tijdvak, waarna wederom aanspraak op buitenlandsch verlof wordt verkregen, zal worden verlengd met den tijd, die de betrokkenen op het tijdstip van hun vertrek naar Europa nog hadden moeten doordienen om aanspraak op buitenlandsch verlof te krijgen.

Bij K. B. 23 Sept. 1932 n°. 31 (Bb. n°. 12905) is eene algemeene machtiging verleend voor het verleenen van vrijen overtocht naar Nederland aan wachtgelders.

2. Vermindering van de individuele inkomsten, welke de ambtenaren van den Lande genieten.

Bezoldiging. Zooals in het vorig Verslag reeds is medegedeeld, zijn de wedden en andere inkomsten van het burgerlijk personeel met ingang van 1 Januari 1932 tijdelijk met 10 % verlaagd. De hiermede beoogde bezuiniging, welke voor 1932 was geraamd op 19.5 miljoen gulden, is ten volle bereikt.

In de Financieele Nota bij de begrooting 1933 stelde de Indische Regeering eene verdere bezuiniging op de inkomsten der landsdienaren in het vooruitzicht van 21 miljoen gulden, welke zou kunnen worden bereikt door invoering met ingang van 1 Januari 1933 van de toen reeds in bewerking zijnde algeheele salarisherziening. Toen dit laatste niet mogelijk bleek, zag de Regeering — die in ieder geval aan in het vooruitzicht gestelde verdergaande bezuiniging wilde vasthouden — zich genoodzaakt het percentage van de salariskorting met ingang van laatstgenoemden datum met 7 % te verhoogen.

Deze nieuwe salariskorting van 17 % is geregeld bij G.B. 17 Dec. 1932 n°. 1 (I. S. n°. 593). In dit besluit, hetwelk in opzet overigens niet afwijkt van dat waarbij de 10 % korting werd vastgesteld (I. S. 1931 n°. 475), is de laagste grens van salarissen waarop de volle korting kan worden toegepast verlaagd van f 50 tot f 35. De degressie in de korting op salarissen van laatstgenoemd bedrag en daarbeneden is geregeld in een afzonderlijk kortingsschema, hetwelk als volgt is samengesteld.

Inkomsten	Verlaging
f 15 en lager	geen
meer dan f 15 tot en met f 20	f 1,50, met dien verstande, dat de inkomsten niet verder worden teruggebracht dan tot f 15,—
„ „ 20 „ „ „ 25	2,50, idem tot 18,50
„ „ 25 „ „ „ 30	3,50, „ „ 22,50
„ „ 30 „ „ „ 35	5,—, „ „ 26,50
„ „ 35	17 %, „ „ ..... 30,—

Bij G.B. 27 Dec. 1932 n°. 1z (I. S. n°. 640) kwam eene regeling tot stand nopens de tijdelijke verlaging met ingang van 1 Januari 1933 eveneens met 17 % van de inkomsten van de tot het Departement van Oorlog behorende militaire en burgerlijke Landsdienaren alsmede van het personeel, behorende tot het Legioen van Mangkoe Nagoro te Soerakarta en tot de Korpsen Barisan van Madoera.

Bij K. B. 21 Jan. 1933 n°. 15 werd de salariskorting voor het Europeesch marinepersoneel in Indië met ingang van 1 Februari d.a.v. nader vastgesteld op 17 % voor de officieren met 10 en meer dienstjaren en op 14 % voor de overige officieren en de militairen beneden den officiersrang, met dien verstande dat de korting niet wordt toegepast op hen, wier inkomsten binnen de keerkeringen gelijk zijn aan of minder dan het hun buiten de keerkeringen toekomend salaris vermeerderd met 10 % en dat de inkomsten van hen, die meer genieten dan laatstbedoeld bedrag niet verder zullen dalen dan tot dit bedrag.

Van de geschetste verhooging van het kortingspercentage werd, berekend over een vol jaar, eene uitgavenvermindering verwacht van f 17,2 millioen.

Bij Ord. van 18 April 1932 (I. S. n°. 166) — bekrachtigd bij K. B. 16 Juli 1932 n°. 131 (N. S. n°. 357, I. S. n°. 477) — is bepaald dat waar in bij Kon. besluiten en ordonnantiën vastgestelde reglementen en gegeven voorschriften, sprake is van bezoldiging of met bezoldiging overeenkomende inkomsten, daaronder bij de toepassing van de desbetreffende bepalingen worden verstaan de onverminderde bedragen, waarop deze bezoldigingen en deze inkomsten in de afzonderlijke inkomstenregelingen der zelfstandige gebiedsdeelen zijn of zullen worden gesteld.

In April 1932 werd eene commissie voor de salarisherziening ingesteld (zie de noot op blz. 375 van het Verslag 1932). De door de commissie ingediende uitgewerkte voorstellen waren bij het opmaken van dit Verslag in overweging bij het Opperbestuur.

Wachtgeld en nonactiviteitstraktement. Behalve de hiervóór reeds genoemde wijziging welke bij G.B. 8 Juli 1932 n°. 21 (I. S. n°. 382) werd aangebracht in verband met de in Bb. n°. 12850 opgenomen regeling, krachtens welke aan overcomplete oudere ambtenaren kan worden vergund op 's Lands kosten naar Nederland terug te keeren en aldaar in afwachting van hun pensionneering wachtgeld te genieten, is de wachtgeldregeling in I. S. 1925 n°. 99 in 1932 nog op een ander punt gewijzigd. Bij G.B. 15 Maart 1932 n°. 28 (I. S. n°. 105) is namelijk bepaald, dat gehuwde ambtenaressen-niet kostwinsters, die wegens overcomplete uit hare betrekking zijn ontslagen, slechts gedurende een tijdvak van ten hoogste één jaar wachtgeld zullen kunnen genieten.

Sedert zijn bij G.B. 31 Mei 1933 n°. 8 (I. S. 257) nog eenige ingrijpende wijzigingen aangebracht.

In de eerste plaats is het wachtgeld gedurende de eerste 2 jaar vastgesteld op 60 % van de laatstgenoten activiteitsbezoldiging. Het wachtgeld van 80 %, hetwelk te voren gedurende de eerste drie maanden werd genoten, kan volgens de nieuwe regeling alleen nog worden toegekend gedurende de maanden, welke vallen binnen den termijn van vier maanden nadat den Landsdienaar ontslag uit de betrekking wegens overtolligheid is aangezegd.

Verder zijn het wachtgeld en het nonactiviteitstraktement in Europa over de hogere traktementen verminderd in dien zin, dat van het gedeelte van de activiteitsbezoldiging boven f 1000 's maands slechts 40 % kan worden genoten. Wanneer echter het wachtgeld 80 % van de eerste f 1000 activiteitsbezoldiging bedraagt, wordt van het daarbovenuitgaand bedrag 60 % genoten. Tevens is aan de wachtgeldden — behalve in de gevallen, waarin 80 % wordt genoten — alsmede aan de nonactiviteitstraktementen een algemeene limiet gesteld in dien zin dat het wachtgeld c.q. nonactiviteitstraktement in de eerste 2 jaar hoogstens f 900, daarna hoogstens f 600 's maands mag bedragen.

Tenslotte is eene speciale regeling getroffen, teneinde te voorkomen, dat de in Indië verblijvende ambtenaren, die tijdelijk in dienst van autonome ressorten zijn werkzaam gesteld, aan wachtgeld en belooning van hun ten behoeve dier ressorten gepresteerde diensten in totaal meer zouden verdienen dan zij uit hoofde van hun laatstbekteede betrekkingen uit 's Landskas zouden ontvangen, waren zij in actieven dienst gebleven.

Verlofbezoldiging. In verband met de omstandigheid, dat de daling van de kosten van het levensonderhoud in Nederland zich nog in beduidende mate had voortgezet en deze in West-Europa reeds alom tot verlaging van de inkomsten van het Overheidspersoneel had geleid, is de Regeering bij de reeds in het vorig Verslag vermelde Ord. van 25 Juni 1932 (I. S. n°. 368), met ingang van 1 Juli d.a.v. er toe overgegaan de korting op de verlofsalarissen voor alle Landsdienaren van 5 tot 10 % te verhoogen.

Sedert is het kortingspercentage der verlofsalarissen — evenals dat der activiteitsbezoldigingen — met ingang van 1 October 1933 nog verhoogd tot 17 % (Ord. van 26 Juli 1933 in I. S. n°. 313).

Standplaatsstoelagen. Met ingang van 1 Juli 1932 zijn de standplaatsstoelagen krachtens G.B. 18 Nov. 1931 n°. 18 (I. S. n°. 463) sterk gereduceerd (vgl. blz. 376 en 377 van het vorig Verslag).

Teneinde de besparing van 21 miljoen gulden — welke in 1933 met de herziening van het bezoldigingsstelsel zou zijn bereikt, indien deze nog daarvóór had kunnen zijn ingevoerd — toch zooveel mogelijk te benaderen moest einde 1932 worden besloten ook op de standplaatsstoelagen opnieuw te bezuinigen, hetgeen met het oog op de verdere daling van de kosten voor levensonderhoud mogelijk werd geacht.

Ter uitvoering van deze beslissing is bij G.B. 16 Juni 1933 n°. 18 (I. S. n°. 276) de standplaatsstoelageregeling met ingang van 1 Juli 1933 in dier voege gewijzigd, dat sedert nog slechts op enkele in dit besluit met name genoemde zeer dure plaatsen in de Buitengewesten eene standplaatsstoelage van 5 % met een maximum van f 25 gehandhaafd bleef.

Toelagen voor bijzondere ambtskosten (ambtstoelagen). Ook deze aan de bezoldiging van bepaalde betrekkingen inhaerente toelagen zijn geleidelijk in zeer sterke mate gereduceerd.

Voor de in het vorig Verslag (blz. 377) omschreven drie categorieën is het kortingspercentage bij G.B. 19 Mei 1932 n°. 1z (I. S. n°. 220) met ingang van 1 Juli 1932 reeds verhoogd onderscheidenlijk tot 25 % voor de eerste twee en tot 50 % voor de derde groep.

Sindsdien zijn de ambtstoelagen bij G.B. 19 Dec. 1932 n°. 27 (I. S. n°. 597) en 16 Juni 1933 n°. 17 (I. S. n°. 275) nog verder teruggebracht en wel voor bedoelde groepen onderscheidenlijk met ingang van 1 Januari 1933 tot 70 en 40 % en met ingang van 1 Juli d.a.v. tot 40 en 20 % van de oorspronkelijke bedragen.

De K. Bn. 23 Nov. 1931 n°. 39 en 5 Jan. 1932 n°. 47 betreffende de korting op de bezoldigingen en toelagen voor bijzondere ambtskosten van den vice-president en de leden van den Raad van Nederlandsch-Indië, van den voorzitter van den Volksraad en van den voorzitter en de leden van de Algemeene Rekenkamer zijn opgenomen in I. S. 1932 n°. 59.

Dienstbelang- en Boven-Digoel-toelagen. Zooals uit het vorig Verslag (blz. 378) is gebleken, zijn deze toelagen bij G.B. 30 Juli 1932 n°. 3 (I. S. n°. 416)

met ingang van 1 Augustus d.a.v. met 10 % verminderd. Dit percentage is sedert bij G.B. 3 Juni 1933 n°. 19 (I. S. n°. 264) met ingang van 1 Juli d.a.v. verhoogd tot 17 %.

Andere bijzondere inkomsten en toelagen. In 1932 is ook in deze bijzondere inkomsten — zooals in het vorig Verslag werd medegedeeld — waar mogelijk vermindering gebracht. Met name worden hier genoemd de toelagen wegens gemis van of wegens onvoldoende particuliere praktijk aan Gouvernements (Indische) artsen, officieren van gezondheid en beroepsassistenten bij de Geneeskundige Hoogeschool, welke toelagen bij G.B. 27 Juli 1933 n°. 50 (I. S. n°. 321) met ingang van 1 September 1933 zijn teruggebracht tot zoodanige bedragen, dat hier praktisch van „halveering” kan worden gesproken. De gereduceerde bedragen worden echter niet meer met 17 % gekort.

De toelagen wegens *onvoldoende* particuliere praktijk voor officieren van gezondheid zijn bij bedoeld besluit geheel afgeschaft.

Bij G.B. 14 Mei 1932 n°. 1z (I. S. n°. 217 en Bb. n°. 12817) is bepaald, dat de studietoelagen en studiebijdragen voor in Nederland studeerende candidaat-ambtenaren en ambtenaren voor den Indischen dienst gerekend van 1 April 1932 in Nederland zullen worden vastgesteld, en dat de studiebeurzen door den Gouverneur-Generaal aan in Nederland studeerende Indische jongelieden toegekend, gerekend van dien datum, met 10 % worden verminderd.

Kindertoelage. Ten einde de vermindering van inkomsten tengevolge van de met ingang van 1 Januari 1933 ingevoerde 17 % salariskorting voor de grootere gezinnen eenigszins te verzachten, is bij hetzelfde besluit, waarin die korting is geregeld (I. S. 1932 n°. 593), eene mildere regeling van de kindertoelagen ingevoerd. Terwijl namelijk tevoren ingevolge de „standplaats- en kindertoelageregeling 1927” alleen kindertoelage kon worden toegekend in den vorm van een extratoelage op de standplaatstoelage aan Landsdienaren met 5 of meer kinderen (van wie minstens twee schoolgaand), bepaalde de met ingang van 1 Januari ingevoerde nieuwe regeling, dat, los van de standplaatstoelage, aan alle Landsdienaren, die drie of meer kinderen hebben, voor elk schoolgaand kind een kindertoelage kon worden verleend.

Deze toelage bedroeg 2 % van de maandelijksche bezoldiging tot een maximum van f 10 's maands voor één schoolgaand kind, 4 % tot een maximum van f 20 's maands voor twee schoolgaande kinderen, 5 % tot een maximum van f 25 's maands voor drie schoolgaande kinderen, 6 % tot een maximum van f 30 's maands voor vier schoolgaande kinderen en 7 % tot een maximum van f 35 's maands voor vijf of meer schoolgaande kinderen.

Deze regeling is bij G.B. 17 Febr. 1933 n°. 23 (I. S. n°. 78) met ingang van 1 Maart d.a.v. nog in dien zin verruimd, dat aan de Landsdienaren met twee of meer kinderen een kindertoelage kan worden toegekend tot een bedrag van 2 % van de maandelijksche bezoldiging tot een maximum van f 10 per maand voor elk schoolgaand kind, met dien verstande dat voor 5 of meer kinderen een toelage van 10 % met een maximum van f 50 's maands wordt uitgekeerd.

Tegemoetkoming voor gehuwde Europeesche onderofficieren. Ter tegemoetkoming van de gehuwde onderofficieren beneden den rang van onderluitenant, die tengevolge van de 17 % korting in moeilijke omstandigheden dreigden te geraken, is bij G.B. 30 Jan. 1933 n°. 2, gerekend van den 1sten dier maand, eene verlaging bewerkstelligd van de aan deze categorie militaire Landsdienaren aan het Land verschuldigde vergoeding voor huisvesting, indien hun deze van Landswege wordt verstrekt, terwijl daarnaast de tegemoetkoming, welke zij krachtens G.B. 21 Nov. 1932 n°. 20 genieten, indien zij zelf in hun huisvesting moeten voorzien, nog werd uitgebreid en verhoogd.

Berekening van de inhouding op traktament wegens genoten voorschot en van de tegemoetkoming in kosten voor geneeskundige behandeling en verpleging. Krachtens de regeling in I. S. 1917 n°. 41 bedraagt de inhouding op traktament wegens genoten voorschot 1/8 gedeelte, indien het inkomen f 300 of minder

bedraagt, en 1/6 gedeelte, indien het inkomen meer beloopt. Volgens G.B. 17 Maart 1932 n°. 55 zal voor de bepaling van die fracties kunnen worden uitgegaan van het met de algemeene salariskorting verminderd inkomen.

Ook bij de berekening van de tegemoetkoming in de kosten van geneeskundige behandeling en verpleging behoeft krachtens G.B. 17 Maart 1933 n°. 15 (I. S. n°. 115) niet meer van het nominaal salaris te worden uitgegaan, doch zal de met de crisiskorting verminderde bezoldiging als basis dienen.

Andere maatregelen.

Buitenlandsche verloven. In verband met de in het buitenlandsch verlofreglement opgenomen bepaling, dat de buitenlandsche verloven ingaan den eersten van de maand volgende op die waarin de betrekking is neergelegd, was in de praktijk het gebruik ontstaan om reeds in een der eerste dagen van de maand de betrekking neer te leggen teneinde zoo mogelijk nog met de eerst vertrekkende mailboot van die maand te kunnen afreizen. Het gevolg hiervan was, dat verreweg het grootste gedeelte der gouvernementspassagiers bij hun vertrek uit Indië plaats namen op de in het eerste gedeelte van de maand vertrekkende mailbooten en bij terugkeer de voorkeur gaven aan die booten welke aan het einde der maand, waarin het verlof eindigde, in Indië aankwamen.

Ter bevordering van eene gelijkmatiger verdeling van de verlofgangers over de aankomende en vertrekkende mailschepen, is bij Ord. van 21 Jan. 1932 (I. S. n°. 40), met wijziging in zoover van de buitenlandsche verlofsreglementen voor burgerlijke Landsdienaren en officieren, bepaald dat het buitenlandsch verlof zal ingaan den eersten dag van de maandhelft volgende op die, waarin de betrokkene heeft opgehouden dienst te doen.

In de gevallen, waarin het verlof overeenkomstig deze regeling ingaat op den zestienden dag eener maand, wordt het traktement van den betrokkene over die maand verminderd met het halve verschil tusschen activiteits- en verlofbezoldiging.

Wordt in die gevallen — na terugkeer van buitenlandsch verlof — de dienst in de eerste helft eener maand weder aanvaard, dan wordt boven het in die maand genoten verloftraktement eene tegemoetkoming uitbetaald van het halve verschil tusschen de aan het aanvaarde ambt verbonden bezoldiging en bedoeld verlofsalaris (I. S. 1932 n°. 41).

Binnenlandsche verloven. Eene regeling voor het verleen van binnenlandsche verloven buiten bezwaar van het Land kwam tot stand bij G.B. 24 Juni 1932 n°. 32 (Bb. n°. 12843).

Georganiseerd overleg. Reeds lang is van de zijde der ambtenaren aangedrongen op het scheppen van eene gelegenheid om hun wenschen inzake algemeene aangelegenheden voor den ambtenaar van belang op officieel erkende wijze naar voren te kunnen brengen.

Ter tegemoetkoming aan dien wensch zijn bij de z.g. „Georganiseerd overleg ordonnantie” (I. S. 1932 n°. 401) een aantal regelen gegeven omtrent de instelling van eene Commissie voor Georganiseerd Overleg. Blijkens die ordonnantie heeft deze commissie tot taak van advies te dienen over aangelegenheden haar daartoe door de Regeering voorgelegd, terwijl zij tevens bevoegd is eigener beweging haar inzichten kenbaar te maken nopens aangelegenheden van algemeen belang voor ambtenaren. De voorzitter, plaatsvervangend voorzitter en secretaris worden door den Gouverneur-Generaal benoemd, de leden en plaatsvervangende leden door de door den Gouverneur-Generaal daartoe bevoegd verklaarde centrales van verenigingen van ambtenaren.

De bepaling van de plaats van vestiging der commissie, de benoeming van haar voorzitter, plaatsvervangend voorzitter en secretaris, alsmede de bevoegdverklaring van bepaalde ambtenaarsverenigingen tot het aanwijzen van leden en plaatsvervangende leden heeft plaats gehad bij G.B. 13 Oct. 1932 n°. 37 (I. S. n°. 522).

De „Georganiseerd-overleg-ordonnantie” is 15 October 1932 in werking getreden.

Bezoldiging. In het thans nog vigeerend bezoldigingsstelsel (Bezoldigingsregeling Burgerlijke Landsdienaren 1925/1931) zijn in 1932 opnieuw een aantal wijzigingen aangebracht (zie I. S. 1932 nos. 37, 82, 100, 115, 192, 219, 324, 429, 538, 567, 576 en 592).

Voor eene nadere wijziging van de militaire bezoldigingsregeling 1925 (I. S. n°. 44) zie men I. S. 1932 n°. 356.

Pensioenen en onderstanden. Het Indisch burgerlijk pensioenreglement (I. S. 1926 n°. 550), zooals dit laatstelijk is gewijzigd (I. S. 1929 n°. 459), zoomede de voorschriften betreffende de toepassing van de door dat reglement vervangen reglementen en regelingen omtrent het verleen van pensioenen, voorzover zij nog van kracht blijven (I. S. 1920 n°. 460) zijn bij Ordn. van 16 April 1932 (I. S. nos. 156 en 157) aangevuld in verband met de totstandkoming van het hierna te vermelden pensioenreglement voor bijzondere leerkrachten.

De pensioenreglementen voor de militaire Landsdienaren (I. S. 1920 n°. 65 en 1926 n°. 551) ondergingen wijziging bij Ord. van 13 Jan. 1932 (I. S. n°. 26), in het bijzonder ten aanzien van het gelijktijdig genot van pensioen met andere inkomsten van den Lande en met betrekking tot de tijdstippen waarop de betrokkenen zich kunnen onderwerpen aan de bepalingen van de voor officieren en onderofficieren vastgestelde diensttijdpensioenreglementen (I. S. 1926 n°. 551).

Overeenkomstige wijzigingen werden bij Ord. van denzelfden dag (I. S. n°. 27) aangebracht in het „Reglement op het verleen van pensioenen en onderstanden voor ééns aan Inlandsche schepelingen, behoorende tot het Korps Inlandsche schepelingen bij de Koninklijke Marine” (I. S. 1927 n°. 269).

Bij G.B. 2 April 1932 n°. 52 (I. S. n°. 151) werden enkele uitvoeringsvoorschriften in verband met het Europeesch lokaal pensioenreglement 1931 (I. S. 1931 n°. 93) vastgesteld.

Van de vaststelling, bij Ord. van 16 April 1932 (I. S. n°. 154), van het pensioenreglement voor bijzondere leerkrachten, waarin de aan het Indisch burgerlijk pensioenreglement ten grondslag liggende beginselen zooveel mogelijk zijn gevolgd, is in het vorig Verslag reeds melding gemaakt. In verband met de vaststelling van dit reglement werd bij Ord. van denzelfden dag (I. S. n°. 158) nader wijziging gebracht in de formuleering van art. 1 van de Ord. van 5 Febr. 1918 (I. S. n°. 66), zooals dit artikel luidde ingevolge art. 1 van de Ord. van 21 Dec. 1926 (I. S. n°. 554), betreffende de bevoegdheid van den Directeur van Financiën tot toekenning van pensioen op den voet van de vroegere reglementen.

Voorts werden bij Regeeringsverordening van denzelfden dag bepalingen vastgesteld, betrekking hebbende onderscheidenlijk op de verstrekking en behandeling van opgaven en inlichtingen inzake de pensioengrondslagen voor bijzondere leerkrachten (I. S. 1932 n°. 159) en op de verzekering van eene richtige invordering van de ten behoeve van de eigen pensioenen van bijzondere leerkrachten verschuldigde bijdragen (I. S. 1932 n°. 160), terwijl ten slotte bij G.B. van denzelfden dag n°. 16 (I. S. 1932 n°. 161) nog eenige verdere voorschriften ter uitvoering van bedoeld reglement werden vastgesteld, betrekking hebbende op de waardeering van het genot van vrije woning en/of vrije kost bij de vaststelling van den pensioengrondslag der bijzondere leerkrachten, op de indeeling van hunne betrekkingen in pensioengroepen en op de bevoegdheid van den Directeur van Financiën tot toekenning van pensioen op den voet van het nieuwe reglement.

In meerbedoeld pensioenreglement voor bijzondere leerkrachten komt niet meer, als in de daardoor vervangen pensioenreglementen voor Europeesche particuliere onderwijzers (I. S. 1912 n°. 419) en voor Europeesche bijzondere leeraren (I. S. 1917 n°. 725), eene bepaling voor betreffende de toepasselijkheid van de bij K. B. 9 Maart 1904 n°. 44 (I. S. n°. 223) vastgestelde onderstandsregeling op hen, die alle recht en aanspraak op pensioen hebben verloren. Zulks is thans bepaald bij eene afzonderlijke Ord. van 16 April 1932 (I. S. n°. 155).

Bij K. B. 30 Maart 1932 n°. 34 (I. S. n°. 194) is de bij K. B. 26 Jan. 1929 n°. 21 (I. S. n°. 39) vastgestelde bijzondere pensioenregeling voor den Voorzitter van den Volksraad in dien zin aangevuld, dat de in het Indisch burgerlijk

pensioenreglement gestelde leeftijdeisch ten aanzien van dezen hoofdambtenaar buiten toepassing blijft.

Bij R.V. van 7 Juli 1932 (I. S. n°. 380) en bij G.B. van dienzelfden dag n°. 30 (I. S. n°. 381) zijn voorschriften vastgesteld ter uitvoering van het reglement op het verlenen van pensioen aan weduwen van niet-Europeesche burgerlijke ambtenaren (I. S. 1931 n°. 473).

Pensioenfondsen en Weduwen- en Weezenfondsen. Bij G.B. 26 Jan. 1932 n°. 34 (Bb. n°. 12762) en bij G.B. 2 Maart 1932 n°. 31 (Bb. n°. 12783) is aan teekening gehouden van de door de Directie van de Pensioenfondsen voor de Koloniale Landsdienaren en lokale ambtenaren vastgestelde instructies voor de beheerders van onderscheidenlijk de civiele en de militaire pensioen- en weduwen- en weezenfondsen.

Bij G.B. 26 Jan. 1932 n°. 35 (Bb. n°. 12763) en bij G.B. 2 Maart 1932 n°. 32 (Bb. n°. 12784) zijn regelen vastgesteld betreffende de organisatie van het beheer en de positie van het personeel van onderscheidenlijk de burgerlijke en de militaire pensioen- en weduwen- en weezenfondsen.

Bij G.B. 26 Jan. 1932 n°. 36 (Bb. n°. 12764) en bij G.B. 2 Maart 1932 n°. 33 (Bb. n°. 12785) zijn voorschriften gegeven voor het toezicht door commissarissen op het beheer in Nederlandsch-Indië van onderscheidenlijk de burgerlijke en de militaire pensioen- en weduwen- en weezenfondsen.

Bij G.B. 5 Febr. 1932 n°. 16 (Bb. n°. 12772) zijn regelen vastgesteld voor het aangaan van geldleeningen door de burgerlijke pensioenfondsen aan locale en autonome gebiedsdeelen.

Bij K. B. 11 Mei 1932 n°. 20 (I. S. n°. 379) heeft in verband met de totstandkoming van het pensioenreglement voor bijzondere leerkrachten (I. S. 1932 n°. 154) eene herziening plaats gehad van de bij K. B. 25 Sept. 1919 n°. 74 (I. S. n°. 813) vastgestelde regelen betreffende het deelgenootschap van deze leerkrachten in het Weduwen- en Weezenfonds van Europeesche burgerlijke ambtenaren, terwijl bij rondschriften van den Directeur van Financiën van 12 Juli 1932 (Bb. n°. 12866) eene regeling is vastgesteld voor de inning van de contributies, welke die leerkrachten aan dat fonds en aan de eigen pensioenfondsen verschuldigd zijn.

Landsdienaren buiten werkelijken dienst en de schulden aan den Lande van gewezen Landsdienaren. Voor gegevens betreffende deze onderwerpen wordt verwezen naar deel II van dit Verslag.

Overtocht. Bij K. B. 5 Febr. 1932 n°. 28 (Bb. n°. 12797) is eene algemeene regeling vastgesteld voor de toekenning van tegemoetkomingen ingeval, tengevolge van verlaging van de passagetarieven der stoomvaartmaatschappijen en/of van eene wijziging van de rangschikking in klassen van landsreizigers, slechts gedeeltelijke restitutie van passagekosten wegens vooruitzending van gezinsleden van Nederlandsch-Indië naar Nederland kan plaats hebben.

Keuring. Een keuringsraad is ingesteld te Denpasar (res. Bali en Lombok) (Bb. n°. 12887).

Dienstautomobielen. Een reglement op de aanschaffing, het beheer en de exploitatie van dienstautomobielen (Landseigendom), in gebruik bij de onder de Departementen van Algemeen Bestuur ressorteerende diensten en bedrijven, hierbij inbegrepen den dienst van scheepvaart, is opgenomen in Bb. n°. 12683.

J. DOORVOERING VAN DE BESTUURSHERVORMING.

Het vraagstuk van de verdere doorvoering der bestuurs hervorming in de Buitengewesten bleef ook in 1932 nog in het stadium van voorbereiding verkeeren, zoodat ook in dat jaar geen wijziging werd gebracht in de staatkundige in deeling van het rechtstreeks bestuurd gebied van Nederlandsch-Indië.

In afwachting van de beslissing omtrent het voortbestaan van het speciaal met deze werkzaamheden belast Kantoor voor de Bestuurs hervorming, werd in de tweede helft van 1932 de leiding van dit kantoor opgedragen aan den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

K. DE ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN.

Gedurende het jaar 1932 hadden de volgende mutaties onder de Inlandsche Zelfbestuurders plaats.

In het gouvernement *Oostkust van Sumatra* werd Djoesit gelar Datoek Radja Roehoem erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap Tetto (afd. Bengkalis) (G.B. 23 Jan. 1932 n°. 32). De bestuurder van het landschap Koentodaressalam (afd. Bengkalis), Kamaroeddin gelar Jang Dipertoean Besar werd van zijne waardigheid ontheven (G.B. 16 Sept. 1932 n°. 20).

In het gouvernement *Atjeh en Onderhoorigheden* is Tengkoe Radja Keutjhi erkend en bevestigd als bestuurder van het landschap (V Moekims) Reubeë (afd. Pidië) (G.B. 7 Mei 1932 n°. 2). De waarnemend bestuurder van het landschap Babel (afd. Gajo- en Alaslanden), Doerasa alias Wan Ampoek is op verzoek van zijne waardigheid ontheven (G.B. 6 Dec. 1932 n°. 42).

In de residentie *Riouw en Onderhoorigheden* is Paham gelar Datoek Habib Toea als waarnemend bestuurder van het landschap V Kotadimoedik (afd. Inderagiri) erkend en bevestigd (G.B. 23 Jan. 1932 n°. 33).

In de residentie *Westerafdeeling van Borneo* is Goesti Mohamad Hamid erkend en bevestigd als regent over het landschap Sekadau (afd. Pontianak) gedurende de minderjarigheid van den rechthebbenden zoon van Goesti Kelip (G.B. 6 Oct. 1932 n°. 38).

In het gouvernement *Celebes en Onderhoorigheden* is Andi Maddiawe, op verzoek, eervol ontheven van de waardigheid van bestuurder van het landschap Soppeng riadja (afd. Paréparé) (G.B. 18 Febr. 1932 n°. 24); tot zijn opvolger is benoemd Hadji Joesoef (G.B. 5 Juli 1932 n°. 32).

In de residentie *Timor en Onderhoorigheden* hadden de volgende mutaties plaats.

Als waarnemend bestuurder van Amfoan (onderafd. Koepang) werd Semuel Oil Amaniet erkend en bevestigd, gedurende de minderjarigheid van den rechthebbende Willem Oil Amaniet (G.B. 6 April 1932 n°. 21).

De waarnemend bestuurder van het landschap Waidjeloe (onderafd. Oost-Soemba), Oemboe Tanga Tioel Djawa Pangoe is, op verzoek, eervol van zijne waardigheid ontheven (G.B. 12 Febr. 1932 n°. 33), terwijl als waarnemend bestuurder is aangewezen Oemboe Jiwa Nggandja (G.B. 15 Juli 1932 n°. 33). Eveneens is de bestuurder van het landschap Rendi (onderafd. Oost-Soemba), Oemboe Lili Kani Praing, alias Oemboe Rara Loengi, op verzoek, eervol van zijne waardigheid ontheven en is als zijn opvolger aangewezen Oemboe Hapoe Hamba Ndima (G.B. 12 Febr. 1932 n°. 34). Zulks geschiedde ook met den bestuurder van het landschap Massoe-Karera (onderafd. Oost-Soemba), Oemboe Nai Laki, alias Oemboe Domoe Landoe Woelang Djongga Meamang, die is opgevolgd door Oemboe Nai Hamba, alias Oemboe Nengi Landoe Meha (G.B. 6 April 1932 n°. 25). Als bestuurder van het landschap Lewa (onderafd. Oost-Soemba) is erkend en bevestigd Oemboe Rara Meha (G.B. 15 Juni 1932 n°. 24). Als waarnemend bestuurder van het landschap Melolo (onderafd. Oost-Soemba) is aangewezen Oemboe Hina Djanggakadoe, nadat de bestuurder Oemboe Hia Hamataki, op verzoek, eervol van zijne waardigheid was ontheven (G.B. 15 Juli 1932 n°. 34). Oemboe Hoengga Wohangara is erkend en bevestigd als waarnemend bestuurder van het landschap Taboendoeng (onderafd. Oost-Soemba) (G.B. 12 Oct. 1932 n°. 24).

De bestuurder van het landschap Wadjewa (onderafd. West-Soemba), Oemboe Pati is, op verzoek, eervol van zijne waardigheid ontheven (G.B. 6 April 1932 n°. 24), terwijl als waarnemend bestuurder is aangewezen Boeloe Engge (G.B. 12 Oct. 1932 n°. 23). Als bestuurder van het landschap Laoeli (onderafd. West-Soemba) is erkend en bevestigd Koki Oemboe Daka (G.B. 5 Juli 1932 n°. 33). Oemboe Mohamad is wegens ongeschiktheid eervol ontheven van zijne waardigheid van waarnemend bestuurder van het landschap Memboro (onderafd. West-Soemba) (G.B. 5 Aug. 1932 n°. 29); als zijn opvolger is aangewezen Oemboe Dondoe, alias Oemboe Rewa Mbakoe (G.B. 15 Nov. 1932 n°. 30).

L. DE PROVINCIES, GEMEENTEN, REGENTSCHAPPEN EN LOCALE RESSORTEN.

Van de vraagstukken, welke zich met betrekking tot de zelfstandige gemeenschappen voordeden, namen de moeilijkheden van geldelijken aard in hoofdzaak de aandacht in beslag. Deze financiële kwesties vonden reeds elders in dit Verslag (hoofdstuk II, afdeling C) bespreking, zoodat daarop hier niet verder behoeft te worden ingegaan.

De bij G.B. 10 Dec. 1927 n°. 56 ingestelde Medebestuurcommissie — zie Verslag 1928, kol. 73 — is in 1932 ontbonden en vervangen door de „Overdrachtscommissie” (G.B. 21 Sept. 1932 n°. 16), welke tot taak heeft uitgewerkte voorstellen in te dienen omtrent verdere overdracht van de Staatstaak op de lagere gemeenschappen, waaronder te begrijpen het betrekken van de lokale Overheidsorganen in de uitoefening van de centrale Overheidsbemoelingen. Het ligt in de bedoeling dat deze commissie, welke het karakter draagt van een werkcomité, zoo spoedig mogelijk de verdere overdracht van de daarvoor in aanmerking komende deelen der Staatstaak voorbereidt, waardoor eene doelmatiger en economischer verdeling der verschillende Overheidsbemoelingen tusschen het Land en de lokale organen zal worden verkregen.

In October 1932 vonden de periodieke verkiezingen plaats voor den provinciaal raad van Oost-Java, alsmede voor de in die provincie gelegen regentschapsraden. Aangezien in de administratieve indeeling van Java en Madoera eene wijziging was gebracht (zie I. S. 1931 nos. 425 t/m 427), was het noodig het aantal leden behoorende tot de inheemsche onderdanen-niet-Nederlanders, dat door de betrokken kiezers binnen het gebied van iedere residentie voor de provinciale raden West-, Midden- en Oost-Java wordt aangewezen, opnieuw vast te stellen, hetgeen tot stand kwam bij Ord. van 6 Oct. 1932 (I. S. n°. 507).

Bij G.B. 2 April 1932 n°. 52 (I. S. n°. 151) werden enkele uitvoeringsvoorschriften vastgesteld met betrekking tot het „Europeesch lokaal pensioenreglement 1931” (vgl. Verslag 1932, blz. 385), waarbij regelen werden gegeven betreffende de wijze waarop de ongeschiktheid van lokale ambtenaren om langer te dienen moet worden vastgesteld, alsmede de verplichtingen werden geregeld, waaraan de Europeesche lokale ambtenaren bij hun toetreding tot het fonds moeten voldoen en werd vastgesteld welke bescheiden moeten worden overgelegd tot het verkrijgen van pensioenen en onderstanden aan weduwen en weezen van lokale ambtenaren.

Voorts kwam in 1932 nog eene wijziging tot stand met betrekking tot de regeling van het voorzitterschap van den Ambon-raad. Aangezien de ambten van Gouverneur der Molukken en Resident van Amboina uit bezuinigingsoverweging in één hand werden verenigd, was het niet wel mogelijk den Gouverneur, in zijne functie van dienstdoend Resident van Amboina, te belasten met bedoeld voorzitterschap. In verband hiermede werd bij Ord. in I. S. 1932 n°. 558 het voorzitterschap van den Ambon-raad opgedragen aan den te Amboina bescheiden Assistent-Resident ter beschikking.

Met betrekking tot de belastingwetgeving bleek het noodig eene speciale voorziening te treffen ten aanzien van de opcentenregelingen, welke verband hield met de in de Landsinkomstenbelasting aangebrachte wijziging. Hierover werd echter reeds elders in dit Verslag gehandeld (vgl. hoofdstuk II, afdeling C).

Ook in 1932 was de wetgevende arbeid der lagere gemeenschappen in hoofdzaak gericht op aanvulling en wijziging van bestaande verordeningen.

De werkzaamheden der lokale gemeenschappen ondervonden in 1932 een ernstigen terugslag van de huidige crisis. Dit neemt niet weg, dat de lokale huishoudingen vooral op Java en Madoera in den loop der jaren in belangrijke mate zijn geïntensiveerd en dat vooral op het gebied der verzorging van de volkshygiëne door deze gemeenschappen zeer veel wordt verricht. Met betrekking tot dit punt worde verwezen naar hetgeen in het vorig Verslag terzake werd medegedeeld.

Het hooger toezicht op de lokale Overheden nam vooral op Java en Madoera in beteekenis toe, hetgeen kan worden toegeschreven aan de doorwerking van het in 1930 volledig ingevoerd bestuurshervormingsstelsel, zoomede aan de

M. DE INLANDSCHE GEMEENTEN.

Bij Ord. van 4 April 1932 (I. S. n°. 137) is, met wijziging van art. 2 van de belastingordonnantie en strafverordeningsoordonnantie voor de Inlandsche gemeenten in de Buitengewesten (I. S. 1929 nos. 100 en 101), de wijze van openbaarmaking van verordeningen van Inlandsche gemeenteraden, vastgesteld ingevolge de bepalingen van genoemde ordonnantie, herzien.

De belastingordonnantie Inlandsche gemeenten Buitengewesten (I. S. 1929 n°. 100 en 1932 n°. 137) is voor het gewest Benkoelen in werking getreden met ingang van 1 September 1932 (I. S. 1932 n°. 425).

De strafverordeningsoordonnantie Inlandsche gemeenten Buitengewesten (I. S. 1929 n°. 101) is voor het gewest Palembang buiten werking gesteld (Ord. van 4 April 1932 in I. S. n°. 136).

De Minister van Staat,
Minister van Koloniën,
H. COLIJN.

I. De Inlandsche Gemeenten	1
1. De Inlandsche Gemeenten	1
2. De Inlandsche Gemeenten	1
3. De Inlandsche Gemeenten	1
II. De Inlandsche Gemeenten	21
A. De Inlandsche Gemeenten	21
1. Algemeen	21
2. Algemeen Verordeningsoordnantie, Inlandsche Gemeenten	22
3. Belastingen en giften	25
4. Belastingen en giften	25
5. De Inlandsche Gemeenten	25
6. Het belang der Inlandsche Gemeenten en de Inlandsche Gemeenten	25
B. De Inlandsche Gemeenten	25
1. De Inlandsche Gemeenten	25
2. De Inlandsche Gemeenten	25
3. De Inlandsche Gemeenten	25
4. De Inlandsche Gemeenten	25
5. De Inlandsche Gemeenten	25
6. De Inlandsche Gemeenten	25
7. De Inlandsche Gemeenten	25
8. De Inlandsche Gemeenten	25
9. De Inlandsche Gemeenten	25
10. De Inlandsche Gemeenten	25
11. De Inlandsche Gemeenten	25
12. De Inlandsche Gemeenten	25
13. De Inlandsche Gemeenten	25
14. De Inlandsche Gemeenten	25
15. De Inlandsche Gemeenten	25
16. De Inlandsche Gemeenten	25
17. De Inlandsche Gemeenten	25
18. De Inlandsche Gemeenten	25
19. De Inlandsche Gemeenten	25
20. De Inlandsche Gemeenten	25
21. De Inlandsche Gemeenten	25
22. De Inlandsche Gemeenten	25
23. De Inlandsche Gemeenten	25
24. De Inlandsche Gemeenten	25
25. De Inlandsche Gemeenten	25
26. De Inlandsche Gemeenten	25
27. De Inlandsche Gemeenten	25
28. De Inlandsche Gemeenten	25
29. De Inlandsche Gemeenten	25
30. De Inlandsche Gemeenten	25
31. De Inlandsche Gemeenten	25
32. De Inlandsche Gemeenten	25
33. De Inlandsche Gemeenten	25
34. De Inlandsche Gemeenten	25
35. De Inlandsche Gemeenten	25
36. De Inlandsche Gemeenten	25
37. De Inlandsche Gemeenten	25
38. De Inlandsche Gemeenten	25
39. De Inlandsche Gemeenten	25
40. De Inlandsche Gemeenten	25
41. De Inlandsche Gemeenten	25
42. De Inlandsche Gemeenten	25
43. De Inlandsche Gemeenten	25
44. De Inlandsche Gemeenten	25
45. De Inlandsche Gemeenten	25
46. De Inlandsche Gemeenten	25
47. De Inlandsche Gemeenten	25
48. De Inlandsche Gemeenten	25
49. De Inlandsche Gemeenten	25
50. De Inlandsche Gemeenten	25
51. De Inlandsche Gemeenten	25
52. De Inlandsche Gemeenten	25
53. De Inlandsche Gemeenten	25
54. De Inlandsche Gemeenten	25
55. De Inlandsche Gemeenten	25
56. De Inlandsche Gemeenten	25
57. De Inlandsche Gemeenten	25
58. De Inlandsche Gemeenten	25
59. De Inlandsche Gemeenten	25
60. De Inlandsche Gemeenten	25
61. De Inlandsche Gemeenten	25
62. De Inlandsche Gemeenten	25
63. De Inlandsche Gemeenten	25
64. De Inlandsche Gemeenten	25
65. De Inlandsche Gemeenten	25
66. De Inlandsche Gemeenten	25
67. De Inlandsche Gemeenten	25
68. De Inlandsche Gemeenten	25
69. De Inlandsche Gemeenten	25
70. De Inlandsche Gemeenten	25
71. De Inlandsche Gemeenten	25
72. De Inlandsche Gemeenten	25
73. De Inlandsche Gemeenten	25
74. De Inlandsche Gemeenten	25
75. De Inlandsche Gemeenten	25
76. De Inlandsche Gemeenten	25
77. De Inlandsche Gemeenten	25
78. De Inlandsche Gemeenten	25
79. De Inlandsche Gemeenten	25
80. De Inlandsche Gemeenten	25
81. De Inlandsche Gemeenten	25
82. De Inlandsche Gemeenten	25
83. De Inlandsche Gemeenten	25
84. De Inlandsche Gemeenten	25
85. De Inlandsche Gemeenten	25
86. De Inlandsche Gemeenten	25
87. De Inlandsche Gemeenten	25
88. De Inlandsche Gemeenten	25
89. De Inlandsche Gemeenten	25
90. De Inlandsche Gemeenten	25
91. De Inlandsche Gemeenten	25
92. De Inlandsche Gemeenten	25
93. De Inlandsche Gemeenten	25
94. De Inlandsche Gemeenten	25
95. De Inlandsche Gemeenten	25
96. De Inlandsche Gemeenten	25
97. De Inlandsche Gemeenten	25
98. De Inlandsche Gemeenten	25
99. De Inlandsche Gemeenten	25
100. De Inlandsche Gemeenten	25
101. De Inlandsche Gemeenten	25
102. De Inlandsche Gemeenten	25
103. De Inlandsche Gemeenten	25
104. De Inlandsche Gemeenten	25
105. De Inlandsche Gemeenten	25
106. De Inlandsche Gemeenten	25
107. De Inlandsche Gemeenten	25
108. De Inlandsche Gemeenten	25
109. De Inlandsche Gemeenten	25
110. De Inlandsche Gemeenten	25
111. De Inlandsche Gemeenten	25
112. De Inlandsche Gemeenten	25
113. De Inlandsche Gemeenten	25
114. De Inlandsche Gemeenten	25
115. De Inlandsche Gemeenten	25
116. De Inlandsche Gemeenten	25
117. De Inlandsche Gemeenten	25
118. De Inlandsche Gemeenten	25
119. De Inlandsche Gemeenten	25
120. De Inlandsche Gemeenten	25
121. De Inlandsche Gemeenten	25
122. De Inlandsche Gemeenten	25
123. De Inlandsche Gemeenten	25
124. De Inlandsche Gemeenten	25
125. De Inlandsche Gemeenten	25
126. De Inlandsche Gemeenten	25
127. De Inlandsche Gemeenten	25
128. De Inlandsche Gemeenten	25
129. De Inlandsche Gemeenten	25
130. De Inlandsche Gemeenten	25
131. De Inlandsche Gemeenten	25
132. De Inlandsche Gemeenten	25
133. De Inlandsche Gemeenten	25
134. De Inlandsche Gemeenten	25
135. De Inlandsche Gemeenten	25
136. De Inlandsche Gemeenten	25
137. De Inlandsche Gemeenten	25
138. De Inlandsche Gemeenten	25
139. De Inlandsche Gemeenten	25
140. De Inlandsche Gemeenten	25
141. De Inlandsche Gemeenten	25
142. De Inlandsche Gemeenten	25
143. De Inlandsche Gemeenten	25
144. De Inlandsche Gemeenten	25
145. De Inlandsche Gemeenten	25
146. De Inlandsche Gemeenten	25
147. De Inlandsche Gemeenten	25
148. De Inlandsche Gemeenten	25
149. De Inlandsche Gemeenten	25
150. De Inlandsche Gemeenten	25
151. De Inlandsche Gemeenten	25
152. De Inlandsche Gemeenten	25
153. De Inlandsche Gemeenten	25
154. De Inlandsche Gemeenten	25
155. De Inlandsche Gemeenten	25
156. De Inlandsche Gemeenten	25
157. De Inlandsche Gemeenten	25
158. De Inlandsche Gemeenten	25
159. De Inlandsche Gemeenten	25
160. De Inlandsche Gemeenten	25
161. De Inlandsche Gemeenten	25
162. De Inlandsche Gemeenten	25
163. De Inlandsche Gemeenten	25
164. De Inlandsche Gemeenten	25
165. De Inlandsche Gemeenten	25
166. De Inlandsche Gemeenten	25
167. De Inlandsche Gemeenten	25
168. De Inlandsche Gemeenten	25
169. De Inlandsche Gemeenten	25
170. De Inlandsche Gemeenten	25
171. De Inlandsche Gemeenten	25
172. De Inlandsche Gemeenten	25
173. De Inlandsche Gemeenten	25
174. De Inlandsche Gemeenten	25
175. De Inlandsche Gemeenten	25
176. De Inlandsche Gemeenten	25
177. De Inlandsche Gemeenten	25
178. De Inlandsche Gemeenten	25
179. De Inlandsche Gemeenten	25
180. De Inlandsche Gemeenten	25
181. De Inlandsche Gemeenten	25
182. De Inlandsche Gemeenten	25
183. De Inlandsche Gemeenten	25
184. De Inlandsche Gemeenten	25
185. De Inlandsche Gemeenten	25
186. De Inlandsche Gemeenten	25
187. De Inlandsche Gemeenten	25
188. De Inlandsche Gemeenten	25
189. De Inlandsche Gemeenten	25
190. De Inlandsche Gemeenten	25
191. De Inlandsche Gemeenten	25
192. De Inlandsche Gemeenten	25
193. De Inlandsche Gemeenten	25
194. De Inlandsche Gemeenten	25
195. De Inlandsche Gemeenten	25
196. De Inlandsche Gemeenten	25
197. De Inlandsche Gemeenten	25
198. De Inlandsche Gemeenten	25
199. De Inlandsche Gemeenten	25
200. De Inlandsche Gemeenten	25

INHOUD.

	Blz.
I. De staatkundige toestand	3
A. Betrekkingen met het buitenland	3
1. Nederlandsch-Indië en de Volkenbond	3
2. Economische en Verkeersbetrekkingen	5
3. Juridische betrekkingen	7
4. Overige aangelegenheden	8
B. De inwendige politieke toestand	10
1. Inleiding	10
2. Partijgroeperingen onder de Europeesche bevolking	11
3. De Inlandsche beweging	12
4. De Chineesche beweging	19
II. De financieele toestand	21
A. De Landsfinanciën	21
1. Algemeen overzicht	21
2. 's Lands Vermogenstoestand. Leeningen	23
3. Belastingen in geld	25
4. Belastingen in arbeid	31
5. De Indische bedrijvenwet	33
6. Het beheer der geldmiddelen en de contrôle daarop	33
B. De financiën der zelfbesturende landschappen	34
C. De financiën der provinciën, gemeenten, regentschappen en plaatselijke raden	40
III. De economische toestand	46
A. Economisch overzicht	46
B. Landbouw	53
1. Overzicht van den landbouw	53
2. Verschillende gewassen, afzonderlijk beschouwd	65
3. Overheidszorg voor den landbouw	89
4. De Gouvernements landbouwondernemingen	96
C. Veeteelt	102
1. Overzicht van den veestapel	102
2. Overheidszorg voor den veestapel	105
D. Visscherij en vischteelt	108
1. Zeevisscherij	108
2. Binnenvisscherij en vischteelt	108
E. Jacht en inzameling van bosch- en andere natuurproducten ...	111
1. De jacht	111
2. Inzameling van bosch- en andere natuurproducten	112

	Blz.
F. Boschbouw	114
1. Overzicht van den boschbouw en de boschexploitatie ...	114
2. Djatibosschen	116
3. Wildhoutbosschen op Java en Madoera	118
4. Bosschen in de Buitengewesten	120
5. Boschinrichting	122
6. Boschbouwproefstation	123
G. Winning, verwerking en afzet van delfstoffen en andere oer- producten; geologische onderzoekingen	125
1. Overzicht van de winning van delfstoffen	125
2. Tin	126
3. Steenkolen	128
4. Goud en zilver	131
5. Aardolie en aardgas	133
6. Zoutwinning	135
7. Andere oerproducten	137
8. Overheidszorg voor de delfstoffenwinning	138
H. Nijverheid	144
1. Algemeen overzicht	144
2. Verschillende nijverheidsbedrijven	144
3. Waterkracht en electriciteit	154
4. Overheidszorg voor de nijverheid	157
I. Handel	158
1. Groothandel	158
2. Tusschen- en kleinhandel	166
3. Venduwezen	167
4. Middenstandswezen	169
5. Handelstentoonstellingen en jaarmarkten	170
6. Kamers van koophandel, handelsverenigingen en andere organisaties op handelsgebied	170
7. Overheidszorg voor den handel	170
8. Ljkwezen	171
J. Munt-, crediet- en bankwezen, coöperatie	173
1. Muntwezen	173
2. De groote banken	175
3. Volkscredietwezen	179
4. Coöperatie	185
5. De pandhuisdienst	190
6. De postspaarbank	191
7. Andere spaarinstellingen	192
K. Verkeer	194
1. Overzicht van het verkeer	194

	Blz.
2. Landwegen en bruggen	196
3. Het wegverkeer	201
4. Railverkeer	206
5. Havenbedrijf en baggerbedrijf	212
6. Bebakening, kustverlichting, loodswezen, hydrografische opnemingen	216
7. Scheepvaart	219
8. Burgerlijk luchtverkeer	226
9. Post, telegraaf en telefoon	229
10. Toerisme	233
L. Waterstaat	234
1. Bevloeiing	234
2. Waterkeering	236
3. Landsgebouwen	236
IV. De cultureele toestand	239
A. Christelijke en Mohammedaansche eeredienst	239
Christelijke eeredienst	239
Mohammedaansche eeredienst	245
B. Onderwijs	247
C. Kunsten en wetenschappen	275
De oudheidkundige dienst	275
Volksbibliotheken	277
Natuurbescherming	277
Vulkanologisch onderzoek	278
Enkele wetenschappelijke instellingen	279
D. De volkstelling	286
E. Publiciteit	287
De pers	287
Lectuurvoorziening	288
Bioscoopfilms en filmkeuring	289
Radio-omroep	293
V. De sociale toestand	294
A. Recht en rechtsbedeeling	294
Het recht	294
De rechtspraak	300
Aanverwante onderwerpen	304
B. Bestrijding van misdadigheid	307
Gevangeniswezen	307
Strafrechtelijke dwangopvoeding	309

	Blz.
Reclasseering	309
Dactyloscopie	311
Crimineele statistiek	312
C. Bestrijding van onzedelijkheid	313
D. Verdoovende middelen en alcohol	314
De opiumregie	314
Behandeling van opiophagen	316
Alcoholgebruik	317
E. Gezondheidszorg	318
Staatstoezicht op de volksgezondheid	318
Sterfte- en geboortecijfers	318
Opleiding van geneeskundig en technisch personeel	321
Medisch-hygiënische propaganda	321
Wetenschappelijke onderzoekingen	322
Voorkoming en bestrijding van besmettelijke en volksziekten.	
Verhooring van het peil der volksgezondheid	325
Assaineeringswerken	332
Volkshuisvesting	333
Ziekenverzorging	335
Krankzinnigenverzorging	339
Pharmaceutische aangelegenheden	342
Ziekteverloven van Landsdienaren	343
F. Jeugdzorg	344
Kinderbescherming	344
Internaatwezen	344
Lichamelijke ontwikkeling	345
G. Armenzorg	347
H. Bescherming van het grondbezit	348
Overheidsbemoeienis met uit te geven gronden.....	348
Overheidsbemoeienis met de particuliere landerijen	351
Uitvoering der grondhuurordonnantie	351
Kadastrale en topografische opnemingen	351
I. Arbeid	354
Bescherming van Nederlandsch-Indische werknemers in het buitenland	354
Arbeidsvoorwaarden	356
Arbeidswetgeving	357
Werkloosheid en arbeidsbemiddeling	358
Arbeidsinspectie	364
Werving van arbeiders	372
De vakbeweging	373

	Blz.
J. Kolonisatie en emigratie	375
Inheemsche kolonisatie	375
Kolonisatie van Europeanen	375
K. Overheidsbemoeienis met bedrijven	380
Veiligheidstoezicht	380
Uitvoering der fabrieken-ordonnantie	382
VI. De Staatsinrichting	383
A. De Regeering	383
B. De Volksraad	384
C. De departementale organisatie	386
D. Het Bestuur	387
Taakverdeeling tusschen Europeesch en Inlandsch Bestuur in de Gouvernementslanden op Java en Madoera	387
Het Europeesch Bestuur	387
Inheemsch bestuur	388
Het bestuur over Vreemde Oosterlingen	388
E. De rechterlijke macht	390
F. De politie	391
G. De Zeemacht	394
De Koninklijke Marine	394
De Gouvernements-Marine	395
Het Marine-etablisement	396
Regelingen van verschillenden aard	397
H. De Landmacht	398
Mededeelingen van algemeenen aard	398
Landsverdediging	398
Sterkte en samenstelling van het leger	398
Dienstplicht- en reservepersoneel	399
Militaire bijstand ter handhaving van orde, rust en veiligheid	399
De wapens en diensten	401
Oefeningen	403
Gezondheidstoestand en hygiënische maatregelen	404
Instellingen en maatregelen in het belang van het stoffelijk en zedelijk welzijn van den militair	405
Bevorderingsregeling	405
Tijdelijke afwijking van pensioenreglementen	405
Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorend	406
Koninklijk Koloniaal Militair Invalidenhuis op Bronbeek ...	406

	Blz.
I. De Landsdienaren	407
Personeelsversobering	407
Vermindering van de individueele inkomsten, welke de ambte- naren van den Lande genieten	409
Andere maatregelen	413
J. Doorvoering van de bestuurs hervorming	416
K. De zelfbesturende landschappen	417
L. De provincies, gemeenten, regentschappen en locale ressorten	419
M. De Inlandsche gemeenten	421
A. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
B. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
C. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
D. Het bestuur van de Inlandsche gemeenten	421
E. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
F. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
G. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
H. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
I. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
J. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
K. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
L. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
M. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
N. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
O. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
P. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
Q. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
R. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
S. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
T. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
U. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
V. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
W. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421
X. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch West-Indië	421
Y. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Indië	421
Z. De Inlandsche gemeenten van Nederlandsch Oost-Indië	421

